જરૂરી સૂચના

લડાઈ દરમિયાન અને લડાઈ પછીનાં વરસોમાં બીજી ધી બાબતોમાં બન્યું છે, તેમ પુસ્તક-પ્રકાશનમાં પણ ોંઘવારી ચાર-પાંચ ગણી વધી ગઈ છે. અને મોંઘા દામ ખર્ચતાં ણુ જોઈતી વસ્તુઓ મળતી નથી. કાગળો ઉપર સરકારી ંયંત્રણ છે, એટલે ખલાસ થતાં પુસ્તકો ફરીથી જલદી ાપી શકાતાં નથી અને કોઈ છાપી શકાય તો તેનું પડતર ણું મોંઘું આવે છે. આમ જૂનાં પુસ્તકોનું સ્થાન ઘણા ોંઘા પડતરનાં નવાં પ્રકાશનો લે છે. બીજી બાજુ મોંઘવારીના માણમાં પુસ્તકની કિંમત વધુ રાખી શકાતી નથી. પરિણામે પાસાં સરખાં કરવામાં મુશ્કેલી આવે એ સ્વાભાવિક છે.

અગાઉ છપાયેલાં આ પુસ્તકો પણ નવાં જ બાંધીને યાર કરવાં પડે છે અને તેમાં મજૂરી, પૂઠાં, છીટ, સરેશ, દો, દોરા વગેરેમાં થતો ખર્ચ અગાઉ કરતાં ચારથી છગણો ારે થાય છે; એટલે આદર્શ દૃષ્ટાંતમાળા ભા. ૨ જાનું મૂલ્ય ારીને તા. ૧૫-૨-૪૯થી રૂા. ૨-૮-૦ રાખવું પડ્યું છે.

મુંબઈ ૧૫-૨-'૪૯ } સસ્તું સાહિત્ય મુદ્રણાલય ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટીઓ વતી
મનુ સૂબેદાર (પ્રમુખ)

આદર્શ દૃષ્ટાંતમાળા-ભાગ ૨ જો



आदर्श दृष्टांतमाळा

भाग बीजो

(આદર્શભૂત ૪૨૪ દૃષ્ટાન્તોનો સંગ્રહ)

स्वर्गस्थ पंडित शिवप्रसाद दलपतराम

અનુવાદક તથા પ્રયોજક

सस्तु साहित्य वर्धक कार्यालय तरफथी

संपादक अने प्रकाशक–भिक्षु अखंडानंद

સ્થળ અમદાવાદ અને મુંબઈ–૨

આવૃત્તિ બીજી, પૃષ્ઠ ૪૯૬, પ્રત ૧૨૫૦૦, સંવત ૧૯૯૬;

મૂલ્ય રૂપિયો ૧।=, માર્ગવ્યય અલગ



प्रकाशकनुं निवेदन

આ "આદર્શદૃષ્ટાંતમાળા ભાગ–૨"ની બીજી આવૃત્તિ હોઈ તેની ૫૫૦૦ પ્રત પ્રસિદ્ધ થાય છે.

આ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિ સં. ૧૯૮૨મા 'વિવિધ ગ્રંથમાળા'ના અંક ૧૯૧–૯૨રૂપે પા।×૮।ાના કદનાં પૃષ્ઠ ૩૯૨ મા પ્રસિદ્ધ થઇ હતી. જ્યારે આ આવૃત્તિ ૫×૭ા કદનાં પૃષ્ઠ ૪૯૬ મા છપાઇ છે. આમ કદના ફેરફારને લીધે પાન ૧૦૪ નો વધારો થયો છે.

ચાલુ યુરોપીય લડાઇને લીધે—(૧) બોર્ડ તથા બંધામણીના તેમજ અન્ય છાપકામસામગ્રીના ભાવ વધેલા છે, (૨) પૂરાં થતા પ્રકરણોના અંતે થોડી છૂટ મુકાયાથી અને કદના થયેલા ફેરફારથી પૃષ્ઠ સંખ્યામા પ્રમાણ કરતા થોડા વધુ પૃષ્ઠો વધી ગયાં છે; મુખ્યત્વે આ બે કારણોને લીધે મૂલ્યમા બે આનાનો વધારો કરીને એક રૂપિયો છ આના રાખ્યું છે જો કે કાગળો વગેરેની મોઘવારી ચાલુ છે; પરંતુ તે જૂના ભાવે મળેલા હોવાથી તેના અંગેનો વધારો થયો નથી.

શુદ્ધિપત્ર પાન ૨૧ ઉપર છપાયુ છે, તે પ્રમાણે ગ્રંથ સુધારીને વાંચવો ઘટે છે.

આ ગ્રંથની યોજના ઇત્યાદિ વિષે પહેલા ગ્રંથના નિવેદનમા તથા તેમાં છપાયલી લેખકની પ્રસ્તાવનામા જણાવેલું છે, તેજ આ બીજા ગ્રંથને લાગુ પડે છે. એટલે પહેલા ગ્રંથનું એ નિવેદન, પ્રયોજકની પ્રસ્તાવના ઇત્યાદિ વાંચી જઈ તાજું કરવાની વાચકબંધુઓને ભલામણ છે.

ગ્રંથમાથી સૂચિત થતો સત્ય, સુખદાયક અને જ્ઞાન–ચારિત્ર્યવર્ધક સદુપદેશ કાળજીપૂર્વક ધ્યાનમા લેવામા આવે, એવી પ્રત્યેક વાચકબંધુઓને ભલામણપૂર્વક हरिः ॐ तत्सत् ।

સંવત ૧૯૯૬, આષાઢ સુદિ ૨ —ભિક્ષુ અખંડાનંદ

पहेली आवृत्तिनुं निवेदन



આદર્શ દૃષ્ટાંતમાળાનો આ બીજો ભાગ 'વિવિધ ગ્રંથમાળા'ના ૧૯૧-૯૨મા અંક તરીકે અને ૧૯૮૨ના છેલ્લા પુસ્તકરૂપે પ્રસિદ્ધ થાય છે. આદર્શ દૃષ્ટાંતમાળાનો પહેલો ભાગ સંવત ૧૯૮૧ના છેલ્લા પુસ્તકરૂપે નીકળેલો, તેના નિવેદન અને પ્રસ્તાવનામા દૃષ્ટાંતોની યોજના, યોજક અને ઉપયોગ ઇત્યાદિ વિષે જે કાંઈ લખવા-સૂચવવામા આવ્યુ છે, તેજ આ બીજા ભાગને પણ દરેક રીતે લાગુ પડે છે; તેથી દરેક વાચનારને સૂચવવાનું કે, એ પહેલા ભાગમાનુ નિવેદનાદિ તેઓ એક વાર પુન પણ વાચી જઇ તાજુ કરે અને તે પછીજ આ બીજો ભાગ વાચવો શરૂ કરે

આ પુસ્તકમા દૃષ્ટાતોની સખ્યા ૪૨૪ છતા તેમા અક ૪૦૫ સુધીનો છપાયાનુ કારણ એ છે કે, ૧૯ દૃષ્ટાંતો બીજાં દૃષ્ટાતોના પેટા ભાગ તરીકે છપાઇ ગયાં છે.

આ નીચે આપેલી હકીકત તથા સૂચનાઓ ધ્યાનપૂર્વક વાચવામા આવે, તથા શુદ્ધિપત્ર મુજબ પ્રથમથીજ સુધારી લેવામા આવે અને તે પછી ગ્રંથના વાચનમાંથી સૂચિત થતો સત્ય સુખદાયક જ્ઞાન-ચારિત્રવર્ધક સદુપદેશ કાળજીપૂર્વક લક્ષમાં લેવામા આવે, એવી પ્રત્યેક વાંચનાર બંધુ પ્રત્યે ખાસ ભલામણપૂર્વક हरिः ॐ तत्सत्

માગશર, ૧૯૮૪ —ભિક્ષુ અખંડાનંદ

अनुक्रमणिका

ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠાંક

ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠાંક

ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૧૦૯	મહાદેવ ગોવિંદ રાનડેની ગરીબો માટે લાગણી ...	૧૦૦
૧૧૦	રાનડેનું અવિચલિત આજ્ઞાપાલન	૧૦૧
૧૧૧	વિલિયમ કેરીનો વિદ્યાપ્રાપ્તિ માટે અસાધારણ શ્રમ	૧૦૧
૧૧૨	પ્રેમનું બળ	૧૦૩
૧૧૩	ઋણ ચૂકવવાની કાળજી	૧૦૪
૧૧૪	ગણપતરાવ ભાઉની માતૃભક્તિ	૧૦૬
૧૧૫	સાચા સાધુ હરાન દ ભટ્ટાચાર્યના ઉત્તમ ગુણો... ...	૧૦૭
	૧ જાતેજ ચોકસી કરીને અભિપ્રાય આપવો..	૧૦૭
	૨ ઊંડી દયા અને જાતમહેનત	૧૦૭
	૩ વચન અને દયાને ખાતર પગાર જતો કર્યો...	૧૦૮
૧૧૬	બાળક રાનડેની પ્રમાણિકતા	૧૦૮
૧૧૭	સ્વાદિષ્ટ ભોજનના નુકસાન અને સાદા ખાનપાનના લાભ	૧૧૦
૧૧૮	એક મુસલમાન ભક્તની નમ્રતા...	૧૧૧
૧૧૯	એક ઉત્તમ આર્ય સ્ત્રી–રમાબાઇ રાનડેની લજ્જાશીલતા	૧૧૨
૧૨૦	ઉમાબાઈ કુર્લેકર અને પુરાણુવાર્તાનુ કથન	૧૧૪
૧૨૧	પુત્રને સન્માર્ગે લાવી દેશને બચાવનારી મહાન માતા	૧૧૫
૧૨૨	બાપ તેવા બેટા–પ્રજાને ઉત્તમ બનાવવાની કળા ...	૧૧૭
૧૨૩	માતૃપ્રેમ	૧૧૮
૧૨૪	હારૂન રશીદનુ ક્ષમાનુ શિક્ષણ	૧૧૮
૧૨૫	પરિશ્રમ પછી વિનોદની આવશ્યકતા છે ...	૧૧૯
૧૨૬	રાનડેએ પક્ષસમર્થન ખાતર વેઠેલુ અપમાન .. .	૧૨૦
૧૨૭	રાનડેએ હજામ પાસેથી લીધેલું શિક્ષણ	૧૨૨
૧૨૮	માઇકલ એન્જેલોની નોકર પ્રત્યે દયા...	૧૨૩
૧૨૯	નોકરોએ સ્વામીની દયાનો વાળેલો બદલો	૧૨૩
૧૩૦	જ્યોર્જ સ્ટીવન્સનનો ભગિનીપ્રેમ	૧૨૪
૧૩૧	ન્યાયી કાજી સુરાજુદ્દીન	૧૨૫
૧૩૨	કાર્યની ઉત્તમતા માટે જીવ આપનારો કારીગર	૧૨૬
૧૩૩	ન્યાયી શાસનકર્તા મનરો...	૧૨૭

ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૧૩૪	આર્યોના સાચા મહાપુરુષ કેવા હોય છે?	૧૨૮
૧૩૫	શ્રીમતી રમાબાઇનું પોણોસો રૂપિયાનું અથાણું ...	૧૨૯
૧૩૬	પ્રિન્સ આલ્બર્ટની મહેમાનની લાગણી માટે કાળજી	૧૩૧
૧૩૭	એજ ઘડીમાં બ્રહ્મપ્રાપ્તિ કરવાની કળા...	૧૩૨
૧૩૮	રાજા જનક અને દેહાભિમાનનો ત્યાગ...	૧૩૩
૧૩૯	કેળવાયેલી માતાની સંતાન ઉપર અસર	૧૩૪
૧૪૦	સંત ઇસિદ્રોની જનસેવા	૧૩૫
૧૪૧	નેપોલિયનની સુંદર શિખામણ–બોજાને માન આપો	૧૩૬
૧૪૨	મહારાણી મેરી અને ગામડિયો...	૧૩૭
૧૪૩	રાનડેની કુટુંબીઓ તથા નોકરો માટે કાળજી... ...	૧૩૭
૧૪૪	જીવન્મુક્તનું મન	૧૩૮
૧૪૫	સરદાર ગ્રેન્ટની ઊંડી બુદ્ધિ અને અડગ ધારણા ...	૧૩૯
૧૪૬	રામ રાખે તેને કોણ ચાખે?	૧૪૦
૧૪૭	કણાદઋષિનો ત્યાગ.	૧૪૧
૧૪૮	રાનડેનો ઇન્દ્રિયનિગ્રહ	૧૪૩
૧૪૯	ફ્લોરેન્સ નાઇટિંગેલની દયા	૧૪૫
૧૫૦	એક વિદ્યમાન યુવકનો વીરોચિત આપભોગ	૧૪૬
૧૫૧	સર થોમસ મોરનું સ્વસંતાનોને ઉત્તમ શિક્ષણ ...	૧૪૮
૧૫૨	સર થોમસ મોરનો અદલ ન્યાય...	૧૪૯
૧૫૩	સર થોમસ મોરનો ધર્મમાં અડગ વિશ્વાસ	૧૫૦
૧૫૪	સાચા સંતો દુઃખને સ્વર્ગનો માર્ગ ગણે છે	૧૫૨
૧૫૫	એક અંગ્રેજ બાળાના સાહસ અને હિંમત	૧૫૩
૧૫૬	સારા દાખલાની બીજાઓ પર થતી સારી અસર ...	૧૫૩
૧૫૭	ફ્લોરેન્સ નાઇટિંગેલની પશુ પ્રત્યે દયા...	૧૫૪
૧૫૮	પ્રાર્થનાદ્વારા પણ રોગની શાંતિ કે બીજો ઉપાય મળી શકે છે	૧૫૬
૧૫૯	ફ્લોરેન્સ નાઇટિંગેલનું મૃત્યુ વિષે નિશ્ચિંતપણું ...	૧૫૭
૧૬૦	લાકડીને ગુરુ માની નમસ્કાર કરનાર સંન્યાસી ...	૧૫૮

ક્રમાંક | વિષય | પૃષ્ઠાંક

ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠાંક

શુદ્ધિપત્ર

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૧	૧૮	મધુસૂદનના	મધુસૂદનનો
૨૪	૧૭	જાજરુ	જાજરૂ
૩૨	૧૪	નાસ્તકતાનો	નાસ્તિકતાનો
૪૪	૧૮	ઇંલેંડની	ઈંગ્લેંડની
૫૯	૨૨	વેશથા	વેશથી
૬૧	૨૫	મુખ	મુખ
૭૧	૪	હીચકારીજ	હિચકારીજ
૭૩	૧૦	માધ્ય	માધ્વ
૧૦૭	૧૫	ઊડી	ઊંડી
૧૨૭	૫,૭,૧૨	પ્લેસર	પ્લેસ્ટર
૧૭૭	૮	રાજમાગ	રાજમાર્ગો
૧૮૨	૯	પ્રછી	પછી
૨૬૯	૧૪	ઊઘાડો	ઉઘાડો
૨૯૯	૨૬	નુકશાન	નુકસાન
૩૦૫	૨૧	ધર્ય	ધૈર્ય
૩૦૬	૧૯	ત્રપમા	પત્રમાં
૩૮૭	૯	માલાના	મૌલાના
૪૩૩	૮	કપુત	કપૂત

श्री रामायणनुं महत्त्व

प्रीति करै रामायण माहीं, तेही सम भाग्यवंत कोउ नाहीं ॥

"રામાયણ, એ જગતમા જેનો જોટો મળતો નથી એવો અનન્ય સાહિત્યગ્રથ છે." **—વિવેકાનંદ**

"રામાયણથી ભારતવર્ષનો સ્વાર્થપરાયણતાનો દોષ જેટલો દૂર કરાયો છે, તેટલો કોઇ પણ નીતિવેત્તા, ધર્મવેત્તા, સમાજસુધારક, રાજપુરુષ કે રાજાથી પણ દૂર કરાયો નથી." **—બંકિમચંદ્ર**

"કાવ્યના બને અગ–કવિ અને નાયક–ની બાબતમા રામાયણ-ના જોટાનો કોઇ પણ ગ્રથ કોઇ પણ દેશમા મળે તેમ નથી. રામચંદ્ર સમાન પ્રખર સામર્થ્યવાળો તથા ઉદાત્ત નીતિવાળો કોઇ પણ પુરુષ જગતભરના ઇતિહાસમા દેખાતો નથી, તેમ મહર્ષિ વાલ્મીકિ અને તુલસીદાસજી જેવી દિવ્ય પ્રતિભા તથા ઉચ્ચ કલ્પનાવાળા કવિ પણ કોઇ જણાતા નથી. હોમર તથા વર્જીલના 'ઇલિયડ' તથા 'ઇનીડ' અને મિલ્ટન કવિનો 'પેરેડાઇઝ લોસ્ટ' પાશ્ચાત્યોમાં ઉત્તમ ગણાય છે; પરતુ એ બધા ગ્રંથો કરતા રામાયણ ગ્રંથ કેટલો બધો શ્રેષ્ઠ છે? કદાચ કોઇ કાવ્ય–શક્તિમા હોમર વગેરેને વાલ્મીકિની બરોબરીએ બેસાડે; પણ તેઓના કાવ્યનાયકો એકિલિસ વગેરે નીતિની દષ્ટિએ તો રામાયણ-ના રામચદ્રાદિ કરતા બહુ ઊતરતા છે. સારાશ કે, રામાયણ માટે આર્ય લોકો જે અભિમાન ધરાવે છે તે યોગ્યજ છે." **—ચિંતામણ વિ. વૈદ્ય**

"રામાયણ એ કહેવામા તો એક મહારાજાનુ જીવનચરિત્ર છે; પરતુ વાસ્તવમા તો એ ગ્રથ આ સસારના મળનો નાશ કરનાર અગ્નિરૂપ છે એ અધકારમા પ્રકાશ, સ્ત્રીઓનો ધર્મ, પુરુષોનું પૌરુષ, બ્રાહ્મણોનું બ્રહ્મતેજ, ક્ષત્રિયોનો ક્ષાત્રધર્મ, વૈશ્યોનું ધન, શૂદ્રોનો ધર્મ અને ગૃહસ્થાશ્રમી નરનારીઓનો સુખદીપક છે. એ ગ્રથરૂપી તેજસ્વી દીપક હાથમા રાખીને જે કોઇ તેના પ્રકાશમા ચાલે છે ત જીવનયુદ્ધમા કદી પણ હારવાનો નહિ." **—સંતરામ શર્મા**

रामायणादि विषे एक संतना उद्गार ×

(તેમના પત્રમાંથી લોકોપયોગી અંશ)

હરિદ્વારના કુંભનું ફળ, × × મને મારી યોગ્યતા કરતા વધુ મળ્યું જણાય છે. × × × પરિણામે ઉત્પન્ન થયેલો પ્રેમભાવ મારા સ્મરણમા હજી તાજોજ છે અને (સસ્તુ સાહિત્ય વ. કા. ના.) **ભક્તિરસામૃત** તથા **રામાયણાદિ** પુસ્તકોના અધ્યયને તેમા વધારો કર્યો છે. × × × **તુલસીકૃત રામાયણ**નુ પહેલેથી છેલ્લે સુધીનુ પ્રથમ વાચન મેં પૂરું કર્યું કાઠગોદામ, અલમોરા, મસુરી વગેરે હિમાલયની તપોભૂમિમાં વાસ કરી ઉપલા પુસ્તકોનુ વાચન કરતા મારા હૃદયની પહેલેથી સૂકી અને વેરાન ભૂમિમાં, તરત ઊગવા માડેલા પ્રેમ-અંકુરને, કેવાં કેવા અશ્રુજળનું સિચન મળ્યુ છે, વિકારરૂપી ઘાસનું કેવું નીંદણ થયુ છે તથા ભક્તકથારૂપી વાડથી કેવો બચાવ પ્રાપ્ત થયો છે, તે હુ કેમ વર્ણવી શકુ ?

× × × મારા સદ્ભાગ્યની શું વાત કહુ ? આ લખતાં ખરેજ મારુ શરીર પુલકાયમાન થઈ જાય છે કે, પ્રેમબી-જને વાવવાવાળા મારા પ્રાણનાથ, મારા સ્વામી, મારા હૃદયના માલિક, મારા પ્રિયતમ કે જેઓશ્રીના ઉપકારમા હું જન્મોજન્મ સુધી ડુબેલો છુ, તે પૂજ્ય મહાત્માના શીતળ સત્સગમાં ફરી એક વાર આજ ચાર-પાચ મહિના થયા પ્રેમપાન કરી રહ્યો છું.

× × × મારી પાશ્ચિમાત્ય જડવાદી કેળવણીએ મારામા પ્રત્યક્ષવાદી વૃત્તિ પેદા થઈ હતી એને પરિણામે ભક્તિના લક્ષણો-

---

× આ પત્ર મન્સુરીથી છેક ટૂંકા નામવાળો મળેલો પૂરુ નામ કે હાલનું સ્થળ જાણમાં નથી રામાયણાદિ ગ્રથોનો મહિમા સર્વ કોઇ વધુ સમજે એજ હેતુ છે

શરીરનુ પુલકાયમાન, રોમાચિત થવું, નેત્રામાંથી જળની ધારાઓનુ વહેવું, સૂધબૂધનુ ભૂલાઇ જવુ અને અતર્ધાન થઈ સમાધિમગ્ન બની જવું, એ વગેરે જો હુ પ્રત્યક્ષ મારા પરમ પૂજ્ય સ્વામીજીમાં વારંવાર ન જોત તથા મારા પોતામા કઇક અલ્પાંશ પણ ન અનુભવત તો હુ કદી પણ માનત નહિ. આવા ભક્તાત્માના ર [illegible] ભાગવત, રામાયણ વગેરે વાચવાથી કાઈ અજબ ભાવ, કાંઈ અસાધારણ લાગણી, કાઇ અલૌકિક પ્રકાશ અનુભવાય છે*

भक्त और भगवान

ભક્ત કહે છે:—

આઈ હૈ યહ વિજયાદશમી, પર વહ પ્યારા રામ કહાઁ?
આર્યોં કા આદર્શ નૃપતિ વહ રક્ષક લીલાધામ કહાઁ?
યહાઁ અનેકોં રાવણ દેખો, મચા રહેં હૈં અત્યાચાર,
દશો દિશાઓ સે ઊઠતા હૈ, કૈસા ભીષણ હાહાકાર. ૧
વિજયે! ક્યો પરતંત્ર દેશ મેં બાર બાર તુમ આતી હો?
ક્યો અતીત કી યાદ દિલાકર દિલ કો વ્યર્થ દુખાતી હો?
યહાઁ તુમ્હારે સ્વાગત કે હિત, કૌન ભલા હોગા તૈયાર,
યહાઁ રક્ત કી જગહ દેહ મેં સબકે બહતી હૈ જલધાર. ૨

---

* "**सकल पदारथ है जग मांही, कर्महीन** (પ્રયત્નરહિત) **जन पावत नाहीं।**" વળી "શોધો અને જડશે, (બારણુ) ઠોકો અને ઊધડશે, માગો અને મળશે" ઇ૦ મહાપુરુષોના વચનો એકનિષ્ઠ પુરુષોથી તીવ્ર જિજ્ઞાસુને માટે કોઈ કાળે ખોટા પડ્યાં પણ નથી અને પડનાર પણ નથી. —ખરાબ ભિક્ષુ અખંડાનંદ

ભગવન્! ભારત મેં નિર્બલ કી, દેખો કહીં પુકાર નહીં,
વે કૈસે કુચલે જાતે હૈં, ઉનકે દુઃખ કા પાર નહીં.
આઓ ક્યા અબ ભી અધર્મ કા હુઆ નહીં હૈ અભ્યુત્થાન?
અથવા ધર્મ શેષ હૈ કુછ ભી, નહીં હુઆ ક્યા વહ મ્રિયમાન? ૩

ભગવાન બોલ્યાઃ—

ભક્તોં! ભારત મેં આને સે મુઝકો કુછ ઇન્કાર નહીં,
અથવા દુઃખી ભારતીયોં કે પ્રતિ દિલ મેં ભી કમ પ્યાર નહીં.
ભલા ભૂલ કૈસે સકતા હૂં ભરત–ભૂમિ અપની પ્યારી,
જહાઁ અનેકોં જન્મ ધાર કર લીલા અપની બિસ્તારી. ૪
કૈસે ભૂલા જા સકતા હૈ, યમુના કા વહ મંજુ પુલિન,
નીપવૃક્ષ કે ઉપર ચઢકર, મુરલી કા બાદન પ્રતિદિન.
હાથોં મેં લકુટી ધારણ કર ગોધન સંગ બન મેં જાના,
ગ્વાલો સે મિલ બડે પ્રેમ સે ખેલ ખેલના સુખ પાના. ૫
પહેલે યશુમતિ કૌશલ્યા સી માતાએં ઉત્પન્ન કરો,
નંદ ઔર દશરથ જૈસે તુમ પહલે સબ મેં ભાવ ભરો.
કહાઁ જનક જનની હૈ ઐસે, મેરે યોગ્ય કહાઁ આગાર,
જિસદિન હોગા યહ સબ ઉસ દિન નિશ્ચિત હૈ મેરા અવતાર. ૬

(સં. ૧૯૮૪ આશ્વિનના "ગૃહલક્ષ્મી"માં લેખક–જ્વાલાપ્રસાદ મિશ્ર)

दिवाली नहीं, दिवाला है

હિવાલી નહીં, હિવાલા હૈ.

હોગા કહીં પ્રકાશ હમેં ક્યા? યહાં અંધેરા ભારી,
તુમ બિન સૂની હુઇ આજ યહ, ભારત ભૂમિ હમારી.
નહીં કોઇ રખવાલા હૈ. દિ૦ ૧

કમલે! અપને ક્રીડા-સ્થલ કો ક્યો તજ બૈઠી આપ;
આઓ, આઓ, હમ વ્યાકુલ હૈં, હરો દેવિ! ત્રયતાપ.
દેશપર બાદલ કાલા હૈ. દિ૦ ૨

ભારત છોડ, વિદેશ ગયી ક્યોં? સ્વર્ગોપમ યહ દેશ;
પ્રેમ બઢાયા વહાં અનોખા, યહાં ન રકખા લેશ.
હમારા બંસીવાલા હૈ. દિ૦ ૩

તેરી પૂજા કમલે! ફિર ભી કરતે હમ પ્રતિ વર્ષ;
આવાહન કર કે મંત્રો સે, યહાં મનાતે હર્ષ.
જલાઇ દીપક-માલા હૈ. દિ૦ ૪

દિયા જલાકર દેખ લિયા અબ, તેરા પતા ન પાયા;
તૂ સ્ટીમર ચઢિ ગઈ વિલાયત આસન વહાં જમાયા.
બના અબ યુરોપ આલા હૈ. દિ૦ ૫

હમ તો સિર્ફ લકીર પીટતે, પૂજા કી હર સાલ;
ભૂખ સે મરે યહાં સબ પ્રાણી, પડતે નિત દુષ્કાલ.
દેશ અબ હાલ-બેહાલા હૈ. દિ૦ ૬

દરિદ્ર-દાનવ યહાં દિનોંદિન કરતા તાણ્ડવ-નૃત્ય;
"ઇન્દ્ર" દેખ યહ ઘબરાતા હૈ, એસા અદ્દ્ભુત કૃત્ય.
બતા દે કહાં ઉજાલા હૈ. દિ૦ ૭

(રચયિતા-ગણેશદત્ત શર્મા ગૌડ "ઇન્દ્ર" "હિંદુપંચ"ના કમલાકમાંથી)

આ સંસ્થાના તૈયાર ગ્રંથો

૧–પોસ્ટેજ ઉપરાંત રજિસ્ટર તથા વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૧૦) સુધીનું પાંચ્ આના જુદુ લાગે છે. ૨–મંગાવેલામાનાં જે પુસ્તકો નં આવે તે ખલાસ સમજવા. ૩–પૂરુ મૂલ્ય પ્રથમ મોકલીને કમમા કમ ૮–૧૦ રૂપિયાનાં પુસ્તકો રેલરસ્તે મંગાવવાથી વધારાના પેકિંગ વગેરે બદલ ૦।– ચડવા છના કુલ ખર્ચ બહુ ઓછું આવશે. ૪–અમદાવાદના કાર્યાલય માટે કિંમત ઘટાડેલી, તે ઘણાખરાં પુસ્તકો માટે નીચે મુજબ જારી છે; અને કમમાં કમ રૂા ૫૦)નાં એકસાથે લેવાથી એમાં પણ ૬ા ટકા કપાશે. ૫–મુંબઇના કાર્યાલયમા વધારાના ખર્ચ બદલ જે જે પુસ્તકોની કિંમત છાપ્યા મુજબની અથવા બહારગામ મુજબની રખાઇ છે, તે પણ આ સૂચિપત્રમા છાપેલી જણાશે, અને કમમાં કમ રૂા. ૨૫)ના લેવાથી તેમાંથી બે આના મુજબ કપાશે. ૬–જે પુસ્તકની તરત માટે અથવા અમુક મુદત માટે કિંમત અરધી, પોણી કે કાઇ પણ ઓછી રખાય, તેમા કમિશન કપાશે નહિ તથા મુંબઇના કાર્યાલયમાં ખર્ચ જોગી વધુ કિંમત રહેશે ૭–આ સસ્થામા મળતી આંખની દવાના લાભ અને વાપરવાની વિધિ વગેરે જુદું છાપેલુ મળશે.

ઉત્તમ ધાર્મિક ગ્રંથો	પૃષ્ઠ	અમદાવાદમા	મુંબઇમા મૂલ્ય
શ્રીશાંતિપર્વ (આવૃત્તિ ૬ ઠ્ઠી)	૯૪૪	... ૬)	.. ૬)
શ્રીભગવતી ભાગવત (આવૃત્તિ ૪ થી)	૯૨૮	. ૫)	... પા
શ્રીજ્ઞાનેશ્વર ભગવદ્‌ગીતા (આવૃત્તિ ૬ ઠ્ઠી)	૮૪૦	. રા	.. રાા
શ્રીમાનસ રામાયણ–૩૦ચિત્રો સાથે આ ૧લી	૧૪૦૦	૪ાા	... પા
,, ,, બે ગ્રથમા ,,	૧૫૨૮	.. પા	... પાા
શ્રીતુલસીકૃત રામાયણ–નવી આઠમી આવૃત્તિ છપાય છે.			
વાલ્મીકિ રામાયણ–(આવૃત્તિ ૨ જી)	૧૩૭૬	.. પાા	. ૬)
,, ,, બે ગ્રથમા ,, ...	,,	... ૬)	... ૬ાા

दिवाली नहीं, दिवाला है

દિવાલી નહીં, દિવાલા હૈ.

હોગા કહીં પ્રકાશ હમેં ક્યા? યહાઁ અંધેરા ભારી,
તુમ બિન સૂની હુઇ આજ યહ, ભારત ભૂમિ હમારી.
નહીં કોઇ રખવાલા હૈ. દિ૦ ૧

કમલે! અપને ક્રીડા-સ્થલ કો ક્યોં તજ બૈઠી આપ;
આઓ, આઓ, હમ વ્યાકુલ હૈં, હરો દેવિ! ત્રયતાપ.
દેશપર બાદલ કાલા હૈ. દિ૦ ૨

ભારત છોડ, વિદેશ ગયી ક્યોં? સ્વર્ગોપમ યહ દેશ;
પ્રેમ બઢાયા વહાઁ અનોખા, યહાઁ ન રક્ખા લેશ.
હમારા બંસીવાલા હૈ. દિ૦ ૩

તેરી પૂજા કમલે? ફિર ભી કરતે હમ પ્રતિ વર્ષ;
આવાહન કર કે મંત્રો સે, યહાઁ મનાતે હર્ષ.
જલાઇ દીપક-માલા હૈ. દિ૦ ૪

દિયા જલાકર દેખ લિયા અબ, તેરા પતા ન પાયા;
તૂ સ્ટીમર ચઢિ ગઇ વિલાયત આસન વહાઁ જમાયા.
બના અબ યુરોપ આલા હૈ. દિ૦ ૫

હમ તો સિર્ફ઼ લકીર પીટતે, પૂજા કી હર સાલ;
ભૂખ સે મરેં યહાઁ સબ પ્રાણી, પડતે નિત દુષ્કાલ.
દેશ અબ હાલ-બેહાલા હૈ. દિ૦ ૬

દરિદ્ર-દાનવ યહાઁ દિનોંદિન કરતા તાણ્ડવ-નૃત્ય;
"ઇન્દ્ર" દેખ યહ ઘબરાતા હૈ, એસા અદ્ભુત કૃત્ય.
બતા દે કહાઁ ઉજાલા હૈ. દિ૦ ૭

(રચયિતા-ગણેશદત્ત શર્મા ગૌડ "ઇન્દ્ર" "હિંદુપંચ"ના કમલાંકમાંથી)

સ્વર્ગની કૂંચી (આવૃત્તિ ૫ મી) .. ૩૭૨ ... ૧। ... ૧।=
સત્યાગ્રહ અને અસહકાર ... .. ૪૯૬ ... ૧। ... ૧।

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાઓ

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા–{ શ્લોક ને સામેના પાનામાં સરલાર્થ–૧૪મી આ૦ } ૦।૦॥...૦।−
" " " " –પુઠું પટ્ટી ૦। ...૦।૦॥
શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા–ગુ૦ સરલાર્થ સાથે (આ૦૧૫મી) ૦। ..૦।૦॥
" " " " પૂંઠુંપટ્ટી " ૦)≡॥ ...૦।
શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા–માત્ર ગુ૦ સરલાર્થ (આ૦૧૬મી)૦)=॥ ...૦)≡
" " " " –પુઠુંપટ્ટી " ૦)= ...૦)=॥
શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા–ગુ૦ સરલાર્થ સાથે, મોટાઅક્ષર ૦।= . .૦।≡
શ્રીપંચરત્નગીતા–ગુ૦ સરલાર્થ સાથે, મોટા અક્ષર ૦॥= ..૧)

ઉત્સાહ અને ચેતનાપ્રેરક પુસ્તકો

આદર્શ દૃષ્ટાંતમાળા ભાગ ૧લો (આ. બીજી) ૪૩૨ · ૧। .. ૧॥
" ભા. ૨જો " .. ૪૯૨ . . ૧।= .. ૧॥=
કતલખાનું–(આવૃત્તિ ૧ લી) ... .. ૬૯૬ ...૨। . . ૨।
ભારતધર્મ–અંધારા રંગમહેલનો રાજા ૫૦૪ ...૧॥ ... ૧॥
ગામડિયા નરદેવો (આવૃત્તિ ૧ લી) . ૪૦૮ ...૧।= .. ૧।=
આગળ ધસો (આવૃત્તિ ૩ જી) . ૪૬૮ ...૧॥ ... ૧॥।
સુખી જીવનનાં સાધન(ગાર્ડન કૃત)આ ૧લી ૩૧૨ . ૦॥=... ૦॥=
સુખ સામર્થ્ય સમૃદ્ધિ (આવૃત્તિ ૨જી) ૪૦૦ .. ૧) ... ૧।
ભાગ્યના સ્રષ્ટાઓ (આવૃત્તિ ૨જી) ... ૫૬૪ ...૧॥ ... ૧॥।
બંકિમ નિબંધમાળા–બંકિમ બાબુકૃત ૫૯૨ ..૧॥ . . ૧॥।
સોનેરી સૂચનો–(આવૃત્તિ ૭મી) ... ૨૦૮ .. ૦। .. ૦।૦॥
શુભસંગ્રહ–ભાગ ૧ લો (આવૃત્તિ ૫મી) ૧૯૨ ·૦। ... ૦।૦॥
વસિયતનામું ... ... ૬૪ ·૦)૦॥... ૦)૦॥

શ્રીમદ્ભાગવત-૯મી આવૃત્તિ (બે ગ્રંથમા)૧૩૯૬ ... પાા... ૬ા
શ્રીદાસબોધ-(આવૃત્તિ ૩જી) ... ... ૬૪૮ ... ૨) ... ૨ા
શ્રીતુકારામ ગાથા-ગ્રંથ ૧ લો (આ ૧લી)૮૯૬ ... ૨ા ... ૨ા
તુકારામ ગાથા-ગ્રથ ૨ જો .. .. ૯૪૪ .. ૨ાા .. ૨ાા
આખ્યાનમાળા-ગ્રથ ૧ લો (આ. ૧ લી) ૭૦૮ ... ૨ા ... ૨ા
" ગ્રંથ ૨ જો " ... ૭૨૦ ... ૨) ... ૨)
વૈદિક વિનય-ખડ ૧-૨-૩ (આ. ૧લી) ૮૪૦ ... ૨ાા... ૨ાા
મહાભારત મંજરી-(આવૃત્તિ ૧ લી)... ૭૪૪ ... ૨) ... ૨)
શ્રીરામકૃષ્ણકથામૃત-બે ભાગમાં (આ ૨જી)૬૨૮ ... ૨) ... ૨ા
શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસનું ચરિત્ર(આવૃત્તિ ૨જી)૬૦૮ .. ૧ાા ... ૧ાાા
સ્વામી રામતીર્થ-ગ્રંથ ૧ લો (આ. ૪થી) ૫૧૬ ... ૧ાાા.. ૨)
" " -ગ્રથ ૩ જો (આ ૧લી) ૫૨૮ ... ૧ાાા... ૨)
સ્વામી વિવેકાનંદ-ગ્રથ પહેલો(આ. ૨જી)...૫૭૫ ... ૧ાાા... ૨)
" " -ગ્રથ ૨ જો " ..૬૦૦ ... ૧ાાા... ૨)
" " -ભાગ ૮ મો (આ. ૨જી) ..૩૮૪ ... ૧ાા ... ૧ાાા
" " -ભાગ ૯ મો (આ. ૨જી) ૭૮૪ ... ૨ાાા... ૩)
" " -ભાગ ૧૦ તથા ભા. ૧૧મો ૫૬૦ .. ૧ાાા... ૨)
" " -ભાગ ૧૨-૧૩ મો પત્રો ૫૧૬ ... ૧ાા ... ૧ાાા
સુબોધરત્નાકર-(આવૃત્તિ ત્રીજી) .. ... ૩૦૦ ... ૦ાા... ૦ાા=
ઉપદેશસારસંગ્રહ (આવૃત્તિ ૨જી) ... ૩૮૪ .. ૧) ... ૧)=
હૃદયતરંગ અને બ્રાહ્મણની ગૌ (આ. ૧ લી)૩૨૪ ... ૧) ... ૧)
પ્રભુમય જીવન (આવૃત્તિ ૭ મી) .. ૧૯૨ ... ૦ા ... ૦ા૦ાા
આર્યધર્મનીતિ અને ચાણક્યનીતિસાર ૨૦૮ ... ૦ા-... ૦ા-ાા
વિભુની વાટે અને રામાયણની રત્નપ્રભા ૧૬૪ ... ૦ા ... ૦ા
શ્રીવિષ્ણુસહસ્રનામાવલિ-દર્શન(આ. ૨જી)૨૨૦ ... ૦ા=... ૦ા=
છોટમની વાણી-ગ્રથ ૩ જો " (આવૃત્તિ ૧લી)૨૭૦ ...૦ાાા=... ૧)
સ્વર્ગનું વિમાન (આવૃત્તિ ૫ મી) ... ૩૭૨ ... ૧ા ... ૧ા=

સ્વર્ગની કૂંચી (આવૃત્તિ ૫ મી) ..	૩૭૨ ...	૧। ...	૧।=
સત્યાગ્રહ અને અસહકાર	૪૯૬ ...	૧। ·	૧।

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાઓ

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા–{ શ્લોક ને સામેના પાનામા સરલાર્થ–૧૪મી આ૦ }	०।०।।...	०।–
,, ,, ,, ,, –પૂઠું પઠ્ઠી	०।	...०।०।।
શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા–ગુ૦ સરલાર્થ સાથે (આ૦૧૫મી)	०।	०।०।।
,, ,, ,, ,, પૂઠ્ઠુપઠ્ઠી ,,	०)≡।। ..	०।
શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા–માત્ર ગુ૦ સરલાર્થ (આ૦૧૬મી)	०)=।। ..	०)≡
,, ,, ,, ,, –પૂઠ્ઠુપઠ્ઠી ,,	०)= ..	०)=।।
શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા–ગુ૦ સરલાર્થ સાથે, **મોટાઅક્ષર**	०।= ...	०।≡
શ્રીપંચરત્નગીતા–ગુ૦ સરલાર્થ સાથે, **મોટા અક્ષર**	०।।।= ..	૧)

ઉત્સાહ અને ચેતનાપ્રેરક પુસ્તકો

આદર્શ દૃષ્ટાંતમાળા ભાગ ૧લો (આ. બીજી)	૪૩૨	૧। ..	૧।।
,, ભા. ૨જો ,, .	૪૯૨ .	૧।= ·	૧।।=
કતલખાનું–(આવૃત્તિ ૧ લી) .. .	૬૯૬ ...	૨। .	૨।
ભારતધર્મ–અંધારા રંગમહેલનો રાજા	૫૦૪ ..	૧।। ..	૧।।
ગામડિયા નરદેવો (આવૃત્તિ ૧ લી)	૪૦૮ .	૧।= ...	૧।=
આગળ ધસો (આવૃત્તિ ૩ જી) .	૪૬૮ ..	૧।। ...	૧।।।
સુખી જીવનનાં સાધન(માર્ડન કૃત)આ ૧લી	૩૧૨ .	०।।।=..	०।।।=
સુખ સામર્થ્ય સમૃદ્ધિ (આવૃત્તિ ૨જી)	૪૦૦ ..	૧) ..	૧।
ભાગ્યના સ્રષ્ટાઓ (આવૃત્તિ ૨જી) ..	૫૬૪ ...	૧।। ...	૧।।।
બંકિમ નિબંધમાળા–બંકિમ બાબુકૃત	૫૯૨ ..	૧।। .	૧।।।
સોનેરી સૂચનો–(આવૃત્તિ ૭મી) .	૨૦૮	०। ...	०।०।।
શુભસંગ્રહ–ભાગ ૧ લો (આવૃત્તિ ૫મી)	૧૯૨	०। ...	०।०।।
વસિયતનામું	૬૪ ··	०)०।।...	०)०।।

ઇતિહાસ અને વૈદક સંબંધી પુસ્તકો

આર્યભિષક્-(નવમી આવૃત્તિ) ... ... ૮૨૪ · ૩) ... ૩॥

વૈદક સંબંધી વિચારો-ભાગ૧લો-(આ ૨જી)૬૭૨ ...૧॥ ... ૧॥।

,, ,, ,, -ભાગ૨જો (આ. ૧લી)૪૩૨ ...૧॥= ... ૧॥=

(ઉપરના ત્રણે ગ્રંથ સાથે ખરીદનારને . . ..૩)- ... ૩॥=

આરોગ્ય વિષે સામાન્ય જ્ઞાન-(આ ૫મી)૧૩૬ ...૦। ... ૦।૦॥

રાજસ્થાનનો ઇતિહાસ-ભાગ ૨જો (આ.૧લી)૭૬૪ ...૪। ... ૪॥।

બોધદાયક ઉત્તમ જીવનચરિત્રો

ભારતની દેવીઓ-ત્રણ ગ્રંથમા (ત્રીજી આવૃત્તિ) ...૬) ... ૬॥।

(ત્રણે ગ્રંથના પૃષ્ઠ ૨૨૬૮; છૂટક દરેક ગ્રંથની કિંમત રૂા. .. ૨॥)

સંત તુકારામ-જીવનચરિત્ર (આવૃત્તિ ૧ લી) ૬૬૬ ...૨) ... ૨)

શ્રીજ્ઞાનેશ્વર મહારાજ અને મહાત્મા શ્રીએકનાથ (આવૃત્તિ ૧ લી)૫૦૪ ...૧॥ . ૧॥

શ્રીચૈતન્ય મહાપ્રભુ-ખંડ ૧થી૫ ત્રણગ્રંથમા ૧૫૯૬...૫) . ૫)

આદર્શ ચરિત્રસંગ્રહ-ઉત્તમ ૫૨ જીવનચરિત્રો ૬૩૬.. ૧॥। ... ૧॥।

સ્વામી ભાસ્કરાનંદ તથા વિજયકૃષ્ણ ગોસ્વામી (આવૃત્તિ ૧લી) ૪૩૨...૧॥ ... ૧॥

ભક્તચરિત્ર (આવૃત્તિ ૨જી) · ... ...૧॥ ... ૧॥।

મુસ્લિમ મહાત્માઓ-(આવૃત્તિ ૧ લી) ...૫૯૨...૧। .. ૧।

વીર દુર્ગાદાસ-(આવૃત્તિ ત્રીજી) . ...૩૦૪...૦॥ .. ૦॥-

શ્રી શિવાજી છત્રપતિ-(આવૃત્તિ બીજી) ૬૧૨... ૨) ... ૨।

ભારતના વીરપુરુષો (આવૃત્તિ ત્રીજી) .. .. ૩૨૮.. ૧) · ૧)=

ખાસ બોધપ્રદ ટૂંકી વાર્તાઓ

ટૂંકી વાર્તાઓ-ગ્રંથ બીજો (આવૃત્તિ ૨ જી) ૫૭૬ · ૧॥ ... ૧॥।

,, ,, ગ્રંથ ત્રીજો (આવૃત્તિ ૧ લી) ૪૯૨...૧॥ ... ૧॥

,, ,, ગ્રંથ ચોથો (,,)...૪૧૨ . ૧॥ . ૧॥

,, ,, ગ્રંથ પાંચમો (,,)...૪૦૮...૧। ... ૧।

,, ,, ગ્રંથ છઠ્ઠો (,,)...૭૨૦...૨) ... ૨)

સુબોધ પુષ્પવાટિકા–શેખસાદીકૃત (આ. ૨ જી) ૧૩૬... ૦।← .. ૦।← .
દયાળુમાતા અને સદ્‌ગુણી પુત્રી (આ. ૫મી).. ૧૬૦...૦। .. ૦।૦॥

બાળોપયોગી પુસ્તકો

સદ્‌ગુણી બાળકો– (આવૃત્તિ ૭મી) ...૧૩૬...૦। ... ૦।૦॥
બાળસદ્‌બોધ– (આવૃત્તિ ૬ઠ્ઠી) ...૧૨૦.. ૦। ... ૦।૦॥
બાળકોની વાતો– (આવૃત્તિ ૭મી) .. ૮૮...૦)≈ .. ૦)≈॥
સુબોધક નીતિકથા–(આવૃત્તિ ૫મી) . ૨૩૨...૦।← ... ૦।←॥

ચિત્રો ઇત્યાદિ

જ્ઞાનબાજી અથવા સોપાનપટ ... .. ૧૮×૨૪ ૦)←... ૦)←।
શ્રીરામકૃષ્ણ કેશવચંદ્ર સેનના ઘેર ... ૧૩॥×૨૦ ૦)←... ૦)←।
શ્રીચૈતન્ય મહાપ્રભુનું સંકીર્તન (ત્રિરંગી) ૧૫×૨૦ ૦)←.. ૦)←।

મૂળ મૂળ ભગવદ્‌ગીતાઓ

(આ ભગવદ્‌ગીતાઓમા ભાષાતર સિવાય માત્ર મૂળ શ્લોકોજ આવે છે.)
ભગવદ્‌ગીતા–મૂલમાત્ર–મધ્યમ અક્ષર ૦।, મોટા અક્ષર ૦॥
પંચરત્નગીતા-મૂલમાત્ર–નાના, મધ્યમ, મોટા અક્ષર ૦।, ૦।= અને ૦॥।

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

અમદાવાદ–ત્રણ દરવાજા બહાર, નદી જવાને રસ્તે, ભદ્ર પાસે
મુંબઈ–કાલબાદેવી રોડ, હાથી બિલ્ડીગ, ત્રીજે માળે.



ઉત્તમ પુસ્તકો જૂજ કિંમતે પૂરાં પાડનારી ૨૯ વર્ષથી ચાલતી

विविध ग्रंथमाळा

પ"×૭ા" ના કદનાં ૧૯૦૦ થી ૨૩૦૦ પૃષ્ઠ અપાશે.

વાર્ષિક મૂલ્ય રૂ. ૫), પોસ્ટેજ માફ.

ખાસ સૂચના—આ માળાનું વર્ષ કાર્તિકથી શરૂ થાય છે. કોઇ પણ માસમા ગ્રાહક થવા છતા પુસ્તકો આખા વર્ષના મળે છે. વર્ષ પૂરૂ થયા પછી પુસ્તકો લેવાથી પોસ્ટેજ જુદું ચઢે છે.

विविध ग्रंथमाळाना नीचेना मणका तैयार छे

હરેકનુ પોસ્ટેજ જુદું સમજવું

સંવત ૧૯૯૧ નાં પુસ્તકો—હૃદયતરંગ અને બ્રાહ્મણની ગૌ, ગામડીઆ નરદેવો, ભારતધર્મ અને અંધારા રંગમહેલનો રાજા, આદર્શ ચરિત્રસંગ્રહ, વિભુની વાટે અને રામાયણની રત્નપ્રભા. કુલ પૃષ્ઠ ૨૦૩૨, કદ ૫"×૯", પાકા પૂંઠા સાથે મૂલ્ય રૂ ૫)

સંવત ૧૯૯૨ નાં પુસ્તકો—શ્રી ચૈતન્ય મહાપ્રભુ—ખંડ ૧–૨, ખંડ ૩ જો, ખંડ ૪–૫ મો, અને ટૂંકી વાર્તાઓ—ગ્રંથ ૫ મો. કુલ પૃષ્ઠ ૨૦૦૪, કદ ૫"×૯", પાકા પૂઠા સાથે મૂલ્ય રૂ ૫).

સંવત ૧૯૯૩ નાં પુસ્તકો—સંત તુકારામ ચરિત્ર, વૈદિક વિનય અને શ્રી જ્ઞાનેશ્વર તથા મહાત્મા એકનાથનુ ચરિત્ર કુલ પૃષ્ઠ ૧૯૯૨, કદ ૫"×૯", પાકા પૂઠાં સાથે મૂલ્ય રૂ. ૫)

સંવત ૧૯૯૪ નાં પુસ્તકો—કતલખાનુ, વિષ્ણુસહસ્રનામાવલિ-દર્શન, આખ્યાનમાળા ગ્રંથ ૧ લો અને વૈદક સંબંધી વિચારો—ભાગ ૨ જો, કુલ પૃષ્ઠ ૨૦૦૪, કદ ૫"×૯", પાકા પૂઠાં સાથે મૂલ્ય રૂ ૫).

સંવત ૧૯૯૫ નાં પુસ્તકો—આખ્યાનમાળા—ભાગ ૨ જો શ્રીતુકારામ-ગાથા ભાગ ૧ લો, ટૂંકી વાર્તા ગ્રંથ ૬ ઠ્ઠો કુલ પૃષ્ઠ ૨૪૦૦, કદ ૫×૭ા મૂલ્ય પાકા પૂઠા સાથે રૂ. ૫)



१–शिवराम किंकरनो ईश्वर उपर अडग भरोसो

કાશીધામમાં ઈ સ. ૧૯૧૬માં શ્રીશિવરામ કિંકર યોગત્રયાનંદ નામના સાધુ રહેતા હતા. હાલમા પણ છે કે નહિ, તેની ખબર નથી. એ મહાયોગી અને જ્ઞાની પુરુષ હતા. યૌવનાવસ્થામા એ જ્ઞાનપિપાસુ ભક્તને સર્વ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવાની ઇચ્છા થઇ હતી, પણ પુસ્તકો ખરીદવા જેટલા પૈસા પાસે નહોતા એમની સ્મરણશક્તિ અસાધારણ હતી બીજા પાસેથી પુસ્તક માગી લાવીને થોડા વખતમા મોઢે કરી લઇને તે પાછું આપી આવતા. એક સમયે પાણિનિનુ મહાભાષ્ય વાચવાની એમને બહુજ ઇચ્છા થઇ પાસે જે પૈસા હતા એમાંથી એ ગ્રથ ખરીદે તો ખાવાપીવાની ગોઠવણ સારુ કાઇ પણ રહે એમ નહોતું આખરે 'દાંત આપ્યા છે તો ચાવણું પણ એજ આપશે, એવો વિચાર કરી

એ ભગવદ્ભક્તને પાસેના બધા પૈસાથી વ્યાકરણ ખરીદીને અભ્યાસ શરૂ કર્યો. બીજી કાઇ પણ ચિંતા કરી નહિ. સપરિવાર એક દિવસ ઉપવાસમાજ ગુજાર્યો. બીજે દિવસે ટપાલમાં એક રજિસ્ટર્ડ કાગળ મળ્યો. એમાથી એક નોટ નીકળી. મહાભાષ્યના મૂલ્ય કરતા એ નોટનુ મૂલ્ય લગભગ ત્રણગણુ હતું. તેની સાથે મોકલનારે લખ્યુ હતુ કે, "મારા ઇષ્ટદેવ મને સ્વપ્નમા કહી ગયા છે કે, એમનો ભક્ત કષ્ટ ભોગવી રહ્યો છે, સરનામુ પણ તમારું એમણેજ જણાવ્યું હતું. આપના નામનો કોઇ માણુસ છે કે નહિ તેની મને ખબર નથી. જો કોઈ હશે તો આ પત્ર એને મળશે અને રજિસ્ટરની રસીદ પાછી મળતાં હું એ ધન્યપુરુષના ચરણુના દર્શન કરવા સારુ તરતજ રવાના થઇશ"×

२–साची निष्कामता अने सात्विक दया–दाननो नमूनो

ફાધર ડેમિયન

બેલ્જિયમમા વસતા બે ભાઇઓ એકજ કોલેજમા ધર્મગુરુ થવાનો અભ્યાસ કરતા હતા. મોટો ભાઇ ગુરુ (ફાધર) ડેમિયન તરીકે ટૂંક વખતમા ધર્મપ્રચારક થઇ દક્ષિણસમુદ્રના ટાપુઓમાં જવાનો હતો. દરિયાપર જઇને કરવાના કાર્ય વિષે જ્યારે તે વાત કરતો ત્યારે તેની આંખો ચળકતી, તે ખડખડાટ હસીને પોતાના હાથની હથેળીઓ ઘસતો

એક વખતે સખ્ત માંદગીમા પછડાતા તે બિછાનાવશ થયો.

× આવી વાતોના જૂઠા જોડકણાં પણ જગતમા ઘણા ફેલાય છે; પરતુ સર્વભાવે પ્રભુ ભજી જાણે તેના સબધમા આવા બનાવો પણ બને, એ પણ તદ્દન શક્ય છે. —સંપાદક

તાવથી તેનું શરીર જીર્ણ થઇ ગયુ હતું તેના મોં પરથી નૂર ઊડી ગયું હતુ. તે વખતે તેના નાનાભાઇએ તેના બિછાના આગળ આવી ધીમેથી કહ્યુ "મોટાભાઇ! આપને બદલે જો હું પ્રચારકનુ કામ હાથમાં લઉ, તો આપને તે રુચશે?" તે માદા મનુષ્યના નેત્રમાં પળવાર તેજ આવ્યુ, તેણે ભાઇનો હાથ પોતાના હાથમા લેતા મ દ હાસ્ય કરી પોતાની અનુમતિ જણાવી. આથી નાનાભાઇએ ગુપ્ત રીતે ત્યાના અધિકારીઓને વિનતિ કરી લખી જણાવ્યું કે, "મારા ભાઇને બદલે મને જવાની પરવાનગી આપો."

એક દિવસ જ્યારે તે પોતાના પુસ્તકો વાંચવામા ગૂંથાયો હતો તે વખતે કૉલેજના ઉપરી અધિકારીએ આવી તેને જણાવ્યું કે, "તમારે જવાનું ઠર્યું છે." આ સમાચાર સાંભળી તે છોકરો સફાળો કૂદ્યો, પોતાની ઓરડીમાથી બહાર ધસી આવ્યો અને પાગલની માફક રમવાની જગ્યાએ જઇ નાચવા લાગ્યો. આ પ્રકાર જોઇ બીજા વિદ્યાર્થીઓ માહોમાંહે કહેવા લાગ્યા: "યાર! આનુ તો આજે કાંઇ ચસક્યું લાગે છે!"

ખરેખર જોસફ ડેમિયન કાળાપાણીએ જતા આટલો રાજી શુ કરવા થતો હશે? જ્યા આગળ તેની પોતાની બોલી બોલનારા લોકો રહે છે, જ્યાંના રીતરિવાજો અને વ્યવહારો તેને આટલા બધા જાણીતા થઇ ગયા છે, તેવી સુખદાયક ભૂમિને શાથી છોડવા ઇચ્છતો હશે? સ્નેહી-સ બ ધીઓથી સદાને માટે દૂર થઈ ઉજ્જડ સમુદ્રોને પેલે પાર આઘે જંગલી લોકોમા જઇને કામ કરવાને તે શુ કરવા આટલો બધો તલપાપડ થઇ રહ્યો હશે? ઉત્તર એકજ હોઇ શકે અને તે એજ કે, ભ્રાતૃપ્રેમ, સમાજપ્રેમ, દેશપ્રેમ અને માનવજાતિ પ્રત્યેનો પ્રેમ!

અસ્તુ ધર્મપ્રચારક બનવા માટે તેણે પ્રાપ્ત સ યોગોનો પરિત્યાગ કરી દીધો કેમકે જગતના ડોળદમામ કરતા અને ઘરના

સુખવૈભવ તથા માતાપિતા વગેરે સ્વજનોના સ્નેહ કરતાં જગત-ઉદ્ધારક પયગંબરની આજ્ઞાને–ઘોર દુ:ખદાયક વ્યાધિથી પીડાયા કરતા દેશબંધુઓની સેવાને–તે વધારે પસંદ કરતો હતો.

જોસફ ડેમિયને એક રમતિયાળ છોકરાની માફક નાચતા-કૂદતા દક્ષિણસમુદ્રના ટાપુઓ તરફ પ્રયાણ કર્યું. ત્યા જઇ તે ધર્મ-પ્રચારક બન્યો. તેત્રીસ વર્ષની ઉંમર થતા સુધી તેણે ઘણી સરસ રીતે પોતાનુ કાર્ય બજાવ્યું. પછી એક દિવસે જ્યારે તે લોકોના સમુદાય વચ્ચે પોતાના કામમા રોકાયો હતો, ત્યારે ત્યાના ભલા પાદરીને તેણે એમ કહેતા સાભળ્યા કે, “ અરેરે ! મોલોકોઇના બિચારા પતિયા લોકો પાસે મોકલવા મારી પાસે અત્યારે કોઈ માણસ નથી. એ બિચારા દુ:ખી જીવો એ ભયંકર રોગમા સપ-ડાઇ જઇ પાપપંકમા સડયા કરે છે. ”

જોસફ ડેમિયનનું હૃદય આ પતિયાની વાતો સાભળી ઘણી વાર દુ:ખી થયું હતું. તેણે પાદરી પાસે માગણી કરી કે, “મને ત્યા મોકલો.” પાદરીએ તેની માગણી મંજૂર રાખી. આ પ્રમાણે અહીયાં બીજો આત્મભોગ પણ અપાયો, કેમકે જંગલી લોકો પાસેથી પતિયાંના પ્રદેશમા જવું એ બેલ્જિયમથી જંગલી લોકો પાસે જવા કરતા ભારે આત્મભોગનુ કામ હતું. એ પતિયા બિ-ચારા એકલાંજ રહેતા હતાં તંદુરસ્ત માણસોથી તેમને દૂરજ રાખેલાં હતાં સમસ્ત મનુષ્યજાતિથી તેઓ તરછોડાયેલા હતાં. તેમના ભયંકર શારીરિક રોગોથી તેમના આત્મામા પણ બગાડ પેઠો હતો. તેમના ઝૂપડા ઢોરની કોઢ કરતા નપાટ હતા. પશુ-ઓના કરતાં તેમનુ જીવન કોઇ પણ રીતે ચઢિયાતુ ન હતું. તેઓ દેખાવે એટલા બિહામણા લાગતા કે, તેમના તરફ કોઇને જોવું પણ ગમે નહિ !

પરંતુ ગુરુ ડેમિયને આ તજાયેલા લોકો પાસે આવી એક

સાદો સંદેશ સંભળાવી દીધો કે, "પ્રભુ તમને ચાહે છે" અને તેની આનંદી મુખમુદ્રા, તેનો ખુશકારક અવાજ, સ્નેહભીની આંખો અને તે સર્વ ઉપરાંત તેની વાણીમા રહેલી જીવંત શ્રદ્ધા ઇત્યાદિ ગુણોથી એ જંગલી પશુઓ બદલાઇ જઇને પાછા મનુષ્ય બન્યાં અને મનુષ્યમાંથી પ્રભુના બાળક બન્યા. પોતાનાં પાપકર્મથી હવે તેઓ શરમાવા લાગ્યા. તેમને લાગવા માડયું કે, ખરેખર! પ્રભુ આપણુને ચાહેજ છે નિદાન એક વાત તો સત્ય હતી અને તે એ કે, ગુરુ ડેમિયન તેઓને ખરા જિગરથી ચાહતો હતો

સોળ વર્ષ સુધી આ પવિત્ર અને ભક્તિમાન મહાત્માએ પતિયાં લોકોમા નિવાસ કર્યો તેણે તેમને માટે એક દેવળ બધાવી આપ્યું તેમા તેઓ ઘણા પ્રેમથી પ્રાર્થના કરવા જતા. તેણે એમને માટે સારાં ઘરબાર બંધાવી આપ્યા. તેણે તેમને માટે સારું પાણી પૂરુ પાડી આપ્યું. તે તેમની અનેક રીતે માવજત કરવા લાગ્યો. તેણે તેમના ભયંકર જખમોને પાટા બાંધ્યા, તેઓના મરણપ્રસંગે તેણે તેમને આશ્વાસન આપ્યુ અને મરણ થતા તેમને માટે તેણે કબરો પણ ખોદી આપી એ ટાપુની બહારના જગતના ઘણા લોકો પતિયા લોકોમાં રહીને કામ કરતા. આ એકાંતવાસી ધર્મપ્રચારક વિષે સાંભળતાંજ કેટલાક તેને મળવા માટે અને તેને સહાય કરવા માટે ત્યા આવતા. ઘણા વર્ષો સુધી તેણે પોતાના એ ગરીબ દુ:ખી લોકોમાં રહી કામ કર્યું, પરતુ આખરે તે પણ આ ભયકર રોગનો ભોગ થઇ પડ્યો.

એક દિવસ તેને ચેતવણી મળી તે ખદખદતા પાણીની તાંબડી લઇ જતો હતો, એવામા અચાનક તે તેના પર ઢળી ગઈ, પણ તે જરાએ દાઝ્યો નહિ. આથી તેની અજાયબીનો પાર રહ્યો નહિ તે એક ડૉક્ટર પાસે ગયો. તેને પૂછ્યુ "ડૉકટર સાહેબ! મને પત નીકળ્યુ છે?" ડૉકટરે જવાબ આપ્યો કે, "કહેતા મારી જીભ

ઊપડતી નથી, પણ ખરેખર, આપને પતની અસરજ થયેલી છે.’ તેજ પળથી ગુરુ ડેમિયન પોતાના ધર્મવિષયક વ્યાખ્યાનોમા “ મારા બધુઓ ” ને બદલે હમેશા “ આપણે પતિયા લોકો ” એમજ કહેવા લાગ્યો, પરતુ તે સપૂર્ણ રીતે સુખી જણાતો હતો. તે કહેતો કે, “ આ ટાપુ છોડી જવાથી મારો રોગ મટી જાય, એમ કોઇ કહે, તોપણ હું મારા આ પતિયા ભાઈઓનો ત્યાગ નહિ કરું.” આ પ્રમાણે તેના શરીરમા મૃત્યુએ સપાટાબધ પ્રવેશ કરવા છતા તેણે તો પોતાનું કામ બજાવ્યાજ કર્યું ! છેવટે જ્યારે તે સખ્ત બીમારીમા પડ્યો, ત્યારે પણ તેને મળેલા સર્વ સુખો અને શુભાશિષો માટે તેણે પ્રભુનો ઉપકાર માન્યો એ સમયે બે પાદરીઓ અને ધર્મખાતાની બે ભગિનીઓ તેના બિછાના આગળ પ્રાર્થના કરવા ઘૂંટણિયે પડ્યા

તેમાંના એક પાદરીએ કહ્યું કે, “ ગુરુ ! જ્યારે આપ સ્વર્ગમાં જશો, ત્યારે આ આપનાં પતિયા નિરાધાર બાળકોને નહિજ ભૂલો ને ?” તે ભલા ધર્મગુરુએ સ્મિત કરતા કહ્યું કે, “ નહિ, બિલકુલ નહિ. જો મને પ્રભુના દર્શન થશે, તો તેમની આગળ પણ હુ તો પતિયાંના સર્વ કૃત્યો માફ કરવાનીજ પ્રાર્થના કરીશ.”

જમીન પર ઘૂંટણ ટેકવી બીજા પાદરીએ કહ્યું: “ ગુરુ ! એલિજાની માફક આપ મને આપનો ઝભ્ભો આપતા જશો ?” ગુરુ ડેમિયને હસતાં હસતા પૂછ્યું કે, “ કેમ વારુ ? તમે તેને શું કરશો ?” ક્ષણવાર શાત રહી પુનઃ ગુરુએ જણાવ્યું: “ ભલે લેજો, પણ એ પતના રોગથી નર્યો ભરેલો છે.” પોતાનુ જીવનકાર્ય સંપૂર્ણ થયા પછી ઉતારી નાખેલો આ ઝભ્ભો કેવો સુદર કહેવાય ! આના કરતા વધારે સુદર ડગલો તો કોઇ રાજા-મહારાજાએ પણ કદી નહિ પહેર્યો હોય, કારણ કે એ ડગલામા માનવપ્રેમનુ કેવું અપ્રતિમ સૌરભ મહેક મારી રહ્યું હતું !

થોડા વખત પછી ગુરુ ડેમિયનના આત્માને દેવદૂતોએ ફૂલો વડે વધાવી લીધો, તેનુ સમસ્ત જીવન એક સુવર્ણમય અને બોધપ્રદ કૃત્ય બની રહ્યુ.*

૩–बालानंद स्वामीनी त्यागवृत्ति

ડેપ્યુટી કલેકટર રામચરણુ બસુ વૈદ્યનાથમાં પોતાના ગુરુ બાલાનદ સ્વામી સાથે રહેતા હતા. એક સમયે એમણે સ્વામીજીને કીમતી શાલ ઓઢાડી સ્વામીજી એ શાલ ઓઢીને એજ દિવસે બહાર ફરવા ગયા અને માર્ગમા એક ટાઢથી ધ્રૂજતા માણસને જોઈ તેમણે એ શાલ તેનેજ ઓઢાડી દીધી ફરીને ઘેર પાછા આવતા શિષ્યે સ્વામીજીના અંગ ઉપર શાલ ન જોઇ, એટલે એમણે બહુજ નમ્રતાપૂર્વક ગુરુજીને પૂછ્યુ કે, “ મહારાજ ! શાલ ક્યા ગઈ ? ” ત્યારે ગુરુએ હસીને કહ્યું કે, “ રામચરણુ ! તે મને એ શાલ આપી દીધી હતી કે મજૂરની પેઠે ઊચકવા સારુ આપી હતી ? ” શિષ્યે કહ્યું: “બિલકુલ આપનેજ સમર્પણુ કરી હતી.” ગુરુએ કહ્યુ. “ તો પછી એનુ શું થયુ ને શુ નહિ, તેની પચાતીજ તુ શા માટે કરે છે ? ”

ખરેખર, પરદુ ખ નિવારણુ કરવા સારુ પોતાની પ્રિયમા પ્રિય અને કીમતીમા કીમતી વસ્તુનો ત્યાગ કરવો, એ તો સંન્યાસીનુ મોટું લક્ષણુ છે.

---

* “ જ્ઞાનપ્રચાર ”માંના રા ‘ જ્યોતિ ’ના લેખ પરથી સહજ સુધારા સાથે

ભારતવાસી સુધારકો અને દેશસેવકો ! જુઓ, ધ્યાન આપો કે, સાચા સમાજસેવક કેવા હોય છે ? સરખાવો કાધર ડેમિયન સાથે તમારી નિસ્વાર્થતા, ત્યાગવૃત્તિ અને ઉદારતાને ! ! —સપાદક

४—दारूडियाओना देखावथी हजरत उपर थयेली असर

મહાપુરુષ મહમદ પેગંબર (સ૦ આ૦ સ૦), એમણે યૌવન-કાળમા એક ગામમા જતી વખતે જોયું કે, સંધ્યાકાળે અનેક આરબ લોકો એકઠા થઇને દારૂ પી રહ્યા છે અને એ અવસ્થામાં ખૂબ હસી રહ્યા છે તથા આનંદપૂર્વક સમય ગાળી રહ્યા છે. બીજા-ઓને સુખી જોવાથી સ્વાભાવિક રીતે એક સાત્વિક પુરુષને જે આનદ થવો જોઇએ, તે એમને એ દિવસે થયો. બીજે દિવસે એજ રસ્તે પાછા ફરતાં તેમણે જોયુ કે, ત્યા તો પુષ્કળ લોહી રેડાયું હતુ! પૂછપરછ કરતા જણાયું કે, અતિશય દારૂ પીને ગઇ રાત્રે પેલા આરબ લોકોએ પુષ્કળ તોફાન કર્યું હતુ અને એમાં કેટ-લાયે માર્યા ગયા હતા તથા ઘાયલ તો બધાજ થયા હતા. એ બનાવની અસર આ મહાપુરુષ ઉપર ઘણી થઇ અને તેમણે જ્યારે ઇસ્લામી ધર્મનો પ્રચાર કર્યો, ત્યારે એ બનાવને ધ્યાનમાં રાખીને પોતાના ધર્મમાં મદ્યપાન વિરુદ્ધ બહુજ સખ્ત મનાઇ ફરમાવી હતી. આજે પણ એને લીધેજ સાચા મુસલમાનો દારૂને અડવામા પણ મહાપાપ સમજે છે.

५—एक सुलताननी उदारता तथा निष्पक्ष न्याय

સુલતાન બીજા મુઝફ્ફરના વખતમા તેના એક ખોજા અમલ-દારે મરી ગયેલા વજીફદારોની જાગીર સરકારમા જપ્ત કરી અને એ રીતે પુષ્કળ પૈસો લાવી બાદશાહ આગળ રજૂ કર્યો. સુલતાને પૂછ્યું· "આ કોનો પૈસો છે અને ક્યાથી લાવ્યા?" પેલા અમ-

લદારે ઉત્તર આપ્યો: "સુલતાનનો છે, કારણ કે સુલતાન પહેલા મુઝફ્ફરના વખતથી આ વજીફાઓ ધાર્મિક પુરુષોને બક્ષિસ આપવામા આવ્યા છે અને ત્યારથી તે આજ લગી તેની આવક વધતી ગઈ છે. જ્યારે મે તપાસ કરી, ત્યારે માલૂમ પડ્યુ કે, અસલ વજીફદારોમાંના ઘણાક મરી ગયા છે અને તેથી તેમના વજીફાની આવક ભેગી કરી આપની પાસે રજૂ કરી છે" સુલતાને તેને ઠપકો આપ્યો અને સખ્તાઇથી કહ્યુ કે, "અરે બેવકૂફ તથા બેશરમ માણસ! તને હું શુ કહું? અગર તું મર્દ હોત તો તને બાયલો કહેત, અગર તું ઓરત હોત તો ખરાબ વર્ત્તણૂકની ઓરત કહેત. તુ નથી આદમીમાં કે નથી ઓરતમા, પણ બન્નેના ખરાબ ગુણો તારામા મોજૂદ છે. જે વજીફદારો મરી ગયા છે તેમ્નને છોકરાં હશે, અગર છોકરા હયાત નહિ હોય તો તેમની બૈરી તથા છોકરીઓ હશે અને જો તે પણ હયાત નહિ હોય તો તેમના દાસીઓ તથા ગુલામો હશે તે આ કૃત્ય તારી આપખુદીથી ઘણુજ બૂરું કર્યું છે હવે ફરીથી આવુ કૃત્ય કરતો નહિ જા, જેમની પાસેથી આ પૈસો લીધો છે, તે તેમને પાછો આપી દે અને તે ગરીબ માણસોના ઘાયલ થયેલા જિગરને માફીના ગુલાબથી રુઝાવ" ત્યારપછી સુલતાને હુકમ કાઢ્યો કે, "ગુજરાતમા જે લોકો દેવસ્થાન રૂએ વજીફા ભોગવે છે, તેઓ જો મરી ગયા હોય તો તેમના વારસોની અંદર તે વજીફા વહેચી આપવા અને હવે પછી રાજાના કોઇ પણ અમલદારે હમણા તેમજ ભવિષ્યમા તે વજીફાઓના સંબધમાં ડહાપણ કરવું નહિ"



૯—અંત્યજો પ્રત્યે તિરસ્કાર અને આભડછેટ

(ભૂદેવ મુખોપાધ્યાય)

એક દિવસ બંગાળાની નિશાળોના ડેપ્યુટી ઇન્સ્પેક્ટર પ્યારીમોહન મુખોપાધ્યાયે સ્વર્ગસ્થ ભૂદેવ મુખોપાધ્યાયને પૂછ્યું કે, "આપે ગ્રીસ, રોમ અને ઇંગ્લેંડના ઇતિહાસો લખ્યા છે, પરંતુ ભારતવર્ષનો ઇતિહાસ લખ્યો નથી, તેનું કારણ શું?" તેમણે ઉત્તર આપ્યો કે, "ગ્રીક, રોમન અને અંગ્રેજ, એ ત્રણ પ્રખ્યાત સ્વદેશભક્ત પ્રજાઓના ઇતિહાસમાંથી ભારતવાસીઓને ઘણું શીખવાનું મળે એમ છે. ભારતવર્ષનો પાછલા વખતનો રાજનૈતિક ઇતિહાસ એ માત્ર પ્રાયશ્ચિત્તનો ઇતિહાસ છે." પ્યારીમોહન બાબુએ પૂછ્યું, "ભારતવાસીઓ કયા બે પાપોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરી રહ્યા છે?" ત્યારે એમણે જણાવ્યું કે, "પહેલું પાપ સ્વધર્મદ્વેષ અને બીજું પાપ સ્વદેશીવિદ્વેષ"

સ્વધર્મદ્વેષ સંબંધે બોલતાં તેમણે જણાવ્યું કે, હિંદુઓ તેમના નીચલા વર્ગને 'અંત્યજ વર્ણ' નામ આપીને પશુઓ કરતા પણ તેમનો વધારે તિરસ્કાર કરે છે. કોઇ ડોમ (બંગાળાની એક અંત્યજ જાતિ) કે ભંગી જે જગ્યાએ બેઠો હોય તે જગ્યાને તેઓ છાણથી લીપીને સાફ કરે છે, પણ એકાદ કૂતરું-બિલાડું આવીને ત્યાં મળત્યાગ કરી જાય તો ફક્ત વાશીદું વાળીને જમીન સાફ કર્યાથીજ કામ સરી જાય છે. હાલના વખતમાં 'સાધારણ' હિંદુઓ અંત્યજોના સુખ-દુઃખની બાબતમાં તદ્દન બેપરવા છે વ્યવહારક્ષેત્રમાં હિંદુઓનો આ સ્વધર્મી વિદ્વેષ કાઢી નાખવા માટે, ભગવાને પોતાની અસીમ કરુણાથી પૃથ્વીમાં સૌથી વધારે સ્વધર્મીઓ ઉપર પ્રેમ રાખનારી પ્રજા મુસલમાનોને રાજકર્તા

અને શિક્ષક તરીકે ભારતવર્ષમાં મોકલી. એ ધર્મના લોકો આહાર-વ્યવહારની બાબતમા, સ્વધર્મીઓમા પડિત કે મૂર્ખ, બાદશાહ કે ભિખારીનો ભેદભાવ ગણતા નથી ઈદને દિવસે દરેક વર્ગના તથા દરેક દરજ્જાના હજારો મુસલમાનો એકઠા થઇને "બિસમિલ્લાહ ચર રહમાન ચર રહિમ" શબ્દોથી પરમ પવિત્ર વિશ્વનિયંતા ભગવાનની ઉપાસના કરે છે, એ કેવો સુદર દેખાવ છે! અંત્યજ વગેરે હલકા ગણાતા વર્ણના મનુષ્યો જ્યાસુધી હિંદુધર્મને માનનારા હોય છે, ત્યાસુધી તેઓ બિચારા તિરસ્કારજ પામે છે તેઓ જ્યારે કલમો પઢીને મુસલમાન થાય છે, ત્યારે એના એ હિંદુઓ તેમને 'સલામ મિયા સાહેબ' કહી માન આપે છે અને ખુરસી ઉપર બેસાડે છે.× એ સ્વધર્મદ્વેષનું પ્રાયશ્ચિત્ત સેંકડો વર્ષો સુધી મુસલમાનોના રાજ્યમા કર્યા પછી મહારાષ્ટ્ર અને પજાબમા એથી દોષ કેટલોક દૂર થયો હતો. મોગલોની સાથે ધર્મયુદ્ધ કરતી વખતે આહાર–વિહારમા વર્ણભેદ હોવા છતાં પણ સૈન્યમાં તથા રાજ્યમાં આગળ વધીને ઊચો દરજ્જો મેળવવાનો માર્ગ ન્યાતજાતના ભેદભાવ વગર મહારાષ્ટ્રીઓમા દરેક યોગ્ય પુરુષને માટે ખુલ્લો હતો એથી કરીને હોલ્કર, ગાયકવાડ અને સિંધિયા ઊંચી ન્યાતોના નહિ હોવા છતાં પણ રાજગાદી ઉપર બિરાજવાને યોગ્ય થયા હતા પંજાબમાં શીખ લોકોમાં બધા વર્ણના લોકો "સિહ" પદવી ધારણ કરે છે અને વિવાહની બાબતમાં ભેદ હોવા છતા પણ આખી શીખજાતિમા દૃઢ સપ જોવામાં આવે છે.

× એ ભીલ, કોળી, ઢેડ કે ભગી, ખ્રિસ્તીધર્મની દીક્ષા લઇ મિસ્ટર વિલિયમ કે મિસ્ટર જોન બનતાવારજ એમની સાથે શેકહેન્ડ કરવામાં, એમને ગુડ મોર્નિંગ કરવામા અને એમની સાથે ઓળખાણ કરવામા હિદુઓ પોતાનુ અહોભાગ્ય માને છે —શિ. દ. પં.

७–योग्य सरदार विना सिपाईओनुं शौर्य नकामुं छे

ઓર્મી' નામના અંગ્રેજ ઇતિહાસકારે ભારતવર્ષનો એક ઇતિહાસ લખ્યો છે. તેમા દેશી સિપાઇઓના શૌર્ય તથા પ્રમાણિકપણાનો ઉત્તમ પરિચય કરાવ્યો છે. પ્રશિયાના રાજા મહાન ફ્રેડરિકે એ વાત જાણીને કહ્યું કે, "જો આવા સિપાઈઓનો હું અમલદાર હોત તો સમસ્ત યુરોપખંડને મે જીતી લીધો હોત."

અને એવા સત્યનિષ્ઠ વીર સૈનિકોને ભારતવર્ષમાથીજ ફ્રેડરિક જેવો નેતા મળ્યો હોત તો?

ગઈ ગુજરી સંભાર્યે હવે શું વળે?

८–एक चित्रकारनी पोताना धंधादारी प्रत्ये प्रीति

ઇંગ્લેંડનો સૃષ્ટિસૌદર્યનો સુપ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર ટર્નર એક સમયે રૉયલ એકેડેમીના પ્રદર્શનમા–'છબીઓ ગોઠવવાની કમિટિ'મા મુખ્ય સભાસદ હતો. તેનાં પોતાનાં દેશવિખ્યાત ચિત્રોને યોગ્ય ઠેકાણે ટાંગી દેવામા આવ્યા હતા બીજાઓની છબીઓ ગોઠવવાનું કામ પણ પૂરુ થયું હતુ. ભીંત ઉપર હવે એક પણ ચિત્રને સારુ સ્થાન નહોતું, એવે વખતે એક નવા ચિત્રકારનુ એક ચિત્ર તેને સારું લાગ્યુ અને તેને દીવાલ ઉપર ટાગવાની ઇચ્છા થઇ. કમિટિના બીજા સભાસદોએ કહ્યુ કે, "છબી સારી તો છે, પણ આપણી પાસે જગ્યા નથી હવે કોની છબી ઉતારીને એનું ચિત્ર ટાંગીએ?" ત્યારે ટર્નરે કહ્યુ કે, "જ્યારે બધાને એ ચિત્ર ગમ્યું છે તો જગ્યાની તગીને ખાતર એના ઉત્સાહને તોડી પાડશો?" ટર્નરે તરતજ પોતાનુ એક ચિત્ર ઉતારી લઈને એની જગ્યાએ પેલા નવા ચિત્રકારનું ચિત્ર ગોઠવી દીધુ, જો કે ઉત્તમતાની દૃષ્ટિએ એ ચિત્ર ટર્નરની છબીનું સ્થાન લેવા યોગ્ય નહોતું.

९–खरो कळावान कोण?–टॉल्स्टॉयनो मत

ટૉલ્સ્ટૉયના એક ચિત્રકાર મિત્ર 'ગે'એ ખ્રિસ્તને લગતા ચિત્રો તૈયાર કરવા માંડ્યા હતા તેને ટૉલ્સ્ટૉયે આપેલો ઉપદેશ ધ્યાનમાં લેવા જેવો છે.

"ખરો કળાવાન તેજ થઇ શકે છે, કે જેના હૃદયમા કોઇ પણ ઉપકારક વિષયનુ જ્ઞાન અને ચારિત્ર છલોછલ ભરાઇ જઇને પછી બહાર વહેવાનુ જોર કરી રહ્યું હોય છે. અર્થાત્ તે બાબતની પોતાની માહિતી લોકોને આપવાની પ્રબળ ઇચ્છા જેના હૃદયમા જોર કરી રહી હોય છે અને એ ઇચ્છાને અમલમાં લાવવાની જેનામા આવડત હોય છે. પછી તે લેખક હોય, ચિત્રકાર હોય અથવા અન્ય કોઇ પણ કળાનો આશ્રય લેનાર હોય! જુદી જુદી કળાઓના બાહ્યરૂપ જુદા જુદા હશે, પણ તે સર્વનો પાયો તો એકજ નામના ગામમા પ્રકારનો હોય છે."

१०–गदाधर भट्टाचार्यनी अपूर्व खंत

ગદાધર વારેન્દ્રશ્રેણીના એક બગાળી બ્રાહ્મણ હતા. તેમના પિતાનુ નામ જીવાચાર્ય હતુ. પાલના જિલ્લામાં લક્ષ્મીઆપડ નામના ગામમા તેમનો નિવાસ હતો.

ગદાધર બાલ્યાવસ્થામા નવદ્વીપ (નદિયા) શહેરમા વિદ્યાભ્યાસ કરવા સારુ ગયા અને ત્યા સુપ્રસિદ્ધ હરિરામ તર્કવાગીશની ગામઠી નિશાળે દાખલ થયા. ત્યા આગળ ઘણી કાળજી તથા ખત-પૂર્વક ન્યાયશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યાથી થોડાજ સમયમાં એમની વિદ્યા તથા બુદ્ધિની ખ્યાતિ નવદ્વીપના પડિતવર્ગમાં ફેલાઇ ગઇ

ગુરુ હરિરામના મૃત્યુસમયે, તેમની નિશાળ ચલાવી શકે એવો કોઈ યોગ્ય શિષ્ય નહોતો. ગદાધરની વિદ્યા તથા બુદ્ધિનો સારી રીતે પરિચય હોવાથી ગુરુજી સારી પેઠે જાણતા હતા કે, જો કે આ બાળકનો વિદ્યાભ્યાસ હજુ સમાપ્ત થયો નથી, તોપણ એ પોતાના અસાધારણ બુદ્ધિબળથી બધા વિઘ્નોનો તોડી નાખીને નિશાળ ચલાવવાને સમર્થ થશે. એટલા સારુ એમણે પોતાની પત્નીને બોલાવીને કહ્યું કે, "મારા મૃત્યુ પછી પાઠશાળાનુ કામ ગદાધરને સોપજો" સ્વામીના પરલોકવાસ પછી પત્નીએ સ્વામીની આજ્ઞાનુસાર ગદાધરને પાઠશાળામા અધ્યાપકના કામ ઉપર નીમ્યો, પરંતુ ગદાધરનો અભ્યાસ સમાપ્ત થયેલો નહિ હોવાથી એને કોઇ ઉપાધિ મળી નહોતી. આથી એ પોતાની વંશપરંપરાની અટક ભટ્ટાચાર્ય નામથીજ ઓળખાતા હતા. ગદાધરે અધ્યાપકનું કાર્ય શરૂ કર્યું, એટલે એ નિશાળના ઘણાખરા વિદ્યાર્થીઓએ એની પાસે ભણવાની સાફ ના કહી અને તેઓ એ નિશાળ છોડીને બીજી નિશાળે જતા રહ્યા.

એ સમયે એવો નિયમ પ્રચલિત હતો કે, અધ્યાપક અથવા ગ્રંથકારના વંશનો ન હોય એવા શિક્ષક પાસે કોઇ ભણવા જતુ નહિ. એ વખતમા છાપખાનાઓ નહિ હોવાથી પુસ્તકોનો પ્રચાર ઓછો હતો. અધ્યાપક અથવા ગ્રંથકારના ઘર સિવાય બીજે પુસ્તકોનો સંગ્રહ મળી આવતો નહિ, એટલે બીજા કુટુંબના શિક્ષકો પાસે સારા પુસ્તકોનો અભાવ રહેતો અને વિદ્યાર્થીઓને તેમની પાસે ભણવામા ઘણી અગવડ નડતી

વિદ્યાર્થીઓના ચાલ્યા ગયાથીજ તેજસ્વી, ઉદ્યમી અને દૃઢ ઇચ્છાવાળા ગદાધરની ઉન્નતિના બીજ રોપાયા એમણે પ્રતિજ્ઞા કરી કે, "ગમે તે ઉપાયે હું મારી વિદ્યા અને બુદ્ધિનો પરિચય આપીને વિદ્યાર્થીઓને મારી પાસેથી ભણવાનુ કબૂલ કરાવીશ."

હવે એમણે હરિરામની પાઠશાળાનો ત્યાગ કરીને ગંગાના ઘાટની પાસે એક ચતુષ્પાઠી અને એક નાનોસરખો ફૂલનો બગીચો સ્થાપ્યો. બ્રાહ્મણ પંડિતો પૂજાને સારુ જાતેજ પુષ્પો ચૂટી લાવતા; એટલે એમના બગીચામા પુષ્પ ચૂંટવા સારુ બ્રાહ્મણ અધ્યાપકો અને વિદ્યાર્થીઓનો સદા સમાગમ થવા લાગ્યો.

આ તરફ ગદાધરે પુષ્પના છોડ આગળ બેસીને વૃક્ષનેજ સંબોધીને ભણાવવાનુ શરૂ કર્યું દરરોજ સવાર–સાંજ ત્યા બધા અધ્યાપકો તથા વિદ્યાર્થીઓ પુષ્પ ચૂટવા અને ગગાસ્નાન કરવા આવતા તેઓ ધ્યાનપૂર્વક એમનો પાઠ સાભળતા. એ વખતે ગદાધર પડિત ન્યાયશાસ્ત્રના અઘરા પાઠોને અતિશય સરળ અને સમજાય એવા બનાવીને ભણાવી રહ્યા હતા અને તેને લખતા પણ જતા હતા વિદ્યાર્થીઓને તેમનાં આ વ્યાખ્યાનો નવા લાગવા લાગ્યા અને તેઓ મનમાં ને મનમાં ગદાધરની પુષ્કળ પ્રશસા કરવા લાગ્યા કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ છાનામાના તેમને ઘેર જઈને પોતાના સંદેહ દૂર કરવા લાગ્યા અને કેટલાક એમના પુસ્તકના પાનાં ઘેર લઈ જઈ તેની નકલ કરવા લાગ્યા, આ પ્રમાણે અનેક જણાએ તેમની પાસે ગુપ્ત રીતે ભણવા માડયુ

ગદાધર એ વખતે રઘુનાથકૃત 'બૌદ્ધાધિકાર દીધિતિ' ગ્રથની ટીકા રચી રહ્યા હતા. લખનારની ભૂલથી 'शिव्यते' ને બદલે 'शिच्यन्ते' પાઠ લખાઈ ગયો એ પોથીનુ એ પાનુ નૈયાયિક જગદીશની પાઠશાળાના કોઇ એક વિદ્યાર્થીના હાથમાં ગયુ. તેની દૃષ્ટિએ એ ભૂલ પડયાથી એણે એ પાનાને કૂતરાના ગળે બાંધી દીધુ. થોડી વારમા એ સમાચાર ગદાધર પડિતને કાને પહોચ્યા, એટલે એમણે તરતજ એ કૂતરાને પકડી લાવીને તેના ગળામાથી એ પાનુ છોડી લઈ, પોતાની અસાધારણ શક્તિ અને પ્રતિભાના બળે 'શિચ્યન્તે' પાઠનેજ ખરો સાબિત કરીને નવી વ્યાખ્યા લખી નાખી. ત્યાર

પછી એ ટીકા જગદીશ પંડિતને મોકલવામા આવી. જગદીશ એ ટીકા વાંચીને સ્પષ્ટ બોલ્યા કે, "ગદાધરની આ ટીકા વાંચ્યા પછી હું નિશ્ચયપણે કહી શકતો નથી કે બેમાંથી કયો પાઠ સાચો છે?"

આ બનાવ બન્યા પછી ગદાધરની ખ્યાતિ અને પ્રતિષ્ઠા આખા નવદ્વીપમા વ્યાપી ગયા અને વિદ્યાર્થીઓથી તેમની ચતુષ્પાઠી ભરાઈ ગઈ આ પ્રમાણે ગદાધર પંડિત પોતાની ખંત, દૃઢતા અને અવિચલિત ઉત્સાહને લીધે નવદ્વીપમાં અધ્યાપકનુ કાર્ય કરવા સમર્થ થયા હતા.

૧૧–साचा त्याग–वैराग्यनी अपूर्व शान्ति

(મહાત્મા ભર્તૃહરિ)

કોઇએ મહાત્મા ભર્તૃહરિને ગાળ દીધી ત્યારે રાજ્યવૈભવનો ત્યાગ કરી આવેલા એ સંન્યાસી રાજાએ કહ્યુ કે, "ભાઇ! મારે ગાળનુ પણ પ્રયોજન નથી, એટલે હુ તમારું એ દાન ગ્રહણ કરી શકતો નથી. હવે મારી પાસે કાંઇ પણ નથી; એટલે સુધી કે તમને દેવા સારુ ગાળ સુધ્ધાં પણ મારી પાસે રહેવા પામી નથી, માટે લાચાર છું કે હું તમને કાઇજ આપી શકતો નથી."

૧૨–एक मुस्लिम मूरनो स्वधर्मविश्वास

એક વખત આલ્જીરિયામા મૂર લોકોના બળવામાં એક ફ્રેંચ સૈનિક બળવાખોરોના હાથમા સપડાયો. એ ફ્રેંચ કેદી તરફ એમણે કોઇ પ્રકારની જુલમી વર્તણૂક ચલાવી નહિ, પરંતુ બળવાખોરોની વાતચીત ઉપરથી ફ્રેંચ લોકો ઉપર એમને કેટલો ઊંડો દ્વેષ છે, તે એ ફ્રેંચ કેદી સમજી ગયો એક દિવસ એ કેદીએ એમને

પૂછ્યું કે, "તમે અમારા લોકોને આટલા બધા દ્વેષ અને તિરસ્કારની દૃષ્ટિએ કેમ જુઓ છો?" મૂર લોકોએ ઉત્તર આપ્યો કે "તમે અમારા દેશમા આવ્યાજ શા સારુ?" કેદીએ કહ્યું: "તમારા દેશની ઉન્નતિ કરવા, તમને સભ્ય અને ઈશ્વર ઉપર વિશ્વાસ રાખનારા બનાવવા સારુ અમે આવ્યા છીએ." બળવાખોર મૂર લોકોએ કહ્યું કે, "બહારની સભ્યતાની અમારે જરૂર પણ નથી અને એ ટકવાની પણ નથી ઈશ્વર ઉપર અમારો વિશ્વાસ સપૂર્ણ છે. આ દેશમાં એવો કયો મુસલમાન છે, કે જે રોજ નમાજ ન પઢતો હોય? ખરુ જોતાં ઈશ્વર ઉપર અવિશ્વાસ રાખનારા તો તમે છો તમારામાથી કોઇને કદી પણ ઈશ્વરની આરાધના કરતા જોયા નથી"

આજકાલ યુરોપમા સુધરેલા લોકો જડવાદી બનતા જાય છે. ખ્રિસ્તી કે બીજા કોઈ પણ ધર્મમા એમનો વિશ્વાસ નથી લૌકિક ધન અને ભોગવિલાસજ એમનુ એકમાત્ર લક્ષ્ય થઇ પડ્યું છે, છતા પણ પાદરી સાહેબો ધર્મ ફેલાવવા માટે સાત સમુદ્ર ઓળગીને અહીં ભારતવર્ષ સુધી શાથી આવે છે?

१३—मात्र एकज वाक्य उपरथी कुटेवनो त्याग

કલકત્તામા સીતારામ ઘોપ સ્ટ્રીટમા સ્વરૂપચદ્ર બંદોપાધ્યાય નામના એક ધનાઢ્ય પુરુષ વાસ કરતા હતા એમણે કેળવણી પણ સારી લીધી હતી. અંગ્રેજી ભણતરને લીધે ત્યાના યુવકોમા દારૂ પીવાનો શોખ ઘણો વધી પડ્યો હતો સ્વરૂપચંદ્રમાં તો એ દોપ વધારે પડતો હતો, પરતુ એમનામાં બીજા અનેક ગુણો હોવાથી ભૂદેવ મુખોપાધ્યાય સાથે એમને મિત્રતા હતી મિત્રોની સાથે વિદ્યાની ચર્ચામા એમનો ઘણો વખત જતો

એક દિવસ એમના બગીચામા વાસના એક ઘરની મરામત

પછી એ ટીકા જગદીશ પંડિતને મોકલવામાં આવી. જગદીશ એ ટીકા વાંચીને સ્પષ્ટ બોલ્યા કે, "ગદાધરની આ ટીકા વાંચ્યા પછી હું નિશ્ચયપણે કહી શકતો નથી કે બેમાથી કયો પાઠ સાચો છે?"

આ બનાવ બન્યા પછી ગદાધરની ખ્યાતિ અને પ્રતિષ્ઠા આખા નવદ્વીપમા વ્યાપી ગયા અને વિદ્યાર્થીઓથી તેમની ચતુષ્પાઠી ભરાઈ ગઈ આ પ્રમાણે ગદાધર પંડિત પોતાની ખંત, દૃઢતા અને અવિચલિત ઉત્સાહને લીધે નવદ્વીપમાં અધ્યાપકનું કાર્ય કરવા સમર્થ થયા હતા.

११-साचा त्याग-वैराग्यनी अपूर्व शान्ति

(મહાત્મા ભર્તૃહરિ)

કોઇએ મહાત્મા ભર્તૃહરિને ગાળ દીધી ત્યારે રાજ્યવૈભવનો ત્યાગ કરી આવેલા એ સંન્યાસી રાજાએ કહ્યુ કે, "ભાઇ! મારે ગાળનુ પણ પ્રયોજન નથી, એટલે હુ તમારું એ દાન ગ્રહણ કરી શકતો નથી. હવે મારી પાસે કાંઇ પણ નથી; એટલે સુધી કે તમને દેવા સારુ ગાળ સુધ્ધાં પણ મારી પાસે રહેવા પામી નથી, માટે લાચાર છું કે હુ તમને કાઇજ આપી શકતો નથી."

१२-एक मुस्लिम मूरनो स्वधर्मविश्वास

એક વખત આલ્જીરિયામા મૂર લોકોના બળવામાં એક ફ્રેંચ સૈનિક બળવાખોરોના હાથમા સપડાયો. એ ફ્રેંચ કેદી તરફ એમણે કોઇ પ્રકારની જુલમી વર્તણૂક ચલાવી નહિ; પરંતુ બળવાખોરોની વાતચીત ઉપરથી ફ્રેંચ લોકો ઉપર એમને કેટલો ઊંડો દ્વેષ છે, તે એ ફ્રેંચ કેદી સમજી ગયો. એક દિવસ એ કેદીએ એમને

પૂછ્યું કે, "તમે અમારા લોકોને આટલા બધા દ્વેષ અને તિરસ્કારની દૃષ્ટિએ કેમ જુઓ છો?" મૂર લોકોએ ઉત્તર આપ્યો કે "તમે અમારા દેશમાં આવ્યાજ શા સારુ?" કેદીએ કહ્યું. "તમારા દેશની ઉન્નતિ કરવા, તમને સભ્ય અને ઇશ્વિર ઉપર વિશ્વાસ રાખનારા બનાવવા સારુ અમે આવ્યા છીએ." બળવાખોર મૂર લોકોએ કહ્યું કે, "બહારની સભ્યતાની અમારે જરૂર પણ નથી અને એ ટકવાની પણ નથી ઇશ્વિર ઉપર અમારો વિશ્વાસ સંપૂર્ણ છે. આ દેશમાં એવો કયો મુસલમાન છે, કે જે રોજ નમાજ ન પઢતો હોય? ખરું જોતાં ઇશ્વિર ઉપર અવિશ્વાસ રાખનારા તો તમે છો. તમારામાથી કોઇને કદી પણ ઇશ્વરની આરાધના કરતા જોયા નથી."

આજકાલ યુરોપમા સુધરેલા લોકો જડવાદી બનતા જાય છે. ખ્રિસ્તી કે બીજા કોઈ પણ ધર્મમા એમનો વિશ્વાસ નથી. લૌકિક ધન અને ભોગવિલાસજ એમનું એકમાત્ર લક્ષ્ય થઇ પડ્યું છે, છતા પણ પાદરી સાહેબો ધર્મ ફેલાવવા માટે સાત સમુદ્ર ઓળંગીને અહીં ભારતવર્ષ સુધી શાથી આવે છે?

૧૩—માત્ર એકજ વાક્ય ઉપરથી કુટેવનો ત્યાગ

કલકત્તામા સીતારામ ઘોષ સ્ટ્રીટમા સ્વરૂપચંદ્ર બંદ્યોપાધ્યાય નામના એક ધનાઢ્ય પુરુષ વાસ કરતા હતા. એમણે કેળવણી પણ સારી લીધી હતી. અંગ્રેજી ભણતરને લીધે ત્યાના યુવકોમા દારૂ પીવાનો શોખ ઘણો વધી પડ્યો હતો સ્વરૂપચંદ્રમાં તો એ દોષ વધારે પડતો હતો, પરંતુ એમનામાં બીજા અનેક ગુણો હોવાથી ભૂદેવ મુખોપાધ્યાય સાથે એમને મિત્રતા હતી. મિત્રોની સાથે વિદ્યાની ચર્ચામા એમનો ઘણો વખત જતો

એક દિવસ એમના બગીચામા વાસના એક ઘરની મરામત

કરાવવાની જરૂર પડતા તેમણે એક ખલાસીને બોલાવ્યો અને કહ્યું કે, "શંભુ ! મારે આ મકાનની મરામત કરાવવી છે, આજેજ કામ શરૂ કરી દે."

શંભુએ વિનયપૂર્વક કહ્યું "આજ તો નહિ બને પરમ દિવસે હું કામે લાગીશ બે દિવસ બીજે કામ કરવાનો વાયદો કરી આવ્યો છું." ત્યારે સ્વરૂપ બાબુએ કહ્યુ કે, "પરમ દિવસનો વાયદો તો પાકો છે ને?" શંભુએ કહ્યું કે "મહાશય ! હું કાંઇ દારૂડિયો તો છુંજ નહિ, કે મારો વાયદો નહિ પાળું !" એ જવાબથી સ્વરૂપચંદ્રને ઘણુ લાગી આવ્યુ. તેમણે કહ્યું કે, "શંભુ ! દારૂ પીનારા શું જૂઠું બોલતા હશે?" ખલાસીએ જવાબ આપ્યો કે, "બેશક, દારૂ પીધાથી માણુસની માણુસાઇ જતી રહે છે. પોતાની વાતનુ ભાન એને કયાથી રહે?" સ્વરૂપચંદ્રે એજ વખતે દારૂની બાટલીઓ તોડીને ફેંકી દીધી અને સદાને માટે દારૂનો ત્યાગ કર્યો. એ દિવસથી સ્વરૂપબાબુ, એ શંભુનો વિશેષ આદર કરતા.

૧૪-ખોરાસાની યુવકની હાજરજવાબી તથા દૃઢ શ્રદ્ધા

ખોરાસાન દેશના એક રાજાને બહુ સખ્ત પીડા થવાથી ગ્રીસ દેશના હકીમોએ રાજાને કોઇ યુવકના પંડનો ઉપયોગ કરવાની સલાહ આપી રાજાએ એક ગરીબ પિતાને પુષ્કળ ધનની લાલચ આપીને તેના યુવકપુત્રને મારી નાખવાનું કબૂલ કરાવ્યુ એ કાર્યમા પાપ છે કે નહિ, તે બાબત કાજીનો અભિપ્રાય પૂછવામા આવ્યો. કાજીએ જણાવ્યુ કે, "રાજાના આરોગ્ય સારુ પ્રજાનો પ્રાણ લેવો એ શાસ્ત્રાનુકૂળ છે" એવો અભિપ્રાય આપીને તેણે યુવકના વધનો પરવાનો લખી આપ્યો ! જલ્લાદ પણ આવી પહોંચ્યો !

એ વખતે એ યુવકે જરા હસતા હસતા ઊંચે દૃષ્ટિ કરી રાજાએ વિસ્મય થઇને પૂછ્યુ: "આવી અવસ્થામા તને હસવુ કેમ આવે છે?" ત્યારે યુવકે કહ્યું કે, "સંતાન એ માતાપિતાનું વહાલસોયુ ધન છે. સંતાન પ્રત્યે કોઈ અત્યાચાર કરે તો માતાપિતા કાજી આગળ ફરિયાદ કરવા જાય, કાજી ન સાભળે તો રાજા આગળ ફરિયાદ લઈ જાય અને એજ છેવટનો ન્યાય કરે. મારા માતાપિતાએ ધનના લોભને વશ થઇને મને મૃત્યુના મુખમા ધકેલ્યો છે, કાજીએ પણ મૃત્યુની આજ્ઞા ફરમાવી છે અને રાજાની દૃષ્ટિ તો માત્ર પોતાના આરોગ્ય તરફજ છે. એવી અવસ્થામા આ જગતમા મારું કોઈ પણ નથી, તેના દુઃખનુ મને હસવું આવે છે અને તેથીજ મારી દૃષ્ટિ સ્વાભાવિક રીતેજ ઊંચે બાદશાહોના બાદશાહ પ્રભુ તરફ જાય છે" એ સાભળતાંજ રાજાનું અંતઃકરણ પીગળી ગયુ તેણે મનમાં વિચાર કર્યો કે, 'આ નિરપરાધી યુવકનો રક્તપાત કરવા કરતા તો મારું મૃત્યુ થાય એજ વધારે સારુ' તરતજ રાજાએ યુવકના શિરને ચુંબન કરીને તથા પુષ્કળ ધન આપીને તેને છોડી મૂક્યો એ પુણ્યકાર્યથી રાજાના આત્માને એટલી બધી પ્રસન્નતા થઇ, કે એજ દિવસથી એની પ્રકૃતિ સુધરવા લાગી અને થોડાજ દિવસમા એ સાજોતાજો થઈ ગયો ! આ નિઃસ્વાર્થી માનવે પોતાને માટે નિર્દોષનો ભોગ અપાતો અટકાવીને કેવો ઉત્તમ લાભ મેળવ્યો !

१५—एक 'धर्म' शब्दमां समग्र कर्तव्यनो समावेश छे

પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન ભૂદેવ મુખોપાધ્યાયને કોઇએ પૂછ્યુ કે, "મનુષ્યોના બધા કર્તવ્યોને એકજ સૂત્રદ્વારા પ્રગટ કરી શકાય કે નહિ?" તેમણે ઉત્તર આપ્યો કે, "બરોબર આવોજ પ્રશ્ન ચીનના મહાન ધર્મોપદેશક કોન્ફ્યુશિયસને કોઇએ પૂછ્યો હતો તેના ઉત્તરમાં

તેમણે જણાવ્યું હતું કે, 'વિનિમય' (આપો અને મેળવો) એ એક એવો શબ્દ છે, કે જેમા બધા કર્તવ્યોનો સમાવેશ થઇ જાય છે. 'જેવું બીજા પાસેથી ચાહો તેવું વર્તન તમે તેના પ્રત્યે રાખો.' એ ખ્રિસ્તી સૂત્ર પણ એવાજ ભાવવાળુ છે અમે સનાતનધર્મીઓ સમગ્ર કર્તવ્યોને 'ધર્મ' એવા છેકજ ટૂંકા નામથી ઓળખીએ છીએ અને ધર્મનું મૂળ શોધવા જતા 'પ્રીતિ' અથવા 'સહાનુભૂતિ'મા મળી આવે છે, કેમકે એમાથીજ 'ધર્મ' શબ્દ ઉત્પન્ન થાય છે અને એમાથીજ સ્વાર્થત્યાગ ઉપજે છે."

૧૬–सुख के दु:ख आ संसारमां सदाय टकतुं नथी

અરબસ્તાનમાં કોઇ એક સારા ઘરનો છોકરો દુર્દશામા પડ્યાથી શત્રુઓના હાથમા સપડાયો અને તેમણે તેને ગુલામ તરીકે વેચ્યો. એનો શેઠ ઘણો નિર્દય હતો એક વેપારી એ ગામમાં વેપાર કરવા સારુ આવતા એ સુદર નવયુવકને કઠોર પરિશ્રમ કરતો જોઇને બોલી ઉઠ્યો કે, "ભાઈ ! તને ઘણુ દુ.ખ છે." યુવકે કહ્યું કે, "જે પહેલા હતું નહિ અને ભવિષ્યમા પણ રહેશે નહિ, તેને સારુ ચિંતાજ શા માટે કરવી ?"

કેટલાક વર્ષ પછી એ વેપારી પાછો એ ગામમા ગયો, ત્યારે ખબર પડી કે, શેઠ મરી ગયો છે અને શેઠની પડતી આવવાથી એ ખાનદાન ગુલામ દાસત્વમાંથી મુક્ત થઇને અત્યારે પોતાના શેઠનાં નિરાધાર પત્ની અને પુત્રનુ પોતાની કમાણીમાથી ભરણપોષણ કરે છે ! આ વખતે પણ તે બહારગામના વેપારીએ દાસત્વમાથી મુક્ત થયેલા એ યુવકની ખબર પૂછી. તેના ઉત્તરમા પણ તેણે એજ કહ્યું કે, "જે પરિવર્તનશીલ છે તેમાં સુખ પણ શા માટે માનવું અને દુઃખ પણ શા માટે માનવું ?"

બે વર્ષ પછી વેપારીએ પાછા આવીને જોયુ તો પહેલાંનો એ દાસ હવે તો જિલ્લાનો આગેવાન થઇ પડ્યો છે અને એના હાથ નીચે ઘણા લોકો નોકરી કરે છે! આસપાસના ગામવાળાઓએ એનેજ પોતાનો સરદાર બનાવીને લૂટારા અને ધાડપાડુઓને દબાવી દીધા છે! એ સેવાના બદલામાં તેમણે એ યુવકને પુષ્કળ જમીન આપી હતી. આવી દશામા પણ સુખદુઃખ સબધી પ્રશ્ન કરતા યુવક તરફથી એજ ઉત્તર મળ્યો હતો. પછી થોડાં વર્ષ બાદ એ વેપારી તે ગામમાં આવ્યો ત્યારે ખબર મળી કે, એ યુવક હવે તો રાજા થયો છે! એક ખાસ યુદ્ધમાં રાજાને અસાધારણ સહાયતા આપીને એ રાજાનો જમાઇ અને વારસ બન્યો હતો. એ રાજાની પાસે જઇને વેપારીએ પૂછ્યુ કે, "હવે તો સુખી-થયા ને?" રાજાએ ઉત્તર આપ્યો કે, "જે પૂર્વે હતું નહિ અને ભવિષ્યમા રહેશે નહિ, તેમા સુખ પણ શું માનવુ અને દુઃખ પણ શું માનવું?"

આ અસ્થિર સસારમા સુખદુઃખથી મનને વિચલિત કર્યા વગર પ્રભુ પ્રત્યેજ લક્ષ્ય રાખવું અને એ જે સ્થિતિમાં રાખે તે સ્થિતિમા આનદથી રહેવું એમાંજ પરમ શાતિ છે.

૧૭–મધુસૂદનનો દુઃખમાં વિદ્યાભ્યાસ

રૂડકી એન્જિનિયરિંગ કૉલેજના ઉત્તમ વિદ્યાર્થી અને નિઝામ રાજ્યના એન્જિનિયર મધુસૂદન ચટ્ટોપાધ્યાયનો દેહાત થોડાકજ વર્ષ ઉપર ઇ સ. ૧૯૦૮મા થયો છે એ જ્યારે નિઝામ સરકારની નોકરીમા હતા, ત્યારે હુસેનસાગરના વિશાળ તળાવનો બંધ તૂટી ગયો અસાધારણ કાર્યકુશળતા અને અત્યત પરિશ્રમ વડે એમણે માત્ર ત્રણજ કલાકમાં એ બધની મરામત કરી દીધી અને સિકંદરાબાદ શહેરને નાશ પામતા બચાવ્યુ. એ અસાધ્ય કામ સાધ્યાથી એ

બંગાળી એન્જિનિયરનુ નામ હૈદરાબાદ રાજ્યમા બધાના મુખમાથી નીકળવા લાગ્યું. એટલે સુધી કે, ઇ. સ. ૧૯૧૦મા જ્યારે મુસી નદીનો બધ તોડી નાખીને પાણીએ હૈદરાબાદ શહેરને ડૂબાવી દીધુ, ત્યારે લોકો કહેવા લાગ્યા હતા કે, "આજ બંગાળી મધુબાબુ નથી, નહિ તો આપણે બધા આવી આફતમાં કદી આવી પડયા ન હોત." એક દેશી એન્જિનિયરની આવી કીર્તિ સાંભળીને એવા એક ભારતવાસીની કાર્યકુશળતા માટે કોને પૂજ્યભાવ નહિ ઉપજે?

એ મધુસૂદન સાત વર્ષની વયે પિતૃહીન થયા હતા અને પુષ્કળ દરિદ્રાવસ્થામા આવી પડયા હતા. આઠ વર્ષની વયે હેર સ્કૂલમાં માફીમા ભણુતા હતા, ત્યારે ગરીબાઇને લીધે રાત્રે સડક ઉપરના દીવા આગળ ઊભા રહી લેસન કરતા. શિવચંદ્ર ગુહ નામના એક બંગાળી તેમને એક રાત્રે એવી રીતે અભ્યાસ કરતા જોઇને ઘણા વિસ્મય પામ્યા તથા તેમને પૂછીને તેમની દરિદ્ર દશાથી જાણીતા થયા. એવા અદમ્ય ઉદ્યોગવાળા બાળક માટે એમને શ્રદ્ધા અને પ્રીતિ ઉત્પન્ન થવાથી એમણે પાચ રૂપિયાના પગારે પોતાના છોકરાને ભણાવવા સારુ રાખ્યા. એ બાળક એ રકમમાથી પણ દર મહિને બે રૂપિયા પોતાની માતાને સહાયતા સારુ મોકલતા હતા! દરિદ્રતા છતાં પણ એમણે વિદ્યાભ્યાસ એવો સારો કર્યો, કે પરીક્ષામા એમનો નંબર ઊ ચો જ આવવા લાગ્યો.

૧૮—गृहकलहथी थतो पस्तावो

ગુજરાતના એક નામીચા વકીલને તેમના સગા ભાઈ સાથે ઘણા વખતથી કુસપ થયો હતો બન્નેમા બોલવાનો વ્યવહાર પણ રહ્યો નહોતો વકીલ સાહેબ માદા પડયા, ભ્રાતૃસ્નેહે ઉછાળો

માર્યો, એટલે એમના ભાઇ એમને જોવા સારુ ગયા, પણ ટેક એવો કે, એક શબ્દ પણ બોલે નહિ. જાય, પરંતુ ખાલી બેસીને પાછા આવે. પેલા માંદા ભાઇ પણ પોતાના ટેકમા રહ્યા અને એક શબ્દ પણ બોલ્યા નહિ હૃદયમા એક જાતની ગ્લાનિ હોવા છતાં પણ ગઇ ગુજરી વીસરી જઇ ક્ષમાની આપ–લે કરીને પ્રેમથી ભેટવા જેટલી ઉદારતા કોઈનામા આવી નહિ. આખરે વકીલ સાહેબની પ્રકૃતિ દિનપ્રતિદિન અધિક લથડતી ગઈ, શ્વાસ શરૂ થયો અને ભાઇની સમક્ષજ તેનો પ્રાણ દેહપિંજરમાથી ઉડી ગયો. એ વખતે પેલા ટેકીલા ભાઇ ઉચ્ચ સ્વરે બોલી ઉઠ્યા કે, "ઓ ભાઇ! એક વાર તો બોલ."

રોગીની સારવારમાં રહેલા અમારા એક ડોક્ટર મિત્રે એ વખતે વાજબી ઉપાલભ દીધો કે, "ભાઈમા વાચા હતી એ વખતે તો તમે એક વાર પણ એમની સાથે વાર્તાલાપ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો નહિ. હવે પશ્ચાત્તાપ કર્યે શુ વળે?"

ગૃહકલહને આટલી હદ સુધી લઇ જવો, એ બુદ્ધિમાન પુરુષોનુ કામ નથી.

૧૯—સાદા ખાનપાનથી થતા મોટા લાભ

(જેરેમી ટેલર)

યુરોપનો એક વિદ્વાન લેખક પોતાના અનુભવના પરિણામે જણાવે છે કે, "આપણાં સર્વ દુઃખ અને સકટનુ મૂળ કારણ આપણે જાતેજ છીએ જંગલનાં કદમૂળ અને ઝરાનુ પાણી એ બેના સેવનથી મારી ભૂખ અને તરસ બન્ને શાત થાય છે, એટલુજ નહિ પણ વિષયલાલસા, મદ, મોહ, લોભ, મત્સર, ઇર્ષ્યા, અસૂયા, એ સર્વ રિપુઓનો પણ પરાભવ થાય છે અને તેથી હુ શાતિના

ખોળામા માથું મૂકીને સ્વસ્થતાથી ઊંઘું છું.” ખરેખર! જે જે લોકો પ્રકૃતિમાતાના ખોળાનો આશ્રય લે છે, તેમના જેવી ગાઢ અને શાંત નિદ્રા બીજા કોઇને આવતી નથી!

(લૉર્ડ એવબરીકૃત ‘સુખ અને શાંતિ’માંથી)

૨૦–બહારના ભપકા પર મોહી પડવાનું પરિણામ

ઉપરના વિષય ઉપર ભાઈ શંકરલાલ દ્વારકાદાસ પરીખે ૧૯૨૩-ના ‘બાલમિત્ર’ માસિકમા એક બોધક અને રમૂજી વાત કહી છે. એ ભાઈ પોતાના કઠલાલ ગામ વિષે લખે છે:

“ અમારુ ગામ શહેર નથી, તેમ છેક ગામડું પણ ન કહેવાય. વેપારનું મથક છે અને રેલ્વેનું નાકુ છે. વળી ખ્રિસ્તીઓની સંખ્યા સારી છે, તેને અંગે એક સાધારણ અંગ્રેજ પાદરી પ્રસંગોપાત્ત વર્ષમા થોડાક મહિના અહીં રહે છે. આ પાદરીને ઓચિંતું વિલાયત જવાનું ઠર્યું, એટલે તેણે પોતાની રીત પ્રમાણે તમામ સરસામાન હરાજ કરી નાખ્યો. લોકોએ પોતાની સમજ પ્રમાણે જે અનુકૂળ પડ્યું તે લીધુ. કેટલોક અટપટો સામાન રહ્યો પણ ખરો. એક ગામડિયાને કમોડનું (જાજરુના સ્ટૂલમા મૂકવાનું) છૂટું ટબ ચાર આનામાં મળી ગયુ. હરાજીમાં એક, બે ને ત્રણ થતાની સાથે ટબ લઈ ચાર આના આપ્યા. ટબ હાથમા આવ્યુ, એટલે અંદર–બહાર હાથ ફેરવી પાસે ઊભેલાને તે કહે કે, ‘ચાર આનામા શું ખોટું? માળુ તપેલી જેવું છે ને બધી પાહેથી ઝગઝગાટ દેખાય છે મરશે, મારે તો કઢી કાઢવાના કામમાં આવશે. રોજ દાળશાક કાઢવામાથીયે જશે? મારે તો ચાર આનામાં હુતર પડ્યુ’ બિચારો ભોળો ખેડૂત નથી જાણતો કે, ગમે તેટલું ચળકતું તોય એ તો મેલાનું વાસણ.”

૨૧–બંકિમબાબુનું નિરભિમાન

બંગાળાના સુપ્રસિદ્ધ નવલકથાકાર અને 'વંદે માતરમ્' મંત્રના પ્રણેતા બંકિમચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાયે કોઇ એક વિષય ઉપર પહેલા જે મત પોતે પ્રગટ કર્યો, તેમાં પાછળથી પરિવર્તન કર્યું. અભિપ્રાય બદલવા માટે ઘણા લોકો એમના ઉપર 'અદ્દઢચિત્ત-'નો આરોપ મૂકવા લાગ્યા એના ખુલાસામા એમણે કહ્યું કે, "જેને કદી પણ પોતાનો મત બદલવાની જરૂરજ નથી પડતી, તે મહાપુરુષ છે. જે પોતાનો આગલો અભિપ્રાય ભૂલભરેલો છે, એમ જાણ્યા છતાં પણ એ મતનેજ વળગી રહે છે તે કપટી છે. એમાનો મહાપુરુષ તો હું છુજ નહિ અને કપટી થવાની મારી વૃત્તિ નથી."

૨૨–ગેરિબાલ્ડીની માતૃભક્તિ અને ઈશ્વર ઉપર વિશ્વાસ

ઇટલીને સ્વતંત્રતા અપાવનાર નવયુવકોના દળના આગેવાન ગેરિબાલ્ડીની માતા ઘણીજ ઇશ્વિરપરાયણ હતી અને ગેરિબાલ્ડીના ચરિત્રના બંધારણમા એનોજ મોટો હાથ હતો. ગેરિબાલ્ડી આત્મચરિત્રમા લખે છે કે, "મારામાં જે અસાધારણ સાહસ જોઇને લોકો વિસ્મય પામે છે અને યુદ્ધક્ષેત્રમા મારી પાસે દૈવી શક્તિ હોવાનું અનુમાન કરે છે, તે સાહસનુ મૂળ કારણ તો દૈવબળ ઉપરનો મારો વિશ્વાસ છે મારો દૃઢ વિશ્વાસ છે કે, જ્યાંસુધી સતીત્વના આદર્શ અને દેવીના અવતાર સમી મારી માતા, મારા પ્રાણના રક્ષણ સારુ ઈશ્વરની આરાધનામાં મગ્ન રહેશે, ત્યાસુધી મને મારા જીવનને માટે કાઇ પણ શંકા નથી."

પરિણામ એ આવ્યુ કે, યુદ્ધક્ષેત્રમા એના કાનની પાસે થઇને

અભ્યાસ કેવી રીતે કરવો તથા કસરત કેવી રીતે કરવી, એ વેળાસર સમજાયું હોત, તો મારું જીવન કેટલુ વધુ સુખમય નીવડત!"

(એવબરીકૃત-'સુખ અને શાતિ'માથી)

૨૬-મેઝિની ઉપર એની માતાની અસર

અમે વારવાર દર્શાવી ગયા છીએ કે, સારી માતાની અસર સતાન ઉપર ઘણી પ્રબળ થાય છે. ઇટલીના ઉદ્ધારક મેઝિનીની માતા પણ એક કાર્યદક્ષ અને પ્રભુપરાયણ સ્ત્રી હતી, લાડ લડાવીને સતાનને બગાડવા જેવી સ્ત્રીજાતિની દુર્બળતા એનામા નહોતી. જીવનનાં કષ્ટ બહાદુરીથી અને પ્રસન્નચિત્તે સહન કરવાનું શિક્ષણ એણે પુત્રને આપ્યુ હતુ. યુરોપની એ સમયની દશાનુ વાસ્તવિક વર્ણન સતાનો આગળ કરીને તેણે પોતાના દેશની દુર્દશાનુ તેમને ભાન કરાવ્યું હતું અને અમલદારો તથા રાજતંત્રના દોષો બતાવતાં રહી, દેશોન્નતિના ભાવ, સતાનમા બાલ્યાવસ્થાથીજ રેડયા હતા. નિરાશાના સમયમા એણે પુત્રને ધૈર્ય આપ્યુ હતું અને કર્તવ્યમા સતેજ કર્યો હતો. ઈ. સ. ૧૮૫૨મા એની માતાનુ મૃત્યુ થવાથી મેઝિનીને ભારે આઘાત થયો હતો. એના જીવનનો અભિલાષ એ હતો કે, ઇટલીને સ્વતત્ર બનાવ્યા પછી હું એ મહાન વિજયના મૂળ કારણરૂપ જનનીનાં ચરણકમળમા મસ્તક મૂકીને કૃતાર્થ થઇશ. એ મધુર સ્વપ્ન સાચુ ન નીવડયુ તેનોજ એને શોક હતો, પરતુ નિરાશ ન થતાં એ માતાના પવિત્ર સસ્મરણો યાદ કરીને નવા જોશથી કાર્ય કરવા પ્રેરાતો. એ લખે છે કે, "મારી માતા સદા મને નિકટજ લાગે છે. પાર્થિવ શરીરમા એ મારી પાસે વિદ્યમાન રહેતી, તેના કરતા પણ વધારે નિકટ તેની હાજરી મને હવે જણાય છે. જે કર્તવ્યોનું તેને ભાન થયુ હતું

અને જીવનમા કાર્ય કરવાનુ એને માટે પસંદ કરી રાખ્યું હતુ, તેની પવિત્રતાનું ભાન મને દિનપ્રતિદિન અધિક ને અધિકજ થતુ જાય છે હવે આ સંસારમા જન્મભૂમિ સિવાય મારે માટે બીજી કોઇ માતા નથી અને મારી માતાએ જેવો સાચો પ્રેમ મારા ઉપર દાખવ્યો છે, તેવોજ સાચો પ્રેમ હુ એ જન્મભૂમિ ઉપર દર્શાવીશ." માતા પ્રત્યે મેઝિનીને એટલો બધો પ્રેમ હતો કે, એના મૃત્યુ પછી ઘણે વખતે એ જ્યારે ગુપ્તનિવાસમાં ઘણોજ નિરાશ થઇ ગયો હતો, ત્યારે પણ એને એવોજ ભાસ થયો હતો કે, માતા પોતાની સાનિધ્યમા આવીને પ્રેમપૂર્વક આશ્વાસન અને પ્રોત્સાહન આપી રહી છે

સુમાતાઓદ્વારાજ સાચા દેશભક્તો ઘડાય છે.

૨૭–યાદવચંદ્ર રોયની અસાધારણ ક્ષમા

બગાળમાં સાધુ અઘોરનાથ નામના એક પ્રસિદ્ધ બ્રાહ્મોસમાજી ઉપદેશક થઇ ગયા છે. યાદવચંદ્ર એમના પિતા થાય. ફારસી તેમજ સસ્કૃત ભાષાના સારા વિદ્વાન હોવા ઉપરાંત તે પરમ ઈશ્વરભક્ત પુરુષ હતા. જીવદયા તેમનામા બહુજ હતી. હલકામા હલકા જીવ પ્રત્યે પણ તેમને દયા આવતી હડકાયુ કૂતરું કરડે તો એને પણ મારે નહિ એવા એ અહિંસાવાદી હતા. વૈદકવિદ્યા પણ બહુજ સારી જાણતા મરણપથારીએ પડેલા રોગી પાસેથી કદી ફી લેતા નહિ આર્થિક સ્થિતિ સારી નહિ હોવા છતા એમનો ધર્મભાવ ઊચા પ્રકારનો હતો એક દિવસે એવુ બન્યું કે, ચોર એમનુ છાપરુ ઉઘાડીને નીચે ઊતર્યો એણે આખું ઘરતપાસ્યુ, પણ લઇ જવા યોગ્ય કાઇ જણાયુ નહિ. યાદવચદ્ર જાગતા પડ્યા હતા. આટલી બધી મહેનત કરીને ચોર બિચારો ખાલી હાથે પાછો

ફરે છે એ જોઇ તેમને દયા આવી અને પોતાને હાથે હુક્કો તૈયાર કરીને મૃદુભાવે ચોરને કહ્યુ કે, "અરે ભાઈ! આટલો બધો પરિશ્રમ કર્યો પણ કાંઇ મળ્યુ નહિ! જરાક તંબાકુ તો પીતો જા." ચોર તો બિચારો આભોજ થઇ ગયો અને શરમનો માર્યો નીચું માથું ઘાલીને વિદાય થયો.

૨૮–एक पंडितने जणायली व्यावहारिक ज्ञाननी खामी

એક મહાન પંડિત પોતાના અભ્યાસમા ઘણો નિમગ્ન થઇ ગયો હતો. એવામાં એક નાની છોકરી તેની પાસે થોડો દેવતા લેવા આવી. પડિતે કહ્યું કે, "પણ તું શાના ઉપર દેવતા લઇ જઇશ?" આમ કહી તે દેવતા લેવા સારુ કાંઈ પાત્ર લેવા અંદર ગયો, એટલામા પેલી બાલિકાએ સગડીમાં એકઠી થયેલી રાખને એક હાથમાં લઇને બીજે હાથે તેના ઉપર કેટલાક અગારા મૂક્યા એવામા પંડિતજી આવી પહોંચ્યા અને બાળાની આવી યુક્તિ જોઇને પોતાની પોથીઓ ફેંકી દઇને પસ્તાવો કરતા બોલ્યા કે, "હું આટલુ બધુ ભણ્યો ખરો, પણ આવી નજીવી યુક્તિ મને સૂઝી નહિ, એ કેવી શરમભરેલી વાત કહેવાય!"

બુદ્ધિનો પૂરેપૂરો વિકાસ થાય અને જ્ઞાનને વ્યવહારમા સરળતાથી મૂકી શકાય, એવુ જ શિક્ષણ વિદ્યાર્થીઓને આપવું જોઇએ.

૨૯–एक फकीरे आपेलो गहन प्रश्नोनो योग्य उत्तर

એક માણસે એક ફકીરને ત્રણ પ્રશ્ન પૂછ્યા: '(૧) ઈશ્વરની સત્તા સર્વત્ર છે' એમ પ્રત્યેક માણસ કહે છે, પરતુ હું તે કેમ જોઈ શકતો નથી? તે ક્યાં છે તે મને બતાવો. (૨) મનુષ્યને તેનાં

પાપ સારુ શા માટે સજા થાય છે? કારણ કે મનુષ્ય જે કાંઇ કરે છે તે પ્રભુની પ્રેરણાથીજ કરે છે (૩) ઇશ્વર શયતાનને નરકાગ્નિમાં નાખી તેને સજા કરે છે, એ પણ કેમ બને? કારણ કે શયતાન જાતેજ અગ્નિરૂપ છે, તો પછી અગ્નિનું અગ્નિ ઉપર શું ચાલે?

આ ત્રણ પ્રશ્નો ફકીરે ગંભીરતાથી સાંભળી લીધા અને પછી જમીન ઉપરથી એક ઢેકું ઊંચકીને પેલા પ્રશ્ન પૂછનારના માથામા માર્યું તેણે એ સંબંધી કાજી પાસે જઇને ફરિયાદ કરી. કાજીએ ફકીરને બોલાવી મંગાવ્યો અને તેણે પેલા મનુષ્યને શા માટે ઢેકુ માર્યું? એવો પ્રશ્ન કર્યો. ફકીરે ઉત્તર આપ્યો કે, એણે પૂછેલા ત્રણ પ્રશ્નોનો એ ઉત્તર છે."

કાજીએ પૂછ્યું. "કેવી રીતે?"

ફકીરે કહ્યુ કે, "એ મનુષ્ય કહે છે કે, મારા માથામા વાગ્યું, તો પછી તેને વાગવાથી જે દુ:ખ થયુ હોય તે મને બતાવવુ જોઇએ, એટલે હુ તેને ઇશ્વર બતાવીશ. (અર્થાત્ ઇશ્વર આંતરિક અનુભવદ્વારાજ ઓળખી શકાય છે.) બીજું કે, મે જે કાંઇ કર્યું તે માત્ર ઇશ્વરની પ્રેરણાથીજ કર્યું છે, તો પછી ઇશ્વરની પ્રેરણાથી કરેલા મારા કાર્યને એ અપરાધ શા માટે ગણે છે? વળી તેનું શરીર માટીનુ બનેલું છે, તો પછી માટીનુ માટી ઉપર શું ચાલે?"

ફકીરના ઉત્તરો સાભળી તે મનુષ્યને ઘણું આશ્ચર્ય લાગ્યું કાજીએ પણ ફકીરને નિર્દોષ ઠરાવી છોડી મૂક્યો

૩૦—મહાન તત્ત્વવેત્તા પ્લેટોનો વિદ્યાપ્રેમ

ગ્રીસદેશના મહાન તત્ત્વવેત્તા પ્લેટો (અફલાતુન)ને તેના એક મિત્રે પૂછ્યું કે, "અરે, તમને બીજાને શીખવવાનો જેવો ઉમંગ છે, તેવોજ બીજા પાસેથી શીખવાનો પણ છે; પરંતુ એમ

તમે કયા સુધી શીખ્યા કરશો ?"

પ્લેટોએ ઉત્તર આપ્યો કે, "વિશેષ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામાં મને શરમ લાગે ત્યાંસુધી."

૩૧–સૃષ્ટિસૌંદર્યથી સંસ્કારી માણસને મળતી શાંતિ

ઈટલીમાં રાજ્યક્રાંતિના સમાચાર મળતાવારજ ઇટલીને ખાતર દેશનિકાલ વેઠતો સ્વદેશભક્ત મેઝિની ઇંગ્લેંડથી રોમ જવા નીકળ્યો. માર્ગમા આલ્પ્સની દુર્ગમ પર્વતમાળા આવી. એનુ પ્રાકૃતિક સૌદર્ય જોઇને એ ઘણોજ પ્રસન્ન થયો. સેન્ટ ગોટહાર્ડના શિખર સંબંધી તેણે પોતાના એક મિત્રને લખી મોકલ્યું હતું કે, "આ દૃશ્ય ભવ્ય અને પ્રભુમય છે. આલ્પ્સથી વીંટળાયેલા આ સર્વોચ્ચ શિખરની સપાટી ઉપર બેસીને જેણે શાતિનો અનુભવ નથી કર્યો, તેને 'કવિતા શુ છે' તેની ખબર પણ નથી પડતી. આલ્પ્સ પર્વત ઉપર નાસ્તિકતાનો સંભવજ નથી."

આપણા દેશમા તીર્થસ્થાનો પણ મહાન નદીતટ ઉપર, નિર્જન અરણ્યમા કે ઊંચા સુદર પર્વતો ઉપર એટલાજ સારુ રાખવામા આવ્યા છે કે, પ્રકૃતિના દર્શનદ્વારા મનુષ્ય એના સ્રષ્ટા પ્રભુના અસ્તિત્વ અને અસીમ કરુણાનો અનુભવ કરે.

૩૨–સ્વર્ગસ્થ પ્રતાપચંદ્ર રોયની 'મહાભારત' માટે ખંત

મહાભારતનો અગ્રેજીમા અનુવાદ પ્રકટ કરવાનુ ભારે કામ બંગાળાના એક દરિદ્ર વિદ્વાન પ્રતાપચંદ્ર રોયે માથે લીધુ હતુ. એમના અસાધારણ ઉદ્યમને લીધેજ એ કાર્યનો આરંભ થયો. અનેક રાજા મહારાજાઓ તથા સરકારનો આશ્રય પણ એમણે

મેળવ્યો; પરંતુ બધાને એમજ લાગતું હતું કે, મહાભારત જેવા બૃહદ્ ગ્રંથનો અનુવાદ પ્રકટ કરવો એ નાનુ સૂનું કામ નથી. પ્રતાપચંદ્રથી એ કામ પાર પડશે નહિ અને નાણાં નકામા જશે, પરંતુ પ્રતાપચદ્રે તો પોતાની બધી શક્તિને એજ કાર્યમા યોજીને એ દુ:સાધ્ય કાર્યને પણ પાર પાડી બતાવ્યુ. ચોરાણુ ખંડમા એ ગ્રંથ આશ્વમેધિક પર્વ સુધી પ્રગટ થયો, એટલામા પ્રતાપચદ્ર રોયનું મૃત્યુ થયુ. મૃત્યુશય્યામાં પણ એમને 'મહાભારત'નીજ ચિંતા હતી. એમણે પોતાની સુયોગ્ય પત્ની શ્રીમતી સુંદરીબાલાને કહ્યું કે, "મારા શ્રાદ્ધમા કાંઈ પણ ખર્ચ કરશો નહિ, અડધા ભૂખ્યાં રહીને પણ મહાભારતને સપૂર્ણ કરજો. એથીજ તમે મારી પ્રત્યે શ્રદ્ધા પ્રકટ કરી અને મારું સાચુ શ્રાદ્ધ કર્યું, એમ હું માનીશ. મહાભારત સમાપ્ત થશે ત્યારેજ મારું શ્રાદ્ધ પૂર્ણ થયુ એમ હું માનીશ." ત્યાર પછી એક વર્ષમાજ એ ગ્રંથ છપાઇને સંપૂર્ણ બહાર પડી ગયો.

સ્વજનોના અધૂરા કામ પૂરા કરવા એ પણ ઊંચા પ્રકારનું શ્રાદ્ધ મનાય છે

३३–एक भरवाडे एक पंडितने आपेलुं ज्ञान

ન્યૂટન પ્રખ્યાત વિદ્વાન થઇ ગયો છે. વિજ્ઞાનની મોટી શોધો તેને આભારી છે. એક સમયે તે ફરવા નીકળ્યો હતો, એવામા ઘેટાં ચરાવનાર એક ભરવાડ તેને સામો મળ્યો. ભરવાડને તેણે પ્રશ્ન કર્યો કે, "ભાઇ! અહીંથી ગામ કેટલે દૂર છે?" ત્યારે ભરવાડે ઉત્તર આપ્યો કે, "ગામ તો બહુ દૂર નથી, પણ તમે ઉતાવળે પગલે નહિ જાઓ તો તમારે વરસાદમા ભીંજાઈ જવું પડશે"

તે વખતે સૂર્યનો પ્રકાશ રસ્તા ઉપર પડતો હતો, આકાશમા

વાદળાનું નામનિશાન નહોતુ, તેથી ન્યૂટને ભરવાડના કહેવા ઉપર વિશેષ ધ્યાન ન આપ્યું અને ધીમે ધીમે ગામ તરફ જવા માડયું. એટલામા એકાએક સૂર્યનો પ્રકાશ જતો રહ્યો અને આકાશ વાદળાઓથી ઘેરાઇ ગયુ. જોતજોતામા વરસાદ જોરથી વરસવા લાગ્યો તથા ભરવાડના કહેવા પ્રમાણે ન્યૂટન ભીજાઈ ગયો. આથી એ પ્રસિદ્ધ વિદ્વાનને ઘણું આશ્ચર્ય લાગ્યું. વરસાદ બંધ પડયો એટલે તેણે પેલા ભરવાડની પાસે જઇને પૂછ્યું કે, "વરસાદનાં જરા પણ ચિહ્નો દેખાતા નહોતા, છતાં તેં શા ઉપરથી જાણ્યું કે વરસાદ જલદી પડશે ?"

ભરવાડે કાઈ પણ ઉત્તર ન આપ્યો, એટલે ન્યૂટને તેના હાથમાં એક ગીની મૂકી. સુવર્ણથી પ્રસન્ન થઇ ભરવાડે તરતજ કહ્યું કે, "પેલુ કાળુ ઘેટું જુઓ." એટલે ન્યૂટને આશ્ચર્યપૂર્વક પૂછ્યું કે, "પણ વરસાદ સાથે એ ઘેટાને શો સંબધ ?" ત્યારે ભરવાડે ઉત્તર આપ્યો કે, "એ જ્યારે રક્ષણ મેળવવાનું સ્થાન શોધે છે તથા ડોકુ ઝાડીઓમા ખોસે છે, ત્યારે હું સમજું છું કે, ઘડી બે ઘડીમા વરસાદ આવશેજ આવશે."

ગામડાના સાધારણ માણસો પાસે પણ અનુભવજન્ય જ્ઞાનનો ખજાનો ભરેલો હોય છે. ન્યૂટનની માફક તેમની પાસે જઇને એ જ્ઞાન મેળવનાર જોઇએ.

૩૪-દેશની ખરી જરુરિયાતો વિષે પ્રેસિડેન્ટ લિંકન

અબ્રહામ લિંકને જ્યારે મિત્રોના આગ્રહથી અમેરિકાના ઇલિનોઇસ પરગણાની વ્યવસ્થાપક સભાના સભાસદ થવાની ઉમેદવારી બહાર પાડી, તે સમયે મતદારોની સભા આગળ પોતાનો ઉદ્દેશ તેણે નીચે પ્રમાણે જાહેર કર્યો હતો. "પ્રિય મહાશયો ! મારો રાજનૈ-

તિક મત ટૂંકો અને રુચિકર છે. હું ઇચ્છું છું કે, બધી બાબતોમાં આપણા દેશની આંતરિક ઉન્નતિ થાય, એટલા માટે હુ બે કોની સ્થાપના કરવા માગું છું અને વિદેશથી આવતા દરેક જાતના સામાન ઉપર રક્ષણશીલ જકાત નાખવાનો મારો અભિપ્રાય છે. થોડે વ્યાજે નાણા મળવાથી અને બહારની હરીફાઇથી બચવાથી આપણા દેશના ગરીબ ખેડૂત અને કારીગરોનુ રક્ષણ થશે અને દેશની ઉન્નતિ થશે. મારે બીજું કાંઈ જોઇતું નથી. મારી વાત તમને પસંદ હોય તો આપ મને મત આપશો. હુ આપનો ઉપકાર માનીશ. મત નહિ આપો તો તમારી દશા જે છે તેજ કાયમ રહેશે.”

આપણા દેશને સમૃદ્ધ કરવા સારુ પણ લિંકને બતાવેલા બે ઉપાયોની ઘણીજ જરૂર છે અને ધારાસભાના સભાસદોનુ અધિક ધ્યાન એ ઉપર જવું ઘટે છે

૩૫–રાજા ફિલિપને વૃદ્ધ ડોશીનો કર્તવ્ય-પાલનનો ઉપદેશ

મેસિડોનિયાના રાજા ફિલિપના દરબારમા એક વૃદ્ધ સ્ત્રી ફરિયાદ કરવા ગઈ હતી એ વખતે રાજકાર્યથી પરવારી સભા બરખાસ્ત કરીને રાજા ઊઠવાની તૈયારીમાં હતો, એટલે તેણે તે ડોશીને કહ્યુ કે, “હાલ મને ફુરસદ નથી” ડોશીએ કહ્યુ કે, “તો પછી રાજા થવાની પણ ફુરસદ નથી?” ફિલિપ ઘણી વાર સુધી એ ઉત્તર સાભળીને ચૂપ બેસી રહ્યો, કેમકે વૃદ્ધાના શબ્દોથી એને ચાનક લાગી હતી. એણે એનો મુકદ્દમો સાભળીને યોગ્ય ફેસલો આપ્યો, એટલુજ નહિ પણ ત્યાર પછી કોઈ પણ દિવસ ‘વખત નથી,’ ‘ફુરસદ નથી’ એવુ કહ્યુ જ નહિ.

૩૬—दधीचि ऋषिनो आत्मत्याग

એક સમયે વૃત્રાસુરના પ્રતાપથી ઇન્દ્ર સ્વર્ગભ્રષ્ટ થયો અને બધા દેવતાઓ તે વૃત્રાસુરના અત્યાચારથી દુઃખી થવા લાગ્યા. તેણે કઠણુ તપ કરીને બ્રહ્મા પાસેથી એવુ વરદાન મેળવ્યુ હતું કે, લોઢુ, બીજી કોઈ ધાતુ, લાકડુ, વાસ વગેરે કોઈ પણ વસ્તુથી બનાવેલા હથિયારથી એનો વધ ન થાય. દેવગુરુ બૃહસ્પતિના ઉપદેશથી ઇન્દ્ર ઉગ્રતપા દધીચિ મુનિને શરણે ગયો અને તેમનાં હાડકા આપવાની પ્રાર્થના કરી. એક સમયે એના એજ ઇન્દ્રે દધીચિની તપસ્યામા ભગ કરીને એમની સાથે શત્રુતાની વર્તણૂક ચલાવી હતી; પરંતુ મોટા મનના પુરુષો અંગત શત્રુતાને એવે વખતે ધ્યાનમા લેતા નથી. બધા દેવતાઓનુ કલ્યાણ કરવાના ઉદ્દેશથી આત્મત્યાગી દધીચિમુનિએ પ્રસન્નતાપૂર્વક પ્રાણત્યાગ કરીને પોતાના અસ્થિનું, અસ્ત્ર બનાવવા સારુ ઇન્દ્રને દાન કર્યું. એ અસ્થિદ્વારા વજ્રાસ્ત્ર બનાવીને ઇન્દ્રે વૃત્રાસુરનો વધ કર્યો અને સ્વર્ગને ઉપદ્રવમાથી બચાવ્યુ. ધન્ય છે એ દધીચિને!!

૩૭—लज्जा एज उत्तम रंग छे

યુરોપ–અમેરિકા આદિ દેશોમાં અને તેમના અનુકરણમા આપણા દેશનાં મોટાં નગરોમા ફેશનેબલ સ્ત્રીઓ સુદર દેખાવા સારુ ગાલ ઉપર રગ ચોપડે છે. સિકદર બાદશાહના ગુરુ એરિસ્ટોટલને ‘પીથિયા’ નામની એક કન્યા હતી તે ઘણી વિદુષી તથા ચતુર હતી તેને એક વખત કોઇએ પૂછ્યુ કે, “ગાલ ઉપર ચોપડવાને સૌથી સરસ રંગ કયો?”

વિદુષી પીથિયાએ ઉત્તર આપ્યો કે, “લજ્જા!”

૩૮–રાજાની ઇજ્જત વિષે બાદશાહનો અભિપ્રાય

ઈરાનનો પ્રસિદ્ધ ન્યાયી રાજા નૌશેરવા એક દિવસ મૃગયા રમવા ગયો હતો. મૃગયામા મળેલા જાનવરનુ માંસ શેકીને ખાતી વખતે તેને થોડાક મીઠાની જરૂર પડી. તેણે પોતાના નોકરને પાસેના ગામમાંથી મીઠું લાવવાની આજ્ઞા આપી, પણ જણાવ્યુ કે, "જોજે, એ મીઠાની વાજબી કિંમત આપતો આવજે." નોકરે કહ્યુ કે, "હજૂર! એવી નજીવી વસ્તુની કિંમત આપવા બાબત આપે એટલી બધી કાળજી કેમ બતાવી? દેશના રાજાને જરાક મીઠું રૈયત વગરમૂલ્યે આપશે તો એમા શુ થઇ જશે? રાજાની ઇજ્જત કાયમ રાખવી જોઇએ" ન્યાયી રાજાએ કહ્યુ કે, "એ તો તલનો પહાડ થઇ જાય! આજે હુ કોઈ વૃક્ષનુ એકાદ ફળ તોડાવુ તો મારા સિપાઇઓ ને નોકરો એ ઝાડ ઉપર ફળજ રહેવા દે નહિ અને છેવટે એ વૃક્ષને પોતાને પણ લાકડાં સારુ કાપી નાખે! અન્યાય કરવામાં રાજાની ઇજ્જત સચવાતી નથી."

૩૯–ઉન્નતિ વિષે ગેરિબાલ્ડીનો અભિપ્રાય

ગેરિબાલ્ડીએ સ્ત્રીઓનુ હિત વધારવા સારુ મળેલી એક સભામા સ દેશો લખી મોકલ્યો હતો કે, "સારા ઘરની મહિલાઓના શરીર અનારોગ્ય રહેવાના મુખ્ય કારણો એ છે કે, તેઓ પૂરતુ કામ કરતી નથી, (સ્થિતિ સારી હોવાથી ઘરમાં પરિશ્રમ પહોચે એવુ કામકાજ કરવાનુ હોતુ નથી) માટે જો તેઓ પરોપકારવ્રતમાં લીન થઇને દુ.ખીઓની જરૂરિયાતો પૂરી પાડવાનો અને તેમના સતાનોને શિક્ષણ આપવાના સાધનો યોજવાનો પ્રયત્ન કરે, તો એમનુ શરીર અને મન સદા નીરોગી રહેશે ખરા હૃદયથી સત્કર્મમાં મહેનત કરવી

અને ઈશ્વરની આજ્ઞા પાળવી, એ બંને એકજ વાત છે. જે લોકો પ્રભુની આજ્ઞાનું ઉલ્લઘન કરીને માત્ર પોતાને તાત્કાલિક તૃપ્તિ આપે એવા મોજશોખમાજ જીવન ગાળે છે, તેઓ તો ઈશ્વરનો નિયમ ભંગ કરવાના મહાન ગુનેગાર થાય છે અને માનસિક સુખ તથા શારીરિક આરોગ્ય બનેથી વચિત રહે છે. ”

૪૦–कीमती वस्त्राभूषण साधनामां अंतरायरूप छे

શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસને એમના ભક્ત મથુરબાબુએ એક કીમતી કપડુ આણી આપ્યુ હતુ. પરમહંસદેવ એ વસ્ત્ર ધારણ કરીને ધ્યાન ધરવા બેસી ગયા ધ્યાન સમાપ્ત કર્યા પછી પોતાના ઇષ્ટદેવતાને પ્રણામ કરવા જતા હતા, એટલામા વિચાર આવ્યો કે, પ્રણામ કરવા જતા વસ્ત્રને ધૂળ ચોંટશે! તરતજ તેમણે વસ્ત્રને કાઢીને ફેંકી દીધું અને ત્યાર પછી સ્વસ્થ ચિત્તે ઇષ્ટદેવતાને પ્રણામ કર્યા.

૪૧–शिवाजी महाराजनो परस्त्री प्रत्येनो सद्‌भाव

શિવાજી છત્રપતિએ જ્યારે કલ્યાણ લૂંટ્યુ, ત્યારે એમના સૈનિકોએ લૂટ ચલાવતા એક સુદર સ્ત્રીને પકડીને મહારાજની રૂબરૂ રજૂ કરી તથા એ સ્ત્રીને એમની પાસે ઉપપત્ની તરીકે રાખવાની વિનતિ કરી. એ વખતે શિવાજી મહારાજે પોતાના સૈનિકોને કહ્યુ કે, “ જો એ મારી માતા હોત તો હું પણ એના જેવોજ સુદર હોત. સૌદર્ય જોઇને મનુષ્યે પોતાની જ્ઞાનબુદ્ધિને ખોઈ બેસવી જોઇએ નહિ.” એમ કહીને તેમણે એ સ્ત્રીના ધણીનો પત્તો લગાડયો અને તેને એના પતિ પાસે મોકલી આપી.

૪૨–सर विलियम जोन्सनो भारतनी वस्तुओ प्रत्ये प्रेम

સર વિલિયમ જોન્સ ઇસ્ટ ઇંડિયા કંપનીના સમયમાં એક મોટા અમલદાર હતા. સંસ્કૃતભાષાના એ મહાવિદ્વાન અને પ્રેમી હતા. કાલીદાસના શાકુંતલ નાટકનુ અંગ્રેજી ભાષાંતર સૌથી પ્રથમ એમણેજ કર્યું હતું એભાષાંતરે કાલીદાસની પ્રતિભાનો પરિચય પાશ્ચાત્યદેશના વિદ્વાનોને કરાવ્યો. એ મહાવિદ્વાનને આપણા દેશ ઉપર કેટલો પ્રેમ હતો, તે નીચેની એક ઘટના ઉપરથી જણાશે. એમણે અશોકવૃક્ષ જ્યારે પ્રથમ જોયુ ત્યારે એમને ઘણોજ આનંદ થયો. સંસ્કૃત કાવ્યોમા અશોકના કેટલા બધા વર્ણનો છે, તેનો એ વિચાર કરવા લાગ્યા એ વૃક્ષ ઉપર એમને એટલો બધો પ્રેમ ઉપજ્યો, કે એમણે એનુ નામ જોન્સનું અશોક પાડયુ. વનસ્પતિશાસ્ત્રમાં હજુ સુધી એ એજ નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

૪૩–एक पंडितकन्यानो ईश्वर उपर संपूर्ण आधार

શાહશુજા કેરમાન દેશના પ્રસિદ્ધ પંડિત, જ્ઞાની અને વૈરાગી હતા. પોતાની પરમ રૂપવતી અને ગુણવતી કન્યાને સારુ એ સારા વરની શોધમાં હતા. એક દિવસ તેમણે જોયુ કે, એક યુવક ભક્તિપૂર્વક ઇશ્વરની ઉપાસના કરી રહ્યો છે વાતચીત કરતા ખબર પડી કે, એ યુવક સારા સ્વભાવનો અને હોશિયાર છે. ફકીરવેશધારી એ યુવકને શાહશુજાએ પૂછયુ કે, "નવજવાન! તું પરણેલો છે?" ફકીરે કહ્યુ કે, "ના" પછી પૂછયું "પરણવાની ઇચ્છા છે?" તેણે કહ્યું "મારા જેવા ગરીબને કોણ કન્યા આપે? મારી પાસે પૂંજીમા ત્રણ 'દરહમ' (એક જાતના સિક્કા) છે." શાહે કહ્યુ કે, "હું મારી કન્યા તને આપીશ તું એ દરહમમાથી એકની રોટલી, એકની

સાકર અને એકનો લોબાન લઈ આવજે. હું તારું લગ્ન કરી દઈશ." એ પ્રમાણે સગપણ થઈ ગયુ. પરમ ધન-ઐશ્વર્યવાળા કેરમાનના બાદશાહે થોડાકજ દિવસ ઉપર એ કન્યાનું માગું પોતાને સારુ કર્યું હતુ. એને પસંદ ન કરતા શાહશુજાએ એક ગરીબ ફકીરને તેની ઈશ્વરભક્તિ તથા ઉપાસનાને ખાતર પોતાની લાડકી પુત્રી પરણાવી. પરણ્યા પછી છોકરી સાસરે ગઇ. ત્યાં જઇને જુએ છે તો પાણીના કૂજા ઉપર એક સૂકી રોટલી મૂકી રાખેલી છે. છોકરીએ પૂછ્યું કે, "આ રોટલી શા સારુ મૂકી રાખી છે?" ત્યારે તેના સ્વામીએ કહ્યું કે, "આજ રાત્રે ખાવા સારુ કાલે રાખી મૂકી હતી." એટલુ સાંભળતાવારજ યુવતીને ઘણો ખેદ થયો અને તે પાછી પિયેર જવા લાગી. ફકીરે કહ્યુ કે, "હું તો જાણતોજ હતો કે, શાહશુજાની છોકરી મારા દુઃખ અને દરિદ્રતામા ભાગ પડાવી નહિ શકે." યુવતીએ કહ્યુ· "પ્રિયતમ! તમારી ગરીબાઈ જોઇને હું દિલગીર થઇ છું અને એટલા માટે પિયેર ચાલી જવા માગું છું, એમ નથી. ઈશ્વર ઉપર આધાર અને વિશ્વાસ રાખવામા તમે કેટલા દુર્બળ છો, એ જાણીને મને ઘણોજ ખેદ થયો છે અને શોકાતુર હૃદયે હું બાવાજાનની પાસે જવા તૈયાર થઇ છું. આજ શું ખાવું છે, તેનો ગઈ કાલથી વિચાર કરીને તમે રોટી સાચવી રાખો છો! હાય! મને મારા બાવાજીની વર્તણૂક જોઇને આશ્ચર્ય થાય છે. તેમણે વીસ વર્ષ સુધી મને લાડથી પાળીપોષી છે. વળી તે કહેતા હતા કે, તને એવા પુરુષ સાથે પરણાવીશ, કે જેનામા વૈરાગ્ય અને ઈશ્વર ઉપર પૂર્ણ આસ્થા હશે મને આજે ખબર પડી કે, એમણે મારું લગ્ન એવા સાથે કર્યું, કે જેને પોતાના ગુજરાન માટે ઈશ્વર ઉપર ભરોંસો નથી." એ સાભળતા ફકીરની આખ ઊઘડી. તેણે ગળગળે સ્વરે કહ્યુ કે, "આ પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કેવી રીતે થઇ શકે? પ્રિયે!" ત્યારે સતીએ કહ્યુ કે, "આ ઘરમા કા તો એ સૂકી રોટ-

લીજ રહેશે કે કાં તો હું રહીશ.” ફકીરે તરતજ એ રોટલીને બહાર ફેંકી દીધી. સંસારમા રહ્યા છતા પણ કેવો ઉચ્ચ વૈરાગ્ય!

૪૪–ઈશ્વર ઉપર વિશ્વાસ એજ શાંતિનો સાચો ઉપાય છે

એક અંગ્રેજ અમલદાર પોતાની નવી પરણેલી સ્ત્રી સહિત વહાણમા બેસીને સમુદ્રયાત્રાએ જઇ રહ્યો હતો. રસ્તામા સમુદ્રમા જબરુ તોફાન ઊઠયુ. મુસાફરો ગભરાયા અને ભયથી આકુળ-વ્યાકુળ થવા લાગ્યા પેલો અમલદાર જરા પણ ગભરાયો નહિ તેની પત્નીએ વ્યાકુળ બનીને પૂછ્યુ કે, “તમે અત્યારે નિશ્ચિંત કેમ બેસી રહ્યા છો?” અમલદારે તરતજ મ્યાનમાથી તલવાર કાઢીને પત્નીના માથા ઉપર ધરીને પૂછ્યું કે, “તને બીક લાગે છે?” પત્નીએ કહ્યું કે, “આ વળી શા ઢોંગ રચ્યા? તમારા હાથમા તલવાર હોય તો એથી મને ભય શાનો? તમે તો મને આટલુ બધુ ચાહો છો.” ત્યારે અમલદાર બોલી ઊઠ્યો કે, “બસ, અમારા મનમા પણ એજ પ્રકારનો ભાવ છે આ તોફાન પણ ભગવાનના હાથમાજ છે, તો પછી મને ભય શાનો? એ તો એના અથાગ પ્રેમને લીધે મારે માટે જે કાઇ ખરેખરુ લાભદાયક હશે તેજ કરશે”

૪૫–રામકૃષ્ણ પરમહંસદેવની સાદાઈ

એક દિવસ શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ બગીચામા ફરી રહ્યા હતા, એવામા કલકત્તાના પ્રસિદ્ધ ડોકટર મહેંદ્રનાથ સરકાર ત્યા જઇ પહોચ્યા અને પરમહંસને બાગના માળી સમજીને જુઇના થોડા ફૂલ તોડી આપવા કહ્યુ પરમહંસે તરતજ તેમની આજ્ઞાને શિરોધાર્ય કરીને થોડાક ફૂલ તોડી આપ્યાં ત્યાર પછી થોડા દિવસોમા

પરમહંસદેવના મંદવાડમા ડૉકટર સાહેબને એમનાં દર્શન કરવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયો. એ વખતે પરમહંસને જોઇને એ ઘણા આશ્ચર્યચકિત થયા અને કહેવા લાગ્યા કે, "હાય! મેં કેવો ગજબ કર્યો? મારી બુદ્ધિ કયા બહેર મારી ગઇ હતી? આમને તો મેં માળી ધારીને ફૂલ તોડી આપવાનુ કહ્યું હતું!"

૪૯-રાજા રામમોહન રૉયની સ્ત્રીજાતિ પ્રત્યે શ્રદ્ધા

રાજા રામમોહન રૉય સ્વતંત્રપણે ધર્મવિચાર પ્રગટ કરવા ખાતર સોળ વર્ષની વયે દેશ છોડીને હિમાલય તરફ ચાલી નીકળ્યા હતા અને ત્યાથી તિબેટ ગયા હતા તિબેટવાસીઓ 'લામા' ઉપાધિધારી જીવિત મનુષ્યને આ વિશાળ બ્રહ્માંડનો ઉત્પન્નકર્તા માને છે. લામાનુ મૃત્યુ થતા તેઓ કેટલાક ખાસ લક્ષણ ધરાવનાર કોઈ બાળકને તેની જગ્યાએ સ્થાપે છે, જાણે કે લામા એક શરીરનો ત્યાગ કરીને બીજુ શરીર ધારણ કરે છે! તિબેટદેશમા અવતારવાદ પરાકાષ્ઠાએ પહોચ્યો છે જે રામમોહન રૉયે મૂર્તિપૂજાનો વિરોધ કરીને પિતાનુ ઘર છોડયું હતુ, તે આવો અવતારવાદ કેવી રીતે સહન કરી શકે? એમણે તો એ બંધુવિહીન દેશમા પણ કોઇ કોઈ વાર નિર્ભયપણે એ મતની વિરુદ્ધ ભાષણો આપવા શરૂ કર્યા. એ દેશના પુરુષો એ ખંડનને લીધે તેમના ઉપર અતિશય ક્રોધે ભરાયા અને તેમની સારી પેઠે ખબર લઇ લેવા તૈયાર થયા; પરંતુ તિબેટની કોમળહૃદયા સ્ત્રીઓ એમના ઉપર વિશેષ સ્નેહ રાખતી હતી એમણે તેમને ધૈર્ય આપ્યું અને બધી આફતોમાથી બચાવ્યા. એ ગુણને લીધે રામમોહન રૉય હમેશને માટે નારીજાતિના પક્ષપાતી થયા. પોતે પ્રગટ કરેલાં પુસ્તકોમાં, મિત્રવર્ગ આગળ, દેશમાં કે પરદેશમા સદા તેઓ નારીચરિત્રની મહત્તાનુ જ કીર્તન

કરતા. તિબેટવાસી રમણીઓએ પોતાના સદ્‌વ્યવહારથી એમના તરુણ હૃદયમા નારીભક્તિનુ બીજ રોપ્યુ હતુ એમનું જીવન-ચરિત્ર લખનાર કુમારી કાર્પેન્ટર લખે છે કે, "રામમોહન રૉયનું સુકોમળ સ્નેહાળ હૃદય, ચાળીસ વર્ષ પછી પણ અત્યંત આગ્રહ સહિત એ વખતના બધા બનાવોનું સ્મરણ કરતુ એ (રામમોહન રૉય) પોતે કહી ગયા છે કે, 'તિબેટવાસી રમણીઓના સ્નેહમય વ્યવહારને લીધે હું નારીજાતિ પ્રત્યે હમેશાં શ્રદ્ધા અને કૃતજ્ઞતાનો અનુભવ કરું છું'."

૪૭–રામમોહન રૉયની સતીદાહનિવારણની પ્રતિજ્ઞા

મહાપુરુષોના જીવનચરિત્રો વાંચતાં જણાય છે કે, એકાદ સાધારણ બનાવ ઉપરથી એમના જીવનમા મોટો ફેરફાર થાય છે. વિધાતાના નિર્દેશથી એવી સાધારણ ઘટનાઓમાથી એમને નવું સત્ય અને કર્તવ્યમાર્ગ જણાઇ આવે છે આપણે દરરોજ હજારો શબને શ્મશાનમા જતાં જોઇએ છીએ, પરંતુ કપિલવસ્તુના રાજકુમારે એજ શબને જોઇને રાજસિંહાસનનો પણ ત્યાગ કરી સંન્યાસ ગ્રહણ કર્યો હતો. માર્ટિન લ્યૂથર, થિયોડર પાર્કર, દયાનંદ સરસ્વતી આદિ મહાત્માઓનાં ચરિત્રો એવા કોઇ એક સામાન્ય પ્રસંગ ઉપરથી જીવનમાં થયેલા મહાન પરિવર્તનના ઉદાહરણો છે રામમોહન રોયના જીવનમા પણ એક એવોજ પ્રસંગ છે. એમના વખતમા પોતાના મૃત્યુ પછી વિધવાને મને કે કમને, સતી કરી દેવાનો રિવાજ પૂરજોશમાં ચાલતો હતો એ વખતમા સતીને ચિતામાં ચઢીને બળી મરતી કોણે નહિ જોઇ હોય? પરંતુ રામમોહન રોયે પોતાના ભાઇ જગમોહનની સ્ત્રીને પતિના શબ સહિત ચિતામાં આરોહણ કરતી જોઇને પ્રતિજ્ઞા કરી કે, "જ્યાંસુધી આ દેહમાં જીવ

છે, ત્યાંસુધી આ ભયંકર પ્રથા બંધ કરવાને તન, મન અને ધનથી પ્રયત્ન કરીશ.”

એ પ્રતિજ્ઞા એમણે પાળી પણ ખરી. વ્યાખ્યાનો આપીને, લેખો લખીને તથા સરકારમા અરજીઓ આપીને એમણે એ રિવાજ બંધ કરાવ્યો. રામમોહન રૉયની ભાભીના સતી થવાનો એ પ્રસંગ ઈ સ. ૧૮૧૧માં બન્યો હતો. એ દિવસથી કરવા માંડેલા પ્રયત્નની સફળતા ઈ. સ. ૧૮૨૯મા મળી. એ વર્ષમા ચોથી ડિસેમ્બરે લૉર્ડ વિલિયમ બૅન્ટિક નામના ગવર્નર જનરલે સતીદાહની પ્રથાનુ ભારતવર્ષમાથી નિવારણ કરવાની આજ્ઞા પ્રગટ કરી.

બાલ્યાવસ્થામા કૉપીબૂક લખતા ‘વિલિયમ બૅન્ટિકે સતી થવાનો ચાલ બંધ કર્યો’ એવુ વાંચ્યુ હતુ, પણ એ આંદોલનનો મુખ્ય યશ આપણાજ દેશબંધુ રામમોહન રૉયને છે, એ વાત કેટલા થોડા લોક જાણે છે!

૪૮–રાજા અને રાણી વચ્ચે પતિ-પત્નીનો સંબંધ

ઇંગ્લૅંડના રાજા બીજા જેમ્સની કન્યા મેરી, હોલૅન્ડના પ્રિન્સ વિલિયમ ઑફ ઑરેંજની પત્ની હતી. બીજા જેમ્સને પદભ્રષ્ટ કર્યા પછી મેરી હોલૅન્ડથી આવીને ઇંલેંડની રાણી બની એ સમયે એક પ્રતિષ્ઠિત ઘરની રમણીએ રાણી મેરીને પૂછ્યુ કે, “હવે તો તમારા બન્નેના પતિ-પત્નીના સંબંધ સાથે રાજા અને પ્રજાનો સંબંધ પણ જોડાયો હવે સંસાર કેમ ચાલશે?” રાણી મેરીએ એ વખતે સ્વામીને પોતાની પાસે બોલાવી એમની આગળજ એ પ્રશ્ન રજૂ કર્યો અને કહ્યું કે, “ખ્રિસ્તની દશ આજ્ઞાઓમાંની બધી વાતમા સ્વામીને વશ રહેવાની આજ્ઞાનુ હુ પાલન કરીશ અને એ દશ આજ્ઞાઓમાંની પત્નીને ચાહવાની આજ્ઞાનું પ્રતિપાલન

મારા સ્વામી કરશે; એટલે અમારે કોઇ જાતનો ઝઘડો થશે નહિ અને કોઈ નવી વ્યવસ્થા કરવી નહિ પડે."

४९–सिकंदर बादशाहनो जितायली प्रजा साथे व्यवहार

મહાન સિકંદર બાદશાહને કોઇએ પૂછ્યું કે, "આપે આટલા બધા દેશો ઉપર વિજય કેવી રીતે મેળવ્યો? આપની પૂર્વે અનેક બાદશાહો વયમા મોટા તથા ધન અને બળમાં અધિક થઇ ગયા છે, પરંતુ તેઓ પણ જિતાયલી પ્રજાને આપની પેઠે શાંત રાખી શકતા નહિ." સિકંદરે ઉત્તર આપ્યો કે, "ઇશ્વરની કૃપાથી મેં જે જે દેશ ઉપર વિજય મેળવ્યો છે, ત્યાંની પ્રજાને મેં કદાપિ કરના ભારથી કે બીજી કોઈ રીતે પીડા આપી નથી. એમને પહેલાં કરતા સારી સ્થિતિમાં રાખવાનો પ્રયત્ન હું કરું છું. ખાસ કારણ ન હોય તો એમના રાજવંશનો પણ લોપ કરતો નથી. એવું ન કરું તો કોઈ મને ઉદારચેતા પણ ન કહે અને મારે વશ પણ ન થાય. મારે મારું પોતાનું નામ કાયમ રાખવું હોય તો મારે આગલા રાજાઓના ગૌરવનો લોપ ન કરવો જોઇએ."

५०–पवित्र मनना पंडित

બંગાળાના ગોબરડાંગા ગામના પ્રસિદ્ધ જમીનદાર શારદાપ્રસન્ન મુખોપાધ્યાયની હવેલીમાં એક વાર કલકત્તાની કોઇ એક પ્રસિદ્ધ નાચનારીનું કીર્તન હતું. પ્રેક્ષકોમાં ઇચ્છાપુર ગામના કેટલાક ભોળા પંડિતો પણ હતા. નર્તકી કૃષ્ણભક્તિના મધુર ગીતો ગાઇ રહી હતી. નાચતાં નાચતાં એનો પગ એક પંડિતના શરીરને

અડક્યો, પણ નર્તકીએ ગભરાઈને પસ્તાવો ન કર્યો તથા પંડિતના ચરણની રજ ન લીધી, તેથી બધા પંડિતો વિસ્મય પામીને ત્યાંથી ઊઠીને બહાર જતા રહ્યા. બહાર જઈને એકે કહ્યું કે, "આ નાચનારી તો વેશ્યા જણાય છે" બીજાઓએ કહ્યું કે, "એમ તે હોય? આવી સુંદરી અને કૃષ્ણપ્રેમી સ્ત્રી તે કદી વેશ્યા હોય?" કેટલોક વાદવિવાદ ચાલ્યા પછી તેમણે શારદાપ્રસન્ન બાબુને બોલાવડાવ્યા. એક પંડિતે કહ્યું કે, "એ ગાનારી વેશ્યા ન હોય તો તર્કપંચાનન ભાઈના શરીરને પગ અડકી ગયા છતા એણે એમના પગની રજ માથે કેમ ન ચઢાવી?"

શારદાબાબુ હાજરજવાબી હતા. એમણે તરતજ જવાબ આપ્યો કે, "એ સમયે નાચનારી કૃષ્ણપ્રેમમાં મસ્ત બનેલી હતી, બાહ્યજ્ઞાનથી શૂન્ય હતી, એટલે પછી આપની ચરણ-રજ લેવાનું એને કેવી રીતે સંભવે?" એટલું કહી એ તરત મિજલસમા ગયા અને નર્તકીને પંડિતજીની માફી માગી ચરણરજ લેવાનું કહ્યું. નર્તકીએ તરતજ એ આજ્ઞાનુ પાલન કર્યું. ભોળા પંડિતજીએ તરત આશીર્વાદ આપ્યો: "સતી સાવિત્રી જેવી થજે" બધા હસ્યા, પરંતુ નર્તકીને વિશ્વાસ બેઠો કે, આ જન્મ તો દુરાચારમા ગાળ્યો; પરંતુ પરજન્મમાં પવિત્ર અને સરળ સ્વભાવના પંડિતજીનો આશીર્વાદ જરૂર ફળશે. આશીર્વાદ માથે ચઢાવીને તે રોઇ પડી, કારણ કે ગમે તેટલી અધમ દશાએ પહોંચ્યા છતા પણ આર્યરમણીઓનો આદર્શ તો સીતા અને સાવિત્રીજ છે

૫૧–ધર્મને ખાતર જીવનનો ત્યાગ કરનારા ધર્મવીરો

રોમના સામ્રાજ્યમા જ્યારે બળવો મચાવવાના સંદેહથી ખ્રિસ્તીઓ ઉપર અત્યંત જોરજુલમ કરવામા આવતો હતો, તેમને

અગ્નિમા બાળી મૂકવામા આવતા હતા કે ફાડી ખાનારા જાનવરો-ના મુખ આગળ મૂકવામાં આવતા હતા, ત્યારે કેટલાક ખ્રિસ્તી બંદીવાનોનાં ધૈર્ય તથા ઉદારતા જોઇને કેદખાનાનો એક પહેરે-ગીર સૈનિક રોવા લાગ્યો. એ જોઇને એક ખ્રિસ્તી કેદીએ કહ્યુ કે, “ભાઇ! તુ તારા બાદશાહને સારુ અવિચલિત ચિત્તે યુદ્ધમા મૃત્યુને આલિંગન દેવા સદા તૈયાર રહે છે. અમે વિશ્વ–બ્રહ્માંડના રાજાના દાસ છીએ. તેની જયઘોષણા કરતા કરતા આનંદપૂર્વક આ દેહનો ત્યાગ કરીશું, એમા તને વિચિત્ર શુ લાગે છે?” ધર્મવીર તો એવાજ હોય!

૫૨–તીર્થાટન સંબંધી અબુબકર અને રામપ્રસાદના વિચાર

એકનિષ્ઠ મુસલમાન ખલીફા અબુબકર એક દિવસ બોલી ગયા હતા કે, “મને મન થઇ આવે છે કે, જાણે મક્કા જઇને ત્યાં-ની મસ્જિદને બાળી નાખુ, કારણ કે એમ થાય તો ભક્તજનો એ મસ્જિદમાં જવાનો આગ્રહ છોડી દઇને ઘરમા ને ઘરમાજ સર્વત્ર એ મસ્જિદના પ્રભુ પ્રત્યે પ્રેમ પ્રકટ કરે” તીર્થયાત્રા પણ ભગવ-દ્ભક્તિમાં વધારો કરવામા સાધારણ માણસો માટે ઠીક સહાયભૂત થઈ પડે છે, પરંતુ એ વખતે તીર્થાટનની પાછળ ઘેલા થઇને ફર-નારા અને પ્રભુનુ સાનિધ્ય જીવનમા રાતદિવસ ન અનુભવનારા ઓને ઉદ્દેશીનેજ એમણે એવું કહ્યુ હતુ

બંગાળાના ભક્ત રામપ્રસાદ સેન એક દિવસ હાલિ શહેરથી કાશી જઇ રહ્યા હતા રસ્તામા એમને સ્વપ્ન આવ્યુ કે, “તારે સારુ તીર્થાટનની જરૂર નથી, કેમકે માતા અન્નપૂર્ણા તારા હૃદય માજ વસી રહ્યા છે” તરતજ એ ઘેર પાછા ફર્યા અને એક ગીત

રચ્યું, જેનો સારાંશ એ હતો કે,

"હવે મારે કાશીનું શું કામ છે?

માતાજીના પગ તળે ગયા-ગંગા અને વારાણસી છે.

હૃદયકમળમાં ધ્યાન ધરતી વખતે, આનંદસાગરમાં ડૂબી જાઉં છું.

માત મહાકાળી ચરણે કોકોનદ તીર્થ છે." ઇત્યાદિ

૫૩-अमेरिकाना सिपाईनुं नियमपालन

અમેરિકા દેશમાં ફોજની કવાયત કરતી વખતે એક સિપાઈના શરીર ઉપર એક નાનો ઝેરી કીડો ચઢવા લાગ્યો. સૈનિક કવાયતના હુકમ પ્રમાણે બે હાથમાં આમતેમ બંદૂક ફેરવતો હતો. કીડો ગાલ ઉપર થઇને કાનમાં પેસવા લાગ્યો, ત્યારે પણ સૈનિકે કવાયતની હારમાંથી નીકળી જઇને બંદૂક નીચે મૂકીને કીડાને ઉતારી મૂકવાનો વિચાર ન કર્યો. કીડાએ કાનમાં પેસીને એવો કારી ડંખ માર્યો, કે પાછળથી એને લીધેજ સિપાઇનું મૃત્યુ થયું. અવિચલિતપણે નિયમનું પાલન કરવાના આ ઉદાહરણની અસર અમેરિકાના બધા સૈનિકો ઉપર થઈ અને એમણે ફંડ ઉઘરાવીને એ દૃઢપ્રતિજ્ઞ સિપાઇનું સ્મારક સ્થાપ્યું.

૫૪-गोस्वामी पासेनो पारसमणिथी पण कीमती पदार्थ

એક બ્રાહ્મણને ધનવાન થવાની ઘણી લાલસા હતી. ધનની લાલસામાં એ સાધુસંગ પણ કરતો અને વેપાર પણ કરતો, પરંતુ કશાથી એની મરજી મુજબ અઢળક ધન પ્રાપ્ત થયું નહિ. એક દિવસ એક સાધુએ એની સેવાથી સંતુષ્ટ થઇને કહ્યું કે, "શ્રીવૃંદાવનમાં સનાતન ગોસ્વામીજીની પાસે પારસમણિ છે. એનો સ્પર્શ

થતાંવાર ગમે તે ધાતુનું સોનું થઇ જાય છે." લોભી બ્રાહ્મણ ગોસ્વામીજીની પાસે ગયો અને પ્રાર્થના કરી કે, "આપ મને પારસમણિ આપી દેશો તો હુ એના વડે દેશમા સૌથી મોટો શેઠ બની જઇશ" ગોસ્વામીજી બોલ્યા કે, "એ રાખના ઢગલામા પડ્યો છે, લઈ જા, મારે એ કાઇ કામનો નથી." બ્રાહ્મણે આશ્ચર્ય પામીને પૂછ્યું કે, "એના કરતા પણ વધારે કીમતી કોઈ પદાર્થ આપની પાસે છે કે જેથી પારસમણિને આવી બેપરવાઇથી ફેંકી દીધો છે?" ગોસ્વામીજીએ કહ્યુ કે, "હા, મારી પાસે એક એવો મણિ છે કે, જેની આગળ સંસારના બધા પદાર્થો અસાર છે." બ્રાહ્મણે પારસમણિ કરતા પણ વધારે કીમતી પદાર્થ પોતાને આપી દેવાનો બહુજ આગ્રહ કર્યો, એટલે ગોસ્વામીજીએ ધીમેથી એના કાનમા 'હરિનામ'નો મંત્ર કહ્યો અને સાથે ધર્મને માટે એક ઉપદેશ પણ આપ્યો. બ્રાહ્મણ બહુજ ખુશ થયો અને હરિનામ દેતો દેતો ઘેર ગયો. પારમમણિને તો એ ભૂલી ગયો, એટલુંજ નહિ પણ પોતે કજુસાઇથી એકઠુ કરેલું ધન ઝટ ઝટ દાનમા વાપરી નાખ્યુ

૫૫–રાજા રામમોહન રૉયની રામાયણના પાઠમાં આસક્તિ

રામમોહન રૉય ઊગતા યૌવનમા એક દિવસ એકાત ઓરડામા બેસીને સસ્કૃત વાલ્મીકિ રામાયણનુ અધ્યયન કરતા હતા. પૂર્વે એમણે એ ગ્રથનો પાઠ કર્યો નહોતો, એટલે વિશેપ આગ્રહપૂર્વક પાઠ શરૂ કર્યો હતો. ધીમે ધીમે બપોરના બે વાગી ગયા, પણ પાઠ સમાપ્ત ન થયો ઘરના માણસોને તેમણે સખ્ત આજ્ઞા આપી હતી કે, મારા પાઠમા જરા પણ વિઘ્ન નાખવામા ન આવે, ભોજનનો સમય વીતી ગયો, છતા ગભીર સ્વભાવના રામમોહન રૉયના એ

અનુષ્ઠાનમા વિઘ્ન નાખવાનુ સાહસ કોઇ કરી શકયુ નહિ ધીમે ધીમે બધાએ ભોજન કરી લીધું. રામમોહન અધ્યયનમાજ નિમગ્ન રહ્યા. ત્રીજો પહોર પણ વીતી ગયો. પુત્ર ભૂખ્યો હોય ત્યાસુધી એમનાં માતા ફૂલઠાકુરાણી કેવી રીતે જમે? એ વખતે રામમોહન રોયના વિશેષ શ્રદ્ધાભાજન એક ગૃહસ્થે સાહસ કરીને એમના ઓરડાના દ્વાર થોડાક ઉઘાડયા. રામમોહન રોય સમજી ગયા અને જરાક થોભવાનો આગળીથી ઇશારો કર્યો થોડીક વાર પછી પાઠ પૂરો કરીને તે ભોજન કરવા ઊઠયા. એમ કહેવાય છે કે, એમણે બહુજ એકાગ્રતાપૂર્વક સપ્તકાડ રામાયણનો પાઠ કર્યો હતો.

૫૬–સત્યવાદીનું સન્માન

ગ્રીકપડિત જેનોક્રેટિસને એક મુકદ્દમામા સાક્ષી આપવા સારુ અદાલતમાં જવુ પડયુ. તેઓ નિયમ પ્રમાણે મેજિસ્ટ્રેટની ખુરશીની સામે ઊભા રહી સત્ય કહેવાની પ્રતિજ્ઞા લેવા લાગ્યા, એટલે મેજીસ્ટ્રેટે કહ્યું કે, "આપના જેવાને સારુ પ્રતિજ્ઞા લેવાની જરૂર નથી આપની બધી વાત પ્રતિજ્ઞાપૂર્વકજ કહેવાયલી હોય છે"

ઇટલીના કવિ પેટ્રાર્કના સબધમા પણ એવુ જ હતું એને કોઇ દિવસ બાયબલ હાથમા લઇને જુબાની આપવી પડતી નહિ. ન્યાયાધીશ એને માન આપવા સારુ ઊભા થતા અને સોગદ ખવરાવ્યા વગરજ એની સાક્ષી નોધી લેતા

ચરિત્રના ગુણને લીધેજ એમને એટલુ બધુ માન મળ્યુ હતું.

૫૭–કેશવજી ભટ્ટનું નાના ગૌરાંગે અભિમાન ઉતાર્યું

કેશવજી ભટ્ટ કાશ્મીરી બ્રાહ્મણ અને સસ્કૃતભાષાના ઘણા મોટા વિદ્વાન હતા પોતાની વિદ્યાનો બહુ ફાંકો હોવાથી તેઓ

જ્યા જતા ત્યા શાસ્ત્રાર્થ કરતા અને પોતાને શ્રેષ્ઠ સાબિત કરતા. એજ વિચારથી દિગ્વિજય કરવા સારુ તેઓ કાશ્મીરથી ચાલીને નદિયા શાતિપુર જઈ પહોચ્યા. નદિયા એ વખતે ન્યાયશાસ્ત્રનો પ્રસિદ્ધ અને અભેદ્ય કિલ્લો હતો.

નદિયાના પડિતો પણ કેશવજી ભટ્ટનું નામ સાભળીને કાને હાથ દેવા લાગ્યા. એક દિવસ સેંકડો ચેલાઓને લઇને એ બેઠા હતા, ત્યાં ચૈતન્યદેવ જઈ પહોચ્યા. એમની ઉંમર એ સમયે કેવળ સાત વર્ષની હતી, પણ મુખમુદ્રા ઘણી તેજસ્વી અને સુદર હતી. ભટ્ટજીનુ ધ્યાન તેમની તરફ ગયુ ચૈતન્યદેવ બોલ્યા કે, ‘ આપ ઘણા મોટા પંડિત છો, મને કાઇક સભળાવો.” ભટ્ટજીએ કહ્યુ કે, “તું હજી બાળક છે. ભણ્યો ગણ્યો કાંઈ નહિ હોય, તુ મારી વાતોમા શુ સમજીશ ?”

ચૈતન્યે હસીને કહ્યુ કે, “ ત્યારે બીજું કાંઇ નહિ તો ગગાજીની સ્તુતિના શ્લોકજ સભળાવો. એ સાંભળીને હું પ્રસન્ન થઈશ ”

ભટ્ટજી એમની ભોળી વાતોથી છેતરાઇ ગયા ગગાજીની સ્તુતિના પોતાના રચેલા શ્લોકો સંભળાવ્યા ચૈતન્યે કહ્યુ કે, “ હવે આ શ્લોકોના ગુણ–દોષ કહી સભળાવો.” ભટ્ટજીએ કહ્યુ “ મારી કવિતા દોષરહિત હોય છે ” ચૈતન્યે હસીને કહ્યુ કે, “ મને આજ્ઞા આપો તો હુ જ એના ગુણદોષ બતાવી આપુ.” ભટ્ટજીએ પોતાની સમતિ આપી, એટલે ચૈતન્યદેવે એકે એકે પિંગળના અનેક દોષ તેમની રચનામા બતાવ્યા પડિતજી તો ગભરાઇ ગયા અને વિચારવા લાગ્યા કે, “ આટલી વયમા આવુ પાડિત્ય !” એ વખતે તો તે કાંઈ ન બોલ્યા. ચૈતન્યદેવ તો પોતાને ઘેર જતા રહ્યા કેશવદેવ પણ મનમાં ને મનમા બહુ શરમાવા લાગ્યા “ સસ્કૃત વિદ્યાનું પોતાનું અભિમાન આજે ધૂળમા મળી ગયુ ” એજ વિચારમા તે રાત્રે સૂઇ ગયા. સ્વપ્નમા એમને ચૈતન્યદેવનુ મહત્ત્વ જણાયુ.

બીજે દિવસે પોતે તેમને ઘેર ગયા અને પગે પડીને કહ્યું કે, "આપ ખરેખર જ્ઞાનમૂર્તિ છો." એ દિવસથી કેશવજી ભટ્ટને ચૈતન્યદેવ ઉપર શ્રદ્ધા બેઠી.

બંગાળામાંથી વિદાય થતી વખતે તેમની પાસે ઉપદેશ લેવા ગયા, ત્યારે ચૈતન્યદેવે કહ્યું કે, "સાંભળો પંડિતજી! કેવળ બે વાતો ધ્યાનમાં રાખજો. પહેલી તો એ કે ભગવાનની ભક્તિ કરો એથી તમારો જન્મ સફળ થશે અને આપોઆપ તમારામાં બધા સદ્‌ગુણ દીપી નીકળશે. બીજી વાત એ કે, હવે કોઇની સાથે શાસ્ત્રાર્થ ન કરશો. એથી અહંકાર અને પક્ષપાત વધે છે. પોતાના પક્ષને દૃઢ અને સત્ય દર્શાવવા સારુ વાજબી તેમજ ગેરવાજબી દલીલોથી પણ કામ લેવું પડે છે. અહંકાર એજ પાપની જડ છે. એથી બચશો તોજ તમારુ વાસ્તવ કલ્યાણ થશે. ભટ્ટજી નમ્રતાથી બોલ્યા કે, "હવેથી એમજ કરીશ." પછી એ કાશ્મીર ચાલ્યા ગયા અને શાસ્ત્રાર્થ કરવાનું છોડી દીધું.

५८–जनरल नोगीनो युवकोने उपदेश



જાપાનના સુપ્રસિદ્ધ સ્વદેશભક્ત સેનાધિપતિ નોગીએ ત્યાના યુવકોને માટે જે સાત નિયમો ઘડી આપ્યા હતા, તેમાંના મુખ્ય પાચ નીચે પ્રમાણે છે

(૧) બહુ ખુલ્લુ મોઢું (બહુ વાચાળપણું) એ હૃદય તેટલુંજ ખાલી હોવાની નિશાની છે અને જ્યા ત્યા દોડતી ફરતી દૃષ્ટિ, એ મન ઠેકાણે નહિ હોવાની નિશાની છે.

(૨) ફાટેલા કપડા સીવીને પહેરવામા અને મેલા કપડા ધોઇ-ને પહેરવામા જરા પણ શરમાશો નહિ. વળી ફેશનની ફિશિયા-રીમાં બિલકુલ નહિ તણાતા તમારાં પગરખા તથા કપડા તંગ

રાખવાને બદલે થોડાંક ઢીલાં બનાવો.

(૩) ઋતુઓને લીધે માલૂમ પડતી બહારની શરદી કે ગરમીને તમે ન ખમી શકો તો નક્કી સમજજો કે, એ ખાનદાનીની નિશાની નહિ, પણ મુડદાલ હોવાની નિશાની છે અથવા તો તમે તેની સામે સાદા ઉપચારો કરવા જેટલી સામાન્ય અક્કલ પણ ધરાવતા નથી. તમારી સામાન્ય ફરજો બજાવવામાં તો એ શરદી-ગરમીથી કાંઇ પણ અટકાવ નજ પડવો જોઇએ.

(૪) તમે દિવસે દિવસે એવા બનતા જાઓ, કે જેથી નિષ્કામતાપૂર્વક તમારા દેશને કાંઇ પણ લાભ પહોંચાડી શકો. 'જેઓ એવા બનવાને ન ઇચ્છે, તેમણે જીવના કરતા મરી જવું એજ વધારે સારું છે.'

(૫) જો તમે કોઇને સલામ કરો તો તેની સામે સભ્યતાપૂર્વક પણ જુઓ.

૫૯–महात्मा गांधीजीनी वीरोचित क्षमा

દક્ષિણ આફ્રિકામા સત્યાગ્રહની પ્રથમ વારની લડાઇ સમયે કેટલીક ગેરસમજ પેદા થઇ હતી અને તેને લીધે કેટલાક પઠાણોએ મહાત્માજી ઉપર મહાઘાતકી હુમલો કર્યો હતો. તેઓ મૃત્યુવશ પથારીએ પડ્યા હતા, તે સમયે ગુનેગારોને શિક્ષા ઠરાવવાના હેતુથી પોલીસો મહાત્માજીની જુબાની લેવા રેવરન્ડ જે. જે. ડોકના ઘરમા, જ્યા તેમની સારવાર તે ભલા પાદરી કરતા હતા ત્યાં આવ્યા. આ સમયે તે સાધુના હૃદયમાંથી દયાના અમીઝરણા વહ્યા. પોલીસને તેમણે જણાવ્યુ કે, "મારા દેશી બંધુની સામે હું કામ ચલાવવા માગતો નથી" આમ જણાવી જુબાની આપવા ના પાડી. પોલીસ નિરાશ થઇ ચાલી ગઇ! એક ખ્રિસ્તી

બીજે દિવસે પોતે તેમને ઘેર ગયા અને પગે પડીને કહ્યું કે, “ આપ ખરેખર જ્ઞાનમૂર્તિ છો.” એ દિવસથી કેશવજી ભટ્ટને ચૈતન્યદેવ ઉપર શ્રદ્ધા બેઠી.

બંગાળામાથી વિદાય થતી વખતે તેમની પાસે ઉપદેશ લેવા ગયા, ત્યારે ચૈતન્યદેવે કહ્યું કે, “ સાંભળો પંડિતજી ! કેવળ બે વાતો ધ્યાનમાં રાખજો. પહેલી તો એ કે ભગવાનની ભક્તિ કરો એથી તમારો જન્મ સફળ થશે અને આપોઆપ તમારામાં બધા સદ્ગુણ દીપી નીકળશે. બીજી વાત એ કે, હવે કોઇની સાથે શાસ્ત્રાર્થ ન કરશો. એથી અહંકાર અને પક્ષપાત વધે છે. પોતાના પક્ષને દૃઢ અને સત્ય દર્શાવવા સારુ વાજબી તેમજ ગેરવાજબી દલીલોથી પણ કામ લેવું પડે છે અહંકાર એજ પાપની જડ છે. એથી બચશો તોજ તમારુ વાસ્તવ કલ્યાણ થશે. ભટ્ટજી નમ્રતાથી બોલ્યા કે, “ હવેથી એમજ કરીશ.” પછી એ કાશ્મીર ચાલ્યા ગયા અને શાસ્ત્રાર્થ કરવાનું છોડી દીધું.

૫૮-જનરલ નોગીનો યુવકોને ઉપદેશ

જાપાનના સુપ્રસિદ્ધ સ્વદેશભક્ત સેનાધિપતિ નોગીએ ત્યાના યુવકોને માટે જે સાત નિયમો ઘડી આપ્યા હતા, તેમાંના મુખ્ય પાચ નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) બહુ ખુલ્લુ મોઢુ (બહુ વાચાળપણું) એ હૃદય તેટલુંજ ખાલી હોવાની નિશાની છે અને જ્યા ત્યાં દોડતી ફરતી દૃષ્ટિ, એ મન ઠેકાણે નહિ હોવાની નિશાની છે.

(૨) ફાટેલા કપડા સીવીને પહેરવામા અને મેલા કપડા ધોઇને પહેરવામા જરા પણ શરમાશો નહિ. વળી ફેશનની ફિશિયારીમાં બિલકુલ નહિ તણાતા તમારાં પગરખા તથા કપડાં તંગ

રાખવાને બદલે થોડાંક ઢીલાં બનાવો.

(૩) ઋતુઓને લીધે માલૂમ પડતી બહારની શરદી કે ગરમીને તમે ન ખમી શકો તો નક્કી સમજજો કે, એ ખાનદાનીની નિશાની નહિ, પણ મુડદાલ હોવાની નિશાની છે અથવા તો તમે તેની સામે સાદા ઉપચારો કરવા જેટલી સામાન્ય અક્કલ પણ ધરાવતા નથી તમારી સામાન્ય ફરજો બજાવવામાં તો એ શરદી–ગરમીથી કાંઇ પણ અટકાવ નજ પડવો જોઇએ.

(૪) તમે દિવસે દિવસે એવા બનતા જાઓ, કે જેથી નિષ્કામતાપૂર્વક તમારા દેશને કાંઇ પણ લાભ પહોચાડી શકો. 'જેઓ એવા બનવાને ન ઇચ્છે, તેમણે જીવવા કરતાં મરી જવું એજ વધારે સારું છે.'

(૫) જો તમે કોઇને સલામ કરો તો તેની સામે સભ્યતાપૂર્વક પણ જુઓ

૫૧–महात्मा गांधीजीनी वीरोचित क्षमा

દક્ષિણ આફ્રિકામા સત્યાગ્રહની પ્રથમ વારની લડાઇ સમયે કેટલીક ગેરસમજ પેદા થઇ હતી અને તેને લીધે કેટલાક પઠાણોએ મહાત્માજી ઉપર મહાઘાતકી હુમલો કર્યો હતો. તેઓ મૃત્યુવશ પથારીએ પડયા હતા, તે સમયે ગુનેગારોને શિક્ષા કરાવવાના હેતુથી પોલીસો મહાત્માજીની જુબાની લેવા રેવરંડ જે. જે ડોકના ઘરમા, જ્યા તેમની સારવાર તે ભલા પાદરી કરતા હતા ત્યા આવ્યા આ સમયે તે સાધુના હૃદયમાથી દયાના અમીઝરણા વહ્યા પોલીસને તેમણે જણાવ્યુ કે, "મારા દેશી બંધુની સામે હુ કામ ચલાવવા માગતો નથી" આમ જણાવી જુબાની આપવા ના પાડી પોલીસ નિરાશ થઇ ચાલી ગઇ। એક ખ્રિસ્તી

પાદરીના ઘરમા પૂર્વની પ્રજાના નેતાએ ભગવાન ઈસુખ્રિસ્તની એક આજ્ઞા "લવ ધાઇ એનિમી એઝ યુ લવ ચોર સેલ્ફ" (તમારી જાતને ચાહો છો તેટલુજ દુશ્મનને પણ ચાહો) એનું પાલન કર્યું. આ બનાવ જોઈ તે ઘરના ખ્રિસ્તી ધર્મનાં અનુયાયીઓને કેટલો આનંદ થયો હશે!

એ બનાવ સંબંધી મહાત્માજી કહે છે કે, "પોતાના દેશી બંધુના હાથનો માર ખાવો એ જેના ભાગ્યમા લખાયું હોય, તે ખરો પુણ્યશાળી છે મારા તે ભાઇને લાગ્યું કે હું ખોટુ કરુ છુ, તો તેણે મને તેના વિચાર પ્રમાણે શિક્ષા કરી તેમાં હું તેનો દોષ કેમ કાઢું?"

ધન્ય છે આવા સ્વદેશપ્રેમને અને ધન્ય છે આવી વીરોચિત ક્ષમાવૃત્તિને!

૬૦–राजा राममोहन रोयनी आत्मसन्मानरक्षा

રામમોહન રોયના સમયમા એક ભારતવાસીને માટે કલેકટરના કે જિલ્લાજજના શિરસ્તેદાર બનવું એ મોટું માન હતું. એ પદ ઉપર પણ એકદમ ચઢાતું નહિ, એટલે યુવક રામમોહન રોયને સાધારણ કારકુનનીજ નોકરી સ્વીકારવી પડી હતી. એ વખતમા કારકુનો સાથે કંપની સરકારના સિવિલિયન અમલદારોની વર્તણૂક બહુ ખરાબ હતી દેશી કારકુનોએ પણ એમને ખુશામત અને અસત્ય પ્રેમનો પરિચય આપીને બગાડયા હતા. અમલદારોમાં પણ ઉદ્ધતાઇ, જંગલીપણુ, દેશીઓ પ્રત્યે અપમાન આદિ ગુણો જણાતા હતા. એવા સંયોગોમા રામમોહન રોય જેવા ખાનદાન માણસને પોતા માટે ચિંતા થાય એ સ્વાભાવિક હતુ

જોન ડિગ્બી નામના એક સિવિલિયન પાસે તેમણે નોકરી-

ની અરજી આપી હતી. સાહેબે એ અરજી સ્વીકારી, એટલે રામ-મોહન રૉયે સાહેબના હાથમા એક કરારનામુ સહી કરવા મૂક્યુ. તેમાં લખ્યુ હતું કે, “ જ્યારે જ્યારે રામમોહન રૉય કામ સારુ એમની પાસે આવશે, ત્યારે એમને ખુરશી આપવી પડશે અને સાધારણ કારકુનો પ્રત્યે જેવી ઉદ્ધતાઇથી હુકમજારી કરે છે, તેવી રીતે કરી શકાશે નહિ.” સાહેબે મોંએથી સંમતિ આપી, પણ એટલાથી સતોષ ન પામતા લેખિત એકરારનોજ તેમણે આગ્રહ કર્યો હતો. ડિગ્બી સાહેબને આખરે એ શરતો મંજૂર કરીને સહી કરવી પડી, ત્યારેજ રામમોહન રૉયે નોકરી સ્વીકારી. પોતાના કામથી અમલદારને એમણે એટલા બધા પ્રસન્ન કર્યા કે ડિગ્બી સાહેબ પાછળથી એમના ઇષ્ટ મિત્ર અને પ્રશસક બની ગયા. તેઓ બન્નેનો સ્નેહ જીવનપર્યંત કાયમ રહ્યો હતો

૬૧—સોગંદ ન લેવાનો ટૉલ્સ્ટૉયનો અભિપ્રાય

સોગદ લેવાથી આપણી નીતિ બગડે છે કે કેમ? તે સંબધી ટૉલ્સ્ટૉય જણાવે છે કે, “ પ્રભુએ તમારું વર્તન વ્યવસ્થિત રહેવામા સહાયતા મળે તે માટે વિવેકબુદ્ધિ આપી છે એ બુદ્ધિને વેગળી રાખીને તમે તમારુ વચન કોઇને વેચી દેશો નહિ, કે જેથી તમને અયોગ્ય લાગે તેવું વર્તન પણ તમારે તે વચનને અનુસરીને કરવું પડે ધારો કે, કોઇ બાદશાહ, ઝાર, કૈસર, રાજા, રાણી, પ્રમુખ કે સેનાપતિના વચનમા રહેવાના શપથ તમે લીધા છે અને એમાંના કોઇએ તમને ગમે તેવો ગુનો કરવાની આજ્ઞા કરી તો પછી તમે શુ કરશો? શુ તમે સપડાશો નહિ? એ શપથના બળ ઉપર જુલમી સત્તાધીશે આજ્ઞા કરી કે, “એક ઉત્તમ અને નિર્દોપ માણસનો વધ કરો.” તો તમારે કા તો પ્રભુની આજ્ઞાનો ભગ કરવો પડશે કે કા તો વચન ભગ કરવાની જરૂર પડશે એમાથી કોઇ

પણ એક પાતક તમારે અવશ્ય કરવુ પડશે. એવી સ્થિતિમા તમે શું કરશો ? માટે એવી સ્થિતિમાં સપડાવાનો પ્રસગજ ન આવે એવી ગોઠવણ અગાઉથી કરવી ઇષ્ટ નથી ?

જર્મનસમ્રાટ બીજા વિલિયમે નવી ભરતીમા આવેલા સૈનિકો પાસે શપથ લેવડાવ્યા પછી તેમને ઉદ્દેશીને કહ્યુ કે, "તમે મારી આજ્ઞાનું પાલન કરવાના શપથ લઇ ચૂકયા છો, તે ચોક્કસ ધ્યાનમા રાખજો. હવે, જો હું તમને તમારા પોતાના પિતા પર ગોળી છોડવાનો હુકમ કરું તો તેનુ પણ તમે ઉલ્લંઘન કરી શકશો નહિ."

"યુદ્ધ જેવો ચોખ્ખો મનુષ્યવધનો ધધો એવા શપથ પરજ આધાર રાખી રહેલો છે. પોતાની સદસદ્ વિવેકબુદ્ધિ એવી રીતે શાસકને સ્વાધીન કરવાની પ્રથા સર્વ દેશોમાં ચાલતી હોવાથીજ એ અધમાધમ યુદ્ધવ્યવહાર જગતમા અસ્તિત્વ ધરાવી રહ્યો છે."

(સસ્તુ સાહિત્યના 'મહાત્મા ટૉલસ્ટૉય' ગ્રંથમાથી)

૬૨–બીડી સંબંધી ટૉલ્સ્ટૉયનો અભિપ્રાય

રશિયાનો એક પ્રસિદ્ધ નટ એક સમયે ટૉલ્સ્ટૉયને ઘેર મળવા ગયો. એ વખતે કુટુબના માણસો ઉપરાત બીજાં પણ સ્નેહીઓ ત્યા ચા પીવા એકત્ર થયા હતા. થોડી વાર પછી પેલા નટે બીડી સળગાવી, એટલે તરતજ ટૉલ્સ્ટૉયે પૂછ્યું કે, "અરે, આ શુ કરે છે?" પેલો યુવક શરમાયો, પણ પોતાના કાર્યનો બચાવ કરવા સારુ કહ્યું કે, "બીડી પીધાથી મનનક્રિયા સારી ચાલે છે, વિચારશક્તિ વિશેષ તીવ્ર બને છે."

ટૉલ્સ્ટૉયે હસીને કહ્યુ કે, "વસ્તુસ્થિતિ તું કહે છે તેથી ઊલટી છે, એ મારો પોતાનો અનુભવ છે. બીડી પીધા પછી મગજ તપી જઇને અનેક વિચારોનો ખળભળાટ મનમા થવા લાગે છે અને

તુલનાશક્તિ ઉપર પાછું પડળ બંધાય છે, તેથી વિચારોનો એ ગોટાળો કે ખળભળાટ લક્ષમા નહિ આવતા માત્ર એમજ લાગે છે કે, આપણને વિચારો પુષ્કળ સૂઝે છે ”

૬૩–બ્રહ્મચર્ય અને વિષય વિષે જાણવા જેવા વિચારો

(૧)

કાઉન્ટ ટોલ્સ્ટોયે આ વિષય ઉપર પોતાના એક મિત્રને કહ્યું હતું કે, “ મારી જુવાનીના સમયનુ વર્તન યાદ આવે છે, ત્યારે મારા રૂવેરૂવાં ખડા થઇ જાય છે. આહાર–વિહારમા અંકુશ નહિ રહેવાથી માણુસના હાથે અનેક પ્રકારના કુકર્મ બને છે. જીભની લોલુપતા અત્યંત વિષયાસક્તિનું મૂળ છે. એક વખત હુ એક જુવાન ખેડૂતની સાથે ગાડીમા બેસીને જતો હતો. યૌવનની રેખા હજુ તેના ઉપર હમણાજ ઉપસવા લાગી હતી. તેનું લગ્ન થયેલુ નહોતું. મેં તેને પૂછયું કે, ‘ અરે! તને સ્રીની જરૂર નથી જણાતી?’ તેણે કહ્યુ કે, “ કાઉન્ટ સાહેબ! એ વાતનો વિચાર કરવાનોજ વખત મને કયા મળે છે?’

(૨)

મોસ્કોમાં એક સુપ્રસિદ્ધ અંગ્રેજ ડોકટર રહેતો હતો. તેની પાસે એક યુવક સલાહ લેવા ગયો તેની સર્વ હકીકત સાભળી લઇ ડોકટરે કહ્યુ કે, “ તુ હવે ભરજુવાનીમા આવ્યો છે, તેથી સર્વ વિકારની ઉત્પત્તિ થઇ છે હવે જેમ બને તેમ જલદી લગ્ન કર અથવા બીજી કાંઇ તજવીજ કર!” ત્યારે પેલા નવયુવકે કહ્યુ કે “ બીજી તજવીજ તે શુ અનીતિ નથી?” ડોકટરે કહ્યું કે ‘ વૈદકશાસ્ત્રનો અભિપ્રાય મે તને જણાવ્યો. નૈતિક બાબતની ચર્ચા કરવી હોય તો ધર્મગુરુ પાસે જા.”

પછી થોડી વાર ચૂપ રહી ડૉકટરે કહ્યું કે, "તારા શરીરની સ્વસ્થતા માટે શાની જરૂર છે, તે મે તને કહ્યું, છતાં તારી પ્રકૃતિ સુધારવાનો બીજો પણ એક ઉપાય છે કે, ખરા અંતઃકરણથી નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્ય પાળવું. વિષયવાસનાને તારે તદ્દન મારી નાખવી જોઇએ. યુવતીઓના ટોળામાં કદી પણ જઇશ નહિ. અરે! સ્ત્રીઓનાં ચિત્રો જોવાં એ પણ તારે માટે જોખમકારક છે, તેજ પ્રમાણે છાકટા યુવકોથી પણ તારે દૂર રહેવું જોઇએ. હું કાઇ ધાર્મિક માણસ નથી, પણ ઇસુએ કરેલો ઉપદેશ કેટલો યોગ્ય અને સશાસ્ત્ર છે, તે હું સમજું છું. ઇસુ કહે છે કે, 'કોઈ પણ સ્ત્રી તરફ જે વિષયદૃષ્ટિથી જુએ છે, તે તેની સાથે માનસિક વ્યભિચારજ કરે છે.' તેનું એ વચન વૈદકશાસ્ત્રની કસોટીએ પણ બરાબરજ ઊતરે છે, કેમકે કેવળ જડ દૃષ્ટિથી જોનારા અમો ડૉકટરોનો પણ એજ અનુભવ છે"

૬૪-लेखकोने काउन्ट टोल्स्टोयनी शिखामण

ટૉલ્સ્ટૉયના સમયમાં રશિયામા સાહિત્યની દુર્દશા હતી. સામાન્ય લોકોને ઉપયોગી થઇ પડે એવું ઉત્તમ સાહિત્ય એ ભાષામા નહોતું એમના પ્રોત્સાહનથી સાદી અને સહેલી ભાષામાં લખાયેલા ઉત્તમ પુસ્તકો બનતી કિફાયતે પૂરાં પાડનારી એક સસ્થા પણ રશિયામા સ્થપાઇ હતી. લેખકોનો ઉદ્દેશ્ય કેવો હોવો જોઇએ, એ સબધી ટૉલ્સ્ટૉય કહે છે કે, "લેખકોએ કેવળ સાદા ભોજનનાજ બદલામા સામાન્ય જનસમાજને માટે સારા પુસ્તકો લખવા જોઇએ લેખક જે અન્નનો આહાર કરે છે, જે વસ્ત્ર પહેરે છે અને જે ઘરમાં રહે છે, તે પણ લોકોની જાતમહેનતથીજ ઉત્પન્ન થયેલા હોય છે અને લેખક એ સર્વનો વગરમહેનતે ઉપયોગ કરે છે, તો પછી તેણે એ ઋણ નિદાન સારાં પુસ્તકોદ્વારા પણ ફેડવું

જોઇએ. કેવળ એશઆરામી અને શ્રીમંત લોકો માટેજ લેખકો લખ્યા કરે અને સામાન્ય જનતાનો વિચાર ન કરે, તો પછી જન સમાજે પણ એવા કચરા (જેવા માનવો)નુ શા માટે પોષણ કરવુ ? એવા લેખક તો ઊલટા સમાજને માટે નિરર્થક અને નુકસાનકર્તા થઇ પડે છે ”

૬૫–સુખશાંતિ ભોગવવાનો આબાદ ઉપાય

મેનિડિમસ નામના એક વિદ્વાનને કોઇએ પૂછ્યુ કે, “આપણુને જે વખતે કાંઈ ઇચ્છા થાય, તેજ વખતે એ પૂર્ણ થઇ જાય તો એના કરતા વધારે સુખ બીજું કયુ ?” વિદ્વાને ઉત્તર આપ્યો કે, “આપણુને પ્રભુએ જે કાંઇ આપ્યું હોય, તે ઉપરાત બીજા કશાની ઇચ્છાજ ન કરીએ તો એમા વધારે સુખ નથી શુ ?”

પ્રશ્નકર્તા અને એના જેવા સ્વભાવવાળા મનુષ્યો ગમે તેટલી સમૃદ્ધિવાળા હોય, તોપણ તે વાસનાનાજ ગુલામ હોવાથી સદા અસતોષી અને દુઃખીજ રહેવાના ઉત્તર આપનારના જેવા–પોતાની પ્રાપ્તસ્થિતિમા જેઓ સતોષ માનતા હોય છે તેવાઓજ–માત્ર આ જગતમા સુખશાતિ ભોગવી શકવાના.

૬૬–બાદશાહે કરેલી ગરીબ ખેડૂતના સદ્દગુણની કદર

લગભગ ત્રણસો વર્ષ પૂર્વે રશિયામા આઇડાન નામનો એક રાજા રાજ્ય કરતો હતો રશિયાના રાજાને ઝાર કહે છે એ રાજા પ્રજાવત્સલ હતો પોતાની પ્રજા સુખમા છે કે દુ ખમા તે જાણવા સારુ એ વખતોવખત સાધારણ માણસના વેશથો રાજ્યમાં ફરતો કોઇ એને ઓળખી શકતું નહિ એવીજ રીતે એક દિવસ એ

મોસ્કો પ્રાંતમાં એકલો ફરી રહ્યો હતો. ફરતા ફરતાં એ નાનાસરખાં ગામડામાં જઈ પહોચ્યો અને પોતે બહુજ થાકી ગયો છે, એવો ઢોંગ કરીને અનેક ઘરોમા રાતવાસો કરવાની પ્રાર્થના કરતો ફર્યો; પણ કોઇએ ગુપ્તવેશધારી રાજાની વાત ધ્યાનમાં લીધી નહિ. એના ગંદા અને ફાટેલા વસ્ત્ર જોઇને બધા એને કાઢી મૂકવા લાગ્યા. પોતાની પ્રજાની આવી નિષ્ઠુર વર્તણુકથી મનમાં ઘણોજ સંતાપ કરતો રાજા રાજમહેલ તરફ પાછો ફરી રહ્યો હતો, એટલામા દૂર એક નાની ઝૂંપડી એની નજરે પડી. એ ઝૂંપડીની પાસે જઇને રાજાએ બારણાં ખખડાવ્યા. ખેડૂતે બારણા ઉઘાડીને પૂછ્યું: "કોણ છે?" રાજાએ કહ્યુ કે, "હુ થાકયોપાકયો વટેમાર્ગુ છું. તમે મને રાતવાસો અહી કરવા દેશો?" ખેડૂતે વિનયપૂર્વક કહ્યું કે, "હા ભાઇ! આવો, ઘણી ખુશીથી. મારા ઘરમા થોડુંક ખાવાનું છે તે આરોગો, તમે જરા કવખતે આવ્યા. મારી પત્ની આજે માંદી છે. મારાથી પરોણાગત નહિ થાય. હશે, પણ તમે ટાઢમાં બહાર કેમ ઊભા છો? અંદર આવો." એમ કહી ખેડૂત રાજાને ઘરમાંના એક નાના ઓરડામા લઈ ગયો, કે જે ઓરડો નાના બાલક-બાલિકાઓથી ભરેલો હતો

એક પારણામા બે બાળક સૂઇ રહ્યા હતાં. ત્રણ વર્ષની એક બીજી છોકરી પારણાની પાસે કાંબળી ઉપર સુખે સૂઇ રહી હતી. ખેડૂતે રાજાને કહ્યુ કે, "તમે અહીયાં બેસો. હું તમારે સારુ ખાવાપીવાની ગોઠવણ કરું" એટલુ કહીને તે ગયો થોડી વારમા પાછો આવીને રાજાની આગળ રોટલી અને મધ રજૂ કર્યાં અને કહ્યું કે, "આ તમે મારા છોકરાઓ સાથે ખાઓ, હું મારી પત્નીની સારવાર કરું છું" એ પ્રમાણે કહી ખેડૂત પોતાની પત્નીની સારવાર કરવા ગયો, પણ થોડી વારમા એક નાના બાળકને ખોળામાં લઇને પાછો આવ્યો અને રાજાને કહેવા લાગ્યો કે, "કાલે આ છોકરાનું

નામકરણ થશે." રાજાએ છોકરાને પ્રેમપૂર્વક ખોળામાં લઇને આ-શીર્વાદ દીધો કે, "આ બાળક ઘણો ભાગ્યશાળી થશે." અતિથિની ભવિષ્યવાણીથી ખેડૂતને હરખ થયો અને તેના મુખ ઉપર હાસ્ય-ની રેખા જણાઈ

રાત પડયે હવે ઘણો વખત થયો હતો દરિદ્ર ખેડૂતે ઘાસનુ બિછાનું પાથરીને રાજાને સુવાડયો અને પોતે પણ એના ઉપર સૂતો.

પ્રભાત થતાં રાજા ખેડૂત પાસેથી રજા માગીને વિદાય થયો અને જતી વખતે કહેતો ગયો કે, ' હુ જ્યારે મોસ્કો પહોચીશ, ત્યારે ત્યા આગળ એક ધનવાન પુરુષ મારા મિત્ર છે તેને હુ ત-મારી આજની માયા અને મમતાભરી વર્તણુકની વાત કરીશ અને તમારા આ બાળકના 'ધર્મપિતા' બનવાને આગ્રહ કરીશ. તમે વચન આપો કે, મારા આવ્યા વગર તમે આ છોકરાનો નામકરણ સંસ્કાર નહિ કરો. તમે મારે માટે થોડી રાહ જોજો. હું ત્રણ કલા-કમાજ પાછો આવું છું " ખેડૂતે એજ પ્રમાણે કર્યું

રાજા ચાલ્યો ગયો. ત્રણ કલાક પણ થઇ ગયા, પરંતુ કોઈ આવ્યુ નહિ. ખેડૂત એ સમયે છોકરાને લઇને દેવળમાં જવાની તૈયારી કરી રહ્યો હતો એટલામાજ એણે દૂરથી આવતો ઘોડાની પડઘીનો અવાજ સાભળ્યો. ખેડૂતે જોયુ કે, રાજાના અ ગરક્ષક સૈનિકો આવી રહ્યા છે. જોતજોતામા તેઓ ઝૂપડી પાસે આવી પહો-ચ્યા રાજા ગાડીમાથી નીચે ઉતર્યો અને ખેડૂતની પાસે જઇને બોલ્યો કે, "હુ મારી પ્રતિજ્ઞાનુ પાલન કરવા આવ્યો છુ . બાળક-ને મારા ખોળામા આપો અને દેવળમાં ચાલો." ખેડૂત તો બેબા-કળો બની ગયો મુખમાથી એકે શબ્દ નીકળ્યો નહિ ગભરાઇને રાજાના મુંખ સામુ જોઇ રહ્યો રાજાએ થોડી વાર નિ સ્તબ્ધ રહીને કહ્યુ કે, " અચ બો લાગે છે કે શુ ? કાલે રાત્રે તે મારી સાથે માણુ-માઇનો વ્યવહાર ચલાવ્યો છે આજ હું તેનો બદલો વાળવા આવ્યો

છું તારો છોકરો આજથી મારી દેખરેખમાંજ રહેશે.” એટલું કહીને મૃદુ હાસ્યપૂર્વક રાજાએ પૂછ્યું કે, “કેમ, મારી ભવિષ્ય-વાણી સાચી પડી કે નહિ?”

સરળ સ્વભાવનો ખેડૂત હવે બધુ રહસ્ય સમજી ગયો. એની આંખમા ઝળઝળિયાં આવી ગયાં. એણે ઝટ છોકરાને લઇ આવીને રાજાની આગળ ધર્યો. રાજા બાળકને ખોળામા લઇને દેવળ તરફ ચાલ્યો.

રાજાએ ત્યાર પછી પોતાની પ્રતિજ્ઞાનુ સંપૂર્ણપણે પાલન કર્યું. એણે ખેડૂતના એ બાળકને રાજમહેલમા લાવીને પોતાનાજ છોકરાની પેઠે ઉછેર્યો ખેડૂતને ઝુંપડીની જગ્યાએ હવેલી બંધાવી આપી અને ત્યા તે સુખમા જીવન ગાળવા લાગ્યો. ગરીબને તેના સદ્‌ગુણનો કેવો સારો બદલો આપ્યો!

૬૭–भक्तना भगवान

(મુનિવાહન)

તિરુપ્પાન આલવારનું બીજુ નામ મુનિવાહન હતુ. ઇ૦ સ૦ ૧૦૦મા દક્ષિણ ભારતના એક ગામમા ચંડાળને ઘેર એમનો જન્મ થયો હતો. તેઓ સગીતવિદ્યામા નિપુણ હોઇને ઈશ્વરના પૂરા ભક્ત હતા. ભજન ગાતા ગાતાં ઘણી વાર તે બાહ્યજ્ઞાનશૂન્ય થઇને પડી જતા સુપ્રસિદ્ધ કાવેરી તીર્થમા–શ્રીરંગમા એક દિવસે રસ્તામાં ગાન કરતા કરતાં મૂર્છિત થઇને તે પડ્યા હતા, એવામાં શ્રી-રંગનાથજીનો એક પૂજારી ઠાકોરજીની પૂજા સારુ જળ ભરી લાવવા જઈ રહ્યો હતો. એ બ્રાહ્મણસેવકે ચડાળદ્વારા પોતાનો માર્ગ રોકાયલો જોઇને ગુસ્સે થઇ તેને એવો માર્યો કે, તિરૂપ્પાન ની મૂર્છા જતી રહી અને ભાન આવ્યુ. એ ઊભા થઈ ગયા અને

માર્ગ ખુલ્લો થયાથી સેવક પાણી ભરી આવ્યો, પણ જળ લઇને મંદિરમા જઇને જુએ છે તો મંદિરનું દ્વાર અંદરથી બંધ છે. એણે ભગવાનની ઘણીએ ક્ષમા માગી કે, ' મારાથી જાણેઅજાણે કોઈ અપરાધ થયો હોય તો માફ કરો." મંદિરમાથી આજ્ઞા મળી કે, " જો તુ મારા એ ચંડાળભક્તને ખભે બેસાડીને મારા મંદિરની પરિક્રમા કરે, તોજ બારણા ઉઘડે." સેવક ઘણોજ શરમાઇ ગયો અને પશ્ચાત્તાપપૂર્વક ભગવાનની આજ્ઞાનું પાલન કર્યું, ત્યારે બારણા ઊઘડયા.

૬૮–ધન તથા વિદ્યા

એક માણસે એક પંડિતને પ્રશ્ન કર્યો કે, " વિદ્વાન લોકો શ્રીમંતોને ત્યા મળી આવે છે, પરંતુ પૈસાદાર લોકો વિદ્વાનોને ઘેર કેમ નથી જણાતા ?"

પંડિતે ઉત્તર આપ્યો કે, " વિદ્વાનોને ધન જેવી જડ વસ્તુની પણ જેટલી જરૂર જણાય છે, તેટલી શ્રીમંતોને જ્ઞાન જેવી મહાન વસ્તુની પણ ઇચ્છા થતી નથી "

૬૯–जीवनचरित्र क्यारं लखावुं जोइए ?

(પંડિત શિવનાથ શાસ્ત્રી)

પંડિત શિવનાથ શાસ્ત્રી બંગાળાના એક સુપ્રસિદ્ધ ધાર્મિક સુધારક, નિપુણ લેખક તથા પ્રભાવશાળી વક્તા હતા સાધારણ બ્રાહ્મોસમાજના તો એ સ્થાપક અને આચાર્ય હતા દેશસેવામાજ એમનું જીવન વ્યતીત થયુ હતુ. એકતાલીસ વર્ષની વયે બ્રાહ્મધર્મનો પ્રચાર કરવા તથા પાશ્ચાત્ય સમાજનુ અવલોકન કરી તેમના ગુણ ગ્રહણ કરવા માટે એ યુરોપની યાત્રાએ ગયા હતા. એ સમયે

એમના સચ્ચરિત્ર તથા ધાર્મિક ભાવથી ઘણા લોકો તેમના તરફ આકર્ષાયા હતા. એવી સ્થિતિમા એમની પુત્રી શ્રીમતી હેમલતા-દેવીને એમનું જીવનચરિત્ર લખવાની ઈચ્છા થઇ અને પિતાને વિલાયત પત્ર લખી પોતાનો અભિલાષ જણાવ્યો. એ વખતે પંડિત શિવનાથ શાસ્ત્રીએ જે ઉત્તર આપ્યો તે થોડીઘણી સેવા કરીને એકદમ પ્રસિદ્ધિમાં આવવાની અધીરાઇ રાખનારા દેશસેવકોને માટે ધડો લેવા જેવો છે. એમણે લખ્યું કે, " તું તારા પત્રમા લખે છે કે, તુ મારું જીવનચરિત્ર લખવાની છે. છિ ! છિ ! એવુ કામ કરતી નહિ. તારા પિતાનું જીવનચરિત્ર લખવાનો સમય હજુ આવ્યો નથી. ઈશ્વરની સેવામા મારી મૂછો જ્યારે ધોળી થઇ જાય, આ રસના એના ગુણગાન કરતાં કરતાં જ્યારે ઘડપણને લીધે નિસ્તેજ અને અસમર્થ થઇ જાય, આ ચક્ષુ તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખનારા લોકોનું સુખ જોતા જોતાં નિસ્તેજ અને અંધ થઇ જાય, જ્યારે હું તારા ખભા ઉપર હાથ ટેકવીને બ્રાહ્મોસમાજમાં ઉપાસના કરવા જાઉ અને જ્યારે જેઓ હાલ જનનીના ગર્ભમાં છે, તેઓ આચાર્યનું કામ કરવા લાગે ત્યારે, જીવનના એ સંધ્યાકાળ સુધી હું જીવતો રહ્યો હોઉ તો તારા બાપનું સામાન્ય વૃત્તાંત લખજે. તારા જીવનમા જગદીશ્વરની કરુણાએ કેવી રીતે કામ કર્યું છે, તેની સાક્ષી આપજે હમણાં તો મારું જીવનચરિત્ર લખાશે એનો વિચાર કરતાં પણ મને શરમ આવે છે. "

પિતૃવત્સલ કન્યાની ઇચ્છા પૂર્ણ થઈ. પંડિત શિવનાથ બ્રાહ્મોસમાજની વેદી ઉપરથી સેંકડો ઉપદેશો અને પ્રવચન આપીને તથા બ્રહ્મનાં ગુણગાન કરીને ઘરડા થઇ ગયા. વૃદ્ધ વયે તેમનું મૃત્યુ થયુ. પાછલી વયમાં એમણે પોતે પણ પોતાના જાહેર જીવનના અનુભવો " આત્મચરિત્ર "માં લખ્યા, પણ એ બધું ક્યારે કર્યું ? પોતે નિર્માણ કરી રાખેલું કાર્ય પાર પાડ્યા પછીજ.

૭૦–ગ્રેસ ડાર્લિંગની દયા

ઇંગ્લેંડ દેશમા નોર્થંબરલેંડની પાસે સમુદ્રમા ડૂબેલા અનેક પહાડો છે. એ પહાડોની સાથે અથડાઇને વહાણો ભાગીને ડૂબી ન જાય એટલા સારુ તેમને ચેતવણી આપવા એક દીવાદાંડી બાંધવામા આવી છે. ત્યાં આગળ બીજા કોઇની વસ્તી નહોતી. દીવો સળગાવવા સારુ કેવળ ડાર્લિંગ નામનો એક નોકર કુટુંબ સહિત ત્યાં રહેતો. ઈ. સ ૧૮૮૩ના સપ્ટેમ્બર માસમા સમુદ્રમા સખ્ત તોફાન આવ્યુ અને દીવાદાંડીથી અડધા માઇલને છેટે એક ખડક સાથે અથડાઇને એક વહાણ ભાગી ગયુ સવારે દૂરબીનથી ડાર્લિંગે જોયુ કે, એ તૂટેલા વહાણનો એક ભાગ ખડકની ઉપર પડ્યો છે અને બાકીના ભાગના ચૂરેચૂરા થઇ ગયા છે જે ભાગ બચી ગયો હતો, તેમા દસ–બાર ઉતારુઓ હતા એની કન્યા ડાર્લિંગે એ કરુણાજનક દૃશ્ય જોઇને પિતાને પૂછ્યુ કે, “આ લોકોના રક્ષણ સારુ આપણે કાંઇ ન કરી શકીએ? આપણે શુ ખાલી હાથે બેસી રહીશુ? આટલા બધા મનુષ્યો મદદ વગર મરણ પામે, તે શુ આપણે જોઇને બેસીજ રહેવાનુ?” પિતાએ કહ્યુ કે, “આપણા હોડકાને લઇને એ લોકોને બચાવવા જવુ એ સાક્ષાત્ યમદેવને ભેટવા સમાન છે ખડકની ચારે તરફ ખૂબ પાણી છે અને વ ટોળિયો જોરમા છે” પરતુ ગ્રેસ ડાર્લિંગે તો એમને બચાવવાની હઠજ લીધી પુત્રીના આગ્રહને વશ થઇને બન્ને જણાએ હોડી તોફાની સમુદ્રમાં હકારી. કન્યાનુ વય બાવીસ વર્ષનુ હતુ એનુ શરીર કાંઈ બહુ બળવાન નહોતું, તેમજ અત્યાર સુધી શાંત સમુદ્રમાંજ હોડી ચલાવવાનો તેને અભ્યાસ હતો આવા તોફાનમાં એ પહેલાં કદાપિ હોડીમાં બેઠી નહોતી, પણ આજે તો ઈશ્વરનુ નામ લઇને

કરુણામયી ગ્રેસ તેના પિતાની સાથે હોડી હંકારીને વંટોળિયાની સામે થઈ. સાક્ષાત્ મૃત્યુની સામે ટક્કર ઝીલીને એ ખડક પાસે પહોંચી તથા પેલા મુસાફરોને બચાવ્યા. આ વાતના સમાચાર ઊગરેલા લોકોએ કૃતજ્ઞતાપૂર્વક ચારે તરફ ફેલાવ્યા. યુરોપના અનેક દેશોમાંથી પ્રશંસાપત્ર, ચાંદ તથા ઇનામની કોથળીઓ ગ્રેસ ડાર્લિંગને આ પુણ્યકાર્ય માટે અર્પણ કરવામાં આવ્યાં! માનવ-બંધુઓને અકાળમૃત્યુને વશ થતા જોઈ તેને એવી દયા ઊપજી હતી કે, પોતાનો કે પોતાનાં વૃદ્ધ માતપિતાનો વિચાર કરવાનો અવકાશજ તેને નહોતો મળ્યો અને આવું અસામાન્ય સાહસ ખેડવા એ તૈયાર થઈ હતી.

૭૧–મહાન ભક્ત તુકારામની સહનશીલતા



સંસારમાં અનેક મહાપુરુષોને કર્કશા સ્ત્રી સાથે પાનુ પડયાના દૃષ્ટાતો નોંધાયલાં છે મહારાષ્ટ્રના સુપ્રસિદ્ધ સાધુ અને કવિ તુકારામના જીવનમાં પણ એવુ જ બન્યુ હતુ. એમની પત્ની ઘણા સાંકડા મનની અને કજિયાખોર હતી. તુકારામ પરહિતમા અને પ્રભુસેવામાજ જીવન ગાળતા અને ઘરધંધામા ધ્યાન આપતા નહિ, એ એને પસંદ નહોતુ. એક દિવસ તુકારામ શેરડીના થોડાક સાઠા લઇને ઘેર આવી રહ્યા હતા. આવતાં આવતા રસ્તામાં ઘણા ગરીબ માણુસો મળ્યા અને એમના ઉપર દયા ઊપજવાથી એક એક શેરડી તેમને આપતા આવ્યા છેવટે ઘેર આવ્યા ત્યારે એકજ શેરડી પાસે રહી. તુકારામની સ્ત્રીને કાને રસ્તાનો બધો વૃત્તાત પહોચી ચૂકયો હતો. પતિએ હાથમાનો કેવળ એકજ શેરડીનો સાઠો પત્નીને આપ્યો; એટલે એનો પિત્તો ઊકળી ગયો અને ક્રોધના આવેશમા એ સાઠો તુકારામનાજ બરડા ઉપર માર્યો! સાઠાના બે કકડા

થઈ ગયા. તુકારામને કેટલું વાગ્યું હશે, તેની કલ્પના તો સહેલાઈથી થઇ શકે છે, પરંતુ એ પવિત્ર સંતે હસીને કહ્યુ કે, "સૂહધર્મિણીનો ખરો ધર્મ એજ છે. મેં તને શેરડીનો સાઠો ખાવા સારુ આપ્યો, તે તું એકલી કેવી રીતે ખાઈ શકે? માટે સ્વામીને આપવા સારુ એને ભાગીને બે કકડા કર્યા!"

७२–गरीबोनी सेवाविषे स्वामी विवेकानंदनो अभिप्राय



રામકૃષ્ણ મિશન તરફથી જ્યારે પહેલવહેલુ સંકટનિવારણનુ કાર્ય મુર્શિદાબાદ જિલ્લામા ઉપાડવામા આવ્યુ, ત્યારે સ્વામી વિવેકાનંદજીએ સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજીને એક પત્રમાં લખ્યુ હતુ કે, "ફક્ત કેટલાક ગરીબોને ચોખા આપ્યે નહિ ચાલે. ચિરકાળથી દાન અપાતુ આવતુ હોવા છતા પણ, ભારતમા મદદ માગવા આવનારની ખોટ નથી. સહાયતાની સાથે સાથે કાંઇક શિક્ષણ પણ આપો છો કે નહિ? જ્યાસુધી લોકો કમાવાની શક્તિ આવતા પહેલા પરણતા રહેશે, ત્યાંસુધી આ ભૂખમરાના કોયડાનો ઉકેલ કદી થવાનો નથી. વળી એવી મદદ ઘણા લુચ્ચા–લફંગા લોકો પણ પોતાને ગરીબ ગણાવીને લઈ જાય છે, માટે ખાસ સાવધાની રાખીને સહાયતા આપવી હવે તમે સમજ્યા હશો કે, વિદ્યાદાનજ આપણુ મુખ્ય કાર્ય છે."

વાત સાચી છે. અન્નદાનથી તો એક દિવસની ભીડ ભાગે છે, પણ વિદ્યાદાન તો જીવનપર્યંતનુ દુ:ખ ટાળે છે

७३–धर्मप्रचारने माटे ज्ञाननी आवश्यकता



સ્વામી વિવેકાનંદના પહેલા શિષ્ય સંન્યાસી સદાનંદ હતા. એ નામ પ્રમાણે ઘણા આનંદી સ્વભાવના હતા ઈ. સ ૧૮૯૭મા

આપે મને કેવી રીતે જોઇ? મને તો લાગે છે કે, આપ કુરાન પઢી પઢીને થાકી ગયા, પણ આપના હૃદયમા તો 'માલિક' પ્રત્યે ખરો પ્રેમ હજુ સુધી નથીજ ઊપજ્યો."

બાદશાહ આ ઉત્તરથી ઘણોજ શરમાઇ ગયો.

("દૃષ્ટાંતાંજલિ"માથી)

૭૬–પ્રજાને બાયલી બનાવવાનો ઉપાય

લિડિયાવાસીઓ ઉપર ઈરાનીઓએ વિજય મેળવ્યા પછી તેમણે ઈરાન વિરુદ્ધ બળવો કર્યો. એ સમયે ઈરાનના બાદશાહ સાઇરસે આજ્ઞા આપી કે, "આ બળવો શમાવવા માટે લિડિયાવાસી બધા લોકોની હુ હત્યા કરીશ, કા તો એમને પકડીને ગુલામ તરીકે વેચીશ." એ વખતે લિડિયાના કેદ પકડાયેલા રાજા ક્રિસસે સાઇરસને સલાહ આપી કે, "આ વખતે તો એમને ક્ષમા કરો, એમની હત્યા પણ ન કરો અને દાસરૂપે વેચો પણ નહિ. એમનાં હથિયાર એક વાર બિલકુલ છીનવી લો અને સુખશાંતિમાં રાખીને એમને ઉત્તમ વસ્ત્ર પહેરવાની સગવડ કરી આપો. દારૂ પીવાને, ગાનતાનમા મશગૂલ રહેવાને અને નાટક તથા ખેલતમાશા જોવાને પુષ્કળ ઉત્તેજન આપો. થોડા દિવસોમાં તેઓ તેજહીન અને નિરુદ્યમી તથા સ્ત્રીઓના જેવા બાયલા થઇ જશે અને પછી કદી પણ તમારી વિરુદ્ધ બળવો કરી શકશે નહિ." લિડિયાવાસીઓ પહેલેથીજ થોડાક વિલાસપ્રિય તો હતાજ. વિજયી ઈરાનીઓએ ઉપર જણાવેલી નીતિનુ અવલંબન કર્યું તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે, ઇતિહાસમા લિડિયાનું નામનિશાન પણ રહ્યું નથી. શાંતિનો સમય પોતાની જાતિમા સુખ અને સંપ વધારવા તથા અધિક બળવાન અને ધાર્મિક બનવા માટે છે, વિલાસપ્રિયતા માટે નથી, એનું

ભાન લિડિયાવાસીઓને રહ્યું નહિ, તેમ બીજી પણ અનેક પ્રજાઓને રહ્યું નથી અને વિજેતાઓ તો જ્યાં ત્યાં એવીજ નીતિ ચાલુ કરીને જીતેલી પ્રજાને આળસુ, કાયર અને હીચકારીજ બનાવી દે છે.

૭૭–परमहंस रामकृष्णनो प्रसिद्धि माटे तिरस्कार

લોકોમાં પોતાની પ્રસિદ્ધિ થાય એ પરમહંસદેવને પસંદ નહોતું. ગમે તે માણસની આગળ પોતાના જીવનની હકીકત તેઓ કહેતા પણ નહિ જેના ઉપર બહુ પ્રેમ હોય, જેને સારી પેઠે પિછાની ગયા હોય, તેનીજ આગળ પોતાના આધ્યાત્મિક અનુભવ કહેતા બાબુ કેશવચંદ્ર સેન એમના સમાગમમાં આવ્યા પછી એમના ગુણોથી ઘણા મુગ્ધ થઇ ગયા હતા અને પોતાનો સદ્ભાવ પ્રકટ કરવા સારુ એક વાર વર્તમાનપત્રોમા પરમહંસ સંબંધી હકીકત લખી હતી પોતાની એ પ્રમાણે પ્રસિદ્ધિ કરવા સારુ નારાજ થઇને પરમહંસદેવે કેશવને કેટલાક સમય સુધી પોતાની પાસે આવવાની પણ મના કરી હતી. એક દિવસ અર્ધરાત્રિએ તે ઊઠીને ફરવા લાગ્યા અને 'થૂ, થૂ' કરીને કહેવા લાગ્યા કે, "લોકો માન આપે છે, મા! લોકો માન આપે છે થૂ, થૂ!" સારાંશ એ કે, લોકપ્રતિષ્ઠા ઉપર તો એ સદા થૂંકતા. માન, યશ અને પ્રસિદ્ધિની વાત સાંભળીને એ વિરક્ત થતા વાસ્તવમાં એ નામ–રૂપની પેલી પાર નીકળી ગયા હતા પછી નામની પરવા હોય પણ કેવી રીતે? પોતે વારવાર ઉપદેશ આપતા કે, "ફૂલને ખીલવા દો, મધમાખીઓ એની મેળે આવી બેસશે. ચરિત્ર ઘડો, સુંદર ચરિત્ર જોઇને આપોઆપજ જગત મુગ્ધ થઇ જશે"

૭૮–સાધુએ દરેક કામ ચીવટથી કરવાં જોઈએ

(રામકૃષ્ણ પરમહંસ)

રામકૃષ્ણ પરમહંસ પરમ વૈરાગી હોવા છતા દુનિયાના કામોમા બેદરકાર નહોતા. ધ્યાન–ભજનને બહાને સંસાર–વ્યવહારનાં કામ બગાડવા એને પોતે તમોગુણનું લક્ષણ ગણુતા. એ પોતે પણ અનેક કામ હાથે કરતા. બગીચામા માળીનુ કામ કરતાં એમને ઘણાએ જોયા છે. કોઇ પણ શિષ્ય આડું–અવળુ કામ કરે, સુઘડતા ન રાખે તો તે એમને પસંદ પડતું નહિ. દરેક નાનું–સૂનુ કામ પણ યથાર્થ રીતે પોતે કરતા અને એમ કરવા શિષ્યોને ઉપદેશ આપતા. સફાઇથી પાન બનાવતા પણ શિષ્યને શીખવતા. પોતે વાસીદુ પણ વાળતા, પરંતુ વૃત્તિ અંતર્મુખ રહેતી. કોઇ શિષ્ય સોદો ખરીદવા જઇને છેતરાઈ આવે તો તેની મશ્કરી કરતા કે, "તને સાધુ થવાનુ કહ્યુ છે, બેવકૂફ બનવાનુ તો નથી શીખવ્યુ !" પોતે કહેતા કે, "योगः कर्मसु कौशलम्" કર્મ કરવામા કુશળતા હોવી, એ પણ યોગ છે."

૭૯–સંત કનકદાસને આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ

સંત કનકદાસને આત્મજ્ઞાન કેવી રીતે પ્રાપ્ત થયું, એ ઇતિહાસ પણ જાણવા જેવો છે મૂળ એ ધારવાડ તરફના બાડ નામના ગામડાના રહીશ હતા એમનું અસલ નામ વીરનાયક હતું. ધંધો શિકારીનો કરતા. અચૂક બાણુ મારી લક્ષ વીંધવામા એની તોલે આવે એવો એના વખતમાં બીજો ન હતો ચિત્રકલ દુર્ગના રાજાની નોકરીમા એ સેનાપતિના હોદ્દા સુધી ચઢ્યો. પૈસા અને પ્રતિષ્ઠાનો

એ સ્વામી બન્યો, પણ એક વખત યુદ્ધ કરતા કરતા એને વિચાર આવ્યો કે, "શુ જીવનનો આજ ઉદ્દેશ કે મનુષ્યે એકબીજાનો વધ કરી સ્વાર્થ સાધવો?" વિચાર કરતા યુદ્ધ માટે એને તિરસ્કાર છૂટ્યો અતર્મુખી વૃત્તિ કરતા અદરના અવાજે પડકાર કર્યો કે, "બાપ! આ બધી દુનિયાની માયા છોડી દે અને એકતારો તથા ભિક્ષાપાત્ર હાથમા લઇને દાસ થા." સત્યવીરોનુ લક્ષણજ એ છે કે, જીવનમા ફેરફાર કરતાં તેમને મન સાથે ઝાઝુ લડવુ પડતુ નથી વીરનાયકે ગૃહસ્થાશ્રમ છોડ્યો અને યાત્રાએ નીકળ્યો વિજયનગરમા એને ગુરુ મળી ગયા અને ત્યા માધ્વ સંપ્રદાયની દીક્ષા લીધી. કનકદાસ ત્યાર પછી ભક્ત તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા.

("નવજીવન"માંથી)

૮૦–ઈશ્વરના સર્વવ્યાપકપણાનું ભાન

(સંત કનકદાસ)

દક્ષિણમા વાદીરાજ સ્વામી એક અસાધારણ વિદ્વાન અને ધર્મશીલ સાધુ તરીકે જાણીતા થઇ ગયા છે. સત કનકદાસ એમનાજ શિષ્ય હતા. કનકદાસ અત્યજ જાતિના હોવા છતા પરમ સાધુ હતા ગુરુ, એમની ભક્તિથી ઘણા પ્રસન્ન રહેતા વાદીરાજ સ્વામીએ એક દિવસે બ્રાહ્મણોને એક એક કેળુ આપ્યુ અને કહ્યુ કે, "આજે એકાદશી છે. કોઇ જુએ નહિ એવે ઠેકાણે જઇને ખાજો." કનકના ભાગમા પણ એક કેળુ આવ્યુ સાજે બધા ભેગા થયા. પોતાની આજ્ઞાનુ પાલન કેવુ થયુ છે, એ જોવા વાદીરાજે દરેક જણને પૂછ્યુ. દરેક જણે કયા કયાં એકાત શોધ્યુ, એ જાણી લઇએ તો ખૂબ રમૂજ પડે એકલા કનકદાસના હાથમાનુ કેળુ એમ ને એમ રહ્યુ હતુ એણે કહ્યું કે, "જયા જાઉ ત્યા વાસુદેવ તો છે, છે ને છેજ એટલે પછી એકાંત તો મળેજ કયા?

એટલે હું તો કેવું એમ ને એમ લઈને બેઠો છું."

૮૧–तीव्र स्मरणशक्ति

સ્વામી વિવેકાનંદની સ્મરણશક્તિ બહુ તીવ્ર હતી. વાત એ પણ હતી કે, વાચતી વખતે તેઓ બિલકુલ તન્મય થઇ જઇને વાંચતા. યુરોપના પ્રવાસમા એક વાર તેઓ જર્મનીના પ્રસિદ્ધ સસ્કૃત પંડિત ડ્યુસેનના ઘરમા બેઠા હતા. સામે ટેબલ ઉપર કવિતાનુ એક પુસ્તક પડયુ હતુ. સ્વામીજીએ હાથમા લઈને તેને વાચવાનું શરૂ કર્યું પડિત ડ્યુસેને બેત્રણ વાર વાત કરવા માડી, પણ સ્વામીજી તરફથી ઉત્તર ન મળતા ચિડાઇ ગયા પુસ્તકનુ વાચન સમાપ્ત કર્યા પછી એ વાતની ખબર પડતા સ્વામીજીએ ડ્યુસેનની ક્ષમા માગી, પરંતુ ડ્યુસેન પોતાની વાત ઉપર વિશ્વાસ કરતાં સંકોચાઈ રહ્યા છે, એમ લાગતાં સ્વામીજીએ એ પુસ્તકમાંથી અનેક પંક્તિઓ કહી સંભળાવી. એ જોઇને ડ્યુસેન એકદમ છકજ થઈ ગયા.

૮૨–पहाणा वीणतां पंडित !

જૂનાગઢમા પંડિત ભગવાનલાલ ઇન્દ્રજી રોક જગવિખ્યાત વિદ્વાન થઈ ગયા છે નાનપણમા એમના બીજા ભાઇઓ જ્યારે નિશાળમા જઇ વિદ્યાભ્યાસ કરવામા લીન થતા, ત્યારે બાળક ભગવાનલાલ ગિરનારની તળેટીમાં તથા ઉપરકોટ પર જઈ પહાણા વીણતો ફરતો. મોટાભાઇ તેને સંસ્કૃતનો પરિચય કરાવવા મથે, પણ કાઇજ વળે નહિ પથ્થર વીણવાની અને જમીન ખોદતા નીકળી આવેલા પૂતળાં જોવાની એને એવી તો લત લાગી હતી, કે ભણવામાં કે ઘરકામમા તેનો જીવ ભાગ્યેજ ખૂપતો રખડવાની

ટેવને લીધે એક વખત પોતાના એક સોબતીને સાથે લઇને જતા ઉપરકોટમાં એક ઊંડા કાણામાં સ્વાભાવિક રીતે લાકડી ખોસી જોવાનુ તેને મન થયુ. આખી લાકડી જમીનમા પેસી જતી જોઇ તેને તે છિદ્ર વધારે ઇંતેજારીથી જોવાનુ મન થયુ બીજે દિવસે તેણે એક મોટો વાસડો ખોસી જોયો. તે વાસ પણ ઊંડો પેસી ગયો. તેણે સોરઠ–સરકારને પોતાની વાત જણાવી. ત્યા ખોદાવી જોતા એક મોટુ ભોયરું નીકળી આવ્યું, જેમા અનેક સભાગૃહો તથા બેઠકો હતી ત્યાર પછી આજ સુધીમાં ખોળતા ઉપરકોટમાથી જૂના વખતના કોઠાર, ભોયરાં, મકાનો વગેરે ઘણુ નીકળી આવ્યું છે.

આ સફળતાથી ઉત્તેજિત થઇને ભગવાનલાલે શોધખોળના કાર્યમા ચિત્તને વધારે પરોવ્યું. સરકારની પણ તેમના ઉપર પ્રીતિ થઇ. ડૉક્ટર ભાઉ દાજીની સાથે રહી તમણે ઘણું કામ કર્યું અને ભારતવર્ષના ઇતિહાસમા અનેક નવી શોધો કરી અંગ્રેજીનું જ્ઞાન ન હોવા છતા યુરોપમાં તેમની શોધક અને વિવેચકબુદ્ધિના વખાણ થવા લાગ્યા આવી રીતે સૂક્ષ્મ અવલોકનશક્તિ અને ખંતને પ્રતાપે ભગવાનલાલજી પહાણા વીણતાં પંડિત થઇ ગયા અને પંડિત ભગવાનલાલ તરીકે આખા સંસારમાં પ્રસિદ્ધિ પામ્યા. યુરોપની ઇન્ટરનેશનલ ઓરિજિનલ કોંગ્રેસે તેમને "ડૉક્ટર ઑફ લૉઝ"ની પદવીથી વિભૂષિત કર્યા, વિયેના યુનિવર્સિટીએ "ડૉક્ટર ઑફ ફિલસૂફી"ની ઉપાધિ અર્પણ કરી, લંડન યુનિવર્સિટીએ "પ્રોફેસર ઑફ લિટરેચર"ની પદવી અર્પી અને મુંબઇ યુનિવર્સિટીએ "ફેલો" નીમ્યા

નોકરી પાછળ વલખા મારવા કરતાં પોતાની બુદ્ધિનો સદુપયોગ કરવાનુ આપણાં બાળકો શીખે તો તે પણ ભગવાનલાલ ઇન્દ્રજીની પેઠે મહાપંડિત નીવડી શકે.

("અહિચ્છત્ર" પુ ૧, અંક ૪માથી)

એટલે હું તો કેણું એમ ને એમ લઈને બેઠો છું."

૮૧-तीव्र स्मरणशक्ति

સ્વામી વિવેકાનંદની સ્મરણુશક્તિ બહુ તીવ્ર હતી. વાત એ પણ હતી કે, વાચતી વખતે તેઓ બિલકુલ તન્મય થઇ જઇને વાચતા. યુરોપના પ્રવાસમા એક વાર તેઓ જર્મનીના પ્રસિદ્ધ સસ્કૃત પંડિત ડ્યુસેનના ઘરમા બેઠા હતા. સામે ટેબલ ઉપર કવિતાનું એક પુસ્તક પડચુ હતુ. સ્વામીજીએ હાથમા લઈને તેને વાચવાનું શરૂ કર્યું પંડિત ડ્યુસેને બેત્રણ વાર વાત કરવા માડી, પણ સ્વામીજી તરફથી ઉત્તર ન મળતા ચિડાઇ ગયા પુસ્તકનુ વાચન સમાપ્ત કર્યા પછી એ વાતની ખબર પડતા સ્વામીજીએ ડ્યુસેનની ક્ષમા માગી, પરંતુ ડ્યુસેન પોતાની વાત ઉપર વિશ્વાસ કરતાં સંકોચાઈ રહ્યા છે, એમ લાગતાં સ્વામીજીએ એ પુસ્તક-માંથી અનેક પંક્તિઓ કહી સંભળાવી. એ જોઇને ડ્યુસેન એકદમ છકજ થઈ ગયા.

૮૨-पहाणा वीणतां पंडित !

જૂનાગઢમાં પડિત ભગવાનલાલ ઇન્દ્રજી એક જગવિખ્યાત વિદ્વાન થઈ ગયા છે નાનપણુમા એમના બીજા ભાઇઓ જ્યારે નિશાળમા જઇ વિદ્યાભ્યાસ કરવામા લીન થતા, ત્યારે બાળક ભગવાનલાલ ગિરનારની તળેટીમાં તથા ઉપરકોટ પર જઈ પહાણા વીણતો ફરતો મોટાભાઇ તેને સંસ્કૃતનો પરિચય કરાવવા મથે, પણ કાઇજ વળે નહિ પથ્થર વીણુવાની અને જમીન ખોદતા નીકળી આવેલા પૂતળાં જોવાની એને એવી તો લત લાગી હતી, કે ભણુવામાં કે ઘરકામમા તેનો જીવ ભાગ્યેજ ખૂપતો રખડવાની

ટેવને લીધે એક વખત પોતાના એક સોબતીને સાથે લઇને જતા ઉપરકોટમા એક ઊંડા કાણામાં સ્વાભાવિક રીતે લાકડી ખોસી જોવાનુ તેને મન થયું. આખી લાકડી જમીનમા પેસી જતી જોઇ તેને તે છિદ્ર વધારે ઇંતેજારીથી જોવાનુ મન થયુ બીજે દિવસે તેણે એક મોટો વાંસડો ખોસી જોયો. તે વાંસ પણ ઊંડો પેસી ગયો. તેણે સોરઠ-સરકારને પોતાની વાત જણાવી. ત્યા ખોદાવી જોતા એક મોટું ભોંયરું નીકળી આવ્યું, જેમાં અનેક સભાગૃહો તથા બેઠકો હતી ત્યાર પછી આજ સુધીમાં ખોળતા ઉપરકોટમાથી જૂના વખતના કોઠાર, ભોંયરાં, મકાનો વગેરે ઘણું નીકળી આવ્યું છે

આ સફળતાથી ઉત્તેજિત થઇને ભગવાનલાલે શોધખોળના કાર્યમા ચિત્તને વધારે પરોવ્યું. સરકારની પણ તેમના ઉપર પ્રીતિ થઇ. ડૉકટર ભાઉ દાજીની સાથે રહી તમણે ઘણું કામ કર્યું અને ભારતવર્ષના ઇતિહાસમા અનેક નવી શોધો કરી અંગ્રેજીનું જ્ઞાન ન હોવા છતાં યુરોપમાં તેમની શોધક અને વિવેચકબુદ્ધિના વખાણ થવા લાગ્યા. આવી રીતે સૂક્ષ્મ અવલોકનશક્તિ અને ખંતને પ્રતાપે ભગવાનલાલજી પહાણા વીણતાં પંડિત થઇ ગયા અને પંડિત ભગવાનલાલ તરીકે આખા સંસારમાં પ્રસિદ્ધિ પામ્યા યુરોપની ઇન્ટરનેશનલ ઓરિજિનલ કોંગ્રેસે તેમને "ડૉકટર ઑફ લૉઝ"ની પદવીથી વિભૂષિત કર્યા, વિયેના યુનિવર્સિટીએ "ડૉકટર ઑફ ફિલસૂફી"ની ઉપાધિ અર્પણ કરી, લંડન યુનિવર્સિટીએ "પ્રોફેસર ઑફ લિટરેચર"ની પદવી અર્પી અને મુંબઇ યુનિવર્સિટીએ "ફેલો" નીમ્યા

નોકરી પાછળ વલખા મારવા કરતાં પોતાની બુદ્ધિનો સદુપયોગ કરવાનુ આપણા બાળકો શીખે તો તે પણ ભગવાનલાલ ઇન્દ્રજીની પેઠે મહાપંડિત નીવડી શકે.

("અહિચ્છત્ર" પુ ૧, અંક ૪માથી)

૮૩–સ્વામી વિવેકાનંદનું બ્રહ્મચર્ય અને સ્મરણશક્તિ

સાધારણ રીતે એવું બને છે કે, વયોવૃદ્ધિની સાથે સાથે મનુષ્યની સ્મરણશક્તિ મંદ પડતી જાય છે; પરંતુ સ્વામીજીની સ્મરણશક્તિ જીવનના છેલ્લા સમય સુધી એવીને એવીજ તીવ્ર રહી હતી.

ઈ૦ સ૦ ૧૯૦૧મા બેલુર મઠના પુસ્તકાલય સારુ નવા એન્સાઇક્લોપીડિયા બ્રિટાનિકા (અંગ્રેજી વિશ્વકોષ)નો આખો સેટ ખરીદવામાં આવ્યો સ્વામીજીનું શરીર એ સમયે બહુ ખરાબ હતું, વૈદ્યોની દવા ચાલતી હતી, ઔષધની સાથે પરેજી સખ્ત હતી અને પાણી પીવાની પણ બિલકુલ મના હતી આહાર–નિદ્રા બિલકુલ નહોતા, એમ કહીએ તો ચાલે. પુસ્તકો ખરીદાયા પછી થોડાકજ દિવસોમા એક સદ્‌ગૃહસ્થ મઠમા આવ્યા. સુંદર સોનેરી બાંધણીવાળા અનેક નવા ગ્રંથોનો ઢગલો જોઈને સ્વામીજીને કહેવા લાગ્યા કે, “ આટલા પુસ્તકો એક જિંદગીમાં વાંચવા એ ઘણુંજ વિકટ કામ છે.” એમને એ વખતે ખબર નહોતી કે, સ્વામીજીએ એ ગ્રથસંગ્રહમાથી દસ મોટા દળદાર ગ્રંથો તો વાચીને સમાપ્ત કર્યા હતા અને અગિયારમો ગ્રંથ વાંચી રહ્યા હતા સ્વામીજીએ એ વાત જણાવી અને પહેલા દસ ગ્રથોમાથી પ્રશ્ન કરવાની રજા આપી. પ્રશ્ન પૂછવા શરૂ થયા અને સ્વામીજીએ દરેક પ્રશ્નના વાજબી ઉત્તર આપ્યા, એટલુંજ નહિ પણ કેટલીક જગ્યાએ તો પુસ્તકની ભાષા સુધ્ધા પ્રમાણરૂપે કહી સંભળાવી. પ્રશ્નકર્તાએ પ્રત્યેક ખંડમાથી બેએક વિષયો ઉપર પ્રશ્ન કર્યા હતા, પરતુ આવા સંતોષજનક ઉત્તર સાભળીને એ તો અવાક્ થઇ ગયા અને બોલી ઊઠયા કે, “ આવી સ્મરણશક્તિ એ માણસનું ગજું ન હોય.” એમને આશ્ચર્યચકિત થયેલા જોઇને સ્વામીજીએ કહ્યુ કે, “ ...

એકલા બ્રહ્મચર્યના બરોબર પાલનથી બધી વિદ્યાઓ ક્ષણભરમા આવડી જાય છે શ્રુતિધરોના પણ શ્રુતિધર થવાય છે. એ બ્રહ્મચર્યનો લોપ થયાથીજ આપણા દેશનું સત્યાનાશ વળ્યું છે."

એમના ગુરુ રામકૃષ્ણ પરમહંસદેવ પણ કહેતા કે, "બાર વર્ષ સુધી અસ્ખલિત વીર્ય રાખવાથી એક વિશેષ પ્રકારની શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે અંદર એક નવી નાડી જારી થાય છે, તેનુ નામ મેધાનાડી એ નાડી ઉત્પન્ન થયા પછી બધું સ્મરણ રહે છે, બધું જાણી શકાય છે."

૮૪–સ્વર્ગસ્થ દેવીપ્રસન્ન રૉયનું સરળ જીવન

દેવીપ્રસન્ન રૉય ચોધરી બગાળાના એક સુપ્રસિદ્ધ લેખક તથા ધાર્મિક સુધારક હતા. "શરતચંદ્ર", "સન્યાસી", "વિરાજમોહન" આદિ નવલકથાઓ ઉપરાંત તેમણે "નવ્યભારત" નામના સારા માસિકનુ તત્રીપદ જીવનના અંતપર્યંત શોભાવ્યુ હતું. ગરીબો પ્રત્યે એમને ઘણી દયા હતી પોતાની પાસે પાચ પૈસા થાય તે વખતે વિલાસમા ધન ન વાપરતા સત્કાર્યમા તેનો ઉપયોગ કરતા. દેશ-સેવા, જનસેવા અને વિલાસપ્રિયતાનો ત્યાગ, એ એમના જીવનનું મુખ્ય વ્રત હતું. એ કહેતા કે, "જ્યારે દેશના લોકોની અવસ્થા જોઉં છું, પેટ ભરવાના પણ તેમને સાસા જોઉ છું, કેટલાયે સગાં-સંબધીઓને ધનના અભાવથી દુ:ખી થતા નિહાળુ છું, ત્યારે મને એમજ લાગે છે કે, વિલાસી થવાનો મને અધિકારજ નથી"

એમણે પોતાના ગામમા ધર્માદા દવાખાનુ સ્થાપ્યું છે અને પોતાના ઘર "આનંદાશ્રમ"મા અનેકોના ભરણ–પોષણની વ્યવસ્થા કરી છે પોતાના જિલ્લામા દુકાળ કે મરકીનુ સકટ આવી પડતા તેઓ તરતજ સેવાવ્રતમાં જોડાઇ જતા પુણ્યકાર્યમા

ઘણુ ખર્ચ કરતા, પણ પોતાને સારુ તથા કુટુંબીઓ સારુ તો તેમનો આદર્શ "સરળ જીવન અને ઉચ્ચ વિચાર" હતો. પોષાક હમેશા સાદો રાખતા ખાવાપીવામા પણ કદી બિનજરૂરી ખર્ચ કરતા નહિ. ઘરનું ઘણું કામકાજ હાથેજ કરતા પોતે ઘરમાં સાળ રાખીને કપડા પણ જાતે વણતા. (ખાદીનો પ્રચાર શરૂ થતા પહેલાની આ વાત છે)

આવી રીતે કરકસરથી ઘર ચલાવ્યાથી સામાન્ય આવકવાળા મનુષ્યો સંતાનને ઉચ્ચ કેળવણી આપવા તથા દેશસેવાના કાર્યમા પણ ગજા પ્રમાણે આર્થિક સહાયતા આપવા શક્તિમાન બને છે. એક વાર વિલાસના પંજામા ફસાયા એટલે તો પછી ઉચ્ચ અભિલાષાવાળા સંસ્કારી મનુષ્યો પણ પોતાની જાતને તેમજ દેશને પણ ભારરૂપજ થઇ પડે છે.

૮૫–देवीप्रसन्न रॉय चोधरीनो पुत्रवधू प्रत्ये वात्सल्यभाव



દેવીપ્રસન્ન રોયના પુત્ર પ્રભાતકુસુમનું લગ્ન વિલાયતથી પાછા આવ્યા પછી સરકારી વકીલની પુત્રી સાથે થયું હતું. લગ્નના આગલે દિવસે એ વેવાઇને ઘેર વહુને ખોળે બેસાડવા ગયા હતા. એ પ્રસંગને સંભારી તેમની પુત્રવધૂ લખે છે કે, "એ વખતે એમણે કહ્યુ કે, 'હુ બાલ્યકાળથી માતૃહીન છુ, તું આજ માતૃહીનની માતા થઇને એકવાર જગતને બારણે આત્મત્યાગના મંત્રથી દીક્ષિત થઇને ઊભી રહેજે. તુ આજ આ મંડપમા એ સાધનવ્રત ગ્રહણ કરીને મને અભયવચન આપ કે, તમે ગમે તેટલા અપરાધ કરશો તોપણ મનમા આણીશ નહિ '" પુત્રવધૂનું પાલન એમણે કન્યાની પેઠેજ કર્યું હતુ. મંદવાડમાં મળમૂત્ર ઉપાડતા પણ સંકોચ કર્યો

નથી. એમના એ આદરભાવને સંભારી પુત્રવધૂ શ્રાદ્ધપ્રસંગે કહે છે કે, “ આજ અશ્રુજળથી ભીંજાઇને એ દેવાધિદેવ મહાદેવને અંતઃકરણપૂર્વક સેંકડો ધન્યવાદ આપુ છુ.”

પોતે મરણશય્યામા હતા એ સમયે પુત્રને પાસે બોલાવીને ઉપદેશ આપ્યો કે, “હુ જાણુ છુ કે, તુ ‘વહુમા’ની કાળજી રાખે છે, તેનો આદર કરે છે, તોપણ હુ આ પથારીમાંથી પાછો ઊભો ન થાઉં–અને ફરીથી તારી સાથે વાતચીત કરવાનો પ્રસંગ ન આવે–તો કહી જાઉ છુ કે, મે ઘણો પ્રયત્ન કરીને, ઘણી ખોળ કરીને, મેઘના (નદીની) પેલે પારથી “મારી મા” આણી છે, તેના તરફ જરા પણ બેદરકારી દેખાડીશ નહિ, કોઇ દિવસ તેની અવહેલના કરીશ નહિ, એમ કરીશ તો પરલોકમા પણ મારા આત્માને ઘણો મોટો ઘા લાગશે ”

વહુઓ પ્રત્યે સાસુ–સસરાનો આવો પ્રેમ હોય તો સંયુક્તકુટુંબમા જે કલેશ અને કલહ દીઠામા આવે છે, તેને બદલે ચિરશાંતિનુ સામ્રાજ્ય સ્થપાય.

૮૬–हाजीमहमद महसीननुं गुप्त दान

બંગાળામા ઈશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગરની પેઠે હાજીમહમદ મહસીનનું નામ પણ દયા, પરોપકાર અને પરદુઃખભંજન માટે પ્રસિદ્ધ છે એ ઈ સ ૧૮૩૨મા હુગલી નગરમાં જન્મ્યા હતા અરબી, ફારસી આદિ ભાષાઓના વિદ્વાન અને મહાન સદાચારી હતા. એમને પોતાની બહેન તરફથી પુષ્કળ સંપત્તિ વારસામા મળી હતી, પરંતુ એ અઢળક ધનના સ્વામી થયા છતાં પણ એમણે મોજશોખમા જીવન ગાળ્યુ નથી. આખી જિંદગી સુધી પોતે કુંવારા રહ્યા હતા, અને જ્ઞાનોપાર્જન, ધર્મચિંતન તથા પરોપકાર-

મા જીવન વ્યતીત કર્યું હતુ. નાતજાતનો ભેદભાવ રાખ્યા વગર ગરીબોના દુઃખ નિવારણ કરવા સારુ એ પોતાનો ભંડાર ખુલ્લો મૂકતા. રાત્રે ગુપ્ત વેશે ગરીબોની ઝૂપડીઓમા જઇ તેમની સાથે વાતચીત કરી, તેમના દુઃખનો પરિચય મેળવતા અને પછી એમની સહાયતાનો બદોબસ્ત કરતા. એમ કહેવાય છે કે, એક દિવસ એવીજ રીતે રાત્રે ગુપ્ત વેશમાં ફરતા ફરતા તેઓ એક ગરીબની ભાગીતૂટી ઝૂપડીમા જઇ પહોચ્યા જુએ છે તો એક ગરીબ માતા પોતાના સતાનોની ભૂખ નિવારણ કરી શકવાને અસમર્થ હોવાથી તેમને શિખામણ આપી રહી છે અને નિર્દોષ બાળકો ભૂખને લીધે રોઇ રહ્યા છે. એ દૃશ્યથી મહસીનનું કોમળ હૃદય વ્યથા પામ્યુ અને એ દિવસથી એમણે એ નિર્ધન સ્ત્રી તથા એનાં સતાનોના પોષણનો ભાર પોતાના ઉપર લીધો.

("જ્ઞાન-પ્રસૂન"માથી)

૮૭-હાજીમહમદ મહસીનની નોકરો પ્રત્યે લાગણી

હાજીમહમદ નોકરોને પ્રાણની પેઠે ચાહતા. એક દિવસ એમના એક બાળનોકરે, તેની બહેનના મંદવાડના સમાચાર મળ્યાથી રજા માટે પ્રાર્થના કરી. હાજીસાહેબે રજા આપી, એટલુજ નહિ પણ તેના હાથમા એક પડીકું આપીને કહ્યું કે, ' આ પડીકામા તારી બહેનને સારુ દવા છે " નોકરે ઘેર જઇને જોયુ તો એમા દવાની સાથે કેટલાક રૂપિયા પણ હતા.

૮૮-ડિડિરોના હૃદયની વિશાળતા

અઢારમી સદીમા ફ્રાન્સદેશમા જે વિદ્વાનો ઉત્પન્ન થયા હતા, તેમા ડિડિરો મુખ્ય હતો. ઇ. સ ૧૭૧૩માં તેનો જન્મ થયો

હતો અને મોટો થયા પછી સાહિત્યના ક્ષેત્રમા ઘણી નામના મેળવી હતી એ ફ્રાન્સના વિશ્વકોશનો સંપાદક હતો અને એમાના વેપાર તથા હુન્નરને લગતા લેખો એનાજ હાથથી રચાયા હતા. એ ગ્રંથના પ્રચારથી યુરોપમા એક નવો યુગ પ્રવર્ત્યો હતો. દેશમા પ્રચલિત રોમન કેથલિક ધર્મ ઉપર ડિડિરોને શ્રદ્ધા નહોતી, એટલે સાક્ષરશિરોમણિ હોવા છતા પણ સાધારણ લોકો તેને નાસ્તિક ગણીને ધિક્કારતા, પરંતુ પોતાનો તિરસ્કાર કરનારાઓ પ્રત્યે એને જરા પણ ખોટુ લાગતું નહિ એ કદી પણ એમનો દ્વેષ કરતો નહિ એનુ હૃદય અસાધારણ માનવ–પ્રેમથી પરિપૂર્ણ હતું કોઇને ધન આપીને, તો કોઇને સલાહ આપીને ને કોઇના લેખ સુધારી આપીને, એમ અનેક પ્રકારે ડિડિરો લોકોનુ કલ્યાણ કરતો હતો એમ કહેવાય છે કે, એવાં પરોપકારના કાર્યોમાં એના ધન તથા સમયના ત્રણ ચતુર્થાંશ ભાગનો ઉપયોગ થતો. તેનુ હૃદય કેટલુ ઉદાર હતું તે નીચેના એક પ્રસગ ઉપરથી જણાઇ આવે છે:–

એક દિવસ ડિડિરો બેઠો હતો ત્યા એક યુવક આવીને તેની પાસે ઊભો રહ્યો યુવકનો પરિચય પૂછતા જણાયુ કે, તે એક નવો લેખક છે. થોડા દિવસથીજ તે લેખિની ચલાવતાં શીખ્યો છે. હાલમા એ એક ગ્રથ રચીને સાહિત્યરથી ડિડિરોને બતાવવા લાવ્યો છે. યુવકે ઘણીજ નમ્રતાપૂર્વક ડિડિરોના હાથમાં પોતે રચેલા ગ્રંથની હસ્તલિખિત પ્રત મૂકીને કહ્યુ કે, “મહાશય! આપ કૃપા કરીને મારો આ લેખ એક વાર તપાસી જશો, તો હુ ઘણો ઉપકૃત થઇશ.” ડિડિરોએ ગ્રથ વાંચીને તપાસી જોવાનુ કબૂલ કર્યું. યુવક ડિડિરોને ધન્યવાદ આપીને ચાલ્યો ગયો. ગ્રથ તપાસાયો છે કે નહિ તે જાણવા યુવક બીજે દિવસે પાછો ડિડિરોને ઘેર ગયો. એ વખતે ડિડિરોએ હસીને તે યુવકને કહ્યુ કે, “અહા! તમે મને લક્ષ્યમાં રાખીનેજ આ પ્રહેમન લખ્યુ લાગે છે, મને ગાળો ભાંડ-

વાથી તમને કાંઈ લાભ છે?" યુવકે હસીને કહ્યું કે, "હાજી, આપની નિંદા કર્યાથી મને ઘણો લાભ છે. મારામા લખવાની એટલી બધી શક્તિ નથી કે ગ્રંથ લખીને પેટ ભરી શકું. દેશના લોકો આપને ઘણાજ ધિક્કાર અને દ્વેષની નજરે જુએ છે. આપની નિંદાનો ગ્રંથ લખ્યાથી ખૂબ કમાણી થશે, એમ ધારીને મે આ પ્રહસન લખ્યું છે." ડિડિરોએ ઘણાજ આહ્લાદપૂર્વક કહ્યું કે, "બહુ સારુ કર્યું, પણ એક કામ કર. એને છપાવવા જેટલા નાણાં એકઠા કર. હું તને એક યુક્તિ બતાવુ રોમન કેથલિક ધર્મમાં મને શ્રદ્ધા નથી, એટલા માટે અમુક સદ્‌ગૃહસ્થ મને પાર વગરનો ધિક્કારે છે. તું જો એ સજ્જનને તારુ પુસ્તક અર્પણ કરે, તો એ ખુશ થઈને જરૂર તને પુષ્કળ ધન આપશે." ત્યારે યુવકે કહ્યુ કે, "ના સાહેબ! એટલી બધી માથાકૂટમાં હુ પડવા માગતો નથી વળી મારા જેવા સાધારણ લેખકમાં એટલી બધી વિદ્યા ક્યાથી હોય, કે એ સજ્જનને શોભે એવી અર્પણપત્રિકા લખુ." ડિડિરોએ કહ્યુ કે, "તું થોડી વાર થોભી જા હુ તને અર્પણપત્રિકા લખી આપું છું, તેથી એ સદ્‌ગૃહસ્થનુ મન પ્રસન્ન થશે અને તને ધનની પ્રાપ્તિ પણ થશે" એટલુ કહીને ડિડિરોએ પોતે એક સરસ અર્પણપત્રિકા લખી કાઢી. યુવક એને લઈને પેલા સદ્‌ગૃહસ્થને મળી આવ્યો એ પ્રહસન તથા અર્પણપત્રિકા વાચીને ઘણો પ્રસન્ન થયો અને બહુ મોટું ઇનામ આપીને યુવકને વિદાય કર્યો.

૮૯–दुर्व्यसननो एकदम त्याग

એક માણસમા અનેક સદ્‌ગુણો હોવા છતાં પણ દારૂ પીવાની લત લાગવાથી તે દિવસે દિવસે આળસુ થવા લાગ્યો હતો. મિત્રોએ તેને ઘણી વાર તે છોડી દેવાની સલાહ આપી, પણ કેટલાય વર્ષો સુધી તેનુ કાઇ પરિણામ આવ્યુ નહિ. એક દિવસ એક પ્રતિષ્ઠિત ગૃહ-

સ્થે તેને ઘણો સમજાવ્યો, ત્યારે તેણે કહ્યું કે, "આપ મારા ભલાને ખાતર જે કાઇ શિખામણ આપી રહ્યા છો તે હુ સમજું છું. આટલા દિવસ સમજી શક્યો નહોતો. હવે અફીણ ખાવાનું શરૂ કરીને દારૂ દરરોજ થોડો ઓછો કરીશ અને એ પ્રમાણે તદ્દન છોડી દઈશ." પેલા સદ્‌ગૃહસ્થે કહ્યું કે, "ધીમે ધીમે છોડીશ એ શું? જે માણસ અગ્નિકુંડમાં પડ્યો હોય, તે શું ધીમે ધીમે બહાર નીકળી શકે? એ તો એક કૂદકે અગ્નિમાંથી બહાર નીકળ વાનુ સાહસ કરે તોજ બચી શકે. તુ પણ આ દુરાચારરૂપી અગ્નિમાથી બચવા માગતો હોય તો એકજ વાર દૃઢ પ્રતિજ્ઞા કર કે, આજથી મદ્યને સ્પર્શ પણ નહિ કરું"

૧૦–कुरूप संबंधी कालिदासनी व्याख्या

મહારાજા વિક્રમાદિત્યે એક વાર કાલિદાસને કહ્યુ કે, "તમે આટલા મોટા પંડિત, સુકવિ અને સજ્જન છો, તેવોજ તમારો ચહેરો પણ સુંદર હોત તો કેવું સારું?" રાજાના એ વચનમા શરીરસૌંદર્યના અભિમાનથી ઉત્પન્ન થયેલી એક અસભ્યતા હતી. તે બતાવવા સારુ કવિ કાલિદાસે એક યુક્તિ કરી એ વિષયને ભુલાવામા નાખીને થોડી વાર પછી એણે કહ્યુ કે, "મહારાજ! આજ બહુ સખ્ત ગરમી છે. તરસ બહુ લાગી છે." રાજાની આજ્ઞાથી તરતજ માટીના પાત્રમા શીતળ જળ લાવવામા આવ્યુ અને સાથે સોનાની એક લોટી પણ લાવવામા આવી. કાલિદાસે જળ પાન કરીને પ્રશંસા કરી. વિક્રમાદિત્યે પણ પાણી પીને સંતોષ જાહેર કર્યો કાલિદાસે પછી સોનાના પાત્રમા જળ માગ્યું અને તેને સામે મૂકી રાખીને બીજી આડી વાતમા રાજાને લગાડ્યો. કેટલીક વાર પછી એ લોટીમાથી થોડુંક જળ પીને વિક્રમાદિત્યની તરફ હસીને બોલ્યો "જુઓ મહારાજ! કેવું સારુ જળ આ

સુવર્ણપાત્રમાં ભર્યું હતું ! પરંતુ તેના બાહ્યસૌંદર્યને લીધે અંદરનું ઠંડુ પાણી તો ઊલટુ ગરમ થઈ ગયુ; ત્યારે બીજી તરફ પેલા રૂપરહિત માટીના પાત્રની અંદરનું જળ કેવું ઠંડું અને મધુર રહ્યું છે !"

११-अदेखा माणसोने थतुं बेवडुं दुःख

એગિસને એક વખતે કોઇએ કહ્યું કે, "અમુક માણસ તમારા દ્રવ્યની અદેખાઇ કરે છે." ત્યારે તેણે જવાબ દીધો કે, "એમ કરવાથી એમનો સતાપ બેવડાય છે. એક તો તેમને પોતાની નિર્ધનતા બદલ સંતાપ થતો હોય છે અને બીજો મારી શ્રીમતાઇ બદલ." જે માણુસો પોતે નિર્ધન હોવાને લીધે સામા માણસના ઐશ્વર્યની અદેખાઈ કરે છે, તેમને તેથી સુખને બદલે ઊલટું બેવડુ દુ ખ થાય છે ("સુખ અને શાતિ"માથી)

१२-कामोयेन्सनो कृतज्ञ हिंदी-चाकर

પોર્ટુગાલનુ સૌથી મોટું મહાકાવ્ય લુસિયડના રચનાર કવિ કામોયેન્સની એક આખ યૌવનકાળમાં મૂર લોકોની સાથે યુદ્ધ કરતા ચાલ્રી ગઇ હતી ત્યાર પછી એણે પોર્ટુગાલના તાબાના સસ્થાનોમા ભ્રમણ કર્યું હતું. ભારતવર્ષમા આવ્યા પછી હિંદુઓ પ્રત્યે પોર્ટુગીઝ લોકોનો અત્યાચાર જોઇને તેને ઘણુ દુઃખ થયુ હતું અને તેણે તેમના એ અધમ કાર્યની ખૂબ ઝાટકણી કાઢી હતી. કોઇ પણ દેશમાં જુલમી અમલદારો પોતાના કાર્યની ટીકા કદી પણ સાખી શકતા નથી કોઈ પણ ઉપાયે ટીકાકાર પોતાનાથી દૂર જાય અને તેની ટીકા વડીસરકારને કાને ન પહોચે, એટલા સારુ

અમલદારોએ કામોયેન્સને ચીનદેશમા દેશવટો દીધો રસ્તામા વહાણ ડૂબી ગયું અને કામોયેન્સે તરીને પોતાનો જીવ બચાવ્યો. એ વખતે પણ પોતાના મહાકાવ્યની હસ્તલિખિત નકલ એણે પોતાની સાથેજ રાખી હતી અને જીવના જોખમે તેનું પણ સમુદ્રમાં રક્ષણ કર્યું હતુ એનો હિંદુસ્તાની નોકર પણ તરીને બચવા પામ્યો હતો. કવિ ઘણું કષ્ટ વેઠીને આખરે એ નોકર સહિત પોર્ટુંગાલ પહોચ્યો. ત્યા ગયા પછી તેનું શરીર બગડયું અને દરિદ્રતાને લીધે મહાદુખમા તેના જીવનનો અંત આવ્યો, પરંતુ એ ભારતવાસી ખ્રિસ્તી નોકર એન્ટોનિયો તેના સ્વામીના એવા દુ:ખમાં પણ સ્વામીની સાથેજ રહ્યો અને બીજાને ઘેર નોકરી કરીને તથા ભીખ માગીને પણ તેને જમાડતો અને રાત્રે તેની પાસે આવી સેવા-ચાકરી કરતો

આદરપૂર્વક વર્તન તથા મીઠી જીભ રાખ્યાથી ભારતવાસીઓ સદાને માટે વશ થઇ જાય છે અને ગમે તેવા દુખમા પણ સ્વામીનો સાથ છોડતા નથી.

૧૨–देवीप्रसन्न रोय चोधरीनो स्वदेशीभाव

સ્વદેશી પોશાક અને દેશી ભાષા માટે સ્વર્ગસ્થ દેવીપ્રસન્ન રોયને ઘણુ માન હતુ. એમના એકના એક પુત્ર પ્રભાતકુસુમને વિલાયત બૅરિસ્ટરનો અભ્યાસ કરવા મોકલતી વખતે દેશી પોશાક અને દેશી ભાષાનો ઉપયોગ કરવા માટે પ્રતિજ્ઞાથી બાધી લીધો હતો. પોતે અંગ્રેજી ઘણુ સારુ જાણતા હોવા છતાં, દેશી ભાષાની મર્યાદા જાળવવા સારુ સાહેબશાહી ઢગમા રહેનારા મોટા મોટા સદ્ગૃહસ્થોના અંગ્રેજી પત્રોનો ઉત્તર બગાળીમાજ આપતા હતા.

૧૪-ક્ષમાવૃત્તિમાં રહેલી શક્તિ-બિશપ ટિયન

રશિયામાં એક સમયે ખેડૂતપ્રજાને ગુલામ તરીકે ગણવામાં આવતી હતી. જમીનદારી વેચાઇ જતા એને લગતા ખેડૂતો પણ વેચાયલા ગણાતા અને તેમની સાથે ગુલામના જેવી વર્તણૂક ચલાવવામા આવતી. એ "સર્ફ" અથવા ગુલામો પ્રત્યેની નિર્દયતાનું નિવારણ કરાવવાનુ બીડું બિશપ ટિયન નામના એક પરોપકારી પાદરીએ ઝડપ્યું હતુ એ પાદરી મહાપ્રતાપી અને અત્યાચારી જમીનદાર પ્રિન્સ વાયોનેઝની પાસે ગયો. વાતચીતમા જમીનદાર સાહેબનો મિજાજ જતો રહ્યો અને તેણે બિશપ (પાદરી)ને એક થપ્પડ મારી. પાદરી એ વખતે ત્યાથી ઊઠીને બહાર નીકળી આવ્યો, પણ તરતજ તેના મનમાં વિચાર આવ્યો કે, "આ માણસે ઘણો મોટો અન્યાય કર્યો છે એ વાત ખરી, પણ હુ મીઠી વાતચીત કરીને એને રીઝવી શક્યો હોત અને લોકોનાં દુઃખ યથાર્થ રૂપમા એના હૃદયમા ઠસાવી શક્યો હોત તો આ પ્રસંગ ઊભો થાત નહિ; માટે વાંક મારોજ છે." પાદરી તરતજ ફરીથી પ્રિન્સની પાસે ગયો અને તેને પગે પડીને માફી માગી કહ્યું કે, "અતિથિ તથા પાદરીને મારવાનો જે અપરાધ આપનાથી થયો છે, તેનું કારણ હું પોતેજ છું હું આપને ઉપદેશ દેવા આવ્યો, પણ સારી રીતે બધી વાત કહી શક્યો નહિ, તેથીજ આપનાથી મારું અપમાન કરવાનો દોષ થયો છે, એટલે ખરું જોતા અપરાધી હુંજ છું." પાદરીને માર્યા પછી તરતજ પ્રિન્સને એકદમ પશ્ચાત્તાપ થયો હતો. મહાત્મા પુરુષનુ પોતે અપમાન કરી બેઠો, એ વાતથી તેનું હૃદય ડંખ્યા કરતુ હતું. એ તરતજ ગળગળો થઇને પાદરીને પગે પડચો અને કહ્યુ કે, "હવે આપ કહેશો તે પ્રમાણે હું કરીશ." એ દિવસથી એણે પોતાના ખેડૂતો સાથે

બહુ સારી વર્તણૂક ચલાવવા માંડી. એમ કહેવાય છે કે, આખા રશિયા રાજ્યમાં એના ખેડૂતો જેટલુ સુખ, સગવડ અને સ્વતંત્રતા ભોગવતા હતા, તેટલું સુખ બીજા કોઇ પણ જમીનદારના તાબાના ખેડૂતો ભોગવતા નહોતા.

૧૫–દેવીપ્રસન્ન રોય ચોધરીના ધર્મમતની ઉદારતા

દેવીપ્રસન્ન રોય ચોધરી દૃઢ બ્રાહ્મોસમાજી હતા. બ્રાહ્મોધર્મ સાચો છે એવી ખાતરી થવાથી એમણે કુળધર્મનો ત્યાગ કરીને એ ધર્મ ગ્રહણ કર્યો હતો અને એને ખાતર પુષ્કળ દુઃખ વેઠ્યુ હતું; પરંતુ એમનુ હૃદય એટલું બધું ઉદાર હતું કે, બીજા કેટલાક સુધારકોની પેઠે બીજાઓના ધર્મ પ્રત્યે દ્વેષ રાખતા નહિ. સરક્ષક હિંદુધર્મના અનુયાયીઓમાં સારા માણસો જોવામા આવે તો એમનો આદર કરતા, એટલુજ નહિ પણ શ્રદ્ધા અને ભક્તિપૂર્વક એમની સેવાચાકરી કરતા તથા એમની પાસેથી શું શીખવાનુ છે તે પોતાના માસિક "નવભારત"મા તથા ખાનગી વાતચીતમાં જણાવતા. હિદુધર્માવલંબી મિત્રોને ત્યાથી પૂજાપ્રસગે આમંત્રણ આવતુ, તો કોઈ પણ પ્રકારનો વાંધો લીધા વગર ત્યા હાજર થતા. એક દિવસ એમના એક મિત્રને ઘેર શારદાપૂજાનો ઉત્સવ હતો. મિત્રના પુત્ર શ્રીયદુનાથ ચક્રવર્તી, દેવીપ્રસન્ન બાબુને નિમંત્રણ આપવા ગયા. એ વખતે એમની તબિયત બહુજ ખરાબ હતી. મિત્રપુત્રની સાથે શાતિથી વાતચીત કરીને કહ્યું કે, "મોટાભાઇએ મને પૂજાનું આમંત્રણ કર્યું છે, હું ઘણા આનદપૂર્વક આવત, પણ તમે જુઓ છો કે મારુ શરીર સારુ નથી. ડોકટરે મને બહાર જવાની મના કરી છે, એટલે એમનુ સ્નેહભર્યું આમત્રણ સ્વીકારી શકતો નથી, તેને માટે લાચાર છુ મોટાભાઈ જે પૂજા કરે છે તે પણ જગન્માતાનીજ પૂજા છે જે રૂપે જેને વિશ્વાસ

હોય, તે રૂપમા તે ભજે. બધાનો ઉદ્દેશ એકજ છે, માટે મને તમારે ત્યાં પૂજાપ્રસંગે આવવામા જરા પણ વાંધો હોઈ શકેજ નહિ, એ વાતની મોટાભાઇને ખાતરી આપજો."

એમની એ ધાર્મિક ઉદારતાનો પરિચય શ્રીઇન્દ્રનાથ બંદોપાધ્યાય નામના ચુસ્ત સનાતનધર્મી લેખકના મૃત્યુપ્રસંગે પણ મળ્યો હતો ઇન્દ્રનાથે આખી જિંદગી સુધી બ્રાહ્મોસમાજની વિરુદ્ધ તીવ્ર ભાવે કલમ ચલાવી હતી, દેવીપ્રસન્નના પ્રિય વિચારો અને સિદ્ધાંતોનું બહુ સખ્ત ભાષામા ઘણીવાર ખંડન કર્યું હતુ, પણ શ્રીઈન્દ્રનાથના મૃત્યુ પછી દેવીપ્રસન્ન રોયે જે લેખ લખી તેમના ગુણોની કદર કરી હતી, તે લેખ એવો સારો હતો કે, એવો સારો લેખ એમના પ્રશંસક કે પત્રકારો તરફથી પણ નહોતો લખાયો

૧૬–રમાબાઈ રાનડેના પિતાનો પુત્રીને બોધ

ભારતવર્ષમાં પુત્રીને સાસરે વળાવતાં માતાપિતા સદ્‌બોધ આપે છે. રમાબાઇ રાનડે જ્યારે પહેલી વાર સાસરે વિદાય થયા, ત્યારે એમના પિતાશ્રીએ નીચેનો ઉપદેશ આપ્યો હતોઃ "જો તું તારે સાસરે જાય છે, સાવકા સહિયારાનું કુટુબ છે તથા ઘરમા દસ જાતના આશ્રિતો છે તું મારી દીકરી છે, આપણા કુલીન ઘરને શોભે તેમ ચાલજે. તને ગમે તેટલો ત્રાસ થાય તોપણ સહન કરજે, પરંતુ નોકરને પણ તુ વાંકો જવાબ દેતી નહિ. બીજું, તારા મનને અસહ્ય દુ ખ થાય, તોપણ તુ જાતે કોઇની પણ ચાડી તારા પતિ પાસે કરતી નહિ. ચાડીથી કુટુબનો તો શું, પણ રાજ્યનો પણ નાશ થાય છે, માટે હુ તને કહુ છુ તે બે વ્રતો પાળજે. એટલે તને કોઇ દિવસ હરકત આવશે નહિ. તું ભાગ્યવાન છે. સહનશીલતા એ તારો ગુણ થશે, ત્યારે તુ સાચી કસોટીએ ચઢીશ અને

અમારા કુળમા જન્મ લીધાનું સાર્થક થશે. આનાથી વિરુદ્ધ તું વર્તે છે એમ હુ સાંભળીશ, તો ફરી કદી હુ તને તેડીશ નહિ ”

રમાબાઈ પ્રસિદ્ધ દેશભક્ત અને સુધારક ન્યાયમૂર્તિ મહાદેવ ગોવિંદ રાનડેનાં સેવાપરાયણ પત્ની થાય. સાસરે ગયા પછી પતિની ઇચ્છાનુસાર ભણુવા માડયું, એટલે નણુદો તથા કુટુંબની બીજી સ્રીઓ તરફથી એમનું પુષ્કળ અપમાન થવા માડયું હતુ. એમની અવસ્થા એ સમયે ઘણી નાની હતી. પતિ સિવાય કોઇ સહાનુભૂતિ દર્શાવનાર નહોતું, મનની મૂંઝવણુ ખાલી કરવાનું કોઇ સ્થાન નહોતું, પરંતુ પિતાનો વિદાયગીરી વખતનો બોધ સ્મરણુમાં લાવીને એમણે કદી પણુ પતિ આગળ કુટુંબીઓની ફરિયાદ કરી નથી. પિતાએ સૂચવેલાં એ વ્રત આજ્ઞાધારી પુત્રીને છાજતી રીતે એમણે જીવનપર્યંત પાળ્યાં અને સુખી થયા.

ઘણી વાર તો ચતુર પતિ કચેરીમાંથી પાછા ફરતાં પત્નીની મલિન મુખમુદ્રા ઉપરથી એના સતપ્ત હૃદયને પારખીને સ્નેહપૂર્વક કારણુ પૂછતા, ત્યારે રમાબાઇ ઉડાવનારો જવાબ આપતા કે, “ નાના ભાડુ અથવા માતા યાદ આવ્યા હતા ”

૧૭–ક્ષાત્રકીર્તિ–રાજા દિલીપ

એક સમયે સૂર્યવંશી રાજા દિલીપ પુત્રપ્રાપ્તિની આશામાં મહર્ષિ વસિષ્ઠના આશ્રમમા ગૌ–સેવા–વ્રતમાં કામે લાગેલા હતા. એક દિવસે ગાયો ચરાવતાં ચરાવતાં જોયુ કે, એક વિકરાળ સિંહ અચાનક ત્યા આવીને મહર્ષિની ગાય ઉપર આક્રમણુ કરવાની તૈયારીમા છે દિલીપે હથિયાર ઉપાડયું, પણુ હાથ ચાલ્યો નહિ; એટલે લાચાર થઇને પોતાના દેહને સિંહની આગળ આડો પાડીને કહ્યું કે, “ આપ દૈવી શક્તિસંપન્ન છો, નહિ તો હુ શસ્ત્ર ચલાવવા-

મા અશક્ત કેવી રીતે બની જાઉં ? મારું ભક્ષણ કરો અને મારી રક્ષામા સોંપાયેલી ગાયનુ રક્ષણ કરો." સિંહે કહ્યુ કે, " હું તો આ ગાયનુંજ ભક્ષણ કરીશ. તું સમૃદ્ધિશાળી રાજા છે. મહર્ષિને બીજી સેંકડો ગાયો આપીને સંતુષ્ટ કરજે. નાહકનો તુ તારા સુ-કુમાર દેહનો ત્યાગ શા સારુ કરે છે ?" દિલીપે ઉત્તર આપ્યો કે, " બીજાઓનુ ક્ષત(ઘા)માથી રક્ષણ કરે, તેજ ક્ષત્રિય કહેવાય છે. હું મારા રક્ષણમા મુકાયલી ગાયને બચાવી ન શકું અને જી-વતો રહું તો સંસારમાં મારી ઘણી અપકીર્તિ થાય. હું ક્ષાત્રધર્મથી ભ્રષ્ટ થયો એમ ગણાય, એવી દશામાં મરવુ એજ મારે માટે એક-માત્ર ઉપાય છે."

સિંહે કહ્યુ કે, " જેવી તારી મરજી, ચાલ બચ્ચા આવી જા." દિલીપ આનંદપૂર્વક મૃત્યુની રાહ જોતો અવિચલિત નેત્રે સિંહની સામે એકીટશે જોવા લાગ્યો, પણ સિંહે તેના ઉપર હુમલો કર્યો નહિ તેનું સાહસ તથા ક્ષાત્રધર્મમાં દૃઢતા જોઈને દેવતાઓએ અંતરીક્ષમાંથી પુષ્પવૃષ્ટિ કરી અને સિંહરૂપધારી ધર્મ, રાજાને પુત્રપ્રાપ્તિનું વરદાન આપીને અંતર્ધાન થઈ ગયો દિલીપનો પુત્ર રઘુરાજા પણ ઘણો યશસ્વી નીકળ્યો અને તેના નામ ઉપરથી એ વંશ રઘુવંશ કહેવાયો મર્યાદા પુરુષોત્તમ રામચંદ્રજીએ પણ એજ મહાન વંશમા જન્મ લીધો હતો

९८–उत्तम मानवनी इच्छा पण केवी उच्च होय छे?

મારે શું જોઇએ ? એના ઉત્તરમા શ્રીદેવીપ્રસન્ન રોય એક સ્થળે લખે છે કે, " લોઢાના જેવો વજ્રકઠોર દેહ, કે જે દેહ બે-ચાર દિવસ ભૂખ્યા રહેવાથી શક્તિહીન થઇ જાય નહિ, જે દેહ દસ દિવસ વરસાદમાં ભીંજાવાથી કે પ્રચંડ તાપમાં ફર્યાથી માંદો પડે નહિ તથા જે દેહ દસ રાત્રિ જાગ્યાથી થાકી જાય નહિ; આવું તંદુ-

રસ્ત શરીર અને બીજું પ્રેમથી છલાછલ ભરેલુ, પારકાના દુઃખે વિહ્વળ તથા દેશના અને દેશજનના સુખે સદા સુખી રહે એવુ હૃદય જોઇએ." કેવી ઉચ્ચ અભિલાષા! દેવીબાબુના ચરિત્રનુ અવલોકન કરનાર એક વિદ્વાન લખે છે કે, "આ બધી વાતો દેવીબાબુના જીવનમા અમે સત્ય રૂપે પ્રત્યક્ષ જોઈ છે."

૧૧–શ્રીદેવીપ્રસન્ન રૉયનો સ્વાતંત્ર્યપ્રેમ

દેવીપ્રસન્ન રૉયનો સ્વાતંત્ર્યપ્રેમ બહુજ દૃઢ હતો. યૌવનના આરંભમાજ તેમણે સંકલ્પ કર્યો હતો કે, કોઈની ગુલામી નહિ કરુ. આર્થિક અવસ્થા સારી નહિ હોવાને લીધે જીવનના પ્રારંભમા અનેક દુઃખો વેઠીને પણ એ પોતાના સંકલ્પને દૃઢ વળગી રહ્યા હતા. એમના પુત્ર પ્રભાતકુસુમને વિલાયત મોકલવાનો પ્રસંગ આવ્યો, ત્યારે એક સંબંધીએ સૂચના કરી કે, "એને વિલાયત મોકલી એવુ કાંઈ ભણાવો કે દેશમા પાછો ફર્યા પછી સરકારી મોટી અમલદારી મળે." દેવીબાબુએ હસીને કહ્યુ કે, "મે પોતે ઘોર આર્થિક કષ્ટ ભોગવ્યા છતાં પણ કદી નોકરી કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો નથી, તો એકના એક પુત્રને પૈસા ખર્ચીને ગુલામ બનાવી દઉં, એ તો કેમજ બને? પ્રભાત બૅરિસ્ટર થઇ આવીને એક પણ નિરપરાધીને કાયદાની જાળમાથી બચાવી લાવશે તો મારા ખર્ચેલાં નાણા સફળ થશે"

એમણે પુત્રને દેશહિતનાં કામોમા જોડાવામા સહાયતા આપી હતી.



૧૦૦–ઘરખર્ચનો હિસાબ રાખવાની આવશ્યકતા

(મહાત્મા ગાંધીજી)

મહાત્મા ગાંધીજી પોતાની આત્મકથામા વિલાયતમાં ગાળેલા વિદ્યાર્થીજીવનનુ વર્ણન કરતા લખે છે કે, "આ મૂર્છાના કાળમાંયે અમુક અંશે સાવધાન હતો અને હું તો પાઇએ પાઇનો હિસાબ રાખતો ખર્ચની ગણુતરી હતી. દર માસે પંદર પાઉંડથી વધારે ન ખર્ચવા એમ મેં નિશ્ચય કર્યો હતો. બસ (મોટર)મા જવાનું કે ટપાલનુ કે છાપાનું ખર્ચ પણ હમેશા માંડતો ને સૂતા પહેલાં હમેશાં મેળ મેળવી જતો. આ ટેવ છેવટ સુધી કાયમ રહી અને તેથીજ હુ જાણુ છુ કે, જાહેરજીવનમાં મારે હસ્તક લાખો રૂપિયાનો ઉપાડ થયો છે, તેમા હું યોગ્ય કંજૂસાઈ વાપરી શક્યો છુ. જેટલી હિલચાલો મારા હાથ નીચે ચાલી છે, તેમા કોઇ દિવસ મેં કરજ નથી કર્યું, પણ દરેકમા કંઇક ને કંઈક જમા પાસામા રહ્યુ છે. દરેક નવયુવક પોતાને મળતા થોડા રૂપિયાનો પણ હિસાબ કાળજીપૂર્વક રાખશે, તો તેનો લાભ મેં જેમ ભવિષ્યમા ઉઠાવ્યો ને પ્રજાને મળ્યો, તેમ તે પણ અનુભવશે "

આ ઉપરાંત અનેક લાભ નિયમિત હિસાબ રાખવામા છે. અનુભવજ તેની સાક્ષી પૂરશે.

૧૦૧–પરોપકારનાં નાનાં અને મોટાં કાર્યો વિષે સમજૂત

સેંટ ફ્રાન્કોઈ ડિસેલ્સે પરોપકારના મોટા અને નાના કામોને અનુક્રમે સાકર અને મીઠાની ઉપમા આપી છે. સાકર મીઠા કરતા વધારે સ્વાદિષ્ટ છે ખરી, પણ આપણે તેની વપરાશ કરકસરથી કરીએ છીએ. મીઠું ડગલે ને પગલે કામમાં આવે છે અને તે

સબરસ કહેવાય છે તેજ પ્રમાણે પરોપકારના મોટાં કામ સર્વથી થઈ શકે એવાં હોતા નથી, પણ નાનાં કામ તો સર્વથી થઇ શકે એવાં હોય છે. માટે સર્વકોઇએ પોતપોતાના ગજા પ્રમાણે દુનિયાનું ભલુ કરવાની ખત રાખવી જોઇએ અને તેમ થાય તો જગત કેટલુ બધુ સુખરૂપ થઇ શકે!

("સુખ અને શાતિ"માંથી)

૧૦૨–નેપોલિયન બોનાપાર્ટની પક્ષી પ્રત્યે દયા

ડ્યૂક ઑફ વેલિગ્ટનને હાથે પરાજિત થઇને નેપોલિયન નિરાશ અને ઉદ્દાસ ભાવે પોતાના એક મિત્ર સાથે પેરિસના એક મકાનમા બેઠો હતો. પોતાનો ટેક છોડીને અંગ્રેજોને શરણે જવુ કે અમેરિકા નાસી જવું, તેના વિચારમા એ નિમગ્ન હતો, એટલામા બહારથી ઊડતુ ઊડતું એક પક્ષી બારીમાં આવીને બેઠુ. નેપોલિયનને શકુન ઉપર વિશ્વાસ હતો અને એવી રીતે પક્ષીનું આવવુ શુભ શકુન ગણાતુ હોવાથી પેલો મિત્ર પ્રસન્નવદને બોલી ઊઠ્યો કે, "બેડો પાર! શકુન કેવા સારા થાય છે!" એમ કહી તેણે એ પક્ષીને પકડ્યુ અનેક પ્રાણીઓનો સહાર કરનાર નેપોલિયનના હૃદયમા એ સમયે દયાનો સચાર થવાથી તેણે કહ્યુ કે, "બિચારા એ પ્રાણીને છોડી દે, દુનિયામા એવા દુ:ખી જીવો ઘણા છે શા માટે એક વધારે જીવને દુ ખી કરે છે?"

હજારો મનુષ્યોનો વધ કરતા જેના હૃદયમા દયા કે અનુકપાનો આવિર્ભાવ થતો નહોતો, તેનાથી આજે એક પક્ષીનુ સામાન્ય દુ ખ પણ ખમી શકાયુ નહિ. જીવદયા મનુષ્યસ્વભાવમા રહેલો ઊંડો પણ સામાન્ય ગુણ છે.

१०३–सॉक्रेटिसनो मृत्यु विषे अभिप्राय

ત્રીસ જુલમગારોએ દસ સેનાપતિઓને ફરમાવેલી દેહાંતદંડની સજાને પોતાની સંમતિ નહિ આપવા બદલ પ્રસિદ્ધ તત્ત્વવેત્તા સૉક્રેટિસના ઉપર ઍથેન્સની રાજસભાએ જ્યારે વિષપાન કરી મૃત્યુને શરણ થવાની સજા ફરમાવી, ત્યારે વિષનો પ્યાલો હાથમાં લઇને તેણે કહ્યું કે, "ન્યાયને ખાતર મરવું એ પણ હું એક લાભજ સમજુ છુ." તે વખતે તેણે એ પણ કહ્યુ કે, "મૃત્યુ એ બીજુ નહિ તો એક ગાઢ સ્વપ્ન કે દીર્ઘ નિદ્રા હોય, તોપણ તે જીવત દશા કરતા તો વધારે સારી છે, એવી મને ખાતરી છે."

("સુખ અને શાંતિ"માથી)

१०४–स्वामी विवेकानंदनी सहृदयता

એક દિવસ તિબેટની યાત્રામાથી પાછા ફરેલા સ્વામી અખંડાનંદજી, સ્વામી વિવેકાનંદજીની આગળ તિબેટમા પોતે જોયેલા બનાવોનું વર્ણન કરી રહ્યા હતા એક સાધુના અપૂર્વ આચરણનો પ્રસંગ નીકળ્યો. તેમણે કહ્યુ કે, "ભાઇ! એ સાધુ પોતાની જાતને કેટલો બધો ભૂલી ગયો હતો, કે મે પોતાની આંખે એક વાર જોયું કે, નિરાધાર પતરોગીઓના ટોળાને એ દયાળુ, માતાની પેઠે આલિંગન કરતો હતો અને ચેપ લાગી જવાની જરા પણ બીક રાખ્યા વગર એમની સેવા–શુશ્રૂષા કરતો હતો. વળી વિચિત્ર વાત તો એ હતી કે, એવા પરોપકારી માણુસના ચારિત્ર્યમાં એક માણુસે ઘોર દૂષણ કહ્યુ હતુ."

તે સાધુની રોગીઓની સેવાની વાત સાભળતા સ્વામી વિવેકાનંદજીના આખા મુખમંડળ ઉપર એક અપૂર્વ પ્રેમ તથા કરુ

ણુનો ભાવ ઝળકી ઊઠ્યો તે ભક્તિપૂર્વક બોલી ઊઠ્યા કે, "જેની વાત તમે મને સંભળાવી રહ્યા છો, તેઓ ખરેખર મહાપુરુષ છે એમ ન હોય તો દુ:ખી અને રોગીઓની દશા જોઈને એનો પ્રાણ એટલો બધો દુભાયજ કેમ? આપણે કેમ રોગીઓની એવી રીતે સેવા કરી શકતા નથી? ચારિત્ર્યના દોષ ગણાવ્યા એ તો આડીઅવળી વાત થઈ. નિંદાખોરોની નિંદાઓ ઉપર ધ્યાન આપશો નહિ. એ તો માત્ર બીજાને માટે સાભળેલીજ વાત છે. પણ તમે નજરોનજર જે જોયુ તે તો વાસ્તવિક રીતે મહાપુરુષનુજ આચરણ છે. રત્નજ રત્નને ઓળખી શકે છે"

એ કહેતા કે, "જેનામા સહૃદયતા છે તે માણસ હજાર કુકર્મ કરવા છતાં પણ ખરો છે ભગવાનની દયા થતા એક પળભરમા એ સુધરી જશે"

૧૦૫–વેલિંગ્ટનના જીવનની સાર્થકતા

વૉટરલૂના યુદ્ધની સમાપ્તિ વખતે પાછળ દોડ્યા આવતા અંગ્રેજ સૈનિકો ઉપર ઝાડીઓમાં સંતાઈ રહીને ફ્રેંચ સિપાઈઓ ગોળીબાર ચલાવી રહ્યા હતા એક અંગ્રેજ અમલદારે ડ્યૂક ઑફ વેલિંગ્ટનને કહ્યુ કે, "આપ જરા સાચવીને પાછળ પાછળ આવજો." ડ્યૂકે ઉત્તર આપ્યો કે, "હવે ગોળી વાગ્યાથી હુ મરી જઈશ તો વિશેષ હાનિ નથી મારા જીવનનુ કાર્ય સમાપ્ત થયુ છે આ વિજય પછી યુરોપમા કોઈ મોટા યુદ્ધની જરૂર ઘણા લાંબા સમય સુધી રહેશે નહિ."

૧૦૬–ચીનમાં સ્વામી વિવેકાનંદ

ચીનદેશ સાથે પરદેશની સરકારની સંધિ થયેલી હોવા છતાં કેટલાક નક્કી કરી રાખેલા નગરોમાજ પરદેશીઓ દાખલ થઇ શકે છે. એ નગરોની સીમા ઓળગીને ગામડાઓમાં જવાનો અધિકાર કોઇને નથી. ચીનના ગામડિયાઓ પરદેશીઓની વિરુદ્ધ હોવાથી જો તે પરદેશીઓ સીમાની પાર જવાનો પ્રયત્ન કરે તો તેઓ તેને નિર્દયતાપૂર્વક મારે છે.

સ્વામી વિવેકાનદ એક ચીના દુભાષિયાને લઇને કેન્ટન શહેર જોવા ગયા હતા. બે જર્મન મુસાફરો પણ એમની સાથે થઇ ગયા અને બધા સાથે સાથેજ મંદિરો જોવા ગયા શહેરની બહાર થોડે દૂર એક ગામમા એક ખૂબ મોટુ મંદિર દેખાતુ હતું. સ્વામી વિવેકાનદે એ સ્થાન પર લઇ જવાની દુભાષિયાને આગ્રહપૂર્વક વિનતિ કરી અને બધા એ ગામ તરફ જવા લાગ્યા. એ લોકો શહેરની બહાર આવ્યા, એટલે હાથમાં લઠ્ઠ લઇને કેટલાક ગ્રામવાસીઓ ગાળો ભાંડતા આવ્યા. પેલા જર્મનો તો પાછે પગે નાસી ગયા સ્વામીજીએ દુભાષિયાને સમજાવ્યુ કે, "હું ગામ લૂટવા આવ્યો નથી, વેપાર કરવાનો પણ મારો ઉદ્દેશ નથી અને સાધુ-સંન્યાસીને કોઇ મારતું નથી." એટલુ કહીને દુભાષિયાને સાથેજ રાખ્યો ગામવાળા લોકો પાસે આવ્યા, ત્યારે દુભાષિયાએ તેમને સમજાવ્યું કે, "આ તો હિદુસ્તાની છે." એ શબ્દો સાંભળતાવારજ ગુસ્સાના આવેશમા આવેલા ગામડિયા એકદમ શાંત થઇ ગયા. સર્વેએ સાષ્ટાંગ પ્રણામ કર્યા કોઇએ તેમને કહ્યુ કે, "મારો છોકરો માંદો છે." કોઇએ કહ્યું કે, "મારા ઘરમાં ભૂત છે, એક કવચ લખી આપો" સ્વામીજીએ ગજવામાંથી એક કાગળ કાઢીને

એના નાના નાના ટુકડા કરી દૃઢ અને સંપૂર્ણ શુદ્ધ ભાવે શુભેચ્છાપૂર્વક "ૐ" શબ્દ લખી આપ્યો અને એ કવચ બધાને વહેંચ્યાં. બધા પ્રસન્નતાપૂર્વક તે લઈ ગયા; કેમકે એમને ખાતરી હતી કે, એ કવચથી એમના બધાં સંકટ દૂર થશે.

ગ્રામવાસીઓ પ્રેમપૂર્વક સ્વામીજીને પોતાની સાથે લઇ ગયા અને ત્રણ બૌદ્ધમંદિર તથા મઠ બતાવ્યા. પ્રત્યેક મઠમા બંગાળી અક્ષરમા સસ્કૃત ભાષામાં લખેલા બૌદ્ધશાસ્ત્રના અનેક ગ્રંથો હતા. એ ઉપરાંત બૌદ્ધ ધર્મપ્રચારક અનેક બંગાળી સાધુઓની મૂર્તિઓ પણ ત્યા સુરક્ષિત હતી.

ભારતવર્ષના રાગદ્વેષરહિત સન્યાસીને જોતા વિદેશીઓનો દ્વેષભાવ પણ લુપ્ત થઈ જાય છે.

૧૦૭–વસ્તુનું મૂલ્ય તેના સંગ્રહમાં નહિ પણ વપરાશમાં છે

કોઇ એક રાજાના રત્નભંડારમાં હીરા, મોતી, પન્ના, નીલમ વગેરે જાતજાતના કીમતી ઝવેરાત ભરેલાં હતાં. કેટલાક કેળવાયેલા મનુષ્યોને એ રત્નભંડાર બતાવતા એમાના એક જણે વિનયપૂર્વક પૂછ્યુ કે, "મહારાજ! એ બધાથી આપને શી આવક થાય છે?" મહારાજાએ કહ્યું કે, "આવક શાની થાય? એને સારુ તો ઊલટો પહેરેગીરો તથા વિશ્વાસુ ખજાનચી રાખવામા દર વર્ષે હજારો રૂપિયા ખર્ચ થાય છે." પેલા સદ્‌ગૃહસ્થે કહ્યું કે, "મહારાજ! આટલા બધા કીમતી પથ્થરોમાથી કાંઈ પણ ઊપજ થતી નથી, પરતુ મારા ઘરની પાસે એક ગરીબ વિધવા છે, તેણે ત્રણ રૂપિયાના બે પથરા (ઘંટીના પડ) ખરીદ્યા છે, તેમાંથી એનુ ગુજરાન ચાલે છે એ મોટા પથરા શુ આ બધી મોજશોખની વસ્તુઓ

કરતા વધારે ઉપયોગી નથી? આટલા બધા રૂપિયાના કીમતી પદાર્થોને પેટીમા રાખી મૂકવાને બદલે એ નાણાનો ઉપયોગ રાજ્યના વેપાર તથા હુન્નરને ઉત્તેજન આપવામા કરવામા આવે, તો કેટલા લોકોનુ ગુજરાન ચાલી શકે?"

१०८–एक नागरणनी पाकशास्त्र तथा गृहकार्यमां कुशळता

જૂના વખતમા છબીલરામ કરીને એક નાગર ગૃહસ્થ કોઈ રાજ્યના દીવાન હતા. એક વખત તેમણે ગામના જ્ઞાતિભાઇઓને જમવાને નોતર્યા. જમી રહ્યા પછી સૌ ઘેર જવાની તૈયારી કરતા હતા, તેવામા દસપદરનો પગારદાર એક ગરીબ નાગર ધીમેથી બોલ્યો કે, "આજ તો ભાઇસાહેબનાં નોતરાંનો સ્વીકાર કરવો પડ્યો, એટલે ઘરની રસોઇની મજા ચૂકયા!" આ શબ્દો દીવાનને કાને ગયા. તેમના મનમા આવ્યું કે, પોતે જ્ઞાતિભાઇઓને માટે ભાતભાતના જમણુ તૈયાર કરાવ્યા હતા, તેની મજા કરતા આ ગરીબ નાગરના ઘરની રસોઇમા કેવીક મજા હશે કે તે ચૂકવાથી પોતે અફસોસ કરે છે? માત્ર મિથ્યાભિમાનથીજ તે બોલે છે કે કઇ ખરું છે, તે જાણુવાની દીવાનસાહેબને ઇચ્છા થઈ

કેટલાક દિવસો વીત્યા પછી દીવાનસાહેબ ઘોડે ચઢી બરાબર જમવાના વખતેજ નાગરવાડામા પેઠા. પેલો નાગર બારણા આગળ ઊભો હતો. તેણે દીવાનસાહેબને જોયા. અત્યારે અહીં કોને ત્યાં પધરામણી થઈ છે તે જાણવા તે આતુર થયો. એટલામા તો તેના ઘર આગળજ ઘોડો આવીને ઊભો. પ્રણામ કરી "પધારો, પધારો," એમ બોલતો તે નાગર દીવાનસાહેબની સામે આવી ઊભો. "અત્યારે આપના પગલા કયાથી?" એમ તેણે પૂછ્યું. ખુલાસામા

દીવાને જણાવ્યું કે, "સહેજ કામે બહાર નીકળ્યો હતો અને મોડું થયું, તેથી મેં વિચાર્યું કે, કોઈ ભાઈને ત્યાંજ ખાઈ લઈશું. તમારું ઘર નજીક દીઠું એટલે અહીં આવ્યો છું, કશી ખાસ તૈયારીની જરૂર નથી, જે તૈયાર હશે તે ચાલશે." પેલા નાગરે દીવાનસાહેબને ઘરમા લઈ જઇ એક ચોખ્ખા આસન પર બેસાડ્યા ઘર નાનુ પણ ચોખ્ખુ અને અગરબત્તીના ધૂપથી મઘમઘતું હતુ. આબળાથી સુવાસિત અને ગરમ કરેલું જળ તૈયાર હતુ. તે વડે દીવાનસાહેબ સ્નાન કરી રહ્યા, એટલે ગૃહપત્નીએ પ્રેમ અને નરમાશથી જણાવ્યું કે, "જમવા પધારો." રંગોળીથી શોભીતાં આસન તૈયાર થયા અને આરસી જેવા માંજીને ચળકતા કરેલા જળપાત્રો યોગ્ય સ્થળે ગોઠવાયા. રસોઇમાં આઠદશ અતિ સ્વાદિષ્ટ વાનીઓ તૈયાર કરી હતી પીરસવાની રીતમાં નાગરિક સુઘડતા ચોખ્ખી જણાઇ આવતી હતી આ સર્વથી દીવાનસાહેબ પ્રસન્ન થયા, પણ જમતા જમતાં એક ક્રિયા થતી હતી, તેનુ કારણ તેમનાથી સમજાયું નહિ. તે એ કે, ભાણા પાસે ગરમ પાણીની એક વાડકી મૂકી હતી, તેમાં પેલો નાગર વારવાર આંગળી બોળતો હતો ને તે પાણી બદલી લઈ બાઈ નવુ હૂંફાળું પાણી રેડી જતી હતી. દીવાનસાહેબે જમ્યા પછી આનુ કારણ તે નાગરને પૂછ્યું તેણે કહ્યુ કે, "એક વાનીમાં આંગળી બોળી જમીએ ને પછી ધોયા વગર બીજી વાનીમા હાથ ઘાલી જમીએ, તો બન્નેના સ્વાદ ભેગા થાય એટલે બરાબર રસોઇની ખૂબી સમજાય નહિ ને?" વધારામાં તેણે દીવાનસાહેબને જણાવ્યું કે, "આપણે જમ્યા તે સર્વ વાનીઓ માત્ર જુવારમાથીજ બનાવેલી હતી." દીવાન આશ્ચર્યચકિત થયા રસોઇયાની બનાવેલી પોતાના ઘરની કીમતી રસોઈમાં નહોતી આ ગરીબ નાગરણની રસોઇની મીઠાશ, કે પોતાના પીરસનારમાં નહોતો અનુભવ્યો કદી આવો પ્રેમ, તેમજ

સ્વાદની પરીક્ષા કરવાની નહોતી ખીલી આ ગરીબ નાગરના જેવી પોતાની રસવૃત્તિ, એમ તેમને સ્પષ્ટ જણાયું. આવી પત્નીના ગરીબ પતિનાં ધન્યભાગ્ય છે, એમ તે સમજ્યા. બાઇને બહેન કહી બોલાવી દર વર્ષે કાપડાના સો રૂપિયાની રકમ તેને બાંધી આપી અને તેઓ ખુશી થતા ઘેર ગયા.

ચતુર અને ગૃહવ્યવસ્થામા કુશળ સ્નેહાળ પત્ની ગમે તેવા ગરીબ સ્વામીના ઘરને સ્વર્ગસદન બનાવી શકે છે.

('મજૂરસંદેશ'માથી)

૧૦૯–મહાદેવ ગોવિંદ રાનડેની ગરીબો માટે લાગણી

ન્યાયમૂર્તિ રાનડેને બાલ્યાવસ્થાથીજ ગરીબો પ્રત્યે દયા હતી. નિર્ધન ગોઠિયાઓની દશા જોઇને એમનું હૃદય પીગળી જતું. તહેવારને દિવસે માતા મોટા હરખથી એમને કઠી, વીંટી વગેરે પહેરાવે, પરંતુ કંઠી પહેરાવે તે દેખાય નહિ તેટલા માટે ગળે ખેસ વીંટે, કડું, પહેરણની બાંયની અંદર ઘાલી દે અને વીંટીમાંનું નંગ અંદરની બાજુ ફેરવી લઇ મૂઠી વાળી રાખે એક વાર ઘરની એક વડીલ સ્ત્રીએ તેમને ઠપકો આપ્યો કે, "માધવ! તારી મા આટલા પ્રેમથી તને ઘરેણા પહેરાવે છે તે તું કેમ પહેરાવવા દેતો નથી વારુ? ને પહેરે છે તો દીવાનાની માફક તેને સંતાડે છે કેમ?" બાળક માધવરાવે ઉત્તર આપ્યો કે, "રોજ આપણે ત્યા માધુકરી કરવા સારુ બે વિદ્યાર્થીઓ આવે છે અને ભોજન કરી જાય છે તે દાગીના ક્યાં પહેરે છે?"

પોતાનાજ જેવા વિદ્યાર્થીઓ માધુકરી માગી પેટ ભરે, અલંકારનું તો દર્શન સુદ્ધા ન કરે અને પોતે ઠાઠ મારીને ફરે, એ એમના પરગજુ હૃદયને અસહ્ય થઈ પડ્યું હતું. એજ સદ્‌ગુણના વિકાસથી ભવિષ્યમા એમણે દેશહિતના અનેક કાર્યો કર્યાં હતાં.

૧૧૦—રાનડેનું અવિચલિત આજ્ઞાપાલન

એક સમયે રાનડેના માતાએ એમને બરફી આપી અને એમના બીજા હાથમા એક નાનો કટકો આપી કહ્યુ કે, "આ તું ખા અને આ પેલા છોકરાને આપ." રાનડેએ નાનો કટકો પોતાના મુખમાં મૂક્યો અને મોટો કટકો ચાકરના છોકરાને આપ્યો. થોડી વારમાં ચાકરના બાળકના હાથમા મોટો કટકો જોઈ માતાએ પૂછ્યુ કે, "અરે! આને નાનો કટકો આપવાનો તે મોટો આપ્યો અને તેં નાનો લીધો?" માધવરાવે કહ્યુ કે, "તેં 'આ હાથમાંનો એને આપ' એમ કહ્યુ માટે મે એ આપ્યો." માતાને સમજાયુ કે, "આ હાથમાંનો આપ" એમ કહેવામાં પોતાની ભૂલ થઈ જવાથી આમ બન્યું હતું.

માતાએ તો ભૂલ કરી પણ બાળક રાનડેએ તો સરળતાથી તેમની આજ્ઞા પાળી.

૧૧૧—વિલિયમ કેરીનો વિદ્યાપ્રાપ્તિ માટે અસાધારણ શ્રમ

ભારતવર્ષમા અગ્રેજી રાજ્યના આરંભકાળમા જે ગણ્યા-ગાઠ્યા પરોપકારી અગ્રેજોએ આપણા દેશની સેવા કરવામા જીવન ગાળ્યું હતું, તેમા વિલિયમ કેરીનું નામ અગ્રગણ્ય છે ઇ. સ. ૧૭૯૩ના નવેમ્બર માસમા એ ભાગીરથીને કિનારે ઊતર્યા હતા. આ દેશમા વસ્યાનુ સાર્થક કરવુ હોય, દેશવાસીઓના આચાર-વિચાર તથા મનોભાવથી પરિચિત થવુ હોય, તો એમની ભાષા તથા સાહિત્યનુ જ્ઞાન હોવું જોઇએ. એવો વિ-

ચાર કરીને એમણે બંગાળી ભાષાનો અભ્યાસ કર્યો. સંસ્કૃત ભાષાનું સારું જ્ઞાન ન હોય તો બંગાળી ભાષાની ઉન્નતિ થાય નહિ, એમ ધારી સંસ્કૃત ભણવાનો સંકલ્પ કર્યો અને થોડા દિવસોમાંજ એ ભાષામાં પ્રવીણતા મેળવી. ઈ. સ. ૧૭૯૬માં મહાભારતના ગુણકીર્તન કરતા એક મિત્રને તેમણે વિલાયત લખ્યું હતું કે, "મહાભારતનો ઘણો ભાગ મેં વાચ્યો છે. મહાભારત એક વીરરસપૂર્ણ કાવ્ય છે. ઘણી સુંદર અને સુલલિત ભાષામા લખાયું છે." ઈ સ ૧૮૦૭માં ફોર્ટ વિલિયમ કૉલેજના સંસ્કૃત અધ્યાપકની નોકરી તેમને મળી. ત્યા રહીને એમણે હજાર પૃષ્ઠનું એક સંસ્કૃત વ્યાકરણ રચ્યુ હતુ.

સસ્કૃત અને બગાળી ભાષા ઉપરાત હિંદુસ્તાની, ઊડિયા, તૈલંગી, કાનડી, મરાઠી અને તામિલ વગેરે પ્રાતિક ભાષાઓમા સારી પ્રવીણતા મેળવી હતી. ભિન્ન ભિન્ન ભાષાના પ્રચારવાળા આ મહાખડનો ખરો પરિચય તો પ્રાંતિક ભાષાઓ અને સાહિત્યના અભ્યાસથીજ મળી શકે. મહાત્મા ગાધીજી એ તરફ આપણું ધ્યાન ખેચી રહ્યા છે, પણ હજુ દેશના કેટલા યુવકોનું ધ્યાન એ તરફ ગયુ છે? કેટલી પાઠશાળાઓમા ભારતની ભિન્ન ભિન્ન ભાષાઓના અભ્યાસનો પ્રબધ છે?

વિલિયમ કેરીના અગાધ પાડિત્યની વાત સાભળીને આપણે મુગ્ધ થઈ જઇએ છીએ, પણ એવુ પાડિત્ય કાંઈ પરિશ્રમ વગર આવતુ નથી વિલિયમ કેરી દરરોજ કેટલી મહેનત કરતા હતા, એ જાણીને આપણે છક થઈ જઇએ છીએ. એમના એક મિત્રના પત્રમાથી એનુ વૃત્તાંત જાણવામા આવ્યું છે. એ લખે છે કે, "કેરી સવારમાં ૭ ઘડી પૂર્વે નિદ્રામાંથી ઊઠીને હિબ્રૂ ભાષામા લખેલા જૂના બાયબલનો એક અધ્યાય વાચે છે, સાત વાગ્યા સુધી ભગવત્ચિંતનમા નિમગ્ન રહે છે, ત્યાર પછી નોકરોને સાથે લઇને ગૃહ-

પ્રાર્થના કરે છે, પ્રાર્થના પૂરી થયા પછી મુનશીજીની પાસે ફારસી ભાષા ભણે છે અને ત્યાર પછી પંડિતજી પાસે બેસીને રામાયણનો અનુવાદ કરે છે; દસ વાગ્યા પછી કૉલેજમા જાય છે, કૉલેજનુ કાર્ય સમાપ્ત કરીને બે વાગે ઘેર પાછા ફરે છે અને ઘેર આવીને બંગાળી અનુવાદ તથા પ્રૂફ સુધારવામા કામે લાગી જાય છે. ત્યાર પછી ભોજન કરીને ફોર્ટ વિલિયમ કૉલેજના મુખ્ય પંડિતજીની મદદથી બાયબલના એક અધ્યાયનો અનુવાદ કરે છે. સાંજે છ વાગે તૈલંગી ભાષાના પંડિત પાસે એ ભાષા ભણે છે. સંધ્યાકાળ પછી આશરે પચાસ ઉપાસકોને લઇને અંગ્રેજીમાં દૈનિક પ્રાર્થના કરે છે. ઉપાસના થઈ રહ્યા પછી બીજી એક ભાષામા બાયબલનો અનુવાદ કરે છે અને રાત્રિના અગિયાર વાગ્યાને સમયે ગ્રીક ભાષામા લખેલા બાયબલના એક અધ્યાયનો પાઠ કરે છે. પાઠ કરી રહ્યા પછી પરમેશ્વરના ચરણમા આત્મસમર્પણ કરીને નિદ્રાના સુકોમળ ખોળામાં થાક ઉતારે છે.” કેવું ઉદ્યોગી જીવન!

એ પણ સ્મરણમા રાખવા જેવું છે કે, વિલિયમ કૅરી હિંદુસ્તાનમા આવતાં પહેલા ગરીબ દશામા હતા અને એક મોચીને ત્યાં કામ કરતા હતા, પણ એ ધંધામાથી થોડીઘણી ફુરસદ કાઢી પુસ્તકો વાચતા હતા અને ગ્રીક વગેરે ભાષા શીખ્યા હતા, એટલા માટેજ એમના મૃત્યુ પછી અંગ્રેજ કવિ રૉબર્ટ સાઉધીએ લખ્યું હતુ કે, “એક મોચીએ બેચાર સાધારણ માણસોની મદદથી જે મહાન કાર્ય સાધ્યું છે, તેવું કાર્ય સાધવાને દુનિયામાં બહુ થોડા માણસોજ સમર્થ થાય છે.” (‘જ્ઞાન-પ્રસૂન’ માથી)

૧૧૨–પ્રેમનું બળ

એક નાનીસરખી છોકરી એક ભારે બાળકને ઊંચકીને જતી હતી. એના ઉપર દયા લાવી કોઇએ પૂછ્યુ કે, “અલિ! આ

મોટો છોકરો તારાથી ઉંચકાય છે? તને ભાર નથી લાગતો?” પેલી છોકરીએ કહ્યુ કે, “ના, એ ભારે નથી લાગતો, એ તો મારો સગો ભાઈ છે ”

પ્રેમમાં ગમે તેવા ભારને પણ હલકો કરી નાખવાની શક્તિ છે.

११३–ऋण चूकववानी काळजी

હિંદુમાત્રનો વિશ્વાસ છે કે, કોઈનું દેવું રાખીને મરી જવું નહિ, નહિ તો એ ઋણ ચૂકવવા ફરીથી જન્મ લેવો પડશે. એક સાચો હિંદુ, મુદતના કાયદાનો લાભ લઇ ઋણની જવાબદારીમાથી મુક્ત થવાનું પસદ નથી કરતો. હરાનંદ ભટ્ટાચાર્યના જીવનના અંતભાગની એક ઘટના અમારા એ વિચારનું સત્ય સાબિત કરે છે.

ઈ. સ. ૧૮૯૬મા એમના પુત્ર પંડિત શિવનાથ શાસ્ત્રી જ્યારે કલકત્તામા કોર્નવૉલિસ સ્ટ્રીટમાં રહેતા હતા, ત્યારે હરાનંદ, એક દિવસ ત્યાં, શિવનાથ બહાર ગયેલા હોવાથી તેમની પથારીમાં સૂઈ ગયા. શિવનાથ આવીને જુએ છે તો પિતાનું મુખ ખેદયુક્ત છે. તેમણે પૂછ્યું કે, “બાબા ! આપને શું થયુ છે? આજ આટલા બધા ઉદાસ કેમ દેખાઓ છો?”

હરાનંદે કહ્યુ કે, “ઘણા કલેશની એક વાત છે.”

શિવનાથે કહ્યું કે, “એવું તે કલેશનુ કારણ શું છે?”

હરાનદે કહ્યુ કે, “હું વિચાર કરતો હતો કે, એક પૈસો પણ ઉધાર રાખીને નહિ મરું. આટલા દિવસ સુધી હું ધારતો હતો કે, મારે એક પૈસાનું પણ દેવું નથી. એવામાં એકદમ એક દિવસ સાભરી આવ્યુ કે, કોલેજમા હુ અને શ્રીશ વિદ્યારત્ન (જેણે સૌથી પ્રથમ વિધવાવિવાહ કર્યો હતો તે) સાથે ભણતા હતા, ત્યારે તેમની પાસેથી મેં ત્રણચાર વાર કરીને ચાલીસ રૂપિયા ઉધાર લીધા

હતા નોકરીધંધે લાગ્યા પછી રૂપિયા પાછા આપી દેવાનું વચન આપ્યું હતું, પણ ત્યાર પછી પુનર્લગ્નના ઝઘડામા પડીને શ્રીશચદ્ર કયાયે ગયો અને હું એ વાત વીસરી ગયો. હવે વાત સાંભરી આવી, ગમે તેમ કરીને એ ચાલીસ રૂપિયા આપીજ દેવા જોઇએ ”

શિવનાથે ઘણીજ તપાસ કરીને તે શ્રીશ વિદ્યારત્નના પુત્રને રૂપિયા ચાલીસ આપી રસીદ લખાવી પિતાની પાસે મોકલી, ત્યારે હરાનંદને શાતિ વળી. શ્રીશચદ્રના પુત્રે કહ્યું હતુ કે, “ પાંસઠ વર્ષનુ ઋણ આ પ્રમાણે ઘેર બેઠે આપી જાય, એવી વાત તો કદી સાંભળી નથી.”

હરાનદના એક બીજા ઋણુની વાત પણ જાણુવા જેવી છે. એમના મરણુના પચીસ–ત્રીસ વર્ષ પૂર્વે મજિલપુર ગામના વિદ્યાર્થીઓએ એક લાયબ્રેરી સ્થાપી હતી. એમણે હરાનદ શર્માના હાથમાં પુસ્તકોની એક યાદી આપીને કહ્યું કે, “ પંડિતજી ! તમે કોઈ ઓળખીતાની દુકાનેથી આ ચોપડીઓ લાવી આપો, રૂપિયા અમે પાછળથી ચૂકવી આપીશું. ” હરાનંદે પોતાના એક મિત્રની દુકાનેથી દસ રૂપિયાનાં પુસ્તકો ખરીદીને છોકરાઓને સોંપ્યાં. એમણે આજકાલ કરતા રૂપિયા ચૂકવ્યા નહિ. હરાનદ પણ ઉઘરાણી કરવાનુ ભૂલી ગયા. બુકસેલર પણ વીસરી ગયો અને એ પ્રમાણે એ દસ રૂપિયાની વાત વિસારે પડી વૃદ્ધ વયમા ઋણુની ચિંતા કરતાં એમને એ દુકાનના દસ રૂપિયાની વાત પણ સાભરી. શિવનાથને દસ રૂપિયા મોકલી આપ્યા અને લખ્યુ કે, “ એ બુકસેલરને કોઈ વારસ હોય તો તેને આપજો ” ઘણી તપાસ કર્યા પછી શિવનાથ શાસ્ત્રીએ બુકસેલરના પુત્રને શોધી કાઢીને દસ રૂપિયા આપી પિતાને રસીદ મોકલાવી.

એ અવસ્થામાં ઋણુ સંબધી વિચાર કરતા હરાનદને સાભરી આવ્યુ કે, વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં ભવાનીપુરમાં એક કાપડિયાની

દુકાનેથી પાંચ રૂપિયાનું કાપડ ઉધાર લીધું છે, તેના નાણાં ચૂકવ્યાં નથી. પાછો પુત્ર શિવનાથ ઉપર હુકમ ગયો. આ વખતે દુકાનદારનો પત્તો ઘણી તપાસ કર્યા છતા પણ લાગ્યો નહિ. શિવનાથે લાચાર થઇને રૂપિયા પાંચનુ કાપડ પિતાની પાસે મોકલી આપ્યુ. હરાનદે એ કાપડ ગરીબ લોકોને વહેંચી આપીને શાંતિ અનુભવી

૧૧૪-ગણપતરાવ ભાઉની માતૃભક્તિ

ગણપતરાવ ભાઉ શ્રીમતી રમાબાઇ રાનડેના વડવા હતા. એ ઘણા માતૃભક્ત હતા. પૂર્વવયમા એક વખત ગુસ્સાના આવેશમાં તે પોતાના માતુશ્રી સામે વાકુ બોલ્યા હતા. તે વિષે થોડી વાર પછી તેમને ઘણો પશ્ચાત્તાપ થયો ને એમના ગામમા સાગરેશ્વર મહાદેવનુ દહેરુ હતું, ત્યાં જઇ પોતાની જીભનું ટેરવું કાપી શિવના લિંગ ઉપર અર્પણ કર્યું તથા "માતુશ્રીની સામે કટુ વચન કહેવા કરતા મને મૂગો બનાવ્યો હોત તો ઠીક" એમ શિવજીને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરીને કહ્યું. આ કૃત્ય એક વૃદ્ધ પૂજારીની નજરે પડતાં તે એકદમ આગળ દોડી આવ્યો અને શિવના લિગ પરથી એકદમ જીભનો કટકો ઉપાડી લીધો અને અંગારા ઉપર ધરીને ગણપતરાવ ભાઉની જીભ સાથે ચોંટાડી દઈ કહ્યું કે, "ફરી એમ કરતો નહિ તારી માતુશ્રીનો મને ઠપકો મળત કે તું પાસે છતા પણ એમ કેમ કરવા દીધુ ?" એમ કહેવામા આવે છે કે, "ફક્ત અંગારા ઉપર ધરેલો કકડો જીભ સાથે સારી રીતે ચોટી ગયો."

(શ્રીમતી રમાબાઇના 'સંસ્મરણ'માથી)

૧૧૫–સાચા સાધુ હરાનંદ ભટ્ટાચાર્યના ઉત્તમ ગુણો

૧–જાતેજ ચોકસી કરીને અભિપ્રાય આપવો

બ્રાહ્મોસમાજના સુપ્રસિદ્ધ ઉપદેશક સ્વર્ગસ્થ પંડિત શિવનાથ શાસ્ત્રીના પિતા હરાનંદ ભટ્ટાચાર્ય ગરીબ હોવા છતા પણ સત્યપરાયણ અને પરોપકારી નર હતા. એક વખત બંગાળાના મજિલપુર જિલ્લામા દુકાળ પડ્યો. એ વખતે ગરીબ લોકોના અસહ્ય કષ્ટ જોઇને સરકારે "રીલીફ વર્ક્સ" (અર્થાત્ દુષ્કાળસંકટ–નિવારણ કામ) ખોલ્યા હતાં. હરાનંદ ભટ્ટાચાર્યની સત્યપરાયણતા અને કાર્યકુશળતાની ખ્યાતિ એટલી બધી ફેલાઇ ગઈ હતી કે, સરકારી અમલદારોએ નિયમ કર્યો હતો કે, જે કોઇ હરાનંદ પાસેથી સર્ટિફિકેટ લઈ આવે, તેને સહાયતા આપવી. એનુ કારણ એ હતુ કે, હરાનંદ સર્ટિફિકેટ આપતાં પહેલા જાતે એને ઘેર જઇને ખાતરી કરી આવતા કે, એની શી દશા છે અને એ મદદ મેળવવાનો ખરો અધિકારી છે કે કેમ?

૨–ઊંડી દયા અને જાતમહેનત

એ વખતે હરાનંદ કલકત્તામાં નોકરી કરતા હતા. ઉનાળાની રજામાં દેશ જતા રજા પૂરી થવા આવી હતી. કલકત્તા જવાના દિવસો પાસે આવતા જતા હતા, એવામા હરાનંદને સમાચાર મળ્યા કે, "મજિલપુરથી ત્રણ–ચાર માઇલ દૂર કોઇ એક ખેડૂત સહકુટુંબ ભૂખે મરી રહ્યો છે." સાંભળતાવારજ હરાનંદ પોતાના ઘરમાંથી ચોખા બાંધીને પગે ચાલતા એને ઘેર જઈ આપી આવ્યા અને કહેતા આવ્યા કે, "રવિવારે હાટમાં જાય ત્યારે મારે ત્યાં આવજે, હું તને સર્ટિફિકેટ આપીશ, એટલે તને સરકાર તરફથી મદદ મળશે"

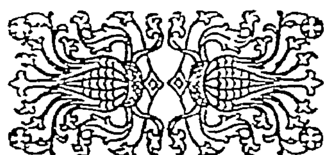
૩-વચન અને દયાને ખાતર પગાર જતો કર્યો

એ રવિવાર તેમને કલકત્તા પાછા જવાનો દિવસ હોઇને બીજે દિવસે સોમવારે નિશાળ ઊઘડવાની હતી. પોતે નિશાળમાં પંડિતની નોકરી કરતા હતા. નિશાળ ઉઘડવાને દિવસે હાજરી ન આપે તો બે મહિનાની રજાનો પગાર પણ કપાય એવું હતું. પેલા ખેડૂતને રવિવારે આવીને સર્ટિફિકેટ લઇ જવાનું કહ્યું છે, એ વાતનુ તેમને વિસ્મરણ થઇ ગયુ હતું. યથાસમયે પુત્ર શિવનાથને સાથે લઇને હરાનદ મછવો ભાડે કરીને કલકત્તા જવા નીકળ્યા. મછવો ઘણે દૂર ગયો હશે, એટલામા સાભરી આવ્યું કે, પેલો ખેડૂત તો મારે ત્યા સર્ટિફિકેટ લેવા આવ્યો હશે ખલાસીને કહીને મછવો રોકાવ્યો અને કહ્યું કે, "મારે જરૂરનું કામ છે તે પાછા ઘેર જવુ પડશે. તું ચિંતા ન કરીશ. હું તને બેવડું ભાડું આપીશ." શિવનાથે કહ્યું કે, "બાબા! કાલે નિશાળ ઊઘડશે. આપે હાજર થવુંજ જોઇએ." હરાનંદે કહ્યું કે, "એમા શું થયું? બહુ કરશે તો બે મહિનાનો પગાર કાપી લેશે, પણ પેલો માણસ સહકુટુંબ ભૂખે મરી જશે તો! હુ મારા પોતાના સુખનો વિચાર કદી નહિ કરુ. એ ગરીબને વચન આપ્યું છે, માટે તેને ખાતર જવુંજ પડશે" પછી હરાનંદ ત્યાંથી પાછા ઘેર ગયા અને એ ગરીબ કુટુંબને મદદ આપવાનું સર્ટિફિકેટ આપી આવ્યા.

૧૧૬-બાળક રાનડેની પ્રમાણિકતા

રાનડેના પિતાજી કોલ્હાપુરમા હતા, ત્યારે એમના ઘરમા માણેકઠારી પૂનમને દિવસે બ્રાહ્મણો તથા મિત્રમંડળને બોલાવી દૂધ આપવાનો રિવાજ હતો અને નિશાળના બધા વિદ્યાર્થીઓને બોલાવીને તે દિવસે રાત્રે બે વાગતા સુધી જાગરણ કરી કોજા

રમવાની રજા હતી. એક વર્ષે એવુ બન્યું કે, માણેકઠારી પૂનમની રાત્રે સાથે રમવા સારુ પિતાના મિત્રના ઘરના છોકરાઓ હાજર નહોતા; કેમકે કામપ્રસગે તેઓ બીજે ગામ ગયા હતાં. નાની બહેન પણ સૂઈ ગઇ હતી. રાનડે ફોઇ પાસે સોગટાં માગવા ગયા. ફોઇએ કહ્યું કે, “દુર્ગા સૂઇ ગઈ છે. બીજાં કોઈ છોકરાં આવ્યા નથી, તું કોની સાથે ચોપટ રમીશ?” તેમણે કહ્યું કે, “હુ કોઇની સાથે પણ રમીશ. તુ સોગટા આપ, એટલે થયું.” ફોઇએ સોગટાં આપ્યા. બાળક રાનડે તે લઇને ઓટલા ઉપર ગયા અને એક થાંભલા આગળ બેસીને દાવ શરૂ કર્યો એક હાથ પોતાનો અને એક હાથ થાભલાનો એમ સમજી રમવાની શરૂઆત કરી અને બને વખત થાંભલાએ તેમને હરાવ્યા એ જોઇને ફોઇએ મશ્કરી કરી કે, “અરેરે! આજ તો તારી ફજેતી થઇ એક નિર્જીવ થાંભલાએ તને હરાવ્યો?” દશ વર્ષના બાળક રાનડેએ ગુસ્સે ન થતા ધીમેથી કહ્યું કે, “તો એમાં થયુ શુ? જે સાચુ તે સાચુંજ. થાભલાનો હાથ સારો પડચો, એટલે તે જીત્યો, મારો પડચો નહિ, એટલે હુ હાર્યો. એમાં ફજેતી શાની? આ થાભલાનો દાવ હુ જમણે હાથે રમતો હતો અને એ હાથને રમવાની ટેવ હોવાથી એનો દાવ સારો પડતો હતો, પરંતુ ડાબા હાથે રમવાની ટેવ ન હોવાથી બરાબર રમતાજ આવડતું નહિ, તો પછી મારે જોઇતો દાવ પડેજ ક્યાંથી?” બીજો કોઈ ચાલાક છોકરો હોત તો થાંભલાથી હારત નહિ. આ પ્રમાણે કોઈ પણ વાતમાં લુચ્ચાઈ ન કરતા, હોય તેવુ કહી દેવુ એ નાનપણથીજ રાનડેનો સ્વભાવ હતો



૧૧૭–સ્વાદિષ્ટ ભોજનનાં નુકસાન અને સાદા ખાનપાનના લાભ

પ્રાચીનકાળમાં જેરુસલેમ નગર ઉપર બાબિલોનના બાદશાહે વિજય મેળવ્યો અને ઘણા ઉમરાવોને કેદ પકડીને પોતાના દેશમાં લઈ ગયો. એમાં અનેક યુવકો પણ હતા. બાબિલોનરાજે એ યુવકોને એક કૉલેજમા મોકલી આપ્યા કે ત્યાં ત્રણ વર્ષ રહી રાજાને ખર્ચે શિક્ષણ મેળવીને તેઓ વિદ્વાન બનીને રાજાની સેવા કરવાને યોગ્ય થાય. રાજાએ તેમની સાથે પોતાના ખાનસામાને મોકલી આપ્યો અને તેને ખાસ આજ્ઞા આપી કે, "આ યુવકોની સંભાળ રાખજે, ખાવા–પીવામાં એમને જરા પણ અડચણ પડવા દેતો નહિ" રાજાની આજ્ઞાને અનુસરીને ખાનસામો દરરોજ જાતજાતની સ્વાદિષ્ટ વાનીઓ બનાવીને ભાણા પીરસતો. દારૂની પ્યાલીઓ પણ પીરસાતી આવા સ્વાદિષ્ટ અને ભારે ખોરાકથી ડેનિયલ નામક યહૂદી નવયુવક કંટાળી ગયો અને તેણે સંકલ્પ કર્યો કે, આવા આરોગ્યને હાનિકારક ભોજનનો ત્યાગ કરીને સાદા ભોજન ઉપર જ હું નિર્વાહ ચલાવીશ. બીજા ત્રણ યુવકો ઉપર તેણે પોતાના વિચારોની છાપ પાડી. તેમણે ચારે જણાએ ખાનસામાને પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો, ત્યારે તેણે કહ્યું કે, "એ નહિ ચાલે, બીજાઓને માટે જે સ્વાદિષ્ટ અને પુષ્ટિકારક ભોજન બને છે, તેજ તમારે પણ ખાવુ પડશે. એમ નહિ કરો તો તમારી તબિયત બગડશે, તમે સુકાઈ જશો, શરીર દુર્બળ થવાથી મન પણ દુર્બળ થશે, વિદ્યાભ્યાસ ઉપર તમે ધ્યાન નહિ આપી શકો અને મહારાજા સાહેબ મારી ખબર લઈ લેશે." પેલા યુવકોએ નમ્રતાથી કહ્યું કે, "ભાઈ! એમ ઉતાવળા ન થાઓ. દશ દિવસ સુધી સાધારણ

સાદાં શાક-ભાજી અને કઠોળના ખોરાક તથા શુદ્ધ પાણી ઉપર રહેવા દો અને પછી જુઓ, શુ પરિણામ આવે છે? જો અમારુ આરોગ્ય એથી બગડશે અને શરીર દુર્બળ થશે, તો અમે પાછા તમારો ભારે ખોરાક ખાવાનો આરંભ કરીશુ ”

ખાનસામાએ કબૂલ કર્યું. દશ દિવસ પછી ડેનિયલ અને તેના ત્રણ મિત્રો વધારે આનદી, ચચળ અને આરોગ્ય જણાયા. વિદ્યાભ્યાસ કરવામા તેમનું ચિત્ત વધારે ચોટતું હતું. અઘરા વિષયો પણ હવે તેમની સમજમાં આવતા. હવે તો ખાનસામાએ તેમને એજ ખોરાક કાયમ રાખવાની રજા આપી. ત્રણ વર્ષ પછી જોયું તો આખી કોલેજમાં એ ત્રણ વિદ્યાર્થીઓ સૌથી વધારે બુદ્ધિમાન, તંદુરસ્ત અને સુદર જણાયા. રાજાએ તેમને પોતાના અંગરક્ષક નીમ્યા

સાદો ખોરાક તન અને મનને નીરોગી રાખે છે. આપણાં અનેક શાકભાજી યોગ્ય રીતે રાધીને ખાવામાં આવે તો જીવનશક્તિ વધારવામા તેઓ સહાયભૂત થાય છે, એમ હાલનુ આરોગ્યશાસ્ત્ર પણ કહે છે

પીવાની વસ્તુઓમા પણ દારૂ, ચા, કૉફી, કોકો, સોડા, લેમન વગેરે પદાર્થો કરતા નિર્મળ જળ અધિક લાભદાયક છે, એ તો નિર્વિવાદ અને સર્વના અનુભવની વાત છે

૧૧૮–एक मुसलमान भक्तनी नम्रता

મક્કા શહેરમા મુસલમાનોની મસ્જિદમા એક ભક્ત પાણીનો ઘડો લઇને ઊભો રહેતો. નમાજ પઢતા પહેલા “વજૂ” કરવા સારુ જે લોકો પાણી માગતા, તેમને પોતાને હાથે પાણી આપી, હાથ ધોવરાવી તેમના પગ આગળ તે બેસતો. મસ્જિદની અદર

કોઇએ કદી એને જોયો નહોતો. એ કદી નમાજ પઢતો નહિ, પણ એક તરફ બેસી રહેતો.

મુસલમાનોને એ જોઇ ઘણુ આશ્ચર્ય લાગ્યુ. તેમણે ધાર્યું કે, "આ તો કોઇ કાફીર છે અને ગુપ્તવેશમાં અહીં આવે છે નમાજ તો પઢતો નથી અને બહાર ઊભો રહે છે જરૂર કાંઈ કપટ છે." એમ વિચારી તેમણે એ બિચારાને ધમકાવ્યો કે, "ધર્મભ્રષ્ટ! ચાલ્યો જા અહીંથી, હજરત સાહેબની દુહાઈ છે. ખબરદાર! હવે મસ્જિદની અંદર આવ્યો છે તો."

એ લોકો ધમકાવતા ધમકાવતા તેને મહમદ પયગંબરની પાસે લઈગયા. એમણે બધી વાત સાભળીને પ્રેમપૂર્વક પૂછ્યુ કે, "ભાઇ! તું નમાજ શા સારુ નથી પઢતો?" ત્યારે તે ભક્તે કહ્યુ કે, "હુ દીન છું. પયગંબર! જે લોકો ગુણવાન છે, તેમના હાથ-પગ ધોવરાવવામા હું મારા જીવનનું સાર્થક માનુ છુ. પ્રભુ! મારા જેવા ગરીબ પામરના મુખેથી અલ્લાહના ગુણગાન શોભે?"

ભક્તની નમ્રતાની વાણી સાભળી હજરત મહમદ ગદ્‌ગદિત થઈ ગયા અને તેને પ્રેમથી ભેટી પડ્યા, તથા બીજાઓને કહ્યું કે, "આ ભક્તજ શ્રેષ્ઠ ઉપાસક છે, એની આ નમ્રતા પણ સત્ય ઉપાસના છે; તમારામાથી કેટલા એવા છે કે જેમણે એવી બીજાઓની સેવાનો લાભ નિરભિમાનપણે લીધો છે? ધન્ય છે એવા ભક્તને!" આવું કહેતા કહેતા હજરતના નયનમાથી પ્રેમાશ્રુ ખરવા લાગ્યા.

૧૧૯-एक उत्तम आर्य स्त्री-रमाबाई रानडेनी लज्जाशीलता

રાનડે જ્યારે નાશિકમા ન્યાયાધીશ હતા, ત્યારે એક વખત થાણાના સેશન્સ જજ મિ. કાગલન સાહેબ ત્યા સેશન્સ ચલા-

વવા ગયા. એમની સાથે એમનાં પત્ની અને સાળી હતા. એ બંને અંગ્રેજ રમણીઓ મળતાવડા સ્વભાવની અને હિંદુઓના પરિચયમા આવવાની હોશ ધરાવનારી હતી. નાશિકમા તેઓએ અનેક હિંદુ અમલદારોની સ્ત્રીઓની ઓળખાણ કરી. એજ અરસામા કન્યાશાળામા પરીક્ષા થઈ ગઈ હતી, એટલે એક ઇનામનો મેળાવડો કરી મિસિસ કાગલનને હાથે ઇનામ અપાવવાની યોજના ત્યાના કાયકર્તાઓએ કરી. દિવસ નક્કી થયો, આમ ત્રણ અપાયા, રમાબાઇ રાનડે ઘેર ઘેર ફરીને સ્ત્રીઓને નિમ ત્રણ આપી આવ્યાં.

ઠરાવેલે સમયે મિસ્ટર કાગલન પોતાની પત્ની તથા સાળી સાથે આવ્યા. ભાષણો થયા, ઇનામો વહેચાયાં શ્રીમતી રમાબાઇ રાનડે, મિસિસ કાગલન તથા હાજર રહેલી સન્નારીઓનો આભાર માનીને બેસી ગયાં એટલામા ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેકટરે હાર તથા કલગીનો થાળ એમની પાસે લાવી મૂકયો. એમણે એમાનો એક હાર મિસિસ કાગલનને પહેરાવી, બીજા હાર એમનાં માતુશ્રી તથા બહેનને પહેરાવ્યા. એક હાર જેવો ને તેવો થાળમા રાખી મૂકી તે થાળ ડેપ્યુટી તરફ ખસેડયો. ડેપ્યુટીએ ધીમેથી કહ્યુ કે, "એ હાર સાહેબને પહેરાવો " શ્રીમતી રમાબાઇએ તરતજ ચોખ્ખી ના કહી. એમના આર્ય હૃદયને એથી ઘણો આઘાત પહોંચ્યો અને ડેપ્યુટી ઉપર બહુજ ગુસ્સે થયા. રા. સા. ગોપાળ હરિ દેશમુખ ત્યા હાજર હતા. તે બધુ સમજી જઇને મૂછમા હસ્યા અને એકદમ ઊઠી ડેપ્યુટીના હાથમાના થાળમાથી હાર ઉપાડી લઈ તે કાગલન સાહેબના ગળામા પહેરાવ્યો અને કલગી, અત્તર વગેરે આપ્યા

ઘેર ગયા પછી જાણીજોઇને રાનડેએ મશ્કરીમાં પત્નીને પૂછયુ કે, "તમારી સભા સારી રીતે પાર પડી કે ? તેં ત્રણ જણાને હાર પહેરાવ્યા, પણ બિચારા કાગલન સાહેબને કેમ છોડી દીધા ?"

રમાબાઈએ કહ્યું કે, "હું હિંદુ ન હોત તો એ વિષે મને પણ ખોટું લાગત નહિ. ડેપ્યુટી હિંદુ છે તથા પુખ્ત વયના છે; છતા તેમણે સાહેબને હાર પહેરાવવાનુ મને કહ્યું, તેથી મને આશ્ચર્ય લાગ્યું અને ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો."

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે, શ્રીમતી રમાબાઈમા આદર્શ આર્ય સ્રીને શોભે એવી લજ્જાની ભાવના હતી. પરપુરુષને માળા પહેરાવતા, એથીજ એમને સંકોચ થયો.

૧૨૦–उमाबाई कुलैकर अने पुराणवार्तानुं कथन

શ્રીમતી રમાબાઈ રાનડેનાં માતુશ્રી ઉમાબાઇ એક લજ્જાવતી, પતિવ્રતા અને સહનશીલ નારી હતાં. પોતાના બાળકો ઉપર બાલ્યાવસ્થાથીજ સારા સંસ્કાર પડે એવી એમની ઇચ્છા હતી. દરરોજ સાજે ઘરના બાળકોને પોતાની પાસે બોલાવી ખુલ્લા આગણાંમા તે બેસતાં અને પુરાણમાંના દેવ-દેવીઓની કથા-કહાણી કહેતા. એ જોઇને એમના નણંદ મશ્કરી કરતા કે, "ઉમાભાભીને લાગે છે કે, મારા છોકરા બહુ ડાહ્યાં અને હોશિયાર છે. એમને પુરાણમાંની વાર્તાઓ કહુ છુ તે બધી તેઓ સમજે છે, એવી મોટી મોટી વાતો તો આપણા જેવા મોટાં માણસોને પણ યાદ રહેતી નથી, તો બિચારાં બાળકો શું સમજવાના હતા?" એના જવાબમાં ઉમાબાઈ કહેતાં કે, "મને કૂતરાબિલાડાની વાર્તાઓ આવડતી નથી તો હું શું કરું? તમને આવડતી હોય તો કહો, પણ મને લાગે છે કે, આપણે બાળકોના કોમળ હૃદયમા સારુ બી વાવવું જેવી જમીન મળશે તેવુ મૂળ બાઝશે તેથી આપણા મુખમાંથી જો રોજ દેવ-દેવીઓની કથાનો ઉચ્ચાર થાય તો આપણુને પુણ્ય લાગે એ ઉપરાત આપણાથી બીજુ શું બનવાનું છે?"

બાલ્યાવસ્થામા સાભળેલી વાતો હૃદયમાં ઠસી જાય છે. માતાની સાક્ષી પૂરતાં શ્રીમતી રમાબાઈ રાનડે લખે છે કે, "પણ ચમત્કાર એ હતો કે, તે વખતે અમે ભાંડુઓની વય અનુક્રમે ચાર છ, આઠ અને દશ વરસની હતી, તોપણુ એમની કહેલી દરેક વાર્તા અમને હમણાજ સાભળી હોય, એમ સાંભરે છે નવી વાચેલી અને સાંભળેલી વાર્તાઓ વીસરી જવાય છે, પરતુ માતાએ કહેલી વાર્તાઓ હૃદય પર કોરાઇને સ્મરણમા રહે છે"
(શ્રીમતી રાનડેકૃત 'અમારા જીવનમાની કેટલીક યાદગીરીઓ'માથી)

૧૨૧–પુત્રને સન્માર્ગે લાવી દેશને બચાવનારી મહાન માતા

પ્રાચીનકાળમાં રોમમાં કોરિયોલેનસ નામનો એક બાળક હતો. તેને તેની માતાએ ઘણા લાડ અને પ્રેમમાં ઉછેર્યો હતો. કોરિયોલેનસ મોટો થયો, ત્યારે તે એક વીરપુરુષ નીવડચો અનેક યુદ્ધોમાં એણે પોતાના શૌર્યનો પરિચય આપ્યો. રોમવાસીઓએ પણ એને ઘણું સન્માન આપ્યું, પણ પાછળથી પોતાના નગરવાસી બધુઓ સાથે એને મતભેદ થયો અને દેશવાસીઓએ એને દેશનિકાલ કર્યો એવા અપમાનના સમયમાં મનુષ્યની વિવેકબુદ્ધિનો લોપ થાય છે વાજબી કે ગેરવાજબીપણાનુ ભાન એને રહેતુ નથી. ન કરવાના કામો એવે સમયે વેરથી ઉશ્કેરાઇને એ કરી બેસે છે. એવીજ એક દુર્ભાગી પળે ક્રોધાંધ ગુર્જરમત્રી માધવ, પોતાના દેશશત્રુ અલાઉદ્દીનને ગુજરાત ઉપર આક્રમણ કરવા બોલાવી લાવ્યો હતો અને જનની જન્મભૂમિની સ્વતત્રતા સદાને માટે ખોઇ હતી અસ્તુ કોરિયોલેનસને પણ પોતાના દેશબધુઓએ કરેલા અપમાનનુ વેર વાળવાની રાક્ષસી ઇચ્છા થઈ ક્રોધા-

વેશમા એ રોમના શત્રુઓ પાસે ગયો, તેમના સૈન્યમાં નોકરી સ્વીકારી અને એમને સાથે લઇને પોતાનાજ નગર તથા પોતાનાજ બંધુઓ ઉપર આક્રમણ કર્યું. રસ્તામાં લૂંટફાટ મચાવતું તથા ખેતરો અને ઘરોમા આગ લગાડતું એનું સૈન્ય રોમના દરવાજા આગળ પહોચ્યું. દેશદ્રોહી પુત્રના આ ઘૃણાસ્પદ વર્તનના સમાચાર કોરિયોલેનસની માતા વિટુરિયાના કાને પહોંચી ચૂક્યા હતા. એ નગરની બહાર આવી અને પુત્રવધૂ તથા બે પૌત્રને લઇને શત્રુના સૈન્યમા સીધી જઇને પુત્રને મળી. શોકવિહ્‌વળ નેત્રે પુત્રના સામુ જોઇને તેણે કહ્યુ કે, "વહાલા દીકરા! મે તને આ કામ સારુ ગર્ભમા રાખ્યો હતો? આ અધમાચરણ માટે લાડ લડાવીને મોટો કર્યો હતો? શું તું તારાજ બંધુઓ સાથે-એકજ રક્તનો સંબંધ ધરાવતા તારાં ભાઇભાડુઓ સાથે લડીશ? શું તું તારી જનેતા અને જન્મભૂમિની સાથે યુદ્ધ કરીશ?"

કોરિયોલેનસ નઠોર બની અદબ વાળીને બેફિકરાઇ સાથે ઊભો રહ્યો. એનો વૈરાગ્નિ હજુ શાંત થયો નહોતો, પરંતુ માતાના મધુર વચનો તથા અશ્રુએ તેના હૃદયને પીગળાવ્યું અને ક્રોધાગ્નિને શાત પાડ્યો. હવે તો એની વિવેકબુદ્ધિ પાછી સતેજ થઇ, તેને પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો. મસ્તક નમાવી માતાને કહ્યુંઃ "માતા! હું એ અનર્થ નહિ કરું." તેણે લશ્કરને વિખેરી નાખ્યું અને પોતે દૂર એકાંત સ્થળમા જઇને વસ્યો. જે સ્થળે આ ઘટના બની, જે સ્થળે વિટુરિયાએ માતૃપ્રેમની દુહાઇ દઇને પુત્રને અનિષ્ટ કરતા રોકચો અને રોમન સામ્રાજયનુ રક્ષણ કર્યું, તે સ્થળે રોમવાસીઓએ એક મંદિર બંધાવ્યું અને વિટુરિયા એ મંદિરની અધિષ્ઠાત્રી બની. રોમવાસીઓએ યાવજ્જીવન તેનું ઘણુજ સન્માન કર્યું. ખરેખર! તે સન્માનને પાત્રજ હતી.

માતાનો સદુપદેશ શું નથી કરી શકતો?

૧૨૨–બાપ તેવા બેટા–પ્રજાને ઉત્તમ બનાવવાની કળા

અઢારમા સૈકામાં સિસિલિ પર્વત ઉપર મીકા નામનો એક લૂંટારાનો સરદાર રહેતો હતો. લૂંટફાટ કરી નિર્દોષ માણસોને મારી નાખીને એણે ઘણું ધન એકઠું કર્યું હતુ. વૃદ્ધાવસ્થામા એ પર્વત ઉપર એક મકાનમાં શાંત જીવન ગાળી રહ્યો હતો, પણ એનું જીવન સુખી નહોતુ. એનો એકનો એક છોકરો સ્વેચ્છાચારી અને પિતૃવિરોધી હતો. એક વખત તો એ છરો લઇને બાપને મારી નાખવા ગયો હતો, પણ ઈશ્વરકૃપાએ વખતસર મદદ મળી જવાથી મીકા બચી ગયો હતો. એક દિવસ એ જિલ્લાનો એક વૃદ્ધ ખેડૂત ફરતો ફરતો મીકાના ઘર આગળ જઇ ચઢ્યો અને બે સસલાનો શિકાર કર્યો. આ ટેકરી ઉપર તો મીકાનું સામ્રાજ્ય મનાતું હતું. આથી એની આજ્ઞા વગર શિકાર કરનારા તે વૃદ્ધને મીકાની ટોળીના માણસો પકડીને લઇ ગયા અને મીકાએ તેને કેદમા રાખવાની આજ્ઞા આપી. બીજે દિવસે એક નવયુવક ત્યા પહોંચ્યો અને મીકાને મળવા દેવાની આજ્ઞા માગી. તેણે કહ્યુ કે, “ આપે જે વૃદ્ધ ખેડૂતને કેદ પકડ્યો છે, તેનો હુ પુત્ર છુ એ વૃદ્ધ છે, અંધારી કોટડીમા પુરાઇ રહેવાનુ કષ્ટ એમનાથી સહન નહિ થાય હું જુવાન છું, મારાથી બધા દુ ખો સહન થશે એમને બદલે મને કેદમાં બેસાડો ”

વૃદ્ધ લૂટારાને આથી ઘણું આશ્ચર્ય લાગ્યુ. એક નવયુવક પોતાની ખુશીથી પિતાની મુક્તિને ખાતર પોતે લૂટારાઓને હાથે કેદ પકડાવા તૈયાર છે! તેણે વૃદ્ધ ખેડૂતને પૂછ્યુ કે, ‘ તારો છોકરો આટલો બધો ભલો કેમ છે?”

ખેડૂતે કહ્યુ કે, “ મે પોતે આખુ જીવન ભલા થવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે મારું જીવન ભલાઈમાજ વ્યતીત થયું છે ”

૧૨૩–માતૃપ્રેમ



એક બહેરી અને મૂંગી માતા પોતાના નવા જન્મેલા બાળક-ના પારણાની પાસે બેસીને ઊંડા વિચારમા નિમગ્ન હતી. એ જાણતી હતી કે, એવી કોઈક શક્તિ છે, કે જે બીજા મનુષ્યોમા છે અને જેનાથી વિધાતાએ પોતાને વંચિત રાખી છે. એ શક્તિઓ કઈ છે, એ તે સમજી શકતી નહિ, પરંતુ લોકોને હોઠ ફફડાવતા જોતી તથા કાઈ બનાવ બનતા બીજાઓને હોઠ ફફડાવતા જોવાથી કાન એ તરફ ફેરવતા જોતી, ત્યારે એ સમજી શકતી કે, એમાં કાંઇક મજા છે અને જે લોકો એ શક્તિ ધરાવે છે તે ભાગ્યશાળી છે. પોતાનો નવો જન્મેલો પુત્ર એ ઇન્દ્રિયોની શક્તિથી રહિત ન અવતર્યો હોય, એ ચિંતા એને ખેદયુક્ત બનાવી રહી હતી. આખરે પુત્ર પ્રત્યેના પ્રેમે એને એક યુક્તિ સુઝાડી. માતાએ એક મોટો પથ્થર હાથમાં લીધો અને જોરથી ભોય ઉપર અફળાવ્યો. પથ્થર-ના અવાજથી પારણામાનુ બાળક ઝબકી ઊઠીને રોવા લાગ્યુ. માતા-ને ખાતરી થઇ કે, બાળક પોતાના જેવું અભાગી નથી. એના નેત્ર-મા હર્ષનાં આસુ ઊભરાઇ આવ્યાં અને ઘૂટણિયે પડીને તેણે પ્રભુ-ની પ્રાર્થના કરી. પોતે બહેરી હોવાથી કાઇ સાભળ્યુ નહોતું; પણ બાળકના હાવ-ભાવ ઉપરથી એને ખાતરી થઇ ગઇ હતી કે, મારા બાળકમા સાભળવાની અદ્દભુત શક્તિ છે

૧૨૪–હારૂન રશીદનું ક્ષમાનું શિક્ષણ

સુપ્રસિદ્ધ સુલતાન હારૂન-અલ-રશીદના એક પુત્રે એક દિવસ તેની પાસે આવીને કહ્યું કે, " અમુક સેનાપતિના છોકરાએ મને માતા સમી ગાળ ભાંડી." હારૂને મંત્રીઓને પૂછ્યુ કે, ' આ

બાબતમા શુ કરવું જોઇએ ?" કોઇએ કહ્યુ કે, "હજૂર ! એને મારી નાખવો જોઇએ " કોઇએ સૂચવ્યુ કે, "એ હરામખોરની જીભ કાપી નાખવી જોઇએ." કોઇએ જણાવ્યું કે, "દંડ કરીને દેશપાર કરી દેવો જોઇએ " ન્યાયપરાયણ હારૂને કહ્યું કે, "બેટા ! તું જો અપરાધીને ક્ષમા કરી શકે તો ઘણીજ સારી વાત છે જે પુરુષ ક્રોધનુ કારણ મળવા છતા પણ શાંત રહીને વાતચીત કરી શકે છે, તેજ સાચો વીર છે, પણ તારામા જો એવી શક્તિ ન હોય તો તુ પણ એની માતાને ગાળ દઈ શકે છે, પરંતુ તે શું 'તને' છાજશે ?"

૧૨૫–પરિશ્રમ પછી વિનોદની આવશ્યકતા છે

(કૉન્ફ્યુશિયસ)

ચીન દેશના પ્રસિદ્ધ ધર્માચાર્ય કૉન્ફ્યુશિયસ એક દિવસ શિષ્યો સહિત એક ગામડામાં જઈ રહ્યા હતા પાક લણી લેવામા આવ્યો હતો અને ખળા ભરાઈ ગયાં હતા ખેડૂતોને એમની સખ્ત મજૂરીનો બદલો ભગવાને આપેલો હોવાથી નિર્દોષ આનંદ સાથે ગાનતાન અને નાચમા તેઓ પોતાનો સમય ગાળી રહ્યા હતા કૉન્ફ્યુશિયસ એમને એ પ્રમાણે આનંદ કરતા જોઇને પ્રસન્નચિત્તે હસ્યા, પરતુ એમના શિષ્યોને એ વાત રુચિ નહિ. એમણે ગુરુને કહ્યુ કે, "લોકોએ આ પ્રમાણે વિલાસી થવુ ન જોઇએ અને ગભીર બનવુ જોઇએ આવે વખતે તો એમણે મંદિરોમા જઇને પ્રભુને ધન્યવાદ આપવો જોઇએ "

મહાન કૉન્ફ્યુશિયસે કહ્યુ કે, "ભાઇઓ ! એ લોકો પણ પોતાના મનથી પ્રભુનો ધન્યવાદજ માની રહ્યા છે ધન્યવાદ પ્રગટ કરવાની કાંઇ એકજ રીત નથી આ મનુષ્યોની પદ્ધતિ સીધી

અને સાદી છે. તમારે આમ ઉતાવળથી અભિપ્રાય બાંધવો જોઇએ નહિ. આટલા સખ્ત પરિશ્રમ પછી ગરીબ ખેડૂતો થાક ખાય, એ સ્વાભાવિકજ છે. એક શિકારીએ વાપરેલા ધનુષ્ય જેવી એમની સ્થિતિ છે. હમેશાં ધનુષ્ય ચઢાવેલુંજ ન રાખવું જોઇએ. એમ કરશો તો એની સ્થિતિસ્થાપકતા ચાલી જશે અને એની કિંમત કોડીની પણ નહિ રહે."

આખો દિવસ ગંભીર બની બેસી રહેવું એ પણ ઉચિત નથી નિર્દોષ ગાવું-બજાવવું અને રમત-ગમત વગેરે મનુષ્યના આરોગ્ય માટે આવશ્યક છે. વિવિધ પ્રજાઓના ઉત્સવો એજ ઉદ્દેશ્યને ધ્યાનમાં રાખીને યોજાયા છે. આપણો વસંતોત્સવ, હોળી વગેરે તહેવારો પ્રકૃતિની સાથે એકતાન થઇને વિનોદદ્વારા થાક ઉતારી કર્મમય જીવનમાં ઊતરવા સારુ વધારે બળવાન થવા માટે છે. ધ્યાનમા એટલુંજ રાખવાનું છે કે, હાસ્ય-વિનોદ પણ પોતાની સીમાને ઓળંગી જઇને અનીતિના પોષક ન બને. (ગુલ્ડ)

१२६-रानडेए पक्षसमर्थन खातर वेठेलुं अपमान

ઇ. સ. ૧૮૫૭મા ભારતોદ્ધારક મહર્ષિ દયાનંદ સરસ્વતી પૂના પધાર્યા હતા. એમના વ્યાખ્યાનોથી સંસાર અને ધર્મના સુધારાને સારું સમર્થન મળ્યુ હતું. રાનડે અને તેમના મિત્રો, એમના ધર્મોપદેશથી ઘણા પ્રસન્ન થયા હતા અને એ પ્રસન્નતા પ્રગટ કરવા સારુ સ્વામીજી વિદાય થાય તે અગાઉ તેમના માનમા સ્વારી કાઢવાનો વિચાર કર્યો હતો. એ સમાચાર શહેરમાં ફેલાતાં જૂના વિચારના હિંદુઓએ તેમની વિરુદ્ધ ચળવળ ઊભી કરી. એ લોકોએ સ્વામીજીનું અપમાન કરવા સારુ ગર્દભાનંદનો વરઘોડો કાઢ્યો અને આખા શહેરમા ગલીએ ગલીએ ફેરવ્યો. પેલી તરફ

રાનડે અને એમના સુધારક દળે જાહેર મેળાવડામા સ્વામીજીનું સન્માન કરીને ઠાઠમાઠ સાથે સવારી કાઢી. એક પાલખીમા વેદને પધરાવ્યા અને હાથી ઉપર સ્વામીજીને બેસાડયા. સવારી ચાલવા માડી, એટલે વિરુદ્ધ પક્ષના માણસોએ ગાળો ભાંડવાનુ તથા તોફાન કરવાનુ શરૂ કર્યું. એ દિવસે વરસાદ ઘણો પડેલો હોવાથી રસ્તામાં ઘણો કીચડ થયો હતો, પરંતુ રાનડે સાચા સત્યાગ્રહી હતા. વિરોધીઓનો કોઈ પણ પ્રકારે પ્રતિકાર ન કરતાં શાંતિથી તેઓની સવારી ચાલવા લાગી. એમને ઉશ્કેરવા માટે વિરોધીઓએ કીચડના ગોળા ફેંકવા માંડયા સવારીમાંના સજ્જનોને સખ્ત પ્રહાર થવા માડયા, પણ એમનું ધૈર્ય ડગ્યું નહિ પોલીસનો બંદોબસ્ત સાથે રાખ્યો હતો, તોપણ એમને રાનડેએ ચેતવણી આપી હતી કે, "અમારું ગમે તેટલુ અપમાન થાય, પણ અમારા કહ્યા વગર તમે વચમા પડતા નહિ, માત્ર સવારી સાથે શોભા માટે રહેવું.' સવારી જરા વધારે આગળ ચાલી, એટલે સનાતનધર્મીઓએ લાકડીઓ તથા પથરા ચલાવવાની શરૂઆત કરી. કેટલાક જખમી પણ થયા આખરે શાંતિના રક્ષણ સારુ પોલીસને વચમા પડવું પડયું, એટલે હુલ્લડખોરો વીખરાઇ ગયા

રાનડે ઘેર પહોંચ્યા, ત્યારે એમના વસ્ત્ર કાદવકીચડના ગોળાઓથી ખરડાયેલાં હતાં એ જોઇને ઘરનાં માણસોએ કહ્યું કે, "સાથે પોલીસના સિપાઇઓ હતા, તોપણ તમારા ઉપર કાદવ કેમ આવ્યો?" ત્યારે એમણે હસીને કહ્યુ કે, "કેમ વારુ? બધાની સાથે જયારે હું હતો, ત્યારે મને પણ કેમ ન વાગે? પક્ષાભિમાનના કામો તો એવાજ હોય બીજા પક્ષના માણસો થોડા હોય કે વધારે હોય તેની અમને શી પરવા છે? આવે વખતે માનાપમાનનો વિચાર અમારા મનમા આવે પણ કેમ? એ વાતો તો એમજ ચાલવાની."

૧૨૭–રાનડેએ હજામ પાસેથી લીધેલું શિક્ષણ

ઈ. સ ૧૮૮૬–૮૭માં શ્રીયુત મહાદેવ ગોવિંદ રાનડેને સરકારી કામને અગે કલકત્તામા રહેવુ પડયું હતું. કલકત્તામા એમણે બગાળી શીખવાનુ શરૂ કર્યું હતું. બાળપોથી વગેરે ઉપરથી પોતાની મેળે થોડો અભ્યાસ કર્યો હતો. એક દિવસે હજામ એમની હજામત બનાવવા આવ્યો. રાનડેએ હજામત કરાવતી વખતે એક બગાળી પુસ્તક હાથમાં લઇને મોટેથી વાચવા માંડયું અને જ્યા અઘરુ લાગતુ ત્યા પેલા હજામને પૂછતા. રમાબાઇ પાસેના ઓરડામા બેઠા હતા, સ્વામી સાથે બીજા કોઇ માણુસને વાતચીત કરતો સાભળીને એ ત્યા આવ્યા અને ધ્યાનપૂર્વક જોવા લાગ્યા. રાનડે હાથમા બંગાળી પુસ્તક લઇ મોટેથી વાચી રહ્યા છે અને હજામ, શબ્દનો ઉચ્ચાર તથા અર્થ સમજાવી રહ્યો છે. એ જોઇને રમાબાઇને હસવું આવ્યુ અને હજામના ગયા પછી કહ્યુ કે, "વાહ! માસ્તર તો બહુ સારો શોધી કાઢ્યો! શ્રીદત્તે ચોવીસ ગુરુ કર્યા હતા, તેમ 'પોતા'ના ગુરુની યાદી કરવા કોઈ મને કહેશે તો આ ગુરુનું નામ હું પહેલુ લખીશ. પ્રાચીનકાળમા ગુરુની પાસે શીખવું હોય તો એનીજ સેવા કરવી પડતી હતી, પણ આ બિચારો ગુરુ તો આપની સેવા કરે છે, માટે એનું નામ પહેલુ જોઇએ."

આ પ્રમાણે મોટી વયે એક સાધારણ માણુસની મદદ લઇને પોતે બગાળી શીખ્યા, એટલુંજ નહિ પણ પોતાનાં પત્ની રમાબાઇને પણ બંગાળી શીખવ્યુ

ભારતવર્ષમાં કેળવાયલા સ્ત્રી–પુરુષોએ પોતાની ભાષા ઉપરાંત બીજા પ્રાતોની ભાષા શીખવાનો પણ પ્રયાસ કરવો જોઇએ. હિંદુસ્તાનની એકતા સારુ, એકબીજાના હૃદય ઓળખવા સારુ એની આવશ્યકતા છે. અમારા અનેક ગુજરાતી બંધુઓ કલકત્તા-

મા ઘણા વર્ષ સુધી રહ્યા છતાં બંગાળી ભાષા અને સાહિત્યનો અભ્યાસ નથી કરતા, એ શોચનીય છે

૧૨૮–माइकल एन्जेलोनी नोकर प्रत्ये दया

જગતમાં સૌથી મોટુ દેવળ સેન્ટ પિટરનુ મનાય છે. રોમ નગરમાના એ દેવળનુ નિર્માણ મહાન શિલ્પી માઇકલ એન્જેલોની યોજના પ્રમાણે થયુ હતું બીજી પણ અનેક સુદર મૂર્તિઓ એન્જેલોની શિલ્પકળાની નિપુણતાની સાક્ષી પૂરતી આજદિનપર્યંત યુરોપમા વિદ્યમાન છે

એ પ્રસિદ્ધ શિલ્પી, નોકરોના ઉપર ઘણીજ દયા રાખતો હતો એના એક નોકરે છવીસ વર્ષ સુધી લાગલાગટ નિમકહલાલીથી એની નોકરી કરી હતી એનુ નામ અરબીનો હતુ વૃદ્ધાવસ્થામા અગ શિથિલ થઈ ગયા, કામકાજ કરવાની શક્તિ રહી નહિ, મૃત્યુ નજીક દેખાવા લાગ્યુ, ત્યારે માઇકલ એન્જેલોએ રાત્રિદિવસ તેની શુશ્રૂષા કરી. આ પ્રમાણે તેણે પોતાના દયાભાવનો પરિચય આપ્યો યુરોપમા એક સુદર ચિત્ર પ્રચલિત છે, જેમા અરબીનોને મૃત્યુશય્યામા પડેલો દેખાડવામા આવ્યો છે અને તેનો શેઠ નીચો નમીને પ્રેમપૂર્વક તેની તરફ જોઈ રહ્યો છે

જેવી રીતે આપણે નોકરો પાસેથી આજ્ઞાપાલન, સેવા અને વિશ્વાસુપણાની આશા રાખીએ છીએ, તેવીજ રીતે નોકરો પણ આપણી પાસેથી દયા અને અનુકંપાની આશા રાખે છે (ગુલ્ડ)

૧૨૯–नोकरोए स्वामीनी दयानो वाळेलो वदलो

પ્રાચીનકાળમાં રોમનગરમા જુલિયસ સિઝરના વખતમા રેસ્ટેનસ નામનો એક ધનવાન મનુષ્ય રહેતો હતો એ સમયમાં

ગુલામગીરી પૂરજોસમા હતી, લોકો બજારમાથી ઢોર ખરીદે છે, તેમ એ વખતે ગુલામ ખરીદતા અને તેમની સાથે ઘણી વાર તો ઢોરના કરતાં પણ ખરાબ વર્તણૂક ચલાવવામા આવતી. ગુલામીપ્રથાનો પ્રચાર સુધારાની ડિંગ મારતા યુરોપના કપાળમાં મોટું કલંક છે અસ્તુ. પ્લેનકસમા અનેક દોષો હોવા છતા એક મોટો ગુણ એ હતો કે, એના ગુલામો સાથે એ ઘણી સારી વર્તણૂક ચલાવતો. એક પ્રસંગે પ્લેનકસ ઉપર આરોપ મૂકવામા આવ્યો અને રાજ્ય તરફથી તેને દેહાતદંડની સજા થઈ. સરકારી સિપાઈઓ તેને પકડવા સારુ ઘેર ગયા. તેના વફાદાર નોકરોએ તેને ઘરની અંદર એવો સતાડી દીધો કે પત્તોજ ન લાગે. સરકારી અમલદારોએ તે નોકરોને પુષ્કળ માર માર્યો તથા અનેક પ્રકારનાં દુ:ખ દીધા, પણ એમણે પોતાના સ્વામીને બતાવવાની સાફ ના કહી. પ્લેનકસે પોતાના ગુપ્ત નિવાસમાથી આ બધું જોયુ હતું. નિર્દોષ દાસોની ચીસો સાભળી હતી. પોતાને ખાતર નોકરોને આટલો બધો ત્રાસ અને અત્યાચાર સહન કરવા પડે, એ તેને અનુચિત લાગ્યું. હવે એ બહાર આવ્યો, રાજ્યના અમલદારોને શરણે ગયો અને જણાવ્યુ કે, "હું મોતની સજા ભોગવવા તૈયાર છું." આ બનાવથી રોમના રાજ્યકર્તાઓનુ હૃદય પીગળ્યું. એમણે કહ્યું કે, 'જે માલિકને ઘરના નોકરો આટલા બધા ચાહે છે, તેનો જીવ લેવાનું અમે વાજબી ધારતા નથી ' "

આ પ્રમણે ગુલામો પ્રત્યે સદ્વર્તન ચલાવ્યાથી પ્લેનકસની જિંદગી બચી (ગુલ્ડ)

૧૩૦–જ્યોર્જ સ્ટીવન્સનનો ભગિનીપ્રેમ

જ્યોર્જ સ્ટીવન્સન ઇંગ્લેંડનો પ્રસિદ્ધ એંજિનિયર હતો. દુનિ-

યામા સૌથી પહેલુ સ્ટીમ એંજિન એણે બનાવીને લિવરપૂલ અને મેન્ચેસ્ટરની વચ્ચે દોડાવ્યુ હતુ.

સ્ટીવન્સનને એક બહેન હતી. તેનું નામ નેલ હતુ બાલ્યાવસ્થામા એક વાર એ બહેનની સાથે ન્યુકેસલ નગરમા ગયો હતો. ત્યા એક દુકાનમા બહેને એક ટોપી જોઇ. ટોપી ગમી ગઇ, પણ કિંમત પૂછતાં માલૂમ પડયું કે, પોતાની પાસે જેટલા પૈસા હતા, તેના કરતા તેની કિંમત પદર પેન્સ વધારે હતી. બહેનને નિરાશ થતી જોઇને જ્યોર્જ સ્ટીવન્સને કહ્યુ કે, "નેલ! કાઇ પરવા ન કરતી. હુ હમણા તારે સારુ પૈસા લઇ આવુ છું. હુ આવુ ત્યાસુધી તું અહીંજ ઊભી રહેજે."

જ્યોર્જ ભીડમા ચાલ્યો. નેલે ઘણી વાર સુધી વાટ જોઈ. કદી એને ચિંતા પણ થઇ આવતી કે, જ્યોર્જ કયા ચાલ્યો ગયો હશે? ખોવાઈ તો નહિ ગયો હોય! એટલામા જ્યોર્જ ઉમંગભેર દોડતો દોડતો આવ્યો અને કહ્યુ કે, "બહેન! હુ તારી ટોપી સારુ પૈસા લઇ આવ્યો છુ."

"પણ તને પૈસા ક્યાથી મળ્યા?"

"નેલ! એક સદ્ગૃહસ્થનો ઘોડો પકડવાથી."

બહેને ટોપી ખરીદી અને વહાલી બહેનની ઇચ્છા પૂરી કર્યાથી જ્યોર્જને પણ ઘણોજ સંતોષ થયો (ગુલ)

૧૩૧—न्यायी काजी सुराजुद्दीन

દિલ્હીનો બાદશાહ ગ્યાસુદ્દીન એક સમયે ધનુર્વિદ્યાનો અભ્યાસ કરતો હતો તેવામાં અકસ્માત્ એક તીર છૂટીને એક છોકરાને લાગ્યું અને એ મરી ગયો એની ગરીબ માતાએ કાજી સુરાજુદ્દીનની પાસે એ વિષયમા ફરિયાદ નોધાવી કર્તવ્યપરાયણ

ગુલામગીરી પૂરજોસમા હતી, લોકો બજારમાંથી ઢોર ખરીદે છે, તેમ એ વખતે ગુલામ ખરીદતા અને તેમની સાથે ઘણી વાર તો ઢોરના કરતાં પણ ખરાબ વર્તણૂક ચલાવવામાં આવતી. ગુલામી-પ્રથાનો પ્રચાર સુધારાની ડિંગ મારતા યુરોપના કપાળમાં મોટું કલંક છે. અસ્તુ. પ્લેનકસમા અનેક દોષો હોવા છતા એક મોટો ગુણ એ હતો કે, એના ગુલામો સાથે એ ઘણી સારી વર્તણૂક ચલાવતો. એક પ્રસંગે પ્લેનકસ ઉપર આરોપ મૂકવામા આવ્યો અને રાજ્ય તરફથી તેને દેહાતદંડની સજા થઇ. સરકારી સિપાઇઓ તેને પકડવા સારુ ઘેર ગયા. તેના વફાદાર નોકરોએ તેને ઘરની અંદર એવો સંતાડી દીધો કે પત્તોજ ન લાગે. સરકારી અમલદારોએ તે નોકરોને પુષ્કળ માર માર્યો તથા અનેક પ્રકારનાં દુઃખ દીધા, પણ એમણે પોતાના સ્વામીને બતાવવાની સાફ ના કહી. પ્લેનકસે પોતાના ગુપ્ત નિવાસમાથી આ બધુ જોયુ હતું. નિર્દોષ દાસોની ચીસો સાભળી હતી. પોતાને ખાતર નોકરોને આટલો બધો ત્રાસ અને અત્યાચાર સહન કરવા પડે, એ તેને અનુચિત લાગ્યું. હવે એ બહાર આવ્યો, રાજ્યના અમલદારોને શરણે ગયો અને જણાવ્યુ કે, "હુ મોતની સજા ભોગવવા તૈયાર છું." આ બનાવથી રોમના રાજ્યકર્તાઓનુ હૃદય પીગળ્યું એમણે કહ્યુ કે, 'જે માલિકને ઘરના નોકરો આટલા બધા ચાહે છે, તેનો જીવ લેવાનું અમે વાજબી ધારતા નથી '"

આ પ્રમાણે ગુલામો પ્રત્યે સદ્‌વર્તન ચલાવ્યાથી પ્લેનકસની જિંદગી બચી (ગુ૯૬)

૧૩૦–જ્યોર્જ સ્ટીવન્સનનો ભગિનીપ્રેમ

જ્યોર્જ સ્ટીવન્સન ઇંગ્લેંડનો પ્રસિદ્ધ એંજિનિયર હતો. દુનિ-

યામા સૌથી પહેલુ સ્ટીમ એન્જિન એણે બનાવીને લિવરપૂલ અને મેન્ચેસ્ટરની વચ્ચે દોડાવ્યુ હતુ.

સ્ટીવન્સનને એક બહેન હતી. તેનુ નામ નેલ હતુ બાલ્યાવસ્થામા એક વાર એ બહેનની સાથે ન્યુકેસલ નગરમા ગયો હતો. ત્યા એક દુકાનમાં બહેને એક ટોપી જોઇ. ટોપી ગમી ગઇ, પણ કિંમત પૂછતાં માલૂમ પડ્યુ કે, પોતાની પાસે જેટલા પૈસા હતા, તેના કરતા તેની કિંમત પંદર પેન્સ વધારે હતી બહેનને નિરાશ થતી જોઇને જ્યોર્જ સ્ટીવન્સને કહ્યુ કે, "નેલ! કાંઇ પરવા ન કરતી હુ હમણા તારે સારુ પૈસા લઇ આવુ છું. હું આવુ ત્યાસુધી તું અહીંજ ઊભી રહેજે."

જ્યોર્જ ભીડમા ચાલ્યો. નેલે ઘણી વાર સુધી વાટ જોઈ. કદી એને ચિંતા પણ થઇ આવતી કે, જ્યોર્જ ક્યા ચાલ્યો ગયો હશે? ખોવાઈ તો નહિ ગયો હોય! એટલામા જ્યોર્જ ઉમંગભેર દોડતો દોડતો આવ્યો અને કહ્યુ કે, "બહેન! હુ તારી ટોપી સારુ પૈસા લઇ આવ્યો છુ."

"પણ તને પૈસા ક્યાથી મળ્યા?"

"નેલ! એક સદ્‌ગૃહસ્થનો ઘોડો પકડવાથી.'

બહેને ટોપી ખરીદી અને વહાલી બહેનની ઇચ્છા પૂરી કર્યાથી જ્યોર્જને પણ ઘણોજ સંતોષ થયો (ગુલ૦)

૧૩૧—न्यायी काजी सुराजुद्दीन

દિલ્હીનો બાદશાહ ગ્યાસુદ્દીન એક સમયે ધનુર્વિદ્યાનો અભ્યાસ કરતો હતો તેવામાં અકસ્માત્ એક તીર છૂટીને એક છોકરાને લાગ્યું અને એ મરી ગયો એની ગરીબ માતાએ કાજી સુરાજુદ્દીનની પાસે એ વિષયમા ફરિયાદ નોંધાવી કર્તવ્યપરાયણ

કાજીએ રાજાને એ ફરિયાદની ખબર આપીને પોતાની અદાલતમાં હાજર રહેવાનું હુકમનામું કાઢયું. રાજા એક નાની તલવારને કપડામા સંતાડીને અદાલતમા ગયા. કાજીએ અદાલતનું સન્માન સંપૂર્ણપણે જાળવ્યું. રાજાને કોઇ પણ પ્રકારની "તાઝિમ" ન આપી અને સાધારણ ગુનેગારની પેઠે ઊભો રાખી તેની વિરુદ્ધ આરોપ જણાવી દીધો રાજાએ અજાણતાં થયેલા અપરાધનો સ્વીકાર કર્યો અને એ વિધવાની ક્ષમા માગી તથા પુષ્કળ ધન આપી રાજીનામું કરાવ્યું અને કાજીને એ વાત જણાવી. કાજીએ મુકદ્દમામાંથી રાજાને મુક્ત કર્યો.

ત્યાર પછી કાજી ન્યાયાસન ઉપરથી ઊઠીને આગળ આવ્યો અને નીચા નમીને સલામ કરી રાજાનું સન્માન કર્યું. બાદશાહે વસ્ત્રમા સંતાડી રાખેલી તલવાર કાઢીને કહ્યું કે, " કાજી સાહેબ! તમારી આજ્ઞાનુસાર, પવિત્ર કુરાનના કાયદાને માન આપવા સારુ હુ અદાલતમાં આવ્યો હતો. મેં જોયુ હોત કે, તમે ન્યાયમાર્ગથી જરા પણ ચળ્યા છો, તો આ તલવારથી તમારું શિર છેદી નાખત મારા રાજયમા આવા ન્યાયાધીશ છે કે જે કુરાનની આજ્ઞા કરતા કોઇ પણ સત્તાને શ્રેષ્ઠ નથી સમજતા. એ જાણ્યા પછી હું ઈશ્વરને ધન્યવાદ આપુ છું." કાજીએ હાથમા એક નેતરની સોટી લઇને કહ્યું કે "હુ પણ સર્વશક્તિમાન ઈશ્વરના સોગંદ ખાઇને કહુ છું કે, જો આપ કાયદાના હુકમનો સ્વીકાર ન કરત તો હું આ નેતરથી તમારા બરડાની ખબર લઇ લેત આજ ઈશ્વરની કૃપાથી આપણે બન્ને પરીક્ષામા સારી રીતે પાસ થઇ ગયા"

૧૩૨-કાર્યની ઉત્તમતા માટે જીવ આપનારો કારીગર

પેરિસમાં એક શિલ્પી રહેતો હતો અને પૂતળા બનાવવાનુ

કામ કરતો હતો, પરતુ એને ઉત્તેજન મળતુ નહિ હોવાથી દરિદ્રાવસ્થામા જીવન ગાળી રહ્યો હતો. બીજાઓની પેઠે એના પૂતળા સારે ભાવે વેચાતા નહિ, પણ શિલ્પકળામા એને ખરો રસ હતો આખુ જગત જેની પ્રશસા કરે એવું એક સરસ કળામય પૂતળુ બનાવવાની તેને ધગશ લાગી હતી પ્લેસર માટીમાથી તેણે એક સ્ત્રીની મૂર્તિ ઘડી, એ ઋતુ શિયાળાની હતી ટાઢ કડકડતી પડતી હતી પ્લેસર ઉપર ઠડીની અસર ઘણી ખરાબ થાય છે. મૂર્તિને ઝાકળ લાગી જાય તો મૂર્તિ બગડી જાય છે પોતાનુ કામ ન બગડે એની એને અતિશય કાળજી હતી. મૂર્તિને ઠડીથી બચાવવા માટે તે શિલ્પીએ પોતાનો ગરમ ઓવરકોટ એના ઉપર ઢાકચો અને પોતે એ ઠંડી રાત્રિમા થાકચો–પાકચો ઉઘાડો સૂઇ રહ્યો, એમાજ એનુ મૃત્યુ થયું એના મિત્રોએ ત્યાર પછી એ પ્લેસરની મૂર્તિની નકલ જસતમા ઉતરાવી લીધી, કે જેથી લોકો જોઇ શકે. આ સુદર મૂર્તિને ખાતર કારીગરે પોતાનો જીવ સમર્પણ કર્યો હતો કેવળ ધનને ખાતર નહિ, પણ સાચા પ્રેમથી અને ખરી ધગશથી સાહિત્ય, સગીત કે કળાના જે કામ થાય છે, તેમાંજ ખરું સૌદર્ય આવે છે અને એવી કૃતિઓના રચનારાઓનો યશ ચિરજીવ હોય છે

૧૩૩–ન્યાયી શાસનકર્તા મનરો

પ્રથમ મૈસુરયુદ્ધમાં બારમહલ ઇલાકા ઉપર ઇસ્ટ ઇડિયા કપનીનો અધિકાર જામ્યા પછી સર ટોમસ મનરોના ઉપર તેની વ્યવસ્થાનો ભાર આવી પડચો દયા, સાચી સહાનુભૂતિ અને ઉદારતાના ગુણને લીધે આ દેશના લોકોની ભક્તિ અને પ્રેમ એમણે સંપાદન કર્યાં હતાં. આપણા દેશના લોકો ઉપર એમને ઘણો

પ્રેમ હતો આપણા ગુણોને ખુલ્લી રીતે જાહેર કરતાં એ સકોચાતા નહિ. એક વાર એમણે કહ્યું હતું કે, "ભારતવર્ષ અને ઇંગ્લેંડના સાધારણ લોકોના સ્વભાવ અને સદ્‌ગુણોની આપ-લે કરવામા આવે તો એના બદલામાં ભારતવર્ષ કરતા ઇંગ્લેંડનેજ વધારે ફાયદો થાય."

વાત ખરી છે કે, સામાન્ય વર્ગના ભારતવાસીઓ યુરોપના એજ વર્ગના લોકો કરતાં વધારે સાચાબોલા, સહનશીલ, નીતિમાન, સંતોષી અને સદાચારી હોય છે

આપણા દેશના લોકો અંગ્રેજોના સમાગમમાં આવ્યા પછી વધારે ઉદ્યમી અને કાર્યકુશળ બને, એવી મનરોસાહેબની ખાસ ઇચ્છા હતી. એમણે સ્પષ્ટ કહ્યું હતું કે, "કોઇ પણ જાતિને સુધારવી અને સાથે સાથે એને પરદેશી રાજ્યની ધૂંસરી નીચે પરાધીનતાની હલકામાં હલકી સ્થિતિએ રાખવી, એ બે વાત એકબીજાની સાથે મેળ ખાય એવી નથી-અર્થાત્ તમે પોતાના હાથ નીચેની પ્રજાને ઉન્નતિને માર્ગે લઈ જવા માગતા હો, તો એને ધીમે ધીમે સ્વતંત્ર બનાવો."

એ ઉદાર નીતિને અનુસરીને એમણે અનેક ભારતવાસીઓને ઊંચા અધિકાર આપ્યા હતા.

એ વખતમા કંપની સરકારના અમલદારો વેપાર કરતા હતા અને સત્તાનું દબાણ કરીને પોતાની મરજી પ્રમાણે સસ્તે ભાવે રૈયત પાસેથી માલ ખરીદ કરતા હતા સર ટોમસ મનરોએ એ રિવાજનો બહુજ વિરોધ કર્યો હતો

૧૩૪-આર્યોના સાચા મહાપુરુષો કેવા હોય છે?

(મહાત્મા રામકૃષ્ણ પરમહંસનું નિરભિમાન)

એક દિવસે શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસદેવ, એક સદ્‌ગૃહસ્થને ઘેર

ગયા. ત્યાં આગળ પ્રસિદ્ધ નૈયાયિક દીનબંધુ ન્યાયરત્ન આવેલા હતા. પરમહંસદેવે તેમને જોતાવારજ પ્રણામ કર્યા, પરંતુ ન્યાયશાસ્ત્રવિશારદ મહાશયે તેમને પ્રણામ ન કરતા કહ્યુ કે, "આપ શુ મારે માટે પ્રણામ કરવા યોગ્ય છો?" પરમહંસે કહ્યું કે, "હું તો બધાનો દાસ છુ, બધા મારે પ્રણામ કરવા યોગ્ય છે" પંડિતે કહ્યુ કે, "મે જે પ્રશ્ન પૂછ્યો તેનો ઉત્તર આપો. આપ મારે માટે પ્રણામ કરવા યોગ્ય છો કે નહિ?" પરમહંસદેવે નમ્રતાપૂર્વક કહ્યું કે, "આ સંસારમા બધી વસ્તુઓ કરતા હુ અધમ છું, હું બધાનો દાસાનુદાસ છુ, બધાને મારે પ્રણામ કરવા જોઇએ." પંડિતજીએ કહ્યુ કે, "તમે મારુ તાત્પર્ય સમજ્યા લાગતા નથી. આપને જનોઈ નથી, એટલે આપ બ્રાહ્મણના નમસ્કાર લેવા યોગ્ય નથી, એમ છતા આપ સંન્યાસી હો તો આપને પ્રણામ કરી શકુ. માટેજ પૂછું છું કે, આપ શું સંન્યાસી છો?" નિરભિમાની પરમહંસદેવે પોતાના મુખે એમ પણ કહ્યુ નહિ.

૧૩૫–શ્રીમતી રમાબાઈનું પોણોસો રૂપિયાનું અથાણું

શ્રીયુત રાનડે પોતાનાં પત્ની સાથે ઈ સ ૧૮૮૪–૮૫માં સતારા જિલ્લામા સરકારી કામે પ્રવાસે નીકળ્યા હતા. રસ્તામાં રાનડે તો પગે ચાલતા આગળ નીકળી પડ્યા અને રમાબાઇને ગાડી જોડાવીને પાછળ આવવા કહ્યુ. ગાડી તૈયાર થાય એટલી વાર રમાબાઇને રમૂજ સૂઝી એક આંબાના ઝાડને સરસ કેરીઓ આવી રહી હતી ઝાડ ઉપરથી પાડીને તાજા ફળ ખાવામા એક ખાસ પ્રકારનો આનંદ આવે છે. રમાબાઈને એ આનંદ લેવાની ઇચ્છા થઇ અને ગાડીવાનની ચાબુક વડે બે–ત્રણ ફટકા માર્યા તેથી પાચ–પચીસ કેરીઓ નીચે પડી. હવે તો એમનો લોભ વધ્યો અને ચાબુ-

કનો એક એવો સપાટો માર્યો કે ચાબુકનો છેડો બંગડીને લાગી ને ચાબુકની સાથે બંગડી પણ ઊડી ગઇ. આની તરત ખબર પડી; પણ તે ક્યાં પડી, તે દેખાઈ નહિ. એમણે તથા સિપાઇએ ઝાડની નીચે તથા આસપાસ ઘણીએ શોધ કરી, પણ પત્તો લાગ્યો નહિ. એના ઉપર પગ આવી જવાથી ધૂળમાં એવી દબાઈ ગઇ કે ગમે તેટલી શોધ કર્યા છતા પણ પત્તો નજ લાગ્યો.

એટલામા ગાડી તૈયાર થઇને આવી, એટલે રમાબાઈ એમા બેસીને આગળ ગયા. આ વખતે એમને ઘણોજ પશ્ચાત્તાપ થતો હતો. બગડી શોધવા જતાં વાર થવાથી પતિને ઘણે દૂર સુધી પગે ચાલવુ પડ્યું હશે, તેની પણ તેમને ચિંતા થઇ પતિને મળતા બધી હકીકત કહી, ત્યારે રાનડેએ શાંતિપૂર્વક કહ્યુ કે, “તેં બીજા-ની કેરીઓ પૂછ્યા વગર પાડી એ ખોટું કર્યું, માટે તને શિક્ષા થાય અને ફરીથી આવું નહિ કરવાનું યાદ રહે, એટલા માટે બંગડી ખોવાઈ છે. હવે હું એ બંગડીની શોધ કરાવીશ નહિ ને નવી પણ કરાવીશ નહિ, એટલે તને યાદ રહેશે ”

રમાબાઇને બગડી ખોવાયાથી ઘણોજ ખેદ થયો. એ ખેદ દૂર કરવા રાનડેએ સાંજે જમવા બેસતી વખતે વિનોદમા રસોઈયાને કહ્યું કે, “આજ સવારનું પોણોસો રૂપિયાનુ અથાણું તો પીરસવા લાવ.”

શેનુ અથાણું અને શેની વાત? કેરીઓ એમ ને એમ પડી રહી હતી પત્નીને ખિન્ન જોઇને રાનડેએ કહ્યું કે, “બગડી ખો-વાઇ તેમાં આટલુ બધું ખિન્ન થવાની જરૂર નથી. મારાથી પણ આજે તારા જેવીજ એક વાત બની છે. આજ બપોરે મારી તપખીરની દાબડી ખોવાઇ છે. મારી એક વસ્તુ ખોવાઇ અને તારી પણ ખો-વાઇ. તું કહીશ કે, તે તો જસતની હતી, તેની તે શી કિંમત? પણ ઉપયોગની દૃષ્ટિએ જોતાં અત્યારે દાબડી વધારે કામની અને કીમતી હતી, કારણ કે એ વિના ચાલશે નહિ. કોઇ પણ વસ્તુ

ખોવાય તો સાવધાનીની ખામી હોવાનો દોષ લાગે છે, માટે એવો દોષ ન થાય તેની સંભાળ રાખવી જોઇએ, પણ આમ આખો દિવસ ઉદાસ થઇને બેસી રહ્યાથી શો લાભ? હસી-રમીને સમાધાનીથી રહેવું, એટલે બીજાઓને પણ ઠીક લાગે."

ત્યાર પછી એ ખોવાયલી વસ્તુનુ નામ પણ રાનડેએ દીધું નથી.

૧૩૬–પ્રિન્સ આલ્બર્ટની મહેમાનની લાગણી માટે કાળજી

ઇંગ્લેંડના પ્રિન્સ આલ્બર્ટે એક દિવસ પોતાના એક ગરીબ પણ યોગ્ય મિત્રને જમવાનુ આમ ત્રણ આપ્યુ એ ગરીબ માણસ બાલ્યાવસ્થામા પ્રિન્સ ઉપર પ્રેમ રાખતો હતો અને પ્રિન્સ પણ પોતાના વૈભવના દિવસમા એ દીન મિત્રને વિસરી ગયા નહોતા. એ મિત્ર ગામડાનો રહેવાસી હતો. ગામડાના લોકો શહેરીઓની સભ્યતા જાણતા હોતા નથી વિલાયતમા સુધરેલા લોકો છરી અને કાટા બેની મદદથી ખાય છે, પણ આ ગામડિયાને પોતાના ઘરમા એકલી છરીથીજ ખાવાનો અભ્યાસ હતો. શાહજાદાના મેજ ઉપર પણ એણે પોતાની ગ્રામ્યપદ્ધતિથી જમવાનુ શરૂ કર્યું. પ્રિન્સ આલ્બર્ટનુ ધ્યાન એ તરફ ગયુ, એટલે એમણે પણ તરતજ કાટો છોડી દીધો અને છરીથીજ ખાવાનું શરૂ કર્યું. રાજકુટુબના બાળકોને આથી આશ્ચર્ય લાગ્યુ અને તેઓ હસવા લાગ્યાં, પણ પ્રિન્સ આલ્બર્ટે કરડી આંખે તેમની સામુ જોયાથી તેઓ શાત થઈ ગયાં મહેમાનના ગયા પછી બાળકોએ પૂછ્યું કે, "બાપુ! તમે કાટાનો ઉપયોગ કેમ ન કર્યો?"

પ્રિન્સે ઉત્તર આપ્યો કે, "એમ કર્યાથી મારો મિત્ર શરમાઇ જાત એને કાંટાનો ઉપયોગ કરતા આવડતુ નહિ હોવાથી

એ ગભરાઇ જાત. મારી દેખાદેખી એને પણ એવું કરવું પડત અને એમાં એને અગવડ થાત."

પ્રિન્સ આલ્બર્ટનું આ આચરણ એમની સભ્યતાનો સારો પરિચય આપે છે.

૧૩૭–બેજ ઘડીમાં બ્રહ્મપ્રાપ્તિ કરવાની કળા

એક વાર મહારાજા જનકે એક સભા ભરીને મોટા મોટા વિદ્વાનોને તેડયા અને પ્રશ્ન કર્યો કે, "એવો ઉપાય બતાવો કે જેથી બે કલાકમાં ઈશ્વરપ્રાપ્તિ થઇ જાય" એ વખતે ત્યા ઘણા પંડિતો હાજર હતા અષ્ટાવક્રજીના પિતા પણ ત્યા હતા. અષ્ટાવક્ર બહારથી ઘેર આવ્યા અને પિતાજી ન જણાયા, ત્યારે માતાને પૂછતા ખબર પડી કે, આજ જનકરાજાને ત્યા મોટી સભા છે. અષ્ટાવક્ર પણ એ સભામા ગયા. ત્યા એમને જોઇનેજ સભાના લોકો હસવા લાગ્યા, પણ અષ્ટાવક્ર એથી છોભીલા ન પડતાં બમણા હસ્યા, એટલે સભાસદોએ અમને પૂછ્યું કે, "તમે શા સારુ હસ્યા?" અષ્ટાવક્રે એમને ઊલટો સવાલ પૂછ્યો કે, "તમે શુ જોઇને હસ્યા?" સભાસદોએ કહ્યુ કે, "અમે તો આપનાં આઠે અંગ વાંકા જોઇને હસ્યા." ત્યારે અષ્ટાવક્રે જણાવ્યું કે, "હુ એટલા માટે હસ્યો કે હું વિદ્વાનોની મંડળીને બદલે ચમારો સમક્ષ આવ્યો છું, એમ મને લાગ્યુ, કારણ કે હાડકાં અને ચામડાની પરીક્ષા ચમારોજ કરે છે." એ સાંભળીને રાજાને લાગ્યું કે, આ સાચો બ્રહ્મજ્ઞાની છે. એણે અષ્ટાવક્રનો ઘણો આદરસત્કાર કર્યો અને પોતાનો પ્રશ્ન પૂછ્યો. અષ્ટાવક્રે કહ્યું કે, "હુ આપને બે ઘડીમાજ ઈશ્વરપ્રાપ્તિ કરાવી દઉ તો શુ આપો?" જનકે કહ્યુ કે, "મારુ આખુ રાજ્ય આપી દઉ." અષ્ટાવક્રે કહ્યું કે. "શુ રાજ્ય આપનું છે? જન્મતી વખતે એ રાજ્યને સાથે લાવ્યા હતા? આપ શુ બીજાઓની પેઠે ખાલી હાથે

'ઉઆઉં, ઉંઆઉ' કરતા ઉત્પન્ન નહોતા થયા?" જનકે કહ્યુ કે, "હે મહારાજ! રાજ્ય સિવાય તો મારી પાસે બીજુ કાઇ નથી, હુ શું આપુ ?" અષ્ટાવક્રે કહ્યુ કે, "આપ આપની પોતાની વસ્તુ આપો." ત્યારે મહારાજા જનકે કહ્યુ કે, "મારી પાસે બીજું કાઈ નથી" અષ્ટાવક્રે કહ્યું કે, "આપનું મન આપો, એટલે હુ આપને ઇશ્વર સાથે મેળાપ કરાવી દઇશ" બસ, જે વખતે જનકરાજાએ પોતાના મનને સ્થિર કર્યું, તેજ વખતે એમને બ્રહ્માનંદનો અનુભવ થવા લાગ્યો અને ઘણોજ આનંદ પ્રાપ્ત થયો.

ઉપનિષદમા કહ્યુ છે કે, એ એક બ્રહ્મ, મનના શાત થવાથીજ જાણી શકાય છે, બીજા કશાથી નહિ

૧૩૮–राजा जनक अने देहाभिमाननो त्याग

(રાજા જનક)

એક વાર મહારાજા જનકના મત્રીએ એમને પૂછ્યુ કે, "મહારાજ! આપ દેહધારી હોવા છતા પણ વિદેહી કેમ ગણાઓ છો?" મહારાજે ઉત્તર આપ્યો કે, "આનો ઉત્તર થોડા દિવસ પછી આપીશ" કેટલાક દિવસ પછી મહારાજાએ એક દિવસ મત્રીને ભોજનનુ આમત્રણ આપ્યુ અને ભોજન સારુ બધા પદાર્થ એવા બનાવ્યા, કે જેમાં મીઠુ નહોતુ નાખ્યુ. મત્રીજી ભોજન કરે તે અગાઉ રાજાએ ઢઢેરો પિટાવ્યો કે, "આજ ચાર વાગે મંત્રીને ફાસી દેવામા આવશે" વળી ઢઢેરો પીટનારને કહી દીધુ કે, "મત્રીજીને બારણે જઇને ત્રણ વાર જોરથી સાદ પાડજે કે જેથી એ બરોબર સાંભળે" થયુ પણ એમજ મત્રીએ મહારાજાનો ઢઢેરો સાભળ્યો, પણ રાજાની આજ્ઞા હોવાથી બે વાગે ભોજન કરવા જવુ પડ્યું રાજાએ ઘણા આદરપૂર્વક એમને ભોજન

કરાવ્યું. મંત્રીજી ભોજન કરી રહ્યા એટલે જનકે પૂછ્યું કે, "મંત્રીજી! આપ કહો તો ખરા કે આજનું ભોજન કેવું હતું? દરેક વાનીમા મીઠું કેટલું અને કેવું પડયું હતું? એનો ઠીક ઉત્તર આપશો તો સૂળીની સજા માફ્ કરી દઇશ."

મંત્રીએ કહ્યું કે, "મહારાજ! મને મૃત્યુના ભયને લીધે કાંઇ પણ ભાન રહ્યું નથી કે મીઠું વધારે હતું કે ઓછું. હું શુ કહું?" મહારાજા જનકે કહ્યું કે, "તમને સૂળીએ ચઢાવવાનો વખત ચાર વાગ્યાનો હતો અને બે વાગ્યે આપ ભોજન કરવા બેઠા હતા. બે કલાક જીવવાની પૂર્ણ આશા હતી, છતા આપને મીઠાનું ભાન રહ્યું નહિ! શરીર, સ્મરણશક્તિ, જીભ વગેરે બધું કાયમ રહેવા છતા પણ આપને મીઠુ છે કે નહિ, તેનું પણ ભાન ન રહ્યું! તમે બે કલાકનો સમય હોવા છતાં છતા દેહે દેહભાન વગરના થઇ ગયા, તો મને તો એક પળની પણ ખાતરી નથી અને તેથીજ હું સદા વિદેહી રહું છું."

१३९–केळवायेली मातानी संतान उपर असर

એક સમયે ભોજરાજા પોતાના રાજ્યની પાઠશાળાના વિદ્યાર્થીઓની પરીક્ષા લેતા હતા. બધા બ્રહ્મચારીઓની પરીક્ષા લઇ ચૂકયા પછી રાજા એક બ્રહ્મચારી પાસે ગયા, એટલે એ બ્રહ્મચારીએ તરતજ એક શ્લોક રચીને રાજાને સભળાવ્યો.

त्वद्यशो जलधौ भोज निमज्जनभयादिव।
सूर्येन्दु बिम्बमिषतो धत्ते तुम्बिद्वयं नमः॥

અર્થાત્ હે મહારાજ! આકાશ આપના યશરૂપી સમુદ્રમાં ડૂબવાના ભયથી સૂર્ય અને ચદ્ર બન્નેને તૂબડાં બનાવીને રહ્યું છે.

એ સાભળીને મહારાજા એ બાળકની કાવ્યશક્તિ જોઇ

પ્રસન્ન થયા અને અધ્યાપકને પૂછ્યું કે, "આ બાળક આટલો બધો ચતુર કેમ છે?" અધ્યાપકજીએ ઉત્તર આપ્યો કે, "મહારાજ! આ બાળકની માતા સંસ્કૃત ભણેલી છે અને પરમ વિદુષી છે. બાળકે ઘર આગળ માતાની પાસેજ સાહિત્યનો થોડો અભ્યાસ કર્યો છે."

१४०–संत इसिद्रोनी जनसेवा

સેકડો વર્ષ પૂર્વે સ્પેન દેશમા એક ગરીબ ખેડૂત રહેતો હતો. તેનું નામ ઇસિદ્રો હતું. ધન–વૈભવમા દરિદ્ર હોવા છતા એનુ હૃદય ઘણું ઉદાર હતુ. ધનવાનો ધનથી જેટલી સેવા નથી કરી શકતા, તેટલી ગરીબ મનુષ્યો ખરી લાગણીથી તન વડે કરી શકે છે ઇસિદ્રો પોતાના ગામના ખેડૂતબંધુઓને સહાયતા આપવા સદા તત્પર રહેતો. એમને પાણીની તગી હોય તો પોતે કૂવો ખોદી આપતો. એમને દારૂ ભરવા સારુ ભોયરાની જરૂર હોય તો પોતે જમીન ખોદીને ભોયરું બનાવી આપતો દરરોજ સવારે એ ખેતરોમાં જઇ પક્ષીઓને દાણા નાખતો અને પ્રભુના ગીત ગાતો.

એના માયાળુ સ્વભાવ અને ઉદાર હૃદયને લીધે ગામના બધા લોકો એના પ્રત્યે બહુ ભક્તિ ધરાવતા અને એને "સાધુ ઇસિદ્રો" નામથી ઓળખતા. હજુ પણ એ સ્પેનમાં સાધુ તરીકે પૂજાય છે અને એની દૈવી શક્તિના ચમત્કારોની ઘણી કથાઓ એ દેશમાં પ્રચલિત છે. દાન, પરોપકાર, સજ્જનતા અને દુઃખીઓની સાથે સહાનુભૂતિ, એ બધા ગુણો ધરાવનાર મનુષ્યમા દૈવી શક્તિઓનો વિકાસ થયો હોય તો એમા આશ્ચર્ય પણ શુ છે!

१४१–नेपोलियननी सुंदर शिखामण– बीजाने मान आपो

એક દિવસ ફ્રાન્સ દેશનો બાદશાહ મહાન નેપોલિયન એક સન્નારીની સાથે ફરવા જઈ રહ્યો હતો. એટલામાં ભારે બોજો માથે ઊંચકીને જતો એક માણસ એમને મળ્યો. નેપોલિયનની સાથે જનારી રમણી કાંઇ જેવી તેવી તો હશેજ નહિ. એના મનમા પોતાની પદવીનું અભિમાન હતું. એણે ધાર્યું કે, એ મજૂર આઘો ખસીને ઘણોએ ચાલ્યો જશે. આમ વિચારીને એ સાકડા રસ્તાના વચલા ભાગમા ઊભી રહી. નેપોલિયનને આ વર્તણૂક અસભ્ય લાગી. એણે રમણીને આઘી ખસેડીને કહ્યું કે, "મડમ! બોજાને માન આપો." પેલો મજૂર સરળતાથી ચાલ્યો ગયો. આ પ્રમાણે એણે એ તુમાખી રમણીનો મિજાજ ઠેકાણે આણ્યો.

એ ફ્રેંચ રમણીના જેવી ભૂલ આપણે હમેશા કરીએ છીએ. માથા ઉપર થેલો કે પેટી મૂકીને જનારા મજૂરને ખસી જવા હુકમ આપીએ છીએ અને હાથમાં નાજુક સોટી લઇને ચાલનારા આપણા સુકુમાર દેહને જરા ખસી જવાનો શ્રમ આપતા નથી. રબર ટાયરની ગાડી કે મોટરમા બેઠા હોઇએ અને સામેથી પુષ્કળ ભારભરેલો ખટારો આવતો હોય, તો ખટારાવાળો આપણે સારુ માર્ગ કરે, એવી ઇચ્છા રાખીએ છીએ અને એ બિચારો એમ ન કરે તો આપણા સભ્ય મુખમાથી એને "ગામડિયો" "મૂર્ખ" આદિ વિશેષણોથી વધાવીએ છીએ એવે સમયે નેપોલિયનનું "બોજાને માન આપો" એ વાકયનું સ્મરણ કરવું જોઇએ

१४२–महाराणी मेरी अने गामडियो



મહારાણી મેરીની રોગીઓ પ્રત્યે ઘણી સહાનુભૂતિ છે. અનેક વાર તેઓ હોસ્પિટલની મુલાકાતે જાય છે અને રોગી તથા દુઃખી મનુષ્યોની સાથે પ્રેમપૂર્વક વાતચીત કરીને તેઓને શાત કરે છે. એક વખત હૉસ્પિટલમા એક ગામડિયો માદો પડયો હતો. એણે આવા રાજવશીઓને કદી પણ જોયેલા નહિ, તેથી રાજા–રાણીના આવવાના સમાચાર મળ્યા, ત્યારે એ ગભરાયો અને એણે કહ્યુ કે, “ બાદશાહથી તો હુ બહુ બીતો નથી, પણ મહારાણી સાહેબ પધારશે, ત્યારે હુ એમના દરજ્જાને છાજે એવી સભ્યતાપૂર્વક વાતચીત કેવી રીતે કરીશ? એટલામા તો મહારાણી તેની પાસે ગયાં અને તેની સાથે પ્રેમપૂર્વક વાર્તાલાપ કર્યો. રાણીની સરળતા જોઇને એના મનમાની બધી બીક ચાલી ગઈ અને એમના ગયા પછી પોતાના સાથીઓને કહેવા લાગ્યો કે, “ મહારાણી તો જાણે મારા માતુશ્રી મારી પાસે આવીને ઊભાં હોય એવાંજ મને લાગ્યા!” તેની માતા એક મજબૂત બાધાની, ભારે હાથવાળી, ગામડિયણ પણ અતિ સ્નેહાળ ભૂરી આખોવાળી સ્ત્રી હતી તથા તેની બાબતમા તેની અને રાણી વચ્ચે મળતાપણુ છે ખરું, એમ બધાએ કબૂલ કર્યું.

(‘ સ્ત્રીબોધ ’ ઉપરથી)

१४३–रानडेनी कुटुंबीओ तथा नोकरो माटे काळजी



ઘણા મનુષ્યો મોટી પદવી પામ્યા પછી અભિમાની થઈ જાય છે. ગરીબ સગા–સંબધીઓની ખબર–અંતર રાખતા તેમને શરમ આવે છે, પણ ખરા મહાનુભાવ પુરુષોની મહત્તા તો પદવૃદ્ધિની સાથે વધતીજ જાય છે

ન્યાયમૂર્તિ મહાદેવ ગોવિંદ રાનડેને એવી ટેવ હતી કે, ગમે તેટલો દૂરનો સગો કે નોકર ઘરમાં માંદો છે, એવા સમાચાર કાને પડતા તરતજ માંદા માણસના ઓરડામા પોતે જઈ ખબર પૂછતા અને ડોકટરને બોલાવી દવાની વ્યવસ્થા કરતા. પત્ની રમાબાઈને ખાસ આગ્રહ કરતા કે, એની માવજતનો ભાર નોકર-ચાકરો ઉપર ન સોપતા તું પોતેજ દેખરેખ રાખજે. તે પણ માણસ સાજો થતાં સુધી દરરોજ બે વખત તેની ખબર પૂછવાનુ ભૂલતા નહિ.

રમાબાઇને એથી ઘણું આશ્ચર્ય લાગતું કે, આટલા બધા સરકારી કામમાં તથા લોકસેવાનાં અનેક મહત્ત્વનાં કાર્યોમાં નિમગ્ન રહેવા છતાં એમને આવી નજીવી વાતો સબંધી વખતોવખત પૂછવાનુ યાદ કેમ રહે છે? એક વાર તેમણે પોતાના મનની એ શંકા સરળ હૃદયે પતિ આગળ પ્રગટ પણ કરી દીધી. રાનડેએ ઉત્તર આપ્યો કે, "કોઈ પણ કામનું સ્મરણ રહેવાનો આધાર તે કામ માટે આપણને કેટલી ચિંતા છે તે ઉપર, તેમજ આપણા ઉપર તેની કેટલી જવાબદારી છે તે ઉપર રહેલો છે. જો કાળજી ન હોય તોજ સ્મરણ રહે નહિ. જે વાત અંતઃકરણ સુધી પહોચી હોય, તે ઘણું કરીને કોઇ પણ ભૂલી જતું નથી આપણું મન ઘણા દુઃખથી, ચિંતાથી કે તીવ્ર વેદનાથી પીડાતું હોય, ત્યારેજ યાદ ન આવે; પણ એવો વખત કવચિતજ આવે છે અને આવે તોપણ તે વાતને કોઈ દોષમાં ગણતું નથી"

૧૪૪-જીવન્મુક્તનું મન

(શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ)

જે વખતે શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસદેવને ગળામાં નાસૂરનો રોગ થયો હતો, તે વખતે એમને જોવા જનાર શ્રીયુત શશધર

તર્કચૂડામણિએ કહ્યું કે, "આપના જેવા પુરુષ મનને એકાગ્રપણે રોગવાળા ભાગ ઉપર ઠસાવીને કહે કે, 'રોગ ચાલ્યો જા, રોગ ચાલ્યો જા' તો દુઃખ મટી જાય. એ પ્રમાણે એક વાર કરી જુઓ ને?" પરમહંસદેવે ઉત્તર આપ્યો કે "તમે પંડિત થઈને આવી વાત શા સારુ બોલો છો? એ મન સચ્ચિદાનંદને આપ્યુ છે, તેને ત્યાંથી ખસેડીને આ હાડમાંસના ખોખા ઉપર જમાવવું?" પંડિતજી નિરુત્તર થઇ ગયા, પરંતુ વિવેકાનંદ વગેરે ભક્તો તો હઠ પકડીને બેઠા કે, "અમારે ખાતર આપે દુઃખ દૂર કરવુંજ પડશે." પરમહંસદેવે એમને કહ્યું કે "દુઃખ મટાડવું ન મટાડવું એ માને હાથ છે. શું રોગ ભોગવવાની મને ઇચ્છા થાય છે?" એટલે વિવેકાનંદે કહ્યુ કે, "ત્યારે માને કહો કે રોગ મટાડી દે." પરમહંસદેવે કહ્યું કે, "તુ જ એ પ્રમાણે કહી જોજે, આ મુખે તો એ વાત નીકળશે નહિ." ગુરુભક્ત શિષ્યો છોડે એવા નહોતા. એમણે અતિશય આગ્રહ કર્યો, ત્યારે પરમહંસદેવે કહ્યું કે, "ઠીક, કહી જોઇશ." બીજે દિવસે વિવેકાનદના પ્રશ્નના ઉત્તરમા પરમહંસદેવે જણાવ્યું કે, "મેં માને કહી જોયું કે આ દર્દવાળા ગળામાથી ખાતાં તને દુ.ખ થતું હશે, ત્યારે માએ તને બતાવીને કહ્યુ કે, "એના મુખ વડે હું ખાઈશ."

१४५—सरदार ग्रेन्टनी ऊंडी बुद्धि अने अडग धारणा

અમેરિકામાં એક વાર લશ્કરી જગ્યાએ ઘોડા ઉપરથી પડ્યાને સરદાર ગ્રેન્ટને થોડોજ વખત થયો હતો; એવામા બીજા સ્થળના લશ્કરની સરદારી લેવાનો હુકમ તેને મળ્યો. શત્રુપક્ષનો ત્યા એવો સખ્ત ઘેરો હતો કે, તે થોડા દિવસમાજ શરણે જાય એવો સભવ હતો, રાત્રે દુશ્મનની છાવણીની તાપણીઓથી આજુબાજુની ટેક-

રીઓ ઝળહળી રહી હતી. સરસામાન લઇ જવા–લાવવાનો વ્યવહાર તોડી નાખવામાં આવ્યો હતો. જનરલ ગ્રેન્ટને દરદ ઘણું થતું હતુ, છતાં પણ તેણે લડાઇની તે નવી જગા ઉપર પોતાને લઇ જવાનો હુકમ આપ્યો.

નદીમાં વહાણો ઉપર તથા જંગલમાં માઇલના માઇલ ઘોડા ઉપર, ડોળીમા અને છેવટે શહેરમાં ચાર માણસની ખાંધ ઉપર તેને તે સ્થળે લઇ જવામા આવ્યો. એકદમ વસ્તુસ્થિતિ બદલાઇ ગઇ. નિપુણ નર આવી પહોચેલો સાંભળીને તેના બળની અસર લશ્કરને થઇ તે ઘોડા ઉપર ચઢી શકે તે પહેલાં તો તેણે લશ્કરને આગળ ધસવાની આજ્ઞા આપી. ઈંચે ઇંચ જમીન માટે દુશ્મનો [illegible], છતા થોડા વખતમાં આજુબાજુની ટેકરીઓ યુનિયનના [illegible] લીધી. આ કાઇ નસીબની વાત નહોતી, આ કાઇ પ્રાર[illegible] પરિણામ નહોતું, પરતુ ઘવાયલા સરદાર ગ્રેન્ટની ઊડી [illegible]ને અડગ ધારણાનુજ તે પરિણામ હતું.

(‘ આગળ ધસો ’ માંથી)

૧૪૬–રામ રાખે તેને કોણ ચાખે ?

છેલ્લા જર્મન યુદ્ધસમયે પોતાનો પરાજય પાસે દેખાવા [illegible]ડ્યો, ત્યારે જર્મનોએ પાછા હઠતા અનેક નગરોનો નાશ કર્યો [illegible]. એમના ત્રાસથી દુ:ખી થઇને એક વખત એક ગામના બધા [illegible]કો નાસી ગયા. આગ અને ભાંગતોડથી નાશ પામેલા એક [illegible]ંગ્રેજ સૈનિકોએ જોયું કે, એક નિર્દોષ બાળક એકલું [illegible]નિદ્રા લઇ રહ્યું છે. આખું નગર પાયમાલ થયું, બધા [illegible]યભીત થઇને નાસી ગયા અને આ દૂધ પીતું બાળક એકલું બચી ગયું માટે એમાં જરૂર બાળકનુ વિધાન હશે, એમ ધારીને

એ દયાળુ અંગ્રેજોએ તેને ઉપાડી લીધુ અને પોતાની સાથે રાખ્યુ. અતિ પ્રેમથી તેઓ એને લઇને ઘાસની પથારીમા સૂતા હતા, એવામા પાછલી રાત્રે જર્મનોના ગોળા પાછા છૂટયા. પેલા બે અગ્રેજો ઊડી ગયા, તેમના હાથપગ પણ વિખરાઇ ગયા, પણ પેલુ બાળક જ્યા સૂતુ હતું, ત્યાજ સહીસલામત ઘોર નિદ્રામા પડયું હતું સવારે બીજા સૈનિકો આવ્યા તેમણે એને ઉપાડી લીધું અને પાલનપોષણ કર્યું.

આ ભગવાનની અપૂર્વ લીલા નહિ તો બીજુ શું!

૧૪૭–कणादऋषिनो त्याग

ખેડૂતો ખેતરનો પાક લણીને લઈ જાય, ત્યાર પછી જે કણ પડ્યા હોય તે વીણી લઈ તે ઉપર મહર્ષિ કણાદ ગુજરાન ચલાવતા, એથીજ એમનુ નામ કણાદ પડ્યું હતુ. એવી રીતે એ સાદા અને સૂક્ષ્મ ભોજનનો આહાર કરીને એમણે વૈશેષિક દર્શન લખ્યુ હતું. એક દિવસ એ રાજ્યના રાજાને ખબર પડી કે, એની હદના જગલમાં એક મહાવિદ્વાન ઋષિ ફક્ત ખેતરમાના દાણા વીણીને પોતાનો નિર્વાહ ચલાવે છે, ત્યારે રાજાએ પુષ્કળ દ્રવ્ય લઈને પોતાના અમલદારોને એ ઋષિની સેવામા મોકલ્યા. ઋષિ એ વખતે સમાધિમા હતા. એમણે નેત્ર ખોલતાવાર રાજાના અમલદારોને જોયા અને એમના આવવાનો ઉદ્દેશ પણ પૂછપાછ કરતા જણાયો. નિર્લોભ ઋષિએ કહ્યુ કે, "તમારા રાજાએ મોકલેલુ આ ધન કોઇ ગરીબને આપી દો" અમલદારને એ વાક્ય સાભળીને આશ્ચર્ય થયું કે, પોતે તો એક લગોટીભેર છે, કણ વીણીને પેટ ભરે છે અને ગરીબની વાતો કરે છે એમના કરતા તે વળી વધારે ગરીબ કોણ હશે? એમણે જઈને રાજાને એ સમાચાર કહ્યા

રાજાએ સભા ભરીને સભાસદોની સલાહ લીધી. કોઈએ કહ્યું કે, “આપના દરજ્જાને છાજે એવો એ સરપાવ નહોતો.” રાજાએ બીજી વાર બમણું ધન લઈને કારભારીને મોકલ્યા. એ વખતે પણ ઋષિએ એજ ઉત્તર આપ્યો કે, “કોઈ દીન–દરિદ્રને એ ધન આપી દેજો. હવે તો રાજાસાહેબ પોતેજ એથી ચોગણું ધન તથા શાલ–દુશાલા વગેરે લઈને મહર્ષિ કણાદની સેવામાં ઉપસ્થિત થયા અને એનો સ્વીકાર કરવાને નમ્રતાપૂર્વક વિનતિ કરી; પરંતુ નિઃસ્પૃહ ઋષિએ પુનઃ કહ્યું કે, ‘ કોઇ કંગાલનેજ આ ધન આપી દો.” રાજાએ હાથ જોડીને કહ્યું કે, “મહાત્માજી! અપરાધ ક્ષમા કરશો. મને આશ્ચર્ય થાય છે કે, આપના પોતાના અંગ ઉપર એક લંગોટી–માત્ર છે, છતા આપ કહો છો કે, આ ધન કોઇ ગરીબને આપી દો! મને તો આપના કરતાં વધારે કંગાલ કોઇ જણાતુ નથી.” મહાત્માએ વધારે દલીલ ન કરતા કહ્યુ કે, “કોઇ કંગાલને આ ધન આપી દો.” રાજા લાચાર થઇને મહેલ તરફ પાછો ફર્યો અને રાત્રે પોતાની મહારાણીને એ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યુ રાણી સમજુ હતી. એણે પતિને ઠપકો આપ્યો કે, “એવા તત્ત્વજ્ઞાની મહાત્મા પાસે દ્રવ્ય અને સરપાવ લઇ જવામાં આપે મોટી ભૂલ કરી છે. ત્યા આગળ જઇને તો કોઇ એવી રસાયનવિદ્યા શીખી આવો કે, જેથી અનેક ગરીબોનું કલ્યાણ થાય. હમણાંજ તમે એ ઋષિની પાસે જાઓ.”

પત્નીની સલાહ માનીને રાજા રાતોરાત ઋષિની ઝૂંપડીમાં ગયો અને એમના ચરણમા પડીને દીનતાપૂર્વક કહ્યું કે, “મહારાજ! હું આપને મારા ધનવૈભવની લાલચ બતાવતો રહ્યો, એ મારો અપરાધ ક્ષમા કરો. આપ મને એવી કોઇ રસાયનવિદ્યા બતાવો, કે જેથી મારા રાજ્યના દીન લોકોનુ પાલન થાય.” મહાત્માએ પૂછ્યું કે, “રાજન્! હુ દિવસે પણ તારે ઘેર કદી આવ્યો નથી અને આજ

અર્ધરાત્રિએ તુ મારી કુટિરમા આવીને ભીખ માગી રહ્યો છે. કહે હવે કંગાલ કોણ? તુ કે હું?” રાજાએ ફરીથી ક્ષમા માગી, એટલે ઋષિએ તેને માથે હાથ મૂકીને બ્રહ્મવિદ્યાનો ઉપદેશ આપ્યો અને કહ્યું કે, ‘એજ ખરું રસાયન છે. આ બ્રહ્મવિદ્યારૂપી રસાયન લોખંડને સુવર્ણ બનાવી દે, તેમ નરને નારાયણ બનાવી દે છે. જા, જઇને તારા રાજ્યમાં બ્રહ્મવિદ્યાનો પ્રચાર કર.×”

૧૪૮–रानडेनो इन्द्रियनिग्रह

એક દિવસે રાનડેને એમના મિત્ર નારાયણભાઇ દાંડેકરે પોતાના બગીચામાથી આફુસ તથા પાયરીની કેરીઓ મોકલાવી અને લખ્યુ કે, “મે મારે હાથે વાવેલા ઝાડના આ ફળ હોવાથી આપ એમાની થોડી પણ કેરીઓ ખાશો તો મને ઘણો આનંદ થશે.” એ કેરીઓમાંથી એક કેરી લઈ તેના કકડા એક રકાબીમાં મૂકી રમાબાઇને ખાવા આપ્યા. ભોજન કર્યા પછી રાનડેએ એમાથી એક ફાડ ખાધી અને કેરીના સ્વાદના ઘણા વખાણ કરી કહ્યું કે, “તમે ખાઓ અને નોકરોને પણ આપજો હો.” એમ કહી રકાબીમાથી બીજો એક કકડો લઇ રકાબી ખસેડી મૂકી એ જોઇ રમાબાઇને ઘણું આશ્ચર્ય લાગ્યુ અને કહ્યુ કે, “કેરી ન ભાવતી હોય એવું તો

× ‘બ્રહ્મવિદ્યાનો પ્રચાર’ એનો અર્થ અત્યારે જેમ હાલના શુષ્ક વેદાંતીઓ પોતાના આચરણ પામર વિષયી જેવાં હોવા છતા ‘તત્ત્વમસિ’ને ‘અહં બ્રહ્માસ્મિ’ જેવા મહાવાક્યો ઉપદેશ્યા કરે છે, અને તેમ કરીને બીજાઓમા પણ પોતાનુ પામર વિષયીપણુ જ વધારે છે, તેવો નહિ સમજતા બ્રહ્મવિદ્યાનુ દ્વાર અથવા અધિકાર મેળવવા માટે જે ઉત્તમ ગુણ–કર્મની આવશ્યકતા છે, તેનોજ પ્રચાર જરૂરી સમજવો જોઇએ, ‘કર્મયોગ’ અથવા ‘પૂર્ણ નિષ્કામભાવે લોકસેવા’નુ પહેલુ પગથિયુ પણ તે પછીજ પ્રાપ્ત થાય છે.

ભાગ્યેજ કોઇ હશે." રાનડેએ કહ્યું કે, "મને પણ એ ગમી છે. મેં પણ એના બે કકડા તો ખાધા છે ને!"

રમાબાઇએ કહ્યુ કે, "આશ્ચર્ય તો એજ છે ને! કેરી જેવી ચીજ પચવામા ભારે નથી. તબિયત પણ આપની સારી છે કેરીઓ પણ ઉત્તમ છે અને મિત્રને ત્યાંથી પ્રેમપૂર્વક આવેલી છે, છતાં આપે બેજ કકડા કેમ ખાધા? આ બધા તમે ખાધા હોત તો કેવું સારું થાત? મેં જ્યારે કાપીને થોડી ચાખી, ત્યારે મને તો એવું લાગ્યું હતુ કે, તમે બીજી વાર પણ માગશો."

રાનડેએ કહ્યું કે, "ફળ ખરેખર ઘણું સારું છે, માટેજ મેં આટલું રહેવા દીધું છે. તુ ખા અને છોકરાંઓને આપ. મારી જો ઇચ્છા હોત તો બે કકડા વધારે ખાઇ શકત, પણ આજ જીભની પરીક્ષા લઇ જોઈ. એ વિષે અત્યારે મને એક વાત યાદ આવે છે તે કહું છુ નાનપણમાં અમે મુબઇમા ભણતા હતા, ત્યારે ફણસવાડીમા ડી મોંટેની ચાલમા રહેતા હતા અમારી પડોશમા માયદેવ નામે એક મિત્ર તેની માતા સહિત રહેતો હતો એમનું કુટુબ પહેલા ઘણી સપત્તિવાળુ હતુ. તે લોકો ખાધેલ-પીધેલ હતા; પણ હવે એમની સ્થિતિ એવી સારી નહોતી પિતાના મૃત્યુ પછી માયાદેવનુ ઈનામી ગામ ખાલસા થઇ ગયુ હતું અને પચીસ-ત્રીસ રૂપિયાની સ્કૉલરશીપ મળતી તે ઉપર મા-દીકરો બન્નેને ગુજરાન ચલાવવું પડતુ.

એ બાઇએ પહેલાં સુખ ભોગવ્યુ હતું, એટલે આ સ્થિતિ તેને દુઃખમય લાગતી જો કોઇ દિવસ તેનો છોકરો શાક ન લાવે તો ઘણી ગુસ્સે થતી અને અમારા દેખતા મોટેથી બોલતી કે, "મારી જીભ ઘણી ચટોરી થઇ ગઇ છે. હું એને ઘણું કહુ છું કે, સાત-આઠ શાક, સાત-આઠ રાઇતા તથા બે-ત્રણ પક્વાન્નથી પીરસેલી થાળીઓ તથા ઘી, ખીર, મઠા વગેરેથી ભરપૂર વાડકાઓ મળતા,

તે દિવસ હવે જતા રહ્યા છે. તે યાદ કરવાથી શું લાભ? પણ ચાર-પાચ વાનીઓ બનાવ્યા વગર ચાલતુ જ નથી અને આ છોકરાને તો શાક લાવવાનો પણ કંટાળો! એને શાક વગર ચાલે છે, પણ મારે ચાલતું નથી." આ ઉપરથી મે સાર એ કાઢ્યો કે, જીભને વશ ન રાખીએ તો તે મસ્ત બની જાય છે અને નબળા દિવસમા આપણી આજ્ઞા માનતી નથી. માટે માણસે, એવી ટેવો પાડવી કે જે ગમે તેવી સ્થિતિમા નભી શકે એથી ગમે તેવી ખરાબ દશા પણ દુઃખકારક લાગતી નથી દરેક માણસે જેમ જેમ વૃદ્ધ થતો જાય અને સમજશક્તિ વધતી જાય, તેમ તેમ પશુવૃત્તિ ઓછી કરવા અને દૈવી ગુણ વધારવા તરફ લક્ષ્ય આપવુ જોઇએ. સારી ટેવને સાધતાં ઘણા કષ્ટ પડે છે, માટે તેને મદદ કરવા સારુ આપણે પણ થોડાઘણા નિયમ તો બાધવાજ જોઇએ

ભાગ્યવાન અધિકારી પુરુષો તો સખ્ત નિયમો પાળે છે તથા યોગસાધન પણ કરે છે, પરંતુ અમે તેટલા ભાગ્યવાન નથી અમે તો હજારો વ્યવસાયોમા નિમગ્ન છીએ, એટલે ગજા પ્રમાણે થાય તેટલોજ ઇન્દ્રિયનિગ્રહ કરીએ છીએ

૧૪૧–फ्लॉरेन्स नाइटिंगेलनी दया

ઇંગ્લેંડ દેશમા ફ્લૉરેન્સ નાઇટિંગેલ નામના એક મહાપરોપકારી અને સેવાપરાયણ સન્નારી થઈ ગયાં છે ઈ. સ. ૧૮૨૦મા ઇટલીના રમણીય નગર ફ્લૉરેન્સમા એમનો જન્મ થયો હતો અને ઇ. સ. ૧૯૧૦મા ૯૦ વર્ષની વૃદ્ધ વયે તેમનુ મરણ થયુ હતુ

ગરીબો, દુખીઓ અને માદાઓની સેવામા તેમણે પાછળથી પોતાનુ જીવન સમર્પણ કર્યું હતુ, પણ એ ગુણો એમની બાલ્યાવસ્થામા પણ જણાઈ આવે છે

ભાગ્યેજ કોઇ હશે." રાનડેએ કહ્યું કે, "મને પણ એ ગમી છે. મે પણ એના બે કકડા તો ખાધા છે ને!"

રમાબાઇએ કહ્યુ કે, "આશ્ચર્ય તો એજ છે ને! કેરી જેવી ચીજ પચવામા ભારે નથી. તબિયત પણ આપની સારી છે કેરીઓ પણ ઉત્તમ છે અને મિત્રને ત્યાંથી પ્રેમપૂર્વક આવેલી છે, છતા આપે બેજ કકડા કેમ ખાધા? આ બધા તમે ખાધા હોત તો કેવું સારુ થાત? મે જ્યારે કાપીને થોડી ચાખી, ત્યારે મને તો એવું લાગ્યુ હતું કે, તમે બીજી વાર પણ માગશો"

રાનડેએ કહ્યુ કે, "ફળ ખરેખર ઘણું સારું છે, માટેજ મેં આટલું રહેવા દીધું છે. તુ ખા અને છોકરાંઓને આપ. મારી જો ઇચ્છા હોત તો બે કકડા વધારે ખાઇ શકત, પણ આજ જીભની પરીક્ષા લઇ જોઈ. એ વિષે અત્યારે મને એક વાત યાદ આવે છે તે કહું છુ. નાનપણમાં અમે મુબઇમા ભણતા હતા, ત્યારે ફણસવા-ડીમા ડી મોટેની ચાલમા રહેતા હતા અમારી પડોશમા માયદેવ નામે એક મિત્ર તેની માતા સહિત રહેતો હતો એમનું કુટુબ પહેલા ઘણી સપત્તિવાળુ હતું. તે લોકો ખાધેલ-પીધેલ હતા; પણ હવે એમની સ્થિતિ એવી સારી નહોતી. પિતાના મૃત્યુ પછી માયાદેવનું ઈનામી ગામ ખાલસા થઇ ગયુ હતું અને પચીસ-ત્રીસ રૂપિયાની સ્કૉલરશીપ મળતી તે ઉપર મા-દીકરો બન્નેને ગુજરાન ચલાવવું પડતુ.

એ બાઇએ પહેલાં સુખ ભોગવ્યુ હતું, એટલે આ સ્થિતિ તેને દુઃખમય લાગતી જો કોઇ દિવસ તેનો છોકરો શાક ન લાવે તો ઘણી ગુસ્સે થતી અને અમારા દેખતાં મોટેથી બોલતી કે, "મારી જીભ ઘણી ચટોરી થઇ ગઇ છે હું એને ઘણુ કહું છું કે, સાત-આઠ શાક. સાત-આઠ રાઇતા તથા બે-ત્રણ પક્વાન્નથી પીરસેલી થાળીઓ તથા ઘી, ખીર, મઠા વગેરેથી ભરપૂર વાડકાઓ મળતા,

તે દિવસ હવે જતા રહ્યા છે. તે યાદ કરવાથી શુ લાભ? પણ ચાર–પાચ વાનીઓ બનાવ્યા વગર ચાલતુ જ નથી અને આ છોકરાને તો શાક લાવવાનો પણ કટાળો! એને શાક વગર ચાલે છે, પણ મારે ચાલતુ નથી ” આ ઉપરથી મે સાર એ કાઢ્યો કે, જીભને વશ ન રાખીએ તો તે મસ્ત બની જાય છે અને નબળા દિવસમાં આપણી આજ્ઞા માનતી નથી. માટે માણસે, એવી ટેવો પાડવી કે જે ગમે તેવી સ્થિતિમા નભી શકે એથી ગમે તેવી ખરાબ દશા પણ દુ:ખકારક લાગતી નથી દરેક માણસે જેમ જેમ વૃદ્ધ થતો જાય અને સમજશક્તિ વધતી જાય, તેમ તેમ પશુવૃત્તિ ઓછી કરવા અને દૈવી ગુણ વધારવા તરફ લક્ષ્ય આપવુ જોઇએ સારી ટેવને સાધતાં ઘણા કષ્ટ પડે છે, માટે તેને મદદ કરવા સારુ આપણે પણ થોડાઘણા નિયમ તો બાધવાજ જોઇએ

ભાગ્યવાન અધિકારી પુરુષો તો સખ્ત નિયમો પાળે છે તથા યોગસાધન પણ કરે છે; પરતુ અમે તેટલા ભાગ્યવાન નથી. અમે તો હજારો વ્યવસાયોમા નિમગ્ન છીએ, એટલે ગજા પ્રમાણે થાય તેટલોજ ઇન્દ્રિયનિગ્રહ કરીએ છીએ

૧૪૬–ફ્લૉરેન્સ નાઇટિંગેલની દયા

ઇગ્લેંડ દેશમા ફ્લૉરેન્સ નાઇટિગેલ નામના એક મહાપરોપકારી અને સેવાપરાયણ સન્નારી થઈ ગયાં છે ઈ. સ ૧૮૨૦મા ઇટલીના રમણીય નગર ફ્લૉરેન્સમા એમનો જન્મ થયો હતો અને ઇ સ ૧૯૧૦માં ૯૦ વર્ષની વૃદ્ધ વયે તેમનુ મરણ થયુ હતુ

ગરીબો, દુખીઓ અને માદાઓની સેવામા તેમણે પાછળથી પોતાનુ જીવન સમર્પણ કર્યું હતુ, પણ એ ગુણો એમની બાલ્યાવસ્થામા પણ જણાઈ આવે છે

છેક નાની ઉમરે જ્યારે એ ઢીંગલા–ઢીંગલીની રમત રમતાં, ત્યારે તેમની ઢીંગલી પણ હમેશા માંદી રહેતી અને તે નિત્ય તેની સારવાર કર્યા કરતા. ઘણીજ સાવચેતીથી તેને ઋતુને યોગ્ય વસ્ત્ર પહેરાવતા, સુવાડતા અને ખોરાક પણ સંભાળીને આપતા. તેને સુવાડે ત્યારે પોતાની બહેનને કહેતાં કે, “બહેન! જોજે હો, બહુ ગડબડ ના કરતી; નહિ તો મારી ઢીંગલી જાગી ઊઠશે.” તેનાં ઓશીકું, ચાદર વગેરે સફાઈથી પાથરતાં, તેનું મન રંજન કરવાને નાના પ્રકારના રમકડાં તેની નજર આગળ મૂકતા તથા તેની હાલત મહેનત કરીને સુધારતાં ને પાછી રોજ તે બિચારીને મંદવાડના બિછાનામા સુવાડતા. તેમની બહેનમાં આ પ્રકારની લાગણી નહિ હોવાથી તે તેની ઢીંગલીને ગમે તે રીતે આડીઅવળી પકડતી, તેથી કોઈ દિવસ તેનો હાથ ભાગતો તો કોઈ દિવસ તેનો પગ ભાગતો. તે વખતે તેને મલમપટ્ટા કરાવવાને તે ફ્લૉરેન્સ પાસે જતી નાની ફ્લૉરેન્સ ભલભલા હાડવૈદ્યને હઠાવે તેટલી કુશળતાથી તેના હાડકાં બેસાડતી અને પાટા બાંધતી

આ પ્રમાણે બાલ્યાવસ્થામાથી માંદા માણસની સેવા કરવાનો શોખ તેમનામા ઉત્પન્ન થયો હતો.

ઢીંગલા–ઢીંગલીઓ તથા ઘરમા પાળેલા પશુ–પક્ષીઓદ્વારા પણ બાળકોમા દયા અને સેવાના ગુણો ખીલવી શકાય છે.

(ફ્લૉરેન્સ નાઇટિંગેલના જીવનચરિત્રમાથી)

૧૫૦–एक विद्यमान युवकनो वीरोचित आपभोग

ત્રાવણકોર રાજ્યમા તોરૂર નામના એક ગામમાં એક શાહુકારના હાથીને લઇને માવત ચાલ્યો જતો હતો એવામા હાથી કોઇક કારણથી મદોન્મત્ત થયો. માવત ભાઇ નારણ નાયરે તેને

હાથ કરવા પોતાથી બનતી દરેક બાજી ખેલી, પણ હાથી હાથ રહી શક્યો નહિ અને આવેશમા આવી જઇ માવત ભાઇને પીઠ નીચે દતૂશળ મારી પછાડયો અને નાઠો. દૈવવશાત્ તેનું મરણ થયું નહિ. લગભગ ત્રણ–ચાર માઇલને છેટે શરેટલા ગામની ઇસ્પિતાલમાં તેને લઇ જવામા આવ્યો દાકતરે તપાસતાં જણાવ્યું કે, જ્યા દંતૂશળ લાગેલા હતા ત્યાંથી માસ સાથે લોહી વહી રહ્યું હતું જો કોઇ જીવતા માણુસનું સવા રતલ માસ મળે અને તે તેમા નાખી સીવવામાં આવે, તોજ માવત ભાઇ નારણુ નાયરની જિદગી બચે, એમ કહેવામા આવ્યુ. શરેટલા તેમજ અડખેપડ ખેના ગામોમા આ વાત વાયુવેગે પ્રસરી ગઈ, પરતુ આવો આત્મ-ભોગ આપવા કુટુંબમાંથી કોઇ પણ બહાર પડયું નહિ પાનાવલી ગામના રહીશ અને શ્રીમત કુટુબના ભાઇ કન્નાડકૃષ્ણ નાયર, કે જેઓ ગાધીજીના અનુયાયી છે, તેમના કાને આ વાત આવી અને તેજ વખતે તૈયાર થઇ તેઓ શરેટલા ગયા તથા પોતાનુ માંસ દેવા ડૉક્ટર સાહેબને તૈયારી બતાવી અને તે મુજબ ઘણુ કષ્ટ ભોગવી સવા રતલ માંસ કાંઇ પણ લાભ વગર દેવામા આવ્યુ. (જાઘમાંથી કાઢવામાં આવ્યુ) અને તે માટે લગભગ એક માસ ઇસ્પિતાલમા રહેવુ પડયુ. આત્મબલિદાનના ખરા અતકરણના પ્રયોગથી બન્નેની જિદગી બચી. તેમા ઈશ્વરનો પૂરતો હાથ હોવા સાથે ભાઇ શ્રીકૃષ્ણ નાયરને જેટલો ધન્યવાદ દઇએ તેટલો ઓછો છે.

કન્નાડકૃષ્ણ નાયરના ઉમદા આપભોગ માટે આખા સસારે તેમને ધન્યવાદ આપવો ઘટે છે એમની વાતથી મહાભારતકાળના મહાત્માઓ યાદ આવે છે, કે જેઓએ માનવજાતિની સેવાર્થે પોતાના દેહને જોખમમા મૂકતા કદી પાછી પાની કરી નથી

(તા. ૫–૯–૧૯૨૬ના 'નવજીવન'માથી)

१५१–सर थोमस मोरनुं स्वसंतानोने उत्तम शिक्षण

સર થોમસ મોર ૧૬મા સૈકામા ઇંગ્લૅંડમા એક પ્રસિદ્ધ પુરુષ થઈ ગયા છે. એ ઘણા વિદ્વાન અને ધાર્મિક પ્રકૃતિના પુરુષ હતા. પોતાની વિદ્યાના બળે તેઓ લૉર્ડ ચૅન્સેલરના પ્રતિષ્ઠિત પદે પહોંચ્યા હતા. એમનું ગૃહજીવન ઘણું પવિત્ર હતું. સવાર–સાંજ એમનો ઘણોખરો સમય દેવળમા જવામાં, ઈશ્વરની ઉપાસનામા, ભજન ગાવામાં તથા ધાર્મિક ગ્રંથો વાંચીને વિચારવામા જતો. પોતાની પત્ની તથા બાળકોને પણ ઉપાસના અને ભજનોમા સાથે રાખતા, કે તેમના હૃદય ઉપર ધર્મના ઊંડા સંસ્કાર પડે, બાળકોને આ ફાની દુનિયાનો મોહ ઓછો થાય, સંસારની લાલચોમા પડતા તેઓ અટકે અને દિવ્ય જીવન તથા સ્વર્ગીય સુખની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય. તેટલા સારુ એમને એકાંતમાં બેસાડીને બોધ આપતા કે, "છોકરાઓ! તમે સ્વર્ગમા જાઓ, એમા કાંઈ બહુ નવાઇની વાત નથી; કેમકે આ ઘરમા તમને બધા સારી શિખામણો આપે છે. તમે જુઓ છો કે, સદ્ગુણી માણસોને ઇનામ મળે છે અને દુરાચારીઓને સજા થાય છે. તમને તો જબરજસ્તીથી સ્વર્ગના માર્ગ તરફ લઈ જવામા આવે છે, પરંતુ તમે એવા સંયોગોમા રહેતા હો કે સારો ઉપદેશ આપનાર કોઈ ન હોય, કોઇ પણ તમારી આગળ સારું દૃષ્ટાંત રજૂ ન કરતુ હોય, ધર્માત્માઓને દુઃખી થતા અને પાપાચારીઓને અમનચમનમા લહેર ઉડાવતા જોતા હો, એમ છતા પણ તમે ઈશ્વરના ઉપર દૃઢ શ્રદ્ધા રાખીને જીવને જોખમે પણ સત્ય અને દયા વગેરે સદ્ગુણોને વળગી રહો, તો પ્રભુ પણ તમારી ખામીઓ દરગુજર કરીને તમને માફી આપશે અને તમને સારા માણસમા ગણશે."

આ શિક્ષણની અસર તેમના સંતાન ઉપર ઘણી સારી થઈ હતી.×

(વિલિયમ રોપરકૃત ‘સર થોમસ મોરના ચરિત્ર’માંથી)

૧૫૨–સર થોમસ મોરનો અદલ ન્યાય

સર થોમસ મોર આખો દિવસ કામકાજમાં કે પ્રભુની ઉપાસનામાં નિમગ્ન રહેતા. નવરા બેસવાની ફુરસદ એમને ભાગ્યેજ મળતી, પરંતુ એક દિવસે દૈવયોગે એમને નવરા બેઠેલા જોઇને એમના એક જમાઈએ હસતે હસતે વાત છેડી કે, “જ્યારે આપની પેઠે એક ધર્મગુરુ પણ મોટા હોદ્દા ઉપર હતા, ત્યારે તેથી કરીને એમના ઘરના દરવાન સુધ્ધાંને ઘણો લાભ પહોચતો હતો, (એનો ભાવાર્થ એ હતો કે, હું આપનો જમાઈ છું, રાત્રિદિવસ આપની સેવા કરું છું, પણ આપની મારફત મને કાંઇ લાભ મળતો નથી,) પરંતુ આપ રાત્રિદિવસ ન્યાયના દરવાજા ખુલ્લા રાખો છો અને ગરીબ કે ધનવાનની અરજી હરઘડી સાંભળવા તૈયાર રહો છો, તેથી તો કોઇને કશોજ લાભ પહોચતો નથી. આપનો એ ગુણ ઘણો પ્રશંસાપાત્ર હશે, પણ એથી આપનાં સંતાનોને સુધ્ધાં લાભ ન થાય, એ શા કામનું?” એ વખતે એ અનુભવી લૉર્ડ ચૅન્સેલરે ઉત્તર આપ્યો કે, “તમારો ભાવ હું સમજી શકું છું. હું તમારા ઉપર ચીડાતો નથી, પણ તમે મારે મનથી છોકરા સમાન છો, એટલે બે વાત સ્પષ્ટ કહું છું તે એ કે, તમારે અથવા તમારા કોઇ મિત્રને મારી મદદની જરૂર હોય તો હું સલાહસૂચનાથી તેમજ બીજી કેટલીક રીતે એમને મદદ કરી શકું,

× વાચનાર બંધુ ! વડીલો પણ જો ધારે તો ઉત્તમ વિચાર અને આચાર પોતાની સંતતિમાં કેવી રીતે ઉતારી શકે છે, તે આ દૃષ્ટાંત ઉપરથી તમે પણ જરૂર ધ્યાનમાં લેજો —સંપાદક

પરંતુ એથી વધારે-પક્ષપાતના રૂપમાં-તો હું કશુંજ ન કરી શકું. મારા દીકરા ! હું તમને ખાતરી આપુ છું કે, બ ને પક્ષકારો મારે હાથે ન્યાય કરાવવાનુંજ પસંદ કરે, ત્યાં પછી મારા પિતા એક તરફ હોય અને અધમમા અધમ માણુસ બીજી તરફ હોવા છતા એનો પક્ષ વાજબી હોય તો તો એ પૂજ્ય પિતાથી સુધ્ધા જરા પણ શરમ નહિ રાખતા હુ પેલા અધમાધમ માણસનીજ તરફેણમાં ફેસલો આપું."

આ ઉપરથી જણાય છે કે, એક ગૃહસ્થાશ્રમી તરીકે કુટુંબીઓને વાજબી મદદ આપવા એ તૈયાર રહેતા; પરંતુ ન્યાયના માર્ગમાથી કદી પણ ચળતા નહિ. એક વખત એમના એક બીજા જમાઈ માસ્તર હેરોનનો મુકદ્દમો એમની કચેરીમા આવ્યો, ત્યારે એનો પક્ષ જૂઠો લાગ્યાથી એમણે તરતજ એની વિરુદ્ધમાં હુકમનામું કરી આપ્યું.

१५३-सर थोमस मोरनो धर्ममां अडग विश्वास

ઇ સ ના સોળમા સૈકાના આરંભમા ઇંગ્લેંડમાં આઠમા હેન્રીના રાજ્યમા ધાર્મિક અને સામાજિક સુધારા તથા વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યના વિચારોનો ઉદય થયો હતો. પોપની સત્તાવિરુદ્ધ માર્ટિન લ્યુથર નામના સુધારકે તીવ્ર આંદોલન શરૂ કર્યું હતુ. રાજા નવા દળના પક્ષમા હતા. પોપની સત્તા રાજા પોતાના હાથમાં લેવા માગતો હતો. રાજાએ સર થોમસ મોરને પોતાના પક્ષમા લેવાને ઘણોએ પ્રયત્ન કર્યો, પણ ધાર્મિક સત્તા રાજાના હાથમા આવે એ તેને પસંદ નહિ હોવાથી એણે સંમતિ આપી નહિ. એ મતભેદને લીધે એ વડા ન્યાયાધીશને રાજીનામું આપવું પડયું. એ સમયે રાજ્યમાં પણ બીજી ઉથલપાથલો થઇ હતી. પાર્લમેંટે એ ગાદી

ના વારસાનો નવો કાયદો પસાર કર્યો હતો, જેમાં એન બુલીન નામની સ્ત્રીની સંતતિને ગાદીની હકદાર ગણવામા આવી હતી અને રાણી કેથેરાઇન સાથે સ્વર્ગવાસી રાજાના લગ્નને ગેરકાયદેસર ગણી કુમારી મેરીનો ગાદી ઉપરનો હક્ક રદ કરવામા આવ્યો હતો. બધા અમલદારોને એ બન્ને ઠરાવને સમતિ આપવાની તથા એ કાયદાનુ પાલન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લેવાની ફરજ પાડવામાં આવી. થૉમસ મોરે એ વાતનો સ્વીકાર કર્યો કે, રાજગાદીનો હક-દાર ભવિષ્યમા કોણ છે, એ નક્કી કરવાનો પાર્લમેટને હક છે, પરતુ કેથેરાઇન સાથેનું સ્વર્ગસ્થ રાજાનું લગ્ન ગેરકાયદેસર હતુ, એ વાતનો સ્વીકાર કરવાની એમણે સાફ ના કહી. આ કારણને લીધે રાજા અપ્રસન્ન થયો અને એને કેદખાનામા મોકલવામા આવ્યો લડનના કારાગૃહની એ સમયે ઘણી દુર્દશા હતી અપાર સુખ–સમૃદ્ધિમા ઊછરેલા એ અમલદારના કષ્ટનો પાર નહોતો. પોતાના વિચારો બદલીને રાજાના પક્ષમાં જાય તો સુખ, સમૃદ્ધિ અને સન્માન ફરીથી પ્રાપ્ત થાય એમ હતું. અનેક સગાં–સબ-ધીઓ તરફથી એમને એવી સલાહ પણ મળતી એક વખત એ-મની પ્રિય કન્યા માર્ગરેટ અમલદારોની રજા લઇને પિતાને કારા-ગૃહમા મળવા ગઇ હતી. એ વખતે પોતાના છૂટકારાનો વિષય નીકળતાં એમણે કહ્યુ હતું કે, “ હુ જાણુ છુ કે હુ નિર્દોષ છુ. કોઈ પણ જાતના અપરાધ વગર હુ અહીં કેદ કરાયો છુ, તો પ્રભુજ મને ચિંતામુક્ત કરશે હું ક્ષણભર પણ એવું નથી માનતો કે, આ કારાગૃહ મારા ઘર કરતા વધારે ખરાબ છે હુ તો એમ ધારુ છું કે, પ્રભુ નિત્ય મને પોતાના ખોળામા બેસાડીને લાડ લડાવી રહ્યા છે આવી રીતે દુખના સમયમા ધૈર્ય અને પ્રભુ ઉપર અડગ વિશ્વાસ રાખ્યાથી એમણે પૂર્ણ શાતિ અનુભવી હતી

એક બીજે પ્રસગે એમની પત્ની તથા કન્યા બન્ને એમને મ-

ળવા સારુ ગયા કન્યા તો પિતાના ઉચ્ચ વિચારોથી પરિચિત થઇ ગઇ હતી અને એના પોતાના વિચાર પણ એવાજ થઇ ગયા હતા; પરંતુ લેડી મોર પતિની અત્યંત હીનદશા જોઇને ગદ્દગદ થઇ ગયા. એમનું હૃદય પીગળી ગયું. સ્નેહવશ થઇ એમણે પતિને કહ્યું કે, "સ્વામીનાથ! આપની આવી દુર્દશા ! ! આખો સંસાર આપને અત્યાર સુધી સૌથી વધારે બુદ્ધિમાન પુરુષ ગણતો આવ્યો છે અને આપ જીદમાં આવીને એવી મૂર્ખતા કરી રહ્યા છો કે, આવા ગંદા અંધારા કારાગૃહમા પડયા રહેવું પડે છે. ઊંદર અહીંયા દોડાદોડ કરી રહ્યા છે, કોઇ પણ જાતનો આરામ નથી, બીજા બધા પાદરીઓ અને વિદ્વાનોએ જે કામ કર્યું છે તે આપે પણ કર્યું હોત તો આપ સ્વતંત્ર બનીને રાજા તથા પાર્લમેંટની કૃપા સંપાદન કરીને સુખ અને વૈભવમા જીવન ગાળતા હોત. ચેલસિયામા તમારી કેવી ભવ્ય હવેલી છે! આપની કેવી વિશાળ લાયબ્રેરી અને સુંદર બગીચા વગેરે છે! પત્ની અને આજ્ઞાકારી સંતાનોના સમાગમમા આપનો સમય કેટલા બધા આનંદમા વ્યતીત થાત!"

પત્નીના બધા ઊભરા નીકળી જવા દીધા પછી તેમણે શાંતચિત્તે પૂછ્યું કે, "વહાલી! આ કારાગૃહ પણ શું આપણી હવેલી જેટલુંજ પ્રભુના દરબારની નજીક નથી?"

૧૫૪–સાચા સંતો દુઃખને સ્વર્ગનો માર્ગ ગણે છે

સર થૉમસ મોરના કુટુંબમા એમનાં પત્ની કે કોઇ બાળક માંદું પડતું તો એ હિંમત હારતા નહિ, પણ દર્દીને આશ્વાસન આપતા કે, "મખમલની તળાઇઓમાં પડચે પડચે આપણે સ્વર્ગમાં જવાની આશા ન રાખી શકીએ. સ્વર્ગનો એ ખરો માર્ગ-

જ નથી; કેમકે આપણા મહાન સતા પણ ઘણા દુ.ખ અને સક-ટ વેઠીને એ માર્ગે પહોંચ્યા હતા સેવક કાઇ સ્વામી કરતા વધા-રે સુખસગવડની આશા નજ રાખી શકે." આવી રીતે દુઃખના સમયમાં પ્રભુ ઉપર અડગ શ્રદ્ધા રાખવાથી એમને પોતાને તથા દરદીને શાતિ વળતી હતી.

१५५–एक अंग्रेज बाळानां साहस अने हिंमत

ગ્રેસ ડાર્લિંગની વાત તો તમે આગળ વાંચી ગયા છો. આજ એવીજ એક બીજી બાળાના પરોપકારાર્થે કરેલા સાહસની વાત કહીશું. એ બાળા પણ લાઇમરોક દીવાદાંડીના રક્ષકની કન્યા હતી ઈ. સ ૧૮૫૪માં એક હોડી એ દીવાદાંડી આગળ ઊંધી પડી. દીવાદાંડીનો રક્ષક ઘર આગળ નહોતો હોડીમાથી પડી ગયેલા ચાર જુવાનો સમુદ્રમા તરફડિયાં મારતાં હતા. રક્ષકની પુત્રીએ આ દૃશ્ય જોયુ. તેને દયા ઊપજી અને જીવને જોખમે એ યુવકોનુ રક્ષણ કરવા સારુ તેણે એક નાની બોટમા હલેસા મારતાં જઇ પહોંચીને તેમને બચાવી લીધા એ દિવસથી એનામાં સાહસ આવ્યુ એની પરોપકારવૃત્તિને ઉત્તેજન મળ્યુ. ત્યાર પછીના ત્રીસ વર્ષમાં જુદે જુદે સમયે બીજા નવ માણસોને તેણે બચાવી લીધાં હતા કોઇની પણ મદદ વગર આ કામ તેણે કર્યું હતું તેનામા જેટલી હિમત હતી, તેટલીજ હોશિયારી અને સહનશીલતા પણ હતાં

१५६–सारा दाखलानी बीजाओ पर थती सारी असर

સાદુ અને પવિત્ર જીવન ગાળનારા મનુષ્યો પોતાના જીવનનું સાર્થક તો કરેજ છે, પણ એમના દાખલાનું અનુકરણ કરીને એ-

મના સમાગમમાં આવનાર અનેક પુરુષો પોતાનું જીવન સુધારી શકે છે.

એક દિવસ એક ધનવાન ઈરાની સરદાર, સ્પાર્ટાના એક બાદશાહની મુલાકાતે ગયો. બાદશાહ એ સમયે ઘાસ ઉપર બેઠો હતો. પેલો સરદાર તો બહુ અભિમાની હતો અને પોતાની ઉચ્ચ પદવીનો એને બહુ ગર્વ હતો. એની સેવામા નોકરો પણ સાથે ગયા હતા. તેઓ પોતાના માલિકને માટે નરમ ગાલીચો પાથરવા લાગ્યા, પણ એ ઈરાની સરદારને વિચાર આવ્યો કે, "સ્પાર્ટાનરેશ ઘાસ ઉપર બેસવામાં સંતોષ માને છે, તો મારે પણ તેના જેવા સાદા થઇ જવું જોઇએ." એવુ વિચારીને એ પણ લીલા ઘાસ ઉપર બેસી ગયો.

(પ્રો. ગુલ્ડરચિત 'મોરલ ઇન્સ્ટ્રકશન્સ'માથી)

१५७–फ्लोरेन्स नाइटिंगेलनी पशु प्रत्ये दया

એક દિવસ પોતાના ગામના પાદરી સાથે બાલિકા ફ્લોરેન્સ ઘોડા ઉપર બેસીને ફરવા જઇ રહી હતી. તે પાદરીને પણ અનાથ તથા માંદા લોક પ્રત્યે અત્યત દયાની લાગણી હતી અને તે ફ્લોરેન્સની વૃત્તિ સમજતો હતો, તેથી તેને તેવા કાર્યો કરવાને ઉત્તેજન આપતો હતો.

એક દિવસ એવું બન્યુ કે, રોજર નામનો એક વૃદ્ધ ભરવાડ તેના ઘેટાંના ટોળાને એકઠાં કરતો હતો.

પાદરીએ ઘોડો થોભાવીને પૂછ્યુ કે, "અલ્યા, તારો કૂતરો ક્યા છે?"

તે બિચારાએ જવાબ દીધો કે, "શેરીના છોકરાઓએ તેના તરફ પથરા મારીને તેનો એક પગ ભાગી નાખ્યો છે. હવે મને

નથી લાગતું કે એ બિચારો કોઇ દિવસ સાજો થાય, તેથી હું તો એને ગળે ફાસો દઇને એની પીડાનો અંત લાવવાનો વિચાર કરું છુ."

પાદરીની પાસે ઉભેલી બાળા ફ્લોરેન્સે ઝીણે સ્વરે પૂછ્યું: "અરેરે! બિચારા કેપનો (કૂતરાનુ નામ) પગ વળી શાથી ભાંગી ગયો? રોજર! એને બિચારાને કાઇક તો ઇલાજ કરી જોયો હોય તો ઠીક. મને જોવા તો દે, એ ક્યાં છે?"

"બહેન! તારાથી કાઇ વળવાનુ નથી." તે વૃદ્ધ ભરવાડે જવાબ દીધો. "મારો તો વિચાર આજે એને ગળે ફાસો દઇને મારી નાખવાનો છે, એટલે એ બિચારો પીડામાંથી તો છૂટે, હું તો એને તબેલામા બાધીને બહાર નીકળ્યો છું."

કૂતરાને આટલી વેદના થતી સાભળીને ફ્લોરેન્સને એટલી બધી દયા આવી કે તેણે ફરવા કરવાનું સર્વ એક બાજુએ મૂકી દઇને બારોબાર તે તબેલામા ગઇ. ત્યાં જઇને જોયુ તો એ કૂતરો તો બિચારો અત્યંત પીડામા ગરકાવ થઇને પડી રહ્યો હતો. તેણે તેને થોડી વાર સુધી તો માયાળુ હાથથી પંપાળ્યા કર્યું અને લાડથી બોલાવ્યો. એટલાથીજ જાણે એ કૂતરાનુ અર્ધું દુઃખ ઓછુ થઈ ગયુ હોય, તેમ તેણે આંખ ઊંચી કરીને તેના સામુ ઉપકાર-વૃત્તિથી જોયું તેણે આખો દિવસ તે કૂતરાની પાસે બેસી રહીને ગરમ પાણીના પોતા નિચોવી નિચોવીને શેક કર્યો. છેવટે સંધ્યા-કાળે તેના પગનો સોજો ઉતરી ગયો અને તેના મુખ ઉપર હોશિ-યારી આવી. રોજર તો તેને ફાસો દેવાનુ દોરડુ હાથમાં લઇને દિલગીર ચહેરે આવ્યો. આવીને જુએ છે તો કેપને હોશિયાર થયેલો અને પૂછડી હલાવતો જોયો પોતાના વહાલા કૂતરાને સાજો થયેલો જોઇને રોજરની ખુશીનો પાર રહ્યો નહિ. એ તો ફ્લોરેન્સને પગે પડી પડીને તેનો ઉપકાર માનવા લાગ્યો.

આટલા સાધારણ બનાવથી ઉછરતી ફ્લોરેન્સના હૃદયમા

એક જુદીજ લાગણી ઉત્પન્ન થઈ. કૂતરાની આંખમાં તેણે એટલી ઉપકારવૃત્તિ જોઇ તેથી તેને લાગ્યુ કે, જો મૂગા પશુ આટલી લાગણી ધરાવી શકે છે તો મનુષ્યનું કાંઈ ભલું કર્યું હોય તો કેટલું સારુ ! એ દિવસથી એણે ગરીબોની કોઇ ને કોઇ પ્રકારે સેવા કરવાનું આરંભ્યુ અને મોટી વયે સેવિકા તરીકે ઘણી પ્રખ્યાતિ મેળવી.

('નાઇટિંગેલ ચરિત્ર'માંથી)

૧૫૮–પ્રાર્થનાદ્વારા પણ રોગની શાંતિ કે બીજો ઉપાય મળી શકે છે

પ્રાર્થનાદ્વારા રોગ સટાડવાનો પ્રયોગ પાશ્ચાત્ય દેશોમા હાલમા ચાલવા માડયો છે. આપણે ત્યાં તો એ બહુ પુરાણી રીત છે સંકટ-સમયે ઇશ્વરપ્રત્યે સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખી, તેનેજ ભરોંસે દરદીને છોડી દેનાર અને આરોગ્ય મેળવનાર અનેક મનુષ્યો છે. સર થોમસ મોરને પણ પ્રભુપ્રત્યે એવીજ અડગ શ્રદ્ધા હતી એક વખત એમની એક લાડકી કન્યા બહુ સખ્ત માંદી પડી. એને પરસેવાના રેબઝેબ છૂટતા હતા. સારામાં સારા ડૉકટરો તેની માવજતમા લાગ્યા હતા. તેઓએ પોતાને આવડતા હતા તેટલા બધા ઉપાયો અજમાવ્યા, પરંતુ કેમે કરી તેની નિદ્રાને રોકી શકયા નહિ. દરદીની અવસ્થા દિનપ્રતિદિન ખરાબ થતી ગઈ અને ડૉકટરો તથા સગા–સંબધી-ઓએ આખરે આશા છોડી. સર થોમસ મોરને એ કન્યા ઉપર ઘણોજ પ્રેમ હતો એમણે લાડથી એનુ લાલનપાલન કર્યું હતું. પુત્રીની આવી દશા જોઇને એમનુ હૃદય ભરાઈ આવ્યુ અને એના ઉપચાર સારુ અશરણના એકમાત્ર શરણ શ્રીહરિનું શરણુ લીધું. એમણે નિત્યના અભ્યાસ પ્રમાણે ઉપાસનાગૃહમા જઇ ઘૂંટણિયે પડીને ઊંડા હૃદયથી અશ્રુપૂર્ણ નયને પ્રભુપ્રાર્થના કરી કે, "હે

સર્વશક્તિમાન દયાળુ પિતા ! તારે માટે અસંભવિત કાંઈજ નથી. તું મારી ઉપાસનાથી પ્રસન્ન થયો હોય તો મારા ઉપર એકજ કૃપા કર અને મારી આ લાડકી બાળકીને બચાવ. મારી આટલી નમ્ર પ્રાર્થના સાંભળ." થોડી વાર સ્વસ્થ થયા પછી એમના મનમાં અંતર્યામીની–પ્રભુની કૃપાથી એવો વિચાર આવ્યો કે, અમુક ઉપાય અજમાવી જોવાથી એને લાભ થશે. એમણે તરતજ ડૉકટરોને પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો, એટલે એ લોકોએ કબૂલ કર્યું કે, "તમારો વિચાર તદ્દન ખરો છે. દર્દીને બચવાનો એકમાત્ર ઉપાય એ ઉપચારથીજ છે અત્યાર સુધી અમને એનુ વિસ્મરણ કેમ થયુ, એજ આશ્ચર્ય છે."

એ ઉપચાર તરતજ કરવામા આવ્યો અને એનુ પરિણામ સારુ આવ્યુ મૃત્યુનાં બધાં ચિહ્નો જે કન્યાના ચહેરા ઉપર દેખાવા શરૂ થઈ ગયાં હતાં, તેની એ ઉપચાર પછી વળતી દશા થઈ. પિતાની સાચા અંતઃકરણની અખંડ પ્રાર્થનાની જાદુઇ અસર થઈ અને એ કન્યા સાજી–તાજી થઇ ગઇ !

આ ઉદાહરણદ્વારા અમે એમ કહેવા નથી માગતા કે, મંદવાડમા દવા અગર બીજા ઉપચારો ન કરવા દવા આદિ ઉપચારોની સાથે સાથે દરદી પોતે તથા તેના સંબંધીઓ પ્રભુ પાસે "દુઆ" આશીર્વાદ પણ એકાગ્રચિત્તે માગતાં શીખે, એજ અમારો ઉદ્દેશ છે એવે સમયે જે શાંતિનુ વાતાવરણ પેદા થાય છે, તે દરદીને સાજા થવામા ઘણી મદદ કરે છે

પ્રભુ પોતાના ભક્તોને અવશ્ય સહાયતા કરે છેજ.

૧૫૯–ફ્લૉરેન્સ નાઇટિંગેલનું મૃત્યુ વિષે નિશ્ચિંતપણું

ક્રિમિયાના યુદ્ધ વખતે મિસ નાઇટિંગેલ, અનેક અંગ્રેજ સેવિકાઓ સહિત ઘાયલ થયેલા સૈનિકોની સેવા કરવા ગયા હતા. સિબે-

સ્ટપોલની ફ્રેંચ અને ઇંગ્લિશ છાવણીમા ફર્યા પછી જે કિલ્લાને ઘેરો ઘાલ્યો હતો, તે જોવા એ અને એમના સાથી ગયાં. સારી જગ્યા શોધીને બધા ઊભા રહ્યા. ત્યાં બંદૂકોના બાર થતા હતા.

એટલામા એક દરવાને આવીને કહ્યું કે, "તમે ત્યાથી ઊતરી જાઓ તો સારું, કેમકે અહીં લોકને ઊભેલા જોશે તો શત્રુઓ તેમના તરફ બંદૂક ફોડશે. મિસ નાઇટિંગેલ જરા દૂર જઇને ઊભાં.

ત્યાથી સર્વ નિરીક્ષણ કર્યા પછી એથી પણ વધારે ધાસ્તીભરેલી જગ્યાએ જવાની મિસ નાઇટિંગેલે ઇચ્છા બતાવી. પેલો દરવાન તો બિચારો ગભરાઇ ગયો અને કહેવા લાગ્યો કે, "બાઇ સાહેબ! પરમેશ્વર ન કરે ને તમને જો કાંઈ થાય તો મારું નામ બદનામ ન કરશો. હું તો આ સર્વ સાહેબોની સાક્ષી લઇને કહીશ કે, 'મેં તો પહેલેથીજ ચેતાવ્યા હતા.'"

મિસ નાઇટિંગેલે ઉત્તર આપ્યો કે, "ભાઇ! મારાં મુખ સામે તો કાંઈ સેકડો માણસો મરી ગયા છે. મને કાંઈ મોત જોવાની નવાઇ નથી અને તેથીજ હુ મૃત્યુથી ડરતી નથી."

('નાઇટિંગેલ ચરિત્ર'માથી)

૧૬૦—લાકડીને ગુરુ માની નમસ્કાર કરનાર સંન્યાસી

ઇ સ. ૧૮૮૯મા હરદ્વારમા એક વૃદ્ધ સાધુ રહેતા હતા. એ ઘણા આનદી અને મહાત્યાગી હતા. હરદ્વારવાસીઓ તેમના પ્રત્યે ઘણી શ્રદ્ધા રાખતા. એ સાધુ દરરોજ પ્રાતઃકાળે સ્નાન કરીને પોતાના આસન ઉપર બિરાજતા અને ગીતાજીની એક ચોપડીને ઉઘાડીને થોડીક વાર જોતા પછી મનમા ને મનમા ઈશ્વરનુ ચિંતન કરતા. પ્રભુના એ ચિંતનથી તેમના મનમા અપૂર્વ શાંતિ ઉત્પન્ન થતી. ત્યાર પછી પાસે પડેલી એક લાકડી લઇને માથા સરસી ચાપી

તેને પ્રણામ કરતા ત્યાર પછી દર્શન કરવા આવનારાઓ સાથે વાર્તાલાપ કરતા સ્વામી વિવેકાનંદના ગુરુભાઈ શરતમહારાજ એક સમયે તેમની પાસે પહોચ્યા અને વિનયપૂર્વક પ્રાર્થના કરી કે, "મહારાજ! આપના શ્રીમુખે ગીતાની વ્યાખ્યા સાંભળવાની ઇચ્છા છે." સાધુએ સરળ ભાવે સ્પષ્ટ જણાવ્યુ કે, "ભાઈ! હું તો મૂર્ખ અને અભણ છુ મને વાચતા–લખતા કાઇ આવડતું નથી. ગીતા સવળી કયાંથી ગણાય અને અવળી કયાથી ગણાય, એનુ પણ મને ભાન નથી, છતા રિવાજને અનુસરીને ગીતાને હાથમાં લઇને એક વાર ભક્તિપૂર્વક તેનાં દર્શન કરી જાઉં છુ. મારા જીવનનો વૃત્તાત વિલક્ષણ છે. બ્રાહ્મણકુળમાં મારો જન્મ થયો હતો છૈયા–છોકરા હતાં, પરંતુ ભણ્યો–ગણ્યો નહોતો, એટલે રળીને એમનું ભરણપોષણ કરવાની શક્તિ મારામા નહોતી. બીજો ઉપાય નહિ સૂઝવાથી મેં ધાડપાડુનો ધધો શરૂ કર્યો શરીરબળ ખૂબ હોવાથી લોકોને લૂટી લેતો. આ પ્રમાણે કેટલાક દિવસ વીતી ગયા. એક દિવસ રાત્રિને સમયે રસ્તામા લૂટ પાડવા સારુ બહાર નીકળી પડચો, પણ કોઇ વટેમાર્ગું રસ્તામાં મળ્યોજ નહિ ઘરમા સ્ત્રી તથા છોકરા ભૂખ્યા હતા આજ કાઇ મળ્યુ હોત તો એમને સારુ ભોજનસામગ્રી લઇ જાત, પણ હવે તો એમને ભૂખે મરવાનો વારો આવશે, એવા વિચારથી હું આકુળ–વ્યાકુળ થઇ ગયો. આખરે વિચાર સૂઝ્યો કે, દૂર એક મહાદેવજીનું મંદિર છે. ત્યાં પૂજાની સામગ્રીમાથી કાઇ મળી આવશે, અથવા તો કોઇ પણ વસ્તુ પડી હશે તો ઉપાડી લાવીશ એ આશામાં શિવમંદિરમા ગયો અને બારણુ તોડીને અંદર પેઠો. અંધકારમા ચોતરફ હાથ ફેરવીને જોયું તો કશુ મળ્યુ નહિ એ વખતે મને બહુજ ગુસ્સો ચઢ્યો અને ક્રોધાવેશમાં આ લાકડી વડે મહાદેવજીને ખૂબ માર્યા. બેત્રણ મિનિટ પછી મારા મનમાં એકદમ વિચાર આવ્યો કે, અરેરે! મે આ શુ

કર્યું ? હું હિંદુ છુ અને તેમાયે વળી બ્રાહ્મણસંતાન ! શિવજીનું ધન લેવું એ પાપ છે, શિવનિર્માલ્ય લૂંટવા આવ્યો અને તેમા ન ફાવ્યો, ત્યારે શિવજીને માર્યા ! આ બધું પાપ મેં કોને ખાતર કર્યું ? સ્ત્રી–પુત્રને ખાતર ! શું એ બધાં મારા પાપમાં ભાગી થશે ? અન્ય નિર્દોષ પ્રકારે હું એમનાં પેટ ન ભરી શકત ? વગેરે વગેરે અનેક વિચારો મારા મનમાં એ સમયે આવવા લાગ્યા. એની સાથેજ હૃદયમા વૈરાગ્યનો ઉદય થયો. જે સંસારને ખાતર આટલું અધ:પતન થયું, તે સંસારને ધિક્કાર છે ! એ લાકડીને લઇને હું ત્યાથી ચાલ્યો આવ્યો; ઘેર ન ગયો અને સદ્‌ગુરુની શોધમાં નીકળ્યો. છેવટે એક સંન્યાસી મળતાં એમના સેવાસમાગમનો લાભ લીધો અને તે પછી સંન્યાસદીક્ષા લીધી. ત્યારથી મેં ઘરબારની કાંઈ ખબર રાખી નથી અને પ્રભુભજનમાં રહું છું. આ લાકડીજ મારો ગુરુ છે, કેમકે એણેજ મને સન્માર્ગ દર્શાવ્યો છે અને તેથીજ હું દરરોજ એને પ્રણામ કરું છું."*

૧૬૧–સાચા સાધુમાં ક્ષમા અને ઉદારતા કેટલી બધી હોય છે?

રાજાએ સર થૅામસ મોરને કેદખાનામાં રિબાવીને પણ સંતોષ ન માન્યો. તેણે તેને ફાસીની સજા ફરમાવી. એ દારુણ સમાચાર લઇને એમનોજ એક જૂનો મિત્ર સર થૅામસ પોપ ગયો. બીજે દિવસે પ્રાત:કાળે તેને દેહાતદંડ થવાનો હતો સર થૅામસ મોરનું

* આ વાચવા ઉપરથીજ કોઈ ત્યાગીનો ભેખ લઇ લેશે, તો મોટા નુકસાનમા પડશે આ દૃષ્ટાંતમાથી આ વાત પણ ખાસ ધ્યાનમા રાખવા જેવી છે કે કોઇ ઉચ્ચકક્ષ અને અનુભવસિદ્ધ માનવની સલાહ સંમતિ લીધા વિના એ રસ્તો લેવો નહિ —સંપાદક

ધૈર્ય જરા પણ ચલિત થયું નહિ પોતાના ઉપર ત્રાસ વર્તાવનાર રાજા પ્રત્યે એમણે ક્રોધ પણ કર્યો નહિ કે શાપ પણ દીધો નહિ; પરંતુ ઊલટી સાચા સાધુને છાજે એવી રીતે એને શુદ્ધ હૃદયથી ક્ષમા આપી, એટલુંજ નહિ પણ પહેલાના ઉપકારોનુ સ્મરણ કરીને ધન્યવાદ સુધ્ધા આપ્યો. એણે સર થોમસ પોપની સાથે સંદેશો કહાવ્યો કે, "રાજાજીએ મારા ઉપર વખતોવખત જે ઉપકાર કર્યા છે, મને ઊંચી પદવી તથા સન્માન આપ્યા છે તથા અનેક પ્રકારની કૃપાનો વરસાદ વરસાવ્યો છે, તેને માટે મારા તરફથી એમનો ઉપકાર માનજો વળી આ એકાંતવાસમા રાખીને સંસારની જંજાળ વગેરેથી મુક્ત રહેવાનો તથા દયાળુ પરમાત્માનુ ચિંતન કરવાનો પ્રસંગ આપ્યો છે, તેથી પણ એમના ઉપકારમાં વધારોજ થયો છે વળી આ દુ ખી સંસારમાથી મને મુક્ત કરવાની જે અંતિમ આજ્ઞા હજૂરે ફરમાવી છે, તેથી તો વળી હુ ઘણોજ આભારી બન્યો છુ તેમની એ કૃપાઓ માટે હું આ લોકમા તેમજ પરલોકમા પણ તેમના કલ્યાણને માટે પ્રાર્થના કરવાનુ ભૂલીશ નહિ."

રાજાની આજ્ઞા હતી કે, "મૃત્યુ સમયે તેણે વિશેષ ભાષણ કરવું નહિ, કેમકે એવા સમયે ઉચ્ચારેલા ઉત્તેજક શબ્દોની અસર પ્રજાજન ઉપર વધારે થવાનો ભય હતો સર થોમસ મોરે એ આજ્ઞાનો પણ સ્વીકાર કર્યો

પોતાની પાસેના છેવટના જે થોડાઘણા રૂપિયા બચ્યા હતા, તેમાંથી દેવદૂતની એક સુવર્ણમૂર્તિ ખરીદીને તે પોતાને ફાંસીએ ચઢાવનાર જલ્લાદને પ્રેમપૂર્વક ભેટ આપી.

પ્રભુની ઉપાસના કરીને એ ધર્મવીર શાંત અને સ્વસ્થચિત્તે વધસ્તંભ ઉપર ચઢ્યો અને એ અપૂર્વ આત્મબલિદાન વડે અમર યશ કમાઈ ગયો.*

* દુનિયાઈ અમર યશ તો અમો અલ્પજ્ઞ માનવોનાજ મનથી

આ બનાવ ઈ. સ. ૧૫૩૫મા બન્યો છે અને આ તથા આની પૂર્વના એ મહાત્માના જીવનપ્રસંગો "લાઇવ્ઝ ઑફ ગ્રેટ મેન ટોલ્ડ બાય ગ્રેટ મેન" નામના પુસ્તકમાથી લેવામાં આવ્યા છે.

૧૬૨-हातिमताईनुं अथाग दान-अत्यारे दान केवुं थवुं घटे?

અરબસ્તાનમા કોઇ એક ધનાઢચ મનુષ્ય ગરીબ લોકોને મુઠ્ઠી મુઠ્ઠી અન્નનુ દાન કરી રહ્યો હતો. એક ફકીરે ત્યાં જઇને હાથ ધર્યો. દાતાએ ભિક્ષા આપી. ફકીરે તે લઇને ફરીથી હાથ ધર્યો. દાતા ક્રોધાધ થઇ ફકીરને ધમકાવવા લાગ્યો અને પહેરાવાળાઓને હુકમ આપ્યો કે, "એને કાઢી મૂકો." ફકીરે કહ્યું કે, "હાતિમનુ દાન જોયું હતુ, તેથીજ બીજી વાર હાથ ધર્યો હતો" દાતાએ કહ્યું કે, "એ વાત મનાય એવી નથી કોઇ પુરુષ એકજ માણસને વારે ઘડીએ દાન કરે?" ફકીરે કહ્યુ કે, "મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો મારી સાથે ચાલો" ફકીરની સાથે એ દાતા ગયો અને હાતિમના દાનભંડારમાથી ઉપરાઉપરી ચાલીસ વાર ભિક્ષા માગી તથા દરેક વાર આદરપૂર્વક એને ભિક્ષા મળતી ગઇ. દાતા તો એ જોઇને ઘણોજ શરમાઈ ગયો. ('સદાલાપ' માથી)

સર્વોપરી વસ્તુ છે મહાન ઋષિમુનિઓને મન તો તે '**सा काष्ठा सा परा गति**' આગળ એ દુનિયાઈ કીર્તિ એવી તુચ્છ-અને સાધક માટે તો અતરાયરૂપ પણ-છે કે જેથી તેને '**प्रतिष्ठा सुकरी विष्ठा**' પણ તેમણે કહી છે થોમસ મોર જેવાને માટે તો તે પરમ ગતિ પણ દૂર રહી શકે નહિ દુનિયાને તો પોતાની ગરજેજ-વિષયી માનવોને આગળ વધારવા માટેજ-આવા અલૌકિક માનવોના યશ ગાવા પડે છે

—સંપાદક

હાતિમ સાધારણ દાનવીર હતો. એના સમયનો બીજો કર્ણ હતો, એમ કહી શકાય. તેનો આદર્શ ઘણો ઉચ્ચ હતો; પરંતુ વ્યાવહારિક દષ્ટિએ ભરતામા ભરવુ એ પણ સારુ નથી. એકને હદ ઉપરાત ભિક્ષા મળે તો કદાચ એ તેનો દુરુપયોગ પણ કરે, ત્યારે બીજાને પેટ ભરવાજોગ પણ ન મળી શકે. માટે એવું દાન પણ સારું નહિ. સુપાત્રને દાન કરવું એજ વાજબી છે. વળી દાન એવા પ્રકારે અપાવુ જોઇએ, કે દાન લેનાર ભવિષ્યમાં પોતાના પગ ઉપર ઊભો રહેતા શીખે અને ભવિષ્યમા એને દાન લેવાની જરૂરજ ન પડે.

આ પ્રસંગે અમને એક વાત યાદ આવે છે કલકત્તામા અમને દક્ષિણ આફ્રિકાવાસી એક અંગ્રેજ વેપારીનો મેળાપ થયો હતો. એક ગુજરાતી શેઠના ભાગમા કલકત્તા તથા દક્ષિણ આફ્રિકામા તેમનો વેપાર ચાલે છે. વર્ણદ્વેષ એમનામા જણાયો નહિ. અમારી રૂબરૂમા એમના ભાગીદારે પોતાના પિતાના મૃત્યુ પાછળ બ્રહ્મ-ભોજન, જ્ઞાતિભોજન તથા ધર્મશાળાની સ્થાપના આદિ જે પુણ્ય-દાન કર્યું હતું તેની વાત કાઢી. પેલા અંગ્રેજ સજ્જને કહ્યુ કે, “હું એ પ્રકારનું દાન કરતો નથી, બીજા પ્રકારનુ દાન કરું છુ. મારી પાસે દક્ષિણ આફ્રિકામાં કોઇ ગરીબ અગ્રેજ દીનહીન દશામા ભિક્ષા માગવા આવે છે, તો હુ એને રોકડા પૈસા આપતો નથી, પણ એક સારી હૉટેલમાં મોકલી આપુ છુ અને હૉટેલના વ્યવસ્થાપકને ચિઠ્ઠી લખી આપુ છું કે, જતાવાર એની હજામત કરે, ગરમ પાણીએ સ્નાન કરાવે, કપડાં ધોવરાવે અને ચોખ્ખા વસ્ત્રો પહેરવા આપે તથા ત્રણ દિવસ સુધી ભોજન કરાવે. એટલા વખતમા એ થાક ખાઇને તાજો થાય, સ્વચ્છ વસ્ત્રો પહેરીને નોકરી-ધંધે લાગવા યોગ્ય બને અને પોતાનો નિર્વાહ પોતે ચલાવી લે. કોઇ ખાસ પ્રસંગમા હૉટેલના વ્યવસ્થાપકને માણસ સારો લાગે

આ બનાવ ઈ. સ. ૧૫૩૫મા બન્યો છે અને આ તથા આની પૂર્વના એ મહાત્માના જીવનપ્રસંગો "લાઇવ્ઝ ઑફ ગ્રેટ મેન ટોલ્ડ બાય ગ્રેટ મેન" નામના પુસ્તકમાથી લેવામા આવ્યા છે

१६२–हातिमताईनुं अथाग दान–अत्यारे दान केवुं थवुं घटे?

અરબસ્તાનમા કોઇ એક ધનાઢય મનુષ્ય ગરીબ લોકોને મુઠ્ઠી મુઠ્ઠી અન્નનુ દાન કરી રહ્યો હતો. એક ફકીરે ત્યાં જઇને હાથ ધર્યો. દાતાએ ભિક્ષા આપી. ફકીરે તે લઇને ફરીથી હાથ ધર્યો. દાતા ક્રોધાધ થઇ ફકીરને ધમકાવવા લાગ્યો અને પહેરાવાળાઓને હુકમ આપ્યો કે, "એને કાઢી મૂકો." ફકીરે કહ્યું કે, "હાતિમનું દાન જોયુ હતુ, તેથીજ બીજી વાર હાથ ધર્યો હતો" દાતાએ કહ્યું કે, "એ વાત મનાય એવી નથી. કોઇ પુરુષ એકજ માણસને વારે ઘડીએ દાન કરે?" ફકીરે કહ્યુ કે, "મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતે હોય તો મારી સાથે ચાલો." ફકીરની સાથે એ દાતા ગયો અને હાતિમના દાનભંડારમાથી ઉપરાઉપરી ચાલીસ વાર ભિક્ષા માગી તથા દરેક વાર આદરપૂર્વક એને ભિક્ષા મળતી ગઇ. દાતા તો એ જોઇને ઘણોજ શરમાઈ ગયો. ('સદાલાપ' માંથી

સર્વોપરી વસ્તુ છે મહાન ઋષિમુનિઓને મન તો તે '**सा काष्ठा सा परा गति**' આગળ એ દુનિયાઈ કીર્તિ એવી તુચ્છ-અને સાધક માટે તો અતરાયરૂપ પણ-છે કે જેથી તેને '**प्रतिष्ठा सुकरी विष्ठा**' પણ તેમણે કહી છે. થોમસ મોર જેવાને માટે તો તે પરમ ગતિ પણ દૂર રહી શકે નહિ દુનિયાને તો પોતાની ગરજેજ-વિષયી માનવોને આગળ વધારવા માટેજ-આવા અલૌકિક માનવોના યશ ગાવા પડે છે

—સંપાદક

હાતિમ સાધારણ દાનવીર હતો. એના સમયનો બીજો કર્ણ હતો, એમ કહી શકાય. તેનો આદર્શ ઘણો ઉચ્ચ હતો; પરંતુ વ્યાવહારિક દૃષ્ટિએ ભરતામા ભરવુ એ પણ સારુ નથી. એકને હદ ઉપરાત ભિક્ષા મળે તો કદાચ એ તેનો દુરુપયોગ પણ કરે, ત્યારે બીજાને પેટ ભરવાજોગ પણ ન મળી શકે. માટે એવું દાન પણ સારું નહિ. સુપાત્રને દાન કરવું એજ વાજબી છે. વળી દાન એવા પ્રકારે અપાવું જોઇએ, કે દાન લેનાર ભવિષ્યમાં પોતાના પગ ઉપર ઊભો રહેતા શીખે અને ભવિષ્યમા એને દાન લેવાની જરૂરજ ન પડે.

આ પ્રસંગે અમને એક વાત યાદ આવે છે કલકત્તામા અમને દક્ષિણ આફ્રિકાવાસી એક અંગ્રેજ વેપારીનો મેળાપ થયો હતો એક ગુજરાતી શેઠના ભાગમા કલકત્તા તથા દક્ષિણ આફ્રિકામા તેમનો વેપાર ચાલે છે. વર્ણદ્વેષ એમનામા જણાયો નહિ અમારી રૂબરૂમા એમના ભાગીદારે પોતાના પિતાના મૃત્યુ પાછળ બ્રહ્મ-ભોજન, જ્ઞાતિભોજન તથા ધર્મશાળાની સ્થાપના આદિ જે પુણ્ય-દાન કર્યું હતું તેની વાત કાઢી. પેલા અંગ્રેજ સજ્જને કહ્યુ કે, "હું એ પ્રકારનું દાન કરતો નથી, બીજા પ્રકારનુ દાન કરું છુ. મારી પાસે દક્ષિણ આફ્રિકામાં કોઇ ગરીબ અંગ્રેજ દીનહીન દશામા ભિક્ષા માગવા આવે છે, તો હુ એને રોકડા પૈસા આપતો નથી, પણ એક સારી હોટેલમાં મોકલી આપુ છુ અને હોટેલના વ્ય વસ્થાપકને ચિઠ્ઠી લખી આપું છુ કે, જતાવાર એની હજામત કરે, ગરમ પાણીએ સ્નાન કરાવે, કપડાં ધોવરાવે અને ચોખ્ખા વસ્ત્રો પહેરવા આપે તથા ત્રણ દિવસ સુધી ભોજન કરાવે એટલા વખ-તમા એ થાક ખાઇને તાજો થાય, સ્વચ્છ વસ્ત્રો પહેરીને નોકરી–ધધે લાગવા યોગ્ય બને અને પોતાનો નિર્વાહ પોતે ચલાવી લે. કોઇ ખાસ પ્રસંગમા હોટેલના વ્યવસ્થાપકને માણસ સારો લાગે

અને થોડા દિવસ વધારે મદદ મેળવવા યોગ્ય લાગે તો એ ભલામણ કરે અને હું એને બે–ચાર દિવસ વધારે મારા ખર્ચે હોટેલમાં રહેવા દઉં. ટૂંકામા એ સદાને માટે ભિખારી ન બનતા પ્રમાણિક મજૂર કે કલાર્ક બને એવી વ્યવસ્થા કરું છું. આ મારા દાનનો પ્રકાર છે.”

૧૬૩–સાધ્વી રાબેયાની પ્રભુપ્રાર્થના

મુસ્લિમ જગતમા રાબેયા એક પરમ સાધ્વી સ્ત્રી થઇ ગઇ છે. જેરુસલેમની પૂર્વે જબલુતતુર પર્વત ઉપર તેની સમાધિ છે. દુનિયામાં બધાં સુખી થાઓ, બધાં પતિત મનુષ્યો ઉન્નત થાઓ અને બધા શોકાતુર મનુષ્યો શાંતિ મેળવો, એજ તેની નિષ્કામ પ્રાર્થના હતી અને તેથીજ તે ‘મંગળમાતા’ ના નામથી ઓળખાતી હતી. તેની એક નિષ્કામ સરળ પ્રાર્થનાનો નમૂનો નીચે આપીએ છીએ. એથી વાચકોને જણાશે કે, એના હૃદયમાં ભક્તિરસ કેટલા મોટા પ્રમાણમા હતો.

“હે પરમેશ્વર! તેં આ લોકમા મારે સારુ જે કાંઇ નક્કી કરી રાખ્યું હોય તે મારા બંધુને આપ. મારે માટે તો તું પોતેજ પૂરતો છે. તારા સિવાય મારે બીજું કાઇ પણ જોઇતું નથી. હે ઈશ્વર! જો હું નરકના ભયથી તારી પૂજા કરતી હોઉં, તો મને નરકની આગમા બાળીને ભસ્મ કરી દેજે, જો સ્વર્ગના લોભથી તારી સેવા કરતી હોઉં, તો એ સ્વર્ગ પણ મારે માટે હરામ હોજો, પણ જો હુ કેવળ તમારીજ ખાતર તમારી પૂજા કરતી હોઉ, તો તો તમારા ઉજ્જવલ સૌંદર્યના દર્શનથી મને વંચિત રાખશો નહિ

“હે સખા! જ્યાસુધી તમે બધા પતિતોને હાથ પકડીને ઉઠાડો નહિ, ત્યાંસુધી તમે મારા હાથને પકડતા નહિ; જ્યાસુધી

તમે બધાં દુઃખીઓનાં આસુ લૂછી ન નાખો, ત્યાંસુધી મારાં નેત્ર-માંના આસુ તરફ ઝાખશો પણ નહિ, જ્યાંસુધી તમે બધાંના હૃદયને સિંચો નહિ. ત્યાંસુધી મારું હૃદય પણ મરુભૂમિ રહેશે. તેને માટે કરુણાની આવશ્યકતા નથી. પ્રભુ! એ પતિતો શું ઊંચા નહિજ આવે? શું એ આસુથી ભીજાયેલાઓને શાતિ નહિજ મળે? મારા એ દુઃખી અને શોકાતુર ભાઇબહેનોમાં નવો પ્રાણ નહિ આવે? હે દીનાનાથ! મારે તો તમે પણ છો, પણ એમને બિચારાંને કયો આધાર છે?

"મને ઘણું ઊંચું ગગનચુંબી પર્વતશિખર ન બનાવતો હે પ્રભુ! મને તો સપાટ ફળદ્રુપ ખેતર બનાવજે, કે જેથી ભૂખ્યા લોકોને મારા વડે અન્ન મળે. મને વિશાળ અથાગ ખારો સમુદ્ર ન બનાવતો, પણ હે પ્રભુ! મને તો તપેલી ધરણીની સપાટી ઉપરનું નાનુંસરખું ઝરણુંજ બનાવજે, કે જેથી તરસ્યા માણસો મારા-માથી જળ પીએ. મને વીરના હાથમાની ઝગમગતી તલવાર ન બનાવતો, પણ હે પ્રભો! મને તો એકાદ સામાન્ય લાકડીજ બનાવજે, કે જેથી પતિત અને દુર્બળ મનુષ્યો મારો ટેકો લઇને ચાલી શકે" (શ્રી શરત્‌કુમાર રાયકૃત "પંચકન્યા"માથી)

(ભારતવર્ષમા પણ માતા રાબેયા જેવા-સાક્ષાત્ દેવી જેવા અને ભક્તિના અવતાર સમાં મહાન સ્ત્રીપુરુષો દેખાશે નહિ ત્યાં સુધી જનવર્ગમા ચાલી રહેલી સ્વાર્થવૃત્તિ, ઘૂરકાઘૂરકી અને હેરાનગતિ દૂર થવી અશક્યજ છે ને રહેશે —સંપાદક

૧૬૪—સાચા પ્રભુભક્તની દુઃખ માટે કેવી સમજણ હોય છે?

કોઇ એક સાધ્વી સ્ત્રીનો પુત્ર મરણ પામ્યો માતાને માટે પુત્ર-

વિયોગ કરતા વધારે શોકજનક કાંઈ હોતું નથી; છતાં પણ એણે ઊંડી સમજણપૂર્વક એમજ કહ્યું હતું કે, "આ બનાવમાં પણ હું તો એમજ જોઈ શકું છું કે, એથી કરીને ભગવાન મારા સમગ્ર હૃદયને પોતા તરફજ ખેંચી લેવા માગે છે. આ બનાવથી મને શોક જરૂર થયો છે, તોપણ એવી સમજણને લીધે મહાન પ્રભુના કાર્યમા હું કાંઇ પણ અયોગ્યતા કે વાંધો જોઇ શકતી નથી."

('સદાલાપ'માથી)

१६५–एक महासाध्वीने दुःखमां पण प्रभुकृपानो अनुभव थयो

સાધ્વી રાબેયા જન્મથી દુઃખી હતી. એક વખત એના ગામમાં લૂટારાઓ આવ્યા અને બીજાઓના ભેગી રાબેયાને પણ પકડીને લઇ ગયા. એ વખતે એશિયા અને યુરોપના દેશોમા ગુલામગીરીનો વેપાર ધમધોકાર ચાલતો હતો. લૂંટારાઓએ રાબેયાને એક વિલાસી ધનવાનને ત્યા વેચી.

રાબેયા ખૂબસૂરત નહોતી, એટલે એના ભાગમા ઘરધણીના ઘરનુ વૈતરુંજ આવ્યું. વિલાસી માલિકના પ્રમોદભવનમા ખાવા–પીવા પીરસવાનુ કામ તેને સોપવામાં આવ્યું હતુ. એ વખતે અરબસ્તાનમા એવો રિવાજ હતો કે, ધનવાન મનુષ્યોને ઘેર વિદ્વાનોની પણ મિજલસ જામતી અને ત્યા સ્વેચ્છાચારની સાથે સાથે વિદ્યાચર્ચા પણ થતી રાબેયાના શેઠને ઘેર પણ વિદ્વાનોની મડળી દરરોજ મળતી

એવા રાત્રિભોજનપ્રસંગે દાસ–દાસીઓને પુષ્કળ માર પડતો. જે મનુષ્યોને ઢોર કે જડ વસ્તુની પેઠે ખરીદી કે વેચી શકાય તેની સારી દશા ક્યાંથી હોઇ શકે? પરોઢિયેથી માડીને મોડી રાત સુધી

દાસ-દાસી કામ કરતા અને માર ખાઇને કેટલીકવાર મહિનાઓ સુધી પીડાતાં કેટલાકના તો પ્રાણ પણ નીકળી જતા. રાબેયાને પણ હદ ઉપરાત મજૂરી કરવી પડતી, પણ નાનપણથીજ એને દુઃખ સહન કરવાની તથા કુશળતાથી કામ કરવાની ટેવ પડી ગઈ હતી, એટલે એ દુ ખી થતી નહિ. ચિત્તની શાંતિને લીધે એ તંદુરસ્તી પણ સાચવી શકતી હતી

એક દિવસ રાબેયાના માલિકને ઘેર મિજલસ હતી. કવિ, દાર્શનિક, જ્યોતિષી, હકીમ વગેરે વિદ્વાનોની ઠઠ જામી હતી અનેક વિષયોની વાતચીત ચાલી વિલાસી શેઠને એ બધી બાબતોમા કાઈ રસ નહોતો પડતો. એ તો શરાબના પ્યાલામાજ મસ્ત હતો.

રાબેયા વારાફરતી સ્વાદિષ્ટ વાનીઓ અને રંગબેરંગી શરાબ પીરસી જતી હતી શીશાઓ ઉપર શીશા ખાલી થઈ જતા હતા, એટલામા એક મહેમાને રકાબીમાના ખોરાકમાથી હાડકાની ગાઠમાંનું માસ છૂટુ પાડતા પાડતા કહ્યું કે, "વાહ ! આ ગાઠ કેવી આશ્ચર્યકારક કુશળતાથી બનાવી છે! માણસના શરીરમા પણ એવી ગાઠ હશે કે?" એક હકીમ સાહેબ બોલી ઊઠ્યા કે, "મનુષ્યના શરીરમા એવી ગાઠ છે, પરતુ ચોપગા અને બેપગા પ્રાણીઓના ચાલવામાં ફરક હોવાથી એ ગાઠની રચનામાં પણ થોડોક ફેરફાર છે.

પહેલા ગૃહસ્થે કહ્યુ કે, "દોસ્ત ! માણસના શરીર ને જાનવરના દેહમાંની એ ગાંઠ બેને સાથે સરખાવીએ તો મજા પડે"

રાબેયાના શેઠે કહ્યુ કે, "અહો ! એમા તે શી મોટી વાત છે! આ દાસીનો પગ ચીરીને તમે તમારી એ ગાઠને સરખાવી જુઓ અને આનદ મેળવો !"

માલિકનો ઇશારો થતા દાસ-દાસીઓએ બિચારી રાબેયાને પકડી રાખી અને એક હકીમજીએ છરી વડે એની જાઘ કાપીને

વિયોગ કરતા વધારે શોકજનક કાંઈ હોતું નથી; છતાં પણ એણે ઊંડી સમજણપૂર્વક એમજ કહ્યું હતું કે, "આ બનાવમા પણ હું તો એમજ જોઈ શકુ છુ કે, એથી કરીને ભગવાન મારા સમગ્ર હૃદયને પોતા તરફજ ખેંચી લેવા માગે છે. આ બનાવથી મને શોક જરૂર થયો છે, તોપણ એવી સમજણને લીધે મહાન પ્રભુના કાર્યમાં હુ કાંઈ પણ અયોગ્યતા કે વાંધો જોઇ શકતી નથી."

('સદાલાપ'માથી)

૧૬૫–एक महासाध्वीने दुःखमां पण प्रभुकृपानो अनुभव थयो

સાધ્વી રાબેયા જન્મથી દુઃખી હતી. એક વખત એના ગામમાં લૂટારાઓ આવ્યા અને બીજાઓના ભેગી રાબેયાને પણ પકડીને લઇ ગયા. એ વખતે એશિયા અને યુરોપના દેશોમા ગુલામગીરીનો વેપાર ધમધોકાર ચાલતો હતો. લૂટારાઓએ રાબેયાને એક વિલાસી ધનવાનને ત્યાં વેચી.

રાબેયા ખૂબસૂરત નહોતી, એટલે એના ભાગમા ઘરધણીના ઘરનુ વૈતરુંજ આવ્યું. વિલાસી માલિકના પ્રમોદભવનમા ખાવા–પીવા પીરસવાનુ કામ તેને સોપવામા આવ્યુ હતુ. એ વખતે અરબસ્તાનમા એવો રિવાજ હતો કે, ધનવાન મનુષ્યોને ઘેર વિદ્વાનોની પણ મિજલસ જામતી અને ત્યા સ્વેચ્છાચારની સાથે સાથે વિદ્યાચર્ચા પણ થતી. રાબેયાના શેઠને ઘેર પણ વિદ્વાનોની મંડળી દરરોજ મળતી

એવા રાત્રિભોજનપ્રસંગે દાસ–દાસીઓને પુષ્કળ માર પડતો. જે મનુષ્યોને ઢોર કે જડ વસ્તુની પેઠે ખરીદી કે વેચી શકાય તેની સારી દશા ક્યાંથી હોઇ શકે? પરોઢિયેથી માંડીને મોડી રાત સુધી

દાસ-દાસી કામ કરતા અને માર ખાઇને કેટલીકવાર મહિનાઓ સુધી પીડાતાં. કેટલાકના તો પ્રાણ પણ નીકળી જતા. રાબેયાને પણ હદ ઉપરાંત મજૂરી કરવી પડતી, પણ નાનપણથીજ એને દુઃખ સહન કરવાની તથા કુશળતાથી કામ કરવાની ટેવ પડી ગઈ હતી, એટલે એ દુઃખી થતી નહિ ચિત્તની શાંતિને લીધે એ તંદુરસ્તી પણ સાચવી શકતી હતી

એક દિવસ રાબેયાના માલિકને ઘેર મિજલસ હતી. કવિ, દાર્શનિક, જ્યોતિષી, હકીમ વગેરે વિદ્વાનોની ઠઠ જામી હતી. અનેક વિષયોની વાતચીત ચાલી વિલાસી શેઠને એ બધી બાબતોમા કાંઈ રસ નહોતો પડતો. એ તો શરાબના પ્યાલામાજ મસ્ત હતો.

રાબેયા વારાફરતી સ્વાદિષ્ટ વાનીઓ અને રંગબેરંગી શરાબ પીરસી જતી હતી. શીશાઓ ઉપર શીશા ખાલી થઈ જતા હતા, એટલામા એક મહેમાને રકાબીમાના ખોરાકમાથી હાડકાની ગાઠમાંનું માસ છૂટુ પાડતા પાડતા કહ્યુ કે, "વાહ! આ ગાઠ કેવી આશ્ચર્યકારક કુશળતાથી બનાવી છે! માણસના શરીરમા પણ એવી ગાંઠ હશે કે?" એક હકીમ સાહેબ બોલી ઊઠ્યા કે, "મનુષ્યના શરીરમાં એવી ગાંઠ છે, પરંતુ ચોપગા અને બેપગા પ્રાણીઓના ચાલવામાં ફરક હોવાથી એ ગાઠની રચનામાં પણ થોડોક ફેરફાર છે.

પહેલા ગૃહસ્થે કહ્યુ કે, "દોસ્ત! માણસના શરીર ને જાનવરના દેહમાની એ ગાંઠ બેને સાથે સરખાવીએ તો મજા પડે"

રાબેયાના શેઠે કહ્યુ કે, "અહો! એમા તે શી મોટી વાત છે! આ દાસીનો પગ ચીરીને તમે તમારી એ ગાઠને સરખાવી જુઓ અને આનંદ મેળવો!"

માલિકનો ઈશારો થતા દાસ-દાસીઓએ બિચારી રાબેયાને પકડી રાખી અને એક હકીમજીએ છરી વડે એની જાંઘ કાપીને

માંસપેશીઓ એક પછી એક છૂટી કરી નાખી, હાડકું બહાર કાઢ્યુ. એક જણ હાડકાની ગાંઠને તપાસીને આનદમાં બોલી ઊઠ્યો કે, "વાહ! પરમેશ્વરનો કેવો મહિમા છે!" પછી હકીમજીએ માંસની પેશીઓ પાછી ગોઠવી દઇને પગ બાંધી દીધો અને દાસ-દાસીઓ રાબેયાને તેની ઓરડીમા મૂકી આવ્યાં.

એ અવર્ણનીય વેદનામા સર્વદુઃખવિદારક પરમેશ્વરનુ મધુરું નામ રાબેયાના મર્મને ભેદવા લાગ્યુ. દુઃખના આવેશમા હૃદયદેવતા પ્રભુ પોતેજ પોતાના હૃદયમા અવતર્યા છે, એવો ભાવ રાબેયાના મનમા જાગ્રત થયો અને તેથી તેણે એ અસહ્ય વેદનામાં પણ કોઇના ઉપર નિસાસો નહિ નાખતા કહ્યુ કે, "શુક્ર ખુદા—ઈશ્વરને ધન્યવાદ."

રોગશય્યામાં પડેલી રાબેયાએ દયાળુ પ્રભુને કહ્યું કે, "આજના આ દુ ખ વડે તે મને તારો મહિમા અને અપાર દયાળુતા સમજાવી છે, કે આટલા બધા દિવસ તેં મને કેટલા સુખમા રાખી હતી! શરીરનું માત્ર એકજ અંગ ખોડું કરીને તેં મને કેવું સમજાવી દીધું કે, સેકડો દુઃખોમાથી તેં કેવી રીતે મારું રક્ષણ કર્યું છે અને પ્રત્યેક પળે કેટલી બધી કાળજી રાખીને તે મારું રક્ષણ કર્યું છે! તારી આ અપાર દયાનો વિચાર કરતા મને મારી અયોગ્યતા માટે બહુજ શરમ આવે છે. વગરમાગ્યે તેં મારા ઉપર જે ઉદાર કરુણા આ વખતે પણ કરી છે તે જ્યારે મને યાદ આવે છે, ત્યારે તારી પ્રાર્થના કરતા પણ મને શરમ આવે છે."

એ વેદનાને લીધે તેને એક મહિના સુધી ખાટલાવશ રહેવું પડયું હતું, પરંતુ કોઇ દિવસ તેણે પોતાને દુઃખ દેનાર શેઠની નિદા કરી નહોતી. એક ક્ષણને માટે પણ ઈશ્વરનો કે દૈવનો વાક કાઢયો નહોતો, બલકે પૂર્ણ શાતિમા અને પ્રભુનો ઉપકાર માનવામાજ તેણે સમય ગાળ્યો હતો.

('પચકન્યા' નામક બગાળી ગ્રથમાથી)

૧૬૬–સાચો બ્રાહ્મણ કોને કહેવો ?

(ગૌતમ બુદ્ધ અને સોણદંડ વચ્ચેની વાતચીત)

ચંપાનગરીમા સોણદંડ નામનો એક ધનિક વિદ્વાન અને સુશીલ બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. સેકડો વિદ્યાર્થીઓ એની પાસે ભણતા અને એને માન આપતા. એક વખત બુદ્ધ ભગવાન વિહાર કરતા કરતા ચંપાનગરીની બહાર આવીને રહ્યા એમનો ઉપદેશ સાભળવાને આખી નગરીના બ્રાહ્મણો જતા હતા, તેમને જોઈ સોણદડે કહ્યું કે, “ ભાઇઓ ! તમે ન જશો, મને જવા દો. ” બ્રાહ્મણોએ કહ્યું કે, “ મહારાજ ! તમારા જેવા વિદ્વાને એ તસ્દી લેવી યોગ્ય નથી, એમ કરવાથી તમારી પ્રતિષ્ઠાને હાનિ પહોચશે. ” પણ સોણદંડ નમ્ર અને વિનયી હતો અને ગૌતમ બુદ્ધનુ માહાત્મ્ય જાણતો હતો, તેથી તેણે એમની યોગ્યતાની પ્રશંસા કરી અને કહ્યુ કે, “ એ એવા મહાત્મા છે કે મારેજ એમની પાસે જવું જોઇએ ” એમ કહી સોણદંડ તથા બીજા બ્રાહ્મણો ગૌતમ બુદ્ધની પાસે ગયા અને ત્યા ખરુ બ્રાહ્મણત્વ શામા છે, એ વિષે ચર્ચા ચાલી

ગૌતમ બુદ્ધે સોણદડના મનનો પ્રશ્ન જાણી લઇને પૂછ્યુ : “ સોણદડ ! એવી કયી વસ્તુઓ છે, કે જે હોય તો બ્રાહ્મણ ‘ હું બ્રાહ્મણ છુ ’ એમ યથાર્થ રીતે કહી શકે ? ”

સોણદડે કહ્યુ કે, “ ગૌતમ ! પાચ વાના હોય તો તે પોતાને બ્રાહ્મણ કહી શકે.

(૧) એક માતા ને પિતા ઉભયનો વંશ વિશુદ્ધ હોવો જોઇએ.

(૨) એ ત્રણ વેદમાં અને એને લગતા અન્ય શાસ્ત્રોમા કુશળ હોવો જોઇએ.

(૩) વળી એ સુદર, ગોરો, દીઠે પ્રિય લાગે એવો અને ભવ્ય હોવો જોઇએ

(૪) શીલ-ચારિત્ર્યવાન હોવો જોઇએ.

(૫) પ્રજ્ઞાવાન (બુદ્ધિમાન) હોવો જોઇએ."

બુદ્ધ ભગવાને પૂછ્યું કે, "પણ સોણદંડ! આ પાંચ-રૂપ, કુળ, શ્રુત, શીલ અને પ્રજ્ઞા એમાંનું કોઈ એક ન હોય તો ચાલે કે નહિ?"

સોણદંડે કહ્યું કે, "હા, રૂપ ન હોય તો ચાલે. બાકીના ચાર હોય તો બસ."

બુદ્ધે કહ્યું કે, "પણ એ ચારમાંનું કયું ન હોય તો ચાલે?"

સોણદંડે કહ્યું કે, "શ્રુત (વિદ્યા) ન હોય તો ચાલે."

બુદ્ધે કહ્યું કે, "બાકીના ત્રણમાંનું એકાદ ન હોય તો ચાલે?"

સોણદંડે કહ્યું કે, "હા, કુળ ન હોય તોપણ ચાલે."

આ સાંભળી બીજા બ્રાહ્મણો ચમક્યા, પણ એમને સોણદંડે કહ્યું કે, "ભાઇઓ! હું કાંઇ આપણાં રૂપ, કુળ, કે શ્રુત (વિદ્યા)-ને નિંદતો નથી, પણ બ્રાહ્મણત્વમાં ખાસ શું આવશ્યક છે એજ કહું છું." એમ કહી તેઓને ઠંડા પાડ્યા.

બુદ્ધે કહ્યું કે, "બાકી બે રહ્યાં શીલ અને પ્રજ્ઞા, (જ્ઞાનશક્તિ અને ચારિત્રશુદ્ધિ) એમાનું પણ એક ન હોય તો ચાલે?"

સોણદંડે કહ્યું કે, "ના, જેમ હાથ કે પગ બીજા હાથ કે પગ સાથે ઘસીને ધોવાય છે, તેમ શીલ અને પ્રજ્ઞા (જ્ઞાન અને ચારિત્ર) એકબીજાની મદદથી શુદ્ધ થાય છે. શીલ વડે પ્રજ્ઞા પ્રાપ્ત થાય છે અને પ્રજ્ઞા વડે શીલ આવે છે"

(પ્રો. આનંદશંકરભાઇના લેખ ઉપરથી)

૧૬૭–स्वामी विवेकानंदनी गरीबो प्रत्ये दया

એક દિવસ નરેન્દ્રનાથ (સ્વામી વિવેકાનંદ)ને સમાચાર મળ્યા કે, અમુક વ્યક્તિ ત્રણ સંતાન સહિત બહુ કષ્ટ ભોગવી રહી

છે. ઘરસંસાર ચલાવવાનું તેને વસમું થઈ પડ્યું છે. ભૂખની પીડાથી એને સંગ્રહણીનો રોગ લાગુ પડ્યો છે. રોગને લીધે એ પથારીમાં પડ્યો છે, પણ દવા કરાવવાનું ગજું નથી એ સમાચાર સાભળતાંવારજ નરેન્દ્રનાથનું હૃદય પીગળી ગયું તેમણે તરતજ ત્રીસ રૂપિયા એકઠા કરીને એક મિત્રની સાથે એ ગરીબ મનુષ્યને મોકલી આપ્યા અને કહાવ્યું કે, "તમે કોઈ પણ જાતની ચિંતા ન કરશો. મારા મિત્ર ડૉકટર ત્રૈલોક્યનાથ બંદોપાધ્યાય તમારે ઘેર આવીને વગર ફીએ જોઇ જશે અને દવા–દારૂ પણ મફત કરશે" ડૉકટર સાહેબે નરેન્દ્રનાથના આગ્રહથી એ ગરીબ મનુષ્યની દવા કરી હતી. નરેન્દ્રનાથ હમેશાં એ ગરીબ કુટુંબની ખબર રાખતા અને એક વાર જાતે જઇને એ લોકોને મળી આવ્યા હતા.×

૧૬૮–માનપાન પ્રત્યે ફ્લૉરેન્સ નાઇટિંગેલની ઉપેક્ષા

કુમારી ફ્લૉરેન્સ નાઇટિંગેલના ઉત્તમ પરોપકારી કાર્યનો પરિચય તો વાચકોને અમે અહીં સુધી આપી ચૂકયા છીએ. એ ગુણો ઉપરાંત એમનામાં એક વિશેષ ગુણ એ હતો કે, લોકોમાં પ્રસિદ્ધિ મેળવી આગળ પડવાનો શોખ એમને જરાયે નહોતો. એમનાં સત્કાર્યોની ખ્યાતિ પવનવેગે ઇંગ્લેંડ પહોંચી ચૂકી હતી અને ત્યાંના લોકો મોટા પાયા ઉપર એમને જાહેર સન્માન આપવાને આતુર થયા હતા. સરકારે એમને લખ્યું હતું કે, "આપને

× 'બાપ તેવા બેટા' એની પેઠે સ્વામી વિવેકાનંદના અનુયાયી એકબે વિદ્યાર્થીઓએ શ્રીકાશીપુરીમાં પણ ઉપલી રીતેજ શરૂઆત કરીને તેને એક કેવું વિશાળ ઔષધાલય તથા શુશ્રૂષાલય બનાવી મૂક્યું છે તથા તેનીજ જોડમાં ભજનમઠ પણ સ્થાપેલો છે, તે નજરે જોવાથીજ સમજાય તેમ છે જે કોઇ કાશી જેવા તીર્થમાં જઇને આ જીવતા-જાગતા સ્થાનને જુએ નહિ, તેની યાત્રાજ નકામી જાણવી એ સ્થળનું પણ નામ તો ઘણું કરીને 'રામકૃષ્ણ સેવાશ્રમ' છે–સંપાદક

સ્વદેશમાં આણવા સારુ સરકારી મનવાર તૈયાર રહેશે," પરંતુ એમણે એ પસંદ કર્યું નહિ. લોકો એમના પ્રવાસથી જાણીતા નથઇ જાય, એટલા માટે ગુપ્ત નામ ધારણ કરીને એમણે સાધારણ આગબોટમા પ્રવાસ કર્યો અને ઇ. સ. ૧૮૫૬ની ૮ મી ઑગસ્ટને દિવસે ઇંગ્લૅંડ પહોંચી જઇ લીહર્સ્ટ ગામમાં સીધા પોતાને ઘેર ગયાં એમ કહેવાય છે કે, ઘરમા પણ તેમણે પાછલે બારણેથી પ્રવેશ કર્યો હતો આખો દેશ તેમના ગુણાનુવાદ ગાઈ રહ્યો હતો એ સમયે તેઓ પોતાના કુટુંબ સાથે શાંતિમાં પોતાનું જીવન ગાળી રહ્યા હતા અને થોડીક વિશ્રાંતિ ભોગવીને તાજાં થઇ પાછા સેવિકાશ્રમનો ચાર્જ લેવાની તૈયારી કરી રહ્યા હતાં.

દેશસેવાના બદલામા માનપત્રોની આશા રાખનાર દેશસેવકોએ કુમારી ફ્લૉરેન્સ નાઇટિંગેલના ચરિત્ર ઉપરથી ધડો લેવો ઘટે છે. જનસમાજ તેની કદર કરવામા પાછળ રહ્યો નહિ. તેમણે તેમના હાથમા સાત લાખ રૂપિયા ઉઘરાવીને મૂક્યા. કુમારી ફ્લૉરેન્સે એમાંની એક કોડી પણ પોતાના કામમાં ન વાપરતા, શુશ્રૂષા–નર્સિંગનુ શિક્ષણ આપનારી સંસ્થા અને હૉસ્પિતાલ સ્થાપવામાં એ રકમનો ઉપયોગ કર્યો.

આ પરોપકારી નારીએ ઇ. સ. ૧૯૧૦ની ૧૪મી ઑગસ્ટે લગભગ નેવું વર્ષની વયે પરલોકગમન કર્યું. મૃત્યુની પૂર્વે તેમણે આગ્રહ કર્યો હતો કે, "મારા શબને કોઇ પણ જાતના આડંબર વગર દફ્નાવજો."

રાણી અલેક્ઝાન્ડ્રાએ તેની સમાધિ ઉપર ચઢાવવા સારુ સુગંધીદાર પુષ્પોનો એક ગોટો મોકલ્યો હતો. તેમા પુષ્પોના અક્ષરોથી લખ્યુ હતું કે, "આ નારી મનુષ્યોનું પરમ કલ્યાણ કરનારી હતી"×

× ધન્ય માતા નાઇટિંગેલ! નીપજજો ભારતભૂમિમા એવી અનેકાનેક દેવીઓ, કે જે ગુપ્તાચારી દેશસેવિકા નહિ હોતા સાચેસાચીજ દયાની દેવીઓ હોય.

૧૬૧–કુમારી ફ્લોરેન્સ નાઇટિંગેલની સેવાચાકરી

કુમારી નાઇટિંગેલના સમયપૂર્વે ઇંગ્લૅંડમા ખાનદાન કુટુંબની સ્રીઓ પરિચારિકાનુ કામ કરવામા હીણુપત સમજતી ક્રિમિયાના યુદ્ધસમયે ઇંગ્લૅંડના મત્રીમડળને ખાતરી થઇ કે, ખરા દિલથી કામ કરનારી અને શુશ્રૂષાના નિયમોથી જાણીતી સેવિકાઓના અભાવે પોતાના સૈનિકો દુખી થઈ રહ્યા છે અને રોગના ભોગ થઇ કમોતે મરી રહ્યા છે. આથી તેમણે કુમારી નાઈટિંગેલની સરદારી નીચે સેવિકાઓની એક ટુકડી રણક્ષેત્રમાં મોકલી આપી હતી. સ્કુટેરાઇની લશ્કરી ઇસ્પિતાલમાંથી એમને કામ શરૂ કરવાનુ હતું. એમની સેવાનો ખરો ખ્યાલ આણવા સારુ એમના ત્યા પહોંચવા પહેલા શી દશા હતી, તે પણ જાણવુ જરૂરતું છે

મિસ નાઇટિંગેલ જેવા અદર ગયા, કે તરત તેમને માલૂમ પડ્યુ કે, શોભા તો ફક્ત બહારનીજ હતી અદર તો બેશુમાર ગદકી, મરકી, દુખ અને અવ્યવસ્થાજ હતી. ઓસરીની બન્ને બાજુએ સખ્યાબધ ઘાયલ થયેલા માણસો ગીચોગીચ પડેલા હતા ને તેમનાં શરીર ઢકાય તેટલા પણ વસ્રો તેમની પાસે નહોતાં.

ક્રિમિયાના રણક્ષેત્રમાથી ઘાયલ થયેલા માણસોને આ ઇસ્પિતાલમા ઘસડી આણીને ઓસરી ઉપર ફેકવામાં આવતા હતા. ચેપી રોગવાળા સિપાઇઓને પણ ત્યાજ નાખવામા આવતા. કાંઇ પણ ભેદ પાડવામાં આવ્યો નહોતો, કારણ કે બદોબસ્ત રાખનાર કોઇજ નહોતું એમા પડેલા દર્દીઓ કેટલાય દિવસથી આવીને ત્યા પડેલા હતા, પરંતુ તેમાના ઘણાકના તો ઘા સરખા પણ કોઇએ ધોઇને સ્વચ્છ કર્યા નહોતા ને ભાગ્યાતૂટ્યાં હાડકાં પણ કોઇએ જોયા નહોતાં. માદા માણસોને માટે પાણી પીવા કે ખાવા

માટે વાસણ પણ નહોતા, ત્યાં પછી સાબુ, ટુવાલ કે ચીંથરાં તો ક્યાથીજ હોય? દર્દીઓને પહેરવાને બીજાં લૂગડાં પણ નહોતાં. સિપાઇઓ પોતાનો લશ્કરી પોશાકજ પહેરીને પડયા રહેતા ને એટલા ગંદા હતા કે તેનુ વર્ણન કરતા પણ કંપારી છૂટે. તેમના અંગ ઉપર કીડા પડેલા હતા. તે કીડા ભીંતો ઉપર અને જમીન ઉપર પણ ચાલતા હતા અને સઘળે ઠેકાણે ગંદકી અને રોગનો ફેલાવો કરતા હતા સ્વાભાવિક રીતેજ માંદા માણસો ડૉકટરી મદદની આશા રાખે, પણ આ ગરીબ લોકોની તો છેક અંત ઘડી સુધી દાદ-ફરિયાદ કોઇ સાભળતુ નહિ તેમનો છુટકારો તો માત્ર મરણથીજ થતો

દરદીઓને કીડા પીખી ખાતા મોટા મોટા ઊંદરો તેમના ટાટના બિછાના ઉપર દોડાદોડ કરતા. બારીઓની નીચે છ-સાત કૂતરા મરેલાં પડેલાં હતાં

આ સર્વ દેખાવ કુમારી નાઇટિંગેલે જોયો અને ધીમે ધીમે એ બધુ દૂર કરી ત્યા આગળ સ્વચ્છતા અને શાતિનું રાજ્ય લાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. લોકો ધારતા હતા કે, સુકુમાર કુલીન અંગ્રેજ યુવતીઓ ઊંદરો અને કીડા જોઇને ડરી જશે ને સેવાવ્રત છોડી દઈ ઇંગ્લૅંડ નાસી જશે; પરંતુ મિસ નાઇટિંગેલને એ દુર્ગંધમય મલિન વાતાવરણની જરાયે સૂગ ભરાઇ નહિ. તેણે તો પોતાની છત્રી વડે એક માણસની પથારી ઉપરથી ઊંદરને ખસેડી નાખ્યો; ધીરજથી કામ લઇ પોતાના હાથ નીચેની નર્સોને ઉત્સાહિત કરી, વ્યવસ્થા કેવી રીતે રાખવી, તેની યોજના ઘડી કાઢી ને તેમને સમજાવી દીધી. ધીમે ધીમે બધી ગંદકી અને અવ્યવસ્થા દૂર કરી તથા અસંભવિત દેખાતુ કામ પાર પાડયુ.

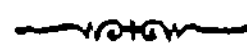
એમની એ સમયની સેવાનુ અવલોકન કરતાં એક વર્તમાનપત્રે લખ્યું હતું કે, " આ ભલી બાઈ છેક મધરાત સુધી ઇસ્પિ-

તાલના ઓરડામાં, ઓસરી ઉપર જ્યા જ્યા દરદીઓના બિછાના હોય ત્યા ત્યાં હાથમા એક નાનો સરખો દીવો લઇને ફરે છે અને સઘળાની તપાસ રાખે છે. મરણપથારીએ સૂતેલા માણસો તેમને આવતા સાંભળીને તેમના ભલા કામને માટે આશીર્વાદ દેવા ખાતર પાસું બદલીને સૂએ છે ”

આ પ્રમાણે માનવબંધુઓ ઉપર અથાગ પ્રેમથી પ્રેરાઇને માનવજાતિની સેવાને પ્રભુનુ પૂજન ગણી કુમારી નાઈટિંગેલે જે અદ્ભુત કાર્ય કર્યું છે, તેથી એમનો યશ અમર થઈ ગયો છે.

(‘ નાઇટિંગેલચરિત્ર’માથી)

૧૭૦–સ્વામી વિવેકાનંદનાં આત્મસંયમ અને આત્મગોપન



રાજનારાયણ બસુ સાથેના તેમના એક મેળાપમા એક સરસ ખૂબી રહી હતી. દેશના અગ્રગણ્ય નેતાને મળવા જવું તો સન્માનની પૂરી વૃત્તિ સહિત જવું જોઇએ અને તેમની સાથે અંગ્રેજીમા ન બોલતા બંગાળીમાંજ બોલવુ જોઈએ, એવા વિચારથી નરેન્દ્રનાથે બધી વાતચીત બંગાળીમાંજ કરી હતી અને એક પણ શબ્દ અંગ્રેજીનો ન નીકળી જાય તેની ખાસ ચીવટ રાખી હતી રાજનારાયણ બસુ પણ એ વાતચીત ઉપરથી એમ સમજ્યા કે, યુવક નરેન્દ્રનાથ અંગ્રેજી જાણુતા નથી, એટલા માટે પોતાના મુખમાથી કોઇ અંગ્રેજી શબ્દ નીકળી જતા એનો બંગાળી તરજુમો કરતા. એક વખત વાતચીતમા ‘ પ્લસ ’ (વત્તા) શબ્દ નીકળી જતાં આંગળીના ઇશારાથી તેમણે એ શબ્દ સમજાવ્યો હતો વૃદ્ધ બસુ મહાશયની એ વર્તણૂકથી નરેન્દ્રનાથને મનમા ઘણુંજ હસવુ આવતું હતું, પણ એને દબાવીને ગંભીરપણે બેસી રહ્યા હતા. એમના

સાથી ગંગાધરજીથી રહેવાયું નહિ અને એ હસી પડ્યા, ત્યારે ઇશારો કરી તેમને હસતા રોક્યા હતા. વાતચીત પૂરી થયા પછી પાછા ફરતા રસ્તામા આ રમૂજી બનાવ સંભારીને તેઓ બધા વારંવાર ખૂબજ હસ્યા.

આત્મસંયમ અને આત્મગોપન (પોતાની યોગ્યતા કે વિદ્વત્તા નહિ દર્શાવવાપણું) એ શ્રેષ્ઠ મનુષ્યો માટે કેવો જરૂરી ગુણ છે, તે આ દૃષ્ટાંતમાથી ખાસ સમજવાનું છે.

१७१–कर्तव्यक्षेत्र संबंधी उत्तम सलाह

અશ્વિનીકુમાર દત્ત ભણી-ગણીને તૈયાર થયા અને દેશસેવા કરવાની વૃત્તિ પણ તેમનામા દીઠામા આવી, ત્યારે ગુરુ રાજનારાયણે ઉપદેશ આપ્યો હતો કે, “ અશ્વિનિ! કામ કરવું હોય તો બારિસાલમા રહેજે અને ખૂબ નામ કાઢવું હોય તો કલકત્તા જજે.”

મોટા નગરમા જાહેરજીવન ગાળનારા સેવકો નામના મેળવી શકે છે, સરકાર અને જાહેર સંસ્થાઓ તરફથી માન મેળવવા ભાગ્યશાળી થાય છે, પરંતુ એથી એમની શક્તિનો સારામાં સારો ઉપયોગ થતો નથી. કેમકે નાના શહેરો અને ગામોને તેમની સેવાનો લાભ મળતો નથી. ખરુ ભારતવર્ષ કલકત્તા, મુંબઇ કે મદ્રાસ જેવાં ભવ્ય નગરોમાં નથી, પણ તેનાં હજારો નાનાં શહેરો અને અસંખ્ય ગામડાઓમાં છે વિદ્યા, વિનય અને ભક્તિથી વિભૂષિત થયેલા સાચા દેશસેવકોને માટે તો ત્યા આગળજ વિશાળ કાર્યક્ષેત્ર પડ્યુ છે.

('મહાત્મા અશ્વિનીકુમારચરિત્ર'માથી)

૧૭૨–રામતનુ લાહિડીના જાણવા જેવા સદ્ગુણો

૧–અસત્ય ભાષણ પર તિરસ્કાર

રામતનુ લાહિડી બંગાળાના એક સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન સુધારક, ધર્મપરાયણ અને સત્યનિષ્ઠ પુરુષ થઇ ગયા છે. કૃષ્ણનગરની કોલેજિયેટ સ્કૂલના એ હેડમાસ્તર હતા મિથ્યાચરણ પ્રત્યે અશ્વિનીબાબુને બાલ્યાવસ્થામાંથીજ જે તિરસ્કાર ઉપજ્યો હતો, તે એજ મહાપુરુષના સમાગમને આભારી હતો.

એક દિવસ રામતનુ લાહિડી કલકત્તાના રાજમાગમા ફૂટપાથ ઉપર થઇને જઈ રહ્યા હતા અશ્વિનીબાબુ તેમની પાછળ પાછળ જઇ રહ્યા હતા એટલામા એકાએક કોણ જાણે શો વિચાર આવ્યો કે લાહિડી મહાશય ઉતાવળે પગલે બીજા ફૂટપાથ ઉપર થઇને પાસેની એક ગલીમા ઘૂસી ગયા. અશ્વિનીબાબુ વિસ્મય પામીને તેમની પાછળ એજ ગલીમા ગયા અને આમ બેબાકળા થવાનુ કારણ પૂછ્યું. લાહિડી મહાશયે એ વખતે સામેના ફૂટપાથ ઉપર થઇને જતા એક માણસ તરફ આંગળી કરીને કહ્યું કે, “એ માણસ પાસે મારા થોડાક રૂપિયા લેણા નીકળે છે જ્યારે મળે છે ત્યારે વાયદો કરે છે કે, ‘થોડા દિવસમા આપી દઇશ,’ પણ એનો વાયદો કદી સાચો પડતો નથી વાયદો કરીને એનુ પાલન નહિ કર્યાથી જૂઠું બોલ્યાનુ પાપ થાય છે. એની એ બિચારાને ખબર નથી. આજ હુ એને મળ્યો હોત તો પાછો એ જૂઠો વાયદો કરીને મિથ્યાચરણ કરત. મારાથી એ સહન થઈ શકતુ નથી. એનુ એ મિથ્યાચરણમાથી રક્ષણ કરવા સારુ મારે એ રસ્તો છોડીને એકદમ આ તરફ નીકળી આવવુ પડ્યું”

૨–તેજસ્વિતા અને સ્પષ્ટવક્તાપણુ

રામતનુ લાહિડી કૃષ્ણનગરમા હેડમાસ્તરના પદ ઉપર હતા,

ત્યારે એક વાર બંગાળાના લેફ્ટેનંટ ગવર્નર એ નગરની મુલાકાતે ગયેલા. તે વખતે ત્યાના મહારાજાએ તેમના માનમા એક મોટી પાર્ટીની ગોઠવણ કરી હતી. લાહિડી મહાશય પણ આમંત્રણ હોવાથી ત્યાં ગયા હતા. લેફ્ટેનંટ ગવર્નર સાથે એમને પહેલાનો પરિચય હોવાથી એમને જોતાવારજ લેફ્. ગવર્નરે "શેકહેન્ડ" કરવા સારુ હાથ આગળ લબાવ્યો. પોતાના પ્રાંતનો સૌથી મોટો સરકારી અમલદાર અને શહેનશાહનો પ્રતિનિધિ આ પ્રમાણે એક સામાન્ય હેડમાસ્તરની સાથે શેકહેન્ડ કરવા માટે પહેલો પોતે હાથ ધરે, એ કેટલું મોટું સન્માન! પણ લાહિડી મહાશયે શું કર્યું? એમણે તો પોતાનો જમણો હાથ સકેલીને પાછળ લીધો અને કહ્યુ કે, "જે સદ્ગૃહસ્થે 'ઇલ્બર્ટ બીલ'ના પક્ષમા મત આપ્યો છે, તેની સાથે હું હાથ મેળવીશ નહિ"

ભારતવાસી અને અગ્રેજો વચ્ચે ન્યાયની બાબતમા ભેદભાવ દર્શાવવાનો "ઇલ્બર્ટ બીલ"નો ઉદ્દેશ હતો અને એ વખતે એને અગે આપણા દેશમા જબરી હિલચાલ ચાલી હતી.

લેફ્ ગવર્નરનુ ખુલ્લી રીતે આ પ્રમાણે અપમાન કરવું, એ જેવી તેવી તેજસ્વિતા ન ગણાય! ગવર્નર સાહેબપ્રત્યે એમને વ્યક્તિગત દ્વેષ જરાયે નહોતો, ઊલટો સ્નેહ-સબધ હતો, પરતુ આ આચરણથી એમના અમુક કૃત્ય પ્રત્યે ખુલ્લી રીતે અણગમો બતાવવો એજ એમનો ઉદ્દેશ હતો.

૩-મિથ્યાવચન પ્રત્યે તિરસ્કાર

રામતનુ લાહિડી મન, વચન અને કર્મથી સદા સત્યનેજ અનુસરતા. જૂઠનો આધાર લેવો એને એ મોટો અપરાધ ગણતા. એ જ્યારે ઉત્તરપાડા સ્કૂલના હેડમાસ્તર હતા, ત્યારે એમની એક નોકરડીએ રડતા બાળક 'નવકુમાર'ને છાનો રાખવા માટે કહ્યું હતુ કે, "કીકા! રડતો નહિ તને મીઠાઇ લાવી આપીશ."

લાહિડી મહાશયે એ વાત સાભળી એટલે તરતજ નોકરડીની માર-ફતે મીઠાઇ મગાવીને એ બાળકને અપાવી.

બાળકોને જૂઠી લાલચ બતાવીને તેનુ પાલન નહિ કર્યાથી એમને પણ જૂઠુ બોલવાની ટેવ પડી જાય છે અને વડીલોના વચન પ્રત્યે શ્રદ્ધા રહેતી નથી

૪–સત્યનિષ્ઠા અને ન્યાયપરાયણતા

એક દિવસ કૃષ્ણનગરમા એમના ઘરના એક કબાટમાંથી એક વસ્તુ ખોવાઈ. એમને ઘરના એક નોકર ઉપર શક ગયો થોડા દિવસ પછી ચોરાયેલી વસ્તુ જડી આવી, એટલે લાહિડી મહાશયે એ નોકરની આગળ પોતાનો અપગધ કબૂલ કરીને માફી માગી કે, "મે તારા ઉપર ગેરવાજબી સદેહ કર્યો છે. મારી ભૂલની મને માફી આપ" આવા પ્રકારની સત્યનિષ્ઠા અને ન્યાયપરાયણતા ઘણાં થોડાં મનુષ્યોમા જોવામા આવે છે

('ભારતપ્રતિમા' અને 'મહાત્મા અશ્વિનીકુમારચરિત્ર'માથી)

૧૭૩–પિતાના શિક્ષણ અને સત્સંગનો પ્રતાપ

૧–અશ્વિનીકુમાર દત્તમાં આવેલી સેવાવૃત્તિનું કારણ

પૂર્વબગાળાના પ્રસિદ્ધ દેશભક્ત અશ્વિનીકુમારના પિતા વ્રજમોહન 'સદર આલા'નો મોટો હોદ્દો ધરાવનારા અમલદાર હતા. એમને ઘેર નોકરચાકર અને ધનવૈભવ કશાની ઓછપ નહોતી. પુત્રના મનમા એ વૈભવને લીધે કોઇ પણ જાતનુ મિથ્યાભિમાન ઉત્પન્ન થવા ન પામે, એ માટે એમને બહુજ કાળજી રહેતી. એક દિવસ એક સદ્ગૃહસ્થ વ્રજમોહન બાબુને મળવા સારુ ગયા એ વખતે વ્રજમોહને પુત્ર અશ્વિનીકુમારને આજ્ઞા આપી કે, "એમને સારુ હુક્કો ભરી લાવ" મુખને જરા પણ વીલુ કર્યા વગર પ્રસન્ન

ચિત્તે અશ્વિનીકુમારે આજ્ઞાનું પાલન કર્યું. અશ્વિનીકુમાર ત્યાંથી દૂર ગયા, એટલે આવનાર સજ્જને પૂછ્યું કે, "આપને ત્યાં નોકરની ખોટ નથી, છતાં હુક્કો તૈયાર કરી લાવવાની આજ્ઞા આપે પુત્રને કેમ આપી?" ઉત્તરમાં વ્રજમોહન બાબુએ જણાવ્યું કે, "મારો છોકરો કોઈ પણ કામને હલકું ન ગણે, એટલા માટે હું એને ગમે તેવા નજીવા કામો કરવાનો હુકમ આપું છું."

બાલ્યાવસ્થામાં આવું કાળજીભર્યું શિક્ષણ સમજુ પિતાએ આપેલું, તેથીજ અશ્વિનીકુમાર દત્ત મોટી વયે દીન અને દુઃખીઓના સાચા સેવક નીવડ્યા હતા.

૨-અશ્વિનીકુમાર દત્તનો અશ્લીલ શબ્દો પ્રત્યે તિરસ્કાર

બાબુ વ્રજમોહને બાલ્યાવસ્થાથીજ પુત્રના નૈતિક શિક્ષણ પ્રત્યે સ્નેહપૂર્વક એટલી બધી દેખરેખ રાખી હતી, કે કોઇ પ્રકારનો ડાઘ તેમના ચરિત્રને સ્પર્શ કરી શક્યો નહોતો. એ કહેતા કે, "પાપ શું છે, તેનો વિચાર પણ બાલ્યાવસ્થામાં મને આવી શકતો નહિ."

અશ્વિનીકુમારના નીતિ સંબંધી કેવા ઉચ્ચ વિચારો હતા, તે નીચેના એક પ્રસંગ ઉપરથી જણાઈ આવશે:

"અશ્વિનીકુમાર કલકત્તાની એક કૉલેજમાં એમ. એ નો અભ્યાસ કરતા હતા અને છાત્રનિવાસમાં રહેતા હતા. એક દિવસે સાંજે ફરીને ઘેર આવતાં એક મિત્ર (પ્રોફેસર ત્રિગુણાચરણ)ના મુખેથી સમાચાર મળ્યા કે, એમની ઓરડીમાં બે વિદ્યાર્થીઓએ ઘણા અશ્લીલ શબ્દો ઉચ્ચાર્યા છે. એ સાંભળીને અશ્વિનીબાબુને ઘણોજ ખેદ થયો. પોતાની ઓરડી અપવિત્ર થઇ છે, એમ તેમને લાગ્યું અને તેથી તેમણે એમાંના બધા સામાન ઉપરાંત ભીંતોને પણ ત્રણ વાર પાણી વડે ધોવરાવીને શુદ્ધ કરી, તે પછીજ તે

અંદર રહેવા ગયા.

આ ઉપરથી જણાઇ આવશે કે, અશ્લીલતા પ્રત્યે તેમને કેટલો બધો તિરસ્કાર હતો! અશ્લીલ શબ્દો વાતાવરણને મલિન કરે છે

૩–અશ્વિનીકુમાર દત્તનો' મિત્રપ્રેમ

બાબુ અશ્વિનીકુમાર દત્ત ચૌદ વર્ષના હતા,, ત્યારે માતાપિતાથી વિખૂટા પડીને વિદ્યાભ્યાસ અર્થે બહારગામ રહેતા હતા એ સ્થળે જેમના ઘરમા એ રહેતા હતા, તે બધા ઇન્દ્રિયાસક્ત અને દારૂડિયા હતા. કેટલાક તો એમની સામેજ બેસીને એમને લલચાવવા સારુ સુરાપાન કરતા ઘરધણી વેશ્યાને બોલાવતા પણ સ કોચ કરતો નહિ એક દિવસ કેટલાક જણ સુરાપાન કરતા કરતા બાળક અશ્વિનીકુમારની આગળ દારૂના પુષ્કળ વખાણ કરીને થોડોક પીવાનો આગ્રહ કરી રહ્યા હતા. એમનો આગ્રહ જોઇ અશ્વિનીકુમારને પણ સુરાપાન કરવાની ઇચ્છા થઇ આવી ધીમે ધીમે દારૂનો પ્યાલો ઉપાડવા જવાની તૈયારી થઇ, પણ જે વખતે એમણે હાથ લ બાવ્યો, તેજ વખતે પરદેશમા વસતા પોતાના એક મિત્રનું તેમને સ્મરણ થઈઆવ્યુ એ મિત્રનું નામ ભુવનેશ્વર ગુપ્ત હતું એમના ઉપર અશ્વિનીબાબુને ઘણોજ પ્રેમ હતો. બન્ને જણે મળીને દારૂની વિરુદ્ધ ઘણી ટીકાઓ કરી હતી. મનમાં વિચાર આવ્યો કે, " હુ આ શુ કરી રહ્યો છુ ? હુ આજ સુરાપાન કરીશ તો શુ એ વાત એમનાથી છુપાવી શકીશ? અને જાણ્યા પછી શું એ મને ચાહશે?" એક તરફ સુરાપાનનુ મોહમય પ્રલોભન અને બીજી તરફ પ્રેમનુ પવિત્ર આકર્ષણ! એમ બે વિરોધી ભાવો વચ્ચે થોડી વાર સ ગ્રામ ચાલ્યા પછી પ્રેમનો જય થયો. દારૂનો ગ્લાસ ત્યાનો ત્યાંજ રહ્યો. અશ્વિનીબાબુએ તેનો સ્પર્શ પણ કર્યો નહિ

સત્સ ગનો મહિમા અપાર છે. સદાચારી મિત્રના પ્રેમના સ્મરણમાત્રે અશ્વિનીબાબુને મહાપાપમાંથી ઉગાર્યા.

ચિત્તે અશ્વિનીકુમારે આજ્ઞાનું પાલન કર્યું. અશ્વિનીકુમાર ત્યાથી દૂર ગયા, એટલે આવનાર સજ્જને પૂછ્યુ કે, "આપને ત્યા નોકરની ખોટ નથી, છતા હુક્કો તૈયાર કરી લાવવાની આજ્ઞા આપે પુત્રને કેમ આપી?" ઉત્તરમાં વ્રજમોહન બાબુએ જણાવ્યું કે, "મારો છોકરો કોઈ પણ કામને હલકું ન ગણે, એટલા માટે હું એને ગમે તેવા નજીવા કામો કરવાનો હુકમ આપુ છું."

બાલ્યાવસ્થામા આવું કાળજીભર્યું શિક્ષણ સમજુ પિતાએ આપેલુ, તેથીજ અશ્વિનીકુમાર દત્ત મોટી વયે દીન અને દુઃખીઓના સાચા સેવક નીવડ્યા હતા

૨-અશ્વિનીકુમાર દત્તનો અશ્લીલ શબ્દો પ્રત્યે તિરસ્કાર

બાબુ વ્રજમોહને બાલ્યાવસ્થાથીજ પુત્રના નૈતિક શિક્ષણ પ્રત્યે સ્નેહપૂર્વક એટલી બધી દેખરેખ રાખી હતી, કે કોઇ પ્રકારનો ડાઘ તેમના ચરિત્રને સ્પર્શ કરી શક્યો નહોતો. એ કહેતા કે, "પાપ શું છે, તેનો વિચાર પણ બાલ્યાવસ્થામા મને આવી શકતો નહિ."

અશ્વિનીકુમારના નીતિ સંબધી કેવા ઉચ્ચ વિચારો હતા, તે નીચેના એક પ્રસંગ ઉપરથી જણાઈ આવશે:

"અશ્વિનીકુમાર કલકત્તાની એક કૉલેજમાં એમ. એ નો અભ્યાસ કરતા હતા અને છાત્રનિવાસમા રહેતા હતા. એક દિવસે સાજે ફરીને ઘેર આવતા એક મિત્ર (પ્રોફેસર ત્રિગુણાચરણ)ના મુખેથી સમાચાર મળ્યા કે, એમની ઓરડીમાં બે વિદ્યાર્થીઓએ ઘણા અશ્લીલ શબ્દો ઉચ્ચાર્યા છે. એ સાંભળીને અશ્વિનીબાબુને ઘણોજ ખેદ થયો. પોતાની ઓરડી અપવિત્ર થઇ છે, એમ તેમને લાગ્યું અને તેથી તેમણે એમાના બધા સામાન ઉપરાંત ભીંતોને પણ ત્રણ વાર પાણી વડે ધોવરાવીને શુદ્ધ કરી, તે પછી

૪-અશ્વિનીકુમાર દત્તનો અસત્ય આચરણ માટે પશ્ચાત્તાપ

અશ્વિનીકુમાર દત્ત હાઈસ્કૂલમા ભણતા હતા, ત્યારે કલકત્તા વિશ્વવિદ્યાલયમા એવો કાયદો હતો કે, સોળ વર્ષની વય પહેલા કોઇ વિદ્યાર્થી મેટ્રિકની પરીક્ષામાં બેસી શકે નહિ. એ પરીક્ષા વખતે એમની વય ચૌદ વર્ષની હતી, પણ એ વખતે તો બીજાઓ કરે છે તેમ જૂઠી સોળ વર્ષની ઉમર લખાવીને એ પરીક્ષામા બેઠા અને પાસ પણ થઈ ગયા. એફ. એ. (પ્રીવિયસ) પાસ થયા પછી એમને એ કૃત્યમા રહેલા અસત્યનુ ભાન થયું. ધર્મશીલ અશ્વિનીકુમારને લાગ્યુ કે, " આ અસત્યદ્વારા મારું જીવન કલકિત થયુ છે. એ જૂઠને ચુપચાપ નિભાવી લઉ તો હું સત્યસ્વરૂપ પરમેશ્વરની ઉપાસના કેવી રીતે કરી શકુ ? મિથ્યા આચરણ અને ઈશ્વરોપાસના, એ બે વાતનો મેળ કેવી રીતે ખાય ? " એ જૂઠને સુધારવા સારુ એમણે કૉલેજના પ્રિન્સિપાલને મળીને પોતાનો વિચાર જણાવ્યો. પ્રિન્સિપાલ સાહેબે સત્યનિષ્ઠ યુવકની બધી વાત સાભળી લીધી, પણ કઇ ઉપાય કર્યો નહિ, એટલે અશ્વિનીકુમાર યુનિવર્સિટીના રજિસ્ટ્રારને મળ્યા અને પોતે જૂઠી વય લખાવી હતી તે સુધારવા વિનતિ કરી. એમણે એ યુવકને કહ્યું કે, " હવે એ વાત હાથમાથી જતી રહી છે, કાંઇ બની શકે એમ નથી." એમણે અશ્વિનીકુમારની વાતને એક પ્રકારની ઘેલછા અને નાદાની ગણી કાઢીને વ્યાવહારિક ઉપદેશ આપીને વિદાય કર્યા.

વિશ્વવિદ્યાલયના ચોપડામા જૂઠી ઉંમર લખાવવા માટે એમને એટલો બધો પશ્ચાત્તાપ થયો હતો, કે એના પ્રાયશ્ચિત્તરૂપે એમણે બે વર્ષ સુધી વિદ્યાભ્યાસ બધ રાખ્યો હતો. આ પ્રમાણે અશ્વિનીકુમારના વિદ્યાર્થીજીવનમાજ સત્ય પ્રત્યે દૃઢ પ્રેમ પ્રગટ થયો હતો. એવા ઉચ્ચ આદર્શવાળા મનુષ્યોજ ભવિષ્યમા મહાન કાર્યો કરવા ભાગ્યશાળી થાય છે ('મહાત્મા અશ્વિનીકુમારચરિત્ર'માથી)

१७४–एक साचा ब्राह्मणनी सरळता–मद्यपानथी थती हानि

શ્રીયુત રાજનારાયણ બસુ બંગાળામાં એક પરમ વિદ્વાન, ધર્મપરાયણ અને દેશભક્ત પુરુષ થઇ ગયા છે ઈ. સ. ૧૮૯૦માં એક વખત નરેન્દ્રનાથ (સ્વામી વિવેકાનંદ) તીર્થાટન કરવા સારુ પોતાના સાથીઓ સહિત નીકળી પડ્યા હતા. રાજનારાયણ બસુ મહાશય ઉત્તરાવસ્થામાં 'દેવઘર' નામના ગામમા રહેતા હતા. ત્યાના હવાપાણી બહુ વખણાય છે બંગાળાના એ વયોવૃદ્ધ વિદ્વાનને મળવા સારુ સ્વામીજી ગયા. બન્નેને એકબીજાનો આ પ્રથમ પરિચય હતો. જૂના જમાનાની ઘણી વાતો નીકળી, તેમા બ્રાહ્મોસમાજ સંબંધી ચર્ચા ચાલી. પછી વિવેકાનંદે બસુ મહાશયને પૂછ્યુ કે, "આપનુ શરીર આટલુ બધુ લથડી કેમ ગયુ ?" બસુ મહાશય સત્યવાદી હતા ઢોંગ કરતા એમને આવડતો નહોતો, તેમણે સરળભાવે સ્પષ્ટપણે પોતાનો દોષ જણાવ્યો કે, "દારૂથી, ભાઈ! દારૂથી નવું અંગ્રેજી શિક્ષણ દેશમા દાખલ થયુ તેની સાથે સાથે દેશના યુવકોમાં એક એવો વિચાર પણ દાખલ થયો કે, દારૂ પીધા વગર બરોબર વિદ્યાભ્યાસ પણ થશે નહિ અને દેશહિતના કામો પણ થઈ શકશે નહિ !! એવી ખોટી માન્યતાથી મે પણ મદ્યપાન શરૂ કર્યું, પરંતુ બંગાળીનુ પેટ એને જીરવી શકે કેવી રીતે ? એથીજ ભાઇ! શરીર લથડી ગયું." રાજનારાયણના અનુભવ ઉપરથી ધડો લઈ આપણા યુવકોએ દારૂ, સિગારેટ આદિ પશ્ચિમના દોષોથી હજાર ગાઉ દૂર રહેવું જોઇએ *

---

* જુઓ શ્રી મહેન્દ્રનાથ દત્તકૃત 'શ્રીમત્ વિવેકાનંદ સ્વામીજીર જીવનેર ઘટનાવલિ' પ્રથમ ભાગ

१७५–ताबाना नोकरो प्रत्ये सहानुभूति

નેપોલિયન બોનાપાર્ટ ફ્રાન્સના જે લશ્કરને મિસર દેશમા છોડી દઇને પોતાની પદોન્નતિ ખાતર ફ્રાન્સમાં ચાલ્યો ગયો હતો, તેમના ઉપર અંગ્રેજ સેનાપતિ સર રાલ્ફ એવાર ક્રંબીએ ભારતીય સિપાઇઓ અને અંગ્રેજ સૈનિકોના ભેગા લશ્કરની મદદથી અલેક્ઝાન્ડ્રિયામાં હુમલો કર્યો હતો. એ યુદ્ધમા અંગ્રેજોનો જય થયો, પણ સેનાપતિ ઝેરી ઘાથી ઘાયલ થયો હતો. એક કામળો પાથરીને એના ઉપર ઘાયલ થયેલા સેનાપતિને સુવાડવામા આવ્યો હતો. એમ કર્યાથી એને થોડીક વાર આરામ મળ્યો, પરંતુ એ અરસામા તેણે વારવાર પ્રશ્ન પૂછીને જાણી લીધું કે, એ કામળો કયા સિપાઇનો હતો. પછી પોતાના અમલદારોને સ્પષ્ટ આજ્ઞા આપી કે, "સાજ પડતા એ સિપાઇને એ કામળો આપી આવવો, કે જેથી એ તેના કામમા આવી શકે." આટલું કહ્યા પછી થોડીજ વારમાં એ સહૃદય પુરુષે દેહત્યાગ કર્યો હતો.

('સદાલાપ'માંથી)

१७६–रोगमां पण शांति अने प्रफुल्लता

ભક્ત રાજનારાયણ બસુ પાછલી વયમાં મંદવાડને લીધે રાજગૃહમાં રહેતા હતા અશ્વિનીકુમારના એ ગુરુ હતા, એટલે એમના મંદવાડના સમાચાર સાંભળીને એ એમના દર્શનાર્થે ગયા. ત્રણ માસ થયા બસુ મહાશય લકવાથી પીડાતા હતા, એટલે અશ્વિનીબાબુએ ગંભીર મુખે તેમના ઓરડામા પ્રવેશ કર્યો. પ્રણામ કરતાંવારજ રાજનારાયણ બાબુ ઘણા પ્રફુલ્લિત થયા અને હર્ષભેર બોલી ઊઠ્યા કે, "અશ્વિનિ! આવ, આવ, ઘણા દિવસથી તને

મળ્યો નથી." એટલુ કહીને તેમણે એક હાથેજ એમને આલિંગન કર્યું. બીજો હાથ લકવાને લીધે અવશ હતો ત્યાર પછી વાતચીત શરૂ કરી. શેલી, બાયરન, વર્ડ્ઝવર્થ, હાફિજ ગીતા અને ઉપનિષદમાથી શ્લોક પર શ્લોક ખુશીના આવેશમા બોલવા લાગ્યા. જાણે દુ:ખની કાંઈ પરવાજ નથી. એમના મનમા પુષ્કળ આનદ થયો. વાતચીતમા ત્રણ કલાક ચાલ્યા ગયા, પણ ખબર પડી નહિ. અશ્વિનીબાબુને એથી જરા નવાઇ લાગી અને વિદાય થતી વખતે પૂછ્યું કે, "આપને એક વાત પૂછવા માગુ છુ. આપની તબિયત નરમ છે, એમ જાણીને ગભીર મુખે આપની ખબર પૂછવા સારુ આવ્યો હતો; પરતુ અહીયા આવતાવાર જોયું કે, આપના આનંદનો તો પારજ નથી ત્રણ માસ થયા આપ પથારીવશ છો શુ આપને દુઃખ થતું નથી?" રાજનારાયણ બસુએ ઉત્તર આપ્યો કે, "અશ્વિનિ! હુ હવે વૃદ્ધ થયો છુ જે ભગવાનની કૃપાથી આટલા વર્ષ સુધી કેટલાંએ સુદર દશ્યો જોયા, કેટલાએ સુદર સ્થાનો જોયાં અને અવર્ણનીય આનદ મેળવ્યો, તેનીજ ઇચ્છાનુસાર થોડાક વર્ષ આ પ્રમાણે રોગશય્યામા હુ પ્રસન્નતાપૂર્વક સૂઇ ન શકું?"

આનુ નામ ખરો ભગવદ્પ્રેમ! આવા મનુષ્યો રોગની વેદના પણ ઓછી કરી શકે છે

('મહાત્મા અશ્વિનીકુમારચરિત્ર'માથી)

૧૭૭–हालतांचालतां स्वदेशभक्तिनुं ज्ञान केम अपाय ?

અશ્વિનીકુમાર દત્તનુ લગ્ન થયું, તે સમયે તેમનાં પત્ની સરલાબાળાની વય ઘણી નાની હતી. નિશાળમા તેને ઝાઝું શિક્ષણ

१७५–ताबाना नोकरो प्रत्ये सहानुभूति

નેપોલિયન બોનાપાર્ટ ફ્રાન્સના જે લશ્કરને મિસર દેશમા છોડી દઇને પોતાની પદોન્નતિ ખાતર ફ્રાન્સમાં ચાલ્યો ગયો હતો, તેમના ઉપર અગ્રેજ સેનાપતિ સર રાલ્ફ એવાર ક્રંબીએ ભારતીય સિપાઇઓ અને અંગ્રેજ સૈનિકોના ભેગા લશ્કરની મદદથી અલેક્ઝાન્ડ્રિયામા હુમલો કર્યો હતો. એ યુદ્ધમા અંગ્રેજોનો જય થયો, પણ સેનાપતિ ઝેરી ઘાથી ઘાયલ થયો હતો. એક કામળો પાથરીને એના ઉપર ઘાયલ થયેલા સેનાપતિને સુવાડવામા આવ્યો હતો. એમ કર્યાથી એને થોડીક વાર આરામ મળ્યો, પરતુ એ અરસામા તેણે વારંવાર પ્રશ્ન પૂછીને જાણી લીધું કે, એ કામળો કયા સિપાઇનો હતો. પછી પોતાના અમલદારોને સ્પષ્ટ આજ્ઞા આપી કે, “સાજ પડતા એ સિપાઇને એ કામળો આપી આવવો, કે જેથી એ તેના કામમા આવી શકે.” આટલુ કહ્યા પછી થોડીજ વારમાં એ સહૃદય પુરુષે દેહત્યાગ કર્યો હતો.

('સદાલાપ'માંથી)

१७६–रोगमां पण शांति अने प्रफुल्लता

ભક્ત રાજનારાયણુ બસુ પાછલી વયમાં મંદવાડને લીધે રાજગૃહમાં રહેતા હતા. અશ્વિનીકુમારના એ ગુરુ હતા, એટલે એમના મંદવાડના સમાચાર સાંભળીને એ એમના દર્શનાર્થે ગયા. ત્રણ માસ થયા બસુ મહાશય લકવાથી પીડાતા હતા, એટલે અશ્વિનીબાબુએ ગંભીર મુખે તેમના ઓરડામા પ્રવેશ કર્યો. પ્રણામ કરતાંવારજ રાજનારાયણુ બાબુ ઘણા પ્રફુલ્લિત થયા અને હર્ષભેર બોલી ઊઠ્યા કે, “અશ્વિનિ! આવ, આવ, ઘણા દિવસથી તને

મળ્યો નથી " એટલુ કહીને તેમણે એક હાથેજ એમને આલિંગન કર્યું. બીજો હાથ લકવાને લીધે અવશ હતો. ત્યાર પછી વાતચીત શરૂ કરી. શેલી, બાયરન, વર્ડ્ઝવર્થ, હાફિજ ગીતા અને ઉપનિષદમાથી શ્લોક પર શ્લોક ખુશીના આવેશમા બોલવા લાગ્યા. જાણે દુ:ખની કાંઈ પરવાજ નથી. એમના મનમા પુષ્કળ આનદ થયો. વાતચીતમા ત્રણ કલાક ચાલ્યા ગયા, પણ ખબર પડી નહિ. અશ્વિનીબાબુને એથી જરા નવાઇ લાગી અને વિદાય થતી વખતે પૂછ્યુ કે, "આપને એક વાત પૂછવા માગુ છુ. આપની તબિયત નરમ છે, એમ જાણીને ગભીર મુખે આપની ખબર પૂછવા સારુ આવ્યો હતો; પરતુ અહીયા આવતાંવાર જોયું કે, આપના આનદનો તો પારજ નથી. ત્રણ માસ થયા આપ પથારીવશ છો. શુ આપને દુ ખ થતું નથી?" રાજનારાયણ બસુએ ઉત્તર આપ્યો કે, "અશ્વિનિ! હું હવે વૃદ્ધ થયો છુ. જે ભગવાનની કૃપાથી આટલા વર્ષ સુધી કેટલાંએ સુદર દશ્યો જોયા, કેટલાએ સુદર સ્થાનો જોયાં અને અવર્ણનીય આનંદ મેળવ્યો, તેનીજ ઇચ્છાનુસાર થોડાક વર્ષ આ પ્રમાણે રોગશય્યામા હુ પ્રસન્નતાપૂર્વક સૂઇ ન શકું?"

આનુ નામ ખરો ભગવદ્પ્રેમ! આવા મનુષ્યો રોગની વેદના પણ ઓછી કરી શકે છે

('મહાત્મા અશ્વિનીકુમારચરિત્ર'માથી)

૧૭૭–हालतांचालतां स्वदेशभक्तिनुं ज्ञान केम अपाय ?

અશ્વિનીકુમાર દત્તનુ લગ્ન થયુ, તે સમયે તેમનાં પત્ની સરલાબાળાની વય ઘણી નાની હતી. નિશાળમાં તેને ઝાઝું શિક્ષણ

મળ્યું નહોતું, એટલે અશ્વિનીકુમાર પોતે તેને લખતાં-વાંચતા શીખવતા હતા અને વાર્તાલાપમાજ તેને અનેક વિષયોનું વ્યાવહારિક જ્ઞાન સચોટ રીતે આપતા હતા. વિદ્યાર્થીઓ પુસ્તકો વાચીને ઇતિહાસ તથા ભૂગોળનું જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, તે જ્ઞાન એ ભાગ્યવતી સ્ત્રીએ પતિની સાથે પ્રવાસ કરીને પ્રત્યક્ષ રીતે મેળવ્યું હતું. નવી વાત જાણવાને એ કેટલા ઉત્સુક રહેતાં અને અશ્વિનીબાબુ કેવી રીતે એમની જિજ્ઞાસા તૃપ્ત કરતા, એ નીચેના ઉદાહરણથી જણાશે

એક સાંજે એ પતિ તથા પતિના બેએક મિત્રોની સાથે ગોવિંદપુર ગામમાં બહાર ફરવા નીકળ્યાં હતાં. ત્યા આગળ થઇને ગ્રાન્ટ ટ્રંક રોડ (સરકારી ધોરી સડક) નીકળે છે. અશ્વિનીબાબુનાં પત્નીએ પ્રશ્ન કર્યો કે, "આ સડક ક્યા જાય છે? અને તેને ગ્રાન્ડ ટ્રંક રોડ કેમ કહે છે?" અશ્વિનીબાબુના મિત્રે ઉત્તર આપ્યો કે, "શેરશાહ બાદશાહના અમલમા આ સડક બંધાઇ છે. જે વખતે આગગાડી નહોતી એ સમયમાં આ સડક ઉપર થઇને લશ્કર આવ-જા કરતા, દેશનો વેપાર આ સડકોદ્વારા ચાલતો; એક પ્રાંતમાંનો માલ બીજા પ્રાતમા અહી થઇને જતો, લોકો રાજધાની દિલ્હી પણ આ રસ્તે થઇને જતા. અંગ્રેજોએ આગલા રાજાઓની કોઈ કીર્તિનો નાશ કર્યો નથી, એટલે તેમણે આ પુરાણા રાજમાર્ગને પણ બની શકે તેટલો જાળવી રાખ્યો છે દેશમા હજુ પણ કોઇ દિવસ બળવો જાગે અને બળવાખોરો આગગાડીનો રસ્તો તોડી નાખે, તો આ સડક ઉપર થઇને અંગ્રેજોનું લશ્કર જઈ શકે." મિત્ર આ પ્રમાણે ખુલાસો કરી ચૂક્યા, એટલે અશ્વિનીબાબુએ કહ્યું કે, "એમણે જે કાઇ કહ્યુ તે ધ્યાનમા રાખજો, પણ સાથે સાથે એટલુયે યાદ રાખજો કે, એ વખતમા આ સડક ઉપર થઇને કેટલાએ સાધુ-મહાત્મા યાત્રાળુઓ, કાશી, પ્રયાગ, હરદ્વાર આદિ

તીર્થોમાં ગયા છે. તેમના ચરણની રજથી આ રસ્તો પવિત્ર બન્યો છે. એમનામાંના કેટલાએકના પ્રાણ લૂટારાઓના હાથે પણ ગયા છે અને એ સાધુઓના દેહાવશેષ આ માર્ગની ધૂળમાં મળી ગયા છે ”

(‘ મહાત્મા અશ્વિનીકુમારચરિત્ર ’માંથી)

૧૭૮–पति अने पत्नी बन्नेनुं आदर्श ब्रह्मचर्य

ગૃહસ્થાશ્રમમા રહ્યા છતાં આદર્શ બ્રહ્મચર્યવ્રતપાલન કર્યાના દૃષ્ટાંત વર્તમાન યુગમા જવલ્લેજ મળી આવે છે શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસદેવે એવું જીવન ગાળ્યુ હતુ બીજું ઉદાહરણ દેશભક્ત અશ્વિનીકુમાર દત્તનુ છે

લગ્ન થઇ ગયા પછી બે વર્ષ બાદ એક દિવસ એ ઘણા ધ્યાનપૂર્વક ઇસુ ખ્રિસ્તના ભક્ત સત પોલના વચનો વાચી રહ્યા હતા. એ વચનોમા એમણે ઘણી જગ્યાએ દેહની શુદ્ધતા સાચવવાનો ઉપદેશ આપ્યો હતો એ વચનોની એમના ઉપર ઘણી અસર થઈ અને વિચારવા લાગ્યા કે, હુ તો પરણેલો છુ, દૈહિક પવિત્રતા કેવી રીતે સાચવી શકુ ? તેમણે પોતાના મનના વિચાર આઠ પાનના લાબા પત્રમા પત્નીને લખી જણાવ્યા તેમની પત્ની એ સમયે પદર વર્ષની બાલિકા હતી, પરમેશ્વર રત્નનો સયોગ રત્ન સાથેજ કરી આપે છે. એ સુકુમારીએ જરા પણ ચળ્યા વગર દૃઢતાપૂર્વક ઉત્તર આપ્યો કે, “ હુ આપની સહધર્મિણી છુ, આપે ધર્મજીવનમા આગળ વધવા સારુ જે માર્ગનુ અવલબન કરવુ શ્રેય ગણ્યુ છે, તેજ માર્ગનુ અવલબન સુખેથી કરજો હુ કદાપિ એમા અડચણ નાખીશ નહિ, બલકે જ્યાંસુધી બનશે ત્યાસુધી આપને સહાયતા કરીશ. ”

પત્નીના આવા ઉત્સાહવર્ધક વચનોથી અશ્વિનીબાબુનો સક-

મળ્યું નહોતું, એટલે અશ્વિનીકુમાર પોતે તેને લખતાં–વાંચતા શીખવતા હતા અને વાર્તાલાપમાજ તેને અનેક વિષયોનું વ્યાવહારિક જ્ઞાન સચોટ રીતે આપતા હતા. વિદ્યાર્થીઓ પુસ્તકો વાચીને ઇતિહાસ તથા ભૂગોળનું જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, તે જ્ઞાન એ ભાગ્યવતી સ્ત્રીએ પતિની સાથે પ્રવાસ કરીને પ્રત્યક્ષ રીતે મેળવ્યું હતું. નવી વાત જાણવાને એ કેટલાં ઉત્સુક રહેતાં અને અશ્વિની બાબુ કેવી રીતે એમની જિજ્ઞાસા તૃપ્ત કરતા, એ નીચેના ઉદાહરણથી જણાશે

એક સાજે એ પતિ તથા પતિના બેએક મિત્રોની સાથે ગોવિંદપુર ગામમા બહાર ફરવા નીકળ્યાં હતા ત્યા આગળ થઇને ગ્રાન્ટ ટ્રંક રોડ (સરકારી ધોરી સડક) નીકળે છે. અશ્વિનીબાબુનાં પત્નીએ પ્રશ્ન કર્યો કે, "આ સડક કયા જાય છે? અને તેને ગ્રાન્ડ ટ્રંક રોડ કેમ કહે છે?" અશ્વિનીબાબુના મિત્રે ઉત્તર આપ્યો કે, "શેરશાહ બાદશાહના અમલમા આ સડક બંધાઇ છે, જે વખતે આગગાડી નહોતી એ સમયમાં આ સડક ઉપર થઇને લશ્કર આવ–જા કરતા, દેશનો વેપાર આ સડકોદ્વારા ચાલતો; એક પ્રાંતમાંનો માલ બીજા પ્રાંતમા અહી થઇને જતો, લોકો રાજધાની દિલ્હી પણ આ રસ્તે થઇને જતા અગ્રેજોએ આગલા રાજાઓની કોઈ કીર્તિનો નાશ કર્યો નથી, એટલે તેમણે આ પુરાણા રાજમાર્ગને પણ બની શકે તેટલો જાળવી રાખ્યો છે. દેશમા હજુ પણ કોઇ દિવસ બળવો જાગે અને બળવાખોરો આગગાડીનો રસ્તો તોડી નાખે, તો આ સડક ઉપર થઇને અગ્રેજોનુ લશ્કર જઈ શકે." મિત્ર આ પ્રમાણે ખુલાસો કરી ચૂકયા, એટલે અશ્વિનીબાબુએ કહ્યું કે, "એમણે જે કાંઇ કહ્યું તે ધ્યાનમા રાખજો, પણ સાથે સાથે એટલુયે યાદ રાખજો કે, એ વખતમા આ સડક ઉપર થઇને કેટલાએ સાધુ–મહાત્મા યાત્રાળુઓ, કાશી, પ્રયાગ, હરદ્વાર આદિ

તીર્થોમાં ગયા છે. તેમના ચરણુની રજથી આ રસ્તો પવિત્ર બન્યો છે. એમનામાંના કેટલાએકના પ્રાણુ લૂટારાઓના હાથે પણ ગયા છે અને એ સાધુઓના દેહાવશેષ આ માર્ગની ધૂળમાં મળી ગયા છે.”

(‘મહાત્મા અશ્વિનીકુમારચરિત્ર ’માથી)

૧૭૮–પતિ અને પત્ની બન્નેનું આદર્શ બ્રહ્મચર્ય

ગૃહસ્થાશ્રમમા રહ્યા છતાં આદર્શ બ્રહ્મચર્યવ્રતપાલન કર્યાના દૃષ્ટાન્ત વર્તમાન યુગમા જવલ્લેજ મળી આવે છે. શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહ સદેવે એવુ જીવન ગાળ્યુ હતું બીજુ ઉદાહરણ દેશભક્ત અશ્વિનીકુમાર દત્તનુ છે

લગ્ન થઇ ગયા પછી બે વર્ષ બાદ એક દિવસ એ ઘણા ધ્યાનપૂર્વક ઈસુ ખ્રિસ્તના ભક્ત સ ત પૉલના વચનો વાચી રહ્યા હતા. એ વચનોમાં એમણે ઘણી જગ્યાએ દેહની શુદ્ધતા સાચવવાનો ઉપદેશ આપ્યો હતો એ વચનોની એમના ઉપર ઘણી અસર થઈ અને વિચારવા લાગ્યા કે, હુ તો પરણેલો છુ, દૈહિક પવિત્રતા કેવી રીતે સાચવી શકુ ? તેમણે પોતાના મનના વિચાર આઠ પાનના લાબા પત્રમા પત્નીને લખી જણાવ્યા. તેમની પત્ની એ સમયે પ દર વર્ષની બાલિકા હતી, પરમેશ્વર રત્નનો સ યોગ રત્ન સાથેજ કરી આપે છે એ સુકુમારીએ જરા પણ ચળ્યા વગર દૃઢતાપૂર્વક ઉત્તર આપ્યો કે, “હુ આપની સહધર્મિણી છુ, આપે ધર્મજીવનમા આગળ વધવા સારુ જે માર્ગનુ અવલ બન કરવુ શ્રેય ગણ્યુ છે, તેજ માર્ગનુ અવલ બન સુખેથી કરજો. હુ કદાપિ એમા અડચણ નાખીશ નહિ, બલકે જ્યાંસુધી બનશે ત્યાસુધી આપને સહાયતા કરીશ ”

પત્નીના આવાં ઉત્સાહવર્ધક વચનોથી અશ્વિનીબાબુનો સ ક-

૯૫ દૃઢ થયો. પરણેલા છતા તેમણે આખું જીવન અખંડ બ્રહ્મચર્યવ્રતના પાલનમા ગાળ્યુ. સુંદરી, સાધ્વી, સહધર્મિણીની સાથે મરણપર્યંત ગૃહસ્થાશ્રમનુ પાલન કર્યા છતા પણ એમણે બ્રહ્મચર્યને અખંડિત રાખીને જે આત્મસંયમ અને ચારિત્રબળનો પરિચય આપ્યો છે, તે આપણા જેવાં પામર મનુષ્યોની કલ્પનામાં સહજ પણ ઊતરે એમ નથી.

અવિવાહિત બ્રહ્મચારીના જીવનને એ શ્રેષ્ઠ માનતા અને દેશહિત સાધવા સારુ કુંવારા બ્રહ્મચારીઓનુ એક દળ સ્થાપવાની તેમની મનોકામના હતી. કેટલાક યુવકોએ તેમના ઉપદેશને અમલમાં પણ મૂક્યો હતો. ('મહાત્મા અશ્વિનીકુમારચરિત્ર'માંથી)

૧૭૯–विद्यार्थीओने खास अगत्यना उपदेश

અશ્વિનીકુમાર દત્તે વકીલાતનો ધંધો છોડી દઇને પોતાના પિતાના સ્મરણમાં સ્થાપેલા વ્રજમોહન વિદ્યાલયમાં અધ્યાપકનું કામ કરવા માંડ્યુ હતું. વિદ્યાર્થીઓ નિશાળમા દાખલ થાય, ત્યારે એમના હાથમા નીચેનુ ઉપદેશપત્ર આપવામા આવતુ. એ ઉપદેશપત્ર અશ્વિનીબાબુનું ઘડેલું હતું. એના ઉપરથી આપણને જણાશે કે, વિદ્યાર્થીઓની શારીરિક, માનસિક અને નૈતિક ઉન્નતિ માટે તેમને કેટલી બધી કાળજી હતી

" આ વિદ્યાલય તમને શારીરિક, માનસિક અને નૈતિક સુશિક્ષણ આપશે. અમે વિદ્યાલયમાં તેમજ ઘેર બન્ને સ્થળે તમારી વર્તણૂક ઉપર દેખરેખ રાખીશુ તમારા પ્રત્યેની અમારી દેખરેખ વિદ્યાલયમાં રજા પડશે ત્યારે પણ સમાપ્ત થશે નહિ. તમે વિદ્યાલયમા આળસુ કે તોફાની થાઓ તો જેવો દંડ મળે તેવોજ દંડ ઘરમા ખરાબ વર્તણૂક ચલાવ્યાથી પણ મળશે. નીચે લખે

દેશવચનોનું કાળજીપૂર્વક પાલન કરવાનો પ્રયત્ન કરજોઃ–

(૧) તમારા દરરોજના પાઠ, કાર્ય અને રમતનુ એક વખત-પત્રક બનાવજો અને સર્વદા એ વખતપત્રકને અનુસરીને ચાલજો

(૨) સવારે વહેલા ઊઠજો. રોજનું કાર્ય આરંભ કરવા પહેલાં કર્તવ્ય પાળવા સારુ પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરીને બળની ભિક્ષા માગજો.

(૩) કદી પણ વધારે પડતો અભ્યાસ કરતા નહિ. ભણવામા નિયમિત રહેજો. કદી પણ ઉચ્છૃંખલ થતા નહિ. વરસનો ઘણોખરો ભાગ આળસમા ગાળીને છેવટના વખતમાં હદ ઉપરાત પરિશ્રમ કરીને માદા પડતા નહિ. જે પાઠ મોઢે કરવાનો હોય, તેને સવારે કરવાની ગોઠવણ રાખજો આવતી કાલનો પાઠ તૈયાર કરતા પહેલા આજે જે કાંઇ ભણ્યા હો, તેને એક વાર વિચારી જજો. સૂવા જતાં પહેલા સાજે શુ ભણ્યા છો, તેનો એક વાર વિચાર કરી જજો અને ઊઘતા પહેલાં એક વાર પરમેશ્વરનુ પણ સ્મરણ કરી લેજો

(૪) વાચતી વખતે તમારા શરીરનો મેરુદડ (કરોડ) યથા-સભવ સીધો રાખીને બેસજો

(૫) વાચવામા નિમગ્ન હો તે વખતે કોઇની પણ સાથે વાત-ચીત કરશો નહિ કામને વખતે કામ કરજો, રમતને વખતે રમત રમજો વગર બોલ્યે પાઠ કર્યાથી તમારુ ચિત્ત એમા ન ચોટે તો મોઢેથી ઉચ્ચાર કરીને વાચજો. અર્થ સમજ્યા વિનાજ કોઇ પણ વાક્યને કઠસ્થ કરવા સારુ કદી પણ ગોખશો નહિ જો તમે મન લગાડીને ધીમે ધીમે વાચશો તો કોઇ પણ વાક્ય એક કે બે વાર વાંચ્યાથીજ મોઢે થઇ જશે

(૬) વિદ્યાલયના પાઠ્યપુસ્તક ઉપરાત બીજા પણ સારા પુ-સ્તકો વાચવા માટે નિશાળમાથી રજા મળ્યા પછી એક કલાકનો વખત નક્કી કરી રાખજો એથી તમારુ ચિત્ત સતેજ અને સરસ

થશે, પરંતુ ખબરદાર! કદાપિ કોઇ ખરાબ ગ્રંથ વાંચશો નહિ.

(૭) કોશનો ઉપયોગ કરવામા બેપરવાઈ ન રાખશો. ઉચ્ચાર-પ્રતિ વિશેષ ધ્યાન આપજો પ્રત્યેક શબ્દનો ઉચ્ચાર લક્ષમાં રાખીને સ્પષ્ટરૂપે વાંચજો. વિશુદ્ધ ઉચ્ચાર એ સભ્ય સમાજમાં દાખલ થ-વાનો અધિકાર મેળવવા સારુ ઉત્તમ ભલામણપત્ર છે.

(૮) ભણુવાની બાબતમાં જે કોઈ રીત તમને અનુકૂળ અને સગવડભરેલી લાગે, તે રીત તમારા સહાધ્યાયી અથવા બીજા કોઇ વિદ્યાર્થીથી ગુપ્ત રાખશો નહિ. જેઓ ભણુવા–ગણુવામાં તમારા કરતા શ્રેષ્ઠ હોય, તેમના બરોબરિયા થવાનો પ્રયત્ન કરજો; પણુ તેમની તરફ અદેખાઇનો ભાવ કદાપિ ન રાખશો.

(૯) તમારા શિક્ષક ભણાવતી વખતે જે કાઇ કહે, તે પૂરા ધ્યાનથી સાભળજો

(૧૦) માતાપિતાનુ સન્માન કરજો. વડીલોની આગળ સદા નમ્ર થઇને રહેજો. ઉમરમા તમારાથી મોટા હોય તેમની સેવા કર-જો. યાદ રાખજો કે, આજ્ઞાપાલન એ યૌવનના અલંકારસ્વરૂપ છે.

(૧૧) કદી પણુ મદમા છકેલા થઇને ફરશો નહિ. વિનયનો આધાર લેજો.

(૧૨) વાતચીતમા સાવધાન રહેજો. કદી પણુ અશ્લીલ વાકયો બોલતા કે લખતા નહિ જે સ્થળે અશ્લીલ વાતચીત થતી હોય ત્યા આગળ ઊભા પણુ ન રહેતા બીજે ચાલ્યા જજો.

(૧૩) ખાવા–પીવા તથા પહેરવામા સાદા થજો.

(૧૪) સર્વદા પવિત્ર રહેજો અપવિત્ર અભ્યાસે સેકડો ઉન્ન-તિશીલ યુવકોનુ સત્યાનાશ વાળ્યું છે.

(૧૫) સરળ અને સાહસિક થજો કોઇને પણુ મિથ્યા વચન કહેશો નહિ

(૧૬) સારી ચાલચલણવાળા બાળકો અને આદર્શ ચરિત્ર-

વાળા પુખ્ત ઉમરના પુરુષોનો સંગ કરજો. ખરાબ આચરણવાળાં બાળકોની સોબત હરેક પ્રકારે તજજો. 'તમે કોની સાથે હરો-ફરો છો તે કહો અને તમે કેવા ચરિત્રના માણસ છો તે અમે કહી આપીશું.' એ કહેવતને હમેશા સ્મરણમા રાખજો

(૧૭) તમારો આમોદ-પ્રમોદ નિર્દોષ રાખજો. પાના, સોગટા, પાસા વગેરે કદી ખેલશો નહિ.

(૧૮) તમે જે કાંઇ કામ કરો તે નિયમપૂર્વક અને વખતસર કરજો

(૧૯) જે રમતોથી શરીરનુ બળ વધે, તેજ રમતો રમજો. સાંજે કમમા કમ એક કલાક તો જરૂર નિર્મળ વાયુમા ફરવા જજો. શારીરિક સામર્થ્ય એ પ્રત્યેક યુવકને માટે ગૌરવની વાત છે

(૨૦) યાદ રાખજો કે, જેનો સંકલ્પ શુભ છે, તેને પરમેશ્વર પણ સહાય કરે છે."

આપણી બધી નિશાળો પોતાની સંસ્થામા પ્રવેશ કરતા વિદ્યાર્થીઓને આવોજ બોધ આપે અને તેનું પાલન કરવામાં વિદ્યાર્થીઓને સહાયતા આપે, તો વિદ્યાર્થીઓની દશા કેટલી બધી સુધરી જાય! દેશનુ નૈતિક વાતાવરણ કેટલુ બધુ શુદ્ધ થઈ જાય!!

(શરત્કુમાર રાયરચિત 'મહાત્મા અશ્વિનીકુમાર દત્તના ચરિત્ર' ઉપરથી)

૧૮૦-हसन-गंगुनी प्रमाणिकता अने कृतज्ञता

દિલ્હીના બાદશાહ તઘલખશાહના સમયમા ગંગુ નામનો એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો એને જ્યોતિષવિદ્યાનુ પણ સારુ જ્ઞાન હતુ ગંગુને ઘેર હસન નામનો એક પઠાણ છોકરો નોકર હતો

હસન ગરીબ પણ પ્રમાણિક હતો. સ્વામીનું કામ તે સાચા દિલથી કરતો તેની નોકરીથી પ્રસન્ન થઇને ગંગુએ તેને એક નાનુ-

સરખુ ખેતર ખેડી ખાવા સારુ આપ્યુ હતું અને સાથે સાથે એક જોડી બળદની પણ આપી હતી.

એક વખત હસન ખેતરમા હળ હાંકતો હતો, ત્યાં હળ ભોયમા ચોંટી ગયું. બળદ ઘણું જોર કરે પણ હળ નીકળે નહિ. હસને જમીન ખોદીને જોયુ તો એક મોટો ત્રાંબાનો ચરુ તેની નજરે પડ્યો. આ ચરુમાં અઢળક દ્રવ્ય ભરેલું હતું

આ બધું દ્રવ્ય લઈ હસન ગંગુની પાસે ગયો અને તેને ચરણે મૂકી સઘળી હકીકત કહી.

ગંગુએ કહ્યું કે, "હસન ! એ ખેતર તો મેં તને આપ્યું છે, એના ઉપર તારોજ હક છે, તુ એ પાછુ લઇ જા."

હસન ગરીબ હતો, પણ એની દાનત સાફ હતી. નીતિ સંબધી એના વિચાર ઘણા ઉચ્ચ પ્રકારના હતા. તેણે કહ્યું કે, "ખેતર ખેડીને જે કાંઇ એમાંથી નીપજે એનો ધણી હું છુ. જમીન અને જમીનના પેટામાં જે કાંઈ હોય તે સઘળું આપનુ છે."

હસનની આવી શુદ્ધ વૃત્તિના સમાચાર પવનવેગે આખા નગરમા ફેલાયા બાદશાહને કાને પણ એ ખબર પહોંચી અને તેમણે તરતજ હસનને લશ્કરી સરદારનો હોદ્દો આપ્યો.

હસન પોતાના માલિકનો ઉપકાર માનનાર માણુસ હતો. લશ્કરમા દાખલ થયા પછી એ દિનપ્રતિદિન મોટે હોદ્દે ચઢતો ગયો હતો. તઘલખશાહ પછી એનો પુત્ર મહમદશાહ ગાદીએ બેઠો. એ ખરાબ રાજા હતો. એણે પોતાના સરદારો અને અમલદારોને પ્રસન્ન રાખ્યા નહોતા. એ બધા સરદારોએ બંડ કરીને ઈ. સ ૧૩૪૭મા હસનને દક્ષિણનો સુલતાન બનાવ્યો હતો. દક્ષિણમા ગુલબર્ગા નગરમાં એની રાજધાની હતી.

પોતાના સ્વામીના ઉપકારોનુ સ્મરણ કરીને બાદશાહ હસને પોતાનું નામ હસન-ગંગુ રાખ્યું. ગંગુ જોષીને તેણે પોતાનો

પ્રધાન બનાવ્યો અને સિક્કાઓ ઉપર 'ગગુ બ્રાહ્મણી' એવા શબ્દો કોતરાવ્યા.

આ પ્રસંગ હસનની કૃતજ્ઞતા સૂચવવા ઉપરાંત એ સમયની હિંદુમુસલમાનની એકતાના પણ ઉજ્જવલ દાખલારૂપ છે.

('આપણા દેશના ઇતિહાસ'માંથી)

૧૮૧–મૌલાના જલાલુદ્દીન રૂમીની સાધુતા

મૌલાના જલાલુદ્દીન રૂમી એક પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન, પ્રભુપ્રેમી અને તત્ત્વજ્ઞાની પુરુષ થઇ ગયા છે. હિજરી સન ૬૦૪મા બલ્ખ દેશમા એમનો જન્મ થયો હતો

મૌલાનાએ ફકીરી ધારણ કરી તે પહેલા એક દિવસ એમની ધર્મપત્નીએ એક દાસીને ખૂબ મારી મૌલાનાને જ્યારે એ વાતની ખબર પડી, ત્યારે તે ઘણા નાખુશ થયા અને કહ્યુ કે, "જો એ શેઠાણી હોત અને તુ દાસી હોત તો આવી વર્તણૂક ચલાવવા માટે તુ એને માટે કેવો ખરાબ અભિપ્રાય બાધત અને એને શુ શુ કહેત?"

મૌલાના રૂમી રાજા–મહારાજાઓ અને અમીરોની પાસે જવું–આવવુ પસંદ કરતા નહોતા. એક દિવસ કેટલાક અમીર લોકો એક રાજાને સાથે લઇને એમની સેવામાં ઉપસ્થિત થયા અને પ્રશ્નોત્તર કરવા લાગ્યા. એ લોકો શંકા કરતા હતા અને મૌલાના એમનુ સમાધાન કરતા હતા, એટલામા કોઇએ કહ્યુ કે, "મહારાજ! વિદ્વાનોએ અમીરોને માન આપવું જોઇએ" એનો અભિપ્રાય એવો હતો કે, વિદ્વાનોએ અમીરોને તાબે રહેવુ જોઇએ. એક વાર કહ્યુ, બે વાર કહ્યુ, પણ મૌલાના તેનો ઉત્તર ન આપતાં મૌનજ રહ્યા આખરે પેલા માણસે ત્રીજી વાર કહ્યુ કે, "મહા-

રાજ! કુરાનમા લખ્યું છે કે, 'માન આપો અલ્લાહને, રસૂલને અને અમીરો તથા રાજાઓને.'"

એ વાત સાભળીને મૌલાના ચૂપ રહી ન શક્યા. તેઓ બોલી ઊઠ્યા કે, "ભાઇ! મને તો અલ્લાહનીજ સેવામાંથી ફુરસદ નથી મળતી, તો પછી રાજા અને અમીરો માટે તો સમયજ ક્યાથી મળે?"

વાત ખરી છે, ઈશ્વરનીજ સેવા અને આજ્ઞામા રહેવું એ કાંઇ સાધારણ વાત નથી. જે માણસ ઈશ્વરપરાયણ ન થઇ શકે, તેજ લૌકિક માનવોની તાબેદારી કર્યા કરે. (મૌલાના રૂમી)

૧૮૨-हजरत महमद स० आ० स० नो पट्ट-शिष्यने छेल्लो उपदेश

મહમદ પેગબર સાહેબનો મૃત્યુસમય નિકટ આવ્યો, ત્યારે તેમણે પોતાના ઉત્તરાધિકારી હજરતઅલીને બોલાવીને છેવટનો ઉપદેશ આપ્યો કે, "તમે પુરુષોમાં સિંહ સમાન છો અને વીર પણ છો, પરંતુ કદી પોતાની વીરતા અને પરાક્રમનું અભિમાન ન કરશો, પણ નમ્ર રહીને અધિકાધિક ઉન્નત થવાનો દૃઢ સંકલ્પ રાખજો. તમારે હમેશાં નિષ્કપટ ધર્માત્માઓનીજ સોબતમાં રહેવું જોઇએ અને એવાનાજ સેવા-સમાગમદ્વારા ઇશ્વરને પહોચવાની આશા રાખવી જોઇએ. પોતાના મનને સદા વશમા રાખજો અને જ્યારે પણ એ ખરાબી કરવા તૈયાર થાય, ત્યારે એની સાથે યુદ્ધ કરીને એને ઠેકાણે લાવવાનો પ્રયત્ન કરજો. વૃદ્ધજનો અને મુરબ્બીઓની આજ્ઞા શ્રદ્ધાપૂર્વક સાભળજો અને પાળજો. દરેક પ્રાણીની સાથે પ્રેમથી વર્તજો અને કોઇને પણ પોતાના તરફથી જરા પણ કષ્ટ ન આપશો." (મૌલાના રૂમી)

१८३–सुलतान थवा माटे केवी योग्यता जोईए?

બાદશાહ થયા પછી એક વાર કોઇએ હસનને પૂછ્યુ કે, "દ્રવ્ય અથવા લશ્કરની મોટી સામગ્રી વગર તમે સુલતાન શી રીતે થઇ શકયા?" હસને જવાબ આપ્યો કે, "મિત્રો તરફ મારી ખરી લાગણી, શત્રુઓ તરફ પણ ઉદારતા અને દરેક મનુષ્ય તરફ સદ્ભાવ, આટલી સામગ્રી શું સુલતાન થવા માટે બસ નથી?"

હસનનો ઉત્તર ખરેખર વાજબી છે એ ત્રણ વાના પ્રત્યેક મનુષ્યને ઉન્નતિને પદે પહોચાડવા માટે પૂરતાં છે ભાગ્યના વિપરીતપણાથી માણસ એટલા બધા સાસારિક વૈભવે ન પણ પહોચી શકે; પરતુ બાદશાહ કરતા પણ વધી જાય એવી સપૂર્ણ આત્મશાતિ તો એનાથી અવશ્ય મળે છેજ.

('આપણા દેશના ઇતિહાસ'માથી)

१८४–उत्तम सरदारने सेवको माटे केटली वधी लागणी होय छे!

બાદશાહ બાબર દિલ્હીની ગાદીએ બેસતા પહેલા કાબૂલનો રાજા હતો એક વાર એ પોતાના સગા–વહાલાઓને મળી આવીને હેરાતનગરથી કાબૂલ પાછો ફરતો હતો એ વખતે શિયાળાની મોસમ હોવાથી ચારે તરફ પુષ્કળ બરફ પડતો હતો સાકડા પર્વતોમાથી જવાનુ હતુ બરફ એટલા બધા જોસથી પડતો હતો, કે બાબર અને તેના માણસો ઘણી વાર તો કેડ કેડ સુધી તેમા ખૂચી જતા, એવે વખતે બાબર પોતે ઘોડા ઉપરથી ઊતરીને આગળ ચાલતો અને બરફમા રસ્તો પાડીને બીજાઓને આગળ લઈ જતો

તે કહેતો કે, "જે ખરો મર્દ છે તે તો આવે પ્રસંગે બીજાઓને બનતી મદદ જરૂર કરે છે."

ત્રણચાર દિવસ આટલી બધી અગવડ વેઠીને ચાલ્યા પછી બરફનું ભારે તોફાન ચડી આવ્યુ. એ વખતે તેઓ સર્વેના જીવ પણ જોખમમાં હતા. બાબર અને તેનાં માણુસો ટાઢમાં ધ્રૂજવા લાગ્યા.

એવામા તેઓ એક ગુફા પાસે આવી પહોચ્યા. ગુફા ઘણીજ નાની હતી. ત્યા પહોચતા એક માણુસે બાબરને નમ્રતાપૂર્વક કહ્યુ કે, "આપ અંદર પધારો."

બાબરે કહ્યુ કે, "મારા માણુસો બહાર બરફના તોફાનમા દુ:ખી થાય અને હું આ હૂંફ આપનારી ગુફામા આરામ લઉં, એ કેમ બને? આખી ટોળી બહાર ત્રાસ ભોગવે અને હું અંદર નિરાંતે સૂઇ જાઉં? કોઇ પણ સાચા આદમીને એ ન શોભે, તો પછી હું તો તમારા સુખ-દુ:ખનો ભાગીદાર છુ. જે જે દુ:ખ તમે વેઠશો, તે તે હુ પણ વેઠીશ. મિત્રોની સાથે મરવાનો લહાવો પણ મારે મન તો લગ્ન સમાન છે."

આવા સરદારને માટે તેના માણુસો પોતાનો દેહ સુધ્ધા આપવાને તૈયાર થાય તેમા શી નવાઇ?

('આપણા દેશના ઇતિહાસ'માથી)

૧૮૫-गरीबोनी अवगणना करवाथी थतुं नुकसान

સ્કોટલૅન્ડના એક ગામમા એક ગરીબ સ્ત્રી રહેતી હતી. તેને રહેવાને ઘર અને ખાવાને અન્ન નહોતું. આશ્રયને માટે ઘેરઘેર ફરીને એણે ભિક્ષા માગી, પણ એની દુર્દશા જોઇને કોઇનું પણ હૃદય પીગળ્યુ નહિ. ઠંડી હવામા ખુલ્લા પડયા રહેવાથી તથા ભૂખમરાથી એ માંદી પડી જંતુઓને પોષણ પામવા માટે એનુ

શરીર ઉત્તમ સ્થાન થઈ પડ્યું. આખરે એના શરીરમાં એક ચેપી રોગના જંતુઓ ઉત્પન્ન થયાં અને એ મરણ પામી. એના મુડદામાંથી રોગના ચેપી જંતુઓ ઊડીને આખા નગરમાં ફેલાયા. ધનવાનોની હવેલીઓ પણ એની અસરથી બચી શકી નહિ અને જે તવંગર લોકોએ એ દરિદ્ર સ્ત્રી પ્રત્યે મનુષ્યને છાજતી બંધુભાવની લાગણી બતાવીને મુઠ્ઠી અન્ન આપવાની પણ ના કહી હતી, તે લોકો પણ એ ચેપી રોગનો ભોગ થઇને મરણ પામ્યા. અંગ્રેજ વિદ્વાન કાર્લાઈલ એ ઉપરથી વાજબી રીતે સાર કાઢે છે કે, "એ ધનવાનોએ તે જીવનમાં તો એ દીન નારીનો બહેન તરીકે સ્વીકાર કર્યો નહોતો; પણ મૃત્યુ પછી સ્વીકાર્યું કે, એ ખરેખર તેમની ભગિનીજ હતી. કેમકે એનાજ સુખ અને તંદુરસ્તીમાં તેમનું સુખ અને સ્વાસ્થ્ય સમાયેલાં હતાં."

ગરીબ અને માંદાઓની સેવા એ સામાજિક ફરજ છે. એ કર્તવ્યપાલનમાં આળસ કે પ્રમાદ કર્યાથી એ ગરીબોને તો દુઃખ થાય છેજ, પણ સાથે સાથે આખો સમાજ હીન દશાને પ્રાપ્ત થાય છે. જેમની પાસે ધન કે જ્ઞાનની સંપત્તિ છે, તેમણે એનો લાભ પોતાના ગરીબ અને અજ્ઞાની પડોશીઓને પણ આપવો ઘટે છે.

('વેલકેર' પુ-૪૨, અંક ૬માંથી)

૧૮૬–राणी रासमणिनी पूजामां चंचलता

એક સમયે ગંગામાં સ્નાન કરી આવીને રાણી રાસમણિ દક્ષિણેશ્વરમાં દેવીના દર્શન સારુ ગયાં. એ વખતે કાલીની પૂજા ઘણી સારી થઈ રહી હતી. જગન્માતાને પ્રણામ કરીને રાણી મંદિરમાંની મૂર્તિ આગળ આસન બિછાવીને દરરોજની પૂજા કરવા લાગ્યાં અને પરમહંસ રામકૃષ્ણ, કે જે એ વખતે માતાના પૂજારી

હતા, તેમને માતાજીના ભજન ગાવાનો આગ્રહ કર્યો. ભક્તિમાં વિહ્વળ થઇને પરમહંસદેવે રામપ્રસાદ, કમલાકાત આદિ ભક્તોનાં પદ લલકારવા માંડ્યા રાણી પૂજા-જપ આદિ કરતાં કરતા એ મધુરાં પદ સાંભળવા લાગ્યા, થોડીક વાર એ પ્રમાણે ચાલ્યા પછી પરમહંસદેવ (એ સમયે છોટા ભટ્ટાચાર્ય) એકદમ ગાયન બંધ કરીને ગુસ્સાના આવેશમા ઉગ્ર ભાવે બોલી ઊઠ્યા કે, "બસ, એજ વિચાર, અત્યારે પણ એની એ ચિંતા!" એમ કહીને એમણે રાણીને એક થપ્પડ મારી! સંતાનની કોઇ પણ જાતની ગેરવર્તણૂક જોઇને પિતાને જેમ ગુસ્સો ચઢે છે અને કોઇક વખત મારી પણ બેસે છે, તેવોજ ભાવ અત્યારે પરમહંસદેવનો હતો.

મંદિરના કર્મચારીઓ તથા રાણીના નોકરોમાં ખળભળાટ મચી રહ્યો, પરંતુ રાણીને તો પોતાના અંતઃકરણની ખબરજ હતી કે, પોતે શ્રીજગદંબાનુ ધ્યાન નહોતા ધરી રહ્યાં, પરંતુ એક મુકદ્દમાનો વિચાર કરતાં કરતા અમૂઝણમા પડ્યાં હતા. રાણી રાસમણિ પોતાની એ વર્તણૂકથી બહુજ શરમાઇ ગયા અને પૂજારી રામકૃષ્ણને પોતાના મનની વાત પારખી ગયેલા જોઇને વિસ્મય પામ્યા. રાણીનો માનમરતબો ઘણો ભારે હતો; પરંતુ એમનામા મગજને ઠંડું રાખવાની શક્તિ હતી કર્મચારીઓની ગડબડથી રાણી ચમકી ઊઠ્યાં અને સમજી ગયા કે, આ લોકો બિચારા નિર્દોષ પૂજારીને નાહક મારી બેસશે. એમણે ગંભીર સ્વરે આજ્ઞા આપી કે, "ખબરદાર! ભટ્ટાચાર્ય મહાશયનો જરા પણ વાંક નથી. તમે એમને કાંઇ પણ કહેશો નહિ." ('સદાલાપ'માંથી)



१८७–महात्मा बुस्तामीनुं साचुं तीर्थ–संत-समागमना फायदा

સાધુ બુસ્તામી જ્યારે યાત્રામા જતા ત્યારે હમેશાં એવા માણુસોની તલાશમા રહેતા, કે જે દુનિયાથી વિરક્ત હોય અને જેમનું દિલ ઈશ્વર ઉપર લાગેલું હોય. એક વાર એ હજ કરવા સારુ મક્કા તરફ નીકળ્યા. રસ્તામા એક સાધુ મળ્યા સત્સગ થયો, ધર્મસંબંધી ઘણી વાતચીત થઇ. સાધુએ પૂછ્યું કે, "બુસ્તામિ! ક્યાં જઇ રહ્યા છો?" બુસ્તામીએ ઉત્તર આપ્યો કે, "હજ કરવા જાઉં છું." મહાત્માએ કહ્યું કે, "એટલું બધું કષ્ટ શા સારુ વેઠો છો? ખરી હજ શા માટે નથી કરતા? કોઇ સાચા સાધુની–જીવતાજાગતા તીર્થની–યાત્રા કરો. એ જડ મકાનમા શું ભર્યું છે? ચેતન કાબાની તરફ કેમ નથી ચાલતા?" બુસ્તામીની અક્કલ ઠેકાણે આવી. તેમનુ અંતર શુદ્ધ થયેલું હતું એટલે તેમને તો તે સાચુ તીર્થસ્થાન (તે સાચા સાધુમાજ પૂજ્યબુદ્ધિનુ ભાન) મળી ગયુ. આપણે ત્યાં પણ કહ્યુ છે કે

संसारे विषवृक्षस्य द्वे फले अमृतोपमे।
काव्यामृतरसास्वादः आलापः सज्जनैः सह ॥

આ સસારરૂપ વિષવૃક્ષને અમૃત સમા બે ફળ છે. એક તો કાવ્યામૃતનો રસાસ્વાદ અને બીજું સજ્જનની સાથે વાતચીત.

क्षणमिव सज्जनसंगतिरेका। भवति भवार्णवतरणे नौका ॥

એક પળભરની પણ સજ્જનની સોબત સસારસાગરમાંથી તરવાને માટે નૌકા સમાન થઇ પડે છે. (મૌલાના રૂમી)

૧૮૮–अश्विनीकुमार दत्तनी देशभक्ति माटे अंतिम अभिलाषा

મૃત્યુના દોઢ વર્ષ પૂર્વે બારિસાલના સરકારી વકીલ આગળ અશ્વિનીબાબુએ જન્મભૂમિ બારિસાલ પ્રત્યે પોતાનો પ્રેમ નીચે પ્રમાણે પ્રગટ કર્યો હતો કે, "હું નિર્વાણ ચાહતો નથી, મોક્ષની કામના કરતો નથી; પરંતુ ફરીથી આ પૃથ્વીમાં આવવા માગું છું અને ફરીથી જીવવા માગું છું."

"કયા દેશમાં?"

"આ ભારતવર્ષમાંજ"

"કયા પ્રાંતમાં?"

"સોનાના બંગાળામાં"

"કયા જિલ્લામાં?"

"તે પણ કહેવું પડશે કે? બારિસાલમાં. પણ એક વાત કહી શકતો નથી કે, કોના ઘરમાં જન્મીશ બાપ થવા લાયક માણસ હવે દીઠામાં નથી આવતો. એક હતો, તેને ફાંસી દેવામાં આવી છે."

"એ કોણ?"

"અબ્દુલ"

અબ્દુલ ભયંકર લૂટારો હતો તથા નિર્દયપણે નરહત્યા કરતો હતો, પરંતુ એનું હૃદય એવું ભયશૂન્ય હતું કે, ફાંસી દેવાઈ તેની આગલી રાત્રે પણ તે જરાયે ઉદ્વેગ વગર ફર્યા કરતો હતો! અશ્વિનીકુમાર એવા નિર્ભય પિતાને ઘેર જન્મીને નવા જન્મમાં નવી શક્તિદ્વારા બારિસાલની સેવા કરવા માગતા હતા.

બારિસાલ માટે તેમને કેટલી ઊંડી–અને અંતઃકરણની ભક્તિ હતી, તે આટલા ઉપરથી જણાઈ આવે છે.

('મહાત્મા અશ્વિનીકુમાર દત્તચરિત્ર'માંથી)

१८९–हजरत नूह पेगम्बरनी प्रभुसांनिध्य पामवानी चावी

હજરત નૂહે પોતાના બંધુઓને ઉપદેશ આપ્યો છે કે, "જ્યારે મારામાથી સ્વાર્થવૃત્તિ અને સકામ કર્મ× કરવાની ઇચ્છા નાશ પામી અને મેં સર્વભાવે મનને ઈશ્વર તરફ લગાડી દીધુ, ત્યારેજ હું જગતને ઈશ્વરનો પેગામ–સદેશો ઝીલાવવા અને પહોંચાડવા યોગ્ય બની શકયો." (મૌલાના રૂમી)

१९०–अश्विनीकुमार दत्तनी अंत्यजो प्रत्ये प्रीति

સ્વદેશી આદોલનના વિરોધી કોઇ એક પુરુષે નામશૂદ્ર જાતિના લોકોને તે હીલચાલની વિરુદ્ધમા ઉશ્કેરવા માટે એમાંના એક દેશભક્ત નામશૂદ્રને ઉપદેશ આપ્યો કે, "જુઓ, આ બાબુ લોકો 'વદે માતરમ્', 'વદે માતરમ્' બોલીને તમને ઠગે છે તેઓ અદર અંદર તો ભાઈઓ જેવો વ્યવહાર કરે છે, પરતુ તમને નામશૂદ્ર ગણીને તિરસ્કારની નજરે જુએ છે. સારા લોકો તમારા હાથનું પાણી પીતા નથી, હુક્કાને અડકવા દેતા નથી, છતા તમે એમના ભાઇ બનો, એ કેવી ઊલટી વાત છે!" એ વાત સાંભળ્યા પછી એ

× 'લોકકીર્તિ' માટે પણ લૌકિક પદાર્થોનો ત્યાગ કરવામા આવે છે, પરતુ એવા ઉદ્દેશવાળો ત્યાગ સકામ કર્મમાજ સમાતો હોઇને કર્મયોગમા (નિષ્કામકર્મમા) તેની ગણના નથી કેમકે લોકપ્રતિષ્ઠા પણ આત્મનિષ્ઠ માટે સુકરી વિષ્ટા જેવી અને લૌકિક ભોગ્ય પદાર્થ છે અને મોક્ષજિજ્ઞાસુનો ત્યાગ તો કેટલી હદનો હોવો જોઇએ, તે વિષે કહેલુ છે કે, "બ્રહ્મલોક લો ભોગ જો, ચહે સબનકો ત્યાગ, વેદ અર્થ જ્ઞાતા મુનિ, કહત તાહિ વૈરાગ"

બિચારા નામશૂદ્રના મનમા જરા અંદેશો પેદા થયો કે, "ખરે! આ ઊંચી જાતિના ભણેલા બાબુઓ અમને ફોસલાવતા તો નહિ હોય?" પોતાનો સંદેહ મટાડવા સારુ એ બાબુ અશ્વિનીકુમાર પાસે ગયો. અશ્વિનીબાબુ એ વખતે પોતાની એક નૌકામા પથારી પાથરીને બેઠા હતા. પથારીની પાસે એક સારી શેતરંજી બિછાવી હતી. નામશૂદ્રે અશ્વિનીકુમારની ઓરડીના બારણા આગળ જઇને નમસ્કાર કર્યા, એટલે અશ્વિનીકુમારે તરતજ ઊભા થઇને અભ્યાગતને વળતા નમસ્કાર કર્યા અને એ ઓરડીની અંદર લઈ જઇને પરિચય પૂછ્યો તથા તેને સાથે લઇને પોતે શેતરંજી ઉપર બેઠા ત્યાર પછી તેના આવવાનુ કારણ પૂછ્યુ. નામશૂદ્રે કહ્યું કે, "બાબુ! હુ આપને એક વાત પૂછવા સારુ આવ્યો હતો, પણ હવે એ પૂછવાની જરૂર રહી નથી. મારા પ્રશ્નનો ઉત્તર મળી ગયો છે. આપ મને સાથે લઇને એક બિછાના ઉપર બેસો છો, એટલે મને ખાતરી થઈ ગઈ કે, 'વંદે માતરમ્' સાચું છે અને અમે લોકો આપના ભાઇઓ છીએ."

અશ્વિનીકુમાર હમેશા અંત્યજો તથા શૂદ્રોની સાથે એ પ્રમાણે ભળી જતા. એ લોકોની પણ એમના ઉપર ખરા હૃદયની પ્રીતિ હતી.

('અશ્વિનીકુમાર દત્તચરિત્ર'માથી)

१९१–हजरत मुसाए एक अभण प्रभुभक्त पासे माफी मागी

એક ભરવાડ એક દિવસ દુંખનો માર્યો કોઇ એક પહાડના શિખર ઉપર બેસીને ઇશ્વરપ્રાર્થના કરી રહ્યો હતો કે, "હે ખુદા! જો તું મને મળે અને આ તરફ તારુ આવવુ થાય તો હું તારી ચાકરી કરું, તાગ વાળ હોળું, જૂઓ વીણુ તથા તને તેલ ચોળીને

સ્નાન કરાવું. હે પરમાત્મન્ ! હું મારી જાત તારા ઉપર કુરબાન કરીશ, તારા પગને મારી દાઢીથી સાફ કરીશ, તુ સૂઇ જવા માગીશ તો તારે માટે બિછાનું બિછાવીશ, તુ માંદો હોઇશ તો તારી ચાકરી કરીશ અને એક સેવક જે રીતે તેના સ્વામી સાથે વર્તે તેમ તારી સાથે વર્તીશ.” એ ભરવાડ એ પ્રમાણે કહી રહ્યો હતો, એવામા મુસા ત્યાં આગળ થઇને જઇ રહ્યા હતા. તેમણે એની પ્રાર્થના સાંભળીને કહ્યું કે, “ અરે નાદાન ભરવાડ ! તું કોની સાથે વાતચીત કરી રહ્યો છે અને કયા માંદાની સેવાચાકરી કરવાની ઇચ્છા રાખે છે ? ”

ભરવાડે કહ્યું કે, “ હુ પરમાત્માની સાથે વાતો કરુ છુ અને એનીજ સેવા કરવા માગું છુ ” મુસાએ કહ્યું કે, ‘ ‘અરે બેવકૂફ ! આ શું બકી રહ્યો છે ? તું તો કાફરો કરતા પણ વધારે ખરાબ થઇ ગયો છે. પરમાત્માને વાળ પણ નથી અને દેહ નહિ હોવાથી તેને બીમારી પણ થાય તેમ નથી. એને કોઈએ પેદા નથી કર્યો, એ તો અજન્મા, નિત્ય અને શુદ્ધ છે. એને માણસોના જેવી નાહવાધોવાની, વાળ હોળાવવાની અને એવી બીજી સેવાચાકરીની શી જરૂર ? ”

મુસાની આવી વાતો સાભળીને પેલો ભરવાડ ઘણો ગુસ્સે થયો અને પોતાના કપડા ફાડી નાખી ઊઠીને ઊભો થયો તથા ગાડા માણુસની પેઠે પોતાના માથા ઉપર ધૂળ અને માટી ફેંકતો કહેવા લાગ્યો કે, “ અરે, ખુદાની સાથે પ્રત્યક્ષ વાતો કરવાનુ અભિમાન રાખનારા સાધુ ! તે મોટુ પાપ કર્યું છે તે મારા કલેજાના આજે ટુકડા કરી નાખ્યા છે ”

એ ભરવાડ ત્યાથી જ ગલ તરફ ચાલ્યો ગયો, ત્યારે હજરત મુસાને આકાશવાણી સ ભળાઈ કે, “ હે મુસા ! તે ઘણુ ખરાબ કામ કર્યું છે. તે મારા પ્યારા ભક્તને મારાથી વિખૂટો પાડ્યો છે. શુ તું દુનિયામા એટલા માટે આવ્યો છે, કે કોઇને મારી પાસે

પહોચવાજ ન દે અને જુદાઇનોજ પાઠ ભણાવ્યા કરે? મેં તો તને એટલા માટે દુનિયામા મોકલ્યો છે કે, તું મારા પ્યારાઓને પ્રેમાલાપનો સંદેશો આપે. તારી વર્તણૂકથી હું બહુ દિલગીર છું. મેં દરેક માણસને પ્રાર્થના કરવા સારુ અનેક પ્રકારના સ્તોત્ર તેમજ મનોભાવ આપ્યા છે, તેમાંથી જેને જે ફાવે તેના વડે તેઓ મારી સ્તુતિ-ભક્તિ કર્યા કરે છે એ ભરવાડના ખાસ પ્રકારના શબ્દો તારી સમજમાં નથી આવતા, તો તુ તારે રસ્તે ચાલ્યો જા. નાહકનો એના ઉપર દોષારોપણ શા સારુ કરે છે? એણે બિચારાએ તો સાચા મનથી મારી સ્તુતિ કરી, છતા પણ તુ તો એમજ સમજ્યો કે, એણે પાપ કર્યું! એણે અમૃત પીરસ્યું અને તે એને ઝેર માની લીધું, એણે પ્રકાશ કહ્યો અને તુ અંધકાર સમજ્યો, એણે ફૂલ આપ્યા અને તે એને કાટા માની લીધા, એણે સારુ કર્યું અને તેં ખોટુ કર્યું."

મુસા ઇશ્વિરની આવી વાણી સાભળીને એ ભરવાડની શોધમા નીકળ્યા અને એના પગલાંની નિશાનીએ જતા જતાં જંગલમા પહોચ્યા ત્યા જઇને એ અભણ ભરવાડને કહ્યું કે, "હે પ્રભુના પ્યારા! મારા ઉપર દયા કર; કેમકે મેં મારી મૂર્ખતાથીજ તને ગમાર ભરવાડ માની લીધો હતો." (મૌલાના રૂમી)

૧૬૨-પોણોસો વર્ષના વૃદ્ધ પુરુષની જ્ઞાનપિપાસા

પોલેંડમા ઓર્ગસિક નામનો એક પુરુષ હાલમાંજ થઇ ગયો છે. નાનપણમા એણે થોડાઘણો અભ્યાસ કર્યો હતો, પરતુ ઘરની સ્થિતિ સારી નહિ હોવાથી નાની વયમાજ કુટુંબનું પોષણ કરવાનો ભાર એને માથે આવી પડ્યો અને વિદ્યાભ્યાસ અધૂરો મૂકીને તેને ગુજરાનને સારુ ધધામાં પડવું પડ્યુ. ઇ. સ. ૧૮૬૩માં એના

દેશબંધુ પોલ લોકોએ રશિયાના ઝારની વિરુદ્ધ બળવો કર્યો. બોર્ગસિક પણ બળવાખોરોની સાથે જોડાયો. એ યુદ્ધમાં એ કેદ પકડાયો અને સાઇબીરિયાના બરફવાળા પ્રદેશમાં એને દેશનિકાલ કરવામા આવ્યો. ઇ. સ ૧૮૯૫મા એને વગર શરતે માફી મળી. બોર્ગસિક પાછો ફરીને વોર્સો નગરમા આવ્યો અને ઘણા વર્ષ પૂર્વે પોતે જે અભ્યાસ અધૂરો મૂકયો હતો, તે પાછો શરૂ કરીને એમા ચિત્તને એવુ પરોવ્યુ કે પંચોતેર વર્ષની વૃદ્ધ વય છતા પણ તે ઇ. સ. ૧૮૯૭મા ડોકટરની પદવી મેળવી શકયો.

સંકલ્પ ને આગ્રહ દૃઢ હોય તો ગમે તે વયે મનુષ્ય વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને પોતાનો ઉદ્દેશ પાર પાડી શકે છે

('ચિલ્ડ્રન્સ બૂક ઓફ મોરલ લેસન્સ'માથી)

૧૯૩–સંત ઇસિડોરને પનિહારીઓ તરફથી મળેલો બોધ

કૂવાના પથ્થર ઉપર દોરડાના ઘસારાથી પહોચેલો ઘસારો જોઇને બોપદેવને ખંતથી વિદ્યાભ્યાસ કરવાનો બોધ કેવી રીતે મળ્યો હતો, તે આપણે આગળ એક દૃષ્ટાતમા જોઇ ગયા છીએ. બરોબર એનેજ મળતી ઘટના સેકડો વર્ષ પૂર્વે સ્પેન દેશમા પણ બની હતી. ત્યાં આગળ ઇસિડોર નામનો એક વિદ્યાર્થી પાઠની કઠિનતા તથા શિક્ષકોની કઠોરતાથી કંટાળીને ઘરમાથી નાસી ગયો. જંગલમા ફરતા ફરતાં થાકી જઈને એક કૂવા આગળ તે વિશ્રામ લઇ રહ્યો હતો, ત્યા આગળ ગામડાની રમણીઓ પાણી ભરવા આવતી હતી ઇસિડોર બારીકીથી તેમની હીલચાલ જોઈ રહેતો. એણે જોયુ કે, પાણીની ડોલનુ દોરડુ પથ્થર સાથે જ્યા ઘસાતું હતુ ત્યા આગળ નાળી જેવું થઇ રહ્યુ હતું ઇસિડોરે પનિહારી-

એને પૂછ્યું કે, "આ કોણે બનાવ્યું?"

સ્ત્રીઓએ એને સમજાવ્યું કે, એને બનાવવા કોઈ નથી આવ્યું. એ તો દોરડાના ઘસારાને લીધે પથ્થર ઘસાય છે અને એ જગ્યા એની મેળે થઈ જાય છે.

યુવકે વિચાર કર્યો કે, "એક સાધારણ દોરડું ખંતને લીધે કઠોર પથ્થરને પણ ઘસી નાખે છે, તો શું હું ખંતથી વિદ્યાભ્યાસ કરવા મંડી જાઉં તો સફળ ન થઇ શકું? જરૂર, હવે હું ગમે તેવો અઘરો પાઠ પણ તૈયાર કરી શકીશ" એનામાં નવોજ ઉત્સાહ આવ્યો. હવે એની સંકલ્પશક્તિ વધી ગઇ હતી. એ ઘેર પાછો ફર્યો, નિશાળમા ગયો અને ખંતપૂર્વક પાઠ કરવા લાગ્યો. હવે એને વિદ્યાભ્યાસમા ઘણી સફળતા મળી. એ મહાવિદ્વાન થયો અને વિદ્યાની સાથે સાધુતાના ગુણોથી વિભૂષિત હોવાથી સંત ઇસિડોર નામે પ્રસિદ્ધ થયો.

ઊંચી અભિલાષા અને પૂરી ખંત હોય તો કશુજ અસાધ્ય નથી. ('ચિલ્ડ્રન્સ બૂક ઓફ મોરલ લેસન્સ'માથી)

૧૧૪–महात्मा लुकमान हकीमनो बादशाहने उपदेश

લુકમાન હકીમ ઘણો વિદ્વાન અને વિજ્ઞાનવેત્તા હતો; પણ દેખાવમા સાધારણ માણસોના જેવો જણાતો હતો. એની રહેણી-કરણી બહુ સાદી હતી એની યોગ્યતાની ખ્યાતિ ચોતરફ ફેલાઈ ગઇ હતી. એક દિવસ એક બાદશાહે લુકમાનને બોલાવી તેની યોગ્યતાની પરીક્ષા લેવાની ઇચ્છા કરી. રાજાની આજ્ઞા થતાં વારજ લુકમાનને દરબારમા બોલાવવામા આવ્યો. અનેક વિષયો ઉપર વાતચીત થઇ અને બાદશાહને ખાતરી થઈ કે, ખરેખર લુકમાન તે લુકમાનજ છે એના જેવો મનુષ્ય બીજો નહિ મળી આવે. બાદ-

શાહ ઉપર એની એટલી બધી અસર થઈ કે, એ તેના વખાણ કરવા લાગ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે, "હુ આપના ઉપર ઘણો પ્રસન્ન છુ. આપ મારી પાસે જે કાઇ માગશો તે આપવા તૈયાર છુ." લુકમાન કહેવા લાગ્યો કે, "હે બાદશાહ ! તને શરમ નથી આવતી કે, મને દયાપાત્ર સમજે છે અને પોતાને મોટો દયાળુ માની બેઠો છે? જો, મેં દેહાભિમાન અને દુનિયાઇ લોભ એવા વશ કરી લીધા છે કે, હવે તે મારુ કાઇ પણ બગાડી શકે એમ નથી, ઊલટા નોકરની પેઠે મારી આજ્ઞાનું પાલન કરે છે. એમ હોવાથી હુ શાહ છું અને તુ તો અભિમાન અને લોભને વશ થઇને દુનિયાઇ વિષયો અને સત્તા પાછળ ભટકતો ફરે છે. તારામા અભિમાનની માત્રા પણ પૂરેપૂરી છે અને લોભનો પણ તારા ઉપર પૂરેપૂરો અધિકાર છે. આ પ્રમાણે જે ગુણોનો ગુલામ થઇને તું બીજાઓના દેશ જીતવા માટે ચઢાઇ કરે છે અને નાહક અનેકોનાં ખૂન કરાવીને હજારો-લાખોને અનાથ તેમજ વિધવા બનાવી દુઃખના દરિયામાં નાખે છે, તેજ ગુણો મારા દાસ બનીને રહે છે. બોલ, હવે તને તે બાદશાહ કોણ કહે? હુ તારી પાસે કાઈ માગતો નથી "

જેણે વાસનાઓને જીતી છે તેજ ખરેખરો રાજાધિરાજ છે

(મૌલાના રૂમી)

૧૯૫–महाराणी द्रौपदीनी असाधारण क्षमा

મહાભારતના યુદ્ધનો અંત આવી રહ્યો, દુર્યોધનની બધી આશાઓ ઉપર પાણી ફરી વળ્યુ, ત્યારે એ બહુ અકળાયો અને પાંડવોનો બદલો લેવાની પ્રબળ વાસના તેના હૃદયમા ઉત્પન્ન થઈ એની બધી શક્તિ વપરાઈ ગઇ હતી, કોઇનો આધાર નહોતો કોની મદદથી પોતાની ઇચ્છા પાર પાડવી, એના વિચારમા તે મૂઝાયા

કરતો હતો; એટલામા અશ્વત્થામા એની પાસે જઇ પહોંચ્યો. તેણે એને ધીરજ આપીને કહ્યુ કે, "આપ મને સેનાપતિ બનાવો, હું ગમે તે રીતે આપનો મનોરથ પૂર્ણ કરીશ અને પાચે પાંડવોનો વધ કરીશ. મારા હૃદયમાં પણ મારા પૂજ્ય પિતાના મરણનો દારુણ ઘા લાગેલો છે. હુ પણ બદલો લેવા માગુ છું, હું જ્યાસુધી પાડવોને મારીશ નહિ, ત્યાસુધી મારી દાઝ નહિ હોલાય." આથી દુર્યોધનને હિંમત આવી અને તેણે અશ્વત્થામાને પોતાનો સેનાપતિ બનાવ્યો

અશ્વત્થામા રાત્રે લાગ જોઇને પાડવોના તંબૂ તરફ ગયો. રસ્તામાં ઘણા વિઘ્નો આવ્યા, પણ તેમને દૂર કરીને એ ઠેઠ પાંડવોના તંબૂમા પહોંચ્યો. એ દિવસે પાચ પાડવોને ઠેકાણે દ્રૌપદીના પાચે પુત્રો સૂઈ રહ્યા હતા. એમના ચહેરા પણ પાચે પાંડવોને મળતા આવતા હતા. અશ્વત્થામા વીર હોવા છતા પણ એ વખતે તો તે અધમ, ચોર, ધાડપાડુ અને ખૂનીનું કામ કરવા તૈયાર થયો હતો. એણે નિર્દયતાથી એ પાંચે સુકુમાર પાડવપુત્રોના શિર કાપી નાખ્યા. એ વીરયુવકો તરફડિયા મારતા મરી ગયા. નિર્દય અને કાયર એવો અશ્વત્થામા પ્રસન્ન થતો દુર્યોધનની પાસે પહોચ્યો. દુર્યોધનના હર્ષનો પાર નહોતો. એણે એ પાચે શિરને અપમાનપૂર્વક પૃથ્વી ઉપર ફેંકી દીધાં અને પગ વડે ઉપરાઉપરી ખૂબ ઠોકરો મારી ત્યારેજ તેનું મગજ જરા ઠેકાણે આવ્યુ. પછી એ માથાંનુ બારીકીથી અવલોકન કરીને એણે કહ્યુ કે, "નરાધમ અશ્વત્થામા! ગજબ થયો, ગજબ થયો! તે આ શુ કર્યુ? તેં અમારી પાછળ પાણી આપનાર પણ બાકી ન રાખ્યા! આ માથા પાડવોના નથી, પણ એમના પુત્રોનાં છે. એમના શિર આટલાં પોચાં નહોતા. મેં ભીમના માથામાં ગદા મારીને ઘણી વાર અજમાવી જોયુ છે. હાય! જે થનાર હતુ તે થઇ ચૂકયું અત્યાર સુધી હું હર્ષમાં હતો, હવે

શોકથી મરી રહ્યો છુ."

આ સમાચાર પાંડવોના લશ્કરમા પહોંચતા હાહાકાર વર્તી રહ્યો. દરેક માણસ આ હીચકારા કૃત્યના વૃત્તાતથી આકુળ-વ્યાકુળ થઈ જતો. બધાના શોકનો પાર નહોતો. પાડવોએ પુત્રોના ધડને દીઠા, ત્યારે તેમના શોકનો પાર ન રહ્યો દ્રૌપદી તો મૂર્છિત થઇને ધરણી પર ઢળી પડી એનો વિલાપ પથ્થરને પણ પીગળાવી નાખે એવો હતો જ્યારે એને ખબર પડી કે, આ અધમ કૃત્ય અશ્વત્થામાનુ છે, ત્યારે એણે ગુસ્સે થઇને પાડવોને કહ્યુ કે, "જ્યાસુધી તમે એ દુષ્ટને પકડીને મારી સામે નહિ લાવો, ત્યાસુધી હુ અહીંથી ઊઠનાર નથી. વધારે વિલબ થશે તો અહી યાજ હું મારા પ્રાણ છોડીશ. પાડવોને પણ ક્રોધ આવ્યો એમને અત્યારે કાઇ ભાન નહોતુ ગમે તે પ્રકારે વૈર લેવું, એજ એક વિચાર એમના મનમા ઘોળાયા કરતો હતો. ભીમથી ચૂપચાપ બેસી રહેવાયું નહિ. એ તરતજ અશ્વત્થામાને પકડવા સારુ દોડયો યુધિષ્ઠિરે એની પાછળ અર્જુન અને શ્રીકૃષ્ણને મોકલ્યા.

અશ્વત્થામા અને અર્જુનની વચ્ચે ઘોર યુદ્ધ થયુ, બન્ને પક્ષ તરફથી અનેક અસ્ત્ર-શસ્ત્ર છૂટયા અને છેવટે અશ્વત્થામાને પકડી દ્રૌપદીની સામે લાવવામા આવ્યો.

અશ્વત્થામા અત્યારે લાચાર થઈને દ્રૌપદીની સામે ઊભો છે એને ખાતરી હતી કે, હમણાંજ મારી દુર્દશા થશે અને જાન જશે દ્રૌપદી આજ્ઞા આપે એટલીજ વાર હતી દ્રૌપદીએ અશ્વત્થામાને ઉપરથી નીચે સુધી નિહાળ્યો. એની મનોદશા એકદમ બદલાઈ ગઇ હવે એનો ક્રોધ શમી ગયો હૃદયમા દયા ઊપજી. એણે પાંડવોને કહ્યુ કે, "એ કાયરને છોડી દો પ્રાણ લેવો એ એને માટે સજા નથી હુ એને પ્રાણદંડ દેવા નથી માગતી એ આપણા ગુરુનો પુત્ર છે એણે મારા પાચે પુત્રોને માર્યા છે, તેથી જે દુઃખ હુ

ભોગવી રહી છું તે મારું મનજ જાણે છે. મારા લાડકવાયા પુત્રો કાંઈ એને મારી નાખવાથી પાછા આવવાના નથી. હું જેમ પુત્રહીન થવાથી શોકસાગરમાં ડૂબી છું, તેમ જો હું આને મારી નખાવીશ તો ગુરુપત્ની પણ મારી પેઠેજ પુત્રશોકમા ડૂબી જશે. મારા દુઃખને લીધે બીજીને પણ દુઃખી બનાવવી, એ હવે મને ગેરવાજબી લાગે છે, તેથી હું એને ક્ષમા કરું છું. આપ સર્વે પણ એને ક્ષમા આપો."

પાંડવોએ પણ દ્રૌપદીનાં વચનોને માન્ય કરી ગુરુપુત્રને છોડી દીધો. જનસમાજમા એ વાત વીજળીના વેગે ફેલાઇ ગઈ અને ચારે દિશામા દ્રૌપદીની ક્ષમાના વખાણ થવા લાગ્યા.

(શ્રીરામદાસ ગૌડકૃત 'હિંદી વાચનમાળા' ઉપરથી)

૧૧૬–देखादेखी काम न करवुं

કાશીનગરીથી થોડે દૂર જ્ઞાનપુર નામના સ્થાનમા બનારસના મહારાજા સાહેબની કચેરીઓ છે. ત્યા બે મુખત્યાર રહેતા હતા. એક સીધા સ્વભાવનો અને હસમુખો હતો. બીજો પણ હતો તો સજ્જન, પણ એના સ્વભાવમાં ચીડિયાપણુ અને અદેખાઇના દોષ હતા. પહેલો મુખત્યાર જે કાંઇ કરતો, તેની દેખાદેખી પેલો બીજો પણ એમજ કરતો. એક દિવસ પહેલા મુખત્યારે ભેંસ ખરીદી, બીજાને એની ખબર પડતા તેણે પણ ભેંસ વેચાતી મંગાવી પહેલા મુખત્યારને એની ખબર પડતા એણે ભેંસ વેચીને ગાય લીધી. બીજાએ પણ દેખાદેખી એમજ કર્યું. પહેલાએ ફરીથી ગાય વેચીને બકરી બાંધી, બીજાએ પણ એ પ્રમાણેજ કર્યું. હવે તો પહેલા મુખત્યારને ખાતરી થઇ કે, 'આ માણસ મને ચીડવવા સારુજ આમ કરે છે.' હવે એને મશ્કરી સૂઝી એણે એક 'ગધેડું'

મગાવીને પોતાને ઘેર બાંધ્યું અને બીજા મુખત્યારને કહેવરાવ્યું કે, " ભાઈસાહેબ ! આજે મારે ઘેર ગધેડું બાંધ્યુ છે, તમે પણ ગધેડું ઘેર બાંધો તો ખરી વાત. " ઉત્તર હિંદુસ્તાનમા ગધેડાને અડકવું એ પણ પાપ મનાય છે, તો પછી ઘેર ગધેડુ બાંધવાની તો વાતજ કયા ? હવે પેલો ગભરાયો અને બહુજ શરમીદો થયો.

કોઇની ખોટી સરસાઇ કરવી એ ઠીક નથી. મહાત્મા કબીર કહી ગયા છે કે:

" દેખાદેખી ભક્તિકા, કબહુ ન લાગે રંગ,
વિપદ પડે પર છોડઈ, જ્યો કાંચળી ભુજંગ "

દેખાદેખી કોઇને ભક્તિનો રંગ લાગતો નથી આફત આવી પડતા જેવી રીતે સાપ કાચળીને છોડી દે છે, તેવી રીતે દેખાદેખી ભક્તિ કરનારા માણસો પણ સ્વાર્થમા વાંધો આવતા તરતજ ભક્તિને છોડી દઇને પાછો પોતાના મૂળ સ્વભાવ ઉપર આવી જાય છે.

('દૃષ્ટાન્તાંજલિ'માથી)

૧૯૭–પ્રાચીન भारतनो अस्तेयनो उच्च आदर्श

શંખ અને લિખિત બે ભાઇઓ હતા નદીકિનારે એ બન્નેની ઝૂપડીઓ જુદી જુદી બાંધેલી હતી બન્નેના આશ્રમમા અનેક પ્રકારના ફળ–ફૂલનાં વૃક્ષો ઊગેલા હતા

એક સમયે લિખિત પોતાના મોટાભાઇ શંખના આશ્રમમાં ગયો એ વખતે શંખ બહાર ગયો હતો. આશ્રમમા પોતાનો ભાઇ નહિ જણાયાથી લિખિત આમતેમ ફરવા લાગ્યો તેણે જોયું કે, બગીચામા બહુ સુંદર પાકાં ફળ લાગેલા છે પોતાના ભાઇનોજ બાગ હતો, એટલે વગરપૂછ્યે ફળ તોડીને ખાવા લાગ્યો

એટલામાંજ શંખ બહારથી આવી પહોંચ્યો એણે ભાઇને

ફળ ખાતો જોઇને પૂછ્યું કે, “ તેં આ ફળ ક્યાથી આણ્યાં?” લિખિતે પ્રણામ કરીને કહ્યું કે, “ આ સુંદર મીઠાં ફળ આપના આશ્રમનાંજ છે.” એ સાભળીને શંખે ક્રોધપૂર્વક કહ્યું કે, “ ભાઈ! તેં મારી ગેરહાજરીમા મને પૂછ્યા વિનાજ આ ફળ તોડીને ખાવામા ચોરીનુ કામ કર્યું છે; માટે જલદી રાજાની પાસે જઇને તારો અપરાધ કબૂલ કર અને દંડ ભોગવીને પ્રાયશ્ચિત્ત કર.”

લિખિત મોટાભાઇની આજ્ઞા મળતાજ રાજા સુદ્યુમ્નની પાસે ગયો રાજાએ આદરસત્કારપૂર્વક તેમને પાસે બેસાડીને પધારવાનું કારણ પૂછ્યું.

લિખિતે એના ઉત્તરમા પોતાનો અપરાધ સ્પષ્ટ રીતે જણાવ્યો અને સજા ફરમાવવાની વિનતિ કરી. રાજા સુદ્યુમ્ને કહ્યુ કે, “ રાજાને શિક્ષા કરવાનો જેટલો અધિકાર છે, તેટલોજ ક્ષમા કરવાનો પણ છે, માટે મે આજે તમારો અપરાધ માફ કર્યો છે.” પરંતુ લિખિતને એટલાથી સંતોષ ન થયો. એણે વારવાર રાજાને પ્રાર્થના કરી કે, “ મે વગર રજાએ ભાઇના આશ્રમમાથી ફળની ચોરી કરી છે, તેનો દંડ પણ મારે ભોગવવોજ જોઇએ.”

આખરે રાજાએ લાચાર થઇને લિખિત મુનિના બન્ને કાડાં કપાવી નાખવાની આજ્ઞા આપી. એ સમયે ચોરોને એવી સખ્ત સજા કરવામાં આવતી હતી

લિખિત સજા પામીને ભાઇની પાસે ગયો અને કહ્યું કે, “ ભાઈ! મે રાજદંડ ભોગવી લીધો. હવે આપ મને ક્ષમા કરો ” શંખે કહ્યું કે, “ પ્રિય ભાઈ! તુ મને પ્રાણથી પણ વધારે વહાલો છે તેં મારું કાંઇ બગાડ્યું નથી, તેમજ હું તારા ઉપર ગુસ્સે પણ થયો નથી તે નીતિવિરુદ્ધ કામ કર્યું હતું, તેથી તને નીતિના માર્ગમાં દૃઢ કરવા સારુ અને ધર્મવિરુદ્ધ કૃત્યનુ પ્રાયશ્ચિત્ત કરાવવા સારુ મેં રાજા પાસે મોકલ્યો હતો. રાજાએ સજા કરી દીધી.

હવે તું નદીકિનારે જઇને તપસ્યા કર. એમ કર્યાથી તું પાપથી મુક્ત થઈ જઈશ. ફરીથી એવું કામ કદી ન કરતો. હમેશા યાદ રાખજે કે, વગર રજાએ કોઇની કાંઈ પણ વસ્તુ લેવી એ મહાપાપ છે.”

(શ્રીરામદાસ ગૌડકૃત 'રાષ્ટ્રીય શિક્ષાવલિ'માંથી)

૧૯૮–સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ અને વચનપાલનનો મહિમા

ઈરાનની પશ્ચિમે આવેલા બગદાદ નગરમા પૂર્વે ખલીફા હારૂન–અલ–રશીદ નામનો એક પ્રસિદ્ધ બાદશાહ થઇ ગયો છે એ ઘણોજ દયાળુ, દાની, ધર્માત્મા અને બહાદુર હતો. દુનિયામાં આજ સુધી તેનુ નામ જાણીતું છે. તેના મોટા પુત્રનુ નામ અમીન અને નાનાનુ નામ મામૂ રશીદ હતું મામૂ પાંચ વર્ષનો થયો, ત્યારે એને કુરાન ભણાવવા સારુ એક મૌલવીને નોકર રાખવામા આવ્યો અમીન પણ એની સાથેજ ભણતો હતો.

મૌલવી સાહેબ વિદ્યાર્થીઓને થોડુંક વાંચી સંભળાવ્યા પછી નીચું માથુ કરીને ચૂપચાપ વિદ્યાર્થીઓનો પાઠ સાભળ્યા કરતા હતા. મામૂ ઘણોજ સમજુ છોકરો હતો. જ્યારે એ વાચવામાં ભૂલ કરતો, ત્યારે મૌલવી સાહેબ માથું ઊંચું કરતા મામૂ એટલા ઉપરથી સમજી જતો અને બીજી વાર વાચીને પોતાની ભૂલ સુધારતો, એની એ ચતુરાઈથી મૌલવી સાહેબ ઘણા ખુશ થતા.

એક દિવસ મામૂએ કુરાનની એક આયત વાચી. મૌલવી સાહેબ એ સાંભળીને ચમકી ઊઠ્યા. મામૂએ વિચાર્યું કે, મારી કોઇ ભૂલ થઇ હશે એણે ફરીથી એ આયત વાચી, ત્યારે એને ખબર પડી કે, વાચવામાં કઇ પણ ભૂલ થઈ નહોતી. તો પછી મૌલવી સાહેબ ચમક્યા કેમ ? થોડી વાર સુધી બાળક એ વિષય ઉપર વિચાર કરતો રહ્યો. આખરે એની સમજમા એક વાત આવી.

ભણી રહ્યા પછી એ પિતાની પાસે ગયો અને કહ્યુ કે, "અબ્બા-જાન! આપે મૌલવી સાહેબને જે કાંઇ પગાર આપવાનો કહ્યો હતો, તે આપી દેવો જોઇએ."

એ સાભળીને ખલીફાં હારૂને પુત્રને પૂછ્યુ કે "કેમ મૌલવી સાહેબ તને કાંઈ કહેતા હતા? પગાર નહિ મળવાની ફરિયાદ એ ઘણી જગ્યાએ કરી ચૂક્યા હોય એમ લાગે છે. આજ એમણે તને પણ કાઇ કહ્યુ લાગે છે"

મામૂએ કહ્યુ કે, "ના, મૌલવી સાહેબે મને કાંઇ પણ કહ્યું નથી."

એટલું કહીને જે આયત સાભળીને મૌલવી સાહેબ ચમક્યા હતા, તે આયત મામૂએ પિતાને કહી સંભળાવી એનો ભાવાર્થ એવો હતો કે, "હે ઇમાનવાળાઓ! જે વાત તમે પૂરી નથી કરી શકતા, તે કહો છોજ શા સારુ?"

મામૂએ પિતાને એ પણ કહ્યુ કે, "મૌલવી સાહેબનુ એ આ-યત સાભળીને ચમકી ઊઠવુ, વિનાકારણનું ન હોઈ શકે."

પુત્રની એ વાત સાભળીને ખલીફા આશ્ચર્ય પામ્યા. એમણે પોતાની પાછળ મામૂનેજ વધારે બુદ્ધિમાન તરીકે ખલીફા બનાવવાનો પાકો નિશ્ચય કર્યો. ઉમર તરફ જોતા તો ગાદીનો હકદાર અમીનજ હતો, પણ બુદ્ધિમા તે મામૂની બરોબરી કરી શકે એવો નહોતો

ખલીફાએ તરતજ મૌલવી સાહેબને બોલાવીને પગાર ચૂકવી આપ્યો અને મામૂને પણ સારું ઇનામ આપ્યુ

આખરે મામૂ બગદાદનો ખલીફા થયો

જે કાઇ વાચવુ તે ધ્યાન દઇને વાચવુ જોઇએ વળી જે વા-યદો કરવામા આવે તે પણ પૂરો કરવો જોઇએ

('મનોરજક ઐતિહાસિક કહાનિયાં'માંથી)

૧૯૯–મશ્કરી અને અપમાન સહીને પણ લોકસેવા બજાવી શકાય છે

કેટલાંક વર્ષ પૂર્વે ઇંગ્લેંડમા વરસાદમાં છત્રી લઈને ચાલવું, એ ફેશનની વિરુદ્ધ અને હસવા લાયક ગણાતું હતું જોનાસ હેનવે નામના એક પુરુષને એ ફેશન નુકસાનકારક લાગવાથી એણે લંડનની સડકો ઉપર છત્રી ઓઢીને ફરવાનુ શરૂ કર્યું. જરા પણ નવી વાત જોતા પ્રથમ તો લોકો બસ મશ્કરીજ કરવા મડી પડવાના! જોનાસની પણ એજ વલે થઈ રસ્તે જતા લોકો તેને જોઇ હસવા લાગ્યા અને તેને ઊભો રાખીને મશ્કરી પણ કરવા લાગ્યા પરંતુ એણે જરા પણ પરવા કરી નહિ એ તો બીજા લોકોને છત્રી ઓઢવાના ફાયદા સમજાવવા માગતો હતો ત્રીસ વર્ષ સુધી એણે લોકોનો ઉપહાસ હિંમતપૂર્વક સહન કર્યો અને પરિણામ એ આવ્યું કે, લોકો વરસાદમા છત્રીનો ઉપયોગ કરતાં શીખ્યા.

('ચિલ્ડ્રન્સ બુક ઓફ મોરલ લેસન્સ'માથી)

૨૦૦–શત્રુની દયા પર જીવવું સારું કે તેને હાથે મરવું સારું?

જાપાનમા કુમાગે નામનો એક બહાદુર ફકીર થઈ ગયો છે. એ હતો તો ફકીર, પણ દેશનો મોટો ભક્ત હતો જરૂર પડતાં દેશને ખાતર તલવાર પકડીને મરવા–મારવાને પણ એ સદા તૈયાર રહેતો હતો. એ ઘણો સારો યોદ્ધો હતો એનુ નામ સાભળીને ભલભલા બહાદુર લોકો કપી ઊઠતા

એક વાર જાપાનમાં સુનાનૌરાના મેદાનમા મોટી લડાઇ થઇ. કુમાગે પણ તલવાર લઇને લડાઇના મેદાનમા પહોંચ્યો. એણે એક

ભણી રહ્યા પછી એ પિતાની પાસે ગયો અને કહ્યુ કે, "અબ્બા-જાન ! આપે મૌલવી સાહેબને જે કાંઇ પગાર આપવાનો કહ્યો હતો, તે આપી દેવો જોઇએ."

એ સાભળીને ખલીફાં હારૂને પુત્રને પૂછ્યુ કે "કેમ મૌલવી સાહેબ તને કાંઈ કહેતા હતા ? પગાર નહિ મળવાની ફરિયાદ એ ઘણી જગ્યાએ કરી ચૂકયા હોય એમ લાગે છે. આજ એમણે તને પણ કાઇ કહ્યુ લાગે છે"

મામૂએ કહ્યું કે, "ના, મૌલવી સાહેબે મને કાંઇ પણ કહ્યું નથી."

એટલુ કહીને જે આયત સાભળીને મૌલવી સાહેબ ચમકયા હતા, તે આયત મામૂએ પિતાને કહી સંભળાવી એનો ભાવાર્થ એવો હતો કે, "હે ઇમાનવાળાઓ ! જે વાત તમે પૂરી નથી કરી શકતા, તે કહો છોજ શા સારુ ?"

મામૂએ પિતાને એ પણ કહ્યુ કે, "મૌલવી સાહેબનુ એ આ-યત સાભળીને ચમકી ઊઠવું, વિનાકારણનું ન હોઈ શકે."

પુત્રની એ વાત સાભળીને ખલીફા આશ્ચર્ય પામ્યા. એમણે પોતાની પાછળ મામૂનેજ વધારે બુદ્ધિમાન તરીકે ખલીફા બનાવવાનો પાકો નિશ્ચય કર્યો. ઉમર તરફ જોતા તો ગાદીનો હકદાર અમીનજ હતો, પણ બુદ્ધિમા તે મામૂની બરોબરી કરી શકે એવો નહોતો

ખલીફાએ તરતજ મૌલવી સાહેબને બોલાવીને પગાર ચૂકવી આપ્યો અને મામૂને પણ સારું ઇનામ આપ્યુ.

આખરે મામૂ બગદાદનો ખલીફા થયો

જે કાઇ વાચવુ તે ધ્યાન દઇને વાચવુ જોઇએ વળી જે વા-યદો કરવામા આવે તે પણ પૂરો કરવો જોઇએ

('મનોરજક ઐતિહાસિક કહાનિયાં'માંથી)

૧૯૯–મશ્કરી અને અપમાન સહીને પણ લોકસેવા બજાવી શકાય છે

કેટલાક વર્ષ પૂર્વે ઇંગ્લૅંડમા વરસાદમા છત્રી લઈને ચાલવું, એ ફૅશનની વિરુદ્ધ અને હસવા લાયક ગણાતુ હતું. જોનાસ હેનવે નામના એક પુરુષને એ ફૅશન નુકસાનકારક લાગવાથી એણે લંડનની સડકો ઉપર છત્રી ઓઢીને ફરવાનુ શરૂ કર્યું. જરા પણ નવી વાત જોતા પ્રથમ તો લોકો બસ મશ્કરીજ કરવા મંડી પડવાના ! જોનાસની પણ એજ વલે થઈ રસ્તે જતા લોકો તેને જોઇ હસવા લાગ્યા અને તેને ઊભો રાખીને મશ્કરી પણ કરવા લાગ્યા પરંતુ એણે જરા પણ પરવા કરી નહિ એ તો બીજા લોકોને છત્રી ઓઢવાના ફાયદા સમજાવવા માગતો હતો. ત્રીસ વર્ષ સુધી એણે લોકોનો ઉપહાસ હિંમતપૂર્વક સહન કર્યો અને પરિણામ એ આવ્યું કે, લોકો વરસાદમા છત્રીનો ઉપયોગ કરતાં શીખ્યા.

(' ચિલ્ડ્રન્સ બૂક ઑફ મોરલ લેસન્સ 'માથી)

૨૦૦–શત્રુની દયા પર જીવવું સારું કે તેને હાથે મરવું સારું ?

જાપાનમા કુમાગે નામનો એક બહાદુર ફકીર થઈ ગયો છે. એ હતો તો ફકીર, પણ દેશનો મોટો ભક્ત હતો જરૂર પડતાં દેશને ખાતર તલવાર પકડીને મરવા–મારવાને પણ એ સદા તૈયાર રહેતો હતો. એ ઘણો સારો યોદ્ધો હતો એનુ નામ સાભળીને ભલભલા બહાદુર લોકો કપી ઊઠતા

એક વાર જાપાનમા સુનાનોરાના મેદાનમા મોટી લડાઇ થઇ. કુમાગે પણ તલવાર લઇને લડાઇના મેદાનમા પહોંચ્યો એણે એક

વીર યુવક શત્રુને પકડી લીધો. કુમાગેએ તેના હાથપગ બાંધી દીધા અને પૂછ્યું કે, " તારું નામ શું છે ? " યુવકે જવાબ દીધો કે, " તમારાથી થાય તે કરી નાખો. મારા ટુકડે ટુકડા કરો તો-પણ હું મારું નામ નહિ બતાવું તે નહિજ બતાવું. "

એનો એ દૃઢતાભર્યો ઉત્તર તથા એની યુવાવસ્થા જોઇને કુમાગેને દયા ઊપજી. એણે નવયુવકના હાથપગ છોડી દીધા અને કહ્યું કે, " મને તારા ઉપર દયા આવે છે. હું તને છોડી મૂકું છું, તું તારે ઘેર જા અને તારી માતાને ખુશ કર. તારા વગર એ બિચારી રોતી હશે. "

યુવકે જવાબ આપ્યો કે, " હું આપનો દુશ્મન છું, આપનો કેદી છું, મારે તમારી દયા જોઇતી નથી. આપની દયા પર જીવવું, એના કરતાં તો આપને હાથે મરવું, એમાજ મારું મનુ-ષ્યત્વ અને વડાઈ છે. હું યુદ્ધક્ષેત્રમા જીત મેળવ્યા વિનાજ ઘેર પાછો ફરીને મારા માતપિતાનું નામ નહિ લજવું લોકો પણ એથી કરીને મને કાયર, બીકણ અને હીચકારોજ કહેશે જો હું કેદ ન પકડાયો હોત તો તો છેવટ સુધી આપની સાથે લડત. હશે હવે આપ વિલંબ ન કરો, મારી ગરદન હાજર છે. "

કુમાગેએ એક વાર ફરીથી પણ એને સમજાવ્યો કે, " ભાઇ! સમજી જા અને ઝટપટ અહીંથી નાસી જા. રસ્તામા જો ક્યાંક મારા સાથીઓ મળી ગયા, તો તેઓ તને કદી પણ છોડશે નહિ અને તારો જીવ ચાલ્યો જશે. " કુમાગેએ તેને ઘણુએ સમજાવ્યો, પણ એ યુવકે તેની સલાહ ન માની. એટલામા કુમાગેના સાથી આવી પહોચ્યા અને તેમણે તરતજ એ યુવક શત્રુને મારી નાખ્યો.

વીર યુવકે શત્રુની દયા પર જીવવા કરતા પ્રાણ આપવામાંજ પોતાની મહત્તા જોઈ. (' મનોરંજક ઐતિહાસિક કહાનિયા 'માંથી)

२०१–एक स्वयंसेविकानी ऊंडी समजण अने भारे धगश

ઇટલીનો પ્રસિદ્ધ દેશભક્ત સ્વીટ્ઝરલેંડમા દેશનિકાલની સજા ભોગવી રહ્યો હતો. ઇટલીના ઉદ્ધાર માટે–ઇટલીની સ્વતંત્રતા માટે એણે બીડું ઝડપ્યુ હતુ. સ્વદેશભક્તોનો માતૃભૂમિ પ્રત્યેનો પ્રેમ રાજસત્તાથી સાખી શકાતો નથી, કેમકે એમની દૃષ્ટિમા સ્વદેશપ્રેમ એ રાજ્યદ્રોહ થઇ પડે છે અને તેઓ દેશના નેતાઓને અનેક પ્રકારના દુઃખ દેવામાજ પોતાની સલામતી સમજે છે મેઝિની પણ રાજસત્તાનો ભોગ થઇને સ્વીટ્ઝરલેંડમા એક નિર્જન પર્વત-માં ઝૂપડી બાધીને રહેતો હતો, ઇટલીમા એ રાજદ્રોહી ગણાતો હોવાથી કોઈ એને સહાયતા આપવા તૈયાર થયુ નહિ, એના એ નિર્જન વાસમા જઇને તેની સંભાળ લેવાની કોઈની હિંમત ચાલી નહિ. મેઝિની ઈંગ્લેંડમા પણ ઘણુ રહ્યો હતો અને ત્યાં અનેક સ્ત્રી–પુરુષો એના પ્રત્યે સ્નેહ અને સહાનુભૂતિ દાખવતા હતા પર્વત ઉપર દેશવટો વેઠતા એ માંદો પડયો અને એ મંદવાડના સમાચાર ઇંગ્લેંડ પહોચ્યા, ત્યારે ત્યાની એક સહૃદયા રમણીએ તેની પાસે જઇ તેની સારવાર કરી તેને સાજો કરવાનો સંકલ્પ કર્યો એ સ્વીટ્ઝરલેંડ ગઈ અને પર્વતની ખીણ પાસે પહોચી ત્યાથી એક ભોમિયાને સાથે લઇને હાથમાં લકુસહિત એણે ઊંચા વિષમ પર્વત ઉપર ચઢવા માંડ્યુ રસ્તો ઘણો ખડબચડો હતો. બરફ બધે પથરાઇ ગયો હતો એવી અવસ્થામા પર્વત ઉપર ચઢવુ એ જીવને જોખમમા નાખવા જેવું હતું એક સુકુમારીને માટે તો તે લગભગ અસાધ્ય જેવુંજ હતું, પરંતુ એ અબળાના હૃદયમા પર-સેવાની ધગશ જાગી હતી, સંસારના એક મહાપુરુષના મંદવાડમાં

२०१–एक स्वयंसेविकानी ऊंडी समजण अने भारे धगश

ઇટલીનો પ્રસિદ્ધ દેશભક્ત સ્વીટ્ઝરલેંડમા દેશનિકાલની સજા ભોગવી રહ્યો હતો ઇટલીના ઉદ્ધાર માટે–ઇટલીની સ્વતત્રતા માટે એણે બીડું ઝડપ્યું હતુ. સ્વદેશભક્તોનો માતૃભૂમિ પ્રત્યેનો પ્રેમ રાજસત્તાથી સાંખી શકાતો નથી, કેમકે એમની દૃષ્ટિમા સ્વદેશપ્રેમ એ રાજ્યદ્રોહ થઇ પડે છે અને તેઓ દેશના નેતાઓને અનેક પ્રકારના દુઃખ દેવામાજ પોતાની સલામતી સમજે છે મેઝિની પણ રાજસત્તાનો ભોગ થઇને સ્વીટ્ઝરલેંડમા એક નિર્જન પર્વતમાં ઝૂપડી બાધીને રહેતો હતો, ઇટલીમા એ રાજદ્રોહી ગણાતો હોવાથી કોઈ એને સહાયતા આપવા તૈયાર થયુ નહિ, એના એ નિર્જન વાસમા જઇને તેની સંભાળ લેવાની કોઈની હિંમત ચાલી નહિ. મેઝિની ઇંગ્લેંડમા પણ ઘણું રહ્યો હતો અને ત્યાં અનેક સ્ત્રી–પુરુષો એના પ્રત્યે સ્નેહ અને સહાનુભૂતિ દાખવતા હતાં પર્વત ઉપર દેશવટો વેઠતા એ માદો પડયો અને એ મંદવાડના સમાચાર ઇંગ્લેંડ પહોચ્યા, ત્યારે ત્યાની એક સહૃદયા રમણીએ [illegible] પાસે જઇ તેની સારવાર કરી તેને સાજો કરવાનો સં[illegible] [illegible]

તેની સેવા કરીને તે સાજોતાજો થાય તેમ કરવું, એ તેના હાથે થતા દેશકલ્યાણમાં અગત્યનો ભાગ લેવા બરાબર તેને સમજાઇ ચૂક્યું હતું. આવી ઊંડી સમજણ અને નિઃસ્વાર્થ સેવાવૃત્તિને લીધે તેના મનમા તેમજ શરીરમાં પણ અદ્ભુત બળનો સંચાર થયો. અનેક વિઘ્નોને ઓળંગીને તે મેઝિનીની ઝૂંપડી આગળ જઇ પહોંચી. ત્યાં જતા સુધીમાં તો તે થાકીને ધરણી પર ઢળી પડી. ભોમિયો તેને ઘરમાં લઇ ગયો. મેઝિનીએ જોયુ કે, એક અંગ્રેજ મહિલા તેની માવજત કરવા સારુ આવી છે, ત્યારે તેના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ. એ અગ્રેજ મહિલાએ બહુજ કાળજીથી મેઝિનીની સેવાચાકરી કરી. એની પ્રેમમય સેવાથી એ મહાન દેશભક્ત વીર જલદી સાજો-તાજો થઇ ગયો

ધન્ય છે એ પરોપકારી અંગ્રેજ મહિલાને !!

('ચિલ્ડ્રન્સ બૂક ઓફ મોરલ લેસન્સ'માથી)

૨૦૨-ખુશરો પરવેઝના ગવૈયાની હાજરજવાબી

ખુશરો પરવેઝના દરબારમાં એક ઘણોજ હોશિયાર ગવૈયો હતો. એનું નામ બારબદ હતુ. ઈરાનના ગવૈયાઓમા એનું નામ બહુ પ્રખ્યાત હતુ. બારબદ સિતાર બજાવવામાં જેટલો હોશિયાર હતો, તેટલો ગાવામા નહોતો તેની પાસે એક ગુલામ હતો, જે ગાવામાં એક્કો હતો. બારબદ કોઇ કોઇ વખત એને પોતાની સાથે બાદશાહના દરબારમા લઇ જતો હતો બાદશાહ ઘણીજ ખુશીથી એનુ ગાયન સાભળતો. ધીમે ધીમે બાદશાહને ગુલામનું ગાવું એટલું બધુ પસદ પડી ગયુ, કે હમેશા એના સંગીતની એને ઇચ્છા રહેતી. હવે એને બારબદની સિતાર ઉપર એટલો બધો પ્રેમ ન રહ્યો.

બાદશાહનું મન આ પ્રમાણે પોતાના ઉપરથી ઊતરીને ગુલામની કળા ઉપર ચોટયું છે, એ જોઈ બારબદ અદેખાઈનો મારો બળી જવા લાગ્યો ગુલામ ઉપર હવે એ અંદરખાનેથી ઇર્ષ્યા કરવા લાગ્યો અને એક દિવસ લાગ જોઇને ગુપ્ત રીતે તેને મારી નખાવ્યો.

ગુલામનુ ગાયન સાંભળવાનું બંધ થવાથી, પરવેઝને ઘણોજ શોક થયો એણે બારબદને પૂછ્યું કે, "કેમ ઉસ્તાદ! તમારો ગુલામ હાલ જણાતો નથી, એના શા સમાચાર છે?" બારબદે ઢોંગ કરીને જવાબ આપ્યો કે, "હજૂર! એ તો ઘણો બેઇમાન નીવડયો ઘણા દિવસથી મને એની તરફના કાંઇ સમાચાર મળ્યા નથી. એ તો કોણ જાણે કયાંય નાસી ગયો છે." બાદશાહને એથી ચિંતા ઉત્પન્ન થઇ અને એની તપાસ કરવા સિપાઇઓ મોકલ્યા આખરે બારબદનું કપટ એના જાણ્યામા આવી ગયું. હવે એ બારબદ ઉપર ઘણોજ ગુસ્સે થયો. એણે તરતજ ગવૈયાને દરબારમાં બોલાવી મગાવ્યો અને ધમકાવીને પૂછ્યુ કે, "કેમ બેઇમાન દુષ્ટ! તેં આવુ હત્યારુ કામ કેમ કર્યું? બિચારા ગુલામે તારું શુ બગાડયુ હતુ? તારી સિતાર સાભળવામા મને જેટલી મજા આવતી હતી, તેટલીજ એના ગાયનથી આવતી હતી. તે હવે મારો અડધો આનદ ધૂળમા મેળવી દીધો, માટે એ કસૂરની તને એજ સજા છે કે, તને કતલ કરી નાખવામાં આવશે"

પોતાનુ પોગળ ઊઘડી જવાથી બારબદ થરથર કંપવા લાગ્યો, પણ એ ચતુર પુરુષ હતો. થોડીકજ વારમાં હિંમત લાવીને તે બોલ્યો કે, "હજૂર! મે તો ક્રોધ અને અદેખાઇના આવેશમા આવી જઇને આપની જિંદગીનો અડધોજ આનંદ ધૂળમા મેળવી દીધો છે, પણ આપ તો હવે બાકીની અડધી મજા પણ પોતાનેજ હાથે ધૂળમા મેળવવા બેઠા છો! (અર્થાત્ જો હું જીવતો નહિ રહુ

તો આપને એવી સરસ સિતાર સાંભળવાનું ટળી જશે.) એ શું દુઃખની વાત નથી?"

એ સાંભળતા વારજ ખુશરોનો ગુસ્સો ઠંડો પડી ગયો. એણે બારબદનો અપરાધ માફ કરી દીધો. બારબદ ધીરજ ધરીને બાદશાહની સાથે એવી વાતો ન કરત, તો એનો જીવ કદી પણ બચત નહિ.

હાજરજવાબી પણ એક સારો ગુણ છે.

('મનોહર ઐતિહાસિક કહાનિયા'માથી)

૨૦૩-गांधीजीनी असाधारण क्षमा

મહાત્મા ગાંધીજી આફ્રિકામા હતા, એ વખતે આત્મસન્માનને ખાતર ત્યાના હિંદુઓ સરકારની સાથે લડી રહ્યા હતા. ત્યાની સરકાર ભારતવાસીઓ ઉપર જુલમ કરી રહી હતી. મહાત્માજી તેમના આગેવાન તરીકે સત્યાગ્રહની લડાઈ લડી રહ્યા હતા. સરકાર થોડીક નમી, તેથી મહાત્માજી સમાધાન પર આવવાને તૈયાર થયા.

હિંદુ-મુસલમાન બધા એ વખતે મહાત્માજીના ઝડા નીચે હતા. એક પઠાણને લાગ્યું કે, ગાધીજી સરકાર તરફ વધારે ઝુકી ગયા છે. એ વિચારથી એ ગાંધીજી ઉપર ઘણોજ ચિડાયો અને ગુસ્સાના આવેશમા એક દિવસ મહાત્માજીને ખૂબ માર્યા. માર એટલો બધો સખ્ત પડ્યો હતો કે, કેટલાક મહિના સુધી તો એમને ખાટલાવશ રહેવુ પડ્યું. લોકોએ ઘણુંયે કહ્યું, પણ ગાંધીજીએ એ પઠાણની વિરુદ્ધ કાઇ પણ પગલાં ન લીધા

એક દિવસ એજ પઠાણ આવીને એમના ચરણમા પડ્યો, બહુજ રોયો અને માફી માગી. એ વખતે એને ખબર પડી ગઇ હતી કે, મહાત્માજીનો સરકારની સાથે સમાધાન કરવામાં શુદ્ધ

હેતુ હતો. મહાત્માજી પણ જાણુતા હતા કે, પઠાણુના અત્યાચાર-મા વૈરભાવ નહોતો. ઉદ્દેશની બાબતમા ગેરસમજ થયાથીજ એણે એ કૃત્ય કર્યું હતું, પરંતુ એવે પ્રસગે ક્રોધના આવેશમાં ન આવતા ક્ષમા કરવી એ વીરપુરુષોનુ લક્ષણ છે

(શ્રીરામદાસ ગૌડકૃત 'હિદી વાચનમાળા'માથી)

૨૦૪–तमाकुना उपयोगथी थती हानि

દારૂ, અફીણુ, ગાજો, ભાગ, ચડસ અને તમાકુ એ માદક પદાર્થો છે. આપણા દેશના દુર્ભાગ્યે માદક પદાર્થોનો ઉપયોગ વધતોજ જાય છે. તમાકુની બીડી અને સિગારેટ તો ઘેરેઘેર થઈ ગઈ છે. કુમળી વયના બાળકો એના ઉપયોગથી પોતાની તદુર-સ્તીનું સત્યાનાશ વાળી રહ્યા છે. રશિયાના પ્રસિદ્ધ મહાપુરુષ કાઉન્ટ ટૉલ્સ્ટૉય તમાકુના નશાને દારૂ કરતા પણ વધારે ખરાબ ગણુતા હતા.

એ લખે છે કે, "એક મનુષ્યના મનમા એક દિવસ પોતાની સ્રીનુ ખૂન કરવાનો વિચાર ઉત્પન્ન થયો છરો બહાર કાઢયો, મારવા તૈયાર થયો, પણ એટલામા હૃદયમા પશ્ચાત્તાપ ઉત્પન્ન થયો અને તેથી તરતજ તે પાછો હઠ્યો ત્યાર પછી એ સિગારેટ પીવા બેઠો; પરતુ સિગારેટમા પણ તમાકુમા બીજી વસ્તુઓ પેઠે જે એક જાતનુ ઝેર રહેલુ છે, તે ઝેરની અસરથી તેની અક્કલ ઉપર તર-તજ ગાઢ પડદો પડી ગયો અને તેજ વખતે તેણે પત્નીનુ ખૂન કર્યું !"

આવા આવા અનેક પ્રકારના નુકસાન તમાકુના ઉપયોગથી થાય છે. પાચનશક્તિ પણ ધીમે ધીમે બગડતી જાય છે, ભોજનમા રુચિ ઘટતી ચાલે છે અને મોઢું પણ દુર્ગંધ મારે છે.

સમજુ મનુષ્યોએ તો હુક્કા–બીડીથી તેમજ જરદાથી અને

સિગારેટથી પણ સદા દૂરજ રહેવું જોઈએ અને નાનાં બાળકોને તો તેનો સ્પર્શ પણ કરવા દેવો જોઇએ નહિ.× (મહાત્મા ગાંધીજી)

૨૦૫-મહાત્મા ગાંધીજીનો રાજાઓને ઉપદેશ

કાશીના હિંદુ વિશ્વવિદ્યાલયનો પાયો નાખવાનુ મુહૂર્ત થયું, ત્યારે ભારતભૂષણ પંડિત મદનમોહન માલવિયાજીએ ઘણો મોટો સમારભ રચ્યો હતો દેશના સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાનો, માતૃભૂમિના અનન્ય સેવકો તથા ભારતીય નરેશો તેમના આમંત્રણને માન આપીને ત્યા પધાર્યા હતા. રાજા-મહારાજાઓ એ પુણ્યપ્રસગે પણ પોતાના હીરા, મોતી આદિ ઝવેરાતના અલકાર તથા ઝગમગાટવાળા કીમતી કસબી પોશાકમા અલકૃત થઇને આવ્યા હતા. એ વખતે ઠાઠ એવો હતો કે, કોઇ પરદેશી તેનુ અવલોકન કરી રહ્યો હોત તો તેને એમજ લાગત કે, ભારતવર્ષની દરિદ્રતાની જે વાત મહામાન્ય દાદાભાઇ નવરોજજી અને વિલિયમ ડિગ્બી કરતા હતા અને જેનો ઉલ્લેખ કોંગ્રેસવાળાઓ હમેશા કરે છે તે બધી જૂઠી છે. મહાત્મા ગાંધીજીના ચિત્ત ઉપર આ બનાવની બહુજ અસર થઈ. દેશી નરેશો પ્રત્યે એમને સદ્ભાવ છે અને તેઓ ખરે રસ્તે ચાલી પોતાની પ્રજાની અને સાથે સાથે દેશની ઉન્નતિ કરે એવી તેમની અભિલાષા છે એ અભિલાષાથી પ્રેરાઇને તેમણે પોતાનુ વ્યાખ્યાન આપતા નરેન્દ્રોને ઉદ્દેશીને કહ્યું હતુ કે, "શ્રીમાનો! આ ઝવેરાત આપના શરીર ઉપરથી ઉતારી નાખો અને ભૂખમરાથી પીડાતા દીન-ગરીબ ખેડૂતો જે સેંકડે પંચોતેરની સંખ્યામા તમારા રાજ્ય-

× વાચનાર! તમને પણ એક યા બીજા રૂપમા તમાકુનો છંદ લાગી ચૂક્યો હોય તો તરતજ છોડી દેજો ધીમે ધીમે છોડીશુ, એવી ખોટી દુરાશામાં રહેતા નહિ —સંપાદક

મા છે, તેમના સુખ સારુ વાપરો. એમનીજ ખરા પરસેવાની કમાણીનુ આ ફળ છે. એ અલંકાર આપના શરીરના શણગાર સારુ નથી. એ એમનો ખોટો દિવસ આવે, ત્યારે મદદ કરવા સારુ આપની પાસે અનામત મૂકેલી થાપણ સમાન છે

વાત તદ્દન ખરી છે. સારા રાજાઓ રાજ્યની સંપત્તિને એક અનામત થાપણ સમાનજ ગણે છે અને પોતાના અંગત મોજશોખમાં તેનો ઉપયોગ ન કરતાં પ્રજાના કલ્યાણાર્થેજ તેને વાપરે છે.

(શ્રીરામદાસ ગૌડકૃત 'હિંદી વાચનમાળા'માથી)

૨૦૬–संतानोनां शिक्षण अने सद्‌गुण माटे केवी काळजी जोईए?

૧–શિક્ષણ માટે અસાધારણ કાળજી

મહારાણી મેરીના માતુશ્રી ડચેસ ઑફ ટેક, છોકરાઓ સારી રીતે રમતગમત કરે, એવું ઇચ્છતા હોવા છતા પણ એની ખાતર એમના અભ્યાસમા જરા પણ ખલેલ ન આવે, તેની હમેશાં કાળજી રાખતા હતાં એક દિવસ કોઇ સ્નેહીને ત્યાથી છોકરાઓને રમવા જવાનુ નિમંત્રણ આવ્યુ તેના ઉત્તરમા તેમણે લખી મોકલ્યુ કે, "છોકરાને તમારે ત્યાની રમતગમતમા મોકલવા સામે મને બીજો તો કાઇ વાંધો નથી, પરંતુ આ અઠવાડિયામા બે દિવસ તેઓ બીજે ઠેકાણે જઈ આવેલા છે તેથી ફરીને તેમનો વખત એમા જાય તો અભ્યાસમા ઘણો અંતરાય પડી જાય મારો હેતુ તમે સમજશો અને તેમને નહિ મોકલવા માટે માફ કરશો."

૨–દાનધર્મનું શિક્ષણ આપવાની ઉત્તમ રીત

સમ્રાજ્ઞી મેરીના માતાપિતા ડ્યૂક અને ડચેસ ઑફ ટેક, કેનસિંગ્ટનના રાજમહેલમા રહેતા હતા, ત્યારે મિ. બુલોક અને ત્યાના

પુરોહિત છોકરાંને ધર્મશિક્ષણ આપતા હતા. ધર્મનું શિક્ષણ કેવળ પુસ્તકોમાંથીજ અપાતું નહિ, પણ પોતાના વ્યાવહારિક દૃષ્ટાંતથી અપાતું.

પુરોહિત ભણાવવા આવે ત્યારે અભ્યાસ કરવાના ઓરડામાં ડચેસ છોકરાને એકઠાં કરતાં અને અભ્યાસ પૂરો થયા પછી દાનની માગણી માટે જેમની અરજીઓ આવી હોય, તેમને લગતી પૂછપરછ કરતા તથા તેમની હાલતની તપાસ કરવાનું કહેતા. છોકરાઓના દેખતાં એવી વાતચીત કરવાનો હેતુ એ હતો કે, છોકરા ગરીબોનું સંકટ અને બીજાઓની જરૂરિયાતો સમજતા શીખે. વળી એ પુરોહિતની સાથે છોકરાંને ગરીબોની સ્થિતિ નજરે જોવા મળે તે માટે તેમને ઘેર પણ મોકલવામાં આવતાં. એક વખત તો પુરોહિતની સાથે એક ગરીબ કુટુંબને ઘેર ભોજનની સામગ્રી મોકલવામાં આવી હતી અને ગરીબ કુટબ કેવા આનંદથી તેનો ઉપયોગ કરે છે, તે જોતા રહેવાની છોકરાંઓને સૂચના કરવામા આવી હતી. આ પ્રમાણે થવાથી સમ્રાજ્ઞીને બચપણમાથીજ ગરીબોની મુશ્કેલીઓ સમજવાનો અને દુઃખની તપાસ કરવાનો મહાવરો પડચો છે.

૩–ગરીબો પ્રત્યે દિલસોજી શીખવવાની સરસ રીત

સમ્રાજ્ઞી મેરી બાલ્યાવસ્થામા કુમારી મેના નામથી ઓળખાતાં હતાં એ અને એમના માતાજી ઘણુ ખરું સાથેજ ફરવા જતા એક વાર તેઓ રીચમડ પાર્કમા ફરવા ગયા હતા, ત્યાં એક ગરીબ ઘરડી ડોશી ઝાડ નીચે પડેલા સૂકા લાકડાં વીણતી તેમને જણાઇ. ટાઢ પુષ્કળ પડતી હતી અને ડોશી લાકડાં વીણવાંથી કંટાળી ગઈ હોય એવી દેખાતી હતી ડચેસ તરતજ તેની મદદે ગયાં અને નીચાં નીચા ડાળ ઉપરના સૂકાં લાકડા પોતાની છત્રીથી તેને માટે પાડવા લાગ્યા અને પ્રિન્સેસ મેરી તેમણે પાડેલા લાકડાં

વીણીને એકઠા કરવા લાગ્યાં. આ પ્રમાણે મા—દીકરીએ સપાટાબંધ એક ભારો ચીટિયા એકઠાં કરી આપી હસતે ચહેરે તેને ઘેર મોકલી.

૪—દુઃખીઓને મદદ આપવાનું શિક્ષણ

પ્રિન્સેસ મેરી અને તેમના માતુશ્રી એક વાર લંડનના એક બાગમાં ફરતા હતા. એવામા એક છોકરી મોટો ચકરાવો ન ખાવો પડે તે માટે પોતાની ઠેલણગાડીને તારની વાડમાંથી પેલી તરફ લઈ જવાને મથતી તેમણે જોઇ પેલી છોકરીએ બેત્રણ વાર ઠેલણ-ગાડીને તારમાથી પેલી તરફ જાય એમ હડસેલી, પણ કાંઇ વળ્યું નહિ, તેથી નિરાશ થઇને તે પાછી ફરતી હતી, એટલામા ડચેસ તેની પાસે ગયા અને કહ્યુ કે, “ હુ ધારું છું કે, અમે તને મદદ કરી શકીશું. જો તું બાળકને ઠેલણગાડીમાથી લઇ લે તો હુ અને મારી પુત્રી ગાડીને ધકેલી તારની પેલી તરફ કાઢી આપીએ.” આ મદદને માટે તે છોકરી તેમની બહુજ આભારી થઈ, પણ એ વખતે તેને ખબર પણ ન પડી કે, તેને મદદ આપનાર બાનુઓ ડચેસ ઓફ ટેક અને પ્રિન્સેસ મેરી જેવી રાજવંશી રમણીઓ હતી.

ઉપલી હકીકત ઉપરથી જણાશે કે, એ રાજવંશી બાનુને પણ પોતાના બાળકોને ઉચ્ચ સંસ્કારથી વિભૂષિત બનાવવા માટે કેટલી બધી કાળજી હતી આપણા દેશમા તો રાજાઓ અને ધનિકો એથી વિરુદ્ધના ગુણોજ પોતાના બાળકોમા ખીલવે છે. તેઓ તો એમજ માનતા લાગે છે કે, આજ્ઞાપાલન, સાદાઇ, આત્મસંયમ આદિ ગુણો તો ગરીબ માણસોને માટેજ છે. અમારા છોકરાંઓને એની શી જરૂર ?



૨૦૭–મહારાણી મેરીની ગરીબોને માટે લાગણી

૧–ગરીબો માટે પહેરણ ગૂંથવાની તેમની કાળજી

દીનદરિદ્ર લોકો માટે શહેનશાહ બાનુને ઘણીજ લાગણી છે. ધનથી તો ગરીબોની સેવા ઘણા રાજવંશીઓ કરે છે; પરંતુ સમ્રાજ્ઞી મેરી તો તન, મન અને ધનથી તેમની સેવા કરે છે. કુંવારા હતા ત્યારથીજ તેઓ પોતાને હાથે સીવેલા ઘણાં કપડાં ગરીબ સ્ત્રીઓ તથા બાળકોને ભેટ આપતા હતા. પરણ્યા પછી પણ વર્ષોવર્ષ લગભગ સાઠ 'પહેરણો' ભરીને તૈયાર કરે છે. આટલાં બધા કપડા તેઓ કેવી રીતે તૈયાર કરે છે અને એટલો વખત પણ કેમ મેળવે છે, તે સંબંધી પ્રશ્ન પૂછવામાં આવતા તેમણે એક વાર જણાવ્યુ હતુ કે, "મારા ઓરડાઓમાં હું પહેરણ ભરવાનો સામાન રાખું છું અને જ્યારે જ્યારે મને જરા પણ વખત મળે છે, ત્યારે તરત તે કામ હાથમાં લઉં છું. વળી રાત્રે મારા પતિ જ્યારે વાચવા બેસે છે, ત્યારે હું વાચન સાભળતી જાઉં છુ, વાત કરતી જાઉ છુ અને 'પહેરણ' પણ ગૂંથતી જાઉં છું."

આપણા દેશની મોટા ઘરની મહિલાઓ સમ્રાજ્ઞીના જીવન ઉપરથી કાંઇ ધડો લેશે ખરી કે?

૨–મહારાણીનો બાળકો પ્રત્યે પ્રેમ

સમ્રાજ્ઞીને બાળકો પ્રત્યે ઘણોજ પ્રેમ છે. તેમાંયે લૂલાં–લંગડા બાળકો માટે તો તેઓ બહુજ લાગણી ધરાવે છે. તેમના માતૃ ભાવ અને સમયસૂચકતાનો એક પ્રસગ જાણવા જેવો છે.

લંડનની વેસ્ટ એન્ડની દુકાનમાં કેટલીક ખરીદી કરી બહાર નીકળતાં સમ્રાજ્ઞીએ એક નાના છોકરાને તેની માતાની પાસેથી છટકી જતા જોયુ તરતજ તેમણે તેને ઉપાડી લીધું અને તેનાં

માબાપને સોંપ્યું. શહેનશાહ એડવર્ડના મૃત્યુ પછી મળેલા દિલાસાપત્રોમા એ બાળકની માતાનો પણ પત્ર હતો, કે જેમા એણે ફરી ફરીને મહારાણીનો આભાર માન્યો હતો.×

૨૦૮–સાચા મહાપુરુષ કેવા હોય છે?

૧–ગરીબના અનાદરથી સંત ફ્રાન્સિસને થયેલો પસ્તાવો

મહાન સાધુ પુરુષ ફ્રાન્સિસ ઈ. સ. ૧૧૮૨માં જન્મ્યો હતો. તેનો પિતા મોટો વેપારી હતો, એટલે તેણે વિદ્યાભ્યાસ બહુ કર્યો નહિ અને એશઆરામ તથા ભોગવિલાસમાંજ જીવનનો આરંભ કર્યો હતો; પરતુ એ વિલાસવૈભવમા પણ તેનો આત્મા તદ્દન સૂતેલો નહોતો. કોઈક વાર પોતાની આસપાસના ગરીબોનું સંકટ જોઇને તેનું અંતર ભીનું થતુ અને પોતે મોજશોખમા જેટલું ખર્ચ કરે છે, તેટલાથી તો કેટલાયે ગરીબોને રોટલો પૂરો પડે, એવો તેને વિચાર આવ્યા કરતો

એક દિવસ પોતાના પિતાની દુકાનમા તે બીજા વેપારીને મખમલ, કિનખાબ વગેરે વેચતો હતો, એટલામા એક ભિખારી ભીખ માગતો આવ્યો. મખમલનો સોદો બહુ કાળજીથી થઇ રહ્યો હતો, ત્યા પેલાએ ભીખનો પોકાર કર્યો, તેથી કદાચ બંને સોદાગરોને ચીડ ચડી હશે, એટલે ભિખારીને કાઢી મૂકવામા આવ્યો. પણ સોદો થઈ ગયો, એટલે ફ્રાન્સિસે ડોકિયુ કર્યું તો પેલો ભિખારી નહોતો "પૈસાની ભાજગડમાં બારણે આવેલા યાચકને કાઢ્યો! મારા જેવો કઠોર કોણ? શું એ યાચક કરતા આ વેપારી વધારે?" આમ વિચારતો તે પોતાની બેઠક પરથી કૂદ્યો, મખમલ મખમલને ઠેકાણે રહ્યુ અને તેણે તો પેલા ભિખારીની

× આ તથા આમાના બીજાં મહારાણી સબધી દૃષ્ટાંતો ગ. રા. મણિલાલ છગનલાલ ભટ્ટરચિત 'શહેનશાહબાનુ મેરી'માથી લીધા છે

।નો રક્તપિત્તિયાં પ્રત્યે પ્રેમ

રોમના યાત્રા કરી આવ્યા પછી ફ્રાન્સિસ એક દિવસ ઘોડે બેસીને જતો હતો, ત્યા રસ્તામા દૂરથી કોઇ આવતું જણાયુ અને તેને જોઇને તે ચમકયો. એ માણુસ રક્તપિત્તિયો હતો. તે વેળા રક્તપિત્તનો રોગ આજે મનાય છે, તેના કરતાં પણ વધારે ભયંકર માનવામા આવતો. તેના પડછાયાથી પણ લોકો ડરતા. ફ્રાન્સિસને પણ એ રોગનો ઘણોજ ડર હતો તેથી ઘોડાને તેણે પાછો વાળ્યો; છતાં તેનુ અંતર તો તેને ડંખવાજ લાગ્યું. શૂરાતનની લડાઇમાં જનાર અને ગમે તેવી આફતોને પણ ન ગણકારનાર આમ એક પીડાતા રોગીથી ભાગે? તેણે ઘોડો પાછો ફેરવ્યો અને પેલા રોગીની પાસે પહોચતાવારજ ઘોડા ઉપરથી કૂદી પડી તેને ભેટી પડ્યો. તેના ખોળામાં પોતાનુ ખિસ્સુ ખાલી કર્યું અને તેનો હાથ ચૂમ્યો. પોતાના ભય ઉપર આવો અપૂર્વ વિજય ઈશ્વરે અપાવ્યો, તે માટે તેનો ઉપકાર માનીને તે પાછો ઘોડા ઉપર બેસી ચાલ્યો ગયો.

એ દિવસનો ઉમળકો ક્ષણિક નહોતો, એમ સિદ્ધ કરવા માટે તે રક્તપિત્તિયાંની ઇસ્પિતાલમાં ગયો. તેમને સૌને મળ્યો, પ્રેમથી વાતો કરી અને તેમની સેવામાટે પ્રતિજ્ઞા લીધી

૩–સંત ફ્રાન્સિસને ધર્મગ્રંથમાંથી મળેલી સેવાવ્રતની પ્રેરણા

સંત ફ્રાન્સિસ પોતાના બે મિત્રોસહિત સંસારની જંજાળ

તથા અનિત્ય સુખનો ત્યાગ કરી દઈને અલગ ઝૂંપડી બાંધીને રહેતા હતા. રક્તપિત્તિયાંની ઇસ્પિતાલની પાસેજ એમની એ કુટિર હતી એ ગંદા રોગથી પીડાતા દર્દીઓના ઘા ધોવા, સાફ કરવા, તેમને નવરાવવા–ધોવરાવવા, બીજા માંદાઓની સેવા કરવી વગેરે કામોમાંથી કાંઇ સમય મળે તો તેમાં ભાવી જીવનના સ્વપ્નો એ ત્રણે જણ જોતા હતા.

એ અરસામાં એવું બન્યું કે, ફ્રાન્સિસને ભાવી જીવનની દશા હાથ લાગી. દેવળમાં તે પ્રાર્થના કરવા ગયો હતો, તે વખતે બાયબલ વંચાતું હતું. બાયબલનું એક વચન તેના હૃદયમાં ઊંડું ઊતરી ગયું. જાણે ઈસુખ્રિસ્ત એના કાનમાં જાતેજ એ ઉપદેશ આપી રહ્યા હોય, એમ એને લાગ્યું તે વચન એ હતું કે, " જ્યાં જ્યાં જાઓ ત્યાં ત્યાં કહેતા જાઓ કે, ઈશ્વરનું રાજ્ય આંખ આગળ છે. માંદાની સેવા કરો, રક્તપિત્તિયાને સાફ કરો અને ભૂતપ્રેતાદિવાળાઓને મુક્ત કરો તમને જે કાંઇ (તન, મન, ધનવગેરે) છૂટે હાથે મળ્યું છે, તે તમે પણ બીજાઓની સેવામાં છૂટે હાથે આપી દો અને સેવા માટે નીકળી પડો સાથે દમડી જેટલું પણ દામ ન રાખશો, ન ઝોળી રાખશો કે ન બે પંચિયા કે ન બે કોટ, ન જોડા કે ન તો લાકડી પણ રાખશો. ઈશ્વરના મજૂરને તેની લાયકાત જેટલી મજૂરી મળીજ રહે છે "

આ છેલ્લા શબ્દોમાં અચળ શ્રદ્ધા રહેલી છે સેવાના પરમ ગહન ધર્મનું વ્રત લેનારને માટે એ અનુપમ ભાથું છે, એ ભાથાને લઇને ફ્રાન્સિસે પોતાનું સેવાજીવન શરૂ કર્યું અને દુ ખી તથા રોગીઓની સેવા કરવા સારુ એ તથા એના મિત્રો જગતમાં નીકળી પડયા

૪–સંત ફ્રાન્સિસ અને તેના સાથીઓની જનસેવા

લોકોના ઉપદેશક થવું એ તો સહેલું છે, પણ તેમની સેવા

અનેક ફૂલ પાસે ભમી ભમીને પેટ ભરે છે, તેમ અમે પણ ઘેરેઘેર ભિક્ષા માગીને પરોપકારાર્થે દેહ ગાળીએ છીએ."

એમના ઉપદેશની રાજા ઉપર ભારે અસર થઈ અને ગરીબ રૈયતનું સંકટ નિવારવા સારુ એ દર વર્ષે એક કરોડ સોનાના સિક્કા વાપરવા લાગ્યો.× ('નવજીવન'ના આધારે)

२१०–महात्मा कोन्फ्यूशियसनी अति उत्तम उपदेशपद्धति

આજથી લગભગ અઢી હજાર વર્ષ પૂર્વે (વિક્રમ સંવતના ૪૯૪ વર્ષ પૂર્વે) ચીન દેશમા મહાત્મા કૉન્ફ્યૂશિયસનો જન્મ થયો હતો એમના ઉપદેશો અને લેખોથીજ ચીનાઓનુ રાષ્ટ્રીય સંગઠન થયુ હતું. અત્યારે પણ આશરે ચાલીસ કરોડ લોકો એમના પ્રત્યે પૂજ્યદૃષ્ટિથી જુએ છે અને તેમના ઉપદેશ ભાવભક્તિપૂર્વક વાંચે છે

એ મહાન ઉપદેશકનો એવો સ્વભાવ હતો કે, કોઈ પણ વાતનો બીજાને ઉપદેશ આપતા પહેલાં પોતે એ ગુણ તથા સદાચારને સાધી લેતા. 'परोपदेशे पांडित्यम्' એ નહોતા બતાવતા. બાલ્યા-

× અમે આ ઘોર કળિયુગથી ભરેલા ભેખધારીઓ તો હવે ધનવાનોનાં ધન મઠમંદિરના બહાને, અન્નક્ષેત્રના નામે અને અનેક પ્રકારે અમારાજ ચરણમા મુકાવીએ છીએ અને પછી ગમે તેમ સ્વચ્છંદે વર્તીએ છીએ' અમે આ પ્રકારના ભેખધારીઓ કરતા તો અમુક વિભાગના જૈન ભેખધારીઓ કેટલા બધા સારા છે કે કનક–કામિનીથી મહંતીથી, માલિકીથી અને ઊંચકાય તેથી વધારે સામાનથી દૂરજ રહે છે, કોઇને ત્યા બેસીને જમતા નથી, તેમજ બને ત્યાસુધી એક ઘરનુ અન્ન પણ લેતા નથી અને પીવાનું જળ સુધ્ધા બીજાઓનુજ માગી લાવીને પીએ છે. –સંપાદક

વસ્થાથીજ એમણે એ આદર્શ પોતાની આગળ રાખીને પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે, "જે કામ હુ જાતે નહિ કરતો હોઉ તે કરવાનો બીજાને ઉપદેશ કદી નહિ કરુ." પાછળથી એમણે પોતાના શિષ્યોને પણ એજ ઉપદેશ આપ્યો હતો કે, "જે વાતનુ તમે પોતે પૂરુ પાલન ન કરતા હો, તેવી વાત બીજાને કદી શીખવશો નહિ."

એવા કર્મવીરોનાજ ઉપદેશોની અસર થાય છે, બાકી "પોથીમાના રીગણા"નો ઉપદેશ કરનારા ઘણાયે કથાકારો, શિક્ષકો, ઉપદેશકો રાત્રિદિવસ કામ કરે છે, છતાં દેશમા નીતિ અને ધર્મની વૃદ્ધિ થતી નથી.

મહાત્મા કૉન્ફ્યૂશિયસને એક વાર કોઈ શિષ્યે પૂછ્યુ કે, "કોઈ એક એવો શબ્દ છે, કે જે વડે મનુષ્યનુ પૂરેપૂરુ કર્તવ્ય જાહેર કરી શકાય?" મહાત્માએ કહ્યું કે, "હા, એક શબ્દ છે 'પરસ્પરતા' અર્થાત્ જો તમે બીજાઓ પાસેથી સારા વ્યવહારની આશા રાખતા હો તો તમે પણ બીજાઓ પ્રત્યે સદ્વ્યવહાર કરો. [શ્રીરામદાસ ગૌડના પુસ્તક ઉપરથી]

૨૧૧–પાછળથી પસ્તાવો કર્યે શું થાય?

એક દિવસ એક સ્ત્રી સત ફ્રાન્સિસની પાસે ગઈ અને કહેવા લાગી કે, "મારી જીભ ઘણી ખરાબ છે, મારાથી બીજાઓને માટે એટલુ બધું ભૂડુ બોલાઇ જવાય છે, કે જે મારે કદી ન બોલવુ જોઇએ. હવે મને ઘણો પસ્તાવો થાય છે પણ શું કરુ?" સત ફ્રાન્સિસે તેને બજારમા જઇને એક મરઘી લાવવાનુ કહ્યુ અને સૂચવ્યું કે, "આવતી વખતે એના પીછાં એકે એકે કરીને તોડીને રસ્તામા નાખતી આવજે" પેલી બાઇએ એમજ કર્યું અને પીછા વગરની મરઘી સાધુની આગળ રજૂ કરી સતે કહ્યુ કે, "પુત્રિ!

હવે તું એ ને એજ રસ્તે પાછી જા અને પીંછાં પાછાં વીણીને ખોસી દે." પેલી સ્ત્રીએ કહ્યું કે, "મહારાજ! એ તો મારાથી ન બની શકે." સત ફ્રાન્સિસે કહ્યું કે, "સાચાબોલી દીકરી! એવીજ રીતે તેં તારા અપશબ્દોથી બીજાઓને જે હાનિ પહોચાડી છે, તેનો બદલો તારા માત્ર એકલા પશ્ચાત્તાપથી તો વળીજ શકે નહિ. જે થઈ ગયુ તે તો થઈજ ગયું. હવે તો તું એટલુંજ કરી શકે કે, ભવિષ્યમા કોઇને મન, વચન કે કર્મથી ઇજા પહોંચાડવી નહિ. (અને પ્રાણીસેવા પાછળ છૂટથી શક્તિ વાપરવી.)"

(સત ફ્રાન્સિસની આ હકીકત તથા આગલી હકીકત 'નવજીવન'-ના આધારે આપી છે)

२१२-प्रिन्सेस मेरी एडेलेइडनी पितृभक्ति

મહારાણી મેરીનાં માતા ઘણા પિતૃવત્સલ સ્ત્રી હતા. લગ્નપૂર્વે એ પ્રિન્સેસ મેરી એડેલેઇડ નામથી ઓળખાતા. એ અવસ્થામાં એક વખત તેમની એક સખી સાથે તેમને ખ્રિસ્તીધર્મ સારુ સ્વાત્માર્પણ કરનારા લોકો વિષે વાદવિવાદ શરૂ થયો. પ્રિન્સેસ એકદમ ઉશ્કેરાઈ ગયા અને સખીને પૂછ્યું કે, "જો તમારા પિતા જીવતા હોય અને તમારે તેમને માટે માથું આપવાનો પ્રસગ આવ્યો હોય તો તમે શિરચ્છેદ કરાવો કે કેમ?" પેલી સખીએ ઉત્તર આપ્યો કે, "ના, હું નથી માનતી કે, હું એમ કરી શકું. કદાપિ હું કરુ પણ ખરી, પણ તેમ કરીજ શકું એવું નક્કીપણે તો હુ નથીજ માનતી" "અરરર! તમે કેવુ નિર્માલ્ય વચન બોલો છો!" એમ તરતજ પ્રિન્સેસે જણાવ્યુ અને કહ્યું કે, "હું જેને ચાહતી હોઉં તેને માટે, તેમજ જે કોઈ મને વધારે પ્રિય હોય તેવી કોઈ પણ બાબત માટે હુ પ્રાણ આપુ. જો જરૂર હોય તો હુ મારા વહાલા પિતાજી માટે એક વાર તો શું, પરતુ એકબે વાર પણ પ્રાણ આપું."

૨૧૩–સહરાનપુરના જૉઇન્ટ મૅજિસ્ટ્રેટનો નિષ્પક્ષ ન્યાય

ઇ. સ. ૧૯૧૦માં સહરાનપુર જિલ્લાની નહેરોના એક અંગ્રેજ અમલદારનો ગીનીઓથી ભરેલો એક વાટવો રસ્તામા પડી ગયો. એ ઘોડો દોડાવતો આગળ નીકળી ગયો. રસ્તે જનાર એક મુસાફરે એ વાટવાને ઉપાડી લીધો. થોડી વાર પછી સાહેબને વાટવો ખોવાયાની ખબર પડી અને તે ઘોડો દોડાવતો પાછો ફર્યો તથા નહેરને કિનારે કિનારે ખોળવા લાગ્યો. મુસાફર ત્યાંજ બેઠો હતો તેણે પૂછ્યુ કે, "સાહેબ! શુ ખોળો છો?" સાહેબે કહ્યુ કે, "મારો ગીનીઓનો ભરેલો વાટવો ખોવાયો છે" મુસાફરે વાટવો હતો એવો ને એવો એને આપી દીધો. સાહેબે તેને ખોલીને ગીનીઓ ગણીને કહ્યું કે, "એમા ત્રણ ગીનીઓ ઓછી છે, તેજ એને ચોરી લીધી છે" એમ કહી તેણે એ પ્રમાણિક મુસાફરની વિરુદ્ધ પોલીસમાં ફરિયાદ નોધાવીને સહરાનપુરના જૉઇન્ટ મૅજિસ્ટ્રેટ સાહેબની કચેરીમાં રજૂ કર્યો મૅજિસ્ટ્રેટ આગળ આરોપીએ બધો સાચો વૃત્તાત કહી સંભળાવ્યો. મૅજિસ્ટ્રેટના હૃદયમા એના કથનની સત્યતાની છાપ પડી. એણે ત્રણ ગીની મંગાવી અને ફરિયાદી અંગ્રેજ અમલદારને કહ્યુ કે, "લો, આ ત્રણ ગીનીને વાટવામાં નાખો". ફરિયાદીએ ઘણુએ જોર કર્યું, પરંતુ એક પણ ગીની અંદર જઇ શકી નહિ; એટલે મૅજિસ્ટ્રેટ સાહેબે પેલા આરોપી મુસાફરને વાટવો આપી દઇને કહ્યુ કે, "ફરિયાદીના વાટવામા ત્રેસઠ ગીની હતી. આમા તો સાઠથી એકસઠમી ગીની પણ નથી માઇ શકતી, માટે આ વાટવો એનો નથી એવુ સાબિત થાય છે. ઈશ્વરેજ આ મુસાફરને વાટવો ભેટ આપેલો જણાય છે અને તેથી એજ એને ભોગવવાનો હક્ક ધરાવે છે."

મુસાફરે લેવાની ઘણીએ ના કહી, પણ સાહેબે ચપરાસીને આજ્ઞા

આપી કે, "એ ગીનીઓ એને આપીને રેલગાડીમાં બેસાડી આવ."

આ ન્યાયની પ્રશસા આખા ઇલાકામા ચોતરફ ફેલાઇ ગઇ અને બધા મેજિસ્ટ્રેટને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યા. ફરિયાદી અંગ્રેજ હતો અને આરોપી હિંદુસ્તાની. એવા મુકદ્દમાઓમાં અંગ્રેજ અમલદારો ઘણુંખરું પક્ષપાત કરે છે, પણ આ ન્યાયી મેજિસ્ટ્રેટે જરા પણ પક્ષપાત ન કરતા પોતાની અપૂર્વ બુદ્ધિથી ખરો ન્યાય તોળ્યો અને તેથી તેની જે પ્રશંસા થઈ તે વાજબીજ હતી.

(શ્રીયુત દેવીપ્રસાદ મુનસફ)

૨૧૪–સુલતાન મુરાદના ગુનાનો બોધદાયક નિકાલ

બુજંદ નગરમા એક સલાટ પોતાના કામમા ઘણો હોશિયાર હતો. તેણે સુલતાન મુરાદના હુકમથી એક મસ્જિદ બાધી હતી; પરંતુ સુલતાનને એ પસદ ન આવી, તેથી ગુસ્સે થઇને સુલતાને એ બિચારાના હાથ કપાવી નાખ્યા. સલાટ કાજીની કચેરીમા ગયો અને કાજીને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગ્યો કે, "તું ખુદાનો સંદેશો પહોચાડનારો અને પયગંબરે બનાવેલા કાયદાને પળાવનારો છે. હું બાદશાહનો ગુલામ નથી, છતા મુરાદે મારા ઉપર આવો જુલમ ગુજાર્યો છે. તુ કુરાનની આજ્ઞા પ્રમાણે મારા દાવાનો ફેંસલો કર."

કાજીએ સુલતાનને બોલાવ્યો, સુલતાન અપરાધીની પેઠે અદાલતમા ગયો અને કાજીની આગળ કુરાન રાખેલું જોઇને ભય પામ્યો તથા ગભરાઇને કહેવા લાગ્યો કે, "મેં ગુસ્સાના આવેશમા એનાં કાડા કપાવી નાખ્યા છે, પણ હવે મને ઘણો પસ્તાવો થાય છે."

કાજીએ કહ્યુ કે, "આ કુરાનના કાયદામા ગુનેગારોને દંડ દેવાનુ લખ્યુ છે અને એ કાયદાને લીધેજ લોકો જીવી રહ્યા છે. કોઈ મુસલમાન બીજાનો ગુલામ નથી કે એના ઉપર આ પ્રમાણે

જુલમ કરવામા આવે બાદશાહનુ લોહી સલાટના લોહી કરતાં કાંઈ વધારે રાતું નથી."

મુરાદે કુરાનની આજ્ઞા સાભળીને પોતાના હાથ કાજીની આગળ ધર્યા કે સલાટના હાથ કાપવાના બદલામાં પોતાના હાથ પણ કાપી નાખવામા આવે.

એ જોઇને ફરિયાદી ગભરાયો એને એ વખતે કુરાનની એક આયત યાદ આવી. જેનો ભાવાર્થ લોકોની સાથે ન્યાય અને દયાનો વ્યવહાર કરવાનો હતો એનામા દયાનો સંચાર થયો અને કહ્યું કે, "મેં ઈશ્વર અને રસૂલની ખાતર એનો અપરાધ માફ કર્યો છે અને મને ઇન્સાફ પણ મળી ચૂકયો છે. માટે હવે આપ એને છોડી દો."

ફરિયાદીએ રાજીનામું આપ્યું અને અપરાધીને પણ અંત.કરણથી પશ્ચાત્તાપ થયો, એટલે કાજીએ બાદશાહને છોડી દીધો અને જતી વખતે ઉપદેશ આપ્યો કે, "આ દુનિયામા તમે ફરિયાદી સાથે રાજીનામું કરી લીધુ એ બહુજ સારું થયુ. હવે તમે પરલોકમા ખુદાની આગળ પણ અપરાધી નથી રહ્યા."

કાજી અને ફરિયાદીનો ઉપકાર માનતો સુલતાન રાજમહેલમાં ગયો અને ફરીથી એવો જુલમ નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી.

(શ્રી દેવીપ્રસાદ મુનસફ)

२१५–ब्राह्मणना जेवां गुणकर्म होय तेनेज ब्राह्मण कहेवाय

બ્રાહ્મણકુળમા જન્મેલા પણ પાછળથી જૈનધર્મ અંગીકાર કરનારા જયઘોષ નામના મહાજ્ઞાની અને તપસ્વી પુરુષ કાશી નગરીમા જઇ પહોંચ્યા. ત્યા વિજયઘોષ નામનો એક બ્રાહ્મણ યજ્ઞ કરી

રહ્યો હતો, તેને ત્યા જયઘોષે ભિક્ષા માગી, પણ વિજયઘોષે તેમનુ અપમાન કર્યું. જયઘોષે એથી જરા પણ ક્રોધે ન ભરાતાં શાંતિથી એના પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપ્યો, વેદ તથા યજ્ઞનું રહસ્ય સમજાવ્યું અને છેવટે ખરો બ્રાહ્મણ કોણ? એ દર્શાવતા કહ્યું કે:

"જે બધી જાતનાં પ્રાણીને જાણે છે અને તેમની ત્રણે પ્રકારે-મન, વચન અને કર્મથી હિંસા કરતો નથી, તેને અમે 'બ્રાહ્મણ' કહીએ છીએ.

"જે ક્રોધ, હાસ્ય, લોભ કે ભયને લીધે પણ જૂઠું બોલતો નથી, તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.

"જીવિત કે જડ, અલ્પ કે બહુ, કોઇ વસ્તુ આપ્યા વિના જે લેતો નથી, તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.

"જે બ્રહ્મચર્ય પાળે છે તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ

"જેમ જળમા ઊગેલું કમળ જળ થકી ભીંજાતું નથી, તેમ કામ (સાસારિક પદાર્થો)થી જે લેપાતો નથી, તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.

"માત્ર મસ્તક મૂંડાવીને કોઇ પણ માણુસ શ્રમણ થઈ જતો નથી, માત્ર ૐકાર ઉચ્ચાર્યાથી બ્રાહ્મણ બની જતો નથી, માત્ર અરણ્યમા વસવાથી મુનિ થઈ જતો નથી અને માત્ર વલ્કલ પહેર્યાથી તાપસ થઇ જતો નથી

"સમતા થકી શ્રમણ થાય છે, બ્રહ્મચર્ય થકી બ્રાહ્મણ થાય છે, જ્ઞાને કરી મુનિ થાય છે અને તપે કરી તાપસ થાય છે.

"કર્મે કરી માણુસ બ્રાહ્મણ થાય છે, કર્મે કરી ક્ષત્રિય થાય છે; કર્મે કરી વૈશ્ય થાય છે અને કર્મે કરી શૂદ્ર થાય છે.

"જે કોઇ ઉપર કહેલા ગુણોથી યુક્ત છે, તેજ બ્રાહ્મણ છે અને તેજ પોતાનો અને પારકાનો ઉદ્ધાર કરવા સમર્થ છે."

('ધર્મવર્ણન'માંથી)

૨૧૬–आत्मचरित्र बाबत अश्विनीबाबुनो विनय

અશ્વિનીબાબુ દેશસેવક હોવા સાથે પ્રભુભક્ત પણ હતા અને સાચા સેવકની પેઠે પોતાને સદા દીનહીન માનતા "હું મોટો માણસ છું, આદર્શ નેતા છું" એવો અહંકાર તેઓ કદી પણ મનમા લાવતા નહિ સ્નેહીઓનો ઘણોજ આગ્રહ હોવા છતાં પણ એમણે આત્મચરિત્ર લખવાનું કબૂલ કર્યું નહિ. જે સમયમાં એ દેશનિકાલ થઇને કેદ ભોગવતા હતા, તે સમયે એક મિત્ર તરફથી એમને એક કોરી બાંધેલી નોટબૂક મોકલી આપવામા આવી હતી અને આગ્રહ કરવામા આવ્યો હતો કે, એમા એમનુ જીવનચરિત્ર લખવામા આવે. નોટબૂક જે અવસ્થામા ગઈ હતી, તેજ અવસ્થામા પાછી આવી. અશ્વિનીબાબુએ તેના ખુલાસામા કહ્યુ કે, "નોટબૂકની જે અવસ્થા છે, તેજ મારા જીવનચરિત્રની અવસ્થા છે. બાંધેલી ચોપડી ઉપર બે કઠણ પૂઠાં છે, ઉપરવાળુ પૂઠું જન્મ છે, પાછળવાળું મૃત્યુ અને અંદરના બધા પાના કોરા અર્થાત્ જીવન-મૃત્યુની વચમાંનું જે જીવન છે, તે બધુ ખાલી છે."

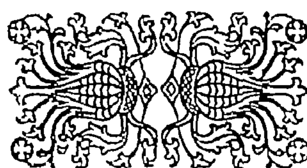
આખી જિંદગી સુધી સ્વદેશસેવા કરનાર વીરપુરુષને માટે આ કેટલી બધી સાદાઇ! હાલ તો પોતાને મુખે પોતાના યશોગાન ગાવા અને એમા અતિશયોક્તિ પણ કરવી એ તો સભ્યતા ગણાય છે. રાજ્યની સભાઓ, કાઉન્સિલો, એસેમ્બ્લીઓ અને કોર્પોરેશનના ઉમેદવારોને તો 'મેનિફેસ્ટો' દ્વારા પોતાના ગુણોનો રાગ આલાપ્યા વગર ચાલતુંજ નથી. શુ સાચા દેશસેવકોના ગુણની સૌરભ આપોઆપ એમના ગામ કે જિલ્લાની હદમાં પણ નહિજ પહોંચતી હોય? ('અશ્વિનીકુમાર દત્તચરિત્ર'માંથી)

૨૧૭–મહાત્મા અશ્વિનીકુમારનો બાબુ સતીશચંદ્રને ઉપદેશ



બંગભંગના વખતમાં સરકારી અમલદારોને જ્યા ત્યા રાજદ્રોહનુ જ ભૂત દેખાતું હતું પાપકર્મ કે નીતિવિરુદ્ધ આચરણનો સ્વપ્ને પણ વિચાર ન કરે એવા કૃષ્ણકુમાર મિત્ર, અશ્વિનીકુમાર દત્ત આદિ નવ દેશભક્તોને સરકારે ૧૮૧૮ના જૂના પુરાણા કાયદારૂપી શસ્ત્રને ખૂણેખાચરેથી શોધી કાઢીને બંગાળાની બહાર કેદ કર્યા હતા. એમાં એક સતીશચદ્ર નામના યુવક પણ હતા. એ અશ્વિનીકુમારના દેશસેવાના કાર્યોમા સહાયક હતા. બારિસાલથી વહાણમાં કલકત્તા લાવી બન્નેને છૂટા પાડયા અશ્વિનીબાબુને લખનૌ મોકલવાની તૈયારી સરકારે પહેલી કરી. વિદાય થતી વખતે સરકારી અમલદાર કોટ્સ સાહેબે અશ્વિનીબાબુને કહ્યું કે, “અશ્વિનીબાબુ! આપ સતીશબાબુના પિતા સમાન છો; વિદાયકાળે તેને કાંઇ શિખામણ આપવાની ઇચ્છા હોય તો મારી રૂબરૂ આપી શકો છો.” અશ્વિનીબાબુએ કહ્યુ કે, “સતીશને હુ શો ઉપદેશ આપું? સતીશ બધુ જાણે છે; પણ આ ઘડીએજ મારા મનમા જે એક વાત સાભરી આવે છે તે પરમ સાધ્વી મડમ ગેયાનું વચન છે કે:

“હું મારા શત્રુઓની ઉપર દયા લાવું છું, કેમકે એ બિચારાઓને ખબર નથી કે કારાગારના લોખંડના સળિયા મારા પ્રિયતમ (પ્રભુ)ને અદર આવતા રોકી શકે તેમ નથી.”



२१८–मानवजातिना कल्याण माटे गुरुआज्ञा तोडनार महात्मा

આ મહાન આચાર્ય ઈ સ ૧૦૧૭માં દક્ષિણપ્રાંતમાં જન્મ્યા હતા શ્રીરગજીમા મહાપૂર્ણ સ્વામી પાસેથી એમણે ઉપદેશ લીધો હતો. એમ કહેવાય છે કે, તે ઉપદેશ કોઇને પણ કહેવો નહિ, એવી તેમના ગુરુની આજ્ઞા હતી, પરતુ રામાનુજને લાગ્યુ કે, એ ઉપદેશો જનસમાજ માટે ઘણાજ મહત્ત્વના છે એમણે વિચાર કર્યો કે, " હુ એકલોજ એથી મારા જીવનનુ સાર્થક કરું તો સ્વાર્થી ગણાઉ જનસમાજમાં એનો પ્રચાર કરીને માનવબધુઓનુ પણ શ્રેય કરવાની મારી ફરજ છે. બીજી તરફ ગુરુઆજ્ઞાનુ ઉલ્લઘન કરવું એ પણ મહાપાપ છે, પરતુ એથી કરીને કદાચ મારે નરકયાતના ભોગવવી પડે તો ભલે ભોગવીશ, પણ હુ તો આ સત્ય માર્ગનો ઉપદેશ અન્ય જીવોને પણ આપ્યા વિના નહિજ રહુ." આવો નિશ્ચય કરીને એમણે ગુરુ પાસેથી મળેલો ઉપદેશ જગતમાં પ્રકટ કર્યો

२१९–आदर्श समाजसेवक केवा होय ?

ફ્રાન્સ દેશમા 'વિલિયર્સ–ડી–લક' નામનુ એક ગામડુ છે ત્યાંના રહેવાસીઓના મનમાં એક મહત્ત્વાકાક્ષા ઉત્પન્ન થઈ કે, " આપણા ગામમાં કોઇ બાળક મરવુ ન જોઈએ." એમણે એવો સંકલ્પ કર્યો અને એવો જબરજસ્ત પ્રયત્ન કર્યો કે દશ વર્ષ સુધી લાગટ એ ગામમાં જેટલાં બાળકો જન્મ્યાં એટલાં જીવ્યાં, કોઇ પણ સ્ત્રીને કસુવાવડ સુધ્ધા ન થઈ!

પ્રથમ તો એ ગામના નગરશેઠે પોતાના મોટા દીકરાને વૈદક-શાસ્ત્ર ભણાવ્યું. એમ. ડી. સુધી ભણ્યો, તોપણ કમાણી કરવાનો એનો ઇરાદોજ નહોતો. વૈદકશાસ્ત્રના સંપૂર્ણ જ્ઞાન પછી એણે પોતાના નાનકડા ગામનીજ સેવા અર્થે પોતાનું જીવન અર્પણ કર્યું અને ગામનાં તમામ સ્ત્રીપુરુષોએ, નગરશેઠ તથા તેમના દીકરાને પૂરેપૂરી મદદ આપી.

ફ્રાન્સમાં વસ્તી ઘટતી જાય છે, પરંતુ દેશ ઉજ્જડ ન થઇ જાય તે માટે ઊછરતા બાળકો જીવે અને મોટાં થાય એ ત્યાં બહુ જરૂરનું છે. આમ પોતાના બાળકો બચાવવામા એ ગામે પોતાના દેશની સેવા પણ સાધી.

પ્રથમ તો એમણે ગામમા ચોખ્ખા પાણીના નળ લીધા, ગટરો કરી, મહોલ્લા સ્વચ્છ કર્યાં અને ગંદકી, ભેજ તથા દુર્ગંધ દૂર કર્યાં. મચ્છરો મેલેરિયા ફેલાવે છે, માટે મચ્છરો ઉત્પન્નજ ન થાય એવા ઇલાજો લીધા. પાણીના ખાબોચિયાં પૂરી નાખ્યા અને આખું ગામ તથા એની આસપાસના બબ્બે ત્રણત્રણ માઇલનો વિસ્તાર સાફ કરાવ્યો.

પછી એ ગામે નમૂનારૂપ સુધરાઈખાતું સ્થાપ્યુ અને પેલો નગરશેઠનો પુત્ર તેનો પ્રમુખ થયો આપણા રસોડાં–પાણિયારાં કરતા પણ સ્વચ્છ જાજરુ બંધાવ્યાં. કચરા કેમ નાખવા એના નિયમો ઘડ્યા ગળફા કે પરુ તો દરેક જણ બાળીજ નાખે એવી ગોઠવણ કરી અને ગદકી, ચેપ તથા દુર્ગંધનો તો આખા ગામમાથી નાશ કર્યો, એટલે માખીઓ તો ત્યાં શોધી પણ ન જડે એવી સ્થિતિ ઉત્પન્ન થઇ.

બહારગામથી કોઇ આવે તો એને માટે કોરેન્ટાઈનનો બદોબસ્ત કર્યો. ક્ષય અને બીજા ચેપી રોગોને માટે અલગ ઇસ્પિ-તાલો સ્થાપન કરી.

સગર્ભા સ્ત્રીઓની નોંધ રખાવા માંડી. ગામને ખર્ચે દાઇઓ અને સ્ત્રીડૉકટરો એમને વારંવાર તપાસે, તથા ગામને ખર્ચે બંધાવેલાં ચોખ્ખાં અને ખુલ્લી હવાઅજવાળાવાળા સુવાવડખાતા-માંજ સ્ત્રીઓની સુવાવડો થાય એવો બંદોબસ્ત કર્યો

આમ બાળકોને સંભાળતા બાળકોની માતાઓ પણ સુરક્ષિત થઈ ગઈ અને સુવાવડોમા કોઇના પણ મરણ ન થયા, એટલુ જ નહિ પણ આખા ગામમા કસુવાવડો થતી પણ અટકી ગઈ

સુવાવડો કે જે સ્ત્રીઓ માટે મોટી ઘાતરૂપ ગણાતી, તેને વિ-લિયર્સ-ડી-લકે કુદરતી રમત જેવી કરી નાખી સાદી કસરત, પચે એવો પુષ્ટિકારક ખોરાક, યોગ્ય આરામ, માનસિક પ્રફુલ્લિ-તપણું અને ખુશનુમા વાતાવરણ યોજીને ગામની બધી સ્ત્રીઓ, જાણે દરેક રહેવાસીની પોતાનીજ માતા કે બહેનો હોય, એવી તજવીજથી તેમને રાખી.

આવી યોજનાથી તેમણે બાળકોને અકાળે મરતા બચાવ્યા, એટલુ જ નહિ પણ સામાન્ય મરણપ્રમાણ પણ ઘણું ઘટી ગયુ રોગ અને શોક પણ ઘટયા

દારૂ એ અનેક અનર્થનુ મૂળ હોવાથી એમણે દારૂની તો સાવ બંધીજ કરી દીધી. એટલે દારૂડિયા માણસોના તન, મન અને ધનની જે ખરાબી થાય છે અને તેમનાં બાળકોને પણ વારસામા જે નબળાઇઓ મળે છે, તે પણ બધી અટકી.

આપણા દેશમા નાના ગામડાઓમાં આરોગ્ય સંબંધી પણ ઘણું કામ થઇ શકે એમ છે સાચા દેશસેવકો પોતાનો કાર્ય-પ્રદેશ નગરોમાથી ખસેડીને ગામોમા લઈ જાય તો થોડી મહેનતે ઘણું કામ થઈ શકે. (ડોકટર હરિપ્રસાદ દેસાઇકૃત 'બાળકલ્યાણ' ઉપરથી)

૨૨૦–ખલીફા મામૂને એરિસ્ટોટલનું સ્વપ્નદર્શન

મુસલમાન રાજ્યકર્તાઓમા ખલીફા 'મામૂ રશીદ' ઘણાજ સહૃદય, વિદ્યાપ્રેમી અને ન્યાયી શાસક થઈ ગયા છે. એ ખલીફા હારૂન રશીદના પુત્ર હતા.

ખલીફા મામૂએ એક દિવસ સ્વપ્નમાં એક પૂજ્ય પુરુષને ઉચ્ચ આસન ઉપર બિરાજેલા જોયા. મામૂએ તેમની સમીપ જઇને પૂછ્યું કે, " તમારું નામ શું ? " " અરસ્તુ " (એરિસ્ટોટલ). એ ઉત્તર સાંભળી મામૂને ઘણોજ હર્ષ થયો, કેમકે અરસ્તુ ગ્રીસનો પ્રસિદ્ધ તત્ત્વદર્શી હતો. મામૂએ તેને પૂછ્યુ કે, " હજરત ! દુનિયામાં કઈ વસ્તુ સારી છે ? " કલ્પિત અરસ્તુએ ઉત્તર આપ્યો કે, " જેને બુદ્ધિ સારી કહે તે. " ફરીથી તેણે અરસ્તુને પ્રાર્થના કરી કે, "મને કાંઇ શિખામણ આપો " ઉત્તર મળ્યો કે, " અદ્વૈતવાદ અને સત્સ-ગને હાથમાથી જવા દેશો નહિ. " આ સ્વપ્નદર્શનની મામૂ ઉપર એટલી બધી અસર થઈ કે, એણે તરતજ રૂમના કૈસરને લખીને એરિસ્ટોટલના જેટલા મળી શકે તેટલા બધા ગ્રંથો મંગાવ્યા અને તેનો અભ્યાસ કરીને વિદ્વાનો પાસે અનુવાદ કરાવ્યો

૨૨૧–ખલીફા મામૂ રશીદની સહનશીલતા અને ક્ષમા

ખલીફા મામૂ એટલા બધા ક્ષમાશીલ હતા કે, પોતાની વિરુદ્ધ ઇર્ષ્યાખોર કવિઓએ રચેલી નિંદાની કવિતા ઉપર જરા પણ ધ્યાન આપતા નહિ. એવા કવિઓની તે ખબર લેતા નહિ, પણ એ કવિ-તાને મોઢે કરતા એ કવિતાઓમા કાવ્યશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ કાંઇ ગુણ હોય તો કદર કરતા. એક અરબી કવિ ઘણોજ ઉદ્દંડ અને નિંદા કરવામાં કુશળ હતો. એની નિંદાભરી કવિતાથી લોકો કંટાળી જતા.

એણે એક વાર મામૂના કાકા ઇબ્રાહીમની વિરુદ્ધ પણ બહુ કટાક્ષમય કવિતા લખી. એથી ચિડાઇને ઇબ્રાહીમે ખલીફા આગળ ફરિયાદ કરી કે, "એ હરામખોર કવિ હવે હદ ઓળંગી ગયો છે, એની નિંદાભરી કવિતાઓ મારાથી સાખી શકાતી નથી." મામૂએ કહ્યું કે, "કાકા સાહેબ! એણે મારી નિંદા તમારા કરતા પણ વધારે કરી છે, પરંતુ મેં એને ક્ષમા આપી છે અને આશા છે કે, આપ પણ માફ કરશો." ઇબ્રાહીમના કાકા ઉપરાંત બીજા દરબારીઓ પણ એ કવિથી કંટાળી ગયા હતા અને તેમણે પણ ઉપરાઉપરી ખલીફાના દરબારમાં ફરિયાદ કરી આખરે એક પ્રતિષ્ઠિત દરબારી કે જે પોતે પણ બહુ સારો કવિ હતો, તેની વારવારની ફરિયાદ સાભાળીને મામૂએ કહ્યુ કે, "ઠીક, જો તમે બદલો લેવા માગો છો તો તમે પણ એની નિંદામાં કાવ્ય લખો, પણ એટલુ જ લખજો કે, એ લોકોની નિંદામા જે કાઈ લખે છે તે બધુ ખોટું છે"

૨૨૨–एक बहेननो भाई माटे असामान्य प्रेम

મુંબઈમા કેટલાક વર્ષ પૂર્વે એક પારસી કુટુંબમા બાનુબાઇ નામની એક કન્યા હતી. તેને બે ભાઈ હતા બાનુબાઇની ઉંમર નવ વર્ષની હતી અને બન્ને ભાઇઓ એના કરતા નાના હતા

એક દિવસ સળગતો લૅમ્પ એના ભાઈ ઉપર પડ્યો અને એ બહુજ દાઝી ગયો ડૉકટરોએ તેના જીવવાની આશા છોડી દીધી.

એક ડૉકટરે કહ્યુ કે, "કોઇ માણસના હાથની જીવતી ચામડી ઉતારીને એની બળી ગયેલી ચામડીની જગ્યાએ ચોટાડી દેવામાં આવે તોજ છોકરાને બચવાની આશા છે"

છોકરી બાનુબાઇ એ વાત સાભળી રહી હતી તે આગળ આવી અને ડૉકટરને કહેવા લાગી કે, "ડૉકટર સાહેબ! મારી ચામડી

કાપી લો અને મારા ભાઈની જિંદગી બચાવો."

બધાને ઘણુંજ આશ્ચર્ય થયું, પણ જાન બચાવવા ખાતર છોકરીની વાત માનવી પડી. છોકરીએ ક્લોરોફોર્મ સૂંઘીને બેહોશ થવાનું પણ પસંદ ન કર્યું. તેની જીવતી ચામડી ડૉક્ટરે ઉતારી લીધી, પણ એણે હૃદયને એવું કઠણ કર્યું કે, એના મુખમાથી જરા ચીસ સરખી પણ નીકળી નહિ.

એના ભાઈનો જીવ બચી ગયો અને એનો પોતાનો હાથ પણ થોડા દિવસોના ઇલાજથી સાજો થઇ ગયો.

ધન્ય છે એના બંધુપ્રેમને!

(શ્રી રામદાસ ગૌડકૃત 'વાચનમાળા'માથી)

२२३–खानदान विद्यार्थीनी शिक्षकप्रत्ये असामान्य गुरुभक्ति



ખલીફા મામૂ વિદ્વાનોની ઘણી કદર કરતો હતો. એણે પોતાના બે પુત્રોને ભણાવવા માટે એક વિદ્વાન શિક્ષક રાખ્યો હતો. એક વખત એ શિક્ષક કોઇ કામને માટે પોતાની ગાદી ઉપરથી ઊઠ્યો, એટલે તરતજ બન્ને શાહજાદાઓ ઊઠીને તેના જોડા સીધા કરીને તેની આગળ મૂકી દેવા સારુ દોડ્યા. પરંતુ બન્ને સાથે પહોચ્યા, એટલે ગુરુસેવાનું એ પુણ્યકર્મ કોણે કરવું એ વિષે ઝઘડો ઊભો થયો. છેવટે બન્નેએ સમાધાન કર્યું કે, બન્ને જણે એક એક જોડો સીધો કરીને ગુરુજીના ચરણ આગળ મૂકવો. આ વાતની ખબર ખલીફાને કાને પહોચી, એટલે તેણે શિક્ષકને બોલાવી મંગાવ્યો. મામૂએ શિક્ષકને પૂછ્યુ કે, "આજ દુનિયામા સૌથી વધારે પ્રતિષ્ઠિત અને પૂજ્ય કોણ છે?" શિક્ષકે કહ્યું કે, "મુસલમાનોના સ્વામી મામૂ કરતાં વધારે પ્રતિષ્ઠિત કોણ હોઈ શકે?"

મામૂએ કહ્યું કે, "નહિ, એ પુરુષ કે જેના જોડા સીધા કરવા સારુ મુસલમાનોના સ્વામીના પુત્રો પરસ્પર ઝઘડો કરે તે!"

શિક્ષકે ઉત્તર આપ્યો કે, "મે પોતે શાહજાદાઓને એમ કરતા રોકવાની ઇચ્છા રાખી હતી, પણ પછી વિચાર આવ્યો કે, હુ એમની શ્રદ્ધાને શા માટે રોકુ?" મામૂએ કહ્યું કે, "તમે એમને રોક્યા હોત તો હું ઘણોજ નારાજ થાત એ કૃત્યથી એમની ઇજ્જત કાઇ ઓછી નથી થઈ, બલકે એથી એમણે કુલીનતા અને શિષ્ટાચારનો પરિચય આપ્યો છે. બાદશાહ, પિતા અને ગુરુની સેવા કરવાથી આબરૂ વધે છે, પણ ઘટતી નથી."

એમ કહીને એમણે છોકરાઓને ગુરુભક્તિના બદલામા દશ દશ હજાર દરહમ (ચાર આના જેટલો સિક્કો) ભેટ આપ્યા અને અધ્યાપકનું કર્તવ્ય બરોબર બજાવવા સારુ શિક્ષકને પણ એટલુજ ઇનામ મળ્યુ (શ્રીરામદાસ ગૌડકૃત 'વાચનમાળા'માથી)

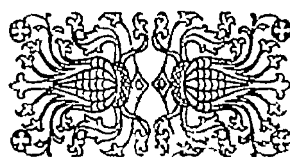
૨૨૪–जनरल कालु घोषनुं साहस

હુગલી જિલ્લાના આકનાગ્રામનિવાસી કાલીચરણ ઘોષ ભરતપુરના પ્રથમ યુદ્ધસમયે અગ્રેજી પલટણમાં કારકુનનુ કામ કરતો હતો એની બુદ્ધિ ઘણી તીક્ષ્ણ હતી. સર્વદા યુદ્ધક્ષેત્રમા સેનાપતિઓની સાથે રહેવાથી યુદ્ધવિદ્યામા પણ એ ઘણો કુશળ થઇ ગયો હતો. અગ્રેજ અમલદારો પણ એની બુદ્ધિની તીવ્રતા તથા જલદી કામ કરવાની ટેવને લીધે ઘણા પ્રસન્ન રહેતા અને વગર સંકોચે દરેક વિષય ઉપર તેની સાથે વાતચીત કરતા. લડાઇને લગતી ઘણી આટી–ઘૂટીઓની તેને ખબર પડી ગઇ હતી દેશી સૂબેદાર તથા હવાલદાર એના ઉપર ઘણી શ્રદ્ધા રાખતા ઘણી વાર એ અનુમાન કરીને કહેતો કે, "જનરલ સાહેબ આ પ્રમાણે હુકમ દેશે અને

તમારે એ વખતે અમુક રીતે કામ કરીને તેમને સંતોષ આપવો જોઇએ." એની બધી અટકળ ખરી પડતી, તેથી સૈનિકો એની બુદ્ધિને માટે ઘણુ માન ધરાવતા.

એક યુદ્ધના પ્રથમ ભાગમા બધા અંગ્રેજ અમલદારો ઘાયલ થયા અને એથી નિરાશ થઇને સિપાઇઓની બે પલટણ પાછી પાની કરવા લાગી એ વખતે હવાલદાર અને સૂબેદારોએ કાલી બાબુને કહ્યું કે, "હેડકલાર્ક સાહેબ! અત્યારે તમેજ જનરલનો પોશાક પહેરીને અમને યુદ્ધ કરવાનો હુકમ આપો. અમે બધા ફરીથી વિજય પ્રાપ્ત કરવાનો યત્ન કરીશું. આપ આગેવાની નહિ લો તો બધું સૈન્ય વીખરાઈ જશે" કાલી બાબુએ એ વખતે પોતાનુ કર્તવ્ય સમજીને એક મરણ પામેલા સેનાપતિનો પોશાક ધારણ કર્યો અને યુદ્ધક્ષેત્રમા ઊતરીને એક સેનાપતિની પેઠે હુકમ આપી બધા સૈનિકોને એકઠા કર્યા તથા યુદ્ધ કરવામા કામે લગાડ્યા રીતસર યુદ્ધ ચાલ્યું, કાલી ઘોષની યુક્તિ અને બુદ્ધિથી અંગ્રેજોનો જય થયો. યુદ્ધ પૂરું થઇ ગયા પછી વગર અધિકારે લડાઇનો પોશાક ધારણ કરીને યુદ્ધક્ષેત્રમા અમલદારની પેઠે હુકમ આપવાના અપરાધમા કાલી ઘોષના ઉપર સૈનિક-કાયદા પ્રમાણે મુકદ્દમો ચાલ્યો અને પાંચસો રૂપિયા દંડ કરવામા આવ્યો; પરંતુ એણે બે પલટણોને નાશમાથી બચાવી હતી; એટલે અંગ્રેજ સત્તાધીશોએ તેની કર્તવ્યપરાયણતા અને બુદ્ધિકૌશલ્યનાં વખાણ કરીને એક સર્ટિફિકેટ આપ્યુ તથા ત્રીસ હજાર રૂપિયા ઇનામમા આપ્યા. એ દિવસથી લોકો એને 'જનરલ કાલી ઘોષ' નામથી ઓળખવા લાગ્યા.

('સદાલાપ'માથી)



૨૨૫–આદર્શ રાજા પૃથુ

પ્રાચીન યુગમા દેશમા એક વાર અરાજકતા વ્યાપી જઇને ચોરી વગેરે પાપકર્મોની વૃદ્ધિ થઈ, ત્યારે ધર્મરક્ષાને સારુ મુનિઓએ રાજા વેનની વિરુદ્ધ હિલચાલ કરીને તેને પદભ્રષ્ટ કર્યો અને તેના પુત્ર પૃથુને ગાદીએ બેસાડ્યો. તેણે મુનિઓને પૂછ્યુ કે, “રાજામા કયાં લક્ષણો હોવાં જોઇએ?” ત્યારે કહેવામા આવ્યુ કે, “રાજા દાનશીલ, સત્યપરાયણ, પરાક્રમી, દુષ્ટદમનકારી, ક્ષમાશીલ, ધર્મજ્ઞ, કૃતજ્ઞ, દયાળુ, પ્રિયભાષી, પ્રજાપાલક, બ્રહ્મનિષ્ઠ, લોકહિતકારી, યજ્ઞ કરનાર, સાધુઓનો પ્રિય, સન્માનપાત્રનુ માન રાખનારો, ન્યાયમા તદ્દન નિષ્પક્ષપાતી અને શત્રુ તથા મિત્રને સરખી રીતે જોનારો હોવો જોઇએ ”

પૃથુએ એ ઉપદેશને હૃદયમા ધારણ કર્યો અને એવા ગુણો પોતાના જીવનમા ખીલવ્યા તથા એવાજ સદ્ગુણોથી વિભૂષિત થઇને રાજ્ય કર્યું

સમસ્ત પ્રજા એના ઉપર અત્યત પ્રસન્ન રહેતી. પ્રજાના કલ્યાણ સારુ તેણે સમુદ્ર અને પર્વતોમાંથી મોતી અને રત્નો તથા ખનીજ ધાતુઓ શોધી કાઢી હતી પહાડ કાપીને જમીનને સપાટ બનાવી, ખેતીને માટે સગવડ કરાવી આપી હતી. સડકો બધાવી માલ એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે લઈ જવાના ઉપાય કર્યા હતા નદી ઓળગવા માટે પુલ બાંધ્યા હતા અથવા નૌકાઓની વ્યવસ્થા રાખી હતી. એના પિતા વેનના જુલમથી ખેડૂત લોકો બહુ ત્રાસી ગયા હતા, ખેતીની દુર્દશા હતી અને લોકોને ઝાડપાન તથા કદમૂળ ખાઇને જીવવા વારો આવ્યો હતો પૃથુએ અનેક સ્થળોએથી શોધી શોધીને સારા બીજ મગાવ્યા અને ખેતીનો વધારો કર્યો. પ્રજાનો ઉત્સાહ વધારવા સારુ એ પોતાના હાથથી પણ ધરતી ખેડતો.

(‘સદાલાપ’માથી)

૨૨૬–હાલની પૂજાપદ્ધતિ અને અશ્વિનીકુમાર દત્ત

એક પ્રસંગે દુર્ગાપૂજાના મંત્રોનો અર્થ અને પૂજાનુ રહસ્ય સમજાવતાં મહાત્મા અશ્વિનીકુમાર દત્તે કહ્યું હતું, તે આપણે બધાએ ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે.

"હાલ પૂજા કરે છે કોણ? જે શાસ્ત્રોમા પૂજાનો વિધિ છે તેજ શાસ્ત્ર કહે છે કેઃ

'स्वयमसमर्थे ब्राह्मणम् वृणुयात्'

"અર્થાત્ પોતાથી નજ થઈ શકે એવું હોય, ત્યારેજ બ્રાહ્મણ-દ્વારા કર્મ કરાવવું, પણ એ નિયમ અનુસાર કોઈ કાર્ય કરે છે? બ્રાહ્મણ સિવાય બીજી ન્યાતના લોકો શું પોતાનું કર્મ પોતાને હાથે કરે છે? બ્રાહ્મણોમાથી પણ કેટલા જણ પોતાને હાથે કર્મ કરે છે? ભગવાનને બોલાવવા હોય તો શુ મુખત્યારદ્વારા બોલાવવા જોઇએ? ચંડીમંડપમા પૂજા થઈ રહી છે, બ્રાહ્મણો મંત્ર ભણી રહ્યા છે, પણ હુ પોતે તો એ સમયે ઘરમા બેઠા બેઠા ખેડૂત પાસેથી મહેસૂલ જમા કરી રહ્યો હોઉં છું કે ગાનતાનની ગોઠવણ કરી રહ્યો હોઉં છું. પેલી તરફ જે બ્રાહ્મણ નિયુક્ત થયો હોય છે તે કાં તો ઉષ્ટ્રને બદલે એક વાર બોલે છે ઉષ્ઠ્ અને બીજી વાર બોલે છે ઉષ્ટ્ર અને પાછો સતૃષ્ણ નયને નૈવેદ્ય તરફ દૃષ્ટિપાત કરે છે. કેવી અપૂર્વ પૂજા ચાલી રહી છે! જાતે પૂજા ન કરી શકતા હો, તો બ્રાહ્મણ બોલાવો, પરંતુ તે બ્રાહ્મણ પાસે મંત્રનો અર્થ સમજી લઈને મનમા ભક્તિનો સંચાર થાય એવું પણ કરવાની જરૂર છે. જો આમ મુખત્યાર કે વકીલ નીમવાની જરૂરજ હોય તો સદાચારી અને શાસ્ત્રજ્ઞ બ્રાહ્મણનેજ કામે લગાડજો. આપણે વકીલ કે મુખ-ત્યારદ્વારા પૂજા કરીએ છીએ, તેથી મુકદ્દમોએ ખોઇએ છીએ અને તિજોરી પણ ખાલી થાય છે"

('મહાત્મા અશ્વિનીકુમાર દત્તચરિત્ર'માથી)

૨૨૭–સાદાઈનો પણ ગર્વ કરવો એ ખોટું છે

ઘણા મનુષ્યો સાદાઇનો ઢોંગ કરીને સાધુ પુરુષમા ગણાવા માગે છે અને એ સાદાઇનો એમને બહુ ગર્વ હોય છે.

ગ્રીસના મહાન તત્ત્વવેત્તા સૉક્રેટિસના સમયમા આટિસ્થિનિસ નામનો એક વિદ્વાન હમેશા મેલા અને ફાટેલા–તૂટેલા કપડા પહેરીને ફરતો અને 'હુ ઘણો નિઃસ્પૃહ છું' એવો હસવા જેવો ઢાગ કરતો સૉક્રેટિસને એ વાત બિલકુલ પસદ નહોતી, તેથી તેણે એક દિવસ એ વિદ્વાનને કહી દીધુ કે, "તમે આવા ચીથરાં શરીર ઉપર ધારણ કરો છો, પણ તેનાં છિદ્રોમાથી માત્ર તમારો ગર્વજ લોકોની નજરે પડે છે" ('સૉક્રેટિસચરિત્ર'માથી)

૨૨૮–મહેનત મજૂરી કરી સ્વાવલંબનનો પાઠ શીખનાર યુવક

પ્રાચીન સમયમા ગ્રીસ દેશમાં કિલએનથિસ નામનો એક યુવક થઈ ગયો છે. અખાડાઓમા કુસ્તી ખેલવામા અને મુક્કાબાજીમા એ ઘણો પ્રવીણ હતો ભલભલાને એ હરાવી દેતો, પણ થોડા વખત પછી એને એ ધધાનો કટાળો આવ્યો અને દર્શનશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવાની ધૂન લાગી ઍથેન્સનિવાસી તત્ત્વવેત્તા ઝીનોની એ સમયે દર્શનવેત્તા તરીકે ઘણી ખ્યાતિ હતી. એ ઝીનોની પાસે ગયો તે વખતે એની અવસ્થા ઘણી દયાજનક હતી અગ પરના લૂગડા ફાટેલા હતા અને પાસે છજ આનાના પૈસા હતા. ઝીનોની નિશાળમાં દરરોજ થોડી ફી લેવામાં આવતી, તે આપીને યુવક ધ્યાનપૂર્વક ભણતો વિદ્યાભ્યાસમાં એ એટલો બધો રસ લેતો કે બીજા વિદ્યાર્થીઓ તેની અદેખાઈ કરતા. એમને શંકા

થઇ કે, આવો ચીંથરેહાલ યુવક ભણવાને માટે આટલા લાંબા સમયથી ફી કેવી રીતે લાવે છે? તેમણે તેની વિરુદ્ધ ચોરીનો આરોપ ઘડી કાઢ્યો અને ન્યાયાધીશ આગળ રજૂ કર્યો.

નિર્દોષ કિલએનથિસે નિર્ભયતાપૂર્વક ઉત્તર આપ્યો કે, "હું નિર્દોષ છુ. મારી વિરુદ્ધ ચોરીનો જે આરોપ મૂકવામા આવ્યો છે, તે તદ્દન પાયા વગરનો છે, હું મારા કથનની પુષ્ટિમા બે સાક્ષી રજૂ કરવા માગું છું."

સાક્ષી બોલાવવામા આવ્યા. પહેલો સાક્ષી એક માળી હતો. તેણે જુબાની આપી કે, "આ યુવક દરરોજ પરોઢિયે મારા બાગમા આવીને કૂવામાથી પાણી ખેંચે છે અને એના બદલામાં હું એને થોડાક આના મજૂરીના આપુ છું." બીજો સાક્ષી એક વિધવા હતી. તેણે જુબાની આપી કે, "હું વૃદ્ધ થઈ છું અને છોકરાઓની સંભાળમાં મારો ઘણો વખત જતો હોવાથી ઘરનુ દળણું મારાથી દળાતું નથી. આ યુવક મારે ત્યા આવીને દળી જાય છે અને હું તેને તેની મહેનતના બદલામા પૈસા આપુ છું."

આવી રીતે મહેનતમજૂરી કરીને મેળવેલા પૈસાથી કિલએનથિસ પોતાનો અભ્યાસ કરતો હતો. ન્યાયાધીશ તેના આત્મબળથી પ્રસન્ન થયા અને તેને મદદરૂપે થોડાંક નાણા આપવા માડ્યાં કે ભવિષ્યમા એને નિશાળની ફીને ખાતર મજૂરી કરવી ન પડે.

પરંતુ યુવકે એવી મદદ સ્વીકારવાને સાફ ના કહી અને જણાવ્યું કે, "હું જાતમહેનતથીજ મારો અભ્યાસ કરવા માગું છું. કોઇનુ દાન લેવાની મારે જરૂર નથી."

ગુરુજી ઝીનોએ પણ તેનું સમર્થન કરીને કહ્યું કે, "ઠીક છે, એને કોઇની મદદ વગરજ અભ્યાસ કરવા દો. સ્વાવલંબનનો મહાન પાઠ એ એવીજ રીતે શીખશે."

('ચિલ્ડ્રન્સ બૂક ઓફ મોરલ લેસન્સ'માથી)

२२९–अभिमान दूर करवानो एक उपाय

સૉક્રેટિસના સમયમા આલ્સિબાઇડિસ નામનો એક તરુણ તવગર હતો. તેને પોતાના ધનવૈભવનુ ઘણું અભિમાન હતુ. પોતાની આગળ એ બીજા કોઇને લેખામાજ ગણતો નહિ. સૉક્રેટિસને લાગ્યું કે, એનો ગર્વ મટાડવો જોઈએ. એક દિવસ એ તરુણ શેઠિયો પોતાની બડાઈ હાકી રહ્યો હતો, તે વખતે સૉક્રેટિસે પૃથ્વીનો નકશો તેની પાસે લાવીને કહ્યું કે, "આ નકશામાં એટિકાપ્રાંત કયા છે તે બતાવો જોઇએ." પણ એ પ્રાત ઘણો નાનો હોવાથી એને શોધી કાઢતા ઘણીજ વાર લાગી અને પરિશ્રમ પણ ઘણો પડચો. પછી સૉક્રેટિસે પૂછ્યું કે, "હવે એમાં તમારી જાગીરની જમીન કયા છે તે બતાવો" આલ્સિબાઇડિસ બોલ્યો કે, "તે ઘણી થોડી છે, જેથી આ નકશામાં જુદી પાડીને કેવી રીતે બતાવી શકાય?" એ ઉત્તર સાંભળીને સૉક્રેટિસે કહ્યું કે, "વારુ ભાઈ! જે જમીનનો કટકો આખે પૂરો દેખાતો નથી, તે જરાસરખા કટકાને લીધે તું પોતાને મોટો માણસ કેમ માને છે? આટલી નજીવી જમીનના ધણી થવા માટે તુ આટલો બધો ફુલાઇને ફરે છે!"

સૉક્રેટિસનો આ વિચાર એથી પણ આગળ ચલાવીએ તો ચલાવી શકાય એમ છે. એટિકાપ્રાત આખા ગ્રીસદેશની સરખામણીમાં શી ગણતરીમા? આખો ગ્રીસદેશ યુરોપની સરખામણીમા શી ગણતરીમા? યુરોપ આખી પૃથ્વીની સરખામણીમા કેટલો નાનો દેશ? અને પૃથ્વીનુ પણ આખા બ્રહ્માંડમા કયા સ્થાન? આ પ્રમાણે વિચાર કરવાથી ભલભલા મનુષ્યને પણ પોતાની ક્ષુલ્લકતાનુ ભાન થઈ શકશે. ('સૉક્રેટિસચરિત્ર'માથી)

२३०—सोक्रेटिसनी असामान्य प्रमाणिकता

દેવતાઓ સંબંધી સૉક્રેટિસના વિચાર ઘણા ખરાબ છે. એ ખરાબ વિચારો નાનાં છોકરાના મનમા ઠસાવીને તેમને બગાડે છે, એવું તહોમત સૉક્રેટિસ ઉપર તેના શત્રુઓએ મૂક્યું હતું. તેણે ન્યાયાધીશોની આગળ પોતાના ઉપર મુકાયેલા આરોપોનો બચાવ કર્યો, તોપણ તેમણે તેને દેહાતશિક્ષા ફરમાવી.

એ સજા ભોગવવા પહેલા એને કેદખાનામાં રાખવામા આવ્યો હતો. એના સૌથી પ્રિય અને વિશ્વાસપાત્ર મિત્ર ક્રેટોએ કેદખાનાના નોકરોને ફોડીને સૉક્રેટિસને નસાડી લઈ જવાની યુક્તિ કરી હતી. એણે સૉક્રેટિસને એ યુક્તિ જણાવી અને પોતાની સાથે નાસી જવા માટે આગ્રહપૂર્વક વિનતિ કરી, ત્યારે સૉક્રેટિસને હસવું આવ્યુ અને તેણે કહ્યું કે, “ ભાઇ ક્રેટો ! આ એટિકા પ્રાત ની બહાર જ્યાં લોકો મરતા ન હોય, એવા એકાદ ઠેકાણાની તને ખબર છે ? હોય તો મને જણાવ.” આત્માની અમરતા અને દેહ ની ક્ષણભંગુરતામા દૃઢ વિશ્વાસ ધરાવનાર સૉક્રેટિસના મુખમા એવોજ ઉત્તર શોભે, પણ એના પ્રેમના આવેશમાં આવેલા ક્રેટોને એ દલીલ રુચિ નહિ અને પોતાની સૂચનાનુ પાલન કરવા સારુ
વારંવાર આગ્રહ કર્યો. ... ટસે એના સદ્ભાવની પ્રશંસા
કરીને તથા પોતાપ્ર ... માટે ઉપ ... કહ્યું કે
“ એથેન્સવાસીઓની ... ય તુરં ... જણું,
એ મારે માટે વાસ્તવ ... અપ્રમ ... છે.
મારો ન્યાય કરવામા ... લે ભૂ ... પણ
જ્યારે હુ આખી જિ ... ઓ ...
હુ અને એ ન્યા ... મા

કબૂલ કરી ચૂક્યો છુ, તો હવે એમની આજ્ઞાનુ પાલન કરવાની પણ મારી ફરજ છે મારા પોતાના વિચારથી એમનો નિર્ણય ઊલટો છે, તોપણુ મારા વિચારને બાજુ પર રાખીને હુ તો સરકારનોજ ન્યાય કબૂલ કરીશ. જન્મભૂમિ માબાપ કરતા—સર્વ સગાવહાલા કરતા પણુ અધિક પ્રિય છે અને માનને પાત્ર છે. આપણો દેશ આપણી સાથે અન્યાયથી વર્તે તો આપણે ઘણા વિનયથી તેના કાન ખોલીને તથા તેને ડહાપણુની બે ચાર વાતો કહીને શુદ્ધિમા લાવવો જોઇએ અને એ ઠેકાણે નજ આવે તો તો પછી મૂગે મોઢે તેનો હુકમ માથે ચઢાવવો, એજ આપણો ધર્મ છે. આ જગતમા બાળબચ્ચા તો શું, પણ જીવ સુધ્ધાને હુ પ્રમાણિકતા કરતા વધારે નથી ગણુતો. તાત્કાલિક જીવન માટે અપ્રમાણિક વર્તણૂક ચલાવીને હું મારુ અમર જીવનનુ સુખ બગાડવા નથી માગતો ”

આ પ્રમાણે ક્રેટોને પોતાની નીતિની ખાતરી કરી આપીને શાતચિત્તે એણે રાજ્યસત્તાને તાબે થઇ વિષનો પ્યાલો પી જઇને દેહત્યાગ કર્યો.

આવી ઊંચા પ્રકારની પ્રમાણિકતાને લીધેજ સોક્રેટિસનુ નામ સસારમા અમર થઈ ગયુ છે ['સોક્રેટિસચરિત્ર'માથી]

૨૩૧—પોતાના અજ્ઞાનને પણ જે જાણે છે તેજ ખરો જ્ઞાની છે

પ્રાચીનકાળમા ગ્રીસ દેશમા ડેલ્ફી નામનુ એક નગર હતું. ત્યા એક મોટુ મદિર હતું એ મંદિરની ઘણી પ્રતિષ્ઠા હતી અને એવું મનાતું કે, ત્યાની પૂજારણુના શરીરમા દેવતા આવતા અને એ વખતે એના મુખમાંથીજ શબ્દો નીકળતા તે સાચા પડશે, એમ બધાને ખાતરી હતી.

એક વખત સોક્રેટિસના ચિરિફન નામના એક વિદ્યાર્થીએ એ પૂજારણને પૂછ્યું કે, " સોક્રેટિસના કરતા વધારે ડાહ્યો પુરુષ બીજો કોઇ છે કે નહિ ? " પૂજારણે કહ્યું કે, " કોઇ નથી."

આ વાતની ખબર સોક્રેટિસને મળતાં એ ઘણા વિચારમા પડ્યો અને વિચારવા લાગ્યો કે, મારામાં તો થોડુ પણ ડહાપણ નથી, છતાં દેવતાએ આવું કહ્યું, તેનો શો અર્થ ? બહુ વિચાર કરીને તેણે આ પ્રમાણે પોતાના મનનુ સમાધાન કર્યું કે, "મારા અને બીજા લોકોમાં ભેદ એટલોજ છે કે, જે વસ્તુ વિષે તેઓ ખરેખર કાંઇ જાણતા નથી, તે હુ પણ જાણતો નથી; પરતુ હુ મારી અજ્ઞાનતા ખુલ્લી રીતે કબૂલ કરું છું અને તેઓ એમ ન કરતા પોતે જાણે મોટા સર્વજ્ઞ હોય એવો ડોળ કરે છે. વાસ્તવિક અને સંપૂર્ણ જ્ઞાતા તો એક માત્ર ઇશ્વરજ છે. હવે એપોલોના મદિરની પૂજારણે મને જ્ઞાની કહ્યો, એનો અર્થ એટલોજ કે, માણસોમા વાસ્તવિક જ્ઞાતા તો કોઈ છેજ નહિ, પણ જે માણસ મારી પેઠે પોતાની અજ્ઞાનતા સમજે છે, તેજ ' માણસોમાં જ્ઞાની' છે.'

[' સોક્રેટિસચરિત્ર 'માંથી]

૨૩૨-આપણા દેશમાં વિદ્યાને બદલે પૈસાનું માન શાથી વધ્યું ?

ભૂદેવ મુખોપાધ્યાય અંગ્રેજીમાં પોતાના નામની સાથે મુકરજી લખતા. બગાળામા ઘણા લોકો એવું કરે છે. ચટ્ટોપાધ્યાય ચેટરજી લખે છે, બદ્દોપાધ્યાય બેનરજી લખે છે અને મુખોપાધ્યાય મુકરજી લખે છે. એક દિવસ બંગાળાની નિશાળોના ડાયરેકટર એટકિન્સન સાહેબે ભૂદેવબાબુને પૂછ્યુ કે, " તમે નામની સાથે મુકરજી કેમ લખો છો ? મુખોપાધ્યાય કેમ નથી લખતા ? " ઉત્ત-

રમા ભૂદેવબાબુએ હસીને કહ્યું કે, "તમે લોકો વિદ્યાનું ગૌરવ ઓછું કરો છો, ધનનું ગૌરવ તમારી દૃષ્ટિમા વધારે છે, માટે અંગ્રેજીમા લખુ છું 'મુકરજી' અને બગાળીમાં લખું છું 'મુખોપાધ્યાય.' આ દેશના લોકો હજુ પણ ઉપાધ્યાયનું સન્માન ધનવાનો કરતાં વધારે કરે છે; તોપણ હવે તમારા લોકોની સોબતથી અહીંયા પણ ધનનુ ગૌરવ દિનપ્રતિદિન વધતું જાય છે."

એટકિન્સન સાહેબે કહ્યું કે, "મુકરજીમાં ધનની વાત ક્યાંથી આવી?" ભૂદેવે કહ્યું કે, "मूखरीय इति ख्याता मुखराग्रामवासतः।" અમારા પૂર્વજો મુખરા ગામના જાગીરદાર હતા. મુખરીય શબ્દનો અપભ્રંશ 'મૂખૂજજે' અને તેનું અંગ્રેજી અપભ્રંશરૂપ થયુ 'મુકરજી.'

('સદાલાપ'માથી)

૨૩૩—प्लेटोए मृत्युकाळे मानेलो जाणवा जेवो उपकार

મહાન તત્ત્વવેત્તા પ્લેટો (અફલાતુન) જ્યારે મરવા પડ્યો, ત્યારે તેણે ઈશ્વરની પાસે પ્રાર્થના કરીને ત્રણ વાત માટે એનો ઘણો ઉપકાર માન્યો હતો. પહેલી વાત એ હતી કે, પ્રભુએ તેને મનુષ્યજન્મ આપીને વિચાર કરવાની બુદ્ધિ આપી હતી, બીજી એ કે, પ્રભુએ તેને જગલી લોકોમા ઉત્પન્ન ન કરતાં ગ્રીસ જેવા સભ્ય દેશમા ઉત્પન્ન કર્યો અને ત્રીજી એ હતી કે, સૉક્રેટિસ જેવો મહાપુરુષ જે સમયમા જીવતો હતો, તે સમયમા તેને જન્મ આપ્યો હતો.

મનુષ્યમાત્રને પ્રભુએ સારા—ખોટાનો વિચાર કરવા સારુ બુદ્ધિ તો આપી છેજ. ગ્રીસ કરતાં પણ પુરાણી સભ્યતાવાળા ભારતવર્ષ જેવા દેશમા જન્મ લેવાનું સૌભાગ્ય પણ આપણને બધાને પ્રાપ્ત થયું છે, તેમજ મહાન પુરુષોનો પણ આપણા દેશમા છેક અભાવ

૨૩૫—બાળકોને અને ભાવી સંતતિને બળવાન બનાવવાનો ખાસ ઉપાય

૧-ગર્ભાવસ્થામાંથીજ સંતતિનું ઉત્તમ શિક્ષણ શરૂ કરવું જોઈએ

નેપોલિયન બોનાપાર્ટની માતા લેટીશિયા ઘણી બુદ્ધિમતી અને ભણેલીગણેલી નારી હતી. તેનામા પુરુષોને શોભે એવુ સાહસ હતું. વીરપુરુષોનો ઇતિહાસ સાંભળવો અને કહેવો એને બહુ ગમતો. ઈ સ. ૧૭૬૯ની ૧૫મી ઑગસ્ટે નેપોલિયન બોનાપાર્ટ તેને પેટે જન્મ્યો હતો. તેના જન્મસમયે લેટીશિયાએ જે વસ્ત્ર ઓઢયુ હતું, તેના ઉપર પણ ગ્રીસના વીરરસ કાવ્ય ઇલિયડમા વર્ણવેલા મહાન રણસંગ્રામનાં તથા તે સમયના વીરપુરુષોના ચિત્ર છાપેલાં હતા. આ પ્રમાણે નેપોલિયને આ સંસારમા પ્રથમ શ્વાસ લેતા વારજ જો કાંઈ જોયું હોય તો તે યુદ્ધસંબંધી ચિત્રોથી અંકિત થયેલું વસ્ત્રજ હતુ.

નેપોલિયન ગર્ભમાં હતો તે સમયે તેની માતા પોતે ઘોડે બેસીને એક પર્વતથી બીજે પર્વત અને એક જંગલમાથી બીજા જંગલમા પોતાના પ્રિય પતિની સાથે કૂચ કરતી હતી.

નેપોલિયન જરા મોટો થયો ત્યારે ફ્રાન્સના રાજાએ કોર્સિકા બેટ ઉપર ચઢાઈ કરી. તે સમયે તેના પિતા તથા બીજા સ્વદેશ-ભક્તોએ કેવી વીરતાથી યુદ્ધ કર્યું હતું, તેની વાતો રસભેર માતા લેટીશિયા તેની આગળ કરતી હતી. બાળક નેપોલિયનના સુકુમાર હૃદયમા એવી રીતે બાલ્યાવસ્થાથીજ વીરરસનો સંચાર થયો હતો.

આપણા દેશમા પણ વીરાંગના સુભદ્રાએ, પુત્ર અભિમન્યુને ગર્ભમાંથી કોઠાયુદ્ધનું જ્ઞાન કેવી રીતે આપ્યુ હતું, તે વાત તો

નથી, છતાં પણ આપણે એક યા બીજા પ્રકારે તેમના સમાગમમા આવીને તેમના જ્ઞાનચારિત્રનો લાભ ઉઠાવીએ નહિ, તો પછી આપણુંજ કમનસીબ! ('સોક્રેટિસચરિત્ર'માંથી)

૨૩૪–યુક્લિડ નામના વિદ્વાનનો અસાધારણ વિદ્યાપ્રેમ

આ યુક્લિડ ભૂમિતિના ગ્રંથનો કર્તા નહિ, પણ એક બીજોજ વિદ્વાન અને સોક્રેટિસનો શિષ્ય હતો. તે ગ્રીસ દેશમા મિગારા નામના નાના રાજ્યમા રહેતો હતો. સોક્રેટિસના સમયમાં એથેન્સ અને મિગારા એ બે સંસ્થાનો વચ્ચે યુદ્ધ ચાલતું હતું અને એથેન્સવાસીઓએ પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી કે, "અમે વર્ષમાં બે વાર મિગારાને લૂંટીને ઉજ્જડ કરીશુ." એમણે એવો કાયદો કર્યો હતો કે, "મિગારાથી એટિકા (એથેન્સના રાજ્યમા) કોઇ પુરુષે આવવુંનહિ." આવી સ્થિતિમાં યુક્લિડને એથેન્સ જઇને સોક્રેટિસ પાસે વિદ્યાભ્યાસ કરવા જવું એ જીવનું જોખમ ખેડવા જેવું હતું, પણ એના હૃદયમા તો એ મહાન તત્ત્વવેત્તાના ઉપદેશામૃતનું પાન કરવાની તીવ્ર પિપાસા લાગી રહી હતી એણે ગમે તે જોખમે વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવાનો સંકલ્પ કર્યો. આખરે એણે એક યુક્તિ પણ શોધી કાઢી. સંધ્યાકાળે તે સ્ત્રીનો વેશ ધારણ કરી બુરખો નાખીને પોતાનું શહેર છોડી સોક્રેટિસને ઘેર જતો અને ત્યાં રાત્રિ રહી મળસ્કું થતાં એના એજ વેશમા પાછો ચાલ્યો જતો.

('સોક્રેટિસચરિત્ર'માંથી)



૨૩૫–બાળકોને અને ભાવી સંતતિને બળવાન બનાવવાનો ખાસ ઉપાય

૧–ગર્ભાવસ્થામાંથીજ સંતતિનું ઉત્તમ શિક્ષણ શરૂ કરવું જોઈએ

નેપોલિયન બોનાપાર્ટની માતા લેટીશિયા ઘણી બુદ્ધિમતી અને ભણેલીગણેલી નારી હતી. તેનામા પુરુષોને શોભે એવુ સાહસ હતું. વીરપુરુષોનો ઇતિહાસ સાંભળવો અને કહેવો એને બહુ ગમતો ઈ સ ૧૭૬૯ની ૧૫મી ઑગસ્ટે નેપોલિયન બોનાપાર્ટ તેને પેટે જન્મ્યો હતો. તેના જન્મસમયે લેટીશિયાએ જે વસ્ત્ર ઓઢયુ હતું, તેના ઉપર પણ ગ્રીસના વીરરસ કાવ્ય ઇલિયડમા વર્ણવેલા મહાન રણસંગ્રામના તથા તે સમયના વીરપુરુષોના ચિત્ર છાપેલાં હતાં. આ પ્રમાણે નેપોલિયને આ સંસારમા પ્રથમ શ્વાસ લેતા વારજ જો કાંઈ જોયું હોય તો તે યુદ્ધસંબંધી ચિત્રોથી અંકિત થયેલું વસ્ત્રજ હતુ

નેપોલિયન ગર્ભમાં હતો તે સમયે તેની માતા પોતે ઘોડે બેસીને એક પર્વતથી બીજે પર્વત અને એક જંગલમાંથી બીજા જંગલમા પોતાના પ્રિય પતિની સાથે કૂચ કરતી હતી.

નેપોલિયન જરા મોટો થયો ત્યારે ફ્રાન્સના રાજાએ કોર્સિકા બેટ ઉપર ચઢાઈ કરી તે સમયે તેના પિતા તથા બીજા સ્વદેશ-ભક્તોએ કેવી વીરતાથી યુદ્ધ કર્યું હતું, તેની વાતો રસભેર માતા લેટીશિયા તેની આગળ કરતી હતી. બાળક નેપોલિયનના સુકુમાર હૃદયમા એવી રીતે બાલ્યાવસ્થાથીજ વીરરસનો સંચાર થયો હતો.

આપણા દેશમાં પણ વીરાંગના સુભદ્રાએ, પુત્ર અભિમન્યુને ગર્ભમાંથી કોઠાયુદ્ધનું જ્ઞાન કેવી રીતે આપ્યુ હતું, તે વાત તો

પ્રસિદ્ધજ છે.

સગર્ભા સ્ત્રીઓને સારા જીવનચરિત્ર અને રામાયણ, મહાભારત, રાજસ્થાન ઇત્યાદિ ઈતિહાસના પુસ્તકો વંચાવ્યાથી આપણા દેશમા પણ ભાવી પ્રજા સારી નીવડે એમા સંશય નથી.

૨-બાલ્યાવસ્થામાં વીરરસના અભ્યાસથી થતી અજબ અસર

નેપોલિયનને પાચ વર્ષની વયે નિશાળે બેસાડવામા આવ્યો હતો અને દશ વર્ષની વયે તેણે સૈનિકશાળામાં પ્રવેશ કર્યો હતો. ત્યાં આગળ તેણે ગણિત, ઇતિહાસ, વિજ્ઞાન અને સાહિત્યના વિષયોમા પ્રવીણતા મેળવી હતી, પરંતુ તેની સાથે સાથે હોમર કવિએ રચેલું વીરરસનુ કાવ્ય 'ઇલિયડ' તો તેનું પ્રિયવાચન હતુ. 'ઇલિયડ' વાચતા તેના કુમળા મગજમા વીરતાના અભિલાષ જાગતા. વિદ્યાર્થી અવસ્થામા તેણે માતાને લખેલા એક પત્રમા જણાવ્યુ હતું કે, "કમરે તલવાર અને ગજવામાં હોમર રાખીને હું જગતમા મારો રસ્તો કાપી કાઢીશ"

પ્લુટાર્કે લખેલાં વીરોના જીવનચરિત્રો પણ તે ધ્યાનથી વાંચતો અને ગ્રીસ તથા રોમના મહાસામ્રાજ્યોના આગેવાન પુરુષોના વીરરસપૂર્ણ પરાક્રમો અને મોટા મોટાં રાજ્યોની ચઢતીપડતીના કારણો વિષે ઊંડો ઊતરીને એકાગ્રચિત્તે વિચાર કરતો.

બાલ્યાવસ્થાનું આ શિક્ષણ તેની ભાવી મહત્તાને પ્રાપ્ત કરવામાં કીમતી પગથિયું થઇ પડ્યું હતું.

આપણા દેશમા માણભટ્ટો, વ્યાસ મુનિના મહાભારતને પ્રાકૃત ભાષામાં રસભેર રસ્તાઓ પર ઠઠ જમાવી ગાઈ સંભળાવીને જનસમાજમા રહેલી વીરતાની ભાવનાને પોષતા હતા; પણ હવે સુધારો (!) વધતાં એવી કથાઓ લગભગ બંધ પડી છે અને આખું મહાભારત વાંચવા-સાભળવા જેટલી ધીરજ આપણા કેળવાયલાં (!)

યુવક-યુવતીઓમા રહી નથી, એટલે વીરરસનું શિક્ષણ આપણને મળતું તદ્દન બંધ થયું છે.×

૩-શાળાઓમાં પણ કેવા ધોરણે તાલીમ અપાવી જોઇએ ?

પંદર વર્ષની વયે નેપોલિયનને પેરિસના પ્રસિદ્ધ યુદ્ધવિદ્યાલયમા મોકલવામા આવ્યો હતો. એ વિદ્યાલયમાં કુળવાન લોકોનાજ છોકરાઓને દાખલ કરવામા આવતા. તેમના ઘોડાની બરદાસ્ત લેવા માટે, તેમના હથિયાર સ્વચ્છ રાખવા માટે તથા એવા એવા બીજાં પરચૂરણ કામ માટે દરેકને નોકર આપવામા આવતો. વિદ્યાર્થીઓને સૂઇ રહેવા માટે સુવાળી તળાઇઓ મળતી અને જમવાને ભાવતાં ભોજન મળતાં. આવુ એશઆરામભર્યું જીવન કયા યુવકને ન ગમે ? પરંતુ નેપોલિયન એવા વિલાસી જીવનનો કટ્ટો શત્રુ હતો. તેણે ત્યાના ગવર્નર ઉપર સખ્ત ભાષામા એક અરજી લખી મોકલી કે, " સૈનિક-વિદ્યાલયમાથી ચાકરો રાખવાનો રિવાજ રદ્દ કરવાની જરૂર છે. ઘોડાની માવજત, હથિયાર સાફ કરવા અને એવા બીજા નાના પ્રકારના કામ જે હમણા નોકરો પાસે કરાવવામાં આવે છે, તે કામ જાતેજ કરવાની વિદ્યાર્થીઓને ફરજ પાડવી જોઇએ. ખોરાકની બાબતમા તથા બીજા શારીરિક પરિશ્રમ સહન કરવાની બાબતમાં વિદ્યાર્થીઓને અત્યારથીજ સાદા અને મહેનતુ બનાવવામા નહિ આવે, તો યુદ્ધસમયે પડતી મુસીબતો અને તનતોડ મહેનત તેઓ કેવી રીતે સહન કરી શકશે ? "

મોટા થયા પછી પોતે ફ્રોન્ટેન્બ્લો નગરમા સ્થાપેલી સૈનિક-

× જોયોને ! કેવો આપણા આધુનિક સુધારકો અને રાષ્ટ્રના સેવક-શિક્ષકોનો પ્રતાપ ! નવા ભણતરવાળાઓ અને ધનિકોમા જે તે રીતે મોટાભા અથવા તો મહાશિક્ષક કે ગુરુદેવ ગણાવુ, એજ હેતુ હોય તેમના મગજમાં કે શ્રવણમા દેશની એવી સર્વોત્તમ સેવાના વિચાર પણ ક્યાથી આવે ?

લિ૦ અવગુણસાગર

પાઠશાળામા તેણે ઉપરનાજ નિયમો રાખ્યા હતા અને તેના પરિણામે એ વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓમા જે આવડત અને સહનશીલતા આવતી, તેથીજ તેમની જનસમાજમાં ઘણી પ્રશંસા થતી હતી.

('નેપોલિયનચરિત્ર'માથી)

२३६–नेपोलियनना केटलाक असाधारण गुणो

૧–અદ્ભુત એકાગ્રતા અને સહનશીલતા

એકાગ્રચિત્તતા અને મનોનિગ્રહ એ નેપોલિયનના ખાસ ગુણો હતા. વિદ્યાર્થી અવસ્થામાથીજ તેણે એ ગુણોને ખીલવ્યા હતા. એક દિવસ તેના શિક્ષકે ગણિતનો એક ઘણોજ અઘરો પ્રશ્ન વર્ગ આગળ મૂકયો. એ સવાલનો જવાબ શોધી કાઢવા સારુ નેપોલિયને બોતેર કલાક સુધી પોતાના ઓરડામા બેસીને લાગલાગટ વિચાર કર્યો હતો. આ પ્રમાણે લાગલાગટ ઘણાજ લાબા સમય સુધી શારીરિક અને માનસિક પરિશ્રમ સહન કરવાની અદ્ભુત શક્તિ તેનામા બાલ્યાવસ્થાથીજ હતી.

૨–નાચ-કૂદ ઉપર નેપોલિયનનો તિરસ્કાર

નેપોલિયન બાદશાહ ખોટા વિલાસોને ધિક્કારતો હતો એ ભાવ બાલ્યાવસ્થાથીજ એનામા હતો. એક દિવસ અમુક ઉત્સવને પ્રસગે બાળક નેપોલિયન માર્સેલ્સ ગયો હતો. ત્યાં સાંજની રમણીય વેળાએ ઘણા યુવાનો અને યુવતીઓ ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરીને આનદપૂર્વક નૃત્ય કરતાં હતા. તેમણે નેપોલિયનને પણ તેમના આનદોત્સવમાં જોડાવાનુ આમત્રણ કર્યું. તે ઉપરથી તેણે સખ્ત ભાષામા જવાબ આપ્યો કે, " આવી રીતે નાચ્યાકૂદ્યાથી કાઈ મનુષ્યત્વ આવતુ નથી "

૩–નેપોલિયનની અસામાન્ય કૃતજ્ઞતા

નેપોલિયન જ્યારે સોળ વર્ષનો હતો ત્યારે એના પિતાનો

દેહાંત થયો. ત્યાર પછી થોડા સમયમા એ માદો પડ્યો એ સમયે એની આર્થિક દશા સારી નહોતી. એટલે પરદેશમા એક વીશીના સૌથી ઉપલા કાતરિયામાં શરીરે વ્યાધિગ્રસ્ત અને પૈસે ખાલી હોવાથી ઘણી દયાજનક હાલતમાં આવી પડ્યો હતો. એક સહૃદય બાઇના સાંભળવામાં આ વાત આવતાં તેણે પરોપકારવૃત્તિથી પ્રેરાઈને નેપોલિયનની સેવાચાકરી કરીને તેને સાજો કર્યો. સ્ત્રીઓના હૃદયમા દયાનું ઝરણુ સ્વાભાવિક રીતેજ વહેતુ હોય છે. જગતના અનેક મહાન પુરુષોના જીવનને અણીને વખતે સેવાશુશ્રૂષાથી સહૃદય નારીઓએ બચાવ્યાના દષ્ટાંત ઇતિહાસમા નોધાયેલાં છે. નેપોલિયનના જીવનને આ પ્રસગ પણ સ્ત્રીઓની નિસ્વાર્થ દયાનો નમૂનો છે

પાછળથી ઘણે વર્ષે જ્યારે ફ્રાન્સની પ્રજાએ કૃતજ્ઞતાપૂર્વક નેપોલિયનને રાજમુકુટ અર્પણ કર્યો, ત્યારે પેલી સ્ત્રીએ તેના ઉપર અભિનંદનનો પત્ર લખીને પોતાનો હર્ષ પ્રગટ કર્યો હતો અને સાથે સાથે એ પણ લખ્યુ હતું કે, “ ગરીબાઇ અને વિપત્તિને લીધે એનુ જીવન અધકારમય બની ગયુ હતું. ”આ પત્ર વાચતાજ નેપોલિયને તે સ્ત્રીને દશ હજાર ફ્રેંકનો ચેક મોકલી આપ્યો અને લખ્યું કે, “ ભવિષ્યમા પણ તમે જે કાંઈ માગશો તે હુ ઘણી ખુશીથી મોકલી આપીશ.” ('નેપોલિયનચરિત્ર 'માથી)

૨૩૭–નેપોલિયનનાં માતાનું સ્વદેશપ્રત્યે કર્તવ્યપાલન

ઈ સ. ૧૭૬૯મા ફ્રેંચ સેનાએ કોર્સિકાના ટાપુ ઉપર આક્રમણ કરીને તેને પોતાના તાબામા લીધો હતો કોર્સિકાના સેનાપતિ જનરલ પાઓલિએ પોતાના દેશ તરફથી બહુ વીરતાપૂર્વક યુદ્ધ કર્યું હતું, તેથી પ્રસન્ન થઈ દેશ જીતાયા પછી ફ્રેંચ લોકોએ એનેજ કોર્સિકાનો ગવર્નર નીમ્યો હતો.

પાછળથી ફ્રાન્સમાં ચાલી રહેલા ગંધેરને લીધે પાઓલિને એમ લાગ્યુ કે, ફ્રાન્સ કરતા ઈંગ્લેંડનું શરણ લેવાથી કોર્સિકાનું હિત વધારે સારી રીતે સચવાશે. એ વિચારથી તેણે કોર્સિકાનો દ્વીપ ઈંગ્લેંડને સ્વાધીન કરી દેવાનું કાવતરું રચ્યું નેપોલિયનનો પિતા સરદાર પાઓલિનો મિત્ર હતો, એટલે તેણે યુવક નેપોલિયનને પણ એ કાવતરામાં જોડાવાનુ કહ્યુ; પરંતુ નેપોલિયને એવા દગામા સામિલ થવાને સાફ ના કહી. પરંતુ એથી નિરાશ ન થતાં પાઓલિ, નેપોલિયનની માતા લેટીશિયાની પાસે ગયો અને એમના કુટુંબની સાથેના પોતાના જૂના સંબંધનુ સ્મરણ કરાવીને કહ્યું કે, "તમે નેપોલિયનને સમજાવો કે, એ કોર્સિકાનો ટાપુ અંગ્રેજોને સ્વાધીન કરવામાં મારી સાથે જોડાય." પરંતુ નેપોલિયન જેવા વીરપુત્રની માતાને છાજે એવી દૃઢતાથી તેણે ઉત્તર આપ્યો કે "હુ માત્ર બેજ કાયદા જાણું છું. એક કાયદો કર્તવ્યનો છે અને બીજો ઇજ્જત અને નેકીનો છે."

આ ઉત્તરથી અપ્રસન્ન થઈ પાઓલિએ નેપોલિયનના કુટુંબ સામે દેશનિકાલનો હુકમ જારી કર્યો. નેપોલિયનની માતાએ વિના અપરાધે સ્વદેશનો અને સ્વજનોનો પરિત્યાગ કરવાનું પસંદ કર્યું, પણ સ્વાર્થસિદ્ધિની લાલચમાં દેશદ્રોહનું ઘોર પાપ તો ન કર્યું તે નજ કર્યું. ધન્ય છે એવી સત્યપરાયણ માતાઓને!

('નેપોલિયન ચરિત્ર'માથી)

૨૩૮–एक गरीब महेताजीनो संतोष अने परोपकारवृत्ति

બંગાળામા શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર મજુમદાર એક સારા લેખક અને કવિ હતા. બંગાળી સંવત ૧૨૪૫મા તેમનો જન્મ થયો હતો

અને બંગ સં. ૧૩૧૩મા તેમણે પરલોકવાસ કર્યો સસ્કૃત અને ફારસી ભાષાનુ પણ તેમને સારું જ્ઞાન હતું. એક બગાળી નિશાળમા મહેતાજીની નોકરી કરીને ગરીબાઈથી એ પોતાનુ ગુજરાન કરતા; પરતુ દરિદ્ર હોવા છતા એમનામાં સતોષવૃત્તિ બહુજ પ્રબળ હતી. એક વખત સરકારમા તેમનો પગાર વધારવાનો સવાલ આવ્યો ત્યારે તેમણે કહી દીધું કે, “ મને જે પગાર મળે છે તેટલાથીજ મારુ પોષણ થઈ શકે છે, મારે વધારે પગારની જરૂર નથી. એ રૂપિયા મારા હાથ નીચેના ગરીબ પંડિતોને આપશો, તો એ બિચારાઓની અગવડ કાઇક અંશે દૂર થશે ”

આવા નિર્લોભી પુરુષો બહુ થોડા દીઠામા આવે છે !

(‘ ભારતવર્ષ ’માથી)

૨૩૯–રાણી અહલ્યાબાઈએ બળવો કેવી રીતે શમાવ્યો?

આજથી આશરે દોઢસો વર્ષ પૂર્વે વિધ્યાચળમા વસતા ભીલ લોકોએ પોતાનાં મહારાણી અને ઇદોરનાં અધિષ્ઠાત્રી અહલ્યાબાઈની વિરુદ્ધ બળવો કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય કર્યો અને જિલ્લાનો સૂબો જે કાઈ હુકમ આપે તેની વિરુદ્ધ કાર્ય કરવુ શરૂ કર્યું એના બોલાવ્યાથી કોઈ જાય નહિ, એની વાત કોઈ સાભળે નહિ, બધા પોતાની મરજી પ્રમાણે વર્તવા લાગ્યા અને તોફાન કરવું શરૂ કરી દીધું સૂબો દિવસે દિવસે વધારે ગૂચવાડામા પડતો ગયો એની પાસે સરકારી ખજાનો પણ હમેશા રહેતો હતો, એટલે એને બીક લાગી કે, રખે આ લોકો ધાડ પાડીને લૂંટી ન જાય આખરે તેણે મહારાણીને કાને એ ખબર પહોંચાડી એ ખબર મળતાજ મહારાણીએ બે પત્રો પોતાને હાથે લખ્યા એક ભીલોના સરદાર ઉપર હતો અને બીજો સૂબા ઉપર હતો બન્ને પત્રો યોગ્ય માણ-

સોની સાથે બન્ને જગ્યાએ મોકલી આપવામાં આવ્યા અને પોતાના પ્રધાનને ઘટનાસ્થળ ઉપર તપાસ કરવા મોકલ્યો. ભીલોના સરદારને જે પત્ર લખ્યો હતો, તેનો સારાંશ આ પ્રમાણે હતોઃ

"બળવો અથવા એવા પ્રકારની અશાંતિનું બીજ ત્યાંજ રોપાય અને એવાજ રાજ્યમાં એ ફૂલે છે અને ફળે છે, કે જ્યા અન્યાય, અત્યાચાર અને જુલમ થતો હોય; પ્રજાને નાના પ્રકારના ઘાતકી ત્રાસ વેઠવા પડતા હોય; ખજાનો કે જે પ્રજા તરફથી સોપાયેલી અનામત છે, તેનો ઉપયોગ અમલદારો ખરાબ કામમાં કરતા હોય, પરંતુ મારા રાજ્યમા તો હું ધારું છું કે, એ બધી વાતો નથી. હુ હમેશા એવો દુર્દિન આવવાજ ન પામે તેને સારુ પ્રયત્ન કરતી રહું છુ. પછી આ બળવાનુ બી રોપાવાનું કારણ શું છે? હુ પ્રધાનજીને મોકલું છુ અને આશા રાખું છું કે, એ બધી વ્યવસ્થા ઠીક કરી દેશે

"જ્યા આગળ પ્રજાની અગવડો દૂર કરવાને રાજા તૈયાર ન હોય, જ્યા એમના કહેવા ઉપર ધ્યાન દેવાતું ન હોય, જ્યાં એમના હકોનું રક્ષણ થતું ન હોય અને જ્યા અન્યાય તથા અત્યાચારથી એમનું લોહી ચૂસી લેવામાં આવતું હોય ત્યાં પ્રજા, રાજ્યની વિરુદ્ધ પોકાર કરવાને લાચારીએ તૈયાર થતી હોય છે, પરંતુ મારે ત્યા તો પ્રજાનુ દુઃખ સાભળવા સારુ દરવાજા સદા ઉઘાડા રહે છે અને હું તન, મન અને ધનથી તમારું પ્રતિપાલન કરવાને હરઘડી તૈયાર રહુ છુ. મારી વહાલી પ્રજા! તને આવું નીચ કાર્ય કરવાને કોણે તૈયાર કરી? હું ચાહુ છુ કે, તમે આવીને પોતાની ફરિયાદો મારી આગળ રજૂ કરો નવો મંત્રી તમારે ત્યાં કામ કરવા સારુ મોકલવામા આવે છે આશા છે કે, એ તમારે માટે યોગ્ય પ્રબંધ કરશે."

આ પત્રનુ પરિણામ ધાર્યું હતું તેવુંજ આવ્યુ. થોડા દિવસો પછી ભીલ સરદાર અહલ્યાબાઈના દર્શન કરવા આવ્યો, પણ તે

ખંડખોરના વેશમાં નહોતો, સાચા રાજભક્તના રૂપમાં હતો

('ચાહ માસિક' પરથી)

અમલદારોની શાખ કાયમ રાખવા ખાતર જુલમ નિભાવી લીધાથી ઘણા મોટા બળવા થયેલા ઇતિહાસમાં નોંધાયા છે. એવે પ્રસંગે મહારાણી અહલ્યાબાઇએ જે કાર્યકુશળતા બતાવી છે, તે તેમની અસાધારણ રાજનીતિ-નિપુણતાનો પુરાવો છે.

૨૪૦–સર લલ્લુભાઈ શાહની ઊગતી વયમાં સત્યપરાયણતા

સર લલ્લુભાઈ આશારામ શાહ ગુજરાતનું ગૌરવ હતા. હાઈકોર્ટના ન્યાયાસન ઉપર બિરાજી અદલ ન્યાય તોળી એમણે ઘણી નામના મેળવી હતી સં ૧૯૮૩ની દેવદિવાળીને દિવસે એમનો સ્વર્ગવાસ થયો જે ન્યાયવૃત્તિને લીધે એમણે પાછલા જીવનમાં સુખ્યાતિ મેળવી, તેનો પાયો એમના બાલ્યજીવનમાંજ નંખાયો હતો. એમના પિતાશ્રી કાઠિયાવાડમાં મોટા અમલદાર હતા. એક વખત આશારામભાઇ મોરબીથી આવતા હતા પોતે સેકન્ડ ક્લાસમાં હતા અને છોકરાંઓ થર્ડ ક્લાસમા હતા બાપે થોડો વખત વગર ટિકિટે છોકરાઓને સેકન્ડ ક્લાસમા બેસાડવાથી લલ્લુભાઇનો સત્ય પ્રેમ ઘવાયો થર્ડ ક્લાસની ટિકિટ વડે સેકન્ડ ક્લાસની મુસાફરી આપણાથી કેમજ થાય? એવો વિચાર કરીને તેમણે પિતાજીને પૂછ્યા વિનાજ રેલ્વે કંપની પર સેકન્ડ ક્લાસનુ ભાડુ મોકલાવી આપ્યુ હતુ

આ પ્રસંગ લલ્લુભાઇના ચારિત્ર્યની મહત્તા દર્શાવે છે

('ગુજરાત'માંથી)

२४१–एक जापानी अमलदारनुं परोपकारार्थे पुत्रबलिदान



જાપાનમાં મિચિજેન નામનો એક બહાદુર માણસ થઈ ગયો છે. એ બધાનું ભલું કરતો હતો, એટલા માટે બધા એને ચાહતા હતા અને એનો ઘણો આદર કરતા હતા. બધે ઠેકાણે એની પ્રશંસા થતી હતી, એ જોઈને કેટલાક લોકો એના ઉપર દાઝે બળવા લાગ્યા અને એને નુકસાન પહોચાડવાના ઉપાય કરવા લાગ્યા.

એક દિવસ કેટલાક લોકોએ જાપાનના રાજા આગળ મિચિજેનની ચાડી ખાધી અને કહ્યું કે, "આપ સાવધ રહેજો. મિચિજેન ઘણોજ બદમાશ છે એ પ્રજાને પોતાના પક્ષમાં મેળવી લઈને આપનું રાજ્ય છીનવી લેવાનો લાગ શોધી રહ્યો છે. આપ એનાથી બચશો નહિ તો જરૂર કોઈ દિવસ એ આપને છેતરશે." રાજાઓને તો કાનજ હોય છે. વધારે ઊંડી તપાસ કરવાની તસ્દી કોણ લે? એ વાત સાંભળતાંવારજ રાજા પુષ્કળ ગુસ્સે થયો અને આગળ પાછળનો વિચાર કર્યા વિનાજ બોલી ઊઠ્યો કે, "એ બદમાશને તરતજ દેશનિકાલ કરો. એ અહીંયાં રહેવાજ નહિ પામે, તો પછી રાજ્ય પડાવી લેવા ક્યાથી આવશે?"

બિચારા દેશભક્ત મિચિજેનને દેશનિકાલ મળ્યો. એને એક નાનો છોકરો હતો. જતી વખતે મિચિજેન એને પોતાના એક મિત્ર ગેનજોને સોપતો ગયો. ગેનજો પાઠશાળામા શિક્ષકનુ કામ કરતો હતો તે એ બાળકને ઘણા પ્રેમથી ભણાવવા લાગ્યો.

મિચિજેનના દુષ્ટ શત્રુઓને એટલેથી પણ સંતોષ ન વળ્યો. એમણે ફરીથી રાજાને કહ્યુ કે, "ગેનજો ઘણોજ બદમાસ છે. એ મિચિજેનનો મિત્ર છે. એ એના છોકરાને પોતાના ઘરમાં રાખીને

ભણાવે છે." રાજાએ તરત હુકમ આપ્યો કે, "એ છોકરાને તરત મારી નાખો. સાપના બચ્ચા સાપજ નીવડે છે."

ગેંજોને ખબર મોકલવામાં આવી કે, "અમુક વખતે મિચિજેનના છોકરાને પાઠશાળામા હાજર રાખવો."

હવે ગેજોને મિચિજેનના બાળકને બચાવવાની ફિકર પડી. એણે એ બાળકને ક્યાક સંતાડી દીધો. એજ વખતે એક મોટા ઘરની સ્ત્રી એક બાળકને પાઠશાળામાં લઇને આવી. એ બાળક ઘણોજ સુંદર હતો અને મિચિજેનના બાળકને દેખાવમા મળતો આવતો હતો. ગેજોએ વિચાર કર્યો કે, આ બાળકને મિચિજેનના બાળક તરીકે ઓળખાવું તો કામ ચાલી જશે એટલામાં તો રાજાએ મોકલેલો અમલદાર પાઠશાળામા આવી પહોચ્યો

ગેજોએ પોતાની તલવાર હાથમાં લીધી એણે વિચારી રાખ્યુ હતું કે, "આજ મારો ભેદ ઊઘાડો પડી જશે તો, કાં તો આ અમલદારને મારી નાખીશ અથવા તો હુંજ મરી જઇશ." પરંતુ એ નવો આવેલો બાળક એજ અમલદારનો છોકરો હતો. એ અમલદાર ઘણોજ દયાળુ હતો એ જાણુતો હતો કે, મિચિજેન અને તેનો પુત્ર બન્ને તદ્દન નિર્દોષ છે. એમને મારી નાખ્યાથી ઘણુ પાપ લાગશે. એણે પોતેજ મિચિજેનના બાળકને બચાવવા સારુ પોતાના બાળકને નિશાળમાં મોકલ્યો હતો. બાળકની સાથે જે સ્ત્રી આવી હતી તે પણ એની માતા–મિચિજેનના પુત્રની હત્યા સારુ રાજાએ મોકલેલા અમલદારની પત્નીજ–હતી! એ સ્ત્રી પણ ઘણીજ દયાળુ અને પરગજુ હતી.

અમલદારે ગેજોને પૂછ્યું કે, "મિચિજેનનો બાળક ક્યાં છે?" ગેજોએ ચૂપચાપ પેલા બાળક તરફ ઇશારો કર્યો. અમલદારે પોતાના જીવને કઠણુ કરીને કહ્યુ "હા એજ મિચિજેનનો પુત્ર છે, હું એને ઓળખું છું" તરતજ એ લોકોએ બાળકને એક તરફ લઇ

જઈને કતલ કર્યો !

એ અમલદાર ઘેર ગયા પછી એની સ્ત્રીએ પૂછ્યું કે, "મિચિ-જેનનો છોકરો તો બચી ગયો ને ?" અમલદારે જવાબ આપ્યો: હા, પણ એને સાટે તારા છોકરાની તો હત્યાજ કરવી પડી ને!" હૃદયને વીંધી નાખે એવા એ સમાચાર સાંભળવા છતાં એ સ્ત્રીના મુખ ઉપર જરા પણ ઉદાસી તો નજ છવાઇ, પણ એણે તો ઊલટું પ્રસન્નતાથી એમજ કહ્યું કે, "મારો છોકરો પુણ્યને ખાતર–બીજાનો જીવ બચાવવાનેજ મર્યો છે ને ? એટલે પછી એમા શોક શો કરવો ?"

ધન્ય છે એ બાળકના વીર માતાપિતાને ! પારકાના રક્ષણ સારુ સંસારમાની પોતાની પ્રિયમા પ્રિય વસ્તુ–જે પુત્ર, તેનું પૂરી શાંતિપૂર્વક બલિદાન આપનાર વીર મનુષ્યો આ જગતમા ઘણાજ થોડા છે. આપણા દેશમાં પણ વીર ધાત્રી પન્ના એવોજ અસાધારણ ત્યાગ કરીને અમર યશ પ્રાપ્ત કરી ગઈ છે.

('મનોરંજક ઐતિહાસિક કહાનિયા'માથી)

२४२–आदर्श पत्रकार शिशिरकुमार घोष

સ્વતંત્રપણે પ્રજાનો અધિકાર જણાવવા અને સરકારનાં કે સરકારી અમલદારોના ગેરવાજબી કામો ઉપર પ્રસંગ આવ્યે સખ્ત ટીકા કરવા માટે 'અમૃતબઝાર પત્રિકા' બહુ સુપ્રસિદ્ધ છે. તેના તંત્રી શિશિરકુમાર ઘોષ બહુજ સ્વતંત્ર સ્વભાવના અને નિર્લોભી માણસ હતા.

સર એસ્લી એડન, બંગાળાનો ગવર્નર હતો. એને સત્તાનો ઘણો શોખ હતો. પોતાનીજ ઇચ્છાનુસાર દૃઢતાથી બંગાળા ઉપર શાસન કરવાનો તેને અભિલાષ હતો. એની રાજનીતિ વિરુદ્ધ ,સખ્ત

ટીકા કરીને શિશિરકુમાર તેના અખંડ પ્રતાપની આડે આવતા હતા. આથી 'પત્રિકા' ગવર્નર સાહેબને કંટકરૂપ લાગી અને અધિપતિને જીતી લેવા રાજનીતિનું પ્રથમ શસ્ત્ર 'સામ' વાપરી જોયુ. તેમણે શિશિરબાબુને બોલાવી નમ્રતાથી સમજાવ્યું કે, "હું, તમે અને ક્રિસ્ટોદાસ (કૃષ્ણદાસ) પાલ, ત્રણે જણા મળી આખા પ્રાંત ઉપર રાજ્ય ચલાવી શકીશું ક્રિસ્ટોદાસે મારી સલાહ અનુસાર તેમનુ પત્ર (હિંદુ પેટ્રિયટ) કાઢવા કબૂલ કર્યું છે અને હિંદુ પેટ્રિયટમાં જેમ હું લેખો લખુ છુ, તેમ તમારે પણ કરવું જો તમે સરકારની ટીકા કરનારો કોઇ લેખ લખો, તો તેમ કરતા પહેલા તેની હસ્તલિખિત નકલ મને બતાવવી અને તેના બદલામા સરકાર તમારા પત્રની નકલો ખપાવવામાં ઘણી મદદ કરશે તમારી અને ક્રિસ્ટોદાસની સલાહ હું ખુશીથી બંગાળાનું શાસન કરવામા લઇશ."

બાબુ સાહેબ મૂઝાયા. એ વખતે એમની આર્થિક દશા દયાજનક હતી પત્રિકાના ગ્રાહક બહુ થોડા હતા. કલકત્તામા હજુ એ ઠરી ઠામ બેઠા નહોતા આવા સંયોગોમાં બંગાળાના લેફ્ટેનંટ ગવર્નરે આવી ભારે લાલચ બતાવી બીજો કોઇ હોત તો લાલચમા ફસાઇ જાત. આપણા અનેક નેતાઓ એવી પ્રલોભન-જાળમા ફસાઇ ચૂક્યા છે, પણ શિશિરકુમાર તો આદર્શ અને ધીર પુરુષ હતા. લક્ષ્મી વરવા આવે તોપણ ન્યાયના માર્ગમાથી જરા પણ ચળે નહિ એવા એ દૃઢ વીર હતા. પોતાની પ્રત્યે ગવર્નર સાહેબે બતાવેલી એ કૃપા માટે ઉપકાર માનીને તેમણે ધીમે રહીને કહ્યુ કે, "નામદાર! અમારા દેશમા એકાદ પણ પ્રમાણિક પત્રકાર રહેવોજ જોઇએ."

સાહેબનો મિજાજ ગયો. તેમણે શિશિરબાબુને પાયમાલ કરી દેવાની ધમકી આપી અને એ ધમકીનો અમલ કરવા સારુ વડી

સરકારમા સખ્ત લખાણ કરી દેશી ભાષામા પ્રગટ થતાં પત્રોની સ્વતંત્રતા કચડી નાખનારો 'પ્રેસ ઍક્ટ' (છાપખાનાનો કાયદો) પસાર કરાવ્યો. શિશિરબાબુ અને તેમના ભાઈ મોતીલાલજીએ 'અમૃતબઝાર પત્રિકા' જે અત્યાર સુધી દેશી અને અંગ્રેજી બે ભાષામા નીકળતી હતી, તેને કેવળ અંગ્રેજીમાંજ પ્રગટ કરવા માંડી અને સર એસ્લી એડનની પ્રપંચજાળ તોડી નાખી.

('શ્રીયુત મોતીલાલ ઘોષના જીવનચરિત્ર' ઉપરથી)

૨૪૩–एक गामडियानी प्रभुमां दृढ श्रद्धा

યુરોપમા કૉલિન્સ નામનો એક નાસ્તિક થઇ ગયો છે. ઈશ્વર ઉપર તેને વિશ્વાસ નહોતો, કારણ કે તેની બુદ્ધિમા એના અસ્તિત્વની દલીલો ઊતરતી નહોતી. એક વાર એ બહાર જઈ રહ્યો હતો, એટલામાં માર્ગમાં એને એક ગામડિયો મળ્યો. કૉલિન્સે એને પૂછ્યું કે, "ભાઈ! ક્યા જાય છે?" ગામડિયાએ જવાબ આપ્યો કે, "દેવળમાં."

"ત્યાં જઇને શું કરીશ?"

"પ્રભુને ભજીશ."

"ઠીક, એ તો બતાવ કે, તારો પરમેશ્વર નાનો છે કે મોટો?"

"એ બન્ને છે. નાનો પણ છે અને મોટો પણ છે સાહેબ!"

"એમ તે બની શકે? એ નાનો અને મોટો બન્ને કેવી રીતે હોઇ શકે?"

"સાહેબ! એ એવડો મોટો છે કે, મોટામાં મોટું સ્વર્ગ પણ એનો સમાવેશ ન કરી શકે અને એ એટલો બધો નાનો પણ છે કે તે મારા નાનાસરખા હૃદયમાં પણ વસી શકે છે." આ સરળ ઉત્તરની કૉલિન્સના હૃદય ઉપર ઊંડી અસર થઈ અને તે એ દિવસથી આસ્તિક બન્યો એણે કબૂલ કર્યું છે કે, ઈશ્વરની વિરુદ્ધ

લખાયલા અનેક ગ્રંથોથી તેના પર જેટલી અસર થઈ હતી, તે સર્વના કરતાં વધારે અસર આ સરળ હૃદયના ગામડિયાના દૃઢ શ્રદ્ધાથી ભરેલા સાદા જવાબથી થઈ.

આપણા ઉપનિષદો પણ બ્રહ્મનુ વર્ણન કરતાં એજ કહી ગયાં છે કે, એ મોટામા મોટો અને અણુથી પણ નાનો છે.

૨૪૪–પતિપ્રેમની પરાકાષ્ઠા

અગ્રેજોમા છૂટાછેડા કરવાનો રિવાજ છે, તોપણ મિસિસ વિલેટ નામની એક અંગ્રેજ મહિલાએ પોતાનો પતિ રક્તપિત્તના ચેપી રોગથી પીડાતો હોવા છતાં એને ખાતર પોતાના સુખ અને સ્વાસ્થ્યનો પરિત્યાગ કરીને જે આત્મસમર્પણ કર્યું છે, તે હાલના જમાનામા બોધ લેવા યોગ્ય છે એ સન્નારીની કથા અમે એના પોતાનાજ શબ્દોમા નીચે ઉતારીએ છીએ

“ પોતાનીજ ઇચ્છાથી કબરમાં દટાવું અથવા મિત્રમડળી, સ્વજન અને સસારની બધી વાસનાઓને છોડીને એકાતવાસ કરવો, એ કોઈ લલના સ્વીકારશે નહિ, તો પછી મારા જેવી એક મહિલા, કે જેનો મિત્રસમુદાય ઘણો મોટો હોય અને જેને ધન તથા બીજાં સાસારિક સુખોની મણા ન હોય, તે એકાંતવાસનુ નામ સાભળી નેજ અપાર દુ ખ પામે તો તે સભવિત છે ભૂમડળના પ્રસિદ્ધ ચિત્રકારોના રમણીય ચિત્રો દરરોજ નીરખવાનો મને ઘણો શોખ છે ગોલ્ફ, ટેનિસ ઇત્યાદિ પાશ્ચાત્ય રમતો રમ્યા વગર મારો એક પણ દિવસ સુખમા નથી વીતી શકતો એ બાબતો ઉપર મને જન્મથીજ પ્રેમ હતો, પણ પરણ્યા પછી તો એ પ્રેમ ઘણો વધી ગયો હતો, પરંતુ હાય ! ઇશ્વરેચ્છા કાંઈ બીજીજ હતી. હું જ્યારે ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કરીને સસારના એ સુખોની તરફ તૃષ્ણા

ભરી દૃષ્ટિ નાખી રહી હતી, ત્યારે મારા પતિ એ સમયે માંદા હોવાથી તેમના ડૉક્ટરે કહ્યું કે, " મારે ઘણી દિલગીરી સાથે આપને જણાવવું પડે છે કે, આપના પતિની અવસ્થા ઘણીજ શોચનીય થતી જાય છે. એમને રક્તપિત્તનો રોગ લાગુ પડ્યો છે, એટલે એમને અહીંથી ખસેડીને બીજા કોઈ એવા એકાંત સ્થળમાં લઇ જવા પડશે, કે જ્યાં માણસોની આવ-જા બિલકુલ ન હોય. કેમકે લોકોની વચમા રહેવાથી બીજા લોકોને એ રોગ લાગવાનો સંભવ છે."

મનુષ્યના ઉપર વજ્રપાત થાય તો તેની કેવી દશા થાય? તેવો અનુભવ મને ડૉક્ટરની એ વાત સાંભળીને થયો. મારા પતિદેવ કે જેમની સાથે મારો પવિત્ર સબંધ થયે થોડોકજ સમય થયો હતો, તેમને પોતાના દોસ્તો અને સગાંવહાલાઓને છોડીને એકાતવાસમા પોતાનું આયુષ્ય પૂરું કરવું પડશે! એ વાતનો વિચાર કરતા મારા હૃદયને દારુણ દુઃખ થવા લાગ્યું; પરંતુ ડૉક્ટરની ઇચ્છાવિરુદ્ધ કાંઈ પણ કરવુ અસભવિત હતું. થોડાકજ સમયમાં મારા પતિ-દેવને ત્યાથી ખસેડીને 'બિટર-રૂટ' નામની પહાડી ટેકરી ઉપર પહોચાડી દેવાનો પ્રયત્ન કરવામા આવ્યો મેં ડૉક્ટરને પૂછ્યું કે, " હું એમની સાથે જઇ શકીશ?"

એમણે કહ્યુ કે, "આપના જવામા મારે કાંઈ વાંધો નથી, પરંતુ તેથી એક દિવસ આપને પણ એ રોગના પંજામાથી બચવાનું વસમું થઇ પડશે. માટે ભવિષ્યનાં સુખોને તિલાંજલિ આપીને જો તમે તમારુ શેષ જીવન પોતાના પતિની સાથે ગાળવા માગતા હો, તોજ ત્યાં જતાં હુ આપને રોકી શકું નહિ "

"મારા મનમાં અનેક વિચારો ઉત્પન્ન થયા. મે પહેલા પતિ-દેવની તરફ જોયું અને પછી સસારના સુખની તરફ! એક તરફ મારો પતિપ્રેમ હતો અને બીજી તરફ સસારનાં સુખ હતાં, પરંતુ લગ્ન વખતે મે શુ એ વાતની પ્રતિજ્ઞા નહોતી લીધી કે, દુઃખ

તથા સુખ બન્નેમા હુ સદા એમની સાથે રહીશ ? મારે માટે બીજો રસ્તો હોઈજ ન શકે. પતિસેવાની આગળ સસારનાં બધા સુખ તુચ્છ છે. મે પતિદેવની સાથે જવાનો નિશ્ચય કર્યો.

"જ્યારે મારા પતિદેવે મારા આ નિશ્ચયની વાત જાણી, ત્યારે એ ઘણા દિલગીર થયા એ નહોતા ચાહતા કે, એમને ખાતર મારુ જીવન પણ કષ્ટમય થઈ જાય એમણે મને સાથે લઇ જવાની ના કહી. એમણે મને સમજાવ્યુ કે, ત્યા કોઈ સગા–સબધીને મળવું અઘરુ થઇ પડશે વળી ત્યાનો ભયકર એકાતવાસ માણસને ગાડો બનાવી દે એવો હોય છે એમણે એ પણ કહ્યુ કે, ત્યા સસારના કોઈ પણ માણુસ સાથે સબધ નહિ રહે એમની સાથે રહેવાથી મને પણ એ રોગ લાગુ પડશે, એ બીક એમણે બતાવી. એ પ્રમાણે બીજુ ઘણુયે કહ્યુ, પણ હું મારા નિશ્ચયથી ફરનારી નહોતી. જયારે બીજાઓએ મારો નિશ્ચય સાભળ્યો, ત્યારે કેટલાકે મારા વખાણ કર્યા; પણ ઘણાએએ તો કહ્યુ કે, મારા જેવી ભણેલી–ગણેલી અને પૈસાવાળી સ્ત્રીએ આ પ્રમાણે સસારને તિલાંજલિ આપવી એ સારુ નથી. એ બધી વાતોની મારા હ્રદય ઉપર કાંઇ પણ અસર ન થઇ પરણતી વખતે મે એવી પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે, જિદગી સુધી હુ એમનો સાથ નહિ છોડુ અને સપત્તિ તથા વિપત્તિમા એમની સાથેજ રહીશ જો આવે વખતે હુ એમનો સાથ છોડી દઉ તો મારી પ્રતિજ્ઞાનો શો અર્થ થાય અને ઈશ્વરની આગળ મારા કૃત્યોને માટે હુ શો જવાબ દઉ ?

ત્યાર પછી થોડાજ દિવસોમા અમે લોકો નક્કી કરેલે ઠેકાણે જઇ પહોચ્યા ત્યાં મિત્રોની સોબત નહોતી, તેમજ મનોરજનના કોઈ સાધન નહોતાં. અહીયા બંધુવર્ગનો આનદદાયક સહવાસ નહોતો, તેમજ આરામની ગોઠવણ નહોતી, પરતુ એ વાતોથી મારુ ચિત્ત જરા પણ ડગ્યુ નહિ મારી આ સ્થિતિ કયા સુધી

રહેશે, તે હું કહી શકતી નથી. હું જાણુ છું કે, જે રોગ મારા પતિદેવને દારુણ દુઃખ દઈ રહ્યો છે, તે એક દિવસ મને પણ પોતાનો શિકાર બનાવશે. મારા પતિનું ધૈર્ય એજ મારો આધાર છે. મારે ખિન્નતા પ્રગટ નથી કરવી, કેમકે ખરેખર હું ખિન્ન નથી. કસોટીના વખતમાં પણ હુ કર્તવ્યપાલનથી વિચલિત નથી થઈ, એ જોઇને મારા પતિદેવ આનંદ પામશે. એ વાતથી મને પણ અપાર આનંદ થાય છે! જો હું દુનિયામાં મારી બહેનોને દાખલો બેસાડી શકું તો મારુ જીવન સાર્થક થશે, એટલુ જ હું જાણું છું."*

પોતાના સર્વ પ્રકારનાં સાસારિક સુખોને લાત મારી લગ્નની વિશુદ્ધ પ્રતિજ્ઞાઓનુ પાલન કરવાના ઉચ્ચ કર્તવ્યથી પ્રેરાઇ આવી પતિસેવા કરનાર સ્ત્રી કોઇ પણ દેશમાં હોય તો તે પૂજનીયજ છે.

૨૪૫-નેપોલિયનની પ્રમાણિકતા

ઉપર જણાવેલા યુદ્ધ પછી થોડે સમયે નેપોલિયનનું સૈન્ય વિજય કરતું કરતું મિલાન શહેરમા જઈ પહોચ્યુ. મોડેનાનો રાજા ત્યા આગળ એને શરણે આવ્યો અને તેની પાસેથી દંડ તરીકે વીસ લાખ ડૉલર અને તેની ચિત્રશાળાનાં વીસ ઉત્તમોત્તમ ચિત્રો લેવામાં આવ્યા. આ સંધિનો કરાર જ્યારે લખાતો હતો, ત્યારે એક ફ્રેંચ અમલદાર નેપોલિયનની પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો કે "મોડેનાના રાજાનો ભાઈ આઠ લાખ સોનાના ડૉલર લાવ્યો છે. તે તમને ભેટ આપવા ઇચ્છે છે. મારી પણ તમને સલાહ છે કે, તમે તેનો સ્વીકાર કરો એમા શું? એના બદલામાં રાજાના દંડમાથી કાંઇક ઓછું કરજો" નેપોલિયને જવાબ આપ્યો કે,

---

* "ચાંદ' વર્ષ ૪, ખંડ ૨, સંખ્યા ૨માના શ્રીયુત શિવમંગલ પાડેય તથા શ્રીયુત અમૃતલાલ કસનજી નાયકના લેખ ઉપરથી

"હું રાજાનો આભાર માનું છું, પણ એ નાણું લઇને તેના દબાણ નીચે આવવા ચાહતો નથી." દંડની કુલ રકમ લશ્કરની તિજોરીમાં જમા થઈ અને નેપોલિયને એક દમડી પણ લીધી નહિ.

('નેપોલિયનના ચરિત્ર'માથી)

२४६–एक अनुभवी अंग्रेजनी हितावह शिखामणो

કેટલાક વર્ષ ઉપર હડસનના ઉપસાગરમા "હેન્રી કલે" નામનુ વહાણુ બળી ગયુ, ત્યારે તેમા ડૂબી ગરેલા ઓ સ્ટીવન એલનની નાની નોધપોથીમાથી એક નાનો છાપેલો કાગળનો કટકો મળી આવ્યો હતો. એ કોઈ વર્તમાનપત્રમાથી કાપી કાઢેલો હોય એમ જણાતુ હતુ, પણ એમાં સોનાની શિખામણો ભરેલી હોવાથી અમે અમારા વાચકોના બોધ સારુ તેનો સાર નીચે આપીએ છીએ.

(૧) વચન આપતા નહિ.
(૨) નિત્ય સાચુ બોલો.
(૩) કદી કોઇનુ ભૂડુ બોલતા નહિ.
(૪) સગત કરો તો સારી કરજો, નહિ તો બિલકુલ કરશો નહિ.
(૫) કામધધામાં નિયમિત રહો
(૬) સટ્ટો કરીને કદી નસીબ અજમાવશો નહિ.
(૭) કોઇપણ જાતનુ કેફી પીણુ પીશો નહિ.
(૮) સદાચરણ બીજી સઘળી વસ્તુઓ કરતા શ્રેષ્ઠ છે
(૯) તમારી છૂપી વાત કોઇને કહેશો નહિ.
(૧૦) બનતા સુધી ઉછીના પૈસા પણ લેશો નહિ
(૧૧) સ્ત્રીનુ ગુજરાન કરવા શક્તિમાન ન હો ત્યાસુધી તમે પરણુશો નહિ
(૧૨) સુખી થવા ઇચ્છતા હો તો નિર્દોષ થવા યત્ન કરો.

(૧૩) કોઇ સાથે વાત કરો, ત્યારે તેના સામું જોઇને કરવી.
(૧૪) જો સારા થવા ચાહતા હો તો પૈસાદાર થવાનો લે રાખતા નહિ.
(૧૫) સદા આવક કરતાં ખર્ચ ઓછો રાખો.
(૧૬) જુવાનીમા બચાવો તોજ ઘડપણમા કામ આવે.
(૧૭) લાલચ સામે ટકી ન શકવાની ધાસ્તીથી દૂર રહો
(૧૮) કદી કરજ કરશો નહિ.
(૧૯) શાત મનથી નાના અને દૃઢ ફાયદા પ્રાપ્ત થાય છે.
(૨૦) સારી સંગત અને સારી વાતચીત એજ સદ્ગુણુના લક્ષણુ
(૨૧) તમને હાનિ કે લાભ થવાનો આધાર તમારા પોતા કામો ઉપર છે
(૨૨) જો તમારું કોઇ ભૂડું બોલે તો તમે તમારી જિંદગીમા તમારા વર્તનથી એવું સિદ્ધ કરી આપજો કે, કોઈ ત માને નહિ.
(૨૩) જ્યારે તમે રાત્રે સૂવા જાઓ, ત્યારે દિવસના કામ વિચાર કરજો.
(૨૪) કદી આળસુ રહેતા નહિ જો તમારા હાથનો કંઇ ઉપયે થઈ શકતો ન હોય તો તમારુ મન કામમાં રોકો.

આ શિખામણોને મનુષ્ય રોજ ધ્યાનમાં રાખે તો જીવન સફળતા મળ્યા વગર રહેજ નહિ ('સ્ત્રીબોધ'માથી

૨૪૭–બ્રાહ્મણપણાનું મુખ્ય લક્ષણ સત્યવક્તાપણું

જબાલા નામની દાસીના ગર્ભમાં જન્મ પામેલો જાબાલ એ દિવસે મહર્ષિ ગૌતમની પાસે ધર્મશાસ્ત્ર ભણવા સારુ ગયો. ગુરુ તેને પૂછ્યુ કે, "તું કોણુ છે? કયા ગોત્રનો છે?" જાબાલે કહ્યુ

કે, "મારું નામ જાબાલ છે, પણ મારું ગોત્ર કયું છે તેની મને ખબર નથી."

પછી એ બાળક પોતાની માતા જબાલાની પાસે ગયો અને પૂછવા લાગ્યો કે, "હે માતા! હું બ્રહ્મચારી તરીકે ગુરુની સમીપ રહેવા ઇચ્છુ છું, માટે હું કયા ગોત્રનો છું, તે મને કહો."

માતાએ કહ્યુ કે, "તારા પિતાનુ ગોત્ર હું જાણુતી નથી મારું નામ જબાલા છે અને તારુ નામ સત્યકામ પાડેલુ છે, માટે કોઇ પૂછે તો કહેજે કે, હુ સત્યકામ જાબાલ છું"

સત્યકામે ગુરુની પાસે જઇને એ વાત યથાવત્ કહી. ગુરુને ખાતરી થઇ કે, બ્રાહ્મણના દીકરા સિવાય આટલી સરળતાથી સાચી વાત બીજો કોઇ કહી દે નહિ "તુ સત્યને વળગી રહ્યો છે, માટે હું તને બ્રાહ્મણ ગણીને તારો ઉપનયન સંસ્કાર કરીશ" એમ કહી તેમણે સત્યકામને જનોઈ આપીને બ્રહ્મચર્યવ્રતની દીક્ષા આપી તથા બ્રહ્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ આપ્યો જાબાલ પણ પછી ઘણો વિદ્વાન ઋષિ થયો. ('ઉપનિષદ'માથી)

૨૪૮—साधुसमागमथी ज्ञानदेवने प्राप्त थयेली भक्ति

જ્ઞાનેશ્વર મહારાજ મહારાષ્ટ્રમાં એક મહાન સાધુ થઈ ગયા છે એમણે ગીતા ઉપર સરળ ભાષામા બહુ સારી ટીકા રચી છે જ્ઞાન તો એમણે પોતાની મહેનત વડે સંપાદન કર્યું હતું, પણ ભક્તિ કેવી રીતે સંપાદન કરી તે સંબંધે એમ કહેવાય છે કે, એક દહાડો જ્ઞાનેશ્વરે 'નામદેવ' નામના પ્રખ્યાત સંતને કહ્યુ કે, "મારી ઇચ્છા આપની સાથે રહી તીર્થયાત્રા કરવાની છે." તે ઉપરથી નામદેવે કહ્યુ કે, "હુ ઠાકુરદ્વારમા જઇ દેવની આજ્ઞા લઈ આવુ છુ" એમ કહી બન્ને ઠાકુરદ્વારમા ગયા દેવની આજ્ઞા લેતી વખતે

નામદેવની આંખોમા ભક્તિના પ્રભાવથી અશ્રુ ભરાઇ આવ્યા, પણ જ્ઞાનેશ્વરની આંખમા પાણીનું એક ટીપું પણ ન આવ્યું. જ્ઞાનદેવ સમજી ગયા કે, નામદેવજીના હૃદયમાં ઊંડી પ્રભુભક્તિ રહેલી છે. પછી નામદેવજી સાથે તીર્થયાત્રા કરીને જ્ઞાનેશ્વર મહારાજે પણ ઉત્તમ પ્રકારની પ્રભુભક્તિ સંપાદન કરી અને ત્યારેજ તેમને દેહનું સાર્થક થયેલું લાગ્યું અને ત્યારેજ તેઓ ઈશ્વરના સહવાસમાં આવવાને યોગ્ય થયા.

ખરીજ વાત છે કે, ભક્તિ વગરનું શુષ્ક જ્ઞાન નકામું છે.

('મહાદેવ ગોવિંદ રાનડેના વ્યાખ્યાનો'માથી)

૨૪૯–आफतमां पण राजा आल्फ्रेडनी उदारता

પોતાના ભાઈના મૃત્યુ બાદ આલ્ફ્રેડ વિલાયતનો રાજા થયો. એ સમયે ડૅન લોકોએ આખા ઈંગ્લૅંડમાં તોફાન મચાવી મૂક્યું હતું. એ લોકો ડેન્માર્ક દેશના નિવાસી હતા અને લૂંટફાટ કરવા સારુ વિલાયતમા જતા હતા. એ લોકો જ્યાં પહોંચતા ત્યા લૂંટફાટ કરતા, ગામડાઓને આગ લગાડી દેતા અને જે કાંઇ હાથ આવે તેનો નાશ કરતા. એમના ત્રાસથી દેશમાં હાહાકાર મચી રહ્યો હતો અને બધા ગભરાઈ ગયા હતા.

રાજગાદી ઉપર બેસતાજ આલ્ફ્રેડને ડૅન લોકોનો નાશ કરવા સારુ તૈયાર થવું પડ્યુ, ફોજ એકઠી કરવામાં આવી અને લડાઇ જામી ગઈ. ડૅન લોકો ઘણા બળવાન હતા. તેઓને લડતા પણ સારી રીતે આવડતું હતું. એ યુદ્ધમાં અગ્રેજોનીજ હાર થવા લાગી અને ડૅન લોકોનો ઉત્સાહ વધતો ગયો. સમરસેટશાયરની લડાઇમાં ડૅન લોકોએ રાજા આલ્ફ્રેડને બહુ સખ્ત હાર ખવરાવી. આલ્ફ્રેડ હારીને એથેલનીના નાના કિલ્લામાં સંતાઇ ગયો.

એ વખતે આલ્ફ્રેડની દશા ઘણી ખરાબ હતી. રજપૂતોની સ્વતંત્રતાને સારુ જીવસટેનું યુદ્ધ કરનાર રાણા પ્રતાપના જેવી એની દશા હતી. એની પાસે બહુ થોડા સિપાઇઓ બચ્યા હતા અને ખાવાપીવાનો સામાન પણ પાસે રહ્યો નહોતો એથી આલ્ફ્રેડનું બળ બહુજ ઘટી ગયું હતુ. કોઇ દિવસ એને પેટ ભરીને ભોજન કરવાનું મળતું નહોતું. એવે સમયે એક દિવસ એક ભિખારી આવી પહોચ્યો. એની હાલત બહુ ખરાબ હતી. એને કેટલાયે દિવસથી પેટ ભરીને ખાવાનુ નહોતું મળ્યું. એણે રાજા પાસે ભોજન માગ્યુ

રાજા ઘણુ વિચારમાં પડ્યો. પોતાને તો પેટ ભરીને ભોજન મળ્યું નથી, તેમા વળી આ ભિખારી આવી પહોચ્યો હવે એને શું આપવું ? આલ્ફ્રેડ ઘણો દયાળુ હતો. ભિખારીની દશા જોઇને એને બહુ દયા ઉપજી. એણે પોતાની રાણીને કહ્યુ કે, “ તમારી પાસે જે કાંઈ હોય તે આ ભિખારીને આપી દો. બિચારો બહુ ભૂખ્યો જણાય છે ”

રાણીએ ઉત્તર આપ્યો કે, “ મારી પાસે શું છે તે એને આપું? આપણા સિપાઇઓ ભોજનને સારુ સામાનની શોધમા ગયા છે, પરંતુ એમને પણ કાંઈ મળે એમ નથી લાગતુ. હત્યારા ડેન લોકો તો ચેનજ પડવા દેતા નથી. મારી પાસે કેવળ એક રોટલી રહી છે, જે મારું પણ પેટ ભરવાને પૂરતી થાય તેમ નથી ”

એ સાભળીને આલ્ફ્રેડ બહુ ખુશ થયો, એણે રાણીને કહ્યુ કે, “ ઘણુ છે, તું મારા ભાગની અડધી રોટલી એને આપી દે, પ્રભુને ત્યાં કશી ખોટ નથી.”

રાણીએ પોતાના ભાગની પણ પરવા નહિ રાખતાં પ્રસન્નતા-પૂર્વક ભિખારીને આખી રોટલી આપી દીધી એણે પોતાના ભાગ-ની પણ પરવા ન કરી. ભિખારી એમને આશીર્વાદ દેતો ચાલ્યો

ગયો. થોડીકજ વારમાં એમના સિપાઇઓ ઇશ્વરકૃપાથી ભોજનની પુષ્કળ સામગ્રી લઇને પાછા આવ્યા અને બધાએ ખુશીથી ધરાઇને ભોજન કર્યું.

દરિદ્રનારાયણની સેવા કરનારને ભગવાન કદી દુઃખી કરતો નથી.

('મનોરજક ઐતિહાસિક કહાનિયા'માંથી)

૨૫૦–નેપોલિયનની સત્યપ્રિયતા

નેપોલિયનના ફ્રેંચ સૈન્યને ઓસ્ટ્રિયાવાસીઓ સાથે લોદી નગર આગળ ભારે યુદ્ધ થયું હતું. 'અસંભવિત એ શબ્દ ફ્રેંચ ભાષાનો નથી.' એ મહાવાક્ય એણે એજ યુદ્ધ વખતે વાપર્યું હતું. એ યુદ્ધમાં શત્રુ ઓસ્ટ્રિયનોના અઢી હજાર સિપાઇઓ અને ચારસો ઘોડેસવારો જમીનદોસ્ત થઈ ગયા હતા અને વીસ તોપો તથા બે હજાર કેદીઓ ફ્રેંચોના હાથમાં આવ્યા હતા. નેપોલિયન તો એ સમયે હજી માત્ર નાનોસરખો કૉર્પોરલ હતો

ઉત્તરાવસ્થામાં નેપોલિયન દેશનિકાલ થઇને સેન્ટ હેલિના ટાપુમા રહેતો હતો, ત્યારે એક માણસે તેને લોદીના સંગ્રામનો હેવાલ વાંચી સભળાવ્યો. તેમાં એવું લખ્યું હતું કે, "નેપોલિયને અત્યંત બહાદુરી બતાવી હતી અને તે સૌથી પહેલો પુલ ઓળંગી ગયો હતો તથા સરદાર લેની તેની પાછળ હતો." આ સાંભળીને નેપોલિયને કહ્યુ કે, "આ લખાણમાં ભૂલ છે. અહીં ને અહીજ સુધારવું પડશે લેની તો મારી આગળ હતો, મારી આગળ હતો! અને હુ એની લગોલગ પાછળ હતો." નેપોલિયન પણ કેટલો સત્યપ્રિય અને નિરભિમાની હતો, તે આ પ્રસગ ઉપરથી જણાઇ આવે છે

જે યશ જેને ઘટતો હોય તેનેજ તે યશ આપવો, એમાંજ

મોટાની વડાઈ છે આ પ્રસંગે એ પણ જણાવવું અસ્થાને નહિ ગણાય કે, લોદીનો પુલ જીતવો એ ઘણું વિકટ કામ હતું નેપોલિયનની બુદ્ધિ અને કુશળતાને લીધેજ એ પુલ જિતાયો હતો. નેપોલિયને એ સંબંધમા કહ્યુ હતુ કે, "મે પેરિસનો બળવો સમાવ્યો તેમજ મોન્ટિનોટનો સગ્રામ જીત્યો, પણ તેથી મારા સામર્થ્યનો પૂરેપૂરો ખ્યાલ મને આવ્યો નહોતો, પરતુ લોદીનો વિકટ પુલ જીત્યો ત્યારેજ મને એકાએક વિચાર આવ્યો કે, યુરોપના રાજનૈતિક નાટકમા હુ પણ મહત્ત્વનો પાઠ ભજવવાને સરજાયો છુ એજ દિવસથી મારા હૃદયમા ઊચામાં ઊંચા મનોરથો જાગૃત થયા હતા."

એ યુદ્ધનો મુખ્ય યશ એનોજ હોવા છતા એ સબધી કોઈ પણ વિગત નોધવામાં ભૂલ ન થાય અને બીજાનો યશ પણ પોતે ખાટી ન જાય, તેની એને ઘણી ચીવટ હતી

('નેપોલિયનના ચરિત્ર'માથી)

૨૫૧—બ્રાહ્મણપણું જન્મ કે જનોઈમાં નથી, પણ ગુણકર્મમાં રહેલું છે

મહાભારતના વનપર્વમા પતિવ્રતા સ્રીનુ એક આખ્યાન છે એક દિવસે એક બ્રાહ્મણ ભિક્ષા માટે એક ગૃહસ્થને ઘેર ગયો ગૃહસ્થની સ્રી તે વેળાએ ઘરના કામમાં લાગેલી હતી. તે જલદીથી ઘરનુ કામ પૂરું કરી બ્રાહ્મણને ભિક્ષા આપવા જતી હતી, એટલામાં તેનો પતિ થાક્યોપાક્યો ઘરમા આવી પહોંચ્યો. સ્રીને ભિક્ષા આપવાનો વખત મળ્યો નહિ તે જલદીથી હાથમા પખો લઈને પતિની સેવા કરવામાં નિયુક્ત થઈ. બ્રાહ્મણ થોડી વાર થોભીને છેવટે ક્રોધાયમાન થઈને બોલ્યો કે, "બ્રાહ્મણ તને શ્રેષ્ઠ જણાયો

ગયો. થોડીકજ વારમાં એમના સિપાઇઓ ઈશ્વરકૃપાથી ભોજનની પુષ્કળ સામગ્રી લઇને પાછા આવ્યા અને બધાએ ખુશીથી ધરાઇને ભોજન કર્યું.

દરિદ્રનારાયણની સેવા કરનારને ભગવાન કદી દુઃખી કરતો નથી.

('મનોરંજક ઐતિહાસિક કહાનિયા'માંથી)

૨૫૦—नेपोलियननी सत्यप्रियता

નેપોલિયનના ફ્રેંચ સૈન્યને ઑસ્ટ્રિયાવાસીઓ સાથે લોદી નગર આગળ ભારે યુદ્ધ થયું હતુ. 'અસભવિત એ શબ્દ ફ્રેંચ ભાષાનો નથી' એ મહાવાક્ય એણે એજ યુદ્ધ વખતે વાપર્યું હતું. એ યુદ્ધમા શત્રુ ઑસ્ટ્રિયનોના અઢી હજાર સિપાઇઓ અને ચારસો ઘોડેસવારો જમીનદોસ્ત થઈ ગયા હતા અને વીસ તોપો તથા બે હજાર કેદીઓ ફ્રેંચોના હાથમાં આવ્યા હતા. નેપોલિયન તો એ સમયે હજી માત્ર નાનોસરખો કોર્પોરલ હતો

ઉત્તરાવસ્થામાં નેપોલિયન દેશનિકાલ થઇને સેન્ટ હેલિના ટાપુમા રહેતો હતો, ત્યારે એક માણસે તેને લોદીના સગ્રામનો હેવાલ વાંચી સંભળાવ્યો. તેમા એવું લખ્યું હતું કે, "નેપોલિયને અત્યંત બહાદુરી બતાવી હતી અને તે સૌથી પહેલો પુલ ઓળંગી ગયો હતો તથા સરદાર લેની તેની પાછળ હતો." આ સાભળીને નેપોલિયને કહ્યુ કે, "આ લખાણમાં ભૂલ છે. અહીં ને અહીંજ સુધારવું પડશે. લેની તો મારી આગળ હતો, મારી આગળ હતો! અને હું એની લગોલગ પાછળ હતો." નેપોલિયન પણ કેટલો સત્યપ્રિય અને નિરભિમાની હતો, તે આ પ્રસગ ઉપરથી જણાઇ આવે છે.

જે યશ જેને ઘટતો હોય તેનેજ તે યશ આપવો, એમાંજ

મોટાની વડાઈ છે. આ પ્રસંગે એ પણ જણાવવું અસ્થાને નહિ ગણાય કે, લોદીનો પુલ જીતવો એ ઘણું વિકટ કામ હતું નેપોલિયનની બુદ્ધિ અને કુશળતાને લીધેજ એ પુલ જિતાયો હતો નેપોલિયને એ સંબંધમાં કહ્યુ હતુ કે, "મે પેરિસનો બળવો સમાવ્યો તેમજ મોન્ટિનોટનો સંગ્રામ જીત્યો, પણ તેથી મારા સામર્થ્યનો પૂરેપૂરો ખ્યાલ મને આવ્યો નહોતો, પરંતુ લોદીનો વિકટ પુલ જીત્યો ત્યારેજ મને એકાએક વિચાર આવ્યો કે, યુરોપના રાજનૈતિક નાટકમાં હું પણ મહત્ત્વનો પાઠ ભજવવાને સરજાયો છુ. એજ દિવસથી મારા હૃદયમાં ઊંચામા ઊંચા મનોરથો જાગૃત થયા હતા.'

એ યુદ્ધનો મુખ્ય યશ એનોજ હોવા છતા એ સંબંધી કોઈ પણ વિગત નોંધવામા ભૂલ ન થાય અને બીજાનો યશ પણ પોતે ખાટી ન જાય, તેની એને ઘણી ચીવટ હતી

('નેપોલિયનના ચરિત્ર'માથી)

૨૫૧–બ્રાહ્મણપણું જન્મ કે જનોઈમાં નથી, પણ ગુણકર્મમાં રહેલું છે

મહાભારતના વનપર્વમા પતિવ્રતા સ્ત્રીનુ એક આખ્યાન છે એક દિવસે એક બ્રાહ્મણ ભિક્ષા માટે એક ગૃહસ્થને ઘેર ગયો. ગૃહસ્થની સ્ત્રી તે વેળાએ ઘરના કામમાં લાગેલી હતી. તે જલદીથી ઘરનુ કામ પૂરુ કરી બ્રાહ્મણને ભિક્ષા આપવા જતી હતી, એટલામા તેનો પતિ થાક્યોપાક્યો ઘરમા આવી પહોંચ્યો સ્ત્રીને ભિક્ષા આપવાનો વખત મળ્યો નહિ તે જલદીથી હાથમા પંખો લઈને પતિની સેવા કરવામાં નિયુક્ત થઈ. બ્રાહ્મણ થોડી વાર થોભીને છેવટે ક્રોધાયમાન થઈને બોલ્યો કે, "બ્રાહ્મણ તને શ્રેષ્ઠ જણાયો

ગયો. થોડીકજ વારમાં એમના સિપાઇઓ ઈશ્વરકૃપાથી ભોજનની પુષ્કળ સામગ્રી લઇને પાછા આવ્યા અને બધાએ ખુશીથી ધરાઇને ભોજન કર્યું"

દરિદ્રનારાયણની સેવા કરનારને ભગવાન કદી દુઃખી કરતો નથી.

('મનોરંજક ઐતિહાસિક કહાનિયાં'માંથી)

૨૫૦–નેપોલિયનની સત્યપ્રિયતા

નેપોલિયનના ફ્રેંચ સૈન્યને ઑસ્ટ્રિયાવાસીઓ સાથે લોદી નગર આગળ ભારે યુદ્ધ થયું હતુ. 'અસંભવિત એ શબ્દ ફ્રેંચ ભાષાનો નથી.' એ મહાવાક્ય એણે એજ યુદ્ધ વખતે વાપર્યું હતું. એ યુદ્ધમા શત્રુ ઑસ્ટ્રિયનોના અઢી હજાર સિપાઇઓ અને ચારસો ઘોડેસવારો જમીનદોસ્ત થઈ ગયા હતા અને વીસ તોપો તથા બે હજાર કેદીઓ ફ્રેંચોના હાથમાં આવ્યા હતા. નેપોલિયન તો એ સમયે હજી માત્ર નાનોસરખો કૉર્પોરલ હતો

ઉત્તરાવસ્થામાં નેપોલિયન દેશનિકાલ થઇને સેન્ટ હેલિના ટાપુમા રહેતો હતો, ત્યારે એક માણસે તેને લોદીના સંગ્રામનો હેવાલ વાંચી સંભળાવ્યો. તેમા એવું લખ્યુ હતુ કે, " નેપોલિયને અત્યંત બહાદુરી બતાવી હતી અને તે સૌથી પહેલો પુલ ઓળગી ગયો હતો તથા સરદાર લેની તેની પાછળ હતો." આ સાંભળીને નેપોલિયને કહ્યુ કે, " આ લખાણમાં ભૂલ છે. અહીં ને અહીંજ સુધારવુ પડશે લેની તો મારી આગળ હતો, મારી આગળ હતો! અને હું એની લગોલગ પાછળ હતો." નેપોલિયન પણ કેટલો સત્યપ્રિય અને નિરભિમાની હતો, તે આ પ્રસંગ ઉપરથી જણાઇ આવે છે

જે યશ જેને ઘટતો હોય તેનેજ તે યશ આપવો, એમાંજ

મોટાની વડાઈ છે. આ પ્રસંગે એ પણ જણાવવું અસ્થાને નહિ ગણાય કે, લોદીનો પુલ જીતવો એ ઘણું વિકટ કામ હતું. નેપોલિયનની બુદ્ધિ અને કુશળતાને લીધેજ એ પુલ જિતાયો હતો. નેપોલિયને એ સંબધમા કહ્યું હતુ કે, "મે પૅરિસનો બળવો સમાવ્યો તેમજ મોન્ટિનોટનો સગ્રામ જીત્યો, પણ તેથી મારા સામર્થ્યનો પૂરેપૂરો ખ્યાલ મને આવ્યો નહોતો, પરતુ લોદીનો વિકટ પુલ જીત્યો ત્યારેજ મને એકાએક વિચાર આવ્યો કે, યુરોપના રાજનૈતિક નાટકમા હુ પણ મહત્ત્વનો પાઠ ભજવવાને સરજાયો છું. એજ દિવસથી મારા હૃદયમાં ઊંચામાં ઊંચા મનોરથો જાગૃત થયા હતા."

એ યુદ્ધનો મુખ્ય યશ એનોજ હોવા છતા એ સબધી કોઈ પણ વિગત નોધવામાં ભૂલ ન થાય અને બીજાનો યશ પણ પોતે બાટી ન જાય, તેની એને ઘણી ચીવટ હતી.

('નેપોલિયનના ચરિત્ર'માથી)

२५१–ब्राह्मणपणुं जन्म के जनोईमां नथी, पण गुणकर्ममां रहेलुं छे

મહાભારતના વનપર્વમા પતિવ્રતા સ્ત્રીનું એક આખ્યાન છે એક દિવસે એક બ્રાહ્મણ ભિક્ષા માટે એક ગૃહસ્થને ઘેર ગયો. ગૃહસ્થની સ્ત્રી તે વેળાએ ઘરના કામમા લાગેલી હતી. તે જલદીથી ઘરનુ કામ પૂરુ કરી બ્રાહ્મણને ભિક્ષા આપવા જતી હતી, એટલામા તેનો પતિ થાક્યોપાક્યો ઘરમા આવી પહોંચ્યો. સ્ત્રીને ભિક્ષા આપવાનો વખત મળ્યો નહિ. તે જલદીથી હાથમા પખો લઈને પતિની સેવા કરવામાં નિયુક્ત થઈ. બ્રાહ્મણ થોડી વાર થોભીને છેવટે ક્રોધાયમાન થઈને બોલ્યો કે, "બ્રાહ્મણ તને શ્રેષ્ઠ જણાયો

૨૫૩–ગુણવાનની કદર ગુણવાનજ કરી જાણે છે

ઈ. સ. ૧૮૮૭માં આશુતોષ મુકરજી ડૉ. રાસબિહારી ઘોષના હાથ નીચે હાઈકોર્ટમાં વકીલાત કરતા હતા. એ સમયે એક અંગ્રેજ અમલદારનું મૃત્યુ થયુ. એની પાસે પુસ્તકો ઘણા હતાં. એને હરાજ કરી નાખવાની જાહેરખબર છપાઈ. એના પુસ્તકસંગ્રહમાં ફ્રેન્ચ ભાષામાં લખેલા ગણિતવિદ્યાના બેએક ઘણા સારા ગ્રંથ હતા. આશુતોષને ગણિતનો ઘણો શોખ હતો અને ફ્રેંચ ભાષા પણ આવડતી હતી. એમની ઇચ્છા થઈ કે, “એ બે પુસ્તકો હું ખરીદી લઈશ.”

હરાજીને વખતે એ નક્કી કરેલે સ્થાને જઈ પહોંચ્યા. તેમણે જોયુ કે, એક સાહેબ ચોપડીઓનું લિલામ કરી રહ્યો છે; એટલામા બે ઘોડાની બગીમાં બેસી એક અંગ્રેજ આવીને એ હરાજી કરનારાના કાનમાં કાંઇક કહી ગયો

થોડી વારમા એ બે પુસ્તકોમાથી એકની હરાજી શરૂ થઈ. આશુતોષ જેટલી બોલી લગાવે તેના કરતા એક રૂપિયો વધારે હરાજી કરનારો પોતે બોલે. એ પ્રમાણે આશુતોષે સો રૂપિયા સુધી કિંમત વધારી. હરાજી કરનારે એક સોને એક રૂપિયા બોલીને એ જૂનુ પુસ્તક પોતાની પાસેજ રાખી લીધુ

ત્યાર પછી બીજા પુસ્તકનુ લિલામ શરૂ થયું, એમા પણ આશુતોષ જેટલી કિંમત બોલે, તેના કરતા એક રૂપિયો વધારે પેલો હરાજી બોલનારો પોતે બોલે. એમ હરીફાઇ ચાલી. આશુતોષ પણ આખ મીંચીને ચડસાચડસીમાં બોલી વધારતાજ ગયા. આખરે દોઢસો રૂપિયા આપવા તે તૈયાર થયા. હરાજીવાળા અંગ્રેજે એકસો એકાવન રૂપિયામાં એ જીર્ણ ગ્રંથને પોતાની પાસે રાખ્યો.

આશુતોષ એ બે જૂના પુસ્તકોને ખરીદી શક્યા નહિં, પણ

હરાજી કરનારે શા સારુ એક એક રૂપિયો વધારે લગાડીને એ પુસ્તકો પોતાની પાસેજ રાખ્યા, તે જાણવાની એમને જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થઈ.

તપાસ કરતા પેલા હરાજી બોલનારા સાહેબે જણાવ્યુ કે, "થોડી વાર પહેલાં બે ઘોડાની બગીમા બેસીને જે અંગ્રેજ આવ્યા હતા તે હાઇકોર્ટના જજ ઓકેનેલી સાહેબ હતા અને એ બે ગ્રંથ પોતાને સારુ ખરીદી લેવાનો હુકમ આપી ગયેલા, તેથી એમને સારુ આ બે ગ્રંથ રાખી લેવામાં આવ્યા છે"

આશુતોષ નિરાશ વદને ઘેર પાછા ફર્યા. બીજે દિવસે હાઇકોર્ટના જજ સાહેબ પાસે બે પુસ્તકો સાથે રૂપિયા બસોબાવનનુ બિલ ગયું, ત્યારે એમના આશ્ચર્યનો પણ પાર રહ્યો નહિ. તેમણે હરાજી કરનારને એનું કારણ પૂછ્યુ એણે ખુલાસો કર્યો કે, "આશુતોષ મુકરજી નામનો એક બંગાળી યુવક એની કિંમત અઢીસો રૂપિયા સુધી લગાડી ગયો હતો, એટલે બે રૂપિયા વધારવામા આવ્યા છે.

બીજે દિવસે અદાલતમાં જસ્ટિસ ઓકેનેલીએ ડોકટર રાસબિહારી ઘોષને પૂછ્યુ કે, "આશુતોષ મુકરજી નામના કોઈ યુવકને તમે ઓળખો છો ?"

ડો રાસબિહારીએ કહ્યું કે, "હાજી, એ મારા હાથ નીચેજ કામ શીખે છે."

જજ સાહેબે આજ્ઞા કરી કે, "આશુતોષને મારી પાસે મોકલી આપજો"

ડો. રાસબિહારી ઘોષનો પરિચયપત્ર લઇને આશુતોષ જસ્ટિસ ઓકેનેલીની પાસે ગયા. જજ સાહેબે પરિચયપત્ર ફાડી નાખીને કહ્યું કે, "તમારે માટે કોઇની ભલામણની જરૂર નથી આ બે પુસ્તકોજ તમારો પૂરતો પરિચય આપે છે." એટલું કહીને એમણે

હરાજીમાંથી ખરીદ કરેલાં બે પુસ્તકો તેમની સંમુખ મૂકી દીધા.

ત્યાર પછી જજ સાહેબે એ તરુણ વકીલ સાથે જાણે જૂના દોસ્ત હોય એ પ્રમાણે દિલ ખોલીને ખૂબ વાતચીત કરી. આશુતોષ પણ તેમના એ સદ્વ્યવહારથી મુગ્ધ થઇ ગયા. આશુતોષનું ઉચ્ચ શિક્ષણ તથા ગણિતવિદ્યા ઉપરનો અગાધ પ્રેમ જોઇને જજ સાહેબ ખુશ ખુશ થઇ ગયા અને તેમને એ બે પુસ્તકો ભેટ આપી દીધાં.

ગુણીજનોજ ગુણવાનની કદર કરે છે. ('બાગલાર બાધ 'માંથી)

૨૫૪–रामकृष्ण परमहंसदेवनुं निरभिमान

એક દિવસ એક દૂબળોપાતળો ગરીબ માણસ ધૂળવાળી સપાટ પહેરીને ચટપટ કરતો આવીને " કેમ રે, રામકૃષ્ણ " કહેતો શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસદેવની ગાદી ઉપર બેસી ગયો. ત્યાર પછી તેમના શરીરને થાબડીને કહ્યું કે, " મારે માટે એક ચલમ તો ભરી લાવ. " પરમહંસદેવ તરતજ ઊઠીને ચલમ ભરી લાવવા ગયા. પાસે ઊભેલા ભક્તજનોએ દોડીને એમના હાથમાંથી ચલમ લઈ લઈને હુક્કો તૈયાર કર્યો. એ માણસ પરમહંસદેવના ગામનો હતો. થોડીવાર તમાકુ પીને " હવે ભાઈ રામ, હું જઇશ " કહીને તે ચાલ્યો ગયો. એના ચાલ્યા ગયા પછી ભકતોએ પરમહંસદેવને કહ્યું કે, " અમે આટલા બધા હતા છતાં આપશ્રી જાતે તમાકુ ભરવા શા સારુ ગયા ? અમને આજ્ઞા આપવી હતી. " પરમહંસદેવે કહ્યું કે, " તમને ન કહ્યું તેમા બગડયુ શું ? " કેવો વિનય !

('સદાલાપ 'માંથી)



૨૫૫–સર આશુતોષ મુખોપાધ્યાયનો વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યે પ્રેમ

સર આશુતોષને વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યે ઘણોજ પ્રેમ હતો. પરીક્ષાઓ બહુ સખ્ત કરીને વિદ્યાર્થીઓનું લોહી ચૂસી લેવામાજ યુનિવર્સિટીની નિપુણતા સચવાય છે, એવું એ માનતા નહોતા; એટલા માટે પરીક્ષકોના કાર્ય ઉપર પોતે ખાસ દેખરેખ રાખતા.

એકવાર એમણે જોયુ કે, અમુક વિદ્યાર્થી લાગલાગટ કેટલાંક વર્ષથી મોઢાની પરીક્ષામા નાપાસ થાય છે બીજા બધા લેખિત વિષયોમાં એના ઘણા સારા નબર આવે છે. એ ચતુર પરીક્ષક સમજી ગયા કે, મોઢાની પરીક્ષા લેતી વખતે એ વિદ્યાર્થી બિચારો ગભરાઇ જાય છે, તેથી તે બરાબર જવાબ દઇ શકતો નથી. બીજે વર્ષે એમણે પોતે એની મોઢાની પરીક્ષા લીધી.

વિદ્યાર્થી એમની પાસે આવ્યો, એટલે એમણે એને પરીક્ષાને લગતો એક પણ પ્રશ્ન પૂછ્યો નહિ, પણ સાધારણ વિષયોની વાતચીત કરવા માડી, એથી વિદ્યાર્થીનો ભય જતો રહ્યો અને તેનામા હિમત આવી એટલે ધીમે ધીમે આશુતોષે તેને પરીક્ષાને લગતા સવાલ પૂછવા માંડયા. વિદ્યાર્થીને પોતાના વિષયનુ સારુ જ્ઞાન તો હતુંજ આગલા વર્ષોમા ગભરાટને લીધે તે ઠીક જવાબ દઇ શકતો નહોતો, તેથી એ નાપાસ થતો હતો. આ વર્ષે એની બીક જતી રહી અને એ સારે નબરે પાસ થયો.

('બાગલાર બાઘ સર આશુતોષચરિત્ર' માથી)

૨૫૬–એક અંગ્રેજ કામદારની ભૂલભરેલી સમજણ

એક અંગ્રેજ આગબોટમા કોઈ એક નવો કપ્તાન નિમાયો

હતો. તેને ઝાઝો અનુભવ નહોતો. કપ્તાનના કરતા વધારે હોશિયાર બે–ચાર જણા તેના તાબામા હતા. એક દિવસ કપ્તાન આગબોટ ચલાવી રહ્યો હતો, એવામા તેમાંનો એક બોલ્યો કે, “ આગબોટ જે વેગથી ચાલી જાય છે, તે વેગ જોતાં એક કલાકની અંદર તે ખડકની સાથે અથડાઇને નાશ પામશે. ” એ સાભળીને બીજાએ કહ્યું કે, “ તો પછી એ વાત કપ્તાનને કહેતો કેમ નથી ? ” તેણે ઉત્તર આપ્યો કે, “ હું શા માટે કહું ? એ કપ્તાન પોતાનું કામ કરી રહ્યો છે. તેની આજ્ઞા પાળવી એટલીજ આપણી ફરજ છે. તે આપણી સલાહ ન પૂછે ત્યાસુધી આપણે આગળ પડીને ડહાપણ કરવું એ વાજબી નથી. ” આવા ભૂલભરેલા વિચારને લીધે ઉપરીને ચેતાવવાની ફરજ બજાવવી જોઇએ તે પણ કોઇએ બજાવી નહિ. આગબોટ ખડક સાથે અથડાઇને નાશ પામી કેવી ભૂલભરેલી સમજણ ! (‘ સદાલાપ ’માથી)

૨૫૭–नेपोलियननी विलक्षण शक्ति अने कार्यपद्धति

એક સાથે અસાધારણ માનસિક અને શારીરિક પરિશ્રમ કરીને નેપોલિયન અસાધ્ય દેખાતા કાર્ય પણ સાધી શકતો. પોતાની કાર્યપદ્ધતિની વિલક્ષણતા તેણે નીચે પ્રમાણે પ્રકટ કરી હતી· “ મારા મગજમા જુદા જુદા વિષયોને માટે નોખા નોખાં ખાના હોય, તેમ દરેક વિષયને તેના ખાનામા ગોઠવી દઉ છું. મારે અમુક બાબતનો વિચાર ન આવવા દેવો હોય, તો હું તે બાબતનું ખાનું બંધ કરી દઉં છુ, આથી કરીને મારા મગજમા વિચારોનો ગૂંચવાડો થવા પામતો નથી મારી નામરજી છતાં મારા મગજમાં વિચાર આવ્યા કરે અને તેથી કરીને મને ઊંઘ ન આવી હોય,

એવું કદી બન્યું નથી. મારે ઊંઘવું હોય છે, ત્યારે હું મારા મગજના તમામ ખાના બંધ કરી દઉં છું, એટલે મને તરતજ ઊંઘ આવી જાય છે. મારે જ્યારે આરામની જરૂર હોય, ત્યારે ગમે તે વખતે હું ઊંઘી લઉં છું અને લગભગ ઊંઘવાનો સંકલ્પ કરતાંની સાથેજ મને ઊંઘ આવે છે ” કોઈ વાર છેવટનું પરિણામ લાવી મૂકે એવાં યુદ્ધોની તૈયારી પાછળ દિવસોના દિવસો અને રાતોની રાતો સુધી એક ઝોકું પણ લીધા વગર કામ કર્યા પછી જ્યારે તોપોના ધડાકા અને યોદ્ધાઓની વીરહાકનો ભયાનક કોલાહલ ચાલવા લાગ્યો હોય એવે વખતે પણ તે નિરાતે ઊંઘ કાઢતો હોય એવા અનેક દૃષ્ટાંતો જોવામા આવ્યા છે

નેપોલિયનનો આ અદ્ભુત આત્મસયમ યોગીઓને શોભે એવો હતો. (‘નેપોલિયનના ચરિત્ર’માથી)

૨૫૮–જગબંધુ દાસની દુઃખીપ્રત્યે સહાનુભૂતિ

દેશબધુ ચિત્તરંજન દાસના દાદા શ્રીયુત જગબંધુ દાસ એક પરોપકારી પુરુષ હતા. થાક્યાપાક્યા મુસાફરોને સારુ તેમણે પોતાના ગામમા એક ધર્મશાળા બધાવી હતી એ ઉપરાંત તેમનામા કોઈ પણ પ્રકારના દુખિયા માણસો પ્રત્યે દયાની લાગણી હતી. એક દિવસ એ પાલખીમાં બેસીને ગામ જઇ રહ્યા હતા. (એ વખતે બગાળામા મોટા માણસો પાલખીમા બેસીને બહાર જતા.) રસ્તામા તડકાને લીધે કટાળી ગયેલો તથા વધારે ચાલવાથી થાકી ગયેલો એક બ્રાહ્મણ તેમના દીઠામાં આવ્યો. જગબધુ પોતે પાલખીમાંથી ઊતરી ગયા અને પેલા બ્રાહ્મણને પાલખીમા બેસાડી એને ગામ પહોચાડ્યો

૨૫૧–અહિંસા અને સેવા ઘાતકી પશુને પણ વશ કરે છે

પ્રયાગમા ત્રિવેણીને પેલે પાર જંગલમા સિંહને પાળનાર એક યોગીરાજ રહેતા હતા. દિવસભર એમને મેળાપ ન થતાં રાત્રેજ ભક્તોને મળતા. મહાત્મા મુન્શીરામજી એમના દર્શને ગયા. રાત્રિના દશ વાગે આશ્રમે પહોંચ્યા, ત્યા તો એ વૃદ્ધ કૌપીનધારી મહાત્મા સમાધિમા બેઠા હતા. રાત્રિના ત્રણ વાગ્યા, પણ એ મહાત્માની સમાધિ ન છૂટી; તેમજ મળવા આવેલા લોકોની આંખ પણ ન મીચાઇ. બરોબર રાત્રિના ત્રણ વાગે સિંહની ઘોર ગર્જના સંભળાઇ. જોતજોતામાં તો એ વિકરાળ વનરાજ કોઇ જટાધારીની માફક પોતાની કેશવાળી હલાવતો ને મશાલો જેવી આંખો ચમકાવતો સડેડાટ યોગીરાજની સામે આવતો દેખાયો. આવીને એ અવધૂતના ચરણો ચાટવા મડયો. યોગીએ આંખો ઉઘાડીને કેસરીના મસ્તક ઉપર પ્યારભર્યો હાથ ફેરવ્યો અને કહ્યું કે, "તું આવ્યો બચ્ચા! સારું, હવે ચાલ્યો જા!" ગુરુદેવનાં ચરણોમા મસ્તક નમાવીને એ વનરાજે જંગલની વાટ લીધી. મહાત્મા મુન્શીરામજી તો એ દૃશ્ય જોઇને સ્તબ્ધજ થઈ ગયા અને મહાત્માના ચરણોમાં પડી ગયા. એમના મુખમાથી સ્વાભાવિક રીતેજ ઉદ્ગાર નીકળી ગયા કે, "અહો યોગીવર! આટલો ચમત્કાર!" મહાત્માએ ઉત્તર આપ્યો કે, "ચમત્કાર કશોજ નથી બેટા! પરંતુ એવું બન્યું હતુ કે, એક વાર એ સિંહને કોઇ શિકારીની ગોળી લાગી હતી. એના પગ ઉપર જખમ થવાથી એ બિચારો ચાલી શકતો નહોતો અને પડયો પડયો આર્તનાદ કરતો હતો. એ તરસ્યો હતો, એટલે મેં જઇને એને પાણી પાયું ને જંગલની એક

વનસ્પતિ વાટીને ઘા ઉપર પાટો બાંધ્યો. પાટો બાંધતો ગયો, તેમ એને આરામ થતો ગયો. દવા ચોપડતી વખતે રોજ એ મારા પગ ચાટતો અને આરામ થયા પછી પણ એની એ ટેવ નથી છૂટી. તેથીજ એ રોજ મારી સમાધિને વખતે મારા પગ ચાટવા નિયમિત આવ્યા કરે છે નક્કી સમજજે બેટા! કે અહિંસા અને સેવા નિષ્ફળ નથી જતા ”

૨૬૦–મનુષ્યનું સૌંદર્ય શામાં છે?

એક દિવસ એક યુવક ખૂબ ટાપટીપ કરીને, વાળ સુંદર રીતે ઓળીને ઠાઠમાઠ સાથે ગ્રીક તત્ત્વવેત્તા એપિક્ટેટસની પાસે પહોંચ્યો. એપિક્ટેટસે તેની સાથે નીચે પ્રમાણે વાતચીત કરી

“ કોઇ કૂતરાને, કોઇ ઘોડાને અથવા કોઈ જંતુને પણ તું સુંદર માને છે?”

એણે કહ્યું કે, “ હા, માનું છું ”

“એવીજ રીતે કોઇ મનુષ્ય પણ સુંદર અથવા કદ્રૂપો નથી હોતો?”

“ હોય છે તો ખરો.”

“ આ બધા જે જે સુંદર પ્રાણીઓ છે તે બધાને આપણે શું એકજ કારણસર સુંદર કહીએ છીએ? ખરી વાત તો એ છે કે, કુદરતે કોઇક ખાસ ઉદ્દેશ સાધવા સારુજ કૂતરો, ઘોડો, કોયલ આદિ જાનવરો તથા પક્ષીઓની ઉત્પત્તિ કરી છે. આવું હોવાથી એવો સિદ્ધાંત કરવો ગેરવાજબી નહિ ગણાય કે, દરેક જાતનાં જીવજંતુની અંદર પોતાની પ્રકૃતિ અનુસાર જે સૌથી સારો જીવ હોય તેનેજ સુંદર કહેવામાં આવે છે અને પ્રત્યેક જાતિની પ્રકૃતિ ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની હોવાથી એમનું સૌંદર્ય પણ ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનું છે. કેમ એમજ છે ને?”

પેલા માણસે એ દલીલમાં રહેલું સત્ય સ્વીકાર્યું

"એટલા માટે જે ખાસ ખૂબીને લીધે એક કૂતરો સુંદર કહેવાય છે, તેજ ગુણ એક ઘોડામા હોય તો તે બદલ તે ઘોડો કદ્રૂપો દેખાય છે અને જે વિશેષતાને લીધે એક ઘોડો સુદર દેખાય છે, તેજ વિશેષતા એક કૂતરામાં હોય તો તેને લીધે તે કૂતરો કદ્રૂપોજ ગણાય છે. આવી રીતે પ્રત્યેક જાતિની પ્રકૃતિમા ભેદ હોવાથી એકબીજી જાતિના સૌદર્યના પ્રકારમા પણ ભેદ નથી પડતો ?"

"હા, એવુંજ દેખાય છે."

"જે અસાધારણ ગુણને લીધે એક માણસ પહેલવાન બને છે, તેજ ગુણને લીધે કોઇ માણસ સારો નાચનારો પણ ન થઈ શકે ?"

પેલો માણસ બોલી ઊઠ્યો કે, "ખરી વાત છે, થઇ શકે."

"ત્યારે બતાવો કે, મનુષ્યની સુદરતાનો આધાર શાના ઉપર છે ? જે ધોરણે કૂતરો સુંદર કહેવાય છે-તથા ઘોડો ખૂબસૂરત કહેવાય છે, એજ ધોરણે મનુષ્યને પણ સુંદર ન કહી શકાય ?"

પેલાએ કહ્યુ કે, "હા, કહી શકાય. વાત તો એમજ છે."

"તો પછી કૂતરાનુ સૌંદર્ય કઈ વાત ઉપર આધાર રાખે છે?"

"કૂતરાનો સ્વધર્મ કૂતરામા સારી પેઠે રહેવા ઉપર."

"અને ઘોડાનુ સૌંદર્ય ?"

"ઘોડાનો સ્વધર્મ એનામા સારી પેઠે હોવા ઉપર."

"જો એમજ છે તો પછી મનુષ્યનું સૌંદર્ય પણ મનુષ્યના સ્વધર્મ ઉપર આધાર નથી રાખતું ? એટલા માટે હે શાણા યુવક ! તું પણ જો મનુષ્યોમા સુંદર થવા માગતો હોય, તો મનુષ્યનો જે સ્વધર્મ છે, તે ધર્મનીજ ઉન્નતિ કરવા પ્રયત્ન કર, પરતુ એ મનુષ્યધર્મ કયો છે ? તું કોઈની પ્રશંસા કરે છે તે શા માટે કરે છે, તેનો વિચાર કર્યો છે ? એની સજ્જનતાને લીધેજ તું એનાં વખાણ કરે છે ને ?"

"હા, સજ્જનતાનેજ ખાતર."

"મિત્રાચારી અને અમિત્રાચારી એ બેમાથી તુ કોનાં વખાણુ કરે છે?"

"મિત્રાચારીના."

"ઇન્દ્રિયાસક્ત અને જિતેન્દ્રિય એ બેમાથી તું કોને વખાણે છે?"

"જિતેન્દ્રિયને"

"ત્યારે જેની તું પ્રશંસા કરે છે, તેના જેવો તુ પોતાને બનાવી શકે તો તું પણ જરૂર તેવો સુદર બની શકીશ જો એ સદ્ગુણોની ઉપેક્ષા કરીને તું સુંદર બનવા સારુ બહારની ગમે તેટલી ટાપટીપ કરીશ, તોપણ તું કદ્રૂપો અને કઢંગો જ દેખાઇશ. તું માંસ નથી, કેશ નથી, પરંતુ તુ તો આત્મા–પુરુષ છે તુ તારા અંતઃકરણને નિર્મળ–સુંદર બનાવી શકીશ, તોજ તું ખરેખરો સુંદર બની શકીશ"

એપિક્ટેટસના કહેવાનો ઉદ્દેશ એવો પણ નહોતો કે, માણસે ગંદા અને મલિન રહેવું. એનો ઉદ્દેશ એ હતો કે, સ્થૂળ શરીરની સાથે સૂક્ષ્મ શરીરને પણ સ્વચ્છ અને નિર્મળ બનાવો. અર્થાત્ બાહ્ય શરીરને કુદરતે જે સૌંદર્ય આપ્યુ છે તેને જાળવો, પણ તે ઉપરાંત તો સદાચાર વડેજ તેને શોભાવો અને દીપાવો, બહારની ટાપટીપથી નહિ

આ ઉપદેશ પુરુષ તેમજ સ્ત્રી બન્નેને એકસરખો લાગુ પડે છે.

૨૬૧–મહર્ષિ દયાનંદની સત્યમાં અડગ શ્રદ્ધા

સ્વામી દયાનંદજી પ્રયાગમાં વ્યાખ્યાન આપતા હતા, તે વખતે અનેક અંગ્રેજ અમલદારો તથા પાદરીઓ પણ તેમનાં વ્યાખ્યાન સાંભળવા સારુ આવતા હતા. પુરાણોમાની અસંભવિત વાતોનુ એ ખંડન કરતા, ત્યારે વિધર્મી અમલદારો ખુશ થઇને ખડખડાટ હસતા. સ્વામીજીને એ ઠીક ન લાગ્યુ એમણે તરતજ વિષય બદ-

હ્યો અને કહ્યુ કે, "પુરાણીઓની તો આવી લીલા છે, પણ હવે કિરાણીઓ (ખ્રિસ્તીઓ)ની લીલા સાભળો. કેવા ભ્રષ્ટ એ લોકો કે, કુંવારી મેરીને પુત્રોત્પત્તિ થયાનું બતાવીને એનો દોષ શુદ્ધસ્વરૂપ પરમાત્મા ઉપર ઢોળે છે!" સાભળતાં વારજ કમિશ્નર સાહેબ તથા કલેકટરની મુખાકૃતિઓ લાલચોળ થઈ ગઈ; પરંતુ ઋષિનું વ્યાખ્યાન તો ચાલુજ રહ્યું અને આખર સુધી ખ્રિસ્તી ધર્મનું ખંડનજ કર્યો કર્યું. કોઇની મગદૂર નહોતી કે ત્યાંથી ઊઠી શકે.

કમિશ્નર સાહેબે વળતે દિવસે એક પ્રતિષ્ઠિત માણસ પાસે કહેવરાવ્યું કે, "સ્વામીજીને કહેજો કે, આટલી કડવાશ ન વાપરે. અમે ખ્રિસ્તીઓ તો સભ્ય છીએ, વાદવિવાદથી ઉશ્કેરાતા નથી; પરંતુ કોઈ ઝનૂની હિંદુ કે મુસલમાન કોપશે તો એમના ભાષણો અટકાવી દેશે."

સ્વામીજી એ સાભળીને હસ્યા. બીજે દિવસે પાદરી સ્કૉટ સિવાયના બધા અગ્રેજ અમલદારો જ્યાં હાજર હતા, ત્યાં વ્યાખ્યાન આપતા સત્યની મીમાંસા કરવા માડી અને કહ્યુ કે, "લોકો મને કહે છે કે, સત્યને પ્રગટ ન કરો. કલેકટર ગુસ્સે થશે, કમિશ્નર નારાજ થશે, ગવર્નર સતાવશે! અરે ભાઈ! ચક્રવર્તી રાજા ભલેને અપ્રસન્ન થતો! હું તો સત્યજ કહેવાનો. આ શરીર તો અનિત્ય છે જેની મરજી થાય તે એને ભલે ઉડાવી દે." પછી ચારેબાજુ તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિ કરીને તે સિંહનાદે ગરજ્યા કે, "પરંતુ એવો શૂરવીર તો મને બતાવો, કે જે મારા આત્માનો નાશ કરી શકવાનો દાવો કરે? જ્યાંસુધી એવો વીર દુનિયામા નથી, ત્યાસુધી હું સત્યને દાબી રાખવાનો વિચાર સરખો પણ કરીશ નહિ."

આખી સભા સ્તબ્ધ થઈ ગઈ વાત તદ્દન સાચીજ હતી. દેહનુ હનન તો મનુષ્ય પોતે પોતાની અજ્ઞાનતા અને નિર્બળતાને લીધે કરે છે અને જીવાત્માને તો કોઇ પણ હણવાને સમર્થજ નથી.

તેથી કરીને સત્યવીરો તો કોઇ પણ જાતની ધમકીથી ડરી જઇને પરમાત્માનો આદેશ સંભળાવવા ચૂકતા નથી.

૨૬૨–માતાપિતાએ બાળકો સાથે કેવી રીતે વર્તવું જોઈએ?

કલકત્તા હાઈકોર્ટના માજી ન્યાયાધીશ તથા કલકત્તા વિશ્વ-વિદ્યાલયના વાઇસ ચૅન્સેલર સ્વર્ગસ્થ સર ગુરુદાસ બેનરજીના માતા સોનામણિદેવી એક આદર્શ સ્ત્રી હતાં. ગુરુદાસની બાલ્યાવસ્થા-માંજ તેમના પિતા સ્વર્ગવાસી થયેલા હોવાથી ગુરુદાસને ઉછેર-વાનો તથા કેળવવાનો ભાર તેમના કાર્યદક્ષ અને ધાર્મિક માતા ઉપર આવી પડ્યો હતો એ માતાના શિક્ષણ અને ચારિત્ર્યના અનુકરણથીજ ગુરુદાસ મહાન પુરુષ થયા હતા

સોનામણિદેવીના વિચારો કેટલીક બાબતમા એમના જમા-નાના લોકો કરતાં આગળ વધેલા અને સુધરેલા હતા. દાખલા તરીકે બાલક–બાલિકાઓને માર મારવાના તેઓ સંપૂર્ણ વિરોધી હતા તેમનો વિશ્વાસ હતો કે, સ્નેહ, મમતા અને મીઠી વાતચી-તથી જેટલું કામ થઈ શકે છે, તેટલું કઠોર વર્તણૂકથી થતુ નથી. સોનામણિદેવીએ પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોના શિશુપાલનવિષયક નીતિના નિયમો કદી વાંચ્યા નહોતા, પણ સ્વાભાવિક રીતેજ તેમનામા એ ઉચ્ચ વિચારો ઉત્પન્ન થયા હતા. એમની પુત્રવધૂઓ કોઇ દિવસ છોકરાંઓને ધમકાવતાં કહેતી કે, "મારીને હાડકાં ખોખરાં કરી નાખીશ." ત્યારે સોનામણિદેવી કહેતા કે, "કદી એવી ગેરવાજબી અને જૂઠી વાત કહેવી નહિ, તારાથી એનું એક પણ હાડકું ભંગા-વાનુ નથી, તો પછી બોલે છે શા માટે? એવું કહ્યાથી તમારી વાતનુ માન રહેશે નહિ અને બાળકોમા મિથ્યા બોલવાની ટેવ

પ્રબળ થઇ જશે તથા બીજાં પણ ઘણી જાતના અનિષ્ટ પેદા થશે. જે સજા કરી શકીએ નહિ, તે મોએથી કહેવી પણ ન જોઇએ."

['સર ગુરુદાસચરિત્ર'માંથી]

२६३–सारा माणसनी एक अजाण्या विदेशी प्रत्ये सहानुभूति

કેટલાક વર્ષ પૂર્વે શ્રીયુત ગૌરમોહન ડે એમ. એ. બી. એલ. ઇંગ્લેંડમા બૅરિસ્ટર થવા સારુ ગયા હતા. કલકત્તામાં થોમસ કૂકની કંપનીમા બાર હજાર રૂપિયા જમા કરાવીને એ કંપનીની વિલાયતની શાખા ઉપર હૂંડી લઇને એ ઇંગ્લેંડ ગયા હતા. લંડનમા ચેકદ્વારા એ રૂપિયામાંથી ખર્ચજોગા રૂપિયા ઉપાડવા સારુ એ કંપનીની ઑફિસમા ગયા કંપનીના મેનેજરે ઓળખાણ માગી. એ સુપ્રસિદ્ધ બૅરિસ્ટર અને દેશભક્ત ડબલ્યુ સી બેનરજીની પાસે ગયા અને પૂર્વપરિચય આપીને ઓળખાણ તાજી કરાવવા પ્રયત્ન કર્યો શ્રીયુત બેનરજીએ નવા બૅરિસ્ટરને ધંધામા આગળ વધવાને કેટલી અગવડો છે, વગેરે સંબંધે ઘણી વાતચીત કરી, પણ છેવટે કહ્યું કે, "આપની ઓળખાણ મને યાદ આવતી નથી." "ઈન્સ ઑફ કોર્ટ"માં ઘણા બંગાળી હતા, પણ કોઇએ ઓળખાણ આપવાનુ કબૂલ કર્યું નહિ અને સાફ કહી દીધું કે, "ભાઈ! અમે તમને ઓળખતા નથી" એવી અવસ્થામા મિ. ડે. કોઇનો દોષ કાઢી શકયા નહિ. વિદેશમા ભયભીત અને ચિંતાતુર થઇને પોતે એક હોટલમાં નાસ્તો કરવા ગયા. ત્યાં આગળ એક અંગ્રેજ એમની પાસેના એક ટેબલ ઉપર ચા–પાણી લઇ રહ્યો હતો. તે અંગ્રેજ વારે ઘડીએ મિસ્ટર ડેના ચિંતાતુર ચહેરા તરફ ઉત્સુકતાપૂર્વક જોઇ રહ્યો હતો થોડીવારમા બન્નેની વચ્ચે વાતચીત શરૂ થઈ.

કયા દેશમાથી આવ્યા ? કયારે આવ્યા ? શું કરવા આવ્યા છો ? વગેરે પ્રશ્નો પૂછ્યા પછી પેલા અગ્રેજે કહ્યું કે, "હુ આપને ચિંતાતુર દેખું છું કાઇ વિપત્તિમા પડયા હો એમ લાગે છે" શ્રીયુત ડે પહેલા તો જવાબ દેતા સંકોચાયા, પણ પેલા અગ્રેજનો બહુજ આગ્રહ જોઇને ખરી વાત કહી દીધી કે, "થોમસ કૂકની કંપનીવાળા કોઈની ઓળખાણ વગર મારા રૂપિયા મને આપવાની ના કહે છે. કોઇ ઓળખાણ આપતું નથી. બે દિવસની અંદર ફીના રૂપિયા ભરી દેવાની જરૂર છે એ બધી સંકડામણને લીધે હુ ચિતાતુર થયો છું." એ બધી હકીકત સાભળીને પેલા અંગ્રેજે કહ્યુ કે, "મારુ નામ એન્ડ્રૂ ડિયર છે હું પાર્લમેંટનો સભાસદ છુ. મારી દારૂની ભઠ્ઠી ચાલે છે તમે કાઇ ચિતા ન કરશો. આપણે બન્ને થોમસ કૂકની કંપનીમા સાથે જઇશું." એમ કહીને તેઓ શ્રીયુત ડેને સાથે લઇને કપનીની ઑફિસમાં ગયા અને મેનેજરને મળ્યા. મેનેજરે કહ્યુ કે, "હાલમાં એક બૅન્કડ્રાફ્ટ (હૂંડી) કોઇએ વટાવ્યા પછીજ ખબર પડી કે એ ચોરાયેલી હતી. ત્યારથી વિશ્વાસપાત્ર કોઇ માણસનુ ઓળખાણ લીધા વગર રૂપિયા નહિ આપવાનો કપનીએ સખ્ત નિયમ કર્યો છે. પરદેશીની સિફારશ કરીને એ મુકદ્દમામાં પણ ભલામણ કરનારો ઘણી આફતમા પડયો હતો." એન્ડ્રૂ ડિયરે કહ્યુ કે, "હુ આ ગૃહસ્થને ઓળખતો નથી, એટલે એમનુ ઓળખાણ તો આપીશ નહિ, પરતુ હુ ખાતરી આપુ છુ કે, મારા જે દશ હજાર પાઉંડ આપની ઑફિસમાં ડિપૉઝિટ છે, તેમાંના એક હજાર પાઉંડ એમની જામીનગીરી પેટે રાખજો. મારી ખાતરી છે કે, એ બિચારા પરદેશમા આવીને આફતમા સપડાયા છે. એમના જામીન થયાથી મને કંઇજ નુકસાન નહિ થાય અને કદાચ થશે તો એટલુ નુકશાન વેઠી લેવા જેટલાં નાણા ભગવાન મને જરૂર આપી રહેશે."

કંપનીએ એમની જામીનગીરી સ્વીકારીને તરતજ શ્રીયુત ડે મહાશયને નાણાં આપી દીધા. અજાણ્યા પ્રત્યે જેના હૃદયમાં આટલી બધી લાગણી જાગતી હોય, તે આપણા માનપાત્ર થઈ રહે છે.

('સદાલાપ'માંથી)

૨૬૪–महर्षि दयानंदनी हृदयविशाळता

ખ્રિસ્તીઓની અમુક બાબતોનું પ્રબળ રીતે ખંડન કરતા હોવા છતા સારા ખ્રિસ્તીઓ પ્રત્યે એમને કોઈ પણ જાતનો અણગમો નહોતો. પાદરી સ્કૉટ પ્રત્યે એમની પ્રીતિ હતી. એક દિવસ એ ભલા પાદરીને ભાષણમા ન જોવાથી તેમણે પૂછ્યું કે, "ભક્ત સ્કૉટ આજ કેમ નથી દેખાતા?"

એક ભક્તે કહ્યુ કે, "મહારાજશ્રી! પાસેના દેવળમા આજે એમનું વ્યાખ્યાન છે." "ત્યારે તો ચાલો, ભક્ત સ્કૉટનું દેવળ જોઈ આવીએ." એમ કહીને ઋષિ તમામ મેદનીને લઇને ચાલ્યા. દેવળમાં સ્કૉટ સાહેબે સામા આવી સત્કાર કર્યો. સ્વામીજીને વેદી ઉપર બિરાજી કાંઇક પ્રવચન કરવા વિનતિ કરી તેથી ઋષિએ ત્યા પણ વીસ મિનિટ સુધી મનુષ્યપૂજાના ખંડન ઉપર ભાષણ આપ્યુ. આર્યધર્મના એક ધુરંધર વિદ્વાન સંન્યાસી હોવા છતા પોતે ખ્રિસ્તીના દેવળમા જાય એ એમની કેટલી બધી હૃદયવિશાળતાનું સૂચન કરે છે!

૨૬૫–देशबंधु चित्तरंजन दासनी प्रमाणिकता अने पितृभक्ति

દેશબંધુ ચિત્તરંજન દાસના પિતાશ્રી ભુવનમોહન દાસ બહુજ

પરોપકારી અને દયાળુ ગૃહસ્થ હતા. પોતે દેવુ કરીને પણ દુઃખી માણસને મદદ કરતા. એક વખત એમણે આફતમા ફસેલા પોતાના એક મિત્રની ચાલીસ હજાર રૂપિયાની જામીનગીરી આપી હતી. એ મિત્રે એક પણ પૈસો પાછો આપ્યો નહિ, એટલે ચાલીસ હજારની જવાબદારી એમના ઉપર આવી પડી. પોતે પહેલેથીજ દેવામા દબાઈ ગયા હતા, તેમા આવડો મોટો નવો ભાર આવી પડયો એવામા એમના પુત્ર ચિત્તરંજન વિલાયતથી બૅરિસ્ટરી પાસ કરીને આવ્યા. એમની ઇચ્છા હતી કે, પોતાની કમાણીમાંથી એ પિતાનુ દેવું ચૂકવે, પરંતુ કાયદાના ધધામા કુશળ હોવા છતા એમનો ધધો પ્રારભમાં ઠીક ચાલ્યો નહિ. મહામુસીબતે ગુજરાન ચાલતુ હતુ. બીજી તરફ દેવાનું વ્યાજ ચઢતું જતું હતું. આખરે એ દેવામાનો થોડોક ભાગ પોતે બહારગામ બૅરિસ્ટરી કરીને ચૂકવ્યો, પણ ઋણનો ખાડો એટલાથીએ પુરાય એમ નહોતો. લેણદારોએ ઉઘરાણીની તાકીદ કરવા માડી. પિતાનુ ઋણ વાળી દેવાની પુત્ર તરીકે પોતાની ફરજ હોવાથી પિતાએ કરેલુ ઋણ પોતેજ કર્યું છે, એમ સ્વીકારીને તેમણે પણ ઈ. સ. ૧૯૦૬મા પિતાની સાથે નાદારી કોર્ટનું શરણુ લઇ દેવાળિયામા નામ નોંધાવ્યું, પરંતુ નાદારી લેતી વખતે પારકુ ધન સ્વાહા કરી જવાની તેમની ઇચ્છા નહોતી. સારો દિવસ આવ્યેથી એ દેવું પતાવી દેવાનો સકલ્પ તેમણે એજ સમયે મનમાં કર્યો હતો. ત્યાર પછી બૅરિસ્ટરના ધંધામાં પુષ્કળ કમાણી થવા માંડી, ત્યારે સૌથી પહેલી સગવડે એમણે પોતાના પિતાનું ઋણ લેણદારોને ચૂકવી આપવાની અરજી હાઇકોર્ટમા ૧૯૧૩માં આપી એ અરજી એમના તરફથી શ્રી. એસ પી. સિંહે (કે જે પાછળથી લૉર્ડ સત્યપ્રસન્ન સિંહ તરીકે સુવિખ્યાત થયા છે તેમણે) આપી હતી. તેમાં જણાવ્યુ હતું કે, "એમનુ દેવું ૬૭,૭૩૯) રૂપિયાનુ હતું. ઈ. સ. ૧૯૦૬ની ૧૯મી

જૂને શ્રી. દાસે નાદારીની અરજી આપીને ઋણમાંથી મુક્તિ મેળવી હતી, પણ એ અરજીમાં શ્રી. દાસે જણાવ્યું હતું કે, 'હું જ્યારે એ બધું કરજ ચૂકવી આપું, ત્યારે દેવાળિયાની યાદીમાંથી મારું નામ કાઢી નાખવું. હાલ શ્રી. દાસ પોતાનું કરજ પાઈએ પાઈ ચૂકવી દેવા સારુ સરકારી અમલદારને ૬૭,૭૩૯) રૂપિયાની રકમ આપવા તૈયાર છે ' "

જસ્ટિસ ફ્લેચરને પણ એ અરજી વાચીને નવાઈ લાગી એમણે કહ્યુ કે, " આ અરજીમાં કાંઇક વિશેષતા છે "

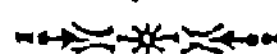
શ્રી. સિંહે કહ્યું કે, " હાજી, એવું વારંવાર જોવામા આવતું નથી."

ન્યાયમૂર્તિ ફ્લેચરે કહ્યું કે, " હા, એવું જોવામા આવતું નથી. એ કામના સરકારી અમલદારના હાથમા રૂપિયા આપી દીધાથી શ્રી. દાસને નાદારીમાંથી મુક્ત કરવામા આવશે. આ પ્રમાણે જે રકમ આપવાને કાયદાનું કોઈ પણ બંધન પોતાને નહોતું, તેવી લગભગ અડસઠ હજારની ગંજાવર રકમ પોતાની ખુશીથી આપીને તેમણે અસાધારણ પ્રમાણિકતા અને સાધુતાનો પરિચય આપ્યો. એ દેવું એમનું પોતાનું નહિ, પણ એમના પિતાનું હોવાથી એમની અસાધારણ પિતૃભક્તિ પણ આ ઘટનાથી સિદ્ધ થઈ ચૂકી."

કલિયુગમા એવા ઉદાહરણ ભાગ્યેજ જોવામાં આવે છે.

('દેશબંધુ દાસના ચરિત્ર'માંથી)

२६६–गुरुकुळना विद्यार्थीओए कष्ट खमीने करेली सहाय



નિઝામના હૈદરાબાદ શહેરમા એક વાર ભીષણ જળપ્રલય થયો. ગુરુકુળના વિદ્યાર્થીઓએ એ સમાચાર વર્તમાનપત્રોમાં વાંચ્યા. વાચતાંવારજ તેઓ કુલપતિ મહાત્મા મુન્શીરામજીની પાસે ગયા

અને એક સભા ભરવાની ઇચ્છા જણાવી. મહાત્માજીએ હા કહી. વિદ્યાર્થીઓએ ઠરાવ કર્યો કે, "પંદર દિવસ સુધી ઘી, દૂધ અને દાળ વગર ચલાવી લઈ, બચેલી રકમ એ હોનારતમાં ભોગ થઇ પડેલાં માણસોને મોકલી આપવી." ખૂબી તો એ હતી કે, થોડાજ દિવસ પહેલા નિઝામ-સરકારે સુપ્રસિદ્ધ સ્વામી નિત્યાનંદજીને કેવળ તેમના આર્યસમાજી હોવાના કારણે પોતાના રાજ્યની હદ બહાર કાઢ્યા હતા આર્યસમાજીઓને આથી ઘણુ ખોટુ લાગ્યું હતુ, છતા પણ એ અપમાન વીસરી જઇને વિદ્યાર્થીઓ તો એ મુસલમાન રાજ્યમા પણ આફતમા ડૂબેલા લોકોની સહાયતા કરવા તત્પર થયા અને પંદર દિવસ સુધી ખોરાકમાં કષ્ટ વેઠ્યું. વિદ્યાર્થીઓના એ સ્વાર્પણની ઘણી સારી અસર થઈ હતી

૨૬૭–સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજીનું અપૂર્વ આત્મબળ

સંવત ૧૯૭૪ના વૈશાખ સુદિ પડવાને દિવસે મહાત્મા મુન્શીરામજીએ સન્યાસ લઇને શ્રદ્ધાનંદ નામ ધારણ કર્યું, પરંતુ ત્યાર પછી દેશમાં એવા સંયોગો ઊભા થયા કે, એમને સામાજિક અને ધાર્મિક સેવા ઉપરાત રાજદ્વારી ક્ષેત્રમા પણ ઊતરવું પડ્યુ.

ઈ. સ. ૧૯૧૯મા સરકારે 'રોલેટ એક્ટ' પસાર કર્યો. દેશમા 'કાળા કાયદા'ના નામથી એ કાયદો ઓળખાયો છે. ગમે તેવા નિરપરાધી પ્રજાજનને પણ અર્ધી રાત્રે, વગરવાકે, કેવળ રાજદ્રોહના સાચા કે બનાવટી શક ઉપરથીજ ઢ ઢોળીને સરકારની પોલીસ પલકારની અંદર બેડીઓ પહેરાવી ઉઠાવી લઇ જઇ શકે અને અદાલતમા એના ઉપર આરોપ સાબિત થયા વગર વર્ષોના વર્ષો સુધી એને પોલીસ કારાવાસમાં પૂરી રાખી શકે. એવા એ કાળા કાયદા સામે કરોડો માતાઓ, પત્નીઓ, બહેન-ભાઇઓ અને બાળકોના વિલાપસ્વર સંભળાયા. મહાત્મા ગાધીજીએ એ કાળા

કેર સમા કાયદા વિરુદ્ધ સત્યાગ્રહ શરૂ કર્યો. એ સત્યાગ્રહમાં સંન્યાસી શ્રદ્ધાનંદ પણ ખરા દિલથી જોડાયા અને પૂરજોસમા કામ કરવા લાગ્યા. પરિણામે થોડાજ સમયમા તેઓ દિલ્હીના રાજનૈતિક આગેવાન થઇ પડ્યા.

ઈ. સ. ૧૯૧૯ના માર્ચની ૩૦મી તારીખ આવી પહોંચી. દિલ્હી નગરી ઉપર એ દિવસે સંન્યાસી શ્રદ્ધાનંદજીનું રાજ્ય ચાલતું હતું. હિંદુ-મુસલમાન ઉભય કોમ ઉપર એમની આણ વર્તતી હતી. એ નિઃશસ્ત્ર એકલવાયા સાધુની આંગળીનો ઇશારો થતાં મારવા કે મરવા અસંખ્ય હિંદુ-મુસલમાનો તૈયાર હતા. મુસલમાનોએ દિલ્હીની વિશાળ અને ભવ્ય જુમ્મામસ્જિદની વ્યાસપીઠ ઉપરથી ઉપદેશ આપવાનું માન શ્રદ્ધાનંદજીને આપ્યું હતું. એવો એ દિવસે તેમનો પ્રભાવ હતો. અંગ્રેજ અમલદારોને શાતિના ભંગની ચિંતા હતી. આ સત્યાગ્રહે રાજ્યની પ્રતિષ્ઠાને ધૂળ ભેગી કરી છે એમ તેમની ખાતરી થઈ હતી અને તેને ગમે તે પ્રકારે દબાવી દેવા તેઓ તૈયાર થયા હતા. સરકારે પોતાની ગંજાવર ફોજને કિલ્લામાથી બહાર કાઢીને દિલ્હી શહેરને ચૌટે ચૌટે અને માર્ગે માર્ગે મશિનગનો, ભરેલી બંદૂકો અને દારૂગોળાના રેકડા ગોઠવી દીધા હતા. એકજ ઇશારો થતા લોકોના દેહમા પરોવાઇ જાય તેવી કાતિલ સંગીનો હુકમની રાહ જોતા, સૈનિકોના હાથમા ચમકતી હતી. આવી એ ભયાનક તિથિ હતી.

તે તિથિએ દિલ્હીનો બેતાજ બાદશાહ શ્રદ્ધાનંદ સન્યાસી, ખોડે માથે, ઉઘાડે પગે અને ભગવાં વસ્ત્રે પોતાના બુલંદ અવાજે મૂંગા સમર્પણના મન્ત્રો છોડતો, લાખો માનવીઓની વચ્ચે માચડા ઉપર ઊભો હતો. સરકારી અન્યાયના જખમ વાગતાં ઘવાઈને અર્ધપશુ જેવી સ્થિતિમાં આવી પડેલી પ્રજાને એ સંન્યાસી 'અહિંસા'નો આદેશ સભળાવી ઉચ્ચ બલિદાનની મનોદશા ઉપર ચઢાવતો,

રાજસત્તાની મનાઈને લોપવાનો બોધ આપી રહ્યો હતો.

આ પ્રમાણે એમનુ સરઘસ ચાલ્યુ જતું હતું હજારો માણસો એમની પાછળ હતા એકાએક એક સરકારી સૈન્યે આવીને એમનો રસ્તો રોક્યો બન્દૂકોની નળીઓ એ ધર્મસેનાની સામે ઉગામવામા આવી. માણસોને વીંધી નાખવા માટે સગીનો આગળ વધતી હતી. સેનાપતિએ લાલચોળ ચહેરે ખૂનસભર્યાં નેત્રે હુકમ આપ્યો કે, “પાછા ફરો.”

સંન્યાસી વીર શ્રદ્ધાનદે પોતાની સેનાને શાતિપૂર્વક આજ્ઞા આપી કે, “પરવા નહિ, ચૂપચાપ આગળ વધો ”

સરકારી સશસ્ત્ર ફોજના જીવલેણ હુકમની સામે આવી આજ્ઞા આપનાર કોણ? શું સરકાર એને જીવતો રહેવા દે? પેટને ખાતર સ્વતંત્રતા વેચનાર ગુરખા સૈનિકોની કમરમાંથી ઝણણુ કરતી કાતિલ કૂકરીઓ ખેચાઇ અને આગળ ડગલુ ઉપાડતા એ પહાડ જેવા પુરુષસિંહની છાતી સામે કાળની લસલસતી જીભો જેવી એ કૂકરીઓ ચમકવા લાગી!

સન્યાસીનો એકજ શબ્દ એ દિવસે દિલ્હીના ચાદની ચોકમા લોહીની નદીઓ વહેવડાવવાને બસ હતો, પણ શ્રદ્ધાનદજીએ શાંતિ ગુમાવી નહિ. પોતાની સામે જાણે ફૂલોનુ બિછાનું બિછાવ્યું હોય, તેમ એમણે આગળ કૂદકો માર્યો.

ગુરખાની કાતિલ કૂકરીઓ પોતાનુ ધૈર્ય ગુમાવી બેઠી. શસ્ત્ર હલાવતા ગુરખાઓ સત્તાના શત્રુ સ્વામીજી ઉપર ધસ્યા. મૃત્યુને અને શ્રદ્ધાનદજીને હવે વધારે અતર ન હતું સંન્યાસીએ પોતાના અગ ઉપર ઓઢેલુ ભગવું વસ્ત્ર ખસેડી એ કૂકરીઓની પ્યાસ છિપાવવા માટે પોતાની પહોળી છાતી ધરીને પડકાર કર્યો કે, “આવો, સુખેથી છેદી નાખો.”

મૃત્યુને આટલા પ્રેમથી ભેટવા તત્પર થનાર એક સંન્યાસી

મહાવીરને સિપાઇઓએ આજે પહેલીજ વાર જોયા. જોતાંવારજ તેમના હૃદયમાં રહેલી પાશવતા સ્તબ્ધ બની ગઈ અને ફૂકરીઓ હાથમાજ સ્થિર થઇ ગઇ. હજારો કંઠમાંથી ગગનભેદી ધ્વનિ ગાજી ઊઠ્યો કે, "શ્રદ્ધાનંદકી જય!" જાણે કશુંજ બન્યુ ન હોય, એમ પૂર્ણ આત્મશાંતિથી ડગલા ભરતો એ મૃત્યુંજય પોતાની ધાર્મિક સેનાની સાથે સરઘસમા આગળ વધ્યો

શસ્ત્રબળ ઉપર સંન્યાસીના આત્મબળનો આ કેવો અપૂર્વ વિજય હતો!×

૨૬૮–સાચું સૌંદર્ય શામાં છે?

મહર્ષિ દેવેન્દ્રનાથ ઠાકુર અને બાબુ રાજનારાયણ બસુ વચ્ચે સારી મિત્રતા હતી. રાજનારાયણ બસુ બંગાળાના એક પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન, સુધારક અને ધાર્મિક પુરુષ થઈ ગયા છે. ઈ. સ. ૧૮૪૫-માં એમણે બ્રાહ્મોધર્મ સ્વીકાર્યો, ત્યારથી મહર્ષિ દેવેન્દ્રનાથ ઠાકુરની એમના ઉપર ઘણી પ્રીતિ થઇ હતી. મહર્ષિની ઇચ્છા હતી કે, બ્રાહ્મલોકોની સ્ત્રીઓ આદર્શ ગૃહિણી અને બ્રહ્મવાદિની થાય તથા બ્રાહ્મસંસાર સુખી નીવડે. એ ઉદ્દેશથી પોતે વારંવાર શિષ્યોને એ વિષયમા બોધ આપતા રહેતા. કોઇ પણ મિત્રની પત્નીને મહર્ષિ "મૈત્રેયી"રૂપે ત્રપમા સંબોધતા, કેમકે એમનો આદર્શ બ્રાહ્મોધર્મી સ્ત્રીઓને વિલાસિની નહિ, પરંતુ મૈત્રેયીના જેવી બ્રહ્મપરાયણા બનાવવાનો હતો. રાજનારાયણ બસુને એક પત્રમા તેમણે લખ્યું હતું કે.

× આ તથા બીજા સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજીના સબંધના દૃષ્ટાંતો "સૌરાષ્ટ્ર કાર્યાલય" તરફથી પ્રગટ થયેલા શ્રદ્ધાનંદજીના ચરિત્ર ઉપરથી અહીં યોજ્યા છે —લેખક

"તમારી મૈત્રેયીને હું મારી કન્યા સમાન ગણુ છુ એ ઘણી સુશીલ થઈ છે, એ જાણી એના તરફથી તથા તમારા તરફથી મને પરમ સંતોષ થયો છે. તેની સાથે સાથે તેનો આત્મા બ્રહ્મજ્ઞાનની જ્યોતથી પ્રકાશિત થશે અને બ્રહ્મપ્રીતિરસથી ભીંજાશે તો એની શોભા કેવી ખીલશે? એ શોભાની સાથે બીજી કોઈ શોભા સરખાવી શકાશે? સોનાના અલંકારની તેને શી જરૂર છે? સુદર શરીરમા જો મન પણ સુદર રહેલુ હોય અને એ સુદર મન પણ જો પૂર્ણ સુદર પ્રભુને ધારણ કરે, તો તો પછી એ સૌદર્યની આગળ બીજુ કયુ સૌદર્ય ઊભું રહી શકે?"

સૌંદર્યની આવીજ ભાવના સ્ત્રીઓએ અને પુરુષોએ ગ્રહણ કરવી ઉચિત છે ('મહર્ષિ દેવેન્દ્રનાથચરિત્ર'માથી)

૨૬૧–પતિને ખાતર ઘરેણાં ઉતારનાર પત્ની શિવદેવી

મુન્શીરામજી યૌવનના આરંભમા કુસગતિને લીધે કુમાર્ગે ચઢ્યા હતા દારૂનો ઘણો છદ લાગ્યો હતો, પણ પૂર્વજન્મના પુણ્યથી એમને સ્નેહાળ પત્ની મળી હતી પતિ દારૂ પીને મોડી રાત્રે ઘેર આવતા ત્યાસુધી એ ભૂખ્યાં બેસી રહીને તેમની વાટ જોયા કરતાં. દારૂડિયા પતિની એ સેવા કરતા.

દારૂ પીવામા મુન્શીરામજીએ જાલંધરમા ઘણુ દેવું કર્યું હતું એક દિવસ પારસી ઇજારદારને ત્યાથી ચઢી ગયેલા ત્રણસો રૂપિયાનુ બિલ આવ્યુ. ત્રણચાર દિવસની મુદત માગીને ઉઘરાણીને પાછી ઠેલી, પરતુ એ રૂપિયા આપવાની કોઈ જોગવાઈ નહિ હોવાથી મુન્શીરામજીના મુખ ઉપર ગ્લાનિ છવાઇ ગઇ. એમના પ્રેમમૂર્તિ પત્ની શિવદેવી પતિનો મનોભાવ કળી ગયા અને ભોજનસમયે પ્રેમપૂર્વક એ ખેદનુ કારણ પૂછ્યું. સહૃદય મુન્શીરામ, પત્નીથી

કોઇ વાત છુપાવી ન શકયા. અંતરપટ ઉઘાડીને તેમણે પોતાના અધઃપતનની કહાણી કહી. એમના પત્નીએ શાંતિપૂર્વક એ કથા સાંભળી. ભોજન થઇ રહ્યા પછી પતિને કોગળા કરાવ્યા. હાથ-મોં ધોવરાવ્યા. પછી પોતે જમવા બેસતા પહેલાંજ પોતાના સોનાનાં કડાં ઉતારીને પતિની પાસે મૂકયા. પતિ તો પત્નીનો આત્મોત્સર્ગ જોઇને ચકિતજ થઇ ગયા.

એમણે શરમાઇ જઇને કહ્યુ કે, "અરે દેવી! આવું તે કાંઇ બને? તને તો મારે વિભૂષિત કરવી જોઇએ, તેને બદલે શું હુ તારાં આભૂષણો ઉતારી લેવાનુ પસદ કરું?"

"આમ જુઓ!" દેવીએ તરતજ કડાની બીજી જોડ બતાવીને પતિને ફોસલાવ્યા અને કહ્યું કે, "આ એક જોડ પિયેરની અને એક જોડ સાસરાની આપેલી છે, એટલે મારે બેમાંની એક જોડ તો નકામીજ પડી છે. વળી એ તો મારી મિલકત છે ને! અને આ દેહ તો તમારો છે, તો પછી ધૂળ જેવા કડાં લેવામાં તમને શાનો સકોચ? વળી તમારી ચિતાઓ ટળી શકતી હોય તો મારે માટે શું આ સોદો મોઘો છે?"

પત્નીની પ્રેમભરી ભેટ પતિને સ્વીકારવી પડી. પત્નીનાં કડા વેચીને ભવિષ્યના મહાત્મા-સ્વામી શ્રદ્ધાનંદ દારૂના ઋણમાંથી મુક્ત થયા. બાકી જે રૂપિયા બચ્યા તે પત્નીની પેટીમાંજ મુકાવ્યા અને મનમા પ્રતિજ્ઞા કરી કે, "કમાવા લાગીશ, ત્યારે સૌથી પહેલુ કામ તો એજ કરીશ કે આ લીધેલો દાગીનો ઘડાવીને દેવીને અર્પણ કરીશ"

દેવી શિવદેવીનો પતિને માટેનો આત્મોત્સર્ગ કેવો પ્રશંસનીય છે! વિપથગામી પતિને પણ આરાધ્યદેવ સમજી તેને ખાતર પોતાના સર્વસ્વનું બલિદાન અપાયાના બીજા પણ અનેક દૃષ્ટાત અમે સાંભળ્યાં છે.

(વંદન હો એવી આર્યદેવીઓને અને ભારતભૂમિને, કે જ્યા આવા કળિકાળમા પણ એવી ઉચ્ચ કોટિની અનેકાનેક દેવીઓ અને માતાઓની પરંપરા નષ્ટ નહિ થતા થોડાઘણા પ્રમાણમા પણ હજી કાયમ છે —સંપાદક)

૨૭૦–रामायणनी पापी मनुष्य पर थयेली असर

સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજીના પિતા નાનકચંદ્રજી પોલીસખાતામા અમલદાર હતા. પૂર્વજન્મના પુણ્યે એ બુદ્ધુભગત નામના એક સજ્જનના સમાગમમાં આવ્યા હતા, બુદ્ધુભગત ઝાઝ, સારંગી અને તબલા સાથે દર રાત્રિએ તુલસીદાસનું રામાયણ લલકારતા. નાનકચંદ્રજી ઉપર એ ભગતના રામાયણપાઠની બહુ ઊંડી અસર થઈ હતી. આખો દિવસ પોલીસ અમલદારની ક્રૂર ફરજો અદા કરી ગુનેગારોને કેદ પકડીને પોલીસ–ડાયરી લખતા અને રાત્રિએ અપરાધી તેમજ ફરિયાદી, થાણદાર, જમાદાર, સિપાઈ અને ખલાસી બધાને એકજ આસન પર બેસાડી રામાયણ સંભળાવતા. એક રાત્રે ભગવાન રામચંદ્રજીની ક્ષમાનો પ્રસંગ છેડાયો અને નાનકચંદ્રજીએ સિદ્ધ કરી બતાવ્યું કે, “પાપનો સ્વીકાર કરવો એ ઉત્તમમાં ઉત્તમ પ્રાયશ્ચિત્ત છે. શરણાગતને પ્રભુ કદી પણ ઠેલતો નથી.”

આટલુ સાભળીને એકાએક આરોપીઓમાથી એક પ્રચંડ, અલમસ્ત આદમી ઊભો થયો નાનકચંદ્રજીની સામે તે સાષ્ટાંગ ઢળી પડ્યો અને હાથ જોડી ગદ્‌ગદ કંઠે બોલ્યોઃ કે, “બન્ને ખૂન મેંજ કર્યાં છે. લાવો કાગળ, એકરાર લખી દઉં.”

વડીલોની અનેક ઊલટતપાસ, અથવા તો પોલીસોના ત્રાસજનક અત્યાચારથી પણ જે શખસ પોતાનો અપરાધ કબૂલ ન કરે, તેનું હૃદય ધર્મગ્રંથના ઉપદેશથી પીગળ્યું.

રામાયણ આદિ ધાર્મિક કાવ્યોનો પ્રભાવજ ઓર છે !

૨૭૧-પ્રાતઃકાળમાં પ્રભુસ્તવન શા માટે ?

મહાત્મા મુન્શીરામ (સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજી)ના દાદા ગુલાબરાય ભક્તપુરુષ હતા. પ્રાતઃકાળે ઊઠીને સ્નાન કરતા, ત્યાર પછી શીખ લોકોના ધર્મગ્રંથ સુખમણિ તથા ભગવદ્‌ગીતાના શ્લોકો લલકારતા અને પછી કબીર આદિ ભક્તનાં ભજનો ગાયા કરતા

કપૂરથલાની રાણી હીરાદેવીના પોતે એજન્ટ હતા. મહારાજા નૌનિહાલસિંહ ગાદીનશીન થયા, ત્યારે રાણીજી પોતાના બન્ને કુમારોને લઇને જાલંધર જઇ વસ્યાં હતા, એટલે ગુલાબરાયજી પણ મહારાજા નૌનિહાલસિંહની લાલચોની પરવા ન કરતાં પોતાના અન્નદાતા રાણીજીનીજ સાથે ચાલ્યા આવ્યા. રાણીજીના પરિવારની સાથેજ પોતે રહેતા હતા. ત્યાં દરરોજ પ્રાત કાળે ચાર વાગે પોતે પચમ સૂરમાં ભજન લલકારતા, એથી રાણીજીના કુવર વિક્રમસિંહની નિદ્રા ઊડી જતી, તેથી રોષે ભરાઇને એક દિવસ કુંવરે એમને કહ્યું કે·

"લાલાજી! પરમેશ્વરનુ રટણુ શુ આપ મનમા નથી કરી શકતા ?"

લાલા ગુલાબરાયે પરખાવ્યું કે, "મારા મનમાં તો નિરંતર પરમાત્મા વસીજ રહ્યા છે, પરતુ હુ ભજન ગાઉ છું એ તો માત્ર નાદાનોનેજ માટે, કે જેઓ પ્રભુસ્તવનની અમૃતઘડીએ પણ પથારીમાં ઘોરતા પડયા હોય છે–સમજ્યા કુવર ?"

આ પ્રસંગ ગુલાબરાયજીની નિર્ભયતા સૂચવવા ઉપરાત પ્રાત કાળે જોરથી પ્રભુના સ્તવન ગાવાનું રહસ્ય પણ સમજાવે છે. મુસલમાન મુલ્લાઓ પ્રાત·કાળે મોટે સાદે બાગ પોકારે છે, તેનો

ઉદ્દેશ પણ પોતાના સ્વધર્મીઓને નિદ્રાનો ત્યાગ કરી પ્રભુભક્તિમા જોડાવાનુ સ્મરણ કરાવવાનો હોય છે.

૨૭૨–વ્રત કરવાનો એક નવો ને જાણવા જેવો પ્રકાર

ચોમાસાના ચાર મહિના હિંદુઓમા ઘણા પવિત્ર ગણાય છે અને એ "ચાતુર્માસ"મા ભાવિક સ્ત્રી–પુરુષો કાંઇ ને કાંઇ વ્રત લે છે. કોઇ એક વાર જમવાનુ, તો કોઇ સોમવાર કરવાનું, કોઇ સવારે નદીમા જઇ સ્નાન કરવાનુ, તો કોઇ અમુક મંદિરમા જઈ ઠાકોરજીના દર્શન કર્યા વગર ભોજન નહિ કરવાનું અને કોઇ મહાદેવજીને બીલીપત્ર ચઢાવવાનુ, એમ વિવિધ જાતના વ્રત લે છે એ નિમિત્તે લોકોની વૃત્તિ સારા માર્ગ તરફ વળે છે, ચિત્તની શુદ્ધિ થાય છે, આત્મસંયમનો અભ્યાસ થાય છે અને કેટલીક વાર પરોપકાર પણ થાય છે. પૂનામા શ્રીમતી દુર્ગાબાઈ જોશી નામની એક દક્ષિણી બાઇ હતી. એનામા નવા અને જૂના વિચારનુ અદ્ભુત મિશ્રણ થયુ હતુ એને થોડુંઘણુ શિક્ષણ પણ મળ્યુ હતુ ઈ સ ૧૯૦૫માં એ સન્નારીને ચાતુર્માસનિમિત્તે નવાજ પ્રકારનુ વ્રત લેવાનું સૂઝ્યુ. અંગ્રેજી નિશાળમા છઠ્ઠા અને સાતમા વર્ગમા ભણતા કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ માટે સંસ્કૃતનુ મફત શિક્ષણ આપવાનો એક વર્ગ એણે પોતાને ત્યા શરૂ કર્યો અને તે કામ સારુ રા. એક નામના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાનની પગાર આપીને નિમણૂક કરી. સંસ્કૃત ભાષા ઉપર એમનો સારો કાબૂ હતો અને કાવ્ય તથા વ્યાકરણના વિષયો બહુજ સારી અને રસ પડે એવી રીતે શીખવવાની તેમનામાં કળા હતી. મહાકાવ્યના કેટલાએક સર્ગ શાસ્ત્રી બુઆએ વિદ્યાર્થીઓને શીખવ્યા શ્રીમતી દુર્ગાબાઇએ એ વ્રતનું ઉદ્યાપન

વિધિપૂર્વક દશેરાને દિવસે કર્યું અને વિદ્યાર્થીઓને ભગવદ્‌ગીતાની સટીક આવૃત્તિની એક એક પ્રત ભેટ આપી. એ ઉદ્યાપનના સમારંભનું પ્રમુખસ્થાન લોકમાન્ય તિલકે લીધું હતું અને વ્રતની પ્રાચીન ભાવનાને હાલના સમયને અનુકૂળ રૂપ આપવા માટે શ્રીમતી દુર્ગાબાઈ જોશીને ધન્યવાદ આપ્યો હતો.

દુર્ગાબાઈનું અનુકરણ આપણા દેશની ધનવાન સ્ત્રીઓ કરે અને ચાતુર્માસમા પોતાની શક્તિ અનુસાર દેશહિતનું કોઈ કાર્ય કરવાનું વ્રત લે તો આ લોક અને પરલોક બન્નેમા તેમનુ કલ્યાણ થાય, એમાં જરા પણ સદેહ નથી.

સ્ત્રીઓમાં રહેલી ધર્મભાવનાને આવાં નવા સ્વરૂપો આપવાની જરૂર છે. ('લોકમાન્ય તિલકની યાદદાસ્ત'માથી)

૨૭૩–हरि से लागी रहो मेरे भाई

શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસદેવે પોતાના કુળધર્મને અનુસરીને શક્તિની ઉપાસના સિદ્ધ કરી હતી પાછળથી પરીક્ષા કરીને એમણે જોયુ હતું કે, બધા ધર્મોની પદ્ધતિ અનુસાર સાધના કર્યાથી ફળ મળે છે, એટલા માટે એ કહી ગયા છે કે, "કાળી, તારા, હરિ, હર, રામ, કૃષ્ણ, ગૉડ, અલ્લા, જિહોવા, બ્રહ્મ ગમે તે નામથી એ 'એક'નુ મનમાં ચિતન કરશો તો તેથી લાભજ થશે. એમ છતા પણ સદ્‌ગુરુ પાસે પોતાની કુળપ્રથા પ્રમાણે સાધના કરતા શીખવું, એ મનુષ્યમાત્રનુ સૌથી પહેલુ કર્તવ્ય છે."

સારા–ખોટાં કર્મોનુ ફળ તો અવશ્ય ભોગવવુંજ પડે છે, પરંતુ પ્રભુનો આશ્રય લેનારને એ ફળ એવી રીતે મળે છે, કે જેથી અતિ ઘોર પાપીને પણ અધોગતિ તો નથીજ મળતી.

પરમહંસદેવ પોતાની મીઠી અને સરળ વાણીમાં કહી ગયા છે કે, "કરુણામયી જગન્માતાના ખોળામા નાના બાળકની પેઠે

વગરસ કોચે કદાચ કાદવ–કીચડ સહિત કૂદી પડો, તો તે પણ એ દયાળુ માતાજ ધોઇને સાફ કરશે. મનુષ્યોની શક્તિઓને પણ હદ છે, પાપને પણ હદ હોય છે, પરંતુ ઈશ્વરની કૃપા તો અપાર છે, એનો તો પારજ નથી. એમ ન હોત તો માનવીના ઉદ્ધારનો ઉપાયજ નહોતો.”

ભગવાનના ચિંતનમા લાગ્યા રહેવાથી ધીમે ધીમે બધા ખરાબ ધંધા અને વિચાર પણ સારા થઈ જાય છે એક ગુણિકા દરરોજ સવારે એક પોપટને અનેક વાર “સીતારામ” પઢતા શીખવતી. એમ કરતા કરતા ધીમે ધીમે એની પાપવાસના છૂટી ગઇ અને તેનો ઉદ્ધાર થયો

હરિ સે લાગી રહો મેરે ભાઇ, તેરી બિગડી બાત બની જાઇ,
તેરી બનત બનત બનિ જાઈ, હરિ સે લાગી રહો રે ભાઇ–ટેક
રાંકા તારે બાંકા તારે, તારે સદન કસાઇ,
શુક પઢાય કે ગણિકા તારી, તારી હે મીરાબાઈ–હરિ સે૦
ઐસિ ભક્તિ કર ઘટ ભીતર, છોડ કપટ ચતુરાઇ,
સેવા, બંદગી ઔર અધીનતા, સહજ મિલે રઘુરાઇ–હરિ સે૦

૨૭૪–જેવી ભક્તની ઇચ્છા તેવી ભગવાનની કૃપા

કર્ણાટકનિવાસી ગણપતિ ભટ્ટ સદાચારી, સરળ સ્વભાવના અને ભક્તિમાન બ્રાહ્મણ હતા ગણપતિજ તેમના ઇષ્ટદેવ હતા. એ મૂર્તિદ્વારા એ ભગવાનનુ ધ્યાન ધરતા. બ્રહ્મપુરાણનો પાઠ કરતાં તેમના વાચવામા આવ્યું કે, નીલાચલમાં જગન્નાથનાં દર્શન કર્યાથી મુક્તિ મળે છે. એ પણ દર્શન કરવા સારુ જવા નીકળ્યા. માર્ગમા તેમણે જોયુ કે, ઘણા લોકો જગન્નાથજીનાં દર્શન કરીને પાછા ફરી રહ્યા હતા. આથી તેમના મનમાં શંકા ઉત્પન્ન થઈ કે, દર્શનથીજ

મુક્તિ થાય છે, તો પછી આ લોકો શરીર સહિત ઘેર પાછા કેમ ફરે છે? એના એ વિચારમા એ સડકને કિનારે બેસી રહ્યા.

કૃપામય ભગવાન ઘણી વાર મનુષ્યનેજ મુખેથી ભક્તોને ઉપદેશ આપે છે. એ રસ્તે એક પંડો જઈ રહ્યો હતો. તેના મનમાં આવ્યું કે, "આ બ્રાહ્મણ આ પ્રમાણે ચિંતાતુર શા સારુ બેઠો છે? ચાલ, પાસે જઈને કારણ પૂછું." તેના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ગણપતિ ભટ્ટે પોતાની શંકા જણાવી. પંડો હસ્યો અને કહ્યું કે, "મહારાજ! ભગવાન કલ્પવૃક્ષ છે. તેની પાસે જે ઇચ્છાથી માણસ જાય છે, તેજ ઇચ્છા તેની પૂર્ણ થાય છે. આ બધા ભક્તો પાછા ગયા એમાંના કોઈએ દેહત્યાગપૂર્વક મુક્તિ ચાહી નહોતી. તમારી એવીજ ઇચ્છા હશે તો તમને એજ મળશે." પંડાની એ વાત સાંભળીને ગણપતિ ભટ્ટને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયુ. એમા ભગવાનનીજ અસીમ કૃપા સમજીને એમની આખમાથી આનંદાશ્રુ વરસવા લાગ્યા અને વિચાર આવ્યો કે, "આ બ્રાહ્મણે કહેલી વાત ખરી છે. આટલી સ્પષ્ટ વાત પણ મારી સમજમાં ન આવી! સાધારણ રીતે લોકો તો ધન, પુત્ર વગેરે નાશવત પદાર્થો માટેજ પ્રાર્થના કરે છે. મુક્તિની પ્રાર્થના કેટલા થોડા જણ કરે છે? મુક્તિના અનુપમ મહિમાનીજ ઘણા થોડાને ખબર હોય છે, એટલે પછી લોકો એને સારુ તો પ્રાર્થના કરેજ કયાથી? જેને જે જોઈતું હોય તેજ તેને મળે."

પછી ગણપતિ ભટ્ટ બાકીનો માર્ગ ચાલી નાખીને શ્રીજગન્નાથજીના મદિરમા ગયા. ત્યા તેમણે દર્શન તો કર્યાં, પરંતુ ગણપતિજ તેમના ઇષ્ટદેવ હોવાથી એ મૂર્તિનાંજ દર્શનથી તેમને તૃપ્તિ થતી. એ મૂર્તિ ન દેખાવાથી એમના મનમાં ક્ષોભ થયો. મદિરમા ઝાખી કરીને તરતજ એ પાછા ફરવા લાગ્યા; પરતુ કૃપામય ભગવાને ફરી પણ એમના મનની વિમાસણ એક માણસદ્વારા દૂર કરી. એક પડાએ મશ્કરીરૂપે એમને કહ્યુ કે, "વાહ, ભક્ત તો બહુ

મોટા દેખાઓ છો. છતાં દક્ષિણા પણ આપી નહિ, ભેટ પણ મૂકી નહિ, પૂજા પણ કરી નહિ અને ધરાઇને ઠાકોરજીના દર્શન સુધ્ધાં કર્યાં નહિ, તો પછી આટલે દૂર પગ ઘસડતા આવ્યાજ શું કામ?" તિરસ્કાર પામેલા ગણપતિ ભક્તના સરળ અંતઃકરણમા આથી ફરી એક વાર ભગવાનની કૃપા ઊતરી. ફરીથી ધરાઇને દર્શન કર્યાં, તો જણાયુ કે, એ મંદિરમા ગણપતિનીજ મૂર્તિ બિરાજે છે ઘણી વાર સુધી બહુજ ઊંડા ભાવપૂર્વક ધ્યાન-દર્શન કર્યા પછી એ મંદિરની બહાર આવ્યા. એ વખતે તે દેહાભિમાન વગરના જીવન્મુક્ત બની રહ્યા હતા. સંસારમા એમને આસક્તિ રહી નહિ. સંસારમાં રહ્યા, પણ કોઈ પ્રકારના આગ્રહ કે ફળની આશા વિનાજ જીવનવ્યવહાર ચલાવ્યો. આ પ્રમાણે તેમનુ જગન્નાથદર્શન પૂરેપૂરુ સફળ થયુ.

('સદાલાપ'માંથી)

૨૭૫–મુક્તિ સંબંધે ધર્માંધ પુરુષોની ખોટી માન્યતા

એક ધર્માંધ ખ્રિસ્તી એક દિવસ ઉપદેશ આપી રહ્યો હતો કે, "હિંદુ, બૌદ્ધ, મૂર્તિપૂજકો અને શિયા-સુન્ની તથા વહાબી મુસલમાનો તેમજ રોમન કેથલિક, યુનિટેરિયન, ચર્ચ ઑફ ઇંગ્લૅંડ, ગ્રીક ચર્ચ, આર્મેનિયન, સિરિયન વગેરે સંપ્રદાયના ખ્રિસ્તીઓમાંથી કોઇને પણ મુક્તિ મળશે નહિ. કેવળ પ્રેસ્બિટેરિયન ખ્રિસ્તીઓમાના જેઓ તમાકુ અને દારૂનો ઉપયોગ કરતા નહિ હોય અને જે સ્ત્રીઓ અલંકાર ધારણ નહિ કરતી હોય, તેજ મુક્તિને પામી શકશે." એ સાંભળીને બિશપ ટેલરે તેને પૂછ્યુ કે, "ભાઇ! એ તો કહે કે ઇસુખ્રિસ્તે કેટલા માણસોને સારુ જન્મ ધારણ કર્યો હતો?"

આવા વિચારો બહુ સાંકડું મન સૂચવે છે હિંદુઓનો ધાર્મિક

ભાવ બહુજ ઉદાર છે. તેઓ તો એમજ માને છે કે, દરેક ધર્મમા જેઓ સારા માણસો છે, જેઓ સદાચારપૂર્વક જીવન ગાળીને ભક્તિ અને જ્ઞાનમાં પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરે છે, તેઓ મુક્તિને પામે છે. જનસમાજની સાધારણ રૂઢિનાં બંધનોથી મુક્ત થયેલા સાધુ-સંત, ફકીર કે પરમહંસો શું મુક્તિના અધિકારી નથી ? ખરું જોતા જેઓ સારા અને ભગવત્પ્રેમી છે, તેઓજ ખરે રસ્તે જઇ રહ્યા છે.

('સદાલાપ 'માંથી)

૨૭૬-एक उत्तम चित्रनी असाधारण कदर

ઈ. સ. ના ૧૫મા સૈકામાં યુરોપમા રાફેલ નામનો સુપ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર થઈ ગયો છે. ઇટલી દેશમા ઇ. સ. ૧૪૮૩મા તેનો જન્મ થયો હતો. તેણે અનેક સુદર ચિત્રો ચીતરીને અમર કીર્તિ મેળવી છે. જર્મનીના સૌથી મોટા શહેર, સેકસનીની રાજધાની ડ્રેસ્ડન નગરમાં એક મોટી ચિત્રશાળા છે. એમાં સુપ્રસિદ્ધ ચિત્રકારોનાં અનેક ચિત્રો ગંજાવર કિંમતે ખરીદ કરીને રાખેલાં છે. એ ચિત્રશાળામા જે ચિત્ર સૌથી વધારે ધ્યાન ખેંચે છે, તે રાફેલનું 'સિસ્ટીના મેડોના ' નામનુ ચિત્ર છે. ઘણા લોકો તો કેવળ એજ ચિત્ર જોવા સારુ ચિત્રશાળામાં જાય છે. ઘણાઓનો મત છે કે, રાફેલનું એ સૌથી સારુ ચિત્ર છે

ઈસુખ્રિસ્તના માતુશ્રી મેરીને ખ્રિસ્તીઓ-ખાસ કરીને, રોમન કેથલિકો દેવી સમાન ગણીને પૂજે છે.તેમની મૂર્તિ દરેક દેવળમા હોય છે. એમનું માતા તરીકેનુ રૂપ ભક્તોને વધારે પ્રિય થઈ પડયુ છે. રાફેલે ઇ. સ ૧૫૧૫મા સાન સિસ્ટોરના મઠના સાધુઓને સારુ એ ચિત્ર તૈયાર કર્યું હતું. સેકસનીના રાજાએ ઇ. સ. ૧૫૫૩મા મઠાધીશ પાસેથી એ ચિત્ર લગભગ ૫૧૫૫ પાઉંડ (પોણો લાખ રૂપિયા કરતા પણ વધારે મોટી રકમ) આપીને લીધું. એ છબી

જ્યારે રાજમહેલમા આવી. ત્યારે એને રાજ્યના સભાભવનમાં ટાંગવાનો હુકમ આપવામા આવ્યો. હવે વિચાર થયો કે. કઇ દિશામાં અને કઇ જગ્યાએ ટાંગવાથી એના પર અજવાળું બરોબર આવશે. અનેક જગ્યાએ છબીને ટાગીને પરીક્ષા કરવામા આવી. આખરે એમ જણાયું કે, જે જગ્યાએ રાજસિંહાસન છે તે સ્થાને છબી ટાગવામાં આવે તોજ તે બહુ સારી દેખાશે, પણ રાજસિ-હાસન ખસેડીને ત્યાં આગળ છબી ટાગવાની સૂચના કરવાને કોની જીભ ઉપડે? આખરે રાજાને એ વાતની ખબર પડી. તરતજ એણે પોતાને હાથે સિંહાસન ખસેડયું અને છબી ત્યા આગળ ટાગવાની આજ્ઞા આપતા કહ્યુ કે, " રાફેલની છબી માટે આજ યોગ્ય સ્થાન છે મારું સિંહાસન દૂર રાખવામા કાઇ વાધો નથી "

ઉત્તમ ચિત્રનુ કેટલુ બધુ માન! અને ચિત્રકારની કેટલી બધી કદર! એવી કદર હોય તોજ કળાનો વિકાસ થાય.

('ભારતવર્ષ'માથી)

२७७–खंडित थयेली देवमूर्ति

એક દિવસ રાણી રાસમણિના મંદિરમા આરસપહા-સબંધી પાણી બહુ પડવાથી લપસણી થઈ ગઈ હતી. એને ઠાકોરજીની મૂર્તિ લઈને જનારા બ્રાહ્મણનો પગ લપસી ગયો અ તે મૂર્તિ સહિત પડી ગયો આથી મૂર્તિનો પગ ભાંગી ગયો. મદિ-રના વ્યવસ્થાપકોને કાને વાત પહોંચી. ખંડિત મૂર્તિની તો પૂજા થાય નહિ. રાણી રાસમણિએ એનો ઉપાય શોધી કાઢવા સારુ પ્ર-સિદ્ધ પંડિતોની સભા ભરીને અભિપ્રાય પૂછચો. બધાએ ધર્મગ્રંથો તપાસીને નિર્ણય કર્યો કે, " ભાંગેલી મૂર્તિને ગંગાજળમાં પધરાવી દેવી અને તેની જગ્યાએ બીજી નવી મૂર્તિની સ્થાપના કરવી."

ભાવ બહુજ ઉદાર છે. તેઓ તો એમજ માને છે કે, દરેક ધર્મમાં જેઓ સારા માણસો છે, જેઓ સદાચારપૂર્વક જીવન ગાળીને ભક્તિ અને જ્ઞાનમાં પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરે છે, તેઓ મુક્તિને પામે છે. જન-સમાજની સાધારણ રૂઢિનાં બંધનોથી મુક્ત થયેલા સાધુ-સંત, ફકીર કે પરમહંસો શું મુક્તિના અધિકારી નથી? ખરું જોતાં જેઓ સારા અને ભગવત્પ્રેમી છે, તેઓજ ખરે રસ્તે જઈ રહ્યા છે.

('સદાલાપ 'માંથી)

२७६–एक उत्तम चित्रनी असाधारण कदर

ઈ. સ. ના ૧૫મા સૈકામાં યુરોપમા રાફેલ નામનો સુપ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર થઈ ગયો છે. ઇટલી દેશમા ઇ. સ. ૧૪૮૩મા તેનો જન્મ થયો હતો. તેણે અનેક સુંદર ચિત્રો ચીતરીને અમર કીર્તિ મેળવી છે. જર્મનીના સૌથી મોટા શહેર, સેક્સનીની રાજધાની ડ્રેસ્ડન નગરમાં એક મોટી ચિત્રશાળા છે. એમાં સુપ્રસિદ્ધ ચિત્રકારોનાં અનેક ચિત્રો ગંજાવર કિંમતે ખરીદ કરીને રાખેલાં છે. એ ચિત્ર-શાળામા જે ચિત્ર સૌથી વધારે ધ્યાન ખેંચે છે, તે રાફેલનું 'સિસ્ટી-ના મેડોના ' નામનું ચિત્ર છે. ઘણા લોકો તો કેવળ એજ ચિત્ર જોવા સારુ ચિત્રશાળામાં જાય છે. ઘણાઓનો મત છે કે, રાફેલનું એ સૌથી સારુ ચિત્ર છે.

ઇસુખ્રિસ્તના માતુશ્રી મેરીને ખ્રિસ્તીઓ-ખાસ કરીને રોમન કેથલિકો દેવી સમાન ગણીને પૂજે છે.તેમની મૂર્તિ દરેક દેવળમા હોય છે. એમનું માતા તરીકેનુ રૂપ ભક્તોને વધારે પ્રિય થઈ પડ્યું છે. રાફેલે ઇ. સ. ૧૫૧૫માં સાન સિસ્ટોરના મઠના સાધુઓને સારુ એ ચિત્ર તૈયાર કર્યું હતું. સેક્સનીના રાજાએ ઇ. સ. ૧૫૫૩મા મઠાધીશ પાસેથી એ ચિત્ર લગભગ ૫૧૫૫ પાઉંડ (પોણો લાખ રૂપિયા કરતા પણ વધારે મોટી રકમ) આપીને લીધું. એ છબી

જ્યારે રાજમહેલમા આવી, ત્યારે એને રાજ્યના સભાભવનમાં ટાગવાનો હુકમ આપવામા આવ્યો. હવે વિચાર થયો કે, કઇ દિશામા અને કઇ જગ્યાએ ટાંગવાથી એના પર અજવાળું ખરેખર આવશે. અનેક જગ્યાએ છબીને ટાગીને પરીક્ષા કરવામા આવી. આખરે એમ જણાયુ કે, જે જગ્યાએ રાજસિંહાસન છે તે સ્થાને છબી ટાગવામાં આવે તોજ તે બહુ સારી દેખાશે, પણ રાજસિંહાસન ખસેડીને ત્યાં આગળ છબી ટાગવાની સૂચના કરવાને કોની જીભ ઉપડે ? આખરે રાજાને એ વાતની ખબર પડી. તરતજ એણે પોતાને હાથે સિંહાસન ખસેડ્યુ અને છબી ત્યા આગળ ટાગવાની આજ્ઞા આપતા કહ્યુ કે, " રાફેલની છબી માટે આજ યોગ્ય સ્થાન છે. મારું સિંહાસન દૂર રાખવામા કાઇ વાધો નથી. "

ઉત્તમ ચિત્રનુ કેટલુ બધુ માન ! અને ચિત્રકારની કેટલી બધી કદર ! એવી કદર હોય તોજ કળાનો વિકાસ થાય.

('ભારતવર્ષ'માથી)

૨૭૭–खंडित थयेली देवमूर्ति

એક દિવસ રાણી રાસમણિના મંદિરમા આરસપહાણની ફરસબધી પાણી બહુ પડવાથી લપસણી થઈ ગઈ હતી. એને લીધે ઠાકોરજીની મૂર્તિ લઈને જનારા બ્રાહ્મણનો પગ લપસી ગયો અને તે મૂર્તિ સહિત પડી ગયો. આથી મૂર્તિનો પગ ભાંગી ગયો. મંદિરના વ્યવસ્થાપકોને કાને વાત પહોચી. ખંડિત મૂર્તિની તો પૂજા થાય નહિ. રાણી રાસમણિએ એનો ઉપાય શોધી કાઢવા સારુ પ્રસિદ્ધ પંડિતોની સભા ભરીને અભિપ્રાય પૂછ્યો. બધાએ ધર્મગ્રંથો તપાસીને નિર્ણય કર્યો કે, " ભાંગેલી મૂર્તિને ગંગાજળમાં પધરાવી દેવી અને તેની જગ્યાએ બીજી નવી મૂર્તિની સ્થાપના કરવી "

આથી કારીગરને બીજી નવી મૂર્તિ ઘડવાનો હુકમ આપવામા આવ્યો.

સભા વેરાઈ ગયા પછી રાણીના જમાઇ મથુરબાબુએ કહ્યું કે, "એ સબધમાં 'બાબા' (શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસદેવ)ને પૂછી જુઓ. એ શું કહે તે તે પણ જાણવું જોઇએ." પરમહંસદેવની સલાહ એ વિષયમા પૂછવામા આવતા તેમણે બહુ વિચાર કરીને જણાવ્યુ કે, "રાણીના જમાઇને કોઇએ પાડી નાખીને પગ તોડી નાખ્યો હોત તો આપ એમની દવાદારૂ કરત કે નહિ? એજ વ્યવસ્થા આ પ્રસંગે કરો મૂર્તિને સાધી દઈને પૂજા જે પ્રમાણે ચાલે છે તેમ ચાલવા દો. મૂર્તિનો ત્યાગ શામાટે કરવો?" એ વ્યવસ્થા જોઈને બધા અવાક્ થઇ ગયા! કોઈના પણ મગજમાં એવી સાધારણ યુક્તિ આવી નહિ. વાસ્તવિક રીતે જે મૂર્તિ પ્રત્યે પૂજા કરીને હૃદયનો પ્રેમ કરતા આવ્યા છીએ, તેજ મૂર્તિનુ આજે એકાદ અંગ ખડિત થઈ જવાથી ખરા ભક્તના હૃદયમાથી એના ઉપરનો પ્રેમ જતો રહેશે? વળી વૈષ્ણવોના આચાર્યદેવે ભક્તોને ઉપદેશ આપ્યો છે કે, 'ઠાકોરજીને આત્મવત્ પોતાના જેવા ગણીને સેવા કરો.' આપણે પોતે એવી દશામા આવી પડતા જે કરવું પસદ કરીએ, તેજ ઠાકોરજી પણ પસદ કરશે, એવું માનીને કામ કરવુ જોઈએ. એ રીતે જોતા મૂર્તિનો ત્યાગ કરવાની વ્યવસ્થા વાજબી નથી

સ્મૃતિમા ખડિત મૂર્તિની પૂજા નહિ કરવાની જે આજ્ઞા છે, તે એવા સાધારણ ભકતોને માટે છે, કે જેમનુ ચિત્ત ભાંગેલી મૂર્તિ જોવાથી વિચલિત થવાનો સભવ છે." પંડિતોમા આ મીમાંસા ઉપર મતભેદ થયો, પણ એમનામાંથી જેઓ યથાર્થ જ્ઞાન અને ભક્તિ પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ થયા હતા, તેઓ તો આ પ્રેમપૂર્ણ મીમાસા સાભળીને 'ધન્ય! ધન્ય!' કહેવા લાગ્યા પછી શ્રીપરમહંસદેવે પોતાનેજ હાથે મૂર્તિને સાધી દીધી અને તેની પૂજા પહેલાંની

પેઠેજ ચાલવા લાગી. કારીગરોએ એક નવી મૂર્તિ બનાવી, પણ તેને ગોવિંદજીના મંદિરના એક ખૂણામા રાખી મૂકવામા આવી. એની પ્રતિષ્ઠા થઈ નહિ. (‘સદાલાપ’માથી)

૨૭૮–પુરુષાર્થમાં લોકમાન્ય તિલકની શ્રદ્ધા

ઈ. સ. ૧૯૦૮મા લોકમાન્ય તિલક તળેગામમા પૈસાફંડની આવકમાંથી સ્થાપેલું કાચનુ કારખાનું તથા સમર્થ વિદ્યાલય જોવા સારુ ગયા હતા. ત્યાં એમને ઘણા વિદ્વાનો મળવા આવ્યા. પ્રોફેસર બિજાપુરકર પણ એમની સાથે વાતચીત કરવા આવ્યા હતા. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનો વિષય નીકળ્યો અને ઘણી રસભરી ચર્ચા ચાલી એટલામા પાછા ફરવાની ગાડીનો વખત થવા આવ્યો. લોકમાન્ય તિલકે જવાની તૈયારી કરવા માડી. વાદવિવાદમાં રસ પડેલો હોવાથી પ્રોફેસર બિજાપુરકરે કહ્યું કે, ‘ ભાઈ ! જરા થોભો. ગાડીને આવવાને હજુ વાર છે ગાડીનો વખત પણ થઈ જાય અને તમે એ ગાડીએ જવાના હશો તો તમારા સ્ટેશને પહોચતા લગી ગાડી આવવાની નથી. હું ખાતરીથી કહુ છુ કે, ગાડી લેટ’ (મોડી) થશે. હુ કહુ છું તેનો અનુભવ કરી જુઓ ”

લોકમાન્યે કહ્યુ કે, “ ઋષિને રોજનુ કર્તવ્યકર્મ ન ચૂકવા દેવા સારુ ચંદ્રસૂર્ય સુધ્ધાં થોભી જાય એમ કહો છો ! એવી કથા ઉપર કેટલો વિશ્વાસ રાખવો એની ચર્ચા અત્યારે હુ કરવા બેસતો નથી; પણ મારે માટે ગાડી ‘લેટ’ (મોડી) થાય અને દૈવ મારા ઉપર ઉપકાર કરે, એ વાતજ મારે માન્ય નથી ગાડી વખતસર આવે અથવા મોડી આવે તોપણ હુ તો વખતસર સ્ટેશન ઉપર જઈને બેસવાનો અને ગાડી મેળવવાનો. હુ પ્રયત્નવાદી છુ. દૈવનો ઉપકાર મારે જોઈતો નથી ”

(‘લોકમાન્ય તિલકની યાદદાસ્ત અને ખ્યાતિ’માથી)

२७९–एक साचा देशभक्तनी चोकसी अने कर्तव्यनिष्ठा



મસ્જિદની આગળ વાજાં વગાડવા કે ન વગાડવાં એ હિંદુ-મુસલમાનની તકરારનો મુખ્ય વિષય ઘણા વર્ષોથી થઈ પડ્યો છે. આજથી પાત્રીસેક વર્ષ ઉપર મહારાષ્ટ્રમા પણ એજ કારણને લીધે અનેક સ્થળે તોફાન થયાં હતા. નાશિક જિલ્લાના યેવલા ગામમા પણ હિંદુ-મુસલમાનો વચ્ચે એવું એક તોફાન થયું. એ તોફાનનું ખરું કારણ શુ અને એ કામમાં અંદરખાનેથી કોની ઉશ્કેરણી હતી, તે વિષયમા લોકમાન્ય તિલકે 'કેસરી' પત્રમા એક લેખ લખ્યો હતો. એવા પ્રસગે લોકમાન્ય કાઈ બીજાઓએ પૂરી પાડેલી હકીકતને આધારે ટીકા કરતા નહોતા, પણ જાતેજ તપાસ કરીને ખરુ કારણ શોધ્યા પછીજ લેખ લખતા. આ પ્રસંગે પણ તોફાનવાળા ગામમાં જાતેજ તપાસ કરવા ગયા હતા. યેવલા ગામ જવાનુ થયું, તે વખતે એમના બીજા પુત્ર રામભાઉ ઘણા માંદા હતા. મદવાડ ભયંકર હોવાથી એમણે જવાનું માંડી વાળવું, એમ મિત્રો અને સંબધીઓએ સલાહ આપી, પરંતુ વર્તમાનપત્રકાર તરીકેના પોતાના કર્તવ્ય અને જવાબદારીનુ સ્મરણ કરીને પુત્રને ભારે મદવાડમા મૂકીને પોતે યેવલા ગામ ગયા અને જોઇતી તપાસ કરી આવ્યા.

આવી ઊંડી કાળજી અને કર્તવ્યપરાયણતાને લીધેજ લોકમાન્ય પોતાના પત્ર 'કેસરી'ને પ્રભાવશાળી બનાવી શક્યા હતા.

('લોકમાન્યની યાદદાસ્ત અને ખ્યાતિ'માથી)

૨૮૦–ધર્મપ્રચારને ખાતર દેહનો ભોગ આપનારા વિદ્યાર્થી

પ્રાચીનકાળમા આજથી આશરે અઢી હજાર વર્ષ પૂર્વે પટણાની પાસે નાલદ નામના ક્ષેત્રમાં એક મોટું વિશ્વવિદ્યાલય હતું. ભગવાન બુદ્ધે ત્યા નિવાસ કરી વ્યાખ્યાનો આપ્યાં હતા. ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ પણ ત્યાંથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું અને ત્યા સ્વધર્મના વ્યાખ્યાનો આપ્યાં હતા એની ખ્યાતિ જગતમાં પ્રસરી રહી હતી અને હાલ આપણા દેશના વિદ્યાર્થીઓ જ્ઞાન મેળવવા યુરોપ, અમેરિકા અને જાપાન જાય છે, તેમ એ વખતમા ચીન, કોરિયા, સિયામ, લકા, તુર્કસ્તાન, ખોતાન અને યુનાન આદિ દેશોમાથી વિદ્યાર્થીઓ નાલદમા ભણવા આવતા. પ્રખ્યાત ચીની મુસાફર હ્યુએનસગ લખે છે કે, "સંસારમાં એવો એક પણ દેશ નહિ હોય, કે જેને નાલંદ વિશ્વવિદ્યાલય જાણીતું નહિ હોય અથવા એવી એક પણ જાતિ નહિ હોય, કે જે જાતિનો એક પણ વિદ્યાર્થી નાલંદમાં શિક્ષા લઈ મહાપડિત ન બન્યો હોય ! ઈસ્વીસનના સાતમા સૈકામા એ વિશ્વવિદ્યાલયમાં દશ હજારથી વધારે વિદ્યાર્થીઓ ભણુતા હતા અને તેમને હજારો અધ્યાપકો ભણાવતા હતા."

એ વિશ્વવિદ્યાલયમા ભણવા સારુ હ્યુએનસગ ચીનથી આવ્યો હતો. ત્યા એને આચાર્યો તથા વિદ્યાર્થીઓ તરફથી સારુ માન મળ્યુ હતુ તેમણે એની સાથે એવો વ્યવહાર રાખ્યો હતો કે, એને એક દિવસ પણ એમ લાગ્યુ નહોતુ કે હું પરદેશમા છુ. એ ચીની વિદ્વાન જ્યારે ભણીને પાછો સ્વદેશ ગયો, ત્યારે ઘણી બૌદ્ધ મૂર્તિઓ અને બૌદ્ધ ધર્મના ગ્રંથોની હાથે કરેલી નકલો સાથે લઇ ગયો હતો. એને વળાવવા સારુ એના પ્રેમમા મુગ્ધ થયેલા અનેક

વિદ્યાર્થીઓ સિંધુ નદીના મુખ સુધી જવા તૈયાર થયા હતા; પરંતુ દુર્ભાગ્યે એવું બન્યું કે, અડધે રસ્તે વહાણ તોફાને ચઢ્યું. વહાણમાં પાણી ભરાવા લાગ્યું અને ડૂબવાની તૈયારી થવા લાગી. હુએનસંગની બધી મહેનત નિષ્ફળ થવાનો પ્રસંગ આવી પહોંચ્યો. નાલંદના તે બ્રહ્મચારીઓએ એ સમયે અસાધારણ સાહસનો પરિચય આપ્યો. એમણે વિચાર્યું કે, આ મૂર્તિઓ અને આ અમૂલ્ય ધર્મગ્રંથો નદીમા ડુબી જશે અને તેથી આપણા ધર્મનો ચીનદેશમા પ્રચાર કરવાનો લાગ નહિ મળે ગમે તેમ કરીને એ પવિત્ર સ્મારકો બચાવવાનો તેમણે સંકલ્પ કર્યો અને દેહલાલસા દૂર કરીને અમર આયુષ્ય મેળવવા નદીના પ્રવાહમા તેઓ કૂદી પડ્યા! જોતજોતામા એમના પવિત્ર દેહ તણાઈ ગયા! પોતાના દેહ સરિતાને સમર્પણ કરી દઈને આવી રીતે તેમણે વહાણમાનો ભાર હલકો કર્યો અને હુએનસંગના પુસ્તકોનું રક્ષણ કર્યું. આશ્રમવાસી વિદ્યાર્થીઓનો એ અનન્ય આત્મભોગ નાલંદ વિશ્વવિદ્યાલયના શિક્ષણનોજ પ્રભાવ હતો અને અમારા એ ભારતવાસી આર્ય બ્રહ્મચારી વિદ્યાર્થીઓના બલિદાનથીજ ચીનદેશમાં ધર્મનું જ્ઞાન ફેલાવા પામ્યુ હતું

સ્વેચ્છાથી અપાયલાં આવા પ્રકારનાં બલિદાનો તો હાલના સુધરેલા દેશોના વિશ્વવિદ્યાલયોના ઇતિહાસમા પણ વિરલજ નોંધાયાં હશે.×



૨૮૧–લો૦ તિલકની શરીરને સુદૃઢ બનાવવાની કાળજી

મનને મજબૂત બનાવવું હોય તો શરીરને નીરોગી અને સુદૃઢ બનાવવાની આવશ્યકતા છે, એ સિદ્ધાંત લોકમાન્ય તિલક નાનપણથીજ સમજ્યા હતા. બ્રાહ્મણજાતિના ઊંચા કુળમાં જન્મેલા એટલે બચપણમાજ એમનુ લગ્ન થઈ ગયું હતુ. એમનાં પત્નીની તબિયત વધારે સારી હતી તથા તેમનું શરીર વધારે સુદૃઢ દેખાતું હતું. આથી કરીને લોકમાન્યના મિત્રો કોઈ કોઇ વાર તેમની મશ્કરી પણ કરતા. લોકમાન્યે એ ખામી દૂર કરવાનો સંકલ્પ કર્યો અને એક વખત સંકલ્પ કર્યો, એટલે પૂરો કર્યેજ છૂટકો, એવો એમનો સ્વભાવ હતો. શરીરને ખીલવવા પાછળ એમણે કૉલેજના અભ્યાસમાં એક આખું વર્ષ કસરત કરવા પાછળ ગાળ્યું. એ વરસમા એમણે ચોપડી પણ ઉઘાડી નહિ. સવાર–સાંજ તાલીમજ લીધા કરી. એ કસરતને લીધે તેમનું શરીર સારી રીતે કસાયું તથા નીરોગી બન્યુ. જીવનપર્યંત થાક્યા વગર ઉત્સાહભેર જે દેશસેવા તિલક મહારાજ કરી શક્યા, તે આ કાળજી ને કસરતનાજ પ્રતાપે!

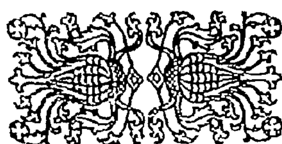
તેમનો અભિપ્રાય એવો હતો કે, શરીરને મજબૂત બનાવવા ક્રિકેટ, ટેનિસ વગેરે રમતો એટલી કામની નથી. દેશી પદ્ધતિ પ્રમાણે વ્યાયામ કરવાની જરૂર છે. ઘરનાં છોકરાંઓ માટે દેશી પદ્ધતિથી વ્યાયામ કરવાની ગોઠવણ તેમણે પોતાના વાડામા કરી હતી

વ્યાયામ સંબંધે લોકમાન્યને એટલી બધી કાળજી હતી કે, પોતે માડલેની જેલમાંથી પોતાને ઘેર જે પત્રો લખતા, તેમા પણ છોકરાઓને કસરત કરાવવા બાબત હમેશાં સૂચના આપતા તથા છોકરાંઓ દરરોજ કેટલી બેઠકો કરે છે તે વિષે પુછાવતા

('લોકમાન્યની યાદદાસ્ત અને ખ્યાતિ'માથી)

વિદ્યાર્થીઓ સિંધુ નદીના મુખ સુધી જવા તૈયાર થયા હતા; પરંતુ દુર્ભાગ્યે એવું બન્યું કે, અડધે રસ્તે વહાણ તોફાને ચઢયું. વહાણમાં પાણી ભરાવા લાગ્યું અને ડૂબવાની તૈયારી થવા લાગી. હુએનસંગની બધી મહેનત નિષ્ફળ થવાનો પ્રસંગ આવી પહોંચ્યો. નાલંદના તે બ્રહ્મચારીઓએ એ સમયે અસાધારણ સાહસનો પરિચય આપ્યો. એમણે વિચાર્યું કે, આ મૂર્તિઓ અને આ અમૂલ્ય ધર્મગ્રંથો નદીમા ડૂબી જશે અને તેથી આપણા ધર્મનો ચીનદેશમા પ્રચાર કરવાનો લાગ નહિ મળે ગમે તેમ કરીને એ પવિત્ર સ્મારકો બચાવવાનો તેમણે સંકલ્પ કર્યો અને દેહલાલસા દૂર કરીને અમર આયુષ્ય મેળવવા નદીના પ્રવાહમા તેઓ કૂદી પડયા! જોતજોતામાં એમના પવિત્ર દેહ તણાઈ ગયા! પોતાના દેહ સરિતાને સમર્પણ કરી દઈને આવી રીતે તેમણે વહાણમાનો ભાર હલકો કર્યો અને હુએનસંગના પુસ્તકોનું રક્ષણ કર્યું. આશ્રમવાસી વિદ્યાર્થીઓનો એ અનન્ય આત્મભોગ નાલંદ વિશ્વવિદ્યાલયના શિક્ષણનોજ પ્રભાવ હતો અને અમારા એ ભારતવાસી આર્ય બ્રહ્મચારી વિદ્યાર્થીઓનાં બલિદાનથીજ ચીનદેશમાં ધર્મનું જ્ઞાન ફેલાવા પામ્યુ હતુ

સ્વેચ્છાથી અપાયલાં આવા પ્રકારનાં બલિદાનો તો હાલના સુધરેલા દેશોના વિશ્વવિદ્યાલયોના ઇતિહાસમાં પણ વિરલજ નોંધાયાં હશે ×



૨૮૧—લો૰ તિલકની શરીરને સુદૃઢ બનાવ-વાની કાળજી

મનને મજબૂત બનાવવું હોય તો શરીરને નીરોગી અને સુદૃઢ બનાવવાની આવશ્યકતા છે, એ સિદ્ધાંત લોકમાન્ય તિલક નાનપણુથીજ સમજ્યા હતા. બ્રાહ્મણજાતિના ઊંચા કુળમાં જન્મેલા એટલે બચપણમાજ એમનુ લગ્ન થઈ ગયું હતુ. એમનાં પત્નીની તબિયત વધારે સારી હતી તથા તેમનું શરીર વધારે સુદૃઢ દેખાતું હતું. આથી કરીને લોકમાન્યના મિત્રો કોઈ કોઇવાર તેમની મશ્કરી પણ કરતા. લોકમાન્યે એ ખામી દૂર કરવાનો સંકલ્પ કર્યો અને એક વખત સંકલ્પ કર્યો, એટલે પૂરો કર્યેજ છૂટકો, એવો એમનો સ્વભાવ હતો. શરીરને ખીલવવા પાછળ એમણે કૉલેજના અભ્યાસમાં એક આખું વર્ષ કસરત કરવા પાછળ ગાળ્યું. એ વરસમાં એમણે ચોપડી પણ ઉઘાડી નહિ. સવાર—સાંજ તાલીમજ લીધા કરી. એ કસરતને લીધે તેમનું શરીર સારી રીતે કસાયું તથા નીરોગી બન્યુ. જીવનપર્યંત થાકચા વગર ઉત્સાહભેર જે દેશસેવા તિલક મહારાજ કરી શકયા, તે આ કાળજી ને કસરતનાજ પ્રતાપે!

તેમનો અભિપ્રાય એવો હતો કે, શરીરને મજબૂત બનાવવા ક્રિકેટ, ટેનિસ વગેરે રમતો એટલી કામની નથી. દેશી પદ્ધતિ પ્રમાણે વ્યાયામ કરવાની જરૂર છે. ઘરનાં છોકરાંઓ માટે દેશી પદ્ધતિથી વ્યાયામ કરવાની ગોઠવણ તેમણે પોતાના વાડામા કરી હતી

વ્યાયામ સંબંધે લોકમાન્યને એટલી બધી કાળજી હતી કે, પોતે માંડલેની જેલમાંથી પોતાને ઘેર જે પત્રો લખતા, તેમા પણ છોકરાઓને કસરત કરાવવા બાબત હમેશાં સૂચના આપતા તથા છોકરાંઓ દરરોજ કેટલી બેઠકો કરે છે તે વિષે પુછાવતા

('લોકમાન્યની યાદદાસ્ત અને ખ્યાતિ'માથી)

૨૮૨–રશિયાના ઝારનું સૈનિક માટે માન

રશિયાના બાદશાહને ઝાર કહે છે. એક ઝારને પ્રજાનાં સુખ–દુઃખ જાતે જોવાનો ઘણો શોખ હોવાથી ઘણી વાર સાદા વેશમાં, કોઇ પણ જાતના હથિયાર કે અંગરક્ષકને સાથે રાખ્યા વગર બહાર ફરવા નીકળી પડતો. એવી રીતે તે એક દિવસ શિયાળાની ઋતુમા મોસ્કો નગરમા જઈ રહ્યો હતો. પ્રજાવત્સલ રાજાને ઓળખતાં રૈયતને વાર લાગી નહિ. તેમણે 'બાદશાહ સલામતનો જય હો!'-ના હર્ષનાદથી તેને વધાવી લીધો.

એજ સમયે રસ્તામાથી એક ગરીબ મનુષ્યનું શબ લઇને લોકો તેને દફનાવવા જઇ રહ્યા હતા. ખ્રિસ્તીઓના મુડદાને હિંદુઓની પેઠે ઠાઠડીમા બાંધતા નથી કે મુસલમાનોની પેઠે પલંગ ઉપર સુવાડતા નથી, પણ એક સુદર બંધ પેટીમાં લઈ જાય છે અને એ પેટી સહિત મુડદાને જમીનમા દફનાવવામાં આવે છે. એ પેટીને કૉફિન કહે છે. એ કૉફિન ઘડવામા અને તેને સુંદર ફૂલના હારતોરાથી શણગારવામા ખ્રિસ્તીઓ પુષ્કળ ખર્ચ કરે છે, પણ આ તો એક ગરીબ માણસનુ કૉફિન હતું, એટલે બહુજ સાદું અને જીર્ણ થઇ ગયેલું હતું. એને ખેંચી જનારો માણસ પણ એક ગરીબ ડોસો હતો. શબનો ભાર નહિ ખેંચાયાથી એ બિચારો કમરમાથી વળી જતો હતો. બીજુ કોઇ એની સાથે નહોતુ. રશિયાના બાદશાહે એ દેખાવ જોયો અને દયાથી પ્રેરાઇને પૂછ્યું કે, "ભાઈ! તું કોના શબને કબરસ્તાનમા લઇ જાય છે?" પેલાએ ટૂંકામાંજ પતાવ્યું કે, "એક સિપાઇ મરી ગયો છે."

બાદશાહના હ્રદય ઉપર ઘણી ઊંડી અસર થઇ. રશિયાના એક સૈનિકની આવી ગરીબાઇ! આટલી બધી દુર્દશા! જેણે આખી જિંદગી સુધી પોતાના દેશને માટે દેહ સમર્પણ કર્યો, તેની અંત-

સમયે આવી બેકદર ! એણે કહ્યુ કે, "રશિયાનો બહાદુર સિપાઈ ગમે તેટલો ગરીબ હોય, તોપણ તેનું શબ કોઈ પણ જાતના સન્માન વગર આવી રીતે શ્મશાનમા જાય એ વાજબી નથી. મારા દેશનો સિપાઇ કૂતરાને મોતે મરે તે મને પોતાને કે મારા દેશને ન શોભે. ચાલ, હું તારી સાથે આવું છું "

રશિયા દેશનો સ્વામી એ સૈનિકના સન્માનને ખાતર શિર નીચું નમાવીને ધીમે પગલે તેના શબની સાથે સાથે ગયો શિયાળાની મોસમ હતી, રસ્તામા બરફ પથરાયો હતો, વાટ સુગમ નહોતી, પણ એ કશાની પરવા નરેન્દ્રે કરી નહિ.

એ રસ્તામા થઇને જનારા માણસો ઝારને એ ગરીબની પાયદસ્તમાં જતો જોઇને આશ્ચર્ય પામ્યા. તેઓ પણ પોતાનો કામધ ધો છોડીને ઝારની પાછળ પાછળ ગયા. જોતજોતામા તો હજારો માણસો એ સરઘસમા જોડાયા. મોટા સરદારોને પણ છેલ્લું માન આપવા માટે જેટલી મેદની એકઠી ન થાય, તેટલી મોટી ભીડ આ ગરીબ સૈનિકના કૉફિનની સાથે શ્મશાનમાં પહોંચી.

આ બધું રશિયાના ઝારની લાગણી અને ઉદારતાનુંજ પરિણામ હતું.

જે બાદશાહ પોતાના સૈનિકોની આટલી બધી કદર કરે, તેને ખાતર સિપાઇઓ પણ પ્રાણ આપવા તૈયાર થાય અને તેના પ્રજાજનો સૈન્યમા જોડાય, એમાં આશ્ચર્યજ શુ ?

('ન્યુ રૉયલ રીડર્સ' ઉપરથી)

૨૮૩–સ્વ૦ ગોપાળકૃષ્ણ ગોખલેની પ્રમાણિકતા

પરમ દેશભક્ત શ્રીયુત ગોપાળકૃષ્ણ ગોખલે બાલ્યાવસ્થામાં જ્યારે નિશાળમા ભણતા હતા, ત્યારે એક દિવસે માસ્તરે ઘેરથી કેટલાક હિસાબના દાખલા ગણી લાવવાને આપ્યા. ગોપાળરાવને

એમાનો એક પ્રશ્ન આવડતો નહોતો, એટલે બીજા વિદ્યાર્થીની મદદથી કર્યો. નિશાળમાં બધાના જવાબ તપાસવામાં આવ્યા. ગોપાળરાવના બધા જવાબ સાચા હતા.

એ જોઇને એમના શિક્ષક ઘણાજ પ્રસન્ન થયા અને એમને કાંઇક ઇનામ પણ આપવા લાગ્યા બાળક ગોપાળે ઇનામ તો ન લીધું, પણ ઊલટા રડવા લાગ્યા એ જોઇને ગુરુજીને ઘણું આશ્ચર્ય લાગ્યુ અને કારણ પૂછવા લાગ્યા. બાળકે હાથ જોડીને નમ્રતાથી કહ્યું કે, "આપ તો એમ સમજ્યા હશો કે આ બધા સવાલના જવાબ મે પોતાની મેળેજ લખ્યા છે, ખરી વાત એવી નથી. એમાનો એક દાખલો મેં મારા મિત્રની મદદથીજ ગણ્યો છે. કહો, હવે હુ ઇનામ મેળવવાને લાયક છું કે સજાને પાત્ર છું?"

એ સાભળી ગુરુજી ઘણા ખુશ થયા અને તેમણે એમના હાથમા ઇનામ મૂકતા કહ્યું કે, "હવે આ ઇનામ હુ તને તારી સત્યપ્રિયતાને માટે આપુ છુ." (મધ્યપ્રદેશવાળી 'હિદી કી દૂસરી કિતાબ'માથી)

૨૮૪–ડાકોરમાં ગરીબ ભક્તના ઢબુનો ઝળકી ઊઠેલો રંગ

ત્રાબેકર એક શ્રીમત દક્ષિણી ગૃહસ્થ હતા. પેશ્વા સરકારે એમને ડાકોર જાગીરીમાં આપ્યું હતુ ત્રાબેકરે ત્યા મદિર બધાવ્યું. મંદિર તૈયાર થયુ, એટલે એમા રગ થવા માડ્યો. એ અરસામા એક ગરીબ વૈષ્ણવ દર પૂનમે શ્રીરણછોડરાયજીના દર્શન કરવા આવે એને મંદિરના રગો બહુ ગમ્યા અને પોતાની પાસે ફક્ત એક ઢબુ પૈસો હતો, તે કડિયાઓને આપી આવ્યો ને કહી ગયો કે, "મારા ગરીબ તરફથી પણ આ બે પૈસાનો રગ લાવીને આ મંદિરમાં વાપરજો."

પછી રંગ થયો ત્યારે કડિયાઓ કહેવા લાગ્યા કે, “આખા મંદિરમા સૌથી સરસ રંગ જો શોભતો હોય તો તે પેલા ગરીબ વૈષ્ણવના ઢબુનો છે. એ બે પૈસાનો જે રંગ આણીને અમે નાખ્યો તે સૌથી જુદો પડે છે અને ઝળકી રહ્યો છે!”

ત્રાંબેકરના હજારો રૂપિયા કરતા પેલા ગરીબ વૈષ્ણવનો રંગ શાથી ચઢી ગયો? કારણ કે એની ભક્તિ સાચી હતી. ત્રાંબેકરને કીર્તિ વિશેષ પ્રિય હતી. વૈષ્ણવના સાચા અંતઃકરણનો પ્રેમ ત્રાંબેકરના ધનવૈભવ કરતા ચઢી ગયો. ત્રાંબેકર પણ પુણ્યશાળી પુરુષ હતા. એમણે જ્યારે આ વાત સાંભળી, ત્યારે એમના ગર્વના પડળ ઊઘડી ગયા. પછી એ પેલા વૈષ્ણવને પગે લાગતા અને એના જેવી ભક્તિ પોતાના હૃદયમાં ઉદય પામે, તે માટે રણછોડરાયની પ્રાર્થના કરતા.

(‘કુમાર’ના શ્રાવણ સં. ૧૯૮૨ના અંકમાંના ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈના લેખ પરથી)

૨૮૫–સ્કૉટલૅંડના એક ભિખારી બાળકની પ્રમાણિકતા

એક પ્રવાસી સ્કૉટલૅંડની મુસાફરી કરતો કરતો એડિનબરો નગરમા જઈ ચઢ્યો. ત્યા આગળ એક ચીંથરેહાલ છોકરો એની પાસે ભીખ માગવા આવ્યો. પેલા ગૃહસ્થે ભિખારીને ટાળવા સારુ બાનું કાઢ્યું કે, “મારી પાસે પરચૂરણ નથી” પેલા ગરીબ છોકરાએ વિનયપૂર્વક કહ્યું કે, “સાહેબ! હું પરચૂરણ લાવી આપુ”

હવે તો આ પીડા ગમે તેમ કરીને ટળે તો સારું, એમ ધારી પેલા પ્રવાસીએ તેના હાથમાં એક શિલિંગ મૂક્યો છોકરો સમજ્યો કે, આ શિલિંગ વટાવવા સારુ આપ્યો છે, માટે એ દોડતો દોડતો પરચૂરણ લેવા ગયો.

એ પાછો ફર્યો ત્યારે મુસાફર ત્યાં નહોતો. એ તો ચાલ્યો ગયો હતો. જે જગ્યાએ મુસાફરે તેને શિલિંગ આપ્યો હતો, ત્યા આગળ જઇને એ છોકરાએ ઘણાએ દિવસ સુધી એની વાટ જોઇ. આખરે એક દિવસ તેણે એજ સદ્દગૃહસ્થને એ રસ્તે થઇને જતા જોયો. જોતાવારજ એ દોડીને તેની પાસે ગયો અને કહ્યું કે, "સાહેબ! આ રહ્યું આપનું પરચૂરણ, મેં તે સાચવી રાખ્યું છે." એમ કહી તેણે બાર પેન્સ ગણીને પેલા ગૃહસ્થના હાથમાં આપ્યા. પેલો સદ્દગૃહસ્થ બાળકની પ્રમાણિકતાથી ઘણોજ પ્રસન્ન થઇ ગયો. તેણે એને નિશાળે ભૂકયો અને ભવિષ્યમા મદદ આપતા રહેવાનું વચન આપ્યુ.

એ બાળકને એની માતાની પાસેથી સારુ શિક્ષણ મળ્યું હતું. એની માતાનો ઉપદેશ હતો કે, "બેટા! ગમે તેટલું દુઃખ પડે તોપણ પારકી વસ્તુને વાપરતો નહિ."

ધર્મશાસ્ત્રો પણ એમજ કહે છે કે, પારકા ધનનો લોભ કરશો નહિ.

('ન્યુ રૉયલ રીડર્સ' ઉપરથી)

૨૮૬–एक अंग्रेज गृहस्थनी सत्यपरायणता

ઇંગ્લેંડમા ચાર્લ્સ રાજાની આપખુદ સત્તા તથા અન્યાયી રાજ્યપ્રબધથી કટાળી પ્રજાએ તેની વિરુદ્ધ પ્રજાસત્તાક રાજ્યની હિલચાલ કરી હતી અને રાજાને પદભ્રષ્ટ કર્યો હતો. એ કામમા જે મહાપુરુષોએ પ્રજાના મતાનુસાર રાજ્યની સ્થાપના કરવામા આગળ પડતો ભાગ લીધો હતો, તેમા 'પીમ' નામનો એક સદ્દગૃહસ્થ હતો. એ ઘણોજ સત્યપરાયણ હતો. એક વાર પાર્લમેંટમા તેને કાઇક કહેવાનુ હતું, પણ એ કહી દીધાથી એને પોતાને નુકસાન થાય એમ હતુ એના મિત્રોએ સલાહ આપી કે, "આવે પ્રસગે બહુ ડાહ્યા થવામાં માલ નથી. જાણે કાઈ જાણતાજ નથી

એમ ચુપ બેસી રહેવામાજ શાણપણ છે ” પરતુ ધીર પુરુષોને મનથી સત્ય એજ ઊચામા ઊંચી નીતિ છે પીમે પોતાના હિતૈષીઓની સલાહ નહિ ગણકારતાં ઉત્તર આપ્યો કે, “ મને ભલે હાનિ થાય પણ સત્યને હાનિ થાય, એ વાત મારાથી સહન થઇ શકે એમ નથી, માટે હું તો સાચુંજ બોલીશ. ભલે જે થવાનુ હોય તે થાય.”

(‘ બાળવિલાસ ’માથી)

૨૮૭–मोडा थवानुं माठुं फळ

ઇગ્લૅંડના એક ચિત્રકારે મહારાણીનું ચિત્ર ચીતરવાની પરવાનગી માગી. એ પરવાનગી એને આપવામા આવી. આ જેવુંતેવું સન્માન નહોતું. એને લીધે એ ચિત્રકારની આબરૂ આખા દેશમા વધી પડે અને એ પુષ્કળ ધન કમાય એમ હતુ. મહારાણી સાહેબે વખત નક્કી કર્યો અને કહ્યુ કે, “ એ વખતે તમે અમુક જગ્યાએ જરૂર આવજો. હુ તમારી સામે બેસીશ, તમે ચિત્ર ચીતરજો.” નક્કી કરેલે સ્થાને અને તેજ સમયે મહારાણી તો પહોંચી ગયા, પણ પેલો ચિત્રકાર ન પહોંચ્યો, તે જરા મોડો થયો. જ્યારે એ ત્યાં પહોચ્યો, ત્યારે નોકરે એને કહી સંભળાવ્યું કે, “ મહારાણી અહીંયા પધાર્યા હતા અને તમારી વાટ જોઈ પાછા સિધાવ્યા છે. હવે તેઓ પાછાં નહિ આવે.”

ગરીબ ચિત્રકારના નસીબ ઉપર પાણી ફરી વળ્યુ.

(‘ ન્યુ રોયલ રીડર્સ ’ ઉપરથી)

૨૮૮–एक मोटा धर्मगुरुनी सभ्यता

ક્લીમેન્ટ ચૌદમાને જ્યારે પોપની મહાન પદવી મળી, ત્યારે દેશવિદેશના રાજાઓના અનેક પ્રતિનિધિઓ તેને મુબારકબાદી

આપવા સારુ જવા લાગ્યા એ દરેક એલચી પોપને ઝુકીને સલામ કરતો અને પોપ પણ એવીજ રીતે નમીને તેમને સલામ કરતા. એ જોઇને પોપના બક્ષીએ કહ્યું કે, "પૂજ્ય પોપ મહોદય! આપે એ લોકોને વળતી સલામ કરવાની જરૂર નથી" પોપે કહ્યું કે, "ઠીક, સમજ્યો, માફ કરજો. પોપની ગાદીએ બેઠે મને ઝાઝો સમય થયો નથી, એટલે હું મારી રીતભાત હજુ ભૂલી ગયો નથી."

આપણને નમસ્કાર કરનાર મનુષ્ય આપણા કરતા દરજ્જામા ઊતરતો હોય, તોપણ એને સામા નમસ્કાર કરવા, એ સારી રીતભાત સૂચવે છે એથી ઊલટી રીતભાત મિથ્યાભિમાન સૂચવે છે. આજકાલ મોટા રાજાઓ પણ પોતાને સલામ કરનારને સામી સલામ કરીને પોતાની ખાનદાની અને સભ્યતાનો પરિચય આપે છે.

('ન્યુ રોયલ રીડર્સ' ઉપરથી)

૨૮૯–સફળતાની ચાવી

જૉન હંટર એક પ્રસિદ્ધ ડૉકટર થઈ ગયા છે. એ ઘણા વિદ્વાન હતા. વૈદકવિદ્યામાં એમણે અનેક શોધખોળ કરી હતી. વિદ્યાભ્યાસમા તે એટલા બધા નિમગ્ન રહેતા કે, રાત્રે ફક્ત ચાર કલાક સૂતા અને દહાડે ભોજન કરી રહ્યા પછી એક કલાક સૂતા. એમને કોઇએ પૂછ્યુ કે, "આપે આટલા બધાં કામોમાં સફળતા કેવી રીતે મેળવી?" એના ઉત્તરમા એમણે જણાવ્યુ કે, "મારો સિદ્ધાંત છે કે, કોઈ પણ કામ શરૂ કરતા પહેલાં હું સારી પેઠે વિચારી લઉ છું કે, મારાથી એ કામ પાર પડશે કે નહિ જો થઇ શકે એવું હોય તો પછી એની પાછળ મહેનત કરવામા હું કસર રાખતો નથી. એક વાર કામનો આરંભ કર્યો તો પછી એને પાર ઉતારીનેજ અટકુ છું એજ સિદ્ધાંત ઉપર ચાલ્યાથી મને સફળતા મળી છે" ('સ્વાવલંબન'માંથી)

૨૯૦—ધાર્મિક સુધારા ઉપરજ બધા સુધારાનો આધાર છે

ઈ. સ. ૧૮૯૭ના મે અથવા જૂન માસમા સ્વામી વિવેકાનંદજી હિમાલયના પહાડ ઉપર આલ્મોડામા કેપ્ટન સેવરને બંગલે બિરાજી રહ્યા હતા, ત્યારે મહાત્મા અશ્વિનીકુમાર દત્ત એમની મુલાકાતે ગયા હતા. બન્ને એકબીજાને પહેલેથી ઓળખતા હતા. અનેક વિષયો ઉપર પ્રેમથી વાતચીત થવા લાગી વાર્તાના પ્રસંગમાં અશ્વિનીબાબુએ સ્વામીજીને પૂછ્યું કે, " આપે આખી દુનિયાની મુસાફરી કરી છે અને આધ્યાત્મિકતાથી લાખો મનુષ્યોને તૃપ્ત કર્યા છે, તો મને બતાવો કે ભારતવર્ષનો મોક્ષ કયો રસ્તો લીધાથી થશે ?"

સ્વામીજીએ કહ્યુ કે, " તમે ગુરુદેવ પાસેથી એ વિષયમા જે કાઇ સાંભળ્યું છે તે ઉપરાત હુ કાઇ વધારે બતાવી શકીશ નહિ—અર્થાત્ ધર્મજ આપણા જીવનનો સાર છે અને જેટલા સુધારા જરૂરી છે તે બધા ધર્મનીજ મારફતે થવા જોઇએ, કે જેથી સાધારણ જનસમાજ પણ એનો સ્વીકાર કરી શકે. બાકી બીજા બધા ઉપાય તો ગંગાજીને તેના મૂળ—હિમાલયની તરફ પાછી હડસેલીને નવે રસ્તે લઇ જવાનો પ્રયત્ન કરવો, એના જેટલાજ અસભવિત છે."

('પ્રબુદ્ધ ભારત 'માથી)

૨૯૧—લોકમાન્ય તિલકની દુ:ખમાં પણ શાંતિ

ઈ. સ. ૧૯૦૨—૩મા પૂનામા બહુજ જોરથી પ્લેગ ફાટી નીકળ્યો હતો. લોકમાન્ય શહેર બહાર ઝૂંપડામા રહેતા હતા ત્યાં પણ

વિકરાળ પ્લેગ એમની પાછળ ગયો અને તેમના મોટા પુત્ર વિશ્વનાથનો ભોગ લીધો. વિશ્વનાથ એ સમયે ફર્ગ્યુસન કૉલેજમાં ભણતો હતો અને આશાજનક યુવક હતો. એ એકજ અઠવાડિયામાં લોકમાન્યના એક પિતરાઇ ભાઇ અને ભાણેજ પણ પ્લેગનો ભોગ થઇ પડયા. ઉપરાઉપરી આવી પડેલી આવી આપત્તિઓ ભલભલાને પણ હતાશ કરી નાખે એવી હતી. તિલક મહારાજને પણ અસહ્ય આઘાત લાગ્યો, પણ એ સાચા જ્ઞાની હોવાથી ચિત્તની શાંતિ ખોઇ બેઠા નહિ. એમને આશ્વાસન આપવા રા. વિશ્વનાથ કેતકર નામના એમના એક મિત્ર ગયા. તેમને એમણે કહ્યું કે, "અરે ભાઈ! ગામની હોળી સળગે ત્યારે દરેક ઘરવાળાએ છાણાં આપવાં પડે છે, તે પ્રમાણે આમાં પણ થયુ છે."

२९२–नाना फडनवीसनो दृढ संकल्प

ઇચ્છાશક્તિ બહુ પ્રબળ શક્તિ છે. દૃઢ ઇચ્છા હોય તો માણસ ગમે તેટલું અઘરુ કામ પણ કરી શકે છે

માધવરાવ પેશ્વાએ મરતી વખતે કહ્યુ હતું કે, "મારી ત્રણ ઇચ્છાઓ મનમાં ને મનમાજ રહી ગઈ. એક તો હું ગિલજાઇ જાતિના લોકોને હરાવવા માગતો હતો. બીજી અભિલાષા સુલતાન હૈદરઅલીને નીચુ દેખાડવાની હતી અને ત્રીજી વાસના એ હતી કે, હુ મારુ દેવુ ચૂકવી દેવા માગતો હતો."

નાના ફડનવીસ ત્યાં આગળ બેઠા હતા તેમણે એ સાભળીને પ્રતિજ્ઞા કરી કે, "એ ત્રણે વાતોને હું પાર પાડીશ" એ એમની ખાલી બડાશ નહોતી, પણ દૃઢ સંકલ્પ હતો એ દિવસથી એ ત્રણે સંકલ્પ પાર પાડવાના ઉદ્યોગમાં તે લાગ્યા અને ત્રણે વાતો પાર પાડી ત્યારેજ અટકયા.

એક વિદ્વાને કહ્યું છે કે, "ઇષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિને માટે દૃઢ સંકલ્પ કરનારના મનને અને નીચાણમા વહેતા પાણીની ગતિને કોણ રોકી શકે એમ છે?" ('સ્વાવલંબન'માંથી)

૨૯૩–हवे केवुं शिक्षण आपवानी जरूर छे?

શ્રી અશ્વિનીકુમાર બાબુએ સ્વામીજીને એક વખતે પૂછ્યું કે, "મારે દેશસેવાનુ કયુ કામ કરવુ જોઇએ?" તેના ઉત્તરમા સ્વામીજીએ જણાવ્યુ કે, "હું જાણુ છુ કે, તમે કેળવણીની બાબતમા કામ કરી રહ્યા છો. એ ઘણુ સારુ કામ છે. તમારી અંદર એક મહાન શક્તિ કામ કરી રહી છે અને વિદ્યાનુ દાન એ સૌથી મોટામા મોટુ દાન છે; પરંતુ એટલુ ધ્યાનમા રાખજો કે, માણસે કેળવણી લીધા પછી એ કેળવણીને સાધારણ લોકોમાં ફેલાવવી જોઇએ. તમે પોતાના વિદ્યાર્થીઓને સદાચારી ને વજ્ર જેવા મજબૂત બનાવજો. બંગાળી નવયુવકોનાં હાડકામાથી એવાં વજ્ર બનશે, કે જે ભારતવર્ષની ગુલામીની બેડી તોડી નાખશે તમે મને એવા થોડાક નવયુવકો આપી શકશો? પછી તો હુ આખી દુનિયાને હચમચાવી મૂકીશ.

"વળી તમે જ્યારે છોકરાઓને રાધાકૃષ્ણના ગીત ગાતા સાભળો, ત્યારે ધમકાવજો. આખો દેશ ઘોર અંધકારની તરફ આગળ વધી રહ્યો છે. જે મનુષ્યોને પોતાની જાત ઉપર કાબૂ નથી, તે એવાં શૃંગારી ગીતો કેમજ ગાય? જરા પણ અપવિત્રતા એમના ઉચ્ચ આદર્શોનો અમલ થવામા અડચણ નાખશે. શું આ વાત મશ્કરીમાં ઉડાવી દેવા જેવી છે? આપણે ઘણા દિવસ સુધી ગાનતાન કર્યું અને નાચ્યાકૂદ્યા. હવે થોડા વખત સુધી પૂર્ણ શાતિથી રહીશું તો કાંઇ વાંધો નથી. અત્યારે તો દેશને દૃઢ બનાવવો જોઇએ.

"અંત્યજોની પાસે જાઓ, ચમાર, ભંગી અને એમના જેવા

બીજા માણસો પાસે જાઓ અને કહો કે, 'તમે લોકો પણ દેશનો આત્મા છો અને તમારામા એવી પાર વિનાની શક્તિ ભરેલી છે, કે જે આખી દુનિયાને ઊથલપાથલ કરી શકે એમ છે. બંધનોને તોડીને ઊભા થઈ જાઓ અને આખી દુનિયા તમને જોઇને અચબો પામશે.' જાઓ, એમને માટે નિશાળો ઉઘાડો અને એમને જનોઇ પહેરાવો."

એમને જનોઇ પહેરાવવાની જરૂર તો અમને જણાતી નથી જનોઇનો મહિમા તો દ્વિજોજ ઠીક રીતે સમજે તો બસ છે, પણ ભારતવર્ષની દરેક કોમને સારુ શિક્ષણ આપવાની તથા તેમનામા રાષ્ટ્રીયતાનો ભાવ જગાડવાની જરૂર છે. ભારતના ઋષિઓ, કવિઓ તત્ત્વવેત્તાઓ વગેરે જે વારસો મૂકી ગયા છે, તેના ભાગીદાર આપણા એ નાના ભાઇઓ પણ છે ('પ્રબુદ્ધ ભારત'માથી)

૨૯૪-बादशाह नौशेरवाननो अदल इन्साफ

નૌશેરવાન ઈરાનનો બાદશાહ હતો. તેણે એક ગામમા પોતાનો મહેલ બનાવ્યો. મહેલની સાથે એક સુદર બગીચો પણ બનાવ્યો. મહેલની પાડોશમા એક વિધવા ડોશીની ઝૂપડી હતી. એ રાંધતી ત્યારે એના રસોડાનો ધુમાડો બાદશાહની બેઠક સુધી પહોચતો. બાદશાહની બેઠકની રંગબેરંગી દીવાલો એથી કાળી પડી જતી. વજીરોએ ડોશીને સમજાવ્યુ કે, "ઘરના બદલામા પુષ્કળ રૂપિયા લઈને તું આ ઘર છોડી દે, પરતુ તેને ગળે એ વાત ઊતરી નહિ. બાદશાહ નૌશેરવાનને કાને જ્યારે એ વાત પહોંચી, ત્યારે તેણે પ્રધાનોને કહ્યુ કે, "ભાઈ! એ વાત જવા દો બિચારી ડોશીનું એ ઝૂંપડું બહુ જૂના વખતનું છે. એને વેચવુ કે ન વેચવું તેનો એને પૂરો અધિકાર છે. હુ તેના ઉપર જરા પણ દબાણ કરવા નથી

માગતો." એક દિવસે રૂમના બાદશાહનો એક રાજદૂત એમને મળવા ગયો. તેણે બાગ તથા મહેલની ઘણી પ્રશંસા કરી, પરંતુ બેઠકને કાળી થયેલી જોઇને મોં મરડયું. નૌશેરવાન હસ્યો અને કહ્યુ કે, "એ ડોશીના ઝૂંપડામાંથી જે ધુમાડો નીકળે છે, તેણે આ બેઠકને અત્યંત સુંદર અને શોભાયમાન બનાવી દીધી છે. એની કાળાશથી મારી પ્રશંસા લખાઇ રહી છે કે જે સદા કાયમ રહેશે અને લોકો વિચારશે કે, નૌશેરવાને બાદશાહ હોવા છતા પણ એક ગરીબ ડોશી ઉપર અન્યાય અને જુલમ નથી કર્યો." રાજદૂત બોલ્યો કે, "આપને ધન્ય છે! આપના જેવા બાદશાહ થવું એ ઘણું અઘરું કામ છે"

બીજાને અન્યાય ન કરવો, બીજાની ભલાઇ કરવી, એજ સાચો યજ્ઞ છે. જે બીજાને માટે જીવે છે, તેનુંજ જીવ્યુ સાર્થક છે. જે કેવળ પોતાનાજ સુખ અને સ્વાર્થને માટે જીવે છે, તેનું જીવન મૃત્યુ કરતા પણ ખરાબ છે. ('દૃષ્ટાંતાજલિ'માથી)

२१५–प्रमाणिकतानो आधार त्रेवड ने करकसरमां छे

ફ્રાન્સિસ હાર્નરના પિતાએ પોતાના પુત્રને ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કરતી વખતે નીચેની ઉત્તમ સલાહ આપી હતી. "હુ ચાહુ છુ કે, તું બધી રીતે સુખી થાય, પરંતુ સાથે સાથે હુ કરકસર ઉપર બહુ ભાર મૂકવા માગું છું. બધાને માટે એ જરૂરનો ગુણ છે અને ટૂંકા વિચારવાળા માણસો ભલે એનો ગમે તેટલો તિરસ્કાર કરે; પરંતુ એ ગુણને લીધે સ્વતંત્રતા જરૂર મળે છે અને સ્વતંત્રતા મેળવવી એ દરેક મનુષ્યનો મુખ્ય ઉદ્દેશ હોવો જોઇએ.

દરેક માણસે આવક કરતાં ખર્ચ ઓછુ રાખવુ જોઇએ જે વસ્તુ વગર સહેલાઇથી ચલાવી શકાય તે વસ્તુ ખરીદવીજ ન જોઇએ. એવી રીતે કરકસર કર્યાથી માણસ ઘણા સારા કામો કરી શકશે.

કરકસર અને ત્રેવડ એ પ્રમાણિકપણાનો મૂળ પાયો છે, પણ કરકસરને કંજૂસાઇની હદ સુધી ન લેવી જોઇએ.

('સ્વાવલંબન'માંથી)

૨૯૬–ઍડમિરલ જરવિસનો દેવું ન કરવાનો સંકલ્પ

ઍડમિરલ જરવિસે દૃઢ સંકલ્પ કર્યો હતો કે, ગમે તેટલું દુઃખ પડશે પણ કોઈનું દેવું નહિ કરું. એક વાર એમનો હાથ ભીડમાં આવ્યો. ૭ વરસ સુધી ધરાઇને ખાવાનું ન મળ્યું, પરંતુ એમણે કોઇની પાસેથી એક પાઇ પણ કરજે લીધી નહિ, તેમજ પોતાનું પ્રમાણિકપણું છોડયું નહિ

એક વખત દેવું કરવાની ટેવ પડી જવાથી માણસ પોતાની આવક ઉપરાંત ખર્ચ કરે છે. રાતદિવસ મૂળ રકમ ઉપર વ્યાજ ચઢતું જાય છે અને આખરે ઘરબાર વેચવા વારો આવે છે. દેવું પતાવવા કેટલીક વાર માણસો ચોરી, લાચરુશવત વગેરે અપ્રમાણિક સાધનોની મદદ લઈ પાપના ખાડામાં પડે છે અને કેટલીક વાર આપઘાત પણ કરી બેસે છે. ('સ્વાવલંબન'માંથી)

૨૯૭–કરોળિયા પાસેથી શિખામણ લેનાર રાજા બ્રૂસ

દુશ્મનોને હાથે સ્કૉટલૅંડનો રાજા બ્રૂસ ઘણી વાર હાર્યા પછી એક દિવસ નિરાશ થઇને બેઠો હતો એવામાં એણે જોયું કે, એક કરોળિયો એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે જવા માગે છે. એ કરોળિયાએ ઘણી વાર પ્રયત્ન કર્યો, પણ એ સફળ ન થયો, પરંતુ એથી એ નિરાશ થઇને બેસી રહ્યો નહિ. એણે એક વાર ફરીથી પ્રયત્ન કર્યો અને એ વખતે એને સફળતા મળી કરોળિયાની એ ઉદ્યોગલીલા જોઇને રૉબર્ટ બ્રૂસ પણ ઝટ બેઠો થયો, એની નિરાશા ચાલી ગઇ, એનામાં નવા ઉમંગનો સંચાર થયો, લશ્કર લઇને એણે ફરી-

થી એક વાર દુશ્મનો ઉપર હુમલો કર્યો અને ઘણા બહાદુર શત્રુ-
ઓને હરાવીને વિજય પ્રાપ્ત કર્યો. (‘સ્વાવલંબન’માંથી)

૨૯૮—રઘુનાથ શિરોમણિની અસાધારણ વિદ્વત્તા

જે વિદ્વાનને લીધે આખા ભારતવર્ષમા નવદ્વીપ ન્યાયશાસ્ત્રને માટે સિદ્ધ થયુ છે, તેમનુ નામ રઘુનાથ શિરોમણિ હતું. એ તીવ્ર બુદ્ધિના પંડિતની વાત સૌ કોઇએ જાણવા જેવી છે.

રઘુનાથ પંડિત જન્મથી એક આંખે આંધળા હતા તેમની નાની વયમા તેમના પિતાનુ મૃત્યુ થવાથી એ ઘણીજ ગરીબ સ્થિતિમા આવી પડ્યા હતા પાંચ વર્ષની ઉંમરે એક દિવસ માતાના કહ્યાથી પાડોશના વાસુદેવ સાર્વભૌમની નિશાળમા દેવતા લેવા સારુ એ ગયા હતા. વારેઘડીએ દેવતા માગ્યાથી એ નિશાળનો એક વિદ્યાર્થી એમના ઉપર ગુસ્સે થઈને એક મોટો અંગારો લાવીને બોલ્યો કે, “લે, આ અંગારો શામાં લઇશ?” બાળક રઘુનાથના હાથમા કાંઇ નહોતું. નિશાળના છોકરાઓ એકાદ ઠીકરાના કકડામાં દેવતા આપશે એમ ધારીને એ ત્યા ગયા હતા. પણ અહીયાં તો વિદ્યાર્થી હાથમા અંગારો આપવા તૈયાર થયો; એટલે આ અસાધારણ બુદ્ધિવાળા બાળકે પોસમાં નીચેથી ધૂળ લઇને એના ઉપર અંગારો લીધો આ પ્રમાણે અઘરા કોયડાને છોડવાનો આરંભ નાની વયથીજ થયો હતો વાસુદેવ પંડિત બાળકની આવી તીવ્ર બુદ્ધિ જોઇને આશ્ચર્ય પામ્યા અને મનમાં વિચારવા લાગ્યા કે, આ બાળક આગળ જતા જરૂર કોઇ મોટો માણસ થશે, તથા એને હાથે કાઇ અસાધારણ કામ થશે. તેમણે તેની વિધવા માતાને બોલાવીને તેની મંજૂરી લઇને રઘુનાથને ભણાવવાનો તથા તેના ભરણપોષણનો ભાર પોતાને માથે લીધો- એ દિવસથી એમણે જા-

તેજ એને બારાખડી ભણાવવી શરૂ કરી; પરંતુ ભણવામાં પણ એવો વિચિત્ર વિદ્યાર્થી કોઈ દિવસ એમણે જોયો નહોતો. ગુરુજી કક્કો ભણાવવા લાગ્યા ત્યારે રઘુનાથે પૂછ્યું કે, "'ક' પહેલાં કેમ અને 'ખ' કેમ નહિ? બંગાળીઓ 'ય' અને 'જ' ને એક સરખા બોલે છે અને શ, ષ, સ, એ ત્રણેને પણ એક સરખા બોલે છે. તેથી એ બાબતોનો પણ એમણે વાંધો લીધો. ટૂંકામા બારાખડી ભણવામા પણ એમણે એટલા બધા સવાલો પૂછ્યા-એટલી બધી શંકાઓ ઊભી કરી કે એમના વિદ્વાન ગુરુજીને વર્ણમાળા ભણાવવામા પણ વ્યાકરણના અડધાં સૂત્રોનો ઉલ્લેખ કરવો પડ્યો. બાળક રઘુનાથની બુદ્ધિ જેવી તીવ્ર હતી, તેવીજ તેની સ્મરણશક્તિ પણ તીવ્ર હતી, ગુરુજી પ્રફુલ્લિત ચિત્તે બાળકને ભણાવવા લાગ્યા, એટલે એના અભ્યાસમા ઘણી ઝડપથી વધારો થવા લાગ્યો કાવ્ય, વ્યાકરણ, કોષ અને સ્મૃતિશાસ્ત્ર ભણીને પછી રઘુનાથ ન્યાયશાસ્ત્ર ભણવા લાગ્યા દિવસે જે પાઠ ભણતા તેને રાત્રે લખી લેતા અને તે સબધી જે કાંઇ શંકાઓ ઊભી થાય, તેનો બીજે દિવસે ગુરુજી પાસે ખુલાસો પૂછતા. એ પ્રમાણે કર્યાથી તર્કશાસ્ત્રમા એમને અસાધારણ શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ. રઘુનાથે નિરુક્ત નામની એક ટીકાના દોષ ગુરુને બતાવ્યાથી એ ઘણાજ પ્રસન્ન થયા અને ન્યાયશાસ્ત્રનો અભ્યાસ સમાપ્ત કરવા સારુ એમને મિથિલા મોકલી આપ્યા. એમ કરવામા એમનો છેવટનો ઉદ્દેશ એ હતો કે, જે વિદ્યા પોતે પણ મિથિલાના ગુરુની સાંકડી બુદ્ધિને લીધે શીખવા નથી પામ્યા, તે શીખી આવીને રઘુનાથ પોતાની અસાધારણ પ્રતિભાથી ત્યાના પંડિતોને વાદવિવાદમા હરાવે અને નવદ્વીપનું માન વધારે એ વખતમાં લોકો પોતાના પ્રાંતનેજ દેશ ગણતા અને બીજા પ્રાંતને પરદેશ ગણતા, એટલે આવી ચડસાચડસી એ વખતમા ઘણી ચાલતી સ્વદેશભક્ત વાસુદેવના એ વિદ્યાર્થી રઘુનાથ

અને શ્રીચૈતન્ય મહાપ્રભુએ તર્કશાસ્ત્ર અને ભક્તિમાર્ગમાં એક્કા નીવડીને તેમની ઉચ્ચ અભિલાષા પૂરી કરી તથા તેમના ઉદ્યમનું સાર્થક કર્યું. કોઇ પણ વિદ્યા–કળા ગમે તેટલી અઘરી હોય, પણ દૃઢ મનથી તેને મેળવીને દેશમાં લાવવાને પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો એક પેઢીમાં કે બે પેઢીમા તેનું સારુ ફળ અવશ્ય મળે છે. આ વાત વાસુદેવ સાર્વભૌમ અને તેમના શિષ્ય રઘુનાથના ઉદાહરણથી સાબિત થાય છે.

હાલના સમયમા જાપાને પણ એવીજ રીતે પોતાના વિદ્યાર્થીઓને રાજ્યને ખર્ચે યુરોપ અને અમેરિકા મોકલીને ત્યાંનાં વિજ્ઞાન તથા યુદ્ધવિદ્યાને પોતાના દેશમાં આણ્યા છે અને હવે તો એ બાબતોમાં યુરોપ કરતાં પણ આગળ વધવાનો યત્ન કરી રહ્યુ છે.

મિથિલાના સૌથી મોટા નૈયાયિક પક્ષધર મિશ્રનો નિયમ હતો કે, દીવાલની તરફ મુખ રાખીને વિદ્યાર્થીઓને ભણાવવા અને પુસ્તકોની ટીકા લખતાં લખતા વિદ્યાર્થીઓના પ્રશ્નના ઉત્તર પણ આપવા. કોઇ વિદ્યાર્થી તર્કમા તેમને બહુજ પ્રસન્ન કરે, તોજ એ તેના તરફ મુખ ફેરવીને વાદવિવાદ કરતા.

રઘુનાથે થોડા સમયમાજ ન્યાયશાસ્ત્રનો અભ્યાસ પૂર્ણ કરીને ગુરુજીએ રચેલા 'સામાન્ય લક્ષણા' નામક ગ્રંથમા દોષ કાઢીને તે વિષે વાદવિવાદ શરૂ કર્યો. તર્કશાસ્ત્ર એ તો માનસિક કુસ્તી છે એ કુસ્તીમા ગુરુ–શિષ્યમા હરીફાઇ થવી એ દોષભરેલુ ગણાતું નથી. પક્ષધર મિશ્ર સાથે રઘુનાથનો ઘોર તર્કસંગ્રામ ચાલવા માંડ્યો. મિથિલા દેશનાં અનેક સ્થળોએથી ઘણા પંડિતો અને વિદ્યાર્થીઓ ત્યા જઇને એ વાદવિવાદ સાભળવા લાગ્યા તર્ક કરતા કરતા એકબીજાની મશ્કરીઓ પણ થવા માંડી. પક્ષધરે એક શ્લોક સંભળાવ્યો કે, "તું હજુ બાળક જેવો (કાચી બુદ્ધિનો) તથા એક ચક્ષુવાળો છે, તો પછી સંશય રાખીને મારી 'સામાન્ય લક્ષણા'ને

એકદમ લોપ કરી દેવા શા સારુ ચાહે છે?"

ગુરુના આવા મહેણાની પરવા નહિ રાખતા એમણે જવાબ આપ્યો કે, "જે પ્રભુ આંધળાને પણ દેખતો અને બાળકને પણ બોધવાળો કરે છે, તેનેજ હુ ખરેખરો શિક્ષક ગણુ છુ. તે સિવાયના તો બધા નામધારી શિક્ષકોજ છે"

ત્યાર પછી રઘુનાથે પક્ષધર મિશ્રની બધી દલીલોના તર્ક વડે ટુકડે ટુકડા કરી નાખ્યા, પરતુ એની બધી દલીલો ખરી લાગ્યા છતા પણ ખુલ્લી રીતે પરાજય સ્વીકારવાને પક્ષધર તૈયાર થયા નહિ અને ઠોઠ, નાસ્તિક, બબૂચક વગેરે શબ્દો સભળાવીને એમનુ ઘણું અપમાન કર્યું

ત્યા હાજર રહેલા મૈથિલી પડિતો તથા વિદ્યાર્થીઓએ પુષ્કળ ગડબડ કરીને તથા ગાળો ભાડીને પડિત પક્ષધરજીના કડવા વચનોનુ સમર્થન કર્યું. વળી કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ એક શ્લોકદ્વારા કહેવા લાગ્યા કે "ઇન્દ્ર હજાર આંખવાળો છે, મહાદેવને ત્રણ આંખ છે, પણ આપ સાહેબને એકજ આંખ કેમ છે?"

આવી રીતે બધાએ "કાણો કાણો" કહીને ચીડવ્યાથી રઘુનાથ શરમાઇને ઘેર પાછો ફર્યો. ઘેર જઇને ધીરજથી વિચાર કરતા જણાયું કે, આટલા બધા દિવસોના વાદવિવાદમા મે ગુરુજીને માટે એક પણ અપશબ્દ વાપર્યો નથી. ઊલટુ મારી એકેએક દલીલ સાચી છતા ગુરુજી તેનો રદિયો આપી નહિ શકવાથી મશ્કરી કરે છે. આ વિચારથી એ યુવકના ચિત્તમા ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો તેમણે નિશ્ચય કર્યો કે, ફરીથી એક વાર ગુરુજીને ઘેર જઇને તેમની સાથે વાદવિવાદ કરીશ ત્યા આગળ ઘણા લોકોની ભીડ નહિ હોવાથી ગુરુજી સરળ ચિત્તે પોતાનો પરાજય સ્વીકારશે તો તો સ્વદેશમા જઇને મારા મતનો પ્રચાર કરીશ, પણ જો એ પોતાની ભૂલ કબૂલ નહિ કરે તો તો હુ એમની અને મારી પોતાની બન્નેની આ તલ-

વાર વડે હત્યા કરીને બધી પંચાતનો અંત આણીશ

એ દિવસ શરદપૂર્ણિમાનો હતો. પદ્મધરની પત્ની પતિને કહી રહી હતી કે, "આજની ચાંદનીના કરતા પણ વધારે નિર્મળ બીજું કાંઇ હશે?" પદ્મધર એ વખતે પોતાની કપટી અને અન્યાયી વર્તણૂકથી લજ્જિત થઇને રઘુનાથનો વિચાર કરી રહ્યા હતા. તેમણે કહ્યું કે, "નવદ્વીપમાંથી રઘુનાથ કરીને એક પંડિત આવ્યો છે. તેની બુદ્ધિ આજની આ ચંદ્રજ્યોત્સ્ના કરતાં પણ વધારે નિર્મળ છે." રઘુનાથ એ વખતે તૈયાર થઇને તેમના ઘર આગળ આવી પહોંચ્યા હતા, એટલામા એને કાને આ શબ્દો પડ્યા. એ ગળ ગળો થઇ ગયો અને તલવારને ફેંકી દઇને ગુરુજીના ચરણમા સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરીને બોલ્યો કે, "ગુરુદેવ! જે બુદ્ધિની આપ પ્રશંસા કરી રહ્યા છો, તેજ બુદ્ધિ આજે હાથમા તલવાર પકડાવીને ગુરુહત્યા કરવા સારુ મને અહીંયાં ખેંચી લાવી હતી." ગુરુએ તેમને પ્રેમપૂર્વક આલિંગન આપ્યુ તથા નાહક તેમનુ અપમાન કરવા બદલ પશ્ચાત્તાપ કરી તેનો ક્રોધ શમાવ્યો તથા કર્તવ્યમાર્ગની યોગ્ય સૂચનાઓ આપી. પછી બીજેજ દિવસે બધા પંડિતો તથા વિદ્યાર્થીઓને બોલાવીને તેમની આગળ પોતાનો પરાજય સ્વીકાર્યો. આ પ્રમાણે અત્યાર સુધી જે મતો ભૂલ વગરના અને ખંડન ન થઇ શકે એવા મનાતા હતા, તે રઘુનાથની અસાધારણ બુદ્ધિના પ્રભાવે ભૂલભરેલા સાબિત થયા. એ પછી રઘુનાથ ભારતવર્ષમા "શિરોમણિ" નામથી પ્રસિદ્ધ થયા. તેમણે નવદ્વીપમા આવીને સંસ્કૃત શાળા સ્થાપી ભારતવર્ષના બધા પ્રાંતોમાથી વિદ્યાર્થીઓ ન્યાયશાસ્ત્ર ભણવા સારુ તેમની પાસે જવા લાગ્યા.

નવદ્વીપમાં ભણતી વખતે રઘુનાથને શ્રીકૃષ્ણ ચૈતન્યમહાપ્રભુ, જે એ વખતે તો માત્ર નિમાઇ પંડિતના નામથી ઓળખાતા હતા, તેમની સાથે ગાઢી દોસ્તી હતી. એક દિવસ કોઇ અઘરા વિષયનો

ખુલાસો શોધવા સારુ રઘુનાથ એક ઝાડની તળે બેસીને વિચા
કરતા હતા. આખી રાત્રિ એમ ને એમ વિચારમાં ચાલી ગઇ
શરીર ઉપર પક્ષીઓ વિષ્ટા કરી ગયા, પણ રઘુનાથને કાંઇજ ભા
નહોતું. નિમાઇએ આવીને રઘુનાથના માથા ઉપર કમંડલુમાં
પાણી રેડીને પૂછ્યુ કે, "ભાઈ! બેઠા બેઠા શો વિચાર કરે છે?"
રઘુનાથે કહ્યુ કે, "ભાઇ! એ વાત તને જણાવ્યે શું વળવાનું હતું?"
આખરે નિમાઇના ઘણા આગ્રહથી એમણે પોતાના મનની ગૂંચવ
કહી, એટલે નિમાઇએ તરતજ તેનો ખુલાસો કરી દીધો. રઘુના
કહ્યુ કે, "ભાઈ! ત્રણ દિવસ સુધી લાગલાગટ વિચાર કર્યા છત
પણ જે પ્રશ્નનો ખુલાસો મારાથી થઈ શક્યો નહિ, તે તે તો એ
ક્ષણભરમા કરી દીધો! તું ખરેખર મહાપુરુષ છે." એમ કહેવા
છે કે, રઘુનાથે ન્યાયશાસ્ત્ર ઉપર દીધિતિ નામની એક ટીકા લ
વાનો આરંભ કર્યો હતો, પણ એવામા નિમાઇએ પોતે લખેલ
ટીકા વાચી સંભળાવ્યાથી રઘુનાથ ઘણાજ નિરાશ થઇ ગયા. નિ
માઇ તેના મનનો ભાવ સમજી જઇને બોલ્યા કે, "ભાઈ! આ
ફળરહિત શાસ્ત્રદ્વારા તને જે યશ મળવાની અભિલાષા છે,
યશમા હુ તારો હરીફ થવા માગતો નથી, લે આ મારી ટીકા
ગગાજીમાં ફેંકી દઉં છુ." ખરું જોતા તર્કશાસ્ત્ર એ કાંઇ મનુષ્ય
અતિમ લક્ષ્ય નથી. એ માત્ર બુદ્ધિને સૂક્ષ્મ કરવા માટે ઉપયો
છે; પરંતુ તેની સાથે સદાચાર પાળવો અને નિત્ય વસ્તુ માટે
પૂર્ણ વિચાર કરીને તેનાજ સાક્ષાત્કારને માટે ભક્તિપૂર્વક સાધ
કરવી એજ મનુષ્યનુ અતિમ લક્ષ્ય હોવું જોઇએ.

વ્યુત્પત્તિવાદ, લીલાવતી ટીકા, તત્ત્વચિંતામણિ, દીધિતિ, અ
તેશ્વરવાદ, બ્રહ્મસૂત્રવૃત્તિ વગેરે અનેક ગ્રથો રઘુનાથે રચ્યા છે

હરિઘોષ નામના એક ગૃહસ્થે પોતાની વિશાળ ગોશાળા
રઘુનાથની ચતુષ્પાઠી સ્થાપી આપી, એટલે ઘણી મોટી સખ્યામા

વિદ્યાર્થીઓને ભણાવવાની સગવડ તેમને મળી હતી. ત્યારથી વિદ્યાર્થીઓના કલબલાટવાળા સ્થાનને બંગાળી લોકો ‘હરિઘોષની ગૌશાળા’ કહે છે. રઘુનાથ મિથિલામાં ‘કાણાભટ્ટ શિરોમણિ’ના નામથી પ્રસિદ્ધ છે તેમનામાં કવિત્વશક્તિ પણ અસાધારણ હતી, પરંતુ એને કાંઇ એ બહુ મોટી વાત ગણતા નહિ તેમની કવિતાની એક જણે પ્રશંસા કરી, ત્યારે એમણે કહ્યું હતું કે, “જે મહાદેવજીએ કાલકૂટ વિષ પીધું હતું, તેમને મન સર્પ ધારણ કરવો એ જેમ એક રમત જેવી વાત હતી, તેમ ઘણા અઘરા ચિંતામણિ કે ન્યાયશાસ્ત્રના ગ્રંથો ભણેલાને માટે કવિતા રચવી એ પણ એક તુચ્છ કાર્ય છે.”

તેમના ગુરુએ એક દિવસ તેમને લગ્ન કરવાનો આગ્રહ કર્યો, ત્યારે આખા જીવન સુધી બ્રહ્મચારી રહેલા રઘુનાથે ઉત્તર આપ્યો કે, “ગુરુજી! દીધિતિ ગ્રંથ મારો પુત્ર અને લીલાવતી ગ્રંથ મારી પુત્રી છે. લોકો સંતતિ માટેજ લગ્ન કરે છે, માટે આપ એવો આશીર્વાદ આપો કે મારા આ પુત્ર-પુત્રી અમર થાય.” ખરેખર! ગ્રંથકારોને એમના એ ગ્રંથો ઉપર એવોજ પ્રેમ હોવો જોઈએ.

કોઇ પણ વિષયમાં પૂરી સિદ્ધિ મેળવવા સારુ કેટલી બધી એકાગ્રતાપૂર્વક પ્રયત્ન કરવાની આવશ્યકતા છે, તે રઘુનાથ પંડિતના ઉદાહરણથી જણાય છે

૨૯૯–एक मोलवीने देवदूतद्वारा मळेलुं शिक्षण

આ પૃથ્વીમા અનેક પાપી મનુષ્યો સુખ ભોગવે છે અને સારા માણસો દુઃખ ભોગવે છે, તેનું કારણ નહિ સમજી શકવાથી એક મોલવીએ એક દિવસ ભગવાનની આગળ પ્રાર્થના કરી કે, “હે દયાળુ ખુદા! આપની વ્યવસ્થામા અન્યાય અવશ્ય નથી; પરંતુ લોકો જ્યારે મને પૂછે છે કે, ‘મોલવીસાહેબ! ફલાણા પાપીને

આટલું બધું સુખ શા મારુ અને અમુક પુણ્યવાનને આટલું બ
દુઃખ કેમ ?' ત્યારે હું તેમને તેનુ કારણ સમજાવી શકતો નથી
માટે મને એનું કારણ સમજાવો." ભક્ત મોલવીએ બીજે દિવ
સ્વપ્નમા દેવવાણી સાભળી કે, "પાછલી રાત્રે નદીકાઠે જવાથી તં
એક યુવકનો મેળાપ થશે. તેની સાથે થોડાક દિવસ ફરવાથી તં
આ બાબતનો ખુલાસો મળી જશે."

મોલવી પ્રાતઃકાળે નદીકિનારે જઇને જુએ છે, તો એક પર
સુંદર યુવક ફકીર નદીકાઠે ઊભો છે. તેની આગળ પોતાનો સ
શય નિવેદન કરતા તેણે કહ્યુ કે, "ખુદા બધાના ભલાને ખાતર
સુખ-દુઃખ નિર્માણ કરે છે, એમ મારુ માનવુ છે. એ મંગલમ
છે, આપ જ્ઞાની અને વિદ્વાન વૃદ્ધ પુરુષ છો, આપ મારા જે
યુવકને આ પ્રશ્ન શા સારુ પૂછો છો ?" આ ઉપરથી મોલવી સમ
ગયો કે, આનીજ સાથે ફરવાની આજ્ઞા મને સ્વપ્નમા ખુદા તરફ
મળી છે. યુવકને પૂછતાં તેણે કહ્યુ કે, "નદીની પેલી પાર થોડ
ગામડાઓમાં મોજ આવે ત્યા ફરતા રહેવાનો મેં વિચાર ક
છે" મોલવીએ એની સાથે જવાની ઇચ્છા દર્શાવતા યુવકે સ મ
આપી અને કહ્યુ કે, "મોલવીસાહેબ ! આપ મારી સાથે પધાર
માગો છો તો ભલે પધારો, પણ એક શરત છે. આપને મારું કે
આચરણ ગેરવાજબી જણાય, તોપણ આપથી કાઇ બોલાશે ન
મેં કાઇ આપના સગાથને માટે વિનતિ કરી નથી. આપ રા
ખુશીથી મારી સાથે આવવા માગો છો. હું આપની સાથે વા
વિવાદ કરવાને આપને મારી સાથે લઇ જતો નથી" મોલવી
કબૂલ કર્યું કે, "તારા કોઇ કામમા હુ વાંધો નહિ લઉં."

(क) ત્યાર પછી એ બે જણા નૌકામા બેસીને નદી પાર જવા નીકળ્યા નૌકા નદીની વચ્ચોવચ્ચ પહોચી, એટલે યુવકે ખલાસી-ઓને ધક્કા મારીને નદીમા ફેંકી દીધા અને પોતે નૌકાને હલેસાં

મારીને કાંઠે લઇ ગયો.

(ख) નદીપાર ગયા પછી યુવક પાસેના એક ગામડામાં એક ધનવાનને ઘેર ગયો અને બપોરે સૂઇ રહેવાનું સ્થાન તથા ભોજનને માટે વિનતિ કરી. ઘરધણીએ તેને દર્શન પણ દીધાં નહિ, દરવાને તેને ધમકાવીને કાઢી મૂક્યો.

(ग) ત્યાર પછી બન્ને જણા એક બીજા ગામમાં એક શેઠને ઘેર સંધ્યાકાળે પહોચ્યા. ઘરધણીએ તેમનો પૂરો આદરસત્કાર કર્યો અને ઉમદા રત્નજડિત વાટકાઓમાં એમને ભોજન કરાવ્યું. રાત પૂરી થઇ એટલે યુવકે મોલવીને જગાડયા અને પાછો પેલા કંજૂસને ઘેર ગયો. કજૂસનો દરવાન બોલ્યો કે, " પાછા અહીંયા શા સારુ આવ્યા?" યુવકે કહ્યુ કે, "તારા શેઠને એક કીમતી વસ્તુ આપવા આવ્યો છું. એને ખબર આપ. આજ એ અમને જરૂર મળશે." કૃપણ શેઠિયાએ એ બન્ને વૃટેમાર્ગુઓને ઘરની અદર બોલાવ્યા, એટલે યુવકે બે સુદર કીમતી કટોરા પોતાની ઝોળીમાથી કાઢીને એને આપ્યા. મોલવીએ જોયું કે, એ બે કટોરા ગઈ રાત્રે એમનો આદરસત્કાર કરનારા ગૃહસ્થને ત્યાનાજ હતા. યુવકે આ પ્રમાણે સારા માણુસ પાસેથી ચોરી લઇને એ કીમતી પદાર્થો ખરાબ માણુસને આપ્યા. કૃપણે કહ્યુ કે, " આ તો કીમતી પદાર્થો છે. મને મફતમા શા સારુ આપી દો છો?" યુવકે કહ્યુ કે, " જે માણુસ રાત્રિદિવસ જે વસ્તુની ઇચ્છા કરતો હોય છે, તેને તે વસ્તુ આપવામા કેટલુ બધું સુખ છે! ભૂખ્યાને અન્ન, તરસ્યાને પાણી, ધનની અભિલાષાવાળાને ધન, જ્ઞાનાભિલાષીને જ્ઞાન અને મોક્ષાભિલાષીને મુક્તિનો ઉપદેશ આપ્યાથી તેમને ઘણોજ આનદ થાય છે અને તેમના મુખની સામુ જોયાથી તેમના આનદનો અશ અમને પણ મળે છે. હુ ફકીર માણુસ છુ. મારે રત્નના કટોરાને શું કરવા છે? આપજ એની કદર કરી શકશો."

(ઘ) ત્યાર પછી યુવક અને મોલવી એક સદ્‌ગૃહસ્થને ઘેર ગ
ત્યા તેમના એકના એક પુત્રે તેમને યોગ્ય રીતે આવકાર આ
છોકરો ઓગણીસ-વીસ વર્ષનો હતો. રૂપ જેવાજ સુંદર ગુણો તે
મા હતા. જેવું ગોરુ વદન, વિશાળ લલાટ, અણીદાર નાક,
ઉજ્જ્વલ ચક્ષુ, પાતળા હોઠ અને સફેદ મોતીના દાણા જેવા દાંત હ
તેવાજ તેના હસમુખા વદનમા સભ્યતાભરેલાં મીઠાં વચન, હિ
હિતનુ જ્ઞાન, આસ્તિક ભાવ, ધ્યાન ધરવાની શક્તિ અને જ્ઞાન
ભક્તિ તથા પ્રીતિનું મિશ્રણ આદિ ગુણો હતા. એ ગૃહસ્થ અ
તેની પત્નીની એવી અભિલાષા હતી કે, આ છોકરો ઘણો મે
પડિત નીવડે, ઊચા પ્રકારનો સાધક બને અને તેનો સુયશ દે
વિદેશમા વ્યાપી રહે. એ ગૃહસ્થ અને તેના પુત્ર તથા પત્ની
યત્નથી બન્ને મુસાફરોએ કેટલાક દિવસ પરમ સુખમા તેમના
મા વાસ કર્યો. એક દિવસે અર્ધી રાત્રે પેલો ફકીરવેશધારી યુ
ધીમે ધીમે પથારીમાંથી ઊઠયો. એનો સાથી મોલવી જાગતો હ
તે પણ ચુપચાપ ઊઠીને એ યુવકની પાછળ પાછળ ગયો. યુ
અદર પ્રવેશ કરીને પેલા ગૃહસ્થના સુશીલ પુત્રનું ગળુ દબ
દીધુ. અસ્ફુટ શબ્દે ભગવાનનુ નામ એક વખત મુખમાં ઉ
રતા ઉચ્ચારતાંજ એ ગૃહસ્થની આંખની કીકી, હૃદયનુ ધન અ
એકમાત્ર આશારૂપ એ સુપુત્રે દેહત્યાગ કર્યો!

યુવક ધીમે ધીમે પોતાની પથારીમા પાછો આવ્યો, એ
મોલવીએ ગદ્‌ગદ સ્વરે કહ્યુ કે, "ભાઈ! હવે મારાથી તારી સ
નહિ રહેવાય. હુ મારે ઘેર પાછો જઈશ" મોલવી એટલું
ઘરની બહાર નીકળ્યો

યુવક પણ મોલવીની પાછળ પાછળ ગયો અને બોલ્યો
"હું ફિરસ્તો (દેવદૂત) છુ ભગવાનની આજ્ઞાથી તને શિક્ષ
આપવા સારુ આવ્યો હતો. હજુ થોડા દિવસ મારી સાથે રહ્યો

હોત, તો બીજુ પણ ઘણું શીખી શકત. જો હવે મેં આ બધી લીલા શા સારુ કરી એ તને સમજાવું.”

(क) પેલા બે ખલાસીઓએ અનેક એકલવાયા મુસાફરોને તેમની ગાસડીઓ પડાવી લેવા ખાતર આ ઊંડી નદીની વચમા ફેંકી દીધા હતા. એમના પાપનો ઘડો ભરાઈ ચૂકયો, એટલે એમનો પણ કાળ પાસે આવ્યો.

(ख) એ કંજૂસની પાસે-બધા માગવા જતા હતા, પણ એ કોઇને પાઈ પરખાવતો નહોતો અને તેથી કોઇને કાંઇ આપ્યાથી સુખ છે, એ વાતનો એને ખ્યાલ પણ નહોતો તથા દાન મળ્યાથી કેવું સુખ ઊપજે છે, તેની પણ એને ખબર નહોતી. હવે એ કટોરાની બક્ષિસ મળતા એ વિષે વિચાર કર્યાથી એનો સ્વભાવ બદલાશે; કેમકે એ માણસ માત્ર કંજૂસજ છે, બીજાને પીડા દેનારો નથી.

(ग–घ) હવે છેલ્લા સદ્‌ગૃહસ્થ અને તેમની પત્ની તથા તેમના ચોગ્ય પુત્ર ઉપર ઈશ્વરની દયા વિશેષ હતી; પણ માત્ર એક પુત્રનેજ ખાતર એ માતાપિતાનું મન આટલી વૃદ્ધ વયે પણ સર્વભાવથી ઈશ્વરની તરફ જતુ નહોતુ. પુત્ર પ્રત્યે મમતા હોઇ તેને સંસારમા યશ અપાવવા ખાતરજ એમનું મન જગતના વિષયોમાં અધિક ચોટેલું રહેતુ હતુ. હવે એમાં ફેરફાર થશે. એમણે પુત્રને માટે ધન–દોલત, આમોદ–પ્રમોદ, ઠાઠ–માઠ કશાની ઇચ્છા કરી નહોતી. ફક્ત એજ માગ્યુ હતુ કે, પુત્ર સારો પંડિત, સ્વધર્મનિષ્ઠ અને આદર્શ સદ્‌ગૃહસ્થ બનીને ઈશ્વરની કૃપા મેળવે. જે એમણે માગ્યુ હતુ અને જે માગવાનુ એ પુત્ર પણ શીખ્યો હતો, તેજ શ્રીભગવાનની કૃપાથી હવે બન્યુ છે. એ યુવક શાસ્ત્રોની વાગ્જાળ તરફ વધારે ધ્યાન આપે, દીવાની દુનિયામાં પ્રવેશ કરે તથા મોહમાયામા ફસાય, તે પહેલાજ ઈશ્વરની કૃપાથી તે ઉત્તમ ગુણવાળો અને ભગવદ્‌ભક્ત થઇને એકદમ મુક્તિ પામ્યો છે.

મંગલમય પ્રભુ બધાની સહાય સદા સર્વદા કર્યાજ કરે છે. જ્યા આગળ એની ઇચ્છા આપણાથી સમજાય નહિ, ત્યાં તેના કાર્ય ઉપર ઊંડો અને દૃઢ વિશ્વાસજ રાખવો. જે લોકો પૂર્વજન્મને માને છે, તેઓ તો વાજબી રીતે બધો દોષ પોતાનાં કર્મોનેજ દે છે. એ ભક્તિનું લક્ષણ છે, એમ કર્યાથી મંગલમય પ્રભુ ઉપર દોષારોપણ કરવાનો જરા પણ અવકાશ રહેતો નથી. બધા ધર્મોમાં કહ્યું છે કે, "ભક્તિભાવે અને સન્માર્ગેજ જીવન ગાળવું જોઇએ."

૨૦૦–सर विलियम जोन्सनी मातानुं बुद्धिचातुर्य

સર વિલિયમ જોન્સ એક મહાવિદ્વાન થઇ ગયા છે. ઈ. સ. ૧૭૪૬મા લંડનમાં તેમનો જન્મ થયો હતો ૧૭૮૩મા કલકત્તાની સુપ્રીમ કોર્ટના વડા ન્યાયાધીશની પદવી ઉપર એ હિંદુસ્તાનમા આવ્યા હતા. ત્યા આવીને સંસ્કૃત ભાષાનો એમણે ઘણો સારો અભ્યાસ કર્યો હતો અને પૂર્વના દેશોની ભાષા, ઇતિહાસ તથા રીતરિવાજનો અભ્યાસ અને શોધખોળ કરવા સારુ તેમણે 'બંગાલ એશિયાટિક સોસાયટી' ની સ્થાપના કરી હતી એમના માતા એક વિદુષી અને બુદ્ધિમતી સન્નારી હતા બીજગણિત, ત્રિકોણમિતિ, નૌકાશાસ્ત્ર અને ચિત્રવિદ્યામા તે કુશળ હતાં. તેમના પતિ પ્રત્યેના સ્નેહ તથા બુદ્ધિવૈભવનો પરિચય નીચેના દાખલાથી મળે છે·

"એક વાર તેમના સ્વામી ઘણા માંદા પડયા. એવામાં તેમના એક મિત્રનો પત્ર આવ્યો. તે કાગળમા એવી બિના લખી હતી, કે જે સાભળ્યાથી પતિનો મંદવાડ વધી પડવાનો ભય હતો. એવે સમયે એ કુશળ સ્ત્રીએ હાજરજવાબી વાપરી અને એ કાગળમા લખેલી હકીકત પતિને વાચી ન સંભળાવતાં, પત્ર હાથમાં લઇને જાણે એમાનુંજ લખાણું વાચતી હોય,તેમ અચકાયા વિનાજ વાંચતાં

વાંચતાં નવો કાગળ જોડી કાઢીને વાચી સંભળાવતી ગઇ. એણે એવી ખૂબીથી પત્ર વાંચ્યો કે પતિને જરા પણ વહેમ પડયો નહિ અને ઊલટી શાંતિ વળી. (જૂના 'નર્મગદ્ય'માંથી)

૨૦૧–કૉન્ફ્યૂશિયસની મનુષ્યો પ્રત્યે લાગણી

કૉન્ફ્યૂશિયસ ચીનદેશના મહાન ઉદ્ધારક અને ઉપદેશક હતા. રાજ્યકારભારની તો જરા પણ એમને લાલસા નહોતી, છતા પણ પોતાનો ઉપદેશ યથાર્થ છે અને વ્યાવહારિક જીવનમા કામે લગાડી શકાય એવો છે, એ સાબિત કરવા સારુ રાજ્યાધિકારમાં પણ દાખલ થઇને એમણે પ્રજાનુ કલ્યાણ કરી બતાવ્યું હતું. એમના વખતમાં કેટલાક નિવૃત્તિમાર્ગી સાધુઓ હતા. તે ઘરબાર છોડીને વનમા જઇને રહેતા. એક વખત એવું બન્યું કે, કૉન્ફ્યૂશિયસ અને તેમના શિષ્યો એક વખતે જતા હતા, ત્યાં નદીમા પૂર આવેલુ જોઇ પાસેના ખેતરમા ઊભેલા એક માણસને એના શિષ્યે પૂછ્યુ કે, "હે ભાઈ! આ નદી કયે ઠેકાણેથી ઉતરાશે?" એ માણસ જે નિવૃત્તિમાર્ગી સાધુ હતો, તેણે કૉન્ફ્યૂશિયસ ઉપર ટાણો મારીને કહ્યું કે, "પૂછ તારા ગુરુને તોફાનની વચ્ચે જઇ એમાંથી કેમ રસ્તો કાઢવો તે એ જાણે છે." શિષ્યે કૉન્ફ્યૂશિયસને આ ઉત્તર કહ્યો, ત્યારે કૉન્ફ્યૂશિયસે કહ્યું કે, "જગતમાથી નીકળી પડીને જંગલમાં પશુપક્ષીઓનોજ સમાગમ કરવો વૃથા છે. સંકટમાં આવી પડેલા મનુષ્યબંધુઓની સાથેજ હુ તો રહીશ રાજ્યોમાં અંધાધૂંધી ચાલે છે, માટેજ એ મટાડવા પ્રયત્ન કરવાની મારી ફરજ છે."

મનુષ્યબંધુઓ માટે એ મહાન પુરુષને કેવી લાગણી હતી, તે આ ઉપરથી જણાઇ આવે છે.× ('ધર્મવર્ણન'માથી)

× ખરેખર! આ સંસારમા ઉચ્ચ કોટિના તો શુ, પરંતુ સામાન્ય

૩૦૨–एक सरदारनी कुलीनता अने निरभिमान

ઇંગ્લેંડના ઇતિહાસમા પ્રસિદ્ધિ પામેલા વિલિયમ ડયૂક ઓફ નોરમંડીનો પિતા વિલિયમ જ્યારે ખ્રિસ્તીધર્મના પુણ્યક્ષેત્ર જેરુસલેમ તરફ જતો હતો, ત્યારે તેણે કૉન્સ્ટેન્ટાઇન નગરમા થોડા દિવસ મુકામ કર્યો હતો. આ ડયૂક ચાતુર્ય, ઔદાર્ય, મોટાઇ વગેરે ગુણો માટે સુવિખ્યાત હતો તેના આ ગુણોની વાત રોમન બાદશાહની જાણમાં આવતા તેમણે તેની પરીક્ષા લેવા ધાર્યું. તેમણે એક દિવસે ડયૂકને સહકુટુંબ પોતાને ત્યાં મિજબાનીમા આમંત્રણ કર્યું. ડયૂક નિયમિત સમયે કુટુંબ સહિત રોમન બાદશાહના દરબારમા જઇ પહોંચ્યો આ સમયે રોમન બાદશાહે લુચ્ચાઇથી દરબારની સઘળી બેઠકો પૂરી નાખી હતી તથા એવી વ્યવસ્થા કરી હતી કે, કોઇ પણ સભાસદે ડયૂક તથા તેના પરિવારને માન આપ્યુ નહિ, એટલુંજ નહિ પણ તેમના તરફ નજર સુધ્ધા કરી નહિ. આથી ડયૂકના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. એણે પોતાને માટે એક પણ આસન ખાલી જોયુ નહિ. આ વિચિત્ર વ્યવસ્થાથી ખોટું ન લગાડતા તે એક ખૂણા આગળ ખાલી જગ્યાએ ગયો અને ત્યા પોતાનો ઝભ્ભો ઉતારીને તેનું આસન કર્યું તથા તે ઉપર બેઠો. તેના સરદારોએ પણ તેનુંજ અનુકરણ કર્યું આશ્ચર્યની વાત તો એ હતી કે, પોતાના અપમાન માટે તેણે જરા પણ તિરસ્કાર દર્શાવ્યો નહિ,

---

કોટિના પણ જિજ્ઞાસુ પ્રભુપ્રેમી વિરલ હોવાથી અને પહેલે પગથિયે ચઢયા વિનાજ ઉપલે પગથિયે ટાંગ અડાડવા માગનારા માનવો "ન ઇધરકે રહે, ન ઉધરકે રહે" એવાજ બની રહેતા હોવાથી એવા ન બની જવાય તેટલા માટે દરેકે આ મહાત્માનું 'નિષ્કામ કર્મ' અથવા કર્મયોગના પ્રથમ દ્વારમાં પ્રવેશવાને સૂચવનારુ કથન બહુજ ધ્યાનમા રાખવા જેવુ છે —સંપાદક

ઊલટો સંતોષ પ્રગટ કર્યો. છેવટે મિજબાની પૂરી થઈ અને સર્વ વિદાય થવા લાગ્યા, ત્યારે ડયૂક તથા તેના સરદારોએ પોતાના ઝભ્ભાના આસનો ત્યાં ને ત્યાંજ રહેવા દઈને સ્મિત-હાસ્યપૂર્વક રજા માગી. આથી રોમન બાદશાહના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. તેમણે પોતાના મુખ્ય સરદારને મોકલી ડયૂકને વિનતિ કરી કે, " આપ આપના ઝભ્ભાઓ પહેરી જાઓ. " ડયૂકે ઉત્તરમા કહાવ્યુ કે, " નોર્મન લોકો મિજબાની વખતે જે આસન ઉપર બેસે, તે આસન કદી પણ પોતાની સાથે પાછાં લઈ જતા નથી "

૩૦૩–भक्तना भगवान–एक बाळकनी कसोटी

એક નાસ્તિક, સ્વચ્છંદી અને મોજશોખમાજ ડૂબ્યા રહેનારા કુટુંબમાં એક કોમળ હૃદયના બાળકનો જન્મ થયો હતો એક દિવસ એક સંન્યાસી મહાપુરુષે જોયુ કે, આ કુટુંબના બધા માણસો કોઇને મુઠ્ઠી અન્ન સુધ્ધા આપતાં નહિ અને ભિક્ષુકને મારવાને સુધ્ધા તૈયાર થતાં, આથી એમને ઘણુ લાગી આવ્યુ, પરંતુ તેમણે જોયુ કે, એ ઘરમાના એક બાળકની આંખમાં એવો બનાવ બનતી વખતે આંસુ ભરાઇ આવતાં હતા બીજે કોઇ પ્રસંગે એ બાળકનો એકાંતમા મેળાપ થતાં તેમણે એને ઉપદેશ આપ્યો કે, " ભગવાનને હમેશાં ' મા ' ' મા ' કહીને બોલાવતો રહેજે; કેમકે એ જગજ્જનની છે અને સગી મા કરતા પણ વધારે હેતાળ અને દયાળુ છે " આ ઉપદેશ સાંભળ્યો ત્યારથી એ બાળકે રાત્રિદિવસ ' મા ' ' મા ' શબ્દનો ઉચ્ચાર કરવા માંડયો. એના માબાપ, ભાઇબહેન બધા એમજ સમજ્યા કે, આ છોકરાનુ મગજ ખસી ગયુ છે. દવા-દારૂ કરાવવામા આવ્યા, પણ કશાથી એ બાળકનું પ્રભુભજન બંધ થયું નહિ. આખરે એક ભુવાએ આવીને કહ્યું કે, " આ

રાત કોલેજના બધા વિદ્યાર્થીઓ પૂજ્ય ભાવનાથી પ્રેરાઇ તેમને વિદાયનું માન આપવા અમદાવાદ સ્ટેશન ઉપર ફૂલહાર તથા ગોટાઓ લઇને ગયા હતા. બધા વિદ્યાર્થીઓની દૃષ્ટિ પ્રેમ અને સદ્ભાવપૂર્વક પ્રોફેસર સાહેબ ઉપર લાગી રહી હતી. એવામા પ્રોફેસર સાહેબે દૂરથી પોતાને સંસ્કૃત ભણાવનાર શ્રીયુત બદરીનાથજી શાસ્ત્રીને આવતા જોયા. વિદ્યાર્થીસંઘની દૃષ્ટિધારાઓ હવે સાહેબ ઉપર વરસતી હતી, પરંતુ હવે સાહેબનો હૃદયધોધ ગુરુચરણમા જઇને ઢળી પડયો. અમદાવાદના સ્ટેશનમાના પ્લેટફોર્મ ઉપરજ તેમણે શિષ્યમંડળીની વચ્ચોવચ પોતાના ગુરુદેવને જાણે વિનયનો વેલો પાયે પડયો હોય, એમ સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કર્યા. હવે સાહેબના સુશિષ્ય કવિવર ન્હાનાલાલ વાજબી રીતે કહે છે કે, “ એવા સાષ્ટાંગ પ્રણામ ધર્માચાર્યને તો કોઇકેજ કર્યા હશે, સ્ટેશનના પ્લેટફોર્મ કે રાજમાર્ગ ઉપર વિદ્યાગુરુને સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામથી પ્રણમનાર, કીર્તિની છોળો ઉપર થનથનતો ત્રીસ વર્ષનો ભરજોબનનડો નવયુગનો આંગ્લસંસ્કારી કો ગુજરાતી જાણ્યો હોય તો જણાવશો, એટલે ઉચ્ચારીશ કે મારા ગુરુવર્ય અદ્વિતીય સંસારી સંત નહોતા.” (ન્હાનાલાલ કવિના એક ભાષણ ઉપરથી)

૨૦૬–राजानुं प्रजा प्रत्ये एक महत्त्वनुं कर्तव्य

તુર્કસ્તાનના સુલતાન સુલેમાને બેલગ્રેડ નગર ઉપર વિજય મેળવીને તેને પોતાના કબજામા લીધા પછી કેટલેક દિવસે એક ખ્રિસ્તી ડોશીએ તેની આગળ જઇને ફરિયાદ કરી કે, “ ચોર લોકો મારું સર્વસ્વ લૂટી ગયા છે.” સુલતાને કહ્યું કે, “ તું જાગતી શા સારુ નહોતી ? તેં બૂમાબૂમ કરી મૂકી હોત તો એ લોકો કાંઈ પણ લઈ શકત નહિ.” એ સ્ત્રીએ ઉત્તર આપ્યો કે, “ આપ

સાહેબ રૈયતના રક્ષણ સારુ જાગો છો અને આપના અમલદારોને જાગતા રાખો છો, એવો મને પૂરો ભરોસો હતો, તેથીજ હું રાત્રે નિરાંતે સૂતી હતી.”

કર્તવ્યનિષ્ઠ સુલતાને તેના ઉત્તરથી પોતાનુ કર્તવ્ય તરતજ સમજી જઈને ખાસ તપાસ ચલાવી અને એ ડોશીનો ચોરાઈ ગયેલો માલ શોધી કાઢીને પાછો સોંપ્યો.

૩૦૭–સમયની નિયમસર વહેંચણી કર્યાથી સધાતાં કામ

અગાઉના દૃષ્ટાંતમા વર્ણવાઇ ગયેલા સર વિલિયમ જોન્સ સુડતાળીસ વર્ષની ટૂંકી વયે સ્વર્ગવાસી થયા હતા, પણ એટલા ટૂંકા આયુષ્યમાં કેટલાક વર્ષ બૅરિસ્ટરીનો ધમધોકાર ધંધો અને કેટલાક વર્ષ સુપ્રીમ કોર્ટના વડા ન્યાયાધીશનું કામ કર્યા ઉપરાંત અઠ્ઠાવીસ ભાષાઓનો તેમણે અભ્યાસ કર્યો હતો. અંગ્રેજી, લેટિન, ફ્રેંચ, ઇટાલિયન, ગ્રીક, અરબી, ફારસી અને સંસ્કૃત ભાષામાં તો એ બહુજ હોશિયાર હતા. અનેક ગ્રંથો પણ એમણે રચ્યા છે. રસાયણશાસ્ત્ર, ગણિતશાસ્ત્ર અને નૃત્યકળામા પણ તે રસ ધરાવતા હતા. સમયનો સદુપયોગ કર્યા કરવાથીજ તેઓ આટલી યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી શક્યા હતા. એ પરોઢિયે ઊઠતા અને ત્રણચાર માઇલ પગે ચાલીને સૂર્યોદયપૂર્વે કોર્ટમા જઇ બેસતા. ત્યાં કોર્ટ ઊઘડવા પહેલા ચાર કલાક અભ્યાસ કરતા. એ પછી કોર્ટનું કામકાજ કરતા. એમાંથી પરવાર્યા પછી એક પંડિતની પાસે બેસીને હિંદુધર્મશાસ્ત્ર સંબંધી ગ્રંથ રચતા, રાત્રે અર્વાચીન ભાષાના પુસ્તકો વાંચતા, પત્ની સાથે સ્નેહથી વાર્તાલાપ કરતા અને શેતરંજની રમત રમતા. કોર્ટમા ચાર મહિનાની રજા પડતી, ત્યારે કાશી વગેરે નગરોમા પ્રવાસ

કરી આર્ય સંસ્કૃતિનો પરિચય મેળવી આવતા.

નિયમસર કામકાજ અને વિદ્યાભ્યાસ કર્યાથી તથા અંગકસરત અને નિર્દોશ રમતો ઉપર ધ્યાન આપ્યાથી મનુષ્ય પોતાને કેવો વિદ્વાન અને નામાંકિત બનાવી શકે છે, તે આ વિદ્વાનની હકીકત ઉપરથી સહેજે સમજાય છે.

(જૂના ' નર્મગદ્ય 'માંથી)

૩૦૮–કવિ ઇસરદાનની કાવ્યશક્તિ અને પ્રભુગુણગાન

જામનગરના જામસાહેબ પાસે ઇસરદાન નામના એક રાજકવિ હતા. જામસાહેબને ખુશ કરી એકાદ જાગીર કે ઇનામની મોટી રકમ મેળવવાની આશાએ આ કવિએ જામસાહેબનુ એક મોટું કાવ્ય રચ્યુ ને તેમાં તેમના કામો અને ગુણોનું વર્ણન કરીને કવિત્વશક્તિ દાખવવામા કચાશ રાખી ન હતી.

એક દહાડો જામસાહેબની રજાથી આ કાવ્ય તેમની કચેરીમા વાચી સંભળાવ્યું. તે સાભળી જામસાહેબ અત્યત પ્રસન્ન થયા ને કવિને શું આપવું, તેને માટે પોતાના દીવાન સામુ જોયુ, પણ દીવાને ડોકું હલાવી નકારમાં જવાબ આપ્યો. રાજકવિ પણ આ બાબત સમજી ગયા. તેમણે જોયું કે, પોતાને એક ભારે જાગીર કે મોટી રકમ મળત, પણ તેમા દીવાને વચમાં પથરો નાખ્યો છે. કવિના ક્રોધનો પાર રહ્યો નહિ ને મરું કે મારું એમ થઇ ગયુ; તેમ છતા ક્રોધ શમાવી તે ઘેર ગયા

પણ ઘેર આવ્યા પછીએ તેમનો ક્રોધ શમ્યો નહિ ને પોતાનો આ ખેલ બગાડનાર દીવાન પર વૈર લેવાનો મનસૂબો કરી સંધ્યાકાળ પછી પિછોડીમા એક નાની તલવાર લઇને તેમને ઘેર ગયા.

કવિને પોતાને ઘેર આવેલા જોઇ તેમના સ્વાગત માટે દીવાન

બારણા સુધી સામા ગયા ને બહુ આદરથી ઘરમા લાવી પોતાની ગાદી ઉપર બેસાડ્યા. તેમની સાથે તેમણે એવી તો નમ્રતા અને હેતથી વાતચીત કરી કે કવિનો ક્રોધ તદ્દન શમી ગયો. તે પછી કવિએ પોતાના કાવ્યની વાત કાઢી અને તેમા " આપેજ ઊંધુ માર્યું " એમ ચોખ્ખું કહી સભળાવ્યુ, તેની સાથે " આજે હુ તમારો ઘાત કરવાનેજ આવ્યો હતો " એવું કહી પોતાની પાસેની તલવાર બતાવી.

આ સાંભળી દીવાને કહ્યુ કે, " કવિરાજ! તમે હજુ મારા મનના વિચાર બરોબર સમજી શકયા નથી. તમારું તે કાવ્ય હલકી પ્રતિનું છે, એમ મારુ ધારવુંજ ન હતું, પણ તે વખતે મને એમ થઇ આવ્યું કે, જેવી તમે આ જામસાહેબની સ્તુતિ અને પરાક્રમની કવિતા રચી, તેવી જો તમે જગતનિયતા મહાપ્રભુની રચી હોત તો જરૂર તમારું કલ્યાણ થાત. જામસાહેબ આપી આપીને તમને એકાદ ગામ ને હાથી આપત, પણ તે સૌ આ સંસારમા તમે છો ત્યાંસુધીજ તમારું રહેત, મરણ પછી તે તમારી સાથે આવત નહિ. મરણ પછી તો પ્રભુની ભક્તિ ને કાઈ દાનપુણ્ય કર્યું હોય તેજ સાથે આવે છે " આવી રીતનો બોધ સાભળીને કવિરાજ ખુશ થઇ ગયા ને પોતાની ભૂલ કબૂલ કરી. દીવાનને મારી નાખવાના વિચાર માટે પોતે પસ્તાવો કરવા લાગ્યા ને પછી રજા લઇ ઘેર ગયા

તે દિવસથી તેમણે માણસના "નહિ પણ હરિના ગુણ ગાવાનો આરભ કર્યો ને હરિરસકાવ્ય બનાવ્યું. ×

કવિત્વશક્તિ એ પ્રભુની અમૂલ્ય બક્ષિસ છે અને એનો સારામાં સારો ઉપયોગ પ્રભુભક્તિનાં ગીત રચવાં એજ છે, કેમકે એવાં કાવ્યો સંસારને પ્રભુપદ તરફ પ્રેરવામા અનેકાને સહાયભૂત થાય છે.

× 'સાહિત્ય' જાન્યુઆરી ૧૯૨૬માના શ્રીયુત છગનલાલ વિદ્યારામ રાવળના લેખ ઉપરથી

३०९–भावी प्रबळ के प्रयत्न प्रबळ छे ?

શ્રીમહાવીર સ્વામીને કુંડકોલિય નામનો એક શિષ્ય હતો. એક બપોરે તે અશોકવૃક્ષની નીચે બેઠો હતો, ત્યાં એક દેવે આવીને પૂછ્યું કે, "મ ખલિપુત્ર ગોશાલનો એવો સિદ્ધાંત છે કે, ઉદ્યોગ કાંઇજ નથી કરી શકતો. જે કાંઇ થાય છે તે ભાવીના બળથીજ થાય છે. શ્રમણ ભગવાન મહાવીરનો આથી ઊલટો સિદ્ધાંત છે કે ઉદ્યોગ ખરો છે અને સર્વ પદાર્થ ભાવી પ્રમાણે ચાલે છે, એ ખોટું છે. આ બેમા મને તો ગોશાલનો સિદ્ધાંત ખરો અને મહાવીર સ્વામીનો ખોટો લાગે છે." કુંડકોલિયે ઉત્તર આપ્યો કે, "હે દેવ! જો તમે કહો છો તેમજ હોય તો કૃપા કરી કહેશો કે, આપે આ દિવ્ય પ્રભાવ–દેવપણું શી રીતે પ્રાપ્ત કર્યું? પુરુષાર્થ–પ્રયત્નમાથીજ કે એમનુ એમ?" દેવે જવાબ દીધો કે, "એમનું એમ" કુંડકોલિયે કહ્યુ કે, "વારુ, ત્યારે આ અસંખ્ય જીવો જે દેવપણું પ્રાપ્ત કરવા માટે ઉદ્યોગ કરતા નથી, તે બધા કેમ દેવ બની જતા નથી? માટે હે દેવ! આપને આ પદ, એને મેળવવા સારુ આપે કરેલા ઉદ્યોગ યાને પરાક્રમને લીધેજ પ્રાપ્ત થયુ છે. મળવાનું હતું માટે મળ્યુ છે, એ કહેવુ ખોટુ છે." ('ધર્મવર્ણન'માંથી)

३१०–सर प्रतापसिंहनी छेवटनी इच्छा

ભારતવર્ષના વીર યોદ્ધા લેફ્ટેનન્ટ જનરલ સર પ્રતાપસિંહ, જેમનુ વય સિત્તેર વર્ષની મર્યાદા વટાવી જવા છતા તેઓ યુરોપના મહાયુદ્ધપ્રસંગે ફ્રાન્સની રણભૂમિમાં પહોચી ગયા. તેમણે ન્યુયોર્કના એક પત્રના પ્રતિનિધિ સમક્ષ જે શબ્દો કહ્યા છે તે એક સાચા

રજપૂતની અભિલાષા કેવા પ્રકારની હોય છે, તેનો સારો નમૂનો છે. તેમણે કહ્યુ હતુ કે, "હું આશા રાખું છુ કે, મારા સૈનિકોના નાયક તરીકે સમરાંગણમા ઝૂઝતાંજ હુ દેહ છોડુ, એવો સમય નજીક આવતો જાય છે અને પ્રત્યેક સાચો રજપૂત એવીજ રીતે મરવાનુ પસંદ કરે છે. જો સમરાંગણમા મારુ મૃત્યુ થશે તો તો હું સીધો પ્રભુને મળી શકીશ, પરંતુ જો ડોકટરની દૃષ્ટિસમક્ષ પથારીમા મારું મૃત્યુ થાય, તો પ્રભુને મળતા મને ઘણો વખત જોઈશે."

સાચી વીરતાની આ પ્રાચીન ભાવના હજુ પણ ભારતવાસી વીર ક્ષત્રિયોના હૃદયમા પ્રબળપણે વસે છે, એ જાણી કોને આનંદ નહિ થાય? અમારો તો વિશ્વાસ છે કે, યોગ્ય શિક્ષણ અને પ્રસંગ આપવામા આવે તો હિંદનો પ્રત્યેક દેશી રાજાજ નહિ, પરંતુ પ્રત્યેક સમજુ રજપૂત ન્યાયી યુદ્ધમા સૈનિક બનવાને તૈયાર થાય.

३११–अनेक संतानो करतां शक्तिशाळी एकज संतान सारुं

અગસ્ત્યઋષિએ કેટલાક વર્ષ સુધી ગૃહસ્થાશ્રમનુ પાલન કરી, પરમ સુંદરી અને વિદુષી પત્ની સાથે સંસારસુખ ભોગવી તપસ્યામાં શેષ જીવન ગાળવાનો વિચાર કર્યો, ત્યારે પત્ની લોપામુદ્રાને બોલાવીને કહ્યું કે, "તુ મારી સ્ત્રી છે, ધર્મના કાર્યમા મને સહાયતા આપ. મારે સંતાન નથી, તેથી ભવિષ્યમા પિંડ આપનાર કોઈ નહિ રહે. એ ચિંતાથી મારા પૂર્વજો દુઃખ પામી રહ્યા છે. કુટુંબમાં એક પુત્ર હોવાની બહુજ જરૂર છે, માટે તું મારી પાસે પુત્રદાન માગ, કે જેથી પછી તરત હું તપસ્યા કરવા ચાલ્યો જાઉં. બોલ, તારે એક કે વધારે છોકરા જોઈએ છીએ?"

લોપામુદ્રાએ કહ્યું કે, "આપે દયા દાખવી છે તો એકજ એવો

પુત્ર આપો કે જે હજાર છોકરાના જેટલી શક્તિવાળો થાય."

"તથાસ્તુ" કહી વર આપીને પછી મહર્ષિ અગસ્ત્ય થોડે દૂર વનમા જઇ તપસ્યા કરવા લાગ્યા. પછી યથાસમયે લોપામુદ્રાને એક પુત્ર અવતર્યો, તેનુ નામ 'દૃઢસ્યુ' પાડ્યું. તે મોટો થયા પછી માતા-પિતાની અભિલાષા પૂર્ણ કરનાર નીવડ્યો.

નીતિકાર પણ કહી ગયા છે કે, એક ચંદ્રમાથી અંધકારનો નાશ થાય છે; તારાઓ ઘણા હોવા છતા પણ અંધકારને હટાવી શકતા નથી, તેવીજ રીતે એકજ પુત્ર જો સદાચારી હોય તો કુળનું નામ તારે છે.

૩૧૨–उत्तम शिक्षक प्रत्ये उत्तम शिष्यनी निष्पक्ष टीका

પારસી શેઠિયાઓમા લગ્નપ્રસંગે ઘણાં મોટા ખર્ચ થાય છે અને જમણવારની પાર્ટીઓ વગેરેમા પાણીની માફક પૈસા વપરાય છે. તે સામે "રાસ્ત ગોફ્તાર"ના સ્વર્ગસ્થ અધિપતિ કાબરાજી ઘણી સખ્ત ટીકા કરતા હતા. શેઠ નવરોજજી ફરદુનજી એમને એવા લેખ લખવા ઉત્તેજિત કરતા; પરંતુ દૈવયોગ એવો થયો કે, શેઠ નવરોજજીને પોતાનેજ ઘેર લગ્નનો શુભ પ્રસંગ આવ્યો અને ખાનપાન ચાલ્યુ મિ૰ કાબરાજી એ લગ્નમાં જઇ જમી આવ્યા, પણ ત્યાર બાદ "રાસ્ત ગોફ્તાર"મા એજ જમણવારની ઝાટકણી કાઢવાને ચૂક્યા નહિ! મિ. નવરોજજીને કાબરાજી હમેશા "મારા પ્યારા માસ્તર સાહેબ" લેખતા અને લખતા, પણ જ્યારે એજ "માસ્તર સાહેબ"ને ઘેર થયેલા લગ્નનું પોગળ "રાસ્ત ગોફ્તાર"માં છપાયુ, ત્યારે લોકોની ખાતરી થઇ કે, કહેવુ સહેલું છે, પણ ઉપદેશને અનુસરતું વર્તન રાખવું કેટલુ અઘરું છે? લોકોની એ પણ

ખાતરી થઇ કે, અમુક સુધારાની બાબતમાં વિરુદ્ધ વર્તન કરનારા દોસ્ત કે દુશ્મનની બાબતમાં કાબરાજી કાંઇ પણ ભેદભાવ ગણે એવા નથી. નવરોજજી ફરદુનજીના મિત્રોને કાબરાજીની ટીકાથી ઘણું ખોટું લાગ્યુ. તેઓએ નવરોજજીને ઉશ્કેરવા પ્રયત્ન પણ કર્યો, પણ નવરોજજી તો ખડખડ હસ્યા અને બોલ્યા કે, "હુ જાણતો-જ હતો કે, ખુશરો લખ્યા વિના રહેશે નહિ અને એ ન લખત તો મારે એમને માટે કાંઇક જુદોજ વિચાર બાધવો પડત."

૩૧૩–શ્રીમતી બ્રહ્મમયી દાસની સહાનુભૂતિ

દેશબંધુ ચિત્તરજન દાસના કાકા શ્રીયુત દુર્ગામોહન દાસના પત્ની શ્રીમતી બ્રહ્મમયી દેવી એક સાધ્વી અને પરોપકારી નારી હતા. અનેક અનાથ વિધવાઓને તેમના ઘરમા આશ્રય મળતો. કોઇનું પણ દુ:ખ તેમનાથી દેખી શકાતું નહિ. એક સાધારણ દૃષ્ટાંત ઉપરથી એમના હૃદયમાં રહેલી સહાનુભૂતિનો પરિચય મળશે.

આચાર્ય શિવનાથ શાસ્ત્રી સાથે શ્રીયુત દુર્ગામોહન દાસને મિત્રતા હોવાથી બ્રહ્મમયી પણ એમને ઘેર આવ–જા કરતા. પંડિત શિવનાથ શાસ્ત્રીની આર્થિક સ્થિતિ એ વખતે સારી નહોતી એ વખતે કમાવા કરતા દેશમા શુદ્ધ એકેશ્વરવાદનો પ્રચાર કરવામાજ એમનુ ધ્યાન હતું.

એક દિવસ ઘરમા આયનો નહિ હોવાથી શિવનાથ શાસ્ત્રીના પત્ની પ્રસન્નમયી દેવી પાણીમા પડછાયો જોઇને અ બોડો વાળી રહ્યા હતા, એટલામા બ્રહ્મમયી ત્યા જઇ ચઢ્યાં અને કહેવા લાગ્યા કે, "આ તો વાળ હોળવાની નવી રીત! જળમાં મો બહુ સારું દેખાય છે?" પ્રસન્નમયીએ હસતે મુખે કહ્યું કે, "આયનો ફૂટી ગયો છે અને આ મહિને હાથ ભીડમા છે. આવતા મહિનામા

ખરીદ કરીશુ." બ્રહ્મમયી એ સાભળીને ત્યાથી ઘેર ન જતાં સીધાં બજારમા ગયા અને એક ઘણો સુંદર આયનો ખરીદ કરીને પ્રસન્નમયીને ભેટ આપી આવ્યા. પ્રસન્નમયીની શરમનો પાર રહ્યો નહિ, પણ બ્હેનપણી માટે બ્રહ્મમયીને કેટલી લાગણી હતી, તેનો પરિચય એથી મળી ગયો.

('દેશબંધુ ચિત્તરંજન દાસના ચરિત્ર'માથી)

૩૧૪–અંગ્રેજજાતિની પ્રબળતાનું એક ખાસ કારણ

મેદિનીપુરના વધારાના મેજિસ્ટ્રેટ મિ આર. જી કિલ્લી સાહેબના ચપરાસીને હડકાયુ કૂતરું કરડ્યુ. (ઇ. સ. ૧૯૦૮)મિ કિલ્લીએ તરતજ એ જગ્યાનું ઝેર પોતે ચૂસી લીધું અને ત્યાર પછી પોતે પોતાના ઇલાજ સારુ કસૌલીના દવાખાના તરફ ઊપડી ગયા

આવા આવા ઉન્નત હૃદયના લોકો અંગ્રેજ લોકોમા છે, તેથીજ અંગ્રેજજાતિ માનવસમાજમાં ઉચ્ચ આસન ઉપર બિરાજી રહી છે. ઈશ્વર તેમનામા એ ઉદાર અને ઉન્નત ભાવ અધિકાધિક વિશાળ અને વૃદ્ધિંગત કરો.

૩૧૫–સાચું સુખ શું ધન અને હથિયારમાં રહેલું છે?

પ્રાચીનકાળમા લીડિયાના રાજા ક્રિસસ જેવુ ધનવાન બીજું કોઈ નહોતુ ગ્રીક પંડિત સોલન એક વાર લીડિયા ગયો હતો. ક્રિસસે તેને પોતાનો અત્યંત વિશાળ રત્નભંડાર બતાવ્યો. સોલને તેની પ્રશંસા ન કરતા કહ્યું કે, "જેની પાસે સારુ લોઢુ (અર્થાત લોખંડનાં હથિયાર) છે, તે બધાં રત્નોને સહેલાઇથી પ્રાપ્ત કરી શકે છે" એ ઉત્તરથી ચિડાઇ જઇને રાજાએ કહ્યું કે, "ત્યારે શુ

તમે મને સૌભાગ્યશાળી ગણુતા નથી?" સોલને ઉત્તર આપ્યો કે, "ના! ભગવાન જેને જિંદગીના છેલ્લા દિવસ સુધી રાખે તેજ સુખી; તે સિવાય બીજો કોઇ માણસ સુખી ગણવા યોગ્ય નથી. મનુષ્ય સાધારણ રીતે સિત્તેર વર્ષ જીવે છે, પરંતુ એમા બધા દિવસ સરખા જતા નથી." ક્રિસસ રાજાએ કહ્યું કે, "તમે કહો છો એવા–જેને સુખી ગણતા હો એવા બેએક જણના નામ તો ગણાવો."

સોલને કહ્યું કે, "એથિનીનો ટેલ્સ એ સ્વતંત્ર પ્રજાસત્તાક રાજ્યનો નિવાસી હતો. તેને ઘણા પુત્ર તથા પૌત્ર હતા, બધા ધર્માત્મા હતા. બધાને જીવતા મૂકીને, દેશના રક્ષણ માટે યુદ્ધમાં વિજય મેળવીને ટેલ્સ મરણ પામ્યો હતો. એથિનીના લોકોએ તેના સ્મરણાર્થે તેની સમાધિ ઉપર એક સુંદર મંદિર બંધાવ્યુ હતું. બીજા એવા માણસો કિલઓરિસ અને બાઈટસ એ આર્ગસ દેશના નિવાસી હતા. એ બન્ને ભાઇઓ બળવાન અને ધનવાન હતા. જૂનો-દેવીના વાર્ષિકોત્સવપ્રસંગે બન્ને ભાઇઓ પોતાનાં માતાજીને રથમાં બેસાડીને ચાલીસ ગાઉ ખેંચી લાવ્યા હતા ઉત્સવક્ષેત્રમા એમને એવી રીતે માતાને રથમાં ખેચી આવેલા જોઇને બધાએ 'ધન્ય' 'ધન્ય'ના પોકાર કર્યા હતા પોતાના પુત્રોની એ અસામાન્ય સેવાથી માતાની લાગણી પણ ઊભરાઈ આવી અને તેમણે અશ્રુ-પૂર્ણ નેત્રે જૂનોદેવીને પ્રાર્થના કરી હતી કે, "આ પૃથ્વીમાં સૌથી સારામા સારું જે સુખ હોય તે ભોગવવાને મારા આ બન્ને પુત્રો જલદી ભાગ્યશાળી નીવડજો." કિલઓરિસ અને બાઈટસ બને ભાઇ જૂનોદેવીના મંદિરમાં એ પછી દર્શન કરવા ગયા, અને ત્યાજ તેઓ બન્ને મહાનિદ્રાને વશ થઇ ગયા.* પછી આર્ગસવાસીઓએ

* દેહ છૂટે, એ સારામા સારી વાત શાથી ગણાય? જીવન્મુક્ત દશાએ પહોંચનારાથીજ આ વાત યથાવત્–સમજાય તેવી છે આ અસત્–જડ અને દુઃખમય સંસારમા રાજપદવી પર હોય તોપણ

એ બે મૃત યુવકોની સમાધિ ઉપર મઠ બંધાવ્યો છે.

એ ઉત્તરથી રાજાને ઘણો ખેદ થયો. થોડા દિવસ પછી ઇરાનના રાજા સાઇરસે લીડિયા ઉપર ચઢાઇ કરીને વિજય મેળવ્યો અને રાજા ક્રિસસને કેદ કરીને દેહાતદંડની સજા ફરમાવી. પરાજિત રાજાનું મૃત્યું જોવા ઇરાનનો રાજા વધસ્થળ ઉપર ગયો. મરણ પાસે આવતું જોઇ ક્રિસસ બોલી ઊઠ્યો કે, "સોલન! સોલન!" ઇરાનના રાજાએ એના વધના કાર્યને ક્ષણ વારને સારુ રોકીને પૂછ્યુ કે, "અંતસમયે તે સોલનનુ નામ શા સારુ દીધુ?" ક્રિસસે બધી હકીકત વિસ્તારથી કહી. ઇરાનરાજ સાઇરસને પણ એ કથાથી બોધ મળ્યો અને તેણે ક્રિસસને જીવનદાન આપ્યુ.

૩૧૬- कांतवांनुं शाळानी फी तरीके

સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન, સંસારસુધારક અને સમાજસેવક સ્વર્ગસ્થ બેરામજી મલબારી જ્યારે છ વર્ષના હતા, ત્યારે સુરતની એક નિશાળમા તેમને ભણવા મોકલવામાં આવતા હતા. તેમની સાથે બીજા વીસ નાના છોકરાઓ હતા. છોકરાઓને પારસીધર્મના

માણસો સસારને તેવોજ અનુભવતા હોય છે, એ વાત નળ, યુધિષ્ઠિર અને શ્રીરામચદ્ર તથા કૃષ્ણ ભગવાન જેવાના જીવન ધ્યાનપૂર્વક અવલોકવામા આવે તો યથાવત્ સમજાય તેવી છે. અલબત્ત, તેમની સત્યપરાયણતાની મહત્તા આગળ તેમને વેઠવા પડેલા દુખો તરણા જેવાજ ગણાય. આ રહસ્ય હવે અજ્ઞ હિંદુસંતાનો અને કનકકામિનીપરાયણ ગુરુઘટાલો ભૂલી બેઠા છે, તેથીજ એવુ ધાર્યા કરે છે કે, આ સસારમા તો સત્ય પાળવામા દુખ છે ને સત્ય ન પાળે તેનેજ સુખ છે. એ બિચારાઓને ખબર નથી કે, અધર્મનો વૈભવ બહુ તો ચાર દહાડાના ચાદરણા જેટલો દેખાવ આપીને પછી તેમને અનત જન્મપર્યંત નરકયાતનામા ધકેલી છે —સંપાદક

મંત્ર ભણાવવામાં આવતા અને તે શીખવતા શિક્ષક થાકતો, ત્યારે તે છોકરાઓની પાસે કંતાવતો. આમાંથી જે ઉત્પન્ન થતું તે તેમની ફી તરીકે જમા લેવામા આવતું.

આ ઉપરથી જણાય છે કે, કાતવાનો મહિમા એ સમયના પારસીઓ પણ જાણતા હતા અને ગરીબ બાળકોને એ ઉદ્યોગથી વિદ્યાભ્યાસમા પણ મદદ મળતી હતી.

('નવજીવન' તા. ૫-૯-૨૬ના અંકમાથી)

૩૧૭—बादशाह नासिरुद्दीननो राजानी जवाबदारी संबंधी अभिप्राय

અલ્તમસનો સૌથી નાનો પુત્ર નાસિરુદ્દીન, ઈ. સ. ૧૨૪૬માં દિલ્હીના રાજસિંહાસન ઉપર બેઠો. બીજા બાદશાહોની પેઠે એણે અનેક રમણીઓ સાથે લગ્ન કર્યું ન હતું તેણે જે નારીનું પાણિગ્રહણ કર્યું હતું તે વિવિધ સદ્ગુણસપન્ન હતી. ઘરનું બધું કામ તે પોતાને હાથે કરતી એક દિવસ રસોઈ કરતાં કરતા દેવતાની ઝાળ લાગી જવાથી એના જમણા હાથની આગળીઓ દાઝી ગઈ. એણે સ્વામીને એ વાત જણાવીને ઘરકામમાં મદદ કરવા સારુ એક પરિચારિકા માગી, પણ નાસિરુદ્દીને પત્નીની એ સામાન્ય વિનતિ પણ સ્વીકારી નહિ. તેણે સ્નેહપૂર્વક પત્નીને કહ્યું કે, "રાજ્યનું રક્ષણ અને રાજ્યની લક્ષ્મીમા વધારો કરવાનોજ મારો અધિકાર છે. રાજ્યના ખજાનામાથી જરૂર ઉપરાત એક પૈસો પણ વાપરવાનો અધિકાર મને નથી." જવાબદારીનુ આવું ઉજ્જવળ દૃષ્ટાત સંસારમાં બહુજ વિરલ હોય છે

બહુ વખોડાયલા મુસલમાન રાજ્યની આવી ઉજળી બાજુઓ પણ આપણે વીસરી જવી ઘટતી નથી.

३१८–अंधविश्वास विषे रामकृष्ण परमहंसनो उत्तम उपदेश

એક દિવસ ભગવાન ઉપર વિશ્વાસ રાખવા સંબંધી વાતચીત નીકળતાં સ્વામી વિવેકાનંદે સાકારવાદીઓના વિશ્વાસનો અંધવિશ્વાસ તરીકે ઉલ્લેખ કર્યો હતો. એ સાંભળીને રામકૃષ્ણદેવ બોલી ઊઠ્યા કે, "ઠીક, ત્યારે અંધવિશ્વાસ કોને કહે તે મને સમજાવીશ? વિશ્વાસને તે વળી ચક્ષુ હોતા હશે? હોય તો પછી તેને વિશ્વાસ ન કહો, પણ ભક્તિ કહો અથવા જ્ઞાન કહો. વિશ્વાસ તે વળી અંધ કેટલો હોય અને દેખતો કેટલો હોય? એ તે વળી શું?"

સ્વામી વિવેકાનંદ કહેતા કે, "વાસ્તવિક રીતે એ દિવસે હું ઠાકુર (રામકૃષ્ણ)ને અંધવિશ્વાસનો અર્થ સમજાવતા ફસાઇ ગયો. કોઇ પણ અર્થ શોધ્યો જડ્યો નહિ, એટલે પછી એ દિવસથી મેં એ શબ્દ વાપરવો છોડીજ દીધો છે"

३१९–प्रह्लादवर्गना माणसो

સ્વામી વિવેકાનંદ માનતા હતા કે, ખરી ધાર્મિકતા તો બાહ્ય વિદ્યાથી જુદીજ છે એક દિવસ એમણે કહ્યું હતું કે, "વિદ્યાચર્ચાનો જ્યાં અંત આવે છે, ત્યાંથી પછી ધર્મનો આરંભ થાય છે." પરંતુ જે લોકો શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસદેવનું નામ દઇને મૂર્ખતાનું સમર્થન કરતા, તેમને સ્વામીજી ધમકાવતા કે, "રામકૃષ્ણ પરમહંસ જેવા શું તે બધાએ હતા?" જે લોકો સાધન–ભજન વગેરે કરવાનો બહારથી ઢોંગજ કરે છે તેઓ ખરું જોતા એમાં જરા પણ આગળ વધતા નથી અને "ધર્મસાધનામાં શાસ્ત્રચર્ચાની કે વિદ્યા-

ભ્યાસની કાંઇ જરૂર નથી ” એવી દલીલ રજૂ કરીને એ સંબંધમા જેઓ બેપરવા રહે છે, તેમને સ્વામીજી કટાક્ષમા ‘ પ્રહ્લાદ ’ ના માણુસ કહેતા, કારણુ કે કથા એવી છે કે, પ્રહ્લાદને ‘ક’ અક્ષર જોતાવારજ કૃષ્ણનુ સ્મરણુ થતાં હૃદય ભરાઇ આવતું હતું. એટલુ બધું તેનું હૃદય પૂર્વપ્રયત્નના બળે પવિત્ર થઇ ચૂકેલુ હતુ, પણ ઘણા લોકો એ રહસ્ય નહિ સમજતા હોવાથી એવીજ ભૂલભરેલી માન્યતા ધરાવે છે કે, પ્રહ્લાદ ભણ્યો ન હતો તોપણુ કેવો મહા ભક્ત નીવડ્યો હતો ! તેના જેવી પૂર્વાર્જિત પવિત્રતા પોતામા નહિ હોવા છતા આવું ધારી લે, તેમનુ પણુ કમનસીબ કે બીજું કાંઇ ?

૩૨૦–વિદ્યાના અભાવથી સંપ્રદાયોની પડતી

બૌદ્ધ ધર્મની પડતીના કારણો ગણાવતા સ્વામી વિવેકાનંદજીએ પોતાના એક વ્યાખ્યાનમાં કહ્યુ છે કે, “બૌદ્ધલોકો સંસ્કૃત ભાષા ભણવા પ્રત્યે બેદરકાર બન્યા, તે પણુ એમની અવનતિના કારણુરૂપ છે. પોતે સ્થાપેલા બેલુર મઠની રખેને એવી દુર્દશા થાય, એટલા માટે મઠના બીજા નિયમો ભેગો એક એ નિયમ પણુ લખવાનુ ભૂલી ગયા નથી કે, ‘ વિદ્યાના અભાવથી સંપ્રદાયો હીન દશાને પ્રાપ્ત થાય છે, માટે સર્વથા વિદ્યાની ચર્ચા તો કરતાજ રહેવું.’”

૩૨૧–મહાત્મા અશ્વિનીકુમાર દત્તની સ્વદેશપ્રીતિ

બારિસાલ નગરમા એક ગંજાવર સભામા અશ્વિનીકુમાર બોલ્યા હતા કે, “આજ જો પરમેશ્વર પોતે પણુ આવીને કહે કે, ‘ અશ્વિનિ ! મુક્તિ લે,’ તો હુ કહુ કે, ‘ ના, કર્તા ! હજુ જરા વાર થોભી જાઓ હજુ એક વાર આ બારિસાલની માટીમા બાળક થઇને આળોટી

લઉં, યૌવનમા બધાની સેવા કરું અને વૃદ્ધ થઇને બધાના ચક્ષુનાં આંસુમા સમાઇ જાઉં.' "

આ ખાલી મુખમાના ઉદ્ગાર નહાતા. અશ્વિનીબાબુની બારિસાલ જિલ્લાની જિંદગીપર્યંતની સેવા સાક્ષી આપે છે કે, એમના હૃદયમા વાસ્તવિક રીતે એવીજ ઊંડી પ્રીતિ જન્મભૂમિ પ્રત્યે હતી.

૩૨૨–मोटा माणसोनी खरी महत्ता शामां छे?

એથેન્સના સુપ્રસિદ્ધ મુત્સદ્દી સરદાર પેરિકિલસ જ્યારે મૃત્યુ-શય્યા ઉપર પડચો હતો, ત્યારે એની પાસે બેઠા રહીને એના મિત્રો અને પ્રશંસકો એના ગુણાનુવાદ ગાઈ રહ્યા હતા. એણે કેટલાએ યુદ્ધોમાં વિજય મેળવ્યો, કેટલા બધા લાબા સમય સુધી સફળતા-પૂર્વક રાજ્યશાસન કર્યું, પ્રજાસત્તાક રાજ્યને કેટલી સહાયતા આપી; વગેરે તેના ગુણોનું સ્મરણ કરીને તેઓ તેના મરણકાળ પાસે આવતો જોઈ શોક કરી રહ્યા હતા

મૃત્યુશય્યામા પડચેપડચે પેરિકિલસ પોતાની આ ગુણગાથા સાભળી રહ્યો હતો. બધા ગુણ વર્ણવીને થાકી ગયા, એટલે એણે કહ્યું કે, " તમે મારી પ્રશસાનો સૌથી મોટો ગુણ ભૂલી ગયા છો. તમે જે બધી બાબતો ગણાવી તેમા તો ભાગ્યદેવીનો મુખ્ય હાથ હતો, એટલે મારી એ બધી ફતેહો ઘણી તુચ્છ છે તમે મારા ગુણ ગણાવતાં એક વાતનો ઉલ્લેખ કરવો ભૂલી ગયા છો કે, મારે ખાતર આ દેશની કોઇ પણ રૈયતને શોકનાં વસ્ત્ર ધારણ કરવાનો પ્રસંગ નથી આવ્યો. "

વાત એ હતી કે, પેરિકિલસે કોઇ સાથે પણ અન્યાયી વર્તણુક ચલાવી નહોતી અને કોઇને પણ દુઃખ દીધુ નહોતું પારકાને પીડા ન કરે એજ ખરેખરો મહાન પુરુષ છે

३२३–सौंदर्यना दुरुपयोगथी थतो पश्चात्ताप

હોમરના અમર કાવ્યની નાયિકા હેલન અત્યત સ્વરૂપવાન હતી. તે જ્યારે આધેડ વયની થઈ, ત્યારે એક દિવસ દર્પણમાં પોતાનું મુખ જોતા તેના ઉપર કરચલીઓ જોઇને તેને રડવું આવ્યુ અને તે પોતાના મન સાથે કહેવા લાગી કે, “ મારામાં શું જોઇને મૂઆઓએ મારુ બબ્બે વખત હરણ કર્યું હશે ? ” એ પ્રસંગ ઉપર ટીકા કરતા ‘ લખક ’ નામને ગ્રથકાર વાજબી રીતે કહે છે કે, “ જો હેલને પોતાનુ જીવન વધારે સારી રીતે ગાળ્યુ હોત, અર્થાત્ તેણે સારા માણસોની સોબત રાખી હોત અને કામાંધ પુરુષોના ફદામા ફસી યુવાવસ્થામાજ તેણે પોતાના સૌ દર્યનો નાશ કર્યો ન હોત, તો વૃદ્ધાવસ્થામા તેના મુખ ઉપર યુવાવસ્થા કરતા પણ વધારે તેજ દીપી નીકળત અને તેને ફસાવનારા યુવાનોજ તેની સેવા કરવામા પોતાને માન મળેલુ સમજત.” (‘સુખ અને શાતિ ’માથી)

३२४–रामकृष्ण वाचस्पतिए करेली गुणनी कदर

રામકૃષ્ણ વાચસ્પતિ શ્રીહટ્ટ ગામના એક પ્રસિદ્ધ અધ્યાપક હતા. રઘુનાથ શિરોમણિએ નવદ્વીપમા પાઠશાળા ઉઘાડી, એટલે વાચસ્પતિ મહાશયે પોતાની પાઠશાળા બ ધ કરી અને વિદ્યાર્થીઓને કહ્યું કે, “ તમે બીજો ગુરુ શોધી લો, મે મારે સારુ ગુરુ શોધી કાઢ્યા છે. ” એટલુ કહીને એ પોતે સાધારણ વિદ્યાર્થીની પેઠે નવદ્વીપમા ભણવા ગયા

३२५–त्रण महान राजाओनी असाधारण महत्ता तेमनी माताओ अने मातृभक्तिना प्रतापे हती

એક ફ્રેંચ લેખક લખી ગયો છે કે, "ફ્રાન્સના અગણોતેર રાજાઓમાથી ત્રણ જણાને ફ્રાન્સની પ્રજા ખરા અંતઃકરણથી ચાહતી હતી. સેંટ લૂઇ, બારમો લૂઇ અને ચોથો હેન્રી. એ ત્રણે જણાને બાલ્યાવસ્થામાં એમની માતાઓ તરફથી સારું શિક્ષણ મળ્યુ હતું અને તેઓ સાચા માતૃભક્ત હતા

જનનીપ્રત્યેના એ પ્રેમને લીધે એમનામા જન્મભૂમિપ્રત્યેનો પ્રેમ પણ ખીલી નીકળ્યો હતો અને એને લીધેજ દેશની સારી સેવા કરી પ્રજાનો પ્રેમ સપાદન કરવાને તેઓ ભાગ્યશાળી થયા હતા.

३२६–एक अंग्रेज अने हिन्दी वच्चेनी जाणवा जेवी टपाटपी

એક વખત એક ભારતવાસી સજ્જન એક સ્ટેશન ઉપર રેલવેના સેકન્ડ કલાસના ડબ્બામાં બેસવા ગયા જુએ છે તો ત્યા એક અગ્રેજ બેઠો છે. એથી તે બીજી પાટલી ઉપર બેસી ગયા એ જોઇ ને તે અંગ્રેજ એ ડબ્બામાંથી બહાર ચાલ્યો ગયો અને મજૂરને બોલાવીને પોતાનો સામાન બીજા ડબ્બામા મૂકી આવવાની આજ્ઞા આપી એનુ એ વિચિત્ર આચરણ જોઈ ભારતવાસી મુસાફરને હસવુ આવ્યુ તેને હસતો જોઇને સાહેબનો મિજાજ ગયો અને પૂછ્યું કે, "બાબુ! તુમ હસતા કૈસા હૈ?" બાબુએ નમ્રતાપૂર્વક કહ્યુ "માફ કરજો, ખરી વાત એ છે કે, આપ અહીંથી ચાલ્યા ગયા, ત્યારે મારા મનમા એવો વિચાર આવ્યો કે, કદાચ આપ

સ્વર્ગમાં હો અને મારે માટે ભગવાન ત્યા આમંત્રણ આપવાની ગોઠવણુ કરે તો હુ ત્યાં આવી રહ્યો છુ, એમ જાણીને તમે ત્યાંથી પણુ ખસીને બીજે જતા રહેવાનો પ્રયત્ન કરો કે નહિ? એ વિચારથી મને હસવું આવ્યુ. આપ તે જોઇ ગયા તેને માટે દિલગીર છું, માફ કરજો." એ ઉત્તર સાભળીને તે અંગ્રેજ ખડખડાટ હસ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે, "ખરેખર, આપ જેવાની સાથે તો વાતચીતમાં મારો વખત ઊલટો આનંદમા ચાલ્યો જશે એમ લાગે છે. આપ કયા જાઓ છો?" મજૂર પાછો વિદાય થયો અને અંગ્રેજે પાછા આવીને એજ ડબ્બામાં બેઠક લીધી પછી ઘણી વાર સુધી પરસ્પર વાતચીત કરીને બન્નેએ એકબીજા માટે માનની લાગણી ઉત્પન્ન કરી અને પોતપોતાને સ્ટેશને ઊતર્યા

કાળા માણસોની સૂગ કાઢી નાખીને તેમના સમાગમમા આવતાં તથા તેમના આચાર અને વિચારની કદર કરતા અંગ્રેજો શીખે તો તેમના મનમાંથી દ્વેષભાવ ઘણો ઓછો થઇ જાય.

૩૨૭–શત્રુના મૃત્યુ પછી નૌશેરવાનના સુંદર ઉદ્ગાર

ઈરાનના પ્રસિદ્ધ બાદશાહ નૌશેરવાનને કોઇએ કહ્યું "મે સાભળ્યુ છે કે, ભગવાને કૃપા કરીને આપના એક શત્રુને આ દુનિયામાંથી ઉપાડી લીધો" નૌશેરવાને કહ્યુ "તમને એ પણુ ખબર છે કે, મરતી વખતે એ મારા બધા અપરાધની માફી આપતા ગયા કે નહિ? બરોબરિયા શત્રુના મરણુથી આનંદ પામવાનું કાઇ પણુ કારણુ નથી. મારું જીવન પણુ ચિરસ્થાયી તો નથી ને?"



વિઘ્ન નાખવા માગે છે? હું તને એના બદલામા બીજું સારું મકાન બધાવી આપવા તૈયાર છુ અને જો તું એને વેચવા તૈયાર હોય તો મોમાગ્યું મૂલ્ય આપવા તૈયાર છું ”

ચમારે કહ્યું કે, “ હું એક નીચ જાતિનો અભણ માણસ છું. મને તો રાજદરબારના કાયદાની ખબર નથી અદબ સાથે બોલતાં પણ મને આવડતું નથી, એટલે હુ મારી ભૂલચૂકની પહેલેથીજ માફી માગી લઉ છુ . મહારાજ! સાભળો હું કૂતરા કરતા ઊતરતો નથી અને આપ ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિર કરતા ચડિયાતા નથી મહાભારતમા કહ્યુ છે કે, જ્યારે એ સ્વર્ગમા જવા લાગ્યા, ત્યારે એ કૂતરાને પણ સાથે લઇ ગયા હતા. દેવતાઓએ તેમને કૂતરાને સાથે લઇ જવાને ઘણીએ મના કરી, પણ એમણે જરા પણ માન્યુ નહિ, તો પછી આપની સાથે હુ વાતચીત કરી રહ્યો છુ, એ જોઇને આપના અમલદારો મારો આટલો બધો તિરસ્કાર કેમ કરતા હશે?

“ મહારાજ ! હવે મારી ઝૂપડીની વાત એવી છે કે જેટલો આપને આપનો મહેલ પ્રિય છે તેટલીજ એ ઝૂપડી મને પ્રિય છે. એ ઝૂપડીમાંજ મારો જન્મ થયો છે અને મારી આખી જિંદગી એમાજ ગઇ છે. એમાજ રહીને મેં સુખ અને દુઃખ બન્ને ભોગવ્યા છે એ મને મારી માતાના જેવી વહાલી લાગે છે. એ ઝૂપડી તોડી પાડવામાં આવે એ દેખાવ મારી આંખોથી જોઇ નહિ શકાય મકાન છીનવી લીધાથી કેવુ દુઃખ થાય છે, એનુ અનુમાન તો એજ કરી શકે કે જેનુ રાજ્ય છીનવી લેવામાં આવ્યુ હોય, અથવા જેને વિમાન ઉપરથી નીચે ફેંકી દેવામા આવ્યો હોય. એટલા માટેજ એ દુ ખને સભારીને મેં આપના કારીગરને મારી ઝૂંપડીનુ માપ લેવા નથી દીધુ આપ જાતે મારા ઘર આગળ આવીને માગત તો ભલમનસાઇને ખાતર હું જરૂર એ મકાન આપને નજર કરી દેત. કેમકે એવી દશામા મને જરા પણ દુઃખ ન થાત ”

એક ચમારને નીડરપણે એવી વાતો કરતો જોઇને મહારાજા ચુપ થઇ ગયા. મનમા ખુશ પણ બહુ થયા.

બીજે દિવસે રાજા પોતે એ ચમારને ઘેર ગયા અને મંદિર બંધાવવા સારુ એની ઝૂંપડી માગી. મહારાજાને પોતાને ઘેર આવીને ઝૂંપડી માગતા જોઇને ચમાર ઘણો પ્રસન્ન થયો અને કહ્યુ કે, "મહારાજ! આપની ખ્યાતિ પ્રમાણેજ આપ ધર્માત્મા છો આપને ધન્ય છે! ભગવાન આપનુ ભલુ કરે અને પોતાની પ્રજાનુ ન્યાયપૂર્વક પાલન કરવા માટે આપને દીર્ઘાયુષી કરે. હવે આપ આ જગ્યાએ ખુશીથી મંદિર બંધાવો. આ ઝૂંપડી હવે આપનીજ છે"

આ પ્રમાણે ચમારે તરતજ એ ઝૂંપડી મહારાજાને સમર્પણ કરી અને પોતે બીજી જગ્યાએ ઝૂંપડી બાંધીને ત્યાં રહેવા લાગ્યો.

('બાલસખા'ના નવેમ્બર ૧૯૨૫ના એક લેખ ઉપરથી)

૩૩૦—शाहजादी अलेकझान्ड्रानी गरीबोनी मावजत

રાણી અલેકઝાન્ડ્રાને પોતાના ગરીબ પાડોશીઓની ઘણી ચિંતા રહેતી હતી. એમને મદદ કરવા એ સદા તત્પર રહેતાં. એક વાર એમના પતિ 'એ વખતના પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ' ઘણા સખ્ત ઝેરી તાવમાં સપડાયા હતા અને જિંદગી જોખમમાં આવી પડી હતી. એ વખતે પણ પ્રિન્સેસ અલેકઝાન્ડ્રાએ પોતાના આડોશી–પાડોશીનો વિચાર તજી દીધો નહોતો. તબેલામા એક નોકર છોકરો ઝેરી તાવથી પીડાય છે, એવી ખબર મળતાજ ભલી શાહજાદીએ પોતાના ડોક્ટરને તેની સારવાર સારુ મોકલ્યો અને તેને માટે જરૂરી ખોરાક વગેરેની બધી ગોઠવણ કરી. વળી દિવસમાં એક વાર તેઓ પોતાના પ્રિય સ્વામીનું બિછાનુ છોડીને આ પીડાતા બાળકને જોવા તબેલાનો ઊભો દાદરો ચઢી માળા ઉપર તેના બિછાના આગળ

જતાં અને તેના તાવથી બળતા હોઠોમા કાઇ કાઇ રેડીને તેનો તરવરાટ અટકાવતા. સઘળી મહેનત છતા આ ગરીબ બાળક જીવવા પામ્યો નહિ. એ વખતે તેના દુ:ખી માબાપ જોડે પોતાનાં આસુ ભેળવી આ દિલસોજ શાહજાદીએ તેમને દિલાસો આપ્યો અને તેની પાયદસ્તક્રિયામાં પોતે આ સાદો પણ ઊંડો મર્મ ધરાવતો લેખ કોતરાવ્યો.

'એકને લીધો અને બીજાને રાખ્યો.' એ મ દવાડમાં પ્રભુએ અલેકઝાન્ડ્રાના પતિને બચાવ્યા હતા, તેનોજ ઉલ્લેખ એ લેખમા હતો.

૩૩૧-शाहजादी अलेकझान्ड्रानी गरीबोने मदद

પોતાના મોટા પુત્ર આલ્બર્ટ વિકટરના ભરયુવાવસ્થામા થયેલા મૃત્યુ પછી શોકગ્રસ્ત અલેકઝાન્ડ્રા સેન્દ્રિગહેમ ખાતે એકાતમાં જઇ વસ્યા, જ્યાં દુઃખીઓને ધીરજ આપવામાં અને પોતાની પેઠે શોકમા ડૂબેલાઓને દિલાસો દેવામા એમનો સમય વ્યતીત થતો.

એક વાર એ મહેલના રસ્તા ઉપર ફરી રહ્યા હતા. એવામાં એક વૃદ્ધ સ્ત્રીને બોજો ઉપાડી મુશ્કેલીથી ચાલતી જોઇ, તે નામદારે તેને વાતચીત કરવા ઊભી રાખી. "આવો ભારે બોજો તું શા સારુ ઊંચકે છે?" તેમણે મીઠાશથી પૂછ્યું. "એ તારે માટે ઘણો ભારે છે"

"શુ કરું? બાઈ," ડોશીએ ભીંજેલી આખો તેમના તરફ ઊચી કરી ઉત્તર વાળ્યો "મારો શાણો દીકરો જેક મારુ એ કામ કરતો હતો, પણ તે મરી ગયો ને, હું જો ન કરું તો ભૂખે મરું."

તે બિચારીને કેટલાક ધીરજવત શબ્દો કહી તેઓ વિદાય થયાં અને તેજ સાજે તે ડોશીને માટે એક ખચ્ચરનુ ગાડું ભેટ

મોકલ્યું. આ બનાવ બન્યા પછી વારવાર તેઓ તેને ઝૂંપડે જતાં અને બોલતાં કે, "મારુ દુઃખ સમજી જઈને મારી સાથે રડતી આ ડોશીને મળવાથી મને કેટલી ધીરજ મળી છે !"

રાજમાતા અલેકઝાન્ડ્રાના આ ઉચ્ચ ગુણોની પ્રશસા કોણ નહિ કરે ?

૩૩૨–અલેકઝાન્ડ્રાનું સપ્રેમ આજ્ઞાપાલન

બાળકોને સારા વસ્ત્રો પહેરવાનો શોખ તો કુદરતી હોય છે અને તેમાએ પોતાની વયના બાળકોને પોતાનાથી સારા લૂગડા પહેરતા જુએ ત્યારે તો એમનાથી રહેવાતુ જ નથી. બાલિકા અલેકઝાન્ડ્રાએ એક વખત આતુરતાથી પોતાની માતાને પૂછ્યું કે, "માજી ! કાઉન્ટેસ ...ની પેઠે અમે પણ મજલિનના કપડાં પહેરીને ફરવા કેમ ન જઈએ ?" માતાએ સાદાઈથી ઉત્તર આપ્યો "દીકરી ! મજલિનના કપડાં ઘણા મોઘા થાય છે અને તે પૂરા પાડવાની તારા બાપની ગુંજાશ નથી" શાહજાદા ક્રીશ્ચિયનનો સસાર એ સમયે ગરીબ હતો અને તેના મહેલમા ઝાઝા નોકરોની દોડધામ નહિ હોવાથી દરેક બાળકને પોતાનો ઓરડો તથા સરસામાન પોતેજ સાફ કરી ગોઠવવાની તેમજ ભોજનસમયે મદદ આપવાની ટેવ પાડી હતી. પ્રિન્સે એક વાર નાસ્તાને માટે પોતાના મિત્રને આમત્રણ આપ્યુ હતું મેજ ઉપર માખણ ખૂટતાં એમનાં માતાએ નોકરને આજ્ઞા ન આપતાં મોટી પુત્રીનેજ નરમાશથી કહ્યું કે, "એલિકસ ! થોડું બીજુ માખણ લાવશે ?" તરતજ બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની ભવિષ્યની સમ્રાજ્ઞી પોતાની માતાનો હુકમ બજાવવા હસતે મુખે દોડી.

૩૩૩–મહારાણી અલેકઝાન્ડ્રાનું બાલ્યાવસ્થાનું શિક્ષણ તથા માતૃસેવા

આપણા શહેનશાહ જ્યોર્જનાં માતુશ્રી સ્વર્ગવાસી મહારાણી અલેકઝાન્ડ્રા ડેન્માર્કના રાજકુમાર પ્રિન્સ ક્રીશ્ચિયનનાં પુત્રી હતા. એમના ભાઈ તો પાછળથી ગ્રીસના રાજા થયા હતા. રાજકુટુંબમા જન્મ લીધા છતા તેમનામા સરળતા, આજ્ઞાપાલન, જાતમહેનત આદિ સામાન્ય મનુષ્યોમા જોવામા આવે એવા સદ્ગુણો મોટા પ્રમાણમા હતા એ ગુણોને લીધે સમ્રાજ્ઞી તરીકે એ ઘણા પ્રસિદ્ધ થયાં હતા. બાલ્યાવસ્થામા એમના માતપિતા કાળજી રાખતા કે, તવંગરીના લાડ અને મોજમજાના પવનનો સહેજ પણ હાનિકારક ધુમાડો તેમના બાળકોના નાજુક મગજને પહોચે નહિ. નાની અલેકઝાન્ડ્રા પહેલવહેલી મીઠી–તોતડી ભાષામાં બોલવા લાગી, ત્યારથીજ એના મન ઉપર ઠસાવવામા આવ્યુ હતુ કે, એની સત્તા સર્વોપરી હોયજ નહિ. માતપિતાએ આજ્ઞાપાલનની છાપ તેમના મગજ ઉપર સજ્જડ બેસાડી હતી. એક સ્ત્રી તથા ભવિષ્યની માતાને માટે જે ગૃહકેળવણી આવશ્યક ગણાય છે, તે પણ તેમનાં રાજવંશી માતપિતાએ તેમને આપી હતી એમના પિતાનો આગ્રહ હતો કે, બાળકોએ રાજ્યના તેમજ ઘરના કાયદાઓને તાબે રહેતાં શીખવુંજ જોઇએ ભરવાસીવવાની કળામાં માતાએ તેમને પ્રવીણ કર્યાં હતા અને પોતાને હાથે તૈયાર કરેલી વસ્તુઓ વડે ગરીબોની સેવા કરવામાં વિશેષ પુણ્ય છે, એવું ઠસાવ્યુ હતું એમનાં માતાએ પોતાના બાળકોને કશી પણ ખોટી ફિશિયારી અથવા લખલૂટપણાની ટેવો પડવા દીધી નહોતી. બાદશાહી મિજલસમાં અને ખાનગી મેળાવડાઓમાં પોશાક તેમજ ઘરેણાગાંઠાના ઠાઠમાઠમા

ઘણીક ઉમરાવજાદીઓ ડેન્માર્કની આ ગુલબદન રાજકુમારી કરતાં ચઢી જતી, પરંતુ એમનાં માતાને પોતાની કન્યાઓની સાદાઈનો ગર્વ હતો. તેઓ કહેતા કે, "એમના પહેરવેશ અને ફેશન ઉપર હુ જાતે દેખરેખ રાખું છુ."

માતપિતાના આવા સપ્રેમ શિક્ષણને લીધે અલેકઝાન્ડાને પણ પિયેરિયાં ઉપર ઘણોજ ઉમળકો હતો. ગ્રેટબ્રિટન અને આયર્લેંડનાં મહારાણી વિકટોરિયાના પુત્રવધૂ થયા પછી પણ એ પિયેર જતાં અને બાલ્યાવસ્થામા જેવી રીતે માતપિતાની સેવા કરતાં, તેવીજ રીતે એ વખતે પણ કરતા. એમના માતા વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે પૈડાવાળી ખુરશીમા બેસીને મહેલમા તથા બગીચામા ફરતા. તે વખતે એમને માટે ગરમ દૂધ અલેકઝાન્ડ્રા પોતાના સુકુમાર કરમા લઇ જતા અને પ્રેમપૂર્વક માતાને પિવડાવતા. નોકર–ચાકરો એમને એમ કરવા ના કહેતા, પણ પોતે જણાવતા કે, "એ મીઠી અને પ્રિય સેવાનો અધિકાર એમનો પોતાનોજ છે."

('સ્ત્રીબોધ'ના જ્યુબિલી અંક તથા 'સ્ટ્રાન્ડ મેગેઝિન' ઉપરથી)

૩૩૪–एक सेवकनी असाधारण स्वामीभक्ति

ઇંગ્લેંડના પ્રથમ રાજા વિલિયમના જ્યેષ્ઠપુત્રને એક વાર એક ઝેરી તીર વાગ્યુ હતું. કોઈ માણસ તેના ઘાનુ વિષ ચૂસી લે, તોજ એ યુવકનો પ્રાણ બચે એમ ડોકટરોએ જણાવ્યું. પણ પોતાની ખાતર બીજા કોઈના પ્રાણ જાય એ રાજકુમારને પસંદ નહોતુ. આમ ડયૂક સૂઈ ગયો હતો તે સમયે તેના એક સેવક સિબિલાએ તેનો ઘા ચૂસી લીધો અને સ્વામીને બચાવવા ખાતર પોતાના પ્રાણનો પરિત્યાગ કર્યો.

३३५—मिसरना एक राजानुं आदर्श प्रजापालन

ચાર હજાર વર્ષ પહેલાંના મિસરના એક રાજ્યકર્તાના મૃત્યુલેખમા જણાવવામા આવ્યું હતું કે, એક બાળકને પણ તેણે ઇજા ભોગવવા દીધી નથી, કોઈ પણ વિધવાને તેણે દુઃખ પડવા દીધું નથી; ગાયો ચારનારા ગોવાળને કદી પીડા કરી નથી; તેના વખતમાં કોઇ પણ ભિખારી ન હતું અને જ્યારે દુકાળના વર્ષ આવ્યાં હતા, ત્યારે તો પ્રાતના ઉત્તરથી દક્ષિણ છેડા સુધી તેના પ્રાતની સઘળી જમીન તેજ ખેડાવતો, પ્રજાને તેજ ખવડાવતો અને ભવિષ્યને માટે પણ તેજ તેમને અનાજના સાધન કરી આપતો. તેના પ્રાતમા કોઈ પણ માણસ ભૂખે મરતું નહિ અને વિધવાને તેના ધણીના મરણથી જે દુઃખ પડે તે દુઃખ તે પડવા દેતો નહિ." હાલના કહેવાતા આ સુધારાના સમયમા કયો રાજકર્તા આવી ગોઠવણું કરવાનું અહોભાગ્ય મેળવી શકે એમ છે? ('આગળ ધસો'માંથી)

३३६—महात्मा कैयटनी असाधारण निस्पृहता

મહાત્મા કૈયટ એક પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન હતા. એમણે લખેલો મહાભાષ્યતિલક નામનો ગ્રથ સુપ્રસિદ્ધ છે. એ કાર્યમા એ એકાગ્રચિત્તે રાતદિવસ પરોવાયલા રહેતા. રળવા—કમાવાનું કે ઘર ચલાવવાનું ભાન એમને નહોતું એમની પતિવ્રતા પત્ની જંગલોમાથી મુંજ કાપી લાવીને એના દોરડા બનાવીને વેચતી અને એ પૈસાથી અનાજ વગેરે લાવી ભોજન બનાવીને પતિને જમાડતી. એક દિવસ તે દેશના રાજાને કાને એ સમાચાર પહોંચ્યા, એટલે એ તરતજ મહાત્માની પાસે ગયો અને કહ્યુ કે, "મહારાજ! આપ મારા રાજ્યમા આટલુ બધુ કષ્ટ વેઠી રહ્યા છો, તેથી મને

ઘણું પાપ લાગે છે.” મહાત્મા કૈયટે પોતાની પત્નીને સંબોધીને કહ્યું કે, “આપણા અહીં રહેવાથી રાજાને આટલું બધું પાપ લાગે છે, તો ચાલો, આપણે ચટાઇ ઉઠાવીને અહીંથી ચાલ્યા જઇએ.” એ સાભળી રાજાએ કહ્યુ કે, “મારો ભાવાર્થ એવો નહોતો. મારી તો પ્રાર્થના એ છે કે, અમારા છતાં આપ જેવા વિદ્વાનને જીવન-નિર્વાહ માટે સંકટ વેઠવું પડે, એ મારે માટે અપકીર્તિજનક છે; માટે આપ મારી સેવા સ્વીકારો અને જે જે વસ્તુની આપને આ-વશ્યકતા હોય, તે તે વસ્તુ મોકલી આપવા સેવકને આજ્ઞા આ-પો.” મહાત્મા કૈયટે રાજાને કહ્યું કે, “આપ મારી આજ્ઞા માન શો?” વારવાર એ પ્રશ્નના જવાબમાં રાજાએ આજ્ઞા પાળવાનું વચન આપ્યું, ત્યારે મહાત્માએ કહ્યુ કે, “મારી આજ્ઞા એજ છે કે, આપ હમણાજ અહીથી ચાલ્યા જાઓ.”

ખરેખર! સંતોષી નરજ સદા સુખી છે.

૩૩૭–સંયમરાયની અસાધારણ સ્વામીભક્તિ

ભારતના છેલ્લા હિંદુમહારાજા પૃથ્વીરાજ મહોબાના યુદ્ધમા બહુ ઘાયલ થયા હતા આલ્હા અને ઉદલ જેવા વીરોને મારીને ચંદેલોની શક્તિને એમણે ધૂળમાં મેળવી દીધી હતી, પરંતુ દુશ્મ-નોએ પણ એમની સારી ખબર લીધી હતી. એ પોતે અને એમના શૂરવીર સામંતો ઘાયલ થઇને યુદ્ધભૂમિમા બેભાન પડ્યા હતા. મહારાજા પૃથ્વીરાજને મૂર્ચ્છિત જોઇને એમના દેહ ઉપર ગીધ અને કાગડા આવી બેઠા હતા અને એમની આખ ચાંચવડે ફોડી નાખવાની તૈયારીમા હતા. એમનાથી થોડે અંતરે સંયમરાય નામનો એક સામંત પણ ઘાયલ પડ્યો હતો. યુદ્ધમા એની બન્ને જાંઘો કપાઇ ગઈ હતી, છતા પણ જ્યારે એણે ગીધ, કાગડા વગે-

વજીરે ઉતાવળે આવી જહાંપનાહનું અભિવંદન કર્યું.

બાદશાહે બીજી આડીઅવળી વાતો કરવાને બદલે પહેલીજ ક્ષણે કહી દીધુ કે, "હું તમને એકજ વાત કહેવા આવ્યો છું. રાજ્યમહેસૂલમા આ વર્ષે ઘણો વધારો થયો છે; છતા મને ચેન નથી પડ્યુ. ગંગામૈયાનાં પાણી સુકાઈ જાય, એને હુ આપણા રાજા–પ્રજા ઉભયની કમનસીબી માનુ છું. એ બહાને એક પાઇ પણ ઉઘરાવવાનો આપણને અધિકાર નથી. ગંગાજી જેવી પવિત્ર નદીના પાણી શોષાઇ જતા હોય તો કાંઇક પણ રાજધર્મ આપણે ચૂક્યા છીએ. ખેર! એ આવક તમે એ ખેડૂતો અને ગરીબ પ્રજાનેજ વહેંચી આપો. હું આજે ખુદાતાલાને ગગાનાં પાણી પ્રથમની પેઠેજ આબાદ રાખવા પ્રાર્થના કરીશ અને તમે પણ એજ પ્રમાણે પ્રભુના દરબારમા આ પ્રાર્થનાનો પેગામ પહોચાડજો."

બીજે વર્ષે ગગાજીમા પૂર ઊભરાયા, સમ્રાટની સાચા દિલની અરજ મજૂર થઇ અને ગગાકિનારાના ખેતરો ભરચક ધાન્યથી લચી પડ્યા. ('ઇન્સાફ સગ્રહ' ઉપરથી)

૩૪૦–महाराजा अशोकनो प्रजाप्रेम अने सूबाओनी परीक्षा

પોતાના જન્મદિવસે મહાસમ્રાટ અશોકે પોતાના બધા સૂબાઓને પાટલીપુત્રમા બોલાવ્યા અને કહ્યુ કે, "આજે મારે સૌથી સારુ કામ કરી બતાવનાર સૂબાને ઇનામ આપવું છે બોલો તમે શુ કર્યું?"

સુવર્ણગિરિના સૂબાએ સમ્રાટને નમન કરીને કહ્યુ કે, "નામદાર! મારા તાબાના પ્રદેશની આવક મે ત્રણગણી કરી છે." પછી ઉજ્જનનો સુબો આગળ આવ્યો અને શિર ઝુકાવીને બોલી ઊઠ્યો

કે, "રાજ્યની તિજોરીમાં મોકલાતું સોનું મેં બમણું કર્યું છે."

"ઠીક, ને તમે?" ત્રીજા સૂબા તરફ ફરીને અશોક બોલ્યો. ઉત્તરમાં તોલાસીના સૂબાએ માથું નમાવીને કહ્યું કે, 'મારા હાથ નીચેના પ્રજાજનોના પ્રજાકીય મનોરથો કચરી નાખ્યા છે, તેઓને મે ગુલામો કરતાએ વધુ નરમ કરી મૂકયા છે, રાજાધિરાજ!'

"અહો! અને તમે?" અશોકે ચોથાને પૂછ્યું. "દેવ! હું તો તક્ષશિલાનો સૂબો છું. સરહદનો પ્રદેશ મેં બરોબર જાળવ્યો છે. મારા તાબાના પ્રદેશનું ખર્ચ મેં અડધું કર્યું છે."

"અને તમે તો પાટલીપુત્રના સૂબા કે? તમે શું કર્યું છે?" અશોકે પાંચમા સૂબાપ્રત્યે વેણ કાઢ્યા.

"મેં તો કાંઇએ નથી કર્યું, મહારાજ! મેં તો મારી હકુમતના પ્રદેશનો ખર્ચ બમણો કર્યો છે અને લોકો ઉપરથી કરનો ભાર ઓછો કર્યો છે. મારી પહેલાંનો સૂબો આપની તિજોરીમાં જેટલું ભરણું મોકલતો હતો તેટલુ મે નથી મોકલ્યું. મે તો લોકોના પૈસા લોકોને માટેજ દવાખાનાઓ પાછળ, ધર્મશાળાઓ પાછળ, વિહારો પાછળ, શાળાઓ પાછળ અને એવી એવી અનેક બીજી બાબતો પાછળ ખર્ચેલા છે." પાટલીપુત્રનો સૂબો આટલું કહી મહાસમ્રાટને ફરી એક વાર નમન કરી મૌન રહ્યો.

"મારું ઇનામ હુ પાટલીપુત્રના સૂબાને આપું છું" અશોકે કહ્યુ. "સોનાના ભંડારો મારે નથી જોઇતા. નથી જોઇતો મારે પ્રજાના કરનો વધારો, સરહદના રક્ષણુનેનામે પ્રજાનાં લોહી મારે નથી ચૂસવાં અને નથી તેઓના જીવન કચડી નાખવા. મારે તો મારી પ્રજાના ઉચ્ચ અને સુંદર મનોરથોની સિદ્ધિ, આબાદી તથા ઉન્નતિ જોઇએ છે" ('કર્મભૂમિ' ઉપરથી)

૩૪૧–ગ્રીસની મહારાણીની ઈશ્વર ઉપર અડગ શ્રદ્ધા

યુરોપના મહાભારત યુદ્ધને પરિણામે ગ્રીસના બાદશાહને રાજ્યપાટ છોડવું પડ્યુ ત્યારે રશિયાના બળવાખોરોએ તેનાં ઘરબાર લૂટી લઇ તેના સ્વજનોને પણ મારી નાખ્યા હતા, પરંતુ એવી ઘોર આપત્તિમા ગ્રીસની રાણીએ ઘણુ ધૈર્ય રાખ્યુ હતુ. તેના સગા ભાઈ, જમાઈ તથા બીજા પદર સગાઓને શત્રુઓએ પદર દિવસની અદર ક્રૂરતાથી મારી નાખ્યા, એના સ્વામીનુ ખૂન કરવામાં આવ્યું, એના પ્રિય પુત્ર રાજા કૉન્સ્ટેન્ટાઇન તથા પૌત્ર રાજા અલેકઝાન્ડરનું પણ મૃત્યુ થયું, છતા એ બધું તેણે શાતચિત્તે-સહન કર્યું અને કોઈ દિવસ પ્રભુનો વાક કાઢ્યો નથી લોકો એના દુ:ખનુ વર્ણન કરતા એવુ કહેતા કે, "એમના કર્મ એમને એવું દુ:ખ આપે એવાં નહોતાં" ત્યારે એ સહનશીલ રાણી કહેતી કે, "પ્રભુની ઇચ્છાના સબંધમાં આપણે શકા ન લાવવી જોઇએ. પ્રભુ જે કાઇ કરે છે તેમા કાઇ સારોજ હેતુ સમાયેલો હોય છે "

૩૪૨–અનાચારમાંથી ઉત્પન્ન થતી આવક હરામ છે

અફીણના પરવાના કાઢવા માટે જ્યારે ચીનના મૂર્તિપૂજક શહેનશાહને અરજ કરવામાં આવી, ત્યારે તેણે કહ્યુ કે, "મારી પ્રજાના દુર્ગુણ અને દુ:ખમાંથી પૈસા ઊભા કરવાને હુ લલચાઇશ નહિ " છતા ખ્રિસ્તી ઇગ્લેડ અને તેની આશ્રિત ભારતસરકાર તથા તેના તાબેદાર અનેક દેશી રાજ્યો પણ દારૂ અને બીજા માદક પદાર્થોના પરવાના આપીને લાખો રૂપિયાની આવક કરે છે! સુધરેલુ ગણાતુ જાપાન તો વેશ્યાવૃત્તિના અધમ ધધાના પણ પરવાના આપીને રાજ્યની આવક વધારે છે! કેવી અધમતા!!

૩૪૩–મહાન ભક્ત જલાલુદ્દીન રૂમીનું નિરભિમાન

એક દિવસ મૌલાના રૂમી બજારમા થઇને જઈ રહ્યા હતા આખા દેશમાં એમની વિદ્વત્તા અને પ્રભુપરાયણતા વિખ્યાત હતી. નાનામોટા સૌ એમને જાણતા અને માન આપતા. એક વખતે એમને આવતા જોઇને હજારો માણસો એમના હાથ ચૂમવા સારુ દોડયા. એક છોકરો કાઇ કામમા ગૂંથાયેલો હતો, તેણે કહ્યુ કે, "મૌલાના ! જરા થોભી જાઓ, હુ પણ લાભ ઉઠાવીશ." જ્યાંસુધી એ છોકરો સલામ કરવા સારુ ન આવ્યો, ત્યાસુધી પોતે ત્યાજ ઊભા રહ્યા (માલાના રૂમી)

૩૪૪–જેવો દેશ તેવો વેશ

શહેનશાહ એડવર્ડ એકવાર પાટવી રાજકુમાર તરીકે પત્ની સહિત ઈજિપ્તની સહેલ કરવા ગયા હતા ઇજિપ્તના મુસલમાન વાઈસરૉયે ગ્રેટબ્રિટનના આ ભવિષ્યના રાજા–રાણીના આતિથ્યની ઘણી સારી વ્યવસ્થા કરી હતી પોતાના એ પનોતા પરોણાના માનમા તેણે શાહજાદી અલેકઝાન્ડ્રાને બાદશાહી જનાનામા પોતા ની માતા સાથે ખાણુ લેવાનુ નિમત્રણ કર્યું. શાહજાદી મુસલમાન વાઇસરૉયના મહેલમા પધાર્યા ત્યા જમવાનુ દેશી ઢબે હતુ. ટેબલ–ખુરશી કે છરી–કાટા નહોતા, પરતુ "મારે તો મારી રોજની ઢબેજ જમવુ છે" એવો દુરાગ્રહ ન કરતા 'દેશ તેવો વેશ' ધારણ કરી ત્યાંના રિવાજ મુજબ સોનાને પાટલે બિરાજી છરીકાટા વગર હાથ વડેજ ભોજન લઇ અલેકઝાન્ડ્રાએ બધાને રાજી કર્યા.

આ પ્રસગનો ઉલ્લેખ કરતા કુમારી શીરીનબાઈ કાબરાજી સુધરેલા ગણાતા પારસીઓનો એક દાખલો આપણી આગળ રજૂ

કરે છે અને સરખામણી કરવા સૂચવે છે. મુંબઇથી કેટલીક પારસી બાનુઓ ગામડામા સહેલગાહે ગઈ હતી. ત્યા આગળ એક મિજબાની ગોઠવાઇ. ગામડાના પારસીઓ હિંદુઓની પેઠે સાદાઇથી રહે છે અને ટેબલ-ખુરશીને બદલે ભોંય ઉપરજ પંગત માંડીને જમે છે. પેલી મુંબઇગરી પારસી બાનુઓને તો ભોય ઉપર બેસીને જમતા ઘણી સૂગ ચઢી, ઘણા નખરાં કર્યાં અને ગામડામાં રહેનારાં પરંતુ ખરેખર સુધરેલા પોતાના યજમાનોનાં દિલ પોતાની બેઅદબ વર્તણૂકથી દુઃખવ્યાં. ક્યા એ આજકાલની સુધરેલી પારસી બાનુઓ અને ક્યા રાજવંશી અલેકઝાન્ડ્રા ? આ બધો પ્રતાપ બાલ્યાવસ્થામા માતાપિતા તરફથી મળેલા શિક્ષણનો હતો.

३४५-गरीब शिक्षिकाप्रत्ये शाहजादी अलेकझान्ड्रानुं मान

રાજમાતા અલેકઝાન્ડ્રાને બાલ્યાવસ્થામા અંગ્રેજી ભાષાનું શિક્ષણ આપવાને તેમના પિતાએ મિસ નુડસન નામની એક સ્ત્રીને નોકર રાખી હતી. કુમારી અલેકઝાન્ડ્રાને તે શિક્ષિકા માટે ઘણુ માન હતું. પરણીને સાસરે ગયા ત્યારે પણ એને સાથે લઇ ગયા હતાં. શરૂઆતથી તે છેવટ સુધી ગુરુ અને શિષ્યા વચ્ચે ઘાડા બહેનપણા કાયમ રહ્યા હતા. રાજમહેલમા જેટલુ સન્માન એ બાઇને મળતું, તેટલુ ભાગ્યેજ બીજા કોઇને મળ્યું હશે. પોતાની એ વહાલી શિક્ષિકા પ્રત્યે રાણી અલેકઝાન્ડ્રાને કેટલુ બધું હેત હતું, તેનો ખ્યાલ નીચેના એક રમૂજી પ્રસંગ ઉપરથી આવી શકશે. માર્લબરો મહેલમા મહારાણીએ એક વાર 'પાર્ટી' આપી હતી. ત્યાં એક ધનવાન અમેરિકન રમણી પુષ્કળ કીમતી પોશાક અને અલંકારમા સજ્જ થઇને આવી હતી જાણે પોતાના પતિની અઢ-

ળક દોલતની જીવતી જાહેરખબરજ ન હોય ! એની ઇચ્છા એવી હતી કે, મારા ઠાઠથી બધાનું અને ખાસ કરીને અલેકઝાન્ડ્રાનું ધ્યાન મારી તરફ ખેંચાય. એટલામાં એની પાસે ઊભેલી એક અતિ સાદા પોશાકવાળી વૃદ્ધ બાઇએ કાંઈ સવાલ પૂછવાથી પેલી "મોટા ઘરની શેઠાણીએ" લગાર કચવાઇને તુચ્છકારથીજ ટૂંકો જવાબ આપીને પીડા પતાવી. એટલામાજ તેણે પ્રિન્સેસને પોતાની તરફ આવતાં જોયા અને પોતે આવી સાધારણ સ્ત્રી જોડે વાતો કરી રહી હતી, એ શાહજાદી જોઈ ગયાં હશે, એ વિચારથી એને શરમ ઊપજી પ્રિન્સેસ ઑફ વેલ્સ છેક પાસે પધાર્યાં, ત્યારે એ ખુશી થઇ કે, હવે મારી સાથે તેઓ વાર્તાલાપ કરશે; પણ પ્રિન્સેસ તો એની સામે પણ ન જોતા પેલી ગરીબ વૃદ્ધ ડોશી તરફ પ્રેમથી દોડચા અને એના હાથ પોતાના સુકુમાર હાથમાં લીધા. પ્રેમથી તેમણે એ સાદી ડોશીના હાથને ચુંબન કર્યું અને પોતાના હાથેજ તેને મિષ્ટાન્ન જમાડી તૃપ્ત કરી. પેલી કરોડપતિ અમેરિકનની સ્ત્રી તો ત્યાંની ત્યાંજ ઊભી રહી. જે ભાગ્યશાળી ડોશીનું પ્રિન્સેસ અલેકઝાન્ડ્રાએ આ પ્રમાણે સન્માન કર્યું, તે એમની બાળપણની શિક્ષિકા મિસ નુડસન હતી.

૩૪૬–बादशाह एडवर्डनी दीन–दुःखीप्रत्ये दया

સમ્રાજ્ઞી અલેકઝાન્ડ્રાના જીવનના કેટલાક ઉચ્ચ પ્રસંગો આપણે જોઈ ગયા હવે એમના સ્વામી સ્વર્ગસ્થ શહેનશાહ ઍડવર્ડના જીવનમાંના બોધપ્રદ પ્રસંગોનુ અવલોકન કરીશુ.

બાદશાહ ઍડવર્ડે ઈ. સ ૧૯૦૧થી ૧૯૧૦ સુધી રાજ્ય કર્યું, એ પહેલા મહારાણી વિકટોરિયાના સમયમાં એ પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ નામથી ઓળખાતા હતા

કરે છે અને સરખામણી કરવા સૂચવે છે. મુંબાઇથી કેટલીક પારસી બાનુઓ ગામડામા સહેલગાહે ગઇ હતી. ત્યાં આગળ એક મિજબાની ગોઠવાઇ. ગામડાના પારસીઓ હિંદુઓની પેઠે સાદાઇથી રહે છે અને ટેબલ–ખુરશીને બદલે ભોંય ઉપરજ પંગત માંડીને જમે છે. પેલી મુંબાઇગરી પારસી બાનુઓને તો ભોંય ઉપર બેસીને જમતાં ઘણી સૂગ ચઢી, ઘણા નખરાં કર્યાં અને ગામડામાં રહેનારાં પરંતુ ખરેખર સુધરેલા પોતાના યજમાનોના દિલ પોતાની બેઅદબ વર્તણૂકથી દુઃખવ્યાં. ક્યાં એ આજકાલની સુધરેલી પારસી બાનુઓ અને ક્યા રાજવંશી અલેકઝાન્ડ્રા ? આ બધો પ્રતાપ બાલ્યાવસ્થામાં માતાપિતા તરફથી મળેલા શિક્ષણનો હતો.

३४५–गरीब शिक्षिकाप्रत्ये शाहजादी अलेकझान्ड्रानुं मान

રાજમાતા અલેકઝાન્ડ્રાને બાલ્યાવસ્થામા અંગ્રેજી ભાષાનું શિક્ષણ આપવાને તેમના પિતાએ મિસ નુડસન નામની એક સ્ત્રીને નોકર રાખી હતી. કુમારી અલેકઝાન્ડ્રાને તે શિક્ષિકા માટે ઘણું માન હતું. પરણીને સાસરે ગયા ત્યારે પણ એને સાથે લઇ ગયા હતાં. શરૂઆતથી તે છેવટ સુધી ગુરુ અને શિષ્યા વચ્ચે ઘાડા બહેનપણા કાયમ રહ્યા હતા. રાજમહેલમા જેટલુ સન્માન એ બાઇને મળતું, તેટલું ભાગ્યેજ બીજા કોઇને મળ્યું હશે. પોતાની એ વહાલી શિક્ષિકા પ્રત્યે રાણી અલેકઝાન્ડ્રાને કેટલુ બધું હેત હતું, તેનો ખ્યાલ નીચેના એક રમૂજી પ્રસંગ ઉપરથી આવી શકશે. માર્લબરો મહેલમા મહારાણીએ એક વાર 'પાર્ટી' આપી હતી. ત્યા એક ધનવાન અમેરિકન રમણી પુષ્કળ કીમતી પોશાક અને અલંકારમા સજ્જ થઇને આવી હતી. જાણે પોતાના પતિની અઢ-

ળક દોલતની જીવતી જાહેરખબરજ ન હોય! એની ઇચ્છા એવી હતી કે, મારા ઠાઠથી બધાનું અને ખાસ કરીને અલેકઝાન્ડ્રાનું ધ્યાન મારી તરફ ખેચાય. એટલામાં એની પાસે ઊભેલી એક અતિ સાદા પોશાકવાળી વૃદ્ધ બાઇએ કાંઈ સવાલ પૂછવાથી પેલી "મોટા ઘરની શેઠાણીએ" લગાર કચવાઇને તુચ્છકારથીજ ટૂંકો જવાબ આપીને પીડા પતાવી. એટલામાજ તેણે પ્રિન્સેસને પોતાની તરફ આવતાં જોયાં અને પોતે આવી સાધારણ સ્ત્રી જોડે વાતો કરી રહી હતી, એ શાહજાદી જોઈ ગયાં હશે, એ વિચારથી એને શરમ ઉપજી. પ્રિન્સેસ ઑફ વેલ્સ છેક પાસે પધાર્યાં, ત્યારે એ ખુશી થઇ કે, હવે મારી સાથે તેઓ વાર્તાલાપ કરશે; પણ પ્રિન્સેસ તો એની સામે પણ ન જોતા પેલી ગરીબ વૃદ્ધ ડોશી તરફ પ્રેમથી દોડ્યા અને એના હાથ પોતાના સુકુમાર હાથમાં લીધા. પ્રેમથી તેમણે એ સાદી ડોશીના હાથને ચુંબન કર્યું અને પોતાના હાથેજ તેને મિષ્ટાન્ન જમાડી તૃપ્ત કરી. પેલી કરોડપતિ અમેરિકનની સ્ત્રી તો ત્યાની ત્યાંજ ઊભી રહી. જે ભાગ્યશાળી ડોશીનું પ્રિન્સેસ અલેકઝાન્ડ્રાએ આ પ્રમાણે સન્માન કર્યું, તે એમની બાળપણની શિક્ષિકા મિસ નુડસન હતી.

૩૪૬–બાદશાહ એડવર્ડની દીન–દુઃખીપ્રત્યે દયા

સમ્રાજ્ઞી અલેકઝાન્ડ્રાના જીવનના કેટલાક ઉચ્ચ પ્રસંગો આપણે જોઈ ગયા. હવે એમના સ્વામી સ્વર્ગસ્થ શહેનશાહ એડવર્ડના જીવનમાંના બોધપ્રદ પ્રસંગોનુ અવલોકન કરીશુ

બાદશાહ એડવર્ડે ઈ. સ ૧૯૦૧થી ૧૯૧૦ સુધી રાજ્ય કર્યું એ પહેલા મહારાણી વિકટોરિયાના સમયમાં એ પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ નામથી ઓળખાતા હતા

એ ઘણા દયાળુ હતા. ઘણી વાર એ વેશ બદલીને ગરીબોમા ભળતા અને તેમના દુઃખથી જાણીતા થઇ મદદ આપતા.

એક વાર પોતે લંડન શહેરમા એક સડક ઉપર ફરી રહ્યા હતા. એકાએક એક વૃદ્ધ પુરુષ તરફ એમની નજર ગઇ. એ વૃદ્ધ સડક ઓળંગવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યો હતો, પણ એ વખતે ગાડીઓની આવ–જા ત્યા ઘણી હોવાથી કચડાઇ જવાની બીકને લીધે તે બહુજ ગભરાઇ રહ્યો હતો. પ્રિન્સ ઓફ્ વેલ્સ એનો ગભરાટ સમજી ગયા અને દોડતા દોડતા એની પાસે પહોંચ્યા તથા પોતાના જીવને જોખમમા નાખીને એ ભીડમાથી એ વૃદ્ધનો હાથ ખેંચીને તેને સડકની પેલીપાર મૂકી આવ્યા. એ બિચારા ડોસાને ખબર પણ ન પડી કે, એને સહાયતા આપનાર સદ્‌ગૃહસ્થ તો ભવિષ્યના રાજાધિરાજ થવાના છે

ગાદીએ આવ્યા પછી પણ ગરીબો અને દુઃખિયારા મનુષ્યો પ્રત્યે એમને ઘણી દયા હતી. ઇસ્પિતાલોમા જઇને રોગીઓને ધીરજ આપવાની એમને ટેવ પડી ગઇ હતી. એક વાર એક માંદી છોકરીને એમણે પૂછ્યું કે, “ કેમ ! તારે કાઇ જોઇએ છે ?” એણે ઉત્તર આપ્યો કે, ‘ આપની મારા ઉપર આટલી બધી કૃપા છે તો થોડાંક ફૂલ આપો.”

બાદશાહ પોતાના કોટના બટનવાળા છિદ્રમાં એક ગુલાબનુ ફૂલ ખોસી રાખતા હતા. ઇસ્પિતાલમા જતી વખતે પોતે ઘણુંખરું કેટલાક સુદર પુષ્પો સાથે લઈ જતા હતા, પણ એ દિવસે એમની પાસે તે નહિ હોવાથી પોતાના કોટમાનુ ફૂલ તરતજ કાઢીને છોકરીના હાથમા આપ્યુ. ફૂલ મેળવવાથી બીમાર છોકરી ઘણીજ પ્રસન્ન થઇ.



૩૪૭—सम्राट औरंगझेबनी चालता युद्धे ईश्वरोपासना

બાદશાહ ઔરંગઝેબને પોતાના પિતાના રાજ્યઅમલમા એક વાર મધ્ય એશિયામાં બલ્ખ અને બદખ્શાન નગર ઉપર ચઢાઇ કરવા જવુ પડયુ હતુ. એ વિગ્રહમા એણે એક એવુ કૃત્ય કર્યું, કે જેથી સમગ્ર મુસલમાનજાતિમાં એનું નામ સુપ્રસિદ્ધ થઇ ગયુ એક વાર મોગલસૈન્ય બુખારાના શાહ અબ્દુલ અજીજ અલીના પ્રચંડ લશ્કરની સામે જીવસટોસટ લડતું હતુ, એવામાં સાયંકાળની પ્રાર્થનાનો સમય થયો. આ પ્રસગે પોતાના અમલદારોએના કહેવા છતા પણ ઔરંગઝેબ ઘોડા ઉપરથી ઊતર્યો અને જમીન પર વાંકા વળી શુદ્ધ હૃદયથી શાંતિપૂર્વક સાગોપાગ નમાજ પઢયો. આ સમયે ઉભય સૈન્યની દૃષ્ટિ તેના ઉપર ઠરી હતી. આ વાત જ્યારે શત્રુ અબ્દુલ અજીજના જાણવામા આવી, ત્યારે તે પોકારી ઊઠ્યો કે, "આવા ધર્મપ્રેમી માણસ સાથે લડાઇ કરવી એ પાયમાલીનોજ રસ્તો છે." તેણે તરતજ યુદ્ધ બંધ કરવાની આજ્ઞા આપી.

ઇશ્વિરોપાસનાનુ ફળ મહાન છે

૩૪૮—एक अंग्रेज दासीनुं परोपकारार्थे आत्मसमर्पण

ઇ સ ૧૮૮૫ના એપ્રિલ માસમાં લડનના એક ભવ્ય મકાનમાં આગ લાગી એ ઘરમાં એલિસ એયરીસ નામની એક નોકરડી પોતાના શેઠની ત્રણ બાલિકાઓ સાથે કામ કરી રહી હતી. આગ પૂર્ણ જોસમા સળગી ઊઠી એવે પ્રસગે સામાન્ય કોટિના મનુષ્યોમાં સ્વાર્થવૃત્તિ પ્રબળ થઈ આવે છે અને સૌથી પહેલો

૪૪૭—सम्राट औरंगझेबनी ईश्वरोपासना

બાદશાહ ઔરંગઝેબને પોતાના ... તથી જોયો.
વાર મધ્ય એશિયામાં બલ્ખ અને બદ...
કરવા જવું પડ્યું હતું. એ વિગ્રહમાં ... પડ્યો. પોતાની સાથેના
કે જેથી સમગ્ર મુસલ... રહેવાની આજ્ઞા આપી ત્યાર-
એક વાર મોગલસૈન્ય ...લ થયો અને તેની અગાશી ઉપર ચઢીને
ચાર ...કરની સ... ત્યાર પછી એ નીચે ઉતરી આવ્યો અને
...લજા ઉપર આવા ઊભો. ત્યા આવીને તેણે એ છોકરાને પૂછ્યુ
...ની પ્રાર્થનાને ...ારી પેઠે જોઇ શકે છે?"

...રો—ઘણી સારી પેઠે, એક માઇલ દૂર ઊડતી ચકલી
...હું જોઇ શકું છુ

...તાની સામેના ઊંચા વૃક્ષને બતાવીને અમલદારે પૂછ્યુ કે,
...આ વૃક્ષ ઉપર ચઢી શકે છે?"

...છોકરો—જોતજોતામાં હું એની ટોચે જઇ શકું છુ.

...અમલદાર—ત્યા ચઢ્યા પછી તને શત્રુઓની સેના, તોપો
...રે કાઇ દેખાય તો એનો વૃત્તાંત તું મને તરત કહી દઇશ?

છોકરો—જરૂર, કહીશ.

અમલદાર—એ પરિશ્રમના બદલામા તું શું લઇશ?

છોકરો—શું લઇશ? કાઇજ નહિ. હું પણ લોમ્બાર્ડીનોજ એક રહેવાસી છુ

અમલદાર—બહુ સારી વાત, તુ ઉપર ચઢી જા

છોકરો પોતાના બૂટ કાઢી નાખીને ખિસકોલીની પેઠે જોતજો-તામા ઝાડ ઉપર ચઢી ગયો.

નીચેથી અમલદારે પૂછ્યું કે, " સીધો સામેની બાજુએ નજર નાખ, કાંઇ દેખાય છે ? "

છોકરો—સડક ઉપર બે ઘોડેસવાર છે.

અમલદાર—કેટલે દૂર ?

છોકરો—અડધા માઇલ ઉપર

અમલદાર—શું, તેઓ આ તરફ આવી રહ્યા છે ?

છોકરો—ના.

અમલદાર—ઠીક, જમણી તરફ શું દેખાય છે ?

છોકરો—કબરસ્તાનની પાસેના વૃક્ષોમા કાંઇક ચમકી રહ્યું છે. બદૂકની સગીનોની ચમક હોય એમ લાગે છે.

અમલદાર—માણસો પણ દેખાય છે ?

છોકરો—ના, પણ વૃક્ષોની પાછળ ખેતરોમા માણસો સંતાઇ રહેલા જણાય છે

એટલામા એક ગોળી સનસનાટ કરતી આવી અને એ ઘરની પાછળના ભાગમા પડી અમલદારે બૂમ પાડી. " છોકરા ! ઊતરી આવ, દુશ્મનોએ તને જોઇ લીધો છે. મારે હવે કોઈ વાતની જરૂર નથી, તું તો ઊતરી આવ. "

છોકરો—હું બીતો નથી

અમલદારે કહ્યુઃ " નીચે ઊતરી પડ, કહે જોઇએ ડાબી તરફ શું છે ? "

છોકરો ડાબી તરફ વાંકો વળીને જોવાની તૈયારીમાંજ હતો, એટલામાં એક બીજી ગોળી આવી ને હવામા થઇને નીકળી ગઇ.

અમલદારે ઘાટો પાડીને કહ્યું કે, " ઊતરી આવ "

છોકરાએ કહ્યુ. " હું હમણા ઊતરી પડીશ, પણ હુ વૃક્ષની આડમા છું ડાબી તરફની હાલત જાણવી હજુ બાકી છે "

અમલદાર—એ બધુ ઠીક, પણ તુ તો ઊતરી પડ

ડાબી તરફ વળીને છોકરાએ જોયુ અને કહ્યુ કે, "ડાબી તરફ એક નાનુ સરખું દેવળ હોય એમ લાગે છે, પણ મારા ધારવા પ્રમાણે તો "

છોકરાનું વાકય પૂરું થવા ન પામ્યું, એટલામાં એક ગોળી સનસનાટ કરતી આવી. ક્ષણભરને માટે એ વૃક્ષની શાખાને બાઝી રહ્યો, પણ થોડીકજ વારમાં એ ભોય ઉપર આવી પડયો.

અમલદારના મુખમાથી ચીસ નીકળી ગઇ બિચારો છોકરો એની આગળ ચત્તોપાટ પડયો હતો. એના ડાબા પડખામાંથી લોહી નીકળી રહ્યુ હતુ. એ હાલ જોઇને સારજંટ અને બે સવાર પણ ત્યાં આવ્યા. અમલદારે તેના ખમીસના બટન ખોલ્યાં ગોળી ફેફસામા વાગી હતી. તેણે કહ્યું કે, "બિચારો મરી ગયો!" સારજંટે કહ્યું "ના, હજુ મર્યો નથી."

એટલામાં છોકરાએ આંખ ઉઘાડી. અમલદારની તરફ ઝાંખવા ગયો; એટલામાં એનો જીવ નીકળી ગયો

એની દશા જોઇને અમલદારને ઘણો શોક થયો. એ ઊભો થયો અને ઘરમાથી એક વાવટો લઈ આવ્યો એ વાવટામાં એ છોકરાને લપેટયો. એનુ મુખ ખુલ્લુ રાખ્યુ. પછી સારજંટને કહ્યું કે, "આ છોકરો સિપાઇના મોતે મર્યો છે; એટલા માટે એની દફનક્રિયા એક સૈનિકની માફક થશે" એ પોતાની ટુકડી લઇને ત્યાંથી પાછો ફર્યો. ત્યારપછી સાંજે ત્યાં એક સેના આવી પહોચી

સેનાએ છોકરાની લાશને તલવારથી સલામી આપી એકે એકે સૈનિકો એના ઉપર પુષ્પની વૃષ્ટિ કરતા ચાલ્યા ગયા. એ પ્રમાણે એ વીર બાળકનું યોગ્ય સન્માન થયું. ખરેખર! એ વીર બાળકે પોતાના વહાલા દેશ માટેજ પ્રાણ ન્યોછાવર કરી દીધો હતો

('બાલસખા' માર્ચ–૧૯૨૫ ઉપરથી)

૩૫૦–અવકાશના સદુપયોગથી મળેલો મહાન વિજય



જનરલ શેરમેન વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં એક વાર રજાઓના દિવસોમા જ્યોર્જિયા પ્રદેશમાં ગયો હતો. તેના બીજા મિત્રો પાનાં રમવામાં અને વાતો કરવામાં સમય ગાળવા લાગ્યા, પણ શેરમેને તો આખો મુલક જોઇ લીધો અને તેનો નકશો કાઢી તે સ્થળનો અભ્યાસ કર્યો. એ વખતે કરી લીધેલા એ અભ્યાસને લીધેજ તેણે મોટપણે એજ સ્થળે મોટી જીત મેળવી હતી.

('જીવનકળા' ઉપરથી)

૩૫૧–સાક્ષર શ્રી ગોવર્ધનરામભાઈનો વિનય



(૧)

એક વખત ગોવર્ધનરામભાઈના કોઇ એક સગાને ત્યા જમણનો પ્રસંગ હતો. એ પ્રસગે ગામના એક સરકારી અમલદારને નિમંત્રણ આપ્યું હતુ ગોવર્ધનરામભાઈ તાજા બી. એ થયા હતા, એટલે ભોજનસમયે તે અમલદારને તેડી લાવવાનું કામ એમને સોપવામાં આવ્યુ એ વખતમાં ગ્રેજ્યુએટોની સંખ્યા થોડી હોવાથી તેમણે ઘણુ માન મળતુ, પરંતુ ગોવર્ધનરામભાઇને તે અધિકારી ઓળખતા નહોતા, તેથી તેઓએ ત્યા જઈ ખબર કરતા અંદરથી હુકમ થયો કે, "કહો કે ભાઈ પધારે છે અને તેમને બહાર બેસાડો." અર્ધો કલાક પછી અવકાશ મળ્યો, એટલે અધિકારી સાહેબ બહાર આવ્યા અને બધા ઊભા થઇ ગયા ગાડીમાં ગોવર્ધનરામભાઈને

સામે બેસાડ્યા. પછી ગાડી ચાલી એટલે અમલદારે પૂછ્યું કે, "કાંઈ અંગ્રેજી ભણ્યા–ગણ્યા છો કે?"

"જી, હા."

"શાનો અભ્યાસ કરો છો?"

"જી, મેટ્રિકમા પાસ થયો છું."

"ત્યારે એફ. વાઇ. એ. નો અભ્યાસ કરતા હશો!"

"જી, તેમા પણ પાસ થયો છુ."

"ત્યારે તો બી. એ. નો અભ્યાસ કરતા હશો!"

"જી, હુ બી એ. થયેલો છુ."

આ સાભળતાજ અધિકારીનુ મો ઊતરી ગયું અને ક્રમેક્રમે વધતા આશ્ચર્યની પરિસીમા આવી. માફી માગતા માગતાં અમલદારે કહ્યું કે, "પટાવાળા જ્યા બેસે છે ત્યાં તમને બેસાડ્યા તેથી માફ કરજો. આવો, મારી સાથે બેસો." ગોવર્ધનરામભાઇએ શાત મુખમુદ્રાએ ઉત્તર દીધો કે, "કાંઈ નહિ, એમાં શું?"

(૨)

મુંબઈમાં એક વાર શ્રીયુત ગોવર્ધનરામભાઈ, તેમના કાકા સાક્ષર શ્રી મનસુખરામભાઇના દીવાનખાનામા એકલા બેસીને વાચતા હતા. "મનસુખરામભાઈ છે કે?" એ પ્રશ્ન સાભળી ચોપડીમાંથી બહાર જોતા બારણા આગળ મલિન પચિયું પહેરેલું, શરીરે ઉઘાડા, મલિન કપડાનો કકડો ખભે નાખેલો, ભગત જેવી ટોપી પહેરેલી ને મૂછોમા તમાકુ ભરેલી એવા બ્રાહ્મણને જોયો. તેમણે ધાર્યું કે, કોઈ યાચક હશે, પરતુ ગમે તેવા અજાણ્યા માણસની સાથે પણ નમ્રતાપૂર્વક બોલવાનો મૂળથીજ અભ્યાસ હોવાથી વિનયપૂર્વક પૂછ્યું કે, "કાઈ કામ છે?"

"મારે મળવું છે."

"તમારુ નામ શું?"

'મારું નામ પીતાંબરદાસ '

આ નામ સાંભળ્યું કે તરતજ ગોવર્ધનરામને થયું કે, 'ઓળખાણ ન હોય તેની સાથે પણ વિનયથી વર્તવાની મારી ટેવને લીધેજ આ વેદાંતશાસ્ત્રના એક પૂજ્ય અભ્યાસીનું મારે હાથે અપમાન થતું અટક્યું.' બ્રહ્મનિષ્ઠ પીતાંબરદાસનું નામ તેમણે સાંભળ્યું હતું, પણ તેમને કોઈ પણ દિવસ જોયા નહોતા. તરતજ માનપૂર્વક તેમને અંદર બેસાડી મનસુખરામભાઈને ખબર આપી. આ ઉપરથી તેઓએ પાકો નિશ્ચય કર્યો કે, આપણે ન ઓળખતા હોઇએ તેની સાથે પણ માનપૂર્વકજ વર્તવું આવી રીતે વર્તવાથી કોઈ પૂજ્ય પુરુષનો અનાદર કરવામાથી બચી જવાય છે, એટલુજ નહિ પણ મનુષ્યમાત્રપ્રતિ સદ્‌ભાવથી વર્તવું જોઇએ, એ ધર્મ પણ સચવાય છે

આ પ્રસંગે એથી વિપરીત ગુણનો એક પ્રસંગ અમને યાદ આવે છે

ઈ સ. ૧૯૦૨ માં અમદાવાદમા રાષ્ટ્રીય મહાસભાનુ અધિવેશન પહેલી વાર થયું. એ વખતે મદ્રાસમાં રાષ્ટ્રીય પક્ષના બે દૈનિક અને એક સાપ્તાહિક એમ ત્રણ પત્રના અધિપતિ શ્રીયુત સુબ્રહ્મણ્ય આયર પધાર્યા હતા એ કોંગ્રેસના સૌથી જૂના પૂજારીઓમાંના એક હતા અને ઈ સ ૧૮૮૫માં ભરાયેલી પ્રથમ કોંગ્રેસનો પહેલો ઠરાવ એમણે રજૂ કર્યો હતો, એમ કહેવાતું હતું, પણ એમનો ચહેરો કાળો અને કદ્રૂપો હતો, તેથી સ્વયંસેવકોએ તેમનું સાધારણ મદ્રાસી સમજીને અપમાન કર્યું હતું અને સર્વત્ર આદરસન્માન પામવાથી ટેવાઈ રહેલા એ સજ્જનને પણ ખોટુ લાગ્યુ હતુ. બહારના દેખાવ ઉપરથી માણસનું અપમાન કરવા માટે એ વખતે એ સ્વયંસેવક-યુવકોને ક્ષોભ થયો હતો.

('સમાલોચક-ગોવર્ધનસ્મારક' અંક ઉપરથી)

૩૫૨–અનાથોનો પિતા બનનાર દુષ્યંતરાજા

એક દિવસ દુષ્યંતરાજા દરબાર ભરી બેઠા હતા, એવામાં એક પ્રધાને આવીને જણાવ્યુ કે, "આપના રાજ્યમાં એક ધનવાન વેપારી મરી ગયો છે. તેને કોઇ વારસ નથી, ફક્ત એની સ્ત્રી સગર્ભા છે, માટે એની બધી મિલકત રાજ્યમા જપ્ત કરી લેવી જોઇએ"

રાજા દુષ્યતે પૂછ્યુ કે, "શા માટે ? એની સ્ત્રીના ગર્ભમાંના બાળકનું શુ થશે ?"

"શ્રીમાન ! તેને વારસો મળી શકશે નહિ; કેમકે જન્મ વખતે એનો પિતા જીવતો નહિ હોય."

"પ્રધાનજી ! તમારો કાયદો અન્યાયી છે. મારા જીવવા છતા કોઇ પણ બાળક નબાપુ ગણાય ? જાઓ, આખા રાજ્યમા આજ ને આજ ઢઢેરો પિટાવો કે, ગર્ભમાના બધાં બાળકોનો પિતા રાજા છે; એટલે પિતાના મૃત્યુ પછી જન્મ પામનાર દરેક માણુસ અનાથ નહિ રહે અને એને એના પિતાનો વારસો મળશે." રાજાનો આ એક અગત્યનો ધર્મ છે

૩૫૩–એકજ પ્રકારના અપરાધીઓને જુદી જુદી સજા

એક વખત રાજા વિક્રમાદિત્યના રાજ્યમા ચાર માણુસોને એકજ પ્રકારના અપરાધ સારુ પકડવામા આવ્યા તેમને એકસરખી સજા ન કરતાં રાજાએ ચારેને જુદા જુદા પ્રકારની સજા ફરમાવી એકને એકાંતમા બોલાવીને કહ્યુ કે, "જાઓ, ફરીથી આવુ કામ કદી ન કરશો." એટલુ કહીને એને છોડી મૂક્યો

બીજાને બોલાવીને ખૂબ તિરસ્કાર કર્યો અને બે–ચાર ગાળો દઈને કાઢી મૂકયો. ત્રીજાને ગાળો દીધી તથા જોડા મારીને બહાર કાઢ્યો; પરંતુ ચોથાને કાળું મોં કરીને ગધેડા ઉપર બેસાડી, નગરની ચારે તરફ ફેરવવાનું શરૂ કર્યું. આ ન્યાય જોઈને રાજાના અમલદારો ઘણુ આશ્ચર્ય પામ્યા કે, આ તે કેવો ઇન્સાફ! આખરે એમણે રાજાને પોતાની શકા જણાવી ચતુર રાજાએ કહ્યુ કે, "તમે એમની પરીક્ષા કરી જુઓ, એટલે મારો હેતુ આપોઆપ સમજાશે" અમલદારો તપાસ કરવા લાગ્યા જે અપરાધીને રાજાએ કહ્યું હતુ કે, "આવું કામ ફરીથી ન કરશો." તે શરમનો માર્યો ઝેર ખાઇને મરી ગયો. જેને ગાળો દીધી હતી, તે નગર છોડીને બીજે કયાક જઈ વસ્યો. જેને જોડા મરાવ્યા હતા, તે શરમાઇને ક્યાંક સંતાઇ રહ્યો, પરતુ જેને ગધેડે ચઢાવીને આખા ગામમા ફેરવ્યો હતો, તે નિર્લજ્જ શિરોમણિ નગરપરિક્રમા કરતો જ્યારે પોતાના ઘર આગળ આવ્યો, ત્યારે મૂછો ઉપર તાલ દેતો પોતાની સ્ત્રીને બોલાવીને કહેવા લાગ્યો કે "રાડ! થોડું પાણી તો પા." સ્ત્રીએ ઉત્તરદીધો કે, "નફ્ટ! જમીને જાને! રસોઈ તૈયાર છે." એ સાંભળી પેલો નફ્ટ અપરાધી બોલી ઊઠ્યો કે, "હજુ થોડુ શહેર ફરવાનુ બાકી છે. ફરી આવીને ભોજન કરીશ. ગરમ પાણી પણ તૈયાર રાખજે. મોઢાની સૂરત પણ ઠીક કરવી છે." આ પ્રમાણે ચારે અપરાધીઓની પરીક્ષા કર્યાથી અમલદારોને રાજા વિક્રમાદિત્યની બુદ્ધિની ખાતરી થઇ અને તેઓ એનાં વખાણ કરતા ઘેર ગયા.

('દૃષ્ટાતસમુચ્ચય' માથી)

૩૫૪–સાધુનું જૂઠું અનુકરણ

લાહોરમા એક મહાત્મા થઇ ગયા છે તેમનુ નામ લાલ માધવ અથવા માધવલાલ હતુ. એ નાના અને સુંદર બાળકોને

ખોળામાં લઇને રમાડ્યા કરતા હતા. એમના એ સ્વભાવથી બાળકોના માતાપિતા બહુજ પ્રસન્ન થતા અને તેમની સેવા–પૂજા સારી પેઠે કરતા. કોઈ એક મુસલમાન ફકીર એમની સાથે રહેવા લાગ્યો. એનું હૃદય મલિન હતું. એને તો એમજ લાગ્યું હતું કે, પેટ ભરવાનો આ સહેલો ઉપાય છે. તેથી જે કામ ભક્ત લાલ માધવ કરતા, તેજ કામ પેલો ફકીર કરવા લાગ્યો. થોડા દિવસમા એની પણ પ્રતિષ્ઠા વધી પડી. એ તો માનનોજ ભૂખ્યો હતો અને તે મળી ગયું. પંજાબમા ફકીરોનો આદરસત્કાર બહુ થાય છે; એટલે એને માનની ખોટ પડી નહિ. લાલ માધવ તો ખરા સાધુ હતા. તેઓ એ લુચ્ચા ફકીરને સારી રીતે ઓળખતા હતા. એની વર્તણૂક જોઇને એ મનમાં ને મનમા હસ્યા. એક દિવસ પોતે ક્યાંક જઇ રહ્યા હતા, ત્યારે રસ્તામા એક સાપ પડ્યો હતો. તેને પણ ઊંચકીને ભક્તરાજ તો રમાડવા લાગ્યા. પછી એ સાપને તેમણે મુસલમાન ફકીરની આગળ રમાડવા સારુ મૂક્યો. એ તો બીને દૂર નાસી ગયો. એ દિવસથી એણે સાધુનુ અનુકરણ કરવું છોડી દીધુ અને એનુ પોગળ પણ ખુલ્લુ પડી ગયુ.

૩૫૫–हुमायुए मददगारनी करेली कदर

બાબરના મરણ પછી યુવરાજ હુમાયુ દિલ્હીનો બાદશાહ બન્યો હતો. એ પણ ઘણો સારો બાદશાહ હતો; પણ એને દુશ્મનો ઘણા હતા અને તેમણે એને બહુજ સતાવ્યો હતો. હુમાયુનો સગો ભાઈ પણ એના ઉપર દાઝે બળતો હતો અને એનું રાજ્ય પડાવી લેવાની યુક્તિ શોધી રહ્યો હતો. બંગાળામાં શેરખા નામનો એક સૂબેદાર હતો એણે તો હુમાયુને બહુજ ગભરાવી નાખ્યો હતો. એનો વિચાર દિલ્હીના બાદશાહ બની જવાનો હતો હુમાયુ એને દબાવી

દેવા સારુ એક મોટી ફોજ લઈને બંગાળા ગયો, ખૂબ લડાઇ થઈ અને શેરખા હારીને નાસી ગયો.

લડાઈ પૂરી થતાંથતામા વરસાદ આવ્યો. ગગાનદીમા પાણી-જ પાણી દેખાવા લાગ્યું. હુમાયુ દિલ્હી તરફ પાછો ફર્યો. એક દિવસ હુમાયુએ ગગાકિનારે તંબૂ નાખ્યા હતા. સિપાઇઓ આખા દિવસના થાકચા હતા, એટલે રાત પડતાંજ હથિયાર ઉતારીને સૂઇ ગયા. પણ રાતના ત્રણ વાગતાંજ શેરશાહે એકદમ પોતાની ફોજ સહિત હુમલો કર્યો. આથી હુમાયુના ઘણા સિપાઇઓ કપાઇ ગયા

હવે હુમાયુને નાસી જવાનો માર્ગ ન મળ્યો. લાચાર થઇને એણે ગંગામા ઘોડાને ઉતાર્યો એ વખતે ગગામા પુષ્કળ પૂર આવેલુ હોવાથી તરીને પાર જવાનુ કામ ઘણુ વસમું હતું. હુમાયુનો ઘોડો નદીમા ડૂબવા લાગ્યો અને એવુ જણાયું કે, હુમાયુ હવે બચશે નહિ, પરતુ રામ રાખે તેને કોણ ચાખે ? હજુ ઈશ્વર, હુમાયુને બચાવવા માગતો હતો. અણધારી મદદ આવી પહોચી. એક ભિસ્તીએ એને જોયો ભિસ્તી મશક ફુલાવીને એની મદદથી નદીમાં તરી રહ્યો હતો. એણે હુમાયુને પણ એજ મશક પકડીને તરવાનું કહ્યું હુમાયુએ તેની સૂચનાનો અમલ કર્યો અને બન્ને પાર ઊતર્યા

હુમાયુએ ભિસ્તીનો ઘણો ઉપકાર માન્યો અને તેને કહ્યુ કે "હું દિલ્હી પહોચ્યા પછી તને બે કલાકને સારુ બાદશાહ બનાવી દઇશ."

દિલ્હી પહોચ્યા પછી હુમાયુએ પોતાનો વાયદો પૂરો કર્યો તેણે ભિસ્તીને રાજગાદી ઉપર બેસાડીને બાદશાહ બનાવ્યો. હવે તો ભિસ્તીની ખુશાલીનો પાર રહ્યો નહિ તેણે વિચાર કર્યો કે, "આ બે કલાકના રાજ્યમા કોઇ એવુ કામ કરવું જોઇએ કે જેથી આખી દુનિયા જાણે કે, એકવાર ભિસ્તી પણ બાદશાહ બન્યો હતો" એણે પોતાની મશકના ગોળ ગોળ કકડા કપાવ્યા અને તેની ઉપર

પોતાનુ નામ કોતરાવીને વચમાં સોનાની ખીલીઓ ઠોકાવી ચામડાનો સિક્કો ચલાવ્યો. પછી પોતાના સગાવહાલાંઓને બોલાવીને તેમને એટલુ ધન તથા ઇનામ આપ્યા કે, એમનુ દળદર જતુ રહ્યુ

જે બીજાનું ભલું કરે છે, તેને ઈશ્વર જરૂર સુખ આપે છે

૨૫૬–हेमुनी कर्तव्यपरायणता

મહાન મોગલ બાદશાહ અકબરના સમયમાં જે હિંદુઓ પ્રતિષ્ઠાને પામ્યા હતા, તેમાનો એક હેમુ હતો એ ઢુસરજાતિનો વાણિયો હતો.(હાલમાં એ જાતિ પોતાને ભાર્ગવ બ્રાહ્મણના નામથી ઓળખાવે છે.) જે વખતે દિલ્હીમા આદિલશાહ રાજ્ય કરતો હતો, તે સમયે હેમુએ બિયાનાના રાજાને હરાવી મોટો વિજય મેળવ્યો હતો એ વિજયથી પ્રસન્ન થઇને આદિલશાહે ભર્યા દરબારમા એને કસબી ઝભ્ભો અર્પણ કરવા માંડ્યો, ત્યારે તેણે વિનયપૂર્વક તે સરપાવ લેવાની ના પાડી અને કહ્યું કે, "નામદાર ! આપના લશ્કરની બહાદુરીથી હુ લડાઇમા વિજય પામ્યો છું. આપ એમને ઇનામ આપો. હું તો ફક્ત આપનો એક નોકરમાત્ર છું."

એ પછી પણ હેમુએ દિલ્હીના બાદશાહોની ઘણી સેવા કરી હતી. એટલે સુધી કે પોતાની તબિયત સારી ન હોવાને લીધે ઘોડા કે હાથી ઉપર બેસવાને અશક્ત હોય ત્યારે, પાલખીમા બેસીને પણ તે મેદાનમા જતો અને પછી હાથી ઉપર અ બાડીમા બેસી પોતાની વ્યવહારકુશળતા તથા રણશાસ્ત્રના અનુભવવડે જીત મેળવતો.

એવા સ્વામીભક્ત સરદારનો વધ બેરામખા નામના સેનાપતિએ કેવળ ધર્મદ્વેષને લીધે કર્યો હતો

૩૫૭–બાદશાહ અકબરનું શાણપણ

એક વાર અકબર બાદશાહ પોતાના અમીર–ઉમરાવો સાથે સવારી કાઢીને દિલ્હીમાં નીકળી રહ્યો હતો; એટલામા એક શત્રુએ તેના ઉપર તીર ફેંક્યુ, જે તેના ખભામા વાગ્યુ. લોકોએ તરત તે દુષ્ટને પકડયો અને ચોતરફથી પોકાર થવા લાગ્યા કે, “એને મારી નાખતા પહેલા કબૂલ કરાવો કે કોની શિખવણીથી એણે એ કૃત્ય કર્યું છે.” એક સાધારણ માણસને બાદશાહનો જીવ લેવામા કાંઇ લાભ સમાયલોજ ન હોય. જરૂર કોઇ મોટું કાવતરું રચાયું હશે અને કોઈની ખાતરજ તેણે આ કામ કર્યું હશે. શાણા બાદશાહ અકબરે હુકમ આપ્યો કે, “ના, એ વળી કોઇ નિર્દોષને ફસાવી મારશે! મારે એ પ્રપચ વિષે જાણવું નથી” લોકોએ તરતજ અપરાધીને ત્યા ને ત્યાજ ચીરી નાખ્યો. પછી દરબારનો હકીમ આવી પહોચ્યો અને તેણે શહેનશાહના ખભામાંથી તીર કાઢી પાટો બાંધ્યો.

૩૫૮–એક રજપૂત જુવાનનું બખ્તર

બાદશાહ અકબર, રાજ્યના મોટા હોદ્દાઓ હિંદુ અને મુસલમાનને સમાનપણે આપતો હતો અને તેમને સાથે લઇને શત્રુઓ સાથે લડાઈ કરવા જતો. એક વાર એક યુદ્ધમા તેણે જોયુ કે, એક નાની વયનો રજપૂત છોકરો એક ભારે બખ્તર તળે દબાઈ જતો હતો શહેનશાહે તેનું બખ્તર કઢાવી બીજું તેને લાયકનું હલકુ બખ્તર પહેરવા આપ્યુ, પણ તે છોકરાએ કાઢી નાખેલું બખ્તર બાદશાહે એક બીજા રજપૂતને આપ્યુ, એટલે પેલો છોકરો ચિડાયો, કેમકે એ બેની વચ્ચે શત્રુતા હતી. “શું મારું બખ્તર

એ પહેરીને અભડાવે કે? નારે, હું વિના બખ્તરે લડાઈમા જઇશ." એમ કહી એણે શરીર ઉપરથી બખ્તર કાઢીને ફેંકી દીધુ. આ શબ્દો સાભળીને બાદશાહે પોતાનું બખ્તર પણ કાઢી નાખ્યું અને કહ્યું કે, "મારા શૂરવીરો બચાવના સાધન વગર રણક્ષેત્રમાં ઊતરે તો હું શા માટે તે પ્રમાણે ન ઊતરું? મારે બખ્તર શા માટે જોઇએ?"

૩૫૧-વિશાખાનું કથન-મિગાર શેઠ તો વાસી અન્ન ખાય છે

પ્રાચીન કાળમા શ્રાવસ્તિ નગરીથી સાત યોજન ઉપર સાકેત નામના નગરમા ધનંજય નામનો એક અતિશય ધનવાન અને બુદ્ધિશાળી પુરુષ રહેતો હતો. તેને વિશાખા નામની એક બહુજ સુદર કન્યા હતી. તેનું લગ્ન શ્રાવસ્તિના શેઠ મિગારના પુત્ર પૂર્ણ-વર્ધન સાથે થયું હતું.

એને સાસરે વળાવી, ત્યારે ધનંજય શેઠે જ્ઞાતિમાના આઠ કુળવાન ગૃહસ્થોને બોલાવીને વેવાઇની સમક્ષ કહ્યું હતુ કે, "જો મારી પુત્રીનો કોઇ દોષ જણાય તો તમારે તેની બરોબર ખાતરી-પૂર્વક તપાસ કરીને મને ખબર આપવી."

વિશાખા બૌદ્ધધર્મને માનતી હતી અને તેનો સસરો નિર્ગ્રંથ-શ્રમણો (નાગા સાધુ)ને માનતો હતો

એક દિવસ મિગાર શેઠ ભોજન કરી રહ્યા હતા, સેવાપરાયણ પુત્રવધૂ વિશાખા પંખાથી પવન નાખતી એક બાજુ ઊભી હતી, એવામાં બારણે એક બૌદ્ધ ભિક્ષુ આવ્યો, પણ મિગાર તેના પ્રત્યે જરા પણ ધ્યાન ન આપતા ભોજનમાજ નિમગ્ન રહ્યો. એ જોઇને વિશાખાએ તે ભિક્ષુને કહ્યું કે, "આર્ય! મારા સસરાજી વાસી

અન્ન ખાય છે, તમે ત્યાં ઊભા ન રહેતાં આગળ વધો "

આ શબ્દો સાભળતા મિગાર શેઠના ક્રોધનો પાર રહ્યો નહિ. તેણે વિશાખાને એકદમ કાઢી મૂકવાનો નોકરોને હુકમ આપ્યો; પરંતુ વિશાખાનુ તેજ એવું હતુ કે એને હાથ લગાડવાની મગદૂર કોઈની નહોતી. એણે સ્પષ્ટ રીતે જણાવ્યુ કે, "વગર વાંકે મારા ઉપર ક્રોધ કરવો એ વાજબી નથી. મારો વાંક જણાતો હોય તો મારા પિતાજીએ નીમેલા આઠ પ્રતિષ્ઠિત માણસોને બોલાવી ન્યાય કરાવો."

આઠ સદ્‌ગૃહસ્થોને તરતજ બોલાવવામા આવ્યા તેમણે વિશાખાને પૂછ્યું કે, "કેમ બહેન! તારા સસરા વાસી અન્ન ખાય છે એમ તે કેમ કહ્યું?"

વિશાખાએ કહ્યું કે, "મારા સસરાજી જૂના પુણ્ય ઉપર નિર્વાહ કરે છે અને નવીન પુણ્ય સપાદન કરતા નથી, એજ મારા કહેવાનુ તાત્પર્ય હતુ."

પેલા ગૃહસ્થોએ કહ્યુ કે, "વિશાખાનુ કહેવું ઘણુ ડહાપણભરેલુ છે, માટે તેને ઘરમાથી કાઢી મૂકવી જોઇએ નહિ."

('બુદ્ધલીલાસારસગ્રહ'માથી)

३६०–मैत्रेयीनो ब्रह्मज्ञानने खातर धनवैभवनो परित्याग

મૈત્રેયી એક પરમ વિદુષી સ્રી હતી. મહર્ષિ યાજ્ઞવલ્ક્ય સાથે તેનુ લગ્ન થયું હતુ એની શોકયનુ નામ કાત્યાયની હતું

પ્રાચીનકાળમા બ્રાહ્મણો ગૃહસ્થાશ્રમનુ સુખ ભોગવ્યા પછી વાનપ્રસ્થાશ્રમમા પ્રવેશ કરતા અને તે પછી સંન્યાસ લઇને બ્રહ્મનુ ચિંતન કરતા

મહર્ષિ યાજ્ઞવલ્કયે જ્યારે વનમાં જવાનો સંકલ્પ કર્યો, ત્યારે બંને પત્નીઓને પાસે બોલાવીને કહ્યું કે, "મેં તમારી સાથે ગૃહસ્થાશ્રમનું સુખ પૂરતા સમય સુધી ભોગવ્યું છે. હવે હું ઘરબાર તજીને વાનપ્રસ્થ થવા માગું છુ. મારી જે માલમિલકત છે, તે ભવિષ્યમા તમારા બંનેમા કોઈ પ્રકારનો વાધો–ઝઘડો ન પડે એટલા સારુ મારી રૂબરૂજ સરખે ભાગે વહેંચી લો, એવી મારી ઇચ્છા છે" સ્વામીનો એવો વિચાર જાણીને મૈત્રેયીએ કહ્યું કે, "પ્રભુ! આપે આ સંપત્તિની વહેચણીની વાત કરી, પણ હું એને લઇને શું કરીશ? આ તો ઘણુ સાધારણ ધન છે, પરંતુ જો આખી પૃથ્વીનું રાજ્ય પણ મને મળે તો તેથી લાભ શો? એથી શું હું અમરપદને પામીશ?" મૈત્રેયીના આ પ્રશ્નનો ઉલ્લેખ કરીને ઉપનિષદ્ અમર થઇ ગયું છે. યાજ્ઞવલ્કયમુનિ પણ પત્નીના આ પ્રશ્નથી મનમાં ઘણાજ પ્રસન્ન થયા અને બોલ્યા કે, "ના, અમરત્વ તો એથી મેળવાશે નહિ. એથી તો તું અનેક પ્રકારના પદાર્થ વસાવી શકીશ, તને કોઈ જાતની અગવડ કે તગી નહિ રહે. ધનથી સંપત્તિવાન મનુષ્યો જેવા પ્રકારનું સુખ ભોગવે છે અને સ્વતંત્રતાપૂર્વક જેવું જીવન ગાળી શકે છે, તેવુંજ સુખ ભોગવી તુ પણ સ્વતંત્ર જીવન ગાળી શકીશ, પરંતુ તે અમરત્વ પ્રાપ્ત કરવાની જે વાત કહી તે તો પૈસા–ટકા અને વૈભવથી કદાપિ પ્રાપ્ત નહિ થઇ શકે." સ્વામીનો આ યોગ્ય ઉત્તર સાભળીને અત્યંત ખિન્ન થઇ જઇને મૈત્રેયી કહેવા લાગી કે, "નાથ! તો આ ધન, સંપત્તિ અને વિષયભોગને લઈને હુ શુ કરું? જે ધન અને સંપત્તિ મને અમરત્વ ન અપાવી શકે, જેને લીધે હુ અમરત્વ મેળવવાને યોગ્ય ન રહુ, એવા વિપરીત સાધનને લઇને હુ શુ કરું? સ્વામીનાથ! આપે જે વિષયનુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે, જે બ્રહ્મજ્ઞાનરૂપી અમૂલ્ય ધનને આપે આપની સંપત્તિ બનાવી છે, તેજ બ્રહ્મવિદ્યાનો ઉપદેશ

આપી મને કૃતાર્થ કરો. આપના સંગનો લાભ હવે મને મળશે નહિ. આપનો વિચાર વાનપ્રસ્થજ ગ્રહણ કરવાનો છે, તો તેમા હું અંતરાયરૂપ થવા નથી માગતી. આપ બધી મિલકત મારા મોટાં બહેન કાત્યાયનીનેજ આપી દો. અમરત્વ મેળવવાના ઉપાયરૂપ જે બ્રહ્મજ્ઞાનના આપ અધિપતિ છો, તે બ્રહ્મજ્ઞાન મને આપીને મારો મનુષ્યજન્મ સફળ કરો."

પત્નીના આ ત્યાગથી મહર્ષિનું ચિત્ત ઘણું પ્રફુલ્લ થયુ. ઘણાજ આહ્લાદપૂર્વક એ બોલ્યા કે, "મૈત્રેયિ ! તું સદા મને વહાલી હતી અને આજના તારા આ શબ્દોથી હું સતુષ્ટ થયો છું. હવે તુ મને અત્યત પ્રિય થઈ પડી છે. આવ, મારી પાસે બેસ. હુ તને અમરત્વ પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપદેશ આપું"

યાજ્ઞવલ્કયે પત્નીને જે ઉપદેશ આપ્યો, તેથી મૈત્રેયીનો જન્મ-મરણનો ફેરો ટળી ગયો. બ્રહ્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ ખાતર સંસારનાં બધાં સુખોને લાત મારવાથી એનું નામ અમર થઈ ગયું. આજ હજારો વર્ષ થવા છતાં પણ આપણે એનો યશ ગાઇ રહ્યા છીએ, એજ એનું અમરપણું નહિ તો બીજુ શું ? આ અસાર દુનિયાને છોડી જવા છતા પણ દુનિયામાં જેનો યશ સદા ગવાય છે તેજ ખરેખર જીવે છે, બાકી બધાનુ જીવન નિષ્ફળ છે

૩૬૧–શંકરાચાર્ય અને તેમનું અનુકરણ કરનારા શિષ્યો

એક દિવસ આદ્ય શંકરાચાર્ય મહારાજ પોતાના શિષ્યો સહિત જઇ રહ્યા હતા, એવામાં પોતાના શિષ્યોના સદાચારની પરીક્ષા કરવાની ઇચ્છા એમને થઇ આવી એ ઉદ્દેશથી પોતે રસ્તામાની એક તાડીની દુકાનમા ગયા અને થોડીક તાડી પીધી એ

મનુ જોઇને બધા શિષ્યોએ પણ એવુંજ કર્યું શંકરાચાર્ય કાંઇ પણ બોલ્યા નહિ બધા તાડીની દુકાનમાંથી નીકળીને આગળ ચાલ્યા, એટલામાં એક જસત ગાળનારાની દુકાન આવી. શંકરાચાર્ય એ દુકાનમા ગયા અને ઊકળતું જસત પી ગયા. એ જોઇને શિષ્યો તો આભા બની ગયા! શંકરાચાર્યે પૂછ્યુ કે, "કેમ, તાડી પીધી તેવીજ રીતે થોડુંક આ ઊકળતુ જસત પણ પી લો ને!" શિષ્યોએ ઉત્તર આપ્યો કે, "મહારાજ! અમારામાં તમારા જેવી દિવ્ય શક્તિ નથી." મહાન આચાર્યે કહ્યું કે, "મારી શંકા ખરી પડી. તમે લોકો મારા દોષોનું અનુકરણ કરો છો, પણ મારા સદ્ગુણોનુ અનુકરણ નથી કરતા."

૩૬૨–થિયોડર પાર્કરને જીવદયા માટે થયેલી પ્રેરણા

ભારતવર્ષમા અહિંસાનો ઉપદેશ હજારો વર્ષથી થતો આવેલો હોવાથી આપણા બાળકો પણ પ્રાણીઓ ઉપર જુલમ કરતા સંકોચાય છે, જ્યારે યુરોપમા તો અનેક બાળકો રમતમા પણ પ્રાણીઓને દુઃખ દેવામા આનદ માને છે!

થિયોડર પાર્કરે બાલ્યાવસ્થામા એક દિવસ એક કાચબાને ધીમે ધીમે પેટ ઘસીને ચાલતો જોયો. તેમણે તરતજ રસ્તામાંથી એક પથરો ઉપાડી લીધો અને કાચબા તરફ ફેંકવાની તૈયારીમાંજ હતા, એટલામાં કાંઈક વિચાર આવતાં અટકી ગયા

તેમણે વિચાર કર્યો કે, "આ બિચારુ નાનુંસરખું જાનવર પેટ ઘસીને મહામહેનતે જઇ રહ્યુ છે, મારે એને ઈજા પહોચાડવી ન જોઈએ" તેમણે પથ્થરને ફેંકી દીધો અને સીધા ઘેર ગયા.

ઘેર જઇને માને વાત કહી અને પૂછ્યુ કે, "મારા મનમા એમજ આવ્યું કે, મારે એ બિચારા કાચબાને મારવો નહિ. મારા

હાથમાથી એ પથરો કોણે ફેંકી દેવરાવ્યો, મા ?"

"ભાઈ ! એ તો તારુ અતઃકરણ હતું"

અંતઃકરણદ્વારા પ્રભુની અંતરપ્રેરણા મનુષ્યને ખરા–ખોટાની સૂચના આપે છે એમ માનીને ખરાબ માર્ગથી દૂર રહેનાર માણસ જરૂર સુખી થાય છે. થિયોડર પાર્કર પાછળથી ઘણા મોટા પરોપકારી નીવડ્યા હતા.

૩૬૩–अपशब्दोना उच्चारप्रत्ये गोवर्धनरामभाईनो तिरस्कार

છોકરાઓ રમત કરતાં વાતચીતમાં એકબીજા પ્રત્યે અસભ્ય વર્તણૂક ચલાવે અને અપશબ્દો વાપરે તે, એ સ્વર્ગસ્થ ગુર્જરસાક્ષર ગોવર્ધનરામભાઈ પસદ કરતા નહિ. એક વાર એમની પોળમા રમતા એક છોકરાએ ગુસ્સાના આવેશમા બીજા છોકરાને સાલો કહ્યો ગોવર્ધનરામભાઈએ તેને બોલાવીને કહ્યુ કે, "જો ભાઈ! આપણાથી આવા અપશબ્દો ન વપરાય. ગુસ્સોજ આવ્યો હતો તો સાલાને બદલે વહાલા કહેવુ હતુ."

વાત સાચી છે, અપશબ્દોનો ઉપયોગ કેવળ કેળવણીની ખામીજ સૂચવે છે.

૩૬૪–प्रेसिडेन्ट विल्सननो पुरुषार्थ

અમેરિકાના સયુક્ત રાજ્યોના પ્રમુખ વિલ્સન ઘણીજ ગરીબીમા ઊછર્યા હતા એ પોતે લખે છે કે, "મારા પારણાને અને દરિદ્રતાને છેટું નહોતુ." કેટલીક વખત એમને ભોજન વગર પણ રહેવું પડતું દશ વર્ષની વયે એ ઘર છોડી બહાર નીકળ્યા. અગિ-

ચાર વર્ષ સુધી ઉમેદવાર તરીકે કામ કર્યું અને તે દરમિયાન દર વર્ષે એક મહિનો શિક્ષણ લીધુ. અગિયાર વર્ષની સખ્ત મહેનત પછી બળદની બે જોડ અને છ ઘેટા એમને મળ્યા. તેના એમને ચોરાશી ડોલર ઊપજ્યા, પણ તેમાનો એક પણ ડોલર મોજશોખ કે આનંદની પાછળ ખર્ચ્યો નહિ. જન્મથી માડીને એકવીસ વર્ષ સુધી પાઇએ પાઇનો હિસાબ ગણતા અને માઇલના માઇલ ચાલીને મહેનતનું કામ મેળવતા એકવીસ વર્ષના થયા પછી થોડા માસ સુધી જગલમા જઇ બળદની જોડ હાંકતા અને લાકડાના વેઢા ચીરતા. દિવસ ઊગતાં પહેલા ઊઠતા અને સાજે અંધારું થયા પછી પણ સખ્ત મહેનત કરતા અને આખા મહિનાના આવા કામ માટે એમને છ ડોલર જેટલી રકમ મળતી, પણ એ દરેક ડોલર એમને મનથી સોનાની પાટ જેવો કીમતી હતો

સ્વસુધારણા માટેની આગળ વધવાની એક પણ તક નહિ ખોવાનો મિસ્ટર વિલ્સને નિશ્ચય કર્યો હતો. અવકાશના વખતની કિંમત તેમના જેટલી કોઇકિજ જાણતું હશે આ સમય સોનામહોર જેવો છે, એમ ગણી તેને તે પકડી લેતા અને તેમાંથી જે કાંઈ મળી શકે તે મેળવ્યા વગર તેને પસાર થવા દેતા નહિ. એકવીસ વર્ષ થતા પહેલા તેમણે એક હજાર સારા પુસ્તકો વાચ્યાં હતાં. ખેતીનુ કામ કરતા છોકરાઓ માટે આ કેવું અનુકરણીય દૃષ્ટાંત છે! ખેતીનો ધધો છોડી સો માઇલ કરતા પણ વધારે દૂર મોચીનો ધંધો શીખવા તે મસાચ્યુસેટ્સમાંના ટિક નામના ગામમા ગયા. તેમને ભાષણ આપતા સારુ આવડતું હતુ, એટલે એક વર્ષમાં તો તેઓ એ ગામની 'ડિબેટિ ગ કલબ'ના આગેવાન થયા. આઠ વર્ષ પૂરા ન થયા, એટલામા તો એમણે મસાચ્યુસેટ્સની ધારાસભામા ગુલામી વિરુદ્ધ ભાષણ કર્યું. બાર વર્ષ પછી તે કોંગ્રેસમા કામ કરવા લાગ્યા તેમને મનથી દરેક પ્રસંગ તે મહાન પ્રસંગ હતો. પોતા

ની જિંદગીના દરેક સંયોગને તે ફતેહના સાધનરૂપ બનાવતા.

કોંગ્રેસમા જનસમાજની સારી સેવા બજાવી વિશ્વાસ સંપાદન કર્યાથી લોકોએ તેમને પ્રેસિડેન્ટ નીમ્યા. રાજનીતિનો તેમનો અનુભવ બહુ વધેલો હતો. ભિન્ન ભિન્ન રાજ્યોમા શાતિ પ્રસરે એવો તેમનો અભિલાષ હતો અને એ માટે તેમણે ઘણો પ્રયત્ન કર્યો હતો.

૩૬૫–अकबरनुं साहस अने बहादुरी

એક દિવસ જયપુરના રાજા બિહારીમલ બાદશાહ અકબરને મળવા સારુ ગયા. મહેલની પાસે પહોચતાં જોયું કે, ચારે તરફ ગડબડ મચી રહી છે. ઘોડાઓ ખીલા ઉખેડીને નાસભાગ કરી રહ્યા છે. આ ગડબડનુ કારણ શું છે, તે જાણવા બિહારીમલ આગળ વધ્યા, તો જણાયું કે, એક ખૂબસૂરત જુવાન પુરુષ એક કદાવર હાથીની ગરદન ઉપર બેસીને હાથીને અંકુશ વડે મારી રહ્યો છે. હાથી ગાડો થઇને લોકોના ઉપર હુમલો કરતો પહાડ જેવો આમતેમ દોડી રહ્યો છે. એના ભયથી બધા લોકોના મોં લેવાઈ ગયા છે, પણ પેલો જુવાન તો ટટારજ બેઠો છે અને એ ગાડા તથા ભયાનક હાથીને મારી-ઠોકીને પોતાના વશમા લાવવાનો ઉપાય કરી રહ્યો છે. હાથી પણ આખરે માર ખાતા થાકી ગયો અને લાચાર થઇને સીધો ચાલવા લાગ્યો. એટલો મોટો હાથી બકરીની પેઠે એ યુવકને વશ થઈ ગયો અને એની મરજી પ્રમાણેજ ચાલવા લાગ્યો.

એ યુવક કોણ હતો? એજ બાદશાહ અકબર હતો. તે દિવસે હાથી જ્યારે ગાડો થયો, અનેક માણસોને તેણે કચરી નાખ્યા અને ભલભલા મહાવતો પણ તેને ઠેકાણે ન લાવી શક્યા, ત્યારે બાદશાહે એ વસમુ કામ પોતાના હાથમા લીધું એજ બહાદુરી

અને હિંમતને લીધે અકબરે પોતાના શત્રુઓને વશ કર્યાં અને ભારતમા મોગલરાજ્ય વધાર્યું. સાહસ અને બહાદુરીથી દુનિયામા શું નથી થઈ શકતું ?

૩૬૬–પૅરિસના એક વિદ્યાર્થીનો અસાધારણ પુરુષાર્થ

હું પુરુષાર્થનુ જે ચિત્ર આપવા ઇચ્છુ છું તે પાશ્ચાત્ય છે એમાં ખૂબી ભરી છે, એમાથી ઘણું શીખાય એવું છે, એ ચિત્ર સાચું છે, ક્યાયે કલ્પનાની પીછી ચલાવવામા આવી નથી. એ ચિત્ર પૅરિસની વિદ્યાપીઠના એક કાયદાના અધ્યાપકનું દોરેલું છે. તેનાજ શબ્દોમા અત્રે આપુ છુ.

" નહિ સાહેબ ! માફ કરો. મારાથી બક્ષિસ ન લેવાય. ગયે વર્ષે હું આપના વર્ગોમા આવતો હતો અને આવતા વર્ષની પહેલીએ હું રાજ્યબંધારણના કાયદાની પરીક્ષા આપની આગળજ આપવાનો છું."

આ શબ્દો એક શૉફર–મોટર હાકનાર–ના હતા. તેની ગાડીમા બેસીને હું ઘેર આવ્યો. મે બક્ષિસ આપવા માડી, તો તેની પાસેથી મને આ જવાબ મળ્યો. જરા ધારીને જોયુ તો શૉફરની ટોપી પહેરેલી છતા તે મારો વિદ્યાર્થી જણાયો. એ ચંચળ જુવાનનો ચહેરો આકર્ષક હતો અને મારો વિદ્યાર્થી છે, એમ કહેતાં તેને રમૂજ પડતી જણાતી હતી. તેના સૌજન્યના બદલામા મેં તેને બીજે દિવસે જમવા નોતર્યો.

" મારે જરા જલદી ચાલ્યા જવું જોઇશે." વિનયથી તેણે મને કહ્યુ " કારણ કે, મારે કામે ચડવાનું હોય છે."

બીજે દિવસે તે જમવા આવ્યો અને અમે વાતે ચડ્યા. વાતનો શબ્દેશબ્દ હુ નીચે ટાકું છુ

"મારે વકીલ થવું છે, કાયદાનો મને રસ છે, પણ હું એક ગરીબ અમલદારનો દીકરો. મારા બાપને પાંચ દીકરા, તેમાંનો સૌથી મોટો હું, તેને શીખવવાનું સાધન કશું ન મળે. મારાથી ઘર છોડી પૅરિસમાં ભણવા શી રીતે રહેવાય? મારી માતાની કરકસર અને ઘરરખુપણાની કલ્પના ન થઈ શકે એવી વાત છે, છતા તે જેમતેમ ઘર ચલાવતી ભણવા માટે તો હું માબાપ પાસેથી મદદ શી રીતે મેળવી શકુ? મૅટ્રિકનો અભ્યાસ કરીને હુ મારા એક સગા પાસે મોટર ચલાવતા શીખ્યો અને મેં શૉફરનો પરવાનો મેળવ્યો. એક દિવસ મોટર હાકતા હાંકતાં મને મારા જીવનના પ્રશ્નનો ઊકેલ એકાએક જડી ગયો. મને થયુ કે, પૅરિસમા કાયદાની કૉલેજમા જવું, શૉફર તરીકે નોકરી તો મળેજ. તેમાથી કૉલેજનો ખર્ચ કાઢવો. બસ, મને કૂંચી મળી ગઈ.

"પણ મોટર હાંકવાના કામમાંથી અભ્યાસ કરવાનો અને વર્ગમા જવાનો શી રીતે વખત મળે છે?"

"મારું સમયપત્રકજ આપને આપું. દરરોજ દસથી રાત્રે સાત વાગ્યા સુધી હું મોટર ફેરવું છું. એમાં બહુ થાક લાગે છે, એમ ન માનશો માત્ર નિયમિત ખોરાક અને ઊંઘ મેળવવા જોઇએ સાત વાગે મારુ કામ પૂરુ થાય કે હુ મારી ઓરડીએ ભાગુ છું, કપડાં બદલુ છુ અને પાસેની એક નાનકડી હૉટેલમા સારી રીતે ખાઉં છુ. બરોબર સાડાઆઠ ને ટકોરે 'લૉ સ્કૂલ'માં જાઉ છુ. ત્યાં અતિશય તાજગી અને ઉમંગથી હુ શીખવા માટે તૈયાર હોઉ છુ હુ હમેશા વર્ગમાં સમય પહેલા હાજર થનારો રહ્યો, એટલે મને દરરોજ બેસવાની જગ્યા સરસ મળે છે અને હું ભરપૂર નોંધો લઉં છુ ત્રણ વર્ગમા અધ્યાપકોનાં ભાષણો સાભળી બપોરે બાર વાગે હુ ઘેર જાઉં છુ, ખાતે ભોજન ખાઉ છુ અને સૂઇ જાઉં છુ તે બરોબર આઠ વાગે ઊઠુ છુ"

"પણ પરીક્ષાને માટે તૈયારી શી રીતે કરો છો?"

"આ વર્ષે મારે જરા દોડાદોડી કરવી પડી, એટલુ મારે કબૂલ કરવુ જોઇએ, પણ મારી યાદશક્તિ સરસ છે–કારણ હું દરેક વસ્તુમા ચિત્ત ચોંટાડીને કામ કરુ છુ અને મારી નોંધોમાં કશી મણા નથી હોતી રોજરોજની અને છેવટની ઘડી સુધીની તૈયારી હોય છે એથી મને ભારે મદદ મળે છે. મો૦ માત્રે અને બીજી કેટલીક જગ્યાઓ આગળ ઘણીવાર ઠીક રોકાવાનું મળે છે. આવે ટાણે એકાદ વીજળીની બત્તી આગળ હું ચાલ્યો જાઉ છું અને મારી નોધ તથા બીજી ચોપડીઓ વાંચું છું. સત્ર પૂરુ થાય તે પહેલા પરીક્ષાને માટે હું એક મહિનો મોટર ફેરવવી બધ કરુ છું અને પુસ્તકો લઇને મંડી પડું છું, પણ કાયદાની પરીક્ષા મહા-મુશ્કેલ હોય છે જુલાઇમા હું નાપાસ થયો, પણ પેલે દિવસે પાછી પરીક્ષા આપી તેમાં પાસ થયો, એટલે હવે બીજા વર્ષની તૈયારી ચાલે છે અને મારી મોટર હાકવાનુ ચાલુ રાખવા ઇચ્છું છું"

"ત્યારે બન્ને કામમાં તમારા પોબાર પડે છે કેમ?"

"હા, ખરુ, કુબેરના જેટલું ધન મારી પાસે થયુ છે આપ માનશો? ઇ સ.૧૯૨૪ના નવેબરની પહેલીથી તે ઈ.સ ૧૯૨૫ના નવેબરની પહેલી સુધીમા મને સત્તરહજાર ફ્રાંક મળ્યા"

"કાયદાના પ્રોફેસર કરતા વધારે!"

"ખરુંસ્તો, આથી વધારે તોડી પાડ્યા હોત. પણ જો પરીક્ષા માટે અઢી મહિના ધંધો બધ ન રાખ્યો હોત અને થોડી વેકેશન (રજા) ન ભોગવી હોત તો. મને નાટકમા જવાનુ બહુ ગમે છે અને ગયે ઉનાળે ફ્રાન્કવાના નવા નાટકો અને મોલીએર તથા મસેટના નાટકો જોવાનુ મને મન થયું હતુ. પ્રોફેસર સાહેબ! આપે પેલુ ભવ્ય નાટક 'ફેન્ટેસીઓ' જોયુ છે? અદ્ભુત! ક્રેને અને બર્ટિન તો કમાલ કરે છે."

"હા, મેં જોયુ છે. તમે કહો છો એ સાચી વાત છે સત્તર હજાર ફ્રાંકની કમાણીમા તો તમે રાજા જેમ રહેતા હશો ?"

"ના, રાજા જેવો તો નહિ; કારણ હુ જન્મથી કરકસર શીખ્યો છુ. વળી મારાથી વધુ ગરીબ વિદ્યાર્થીઓના કરતાં હું વધારે સુખી દેખાવા નથી ઇચ્છતો હું બિલકુલ તેમની જેમજ મહિને સાતસો ફ્રાંકથી ચલાવી લઉં છુ."

"એટલે સાડાઆઠ હજાર ફ્રાંક તમે બચાવી શકો છો કેમ ?"

"ના, દર મહિને પાચસો ફ્રાંક ઘેર મોકલુ છું. મારા પિતાના કરતા મારી કમાણી વધારે છે અને તેમને ત્રણ બાળકોને ઉછેરવાના તથા કેળવવાનાં છે, એટલે મારે ઘેર મોકલવુંજ જોઇએ. ગયા ઑક્ટોબરમા મારી પાસે બે હજાર ફ્રાંક બચેલા હતા. મેં તેનાં સરકારી બૉન્ડ લીધા. એટલે દેશને મેં તેની લોન આપી છે. સરકારને તેની જરૂર હોય ત્યાસુધી મને તેની જરૂર નથી. વળી તમે જાણો છો ને કે, મારે કશા કર નથી ભરવા પડતા ? ઇન્કમટૅક્સ' વાળાઓએ મને જવા દીધો લાગે છે"

"અને આમજ ગાડુ ચાલ્યા કરશે ?"

"બેલાશક ! પણ મારે મારી પરીક્ષામા નાપાસ નથી થવું. એટલે મે માસની પંદરમી તારીખથી બે મહિના સુધી મારે કામ બંધ રાખવું જોઇએ. ત્યાસુધી મારે મારા વર્ગ અને કામ બન્ને બરોબર ચલાવવું રહ્યું, પણ પંદરમી પછી હું ભલો ને મારી ચોપડી ભલી. જો હુ પાસ થાઉં તો એક નાનકડો ઘાટ ઘડી રાખેલો છે મારા મનમાં—ઑગસ્ટમા બે અઠવાડિયાં ઇટલીની મુસાફરીએ જવું છે. મારે ફ્લોરેન્સ જોવાની ઇચ્છા છે"

"મને તો આશ્ચર્ય થાય છે ! આ બધુ તમારાથી શી રીતે થાય છે ?"

"એમા શું મોટી વાત છે ? આ રહ્યુ ઈ. સ. ૧૯૨૬નુ મારુ બજેટ.

સાડાનવ મહિનામાં મહિનાના સત્તર સો ફ્રાંક લેખે સોલ હજાર એકસો પચાસ ફ્રાંકની આવક, બાર મહિનાનો ખર્ચ આઠ હજાર ચારસો ફ્રાંક. છ હજાર ફ્રાંક ઘેર મોકલીશ. મારી ઇટલીની મુસાફરીનું એક હજાર સાતસો પચાસ ફ્રાંક ખર્ચ થશે. એટલું ખર્ચ મારે માટે બહુ છે, કારણ મારે કાંઇ ઉપલા વર્ગમાં અને ઊંઘવાની સગવડવાળા ડબ્બામાં તો બેસવાની જરૂર હોય નહિ કે મારે મોટી હોટેલોમાં રહેવાની જરૂર પડે; પણ આવતી લોન મારાથી નહિ લેવાય એમ મને લાગે છે.”

સાડાઆઠ વાગ્યા અને અમારી વાતચીતમાં ભંગાણ પડ્યું; કારણ પેલા શોફર મિત્રને તો કપડાં બદલી પોતાની નોકરીએ ચઢવાનું હતું.

હું તો દિગ્મૂઢ થઇ રહ્યો. એક શોફર, બક્ષિસ ન લે, કાયદાનો અભ્યાસ કરે, સરકારી બોન્ડ લે, ઉત્તમ નાટકોમાં રસ લે, ફ્લોરેન્સ જોવા જાય અને દર મહિને પોતાના બાપને સારી સરખી રકમ મોકલે !

(તા. ૯ મે ૧૯૨૨ના ‘ નવજીવન ’માંના મહાદેવ હરિભાઈ દેસાઈના લેખ ઉપરથી)

૩૬૭–निरभिमानी फ्रेंच सेनापतिनुं रक्षण

ફ્રાન્સમાં રાજ્યક્રાંતિ થઇ ત્યારપછી એક સેનાપતિ પોતાના લશ્કરને લઇને સ્વીટ્ઝરલેંડના પહાડી પ્રદેશમાં થઇને જઇ રહ્યો હતો. એક સાધારણ સિપાઇ બીજાને કહી રહ્યો હતો કે, “સેનાપતિ થવામાં ખૂબ મઝા છે. આપણે પગ ઘસતા જઈએ છીએ અને એ ઘોડા ઉપર ચઢીને આવે છે. દેશને ખાતર એને કાંઈ કષ્ટ વેઠવું પડતું નથી.” એ ટીકા સેનાપતિને કાને પડતા તરતજ એ ઘોડા

"હા, મેં જોયું છે. તમે કહો છો એ સાચી વાત છે. સત્તર હજાર ફ્રાંકની કમાણીમા તો તમે રાજા જેમ રહેતા હશો ?"

"ના, રાજા જેવો તો નહિ, કારણ હુ જન્મથી કરકસર શીખ્યો છુ. વળી મારાથી વધુ ગરીબ વિદ્યાર્થીઓના કરતાં હું વધારે સુખી દેખાવા નથી ઇચ્છતો. હું બિલકુલ તેમની જેમજ મહિને સાતસો ફ્રાંકથી ચલાવી લઉં છું."

"એટલે સાડાઆઠ હજાર ફ્રાંક તમે બચાવી શકો છો કેમ ?"

"ના, દર મહિને પાચસો ફ્રાંક ઘેર મોકલુ છુ. મારા પિતાના કરતા મારી કમાણી વધારે છે અને તેમને ત્રણ બાળકોને ઉછેરવાના તથા કેળવવાનાં છે, એટલે મારે ઘેર મોકલવુ જ જોઇએ. ગયા ઑકટોબરમા મારી પાસે બે હજાર ફ્રાંક બચેલા હતા. મે તેનાં સરકારી બૉન્ડ લીધા એટલે દેશને મેં તેની લોન આપી છે. સરકારને તેની જરૂર હોય ત્યાસુધી મને તેની જરૂર નથી. વળી તમે જાણો છો ને કે, મારે કશા કર નથી ભરવા પડતા ? ઇન્કમટૅક્સ' વાળાઓએ મને જવા દીધો લાગે છે "

"અને આમજ ગાડુ ચાલ્યા કરશે ?"

"બેલાશક ! પણ મારે મારી પરીક્ષામા નાપાસ નથી થવું. એટલે મે માસની પંદરમી તારીખથી બે મહિના સુધી મારે કામ બંધ રાખવું જોઈએ. ત્યાસુધી મારે મારા વર્ગ અને કામ બન્ને બરાબર ચલાવવું રહ્યું, પણ પંદરમી પછી હું ભલો ને મારી ચોપડી ભલી. જો હુ પાસ થાઉં તો એક નાનકડો ઘાટ ઘડી રાખેલો છે મારા મનમાં—ઑગસ્ટમા બે અઠવાડિયાં ઇટલીની મુસાફરીએ જવું છે મારે ફ્લોરેન્સ જોવાની ઇચ્છા છે "

"મને તો આશ્ચર્ય થાય છે ! આ બધુ તમારાથી શી રીતે થાય છે ?"

"એમા શું મોટી વાત છે ? આ રહ્યુ ઈ. સ. ૧૯૨૬નુ મારુ બજેટ.

૩૬૭–निरभिमानी फ्रैंच सेनापतिनुं रक्षण

ફ્રાન્સમાં રાજ્યક્રાંતિ થઇ ત્યારપછી એક સેનાપતિ પોતાના લશ્કરને લઈને સ્વીટ્ઝરલેંડના પહાડી પ્રદેશમાં થઈને જઇ રહ્યો હતો. એક સાધારણ સિપાઇ બીજાને કહી રહ્યો હતો કે, "સેનાપતિ થવામાં ખૂબ મઝા છે. આપણે પગ ઘસતા જઈએ છીએ અને એ ઘોડા ઉપર ચઢીને આવે છે. દેશને ખાતર એને કાંઈ કષ્ટ વેઠવું પડતું નથી." એ ટીકા સેનાપતિને કાને પડતા તરતજ એ ઘોડા

ઉપરથી ઊતરી ગયો અને સિપાઈને કહ્યું કે, "ભાઈ! જરૂર તને થાક લાગ્યો છે અથવા તો તારુ શરીર સારું નથી; માટેજ તું આજે આવી ટીકા કરી રહ્યો છે. સેનાપતિને પણ કેટલીક અગવડો હોય છે. હશે, તું આ ઘોડા ઉપર બેસી જા. હું લશ્કરમાં તારી જગ્યાએ ખભે બન્દૂક મૂકીને ચાલીશ. ફોજનું કામ કરવામા હું માન-અપમાન સમજતો નથી. પાછો યુદ્ધ કરવાનો પ્રસંગ આવે, ત્યારે તારે બધાની આગળ જ્યા ગોળી વાગવાનો સંભવ સૌથી વધારે હોય ત્યાજ ઘોડાની પીઠ ઉપર બેસી રહેવું પડશે." સિપાઇ ઘણો શરમાયો અને પહેલા તો ઘોડેસવાર થવાની હિંમત ચાલી નહિ; પણ પછી એક બીજા સિપાઈની સામે જોઇ હસીને ઘોડા ઉપર ચઢી બેઠો. અડધાએક કલાક પછી પહાડની ખીણોમાથી શત્રુઓની ગોળી આવી અને ઘોડેસવાર થયેલા સૈનિકને સનનન કરતી વાગી. સૈનિક ઘાયલ થઈને ધરણી પર ઢળી પડ્યો હવે એને ખબર પડી કે, સેનાપતિ થવામા એકલું સુખજ નથી. મોટા હોદ્દામા જેટલું સુખ અને એશઆરામ રહેલાં છે, તેટલીજ ગંભીર જવાબદારી પણ રહેલી છે.

૩૬૮—एक फकीरनो निष्काम भगवद्प्रेम

એક દિવસ એક પરાક્રમી સુલતાન વનમા શિકાર રમવા ગયો હતો. ત્યા એક ફકીરની મુલાકાત થઈ. તેની સાથે વાતચીત કરીને સુલતાન ઘણોજ પ્રસન્ન થયો અને પોતાની ભેટ સ્વીકારવા માટે તેને ઘણો આગ્રહ કરવા લાગ્યો ફકીરે કહ્યું કે, "આ બધાં વૃક્ષો મને ફળ આપે છે, આ ખળખળ વહેતી નદી નિર્મળ મધુરું જળ પિવડાવે છે અને સૂવાને સારુ ગુફા છે; તો પછી તમારી ભેટ મારે શા સારુ જોઇએ?" સુલતાને કહ્યુ કે, "મને કૃતાર્થ કરવા સારુ

કૃપા કરીને એક વાર મારી રાજધાનીમા પધારો." સાધુ સુલતાનની સાથે તેના મહેલમા ગયો. ત્યા ચારે તરફ વૈભવની સામગ્રી હતી. બાદશાહે ફકીરને બેસાડીને કહ્યુ કે, "હું જરાક ઉપાસના કરી લઉં, ત્યાસુધી આપ અહીં બેસો." એટલુ કહીને તે એજ ઓરડામા એક ખૂણામાં દરરોજની પેઠે પ્રાર્થના કરવા મંડી પડ્યો કે, "હે ખુદા! મને હજુ પણ વધારે ઐશ્વર્ય, સંતાન અને તંદુરસ્તી આપજે." ફકીર ત્યાથી ઊઠીને ચાલવા લાગ્યો. બાદશાહે પાછળ પાછળ જઇને કહ્યું કે, "સાંઈ સાહેબ! આપ મારી ભેટ સ્વીકાર્યા વગર કેમ ચાલ્યા જાઓ છો?" સાધુએ તેની તરફ ફરીને જવાબ આપ્યો કે, 'હું ભિક્ષુકની પાસે ભિક્ષા માગતો નથી."

૩૬૯–સૉક્રેટિસનો આત્માના અમરત્વમાં દૃઢ વિશ્વાસ

આત્માના અમરત્વનો ઉપદેશ આપવા માટે ગ્રીસ દેશના પરમ તત્ત્વજ્ઞાની સૉક્રેટિસને દેહાંતદંડની સજા થઈ અને મિત્રોના ઠપકાની પરવા ન કરતાં એ મહાત્માએ હસતે મુખે વિષનો પ્યાલો પીવાનો નિશ્ચય કર્યો, ત્યારે એક મિત્રે તેને પૂછ્યુ કે, "આપના મરી ગયા પછી આપનું સન્માન અમે કેવી રીતે કરીએ? અમે આપને દાટી દઇએ?" સૉક્રેટિસને હસવુ આવ્યું અને પોતાના મિત્રોને સંબોધીને કહેવા લાગ્યો કે, "બંધુઓ! તમે મારા સહુવાસમા ઘણા લાબા સમય સુધી રહ્યા છો અને આત્મા અમર છે, એ વાત પણ તમારા હૃદયમા ઠસાવવા સારુ મેં પુષ્કળ પ્રયત્ન કર્યો છે, છતા પણ કેવુ આશ્ચર્ય છે, કે એક મિત્ર મને દાટવાની વાત કરી રહ્યો છે! કબરમાં તો ઉતારી નાખેલુ શરીરરૂપી વસ્ત્ર દટાય છે, નહિ કે એનો પહેરનાર."

૩૭૦–પશુના બલિદાનમાં પુણ્ય નથી

રાજા બિંબિસાર એક વાર પચાસ બકરાઓનું યજ્ઞમાં બલિદાન આપવાના હતા. દયાની મૂર્તિ બુદ્ધદેવને આ સમાચાર મળ્યા અને તેમણે એ નિર્દોષ પશુઓને બચાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. બુદ્ધદેવ પશુઓ તથા તેમના માલિકની સાથે સાથે રાજમહેલમાં ગયા. ત્યાં આગળ રાજપુરોહિત તથા અનેક બ્રાહ્મણો એકઠા થયા હતા. એમના મનથી આજે રાજાએ મોટો યજ્ઞ આરંભ્યો હતો અને તેના ફળરૂપે રાજાના પૂર્વજોને સ્વર્ગનું સુખ મળવાનું હતું. બુદ્ધદેવે ત્યાં જઈને પુરોહિતને પૂછ્યું કે, "મહારાજ ! આ ગરીબ અવાચક પશુઓનો વધ તમે શા સારુ કરો છો ?"

પુરોહિતે ઉત્તર આપ્યો કે, "મૂર્ખ ! આ બલિદાનથી ત્રણ પુરુષોને લાભ થાય છે અને હાનિ કોઈને થતી નથી. આ યજ્ઞ કરનાર રાજા બિંબિસાર પુણ્યના ભાગી થશે, મારા હાથે એ યજ્ઞ થશે, એટલે મને પણ પુણ્ય મળશે અને જેનું બલિદાન થશે તે બકરો પણ સીધો સ્વર્ગમાં જશે."

બુદ્ધદેવે કહ્યું: "એમ કે ? જેનું બલિદાન થાય તે સીધો સ્વર્ગમાં જાય ?"

"હા, એમાં જરા પણ સંદેહ નથી"

"આપના પિતાશ્રી જીવે છે ?"

"હા."

"તમે તેમને પણ સ્વર્ગમાં મોકલવાની ઇચ્છા રાખતા જ હશો!"

"હા, બેશક."

"ત્યારે શા માટે એમનો વધ કરીને સીધા સ્વર્ગમાં પહોંચાડી દેવાનું પુણ્યકાર્ય કરતા નથી ?"

પુરોહિતના ક્રોધનો પાર રહ્યો નહિ. એણે બુદ્ધદેવનું અપમાન કરીને છરો બહાર કાઢી પશુવધનું પોતે નિર્ણય કરી રાખેલું કામ પાર પાડવાનો આરંભ કરવા માંડ્યો, પણ એ છરો નિર્દોષ જાનવરના શરીરને સ્પર્શ કરે તે પહેલાં બુદ્ધદેવે આગળ આવીને કહ્યું કે, " ઓ પરમાત્માના અંશ! ખુશીથી તારો આ છરો મારી છાતીમાં કે ગરદન પર અજમાવી લે હું અને આ બકરો એકજ છીએ."

રાજા બિંબિસાર અને બધી મંડળી શાંત થઈ ગઈ! તેમનું ધ્યાન એ દિવ્ય પુરુષના વચનો પ્રત્યે આકર્ષાયું. તેમણે વધુ ઉપદેશ આપતા કહ્યું કે, " ઓ રાજન્! ઓ બ્રાહ્મણો! તમે શું જાણતા નથી, કે આ જીવનની કિંમત આંકવા કોઇજ સમર્થ નથી? એ એક એવી વસ્તુ છે, કે જેને છીનવવાની શક્તિ દરેક માણસમાં છે; પણ જે આપવાની શક્તિ ચક્રવર્તી રાજામાં પણ નથી. આ આખો સંસાર દયા વડે અને દયા સારુજ જીવે છે. ઓ મનુષ્યો! તમે આ અવાચક પ્રાણીઓના દેવ અને રક્ષક છો; તમારા દેવો તમને સુખ આપે એમ તમે ઇચ્છો છો, તો પછી તમને દેવ માનનાર પ્રાણીના ગળા ઉપર તમે છરી કેવી રીતે ફેરવી શકશો?"

આ ઉપરાંત દયાધર્મ અને જીવદયાનો બીજો પણ બોધ વિસ્તારથી આપ્યો; એટલે રાજા બિંબિસારે એ પશુઓને છોડી મૂકયાં. પશુવધ સદાને માટે બંધ કરવાનો સંકલ્પ કર્યો અને બુદ્ધદેવનું શિષ્યત્વ ગ્રહણ કર્યું.

૩૭૧–ક્રોધી ભારદ્વાજ અને સહનશીલ બુદ્ધદેવ

ભારદ્વાજ નામના બ્રાહ્મણનો એક સગો બુદ્ધદેવનો શિષ્ય બન્યો હતો, તેથી અતિશય ક્રોધે ભરાઇને એ બુદ્ધદેવની પાસે ગયો અને તેમને પુષ્કળ ગાળો ભાંડવા લાગ્યો. બુદ્ધદેવ કાંઈ પણ

ઉત્તર ન આપતા શાંત રહ્યા, એટલે ભારદ્વાજ પણ થાકીને ગાળો દેતો બંધ થયો. હવે બુદ્ધદેવે તેને પૂછ્યું કે, "કેમ ભાઈ! તારે ઘેર કદી પરોણા આવે છે ખરા કે?"

ભારદ્વાજે ઉત્તર આપ્યો કે, "હા, મારાં સગાસંબંધીઓ કદી કદી આવે છે."

"અને તું તેમને ખાવાપીવાની સામગ્રી આપે છે ને?"

"હા."

"પણ તારા પરોણા તારી આપેલી વસ્તુઓનો સ્વીકાર ન કરે તો તેનું શું થાય છે?"

"હે ગૌતમ! આ તું શું પૂછે છે? મેં આપેલી વસ્તુઓ મારા મહેમાનને પસંદ ન પડે તો તે મને પાછી મળે એ વાત સ્પષ્ટજ છે."

"હે બ્રાહ્મણ! તેજ પ્રમાણે તમે જે આ ગાળોની ભેટ મને કરી છે, તેનો મેં સ્વીકાર કર્યો નથી. મેં જો તમારા ઉપર ગુસ્સો કર્યો હોત કે તમને સામે ગાળો દીધી હોત, તો તમારી ભેટને મેં સ્વીકારી એમ કબૂલ કરવું પડત, પણ હું કાંઈ બોલ્યા-ચાલ્યા વગર ચુપચુપ બેસી રહ્યો, એટલે મેં તમારી ગાળોનો અંગીકાર કર્યો નથી તમારી એ ભેટ તમારી પાસેજ રહી છે."

બ્રાહ્મણ ભારદ્વાજ શરમાઈ ગયો અને ભગવાન બુદ્ધનો શિષ્ય થયો.

(શ્રીયુત ધર્માનંદજી કૌશામ્બીરચિત 'બુદ્ધલીલાસારસંગ્રહ'માંથી)

૩૭૨–मध्यम मार्गज सदा उत्तम छे

ઉપર જણાવેલો પ્રસંગ બન્યા પછી બીજે દિવસે બુદ્ધદેવ જ્યાં બિરાજતા હતા, તેની પાસેના નગરમાં ઇન્દ્રનિમિત્તે એક મોટો ઉત્સવ થનાર હતો તે ઉત્સવમાં જનારી કેટલીક નાચનારીઓ નીચે પ્રમાણે બોલતી જતી હતી કે, "સિતારના તાર ખેંચવામાં

આવ્યા હોય, તોજ નાચવાનું કામ સારું થાય છે; તેથી અમારે માટે સિતારના તાર હદબહાર પણ ખેંચતા નહિ, તેમ ઓછા પણ ખેંચતા નહિ. જો આ પ્રમાણે બરાબર તાર ખેંચવામા આવ્યા હોય તોજ મનુષ્યોના હૃદયોનું આકર્ષણ કરવાનું અમારાથી બની શકે છે, કેમકે જો તાર હદ ઉપરાત ખેંચવામાં આવ્યા હોય, તો તે તૂટી જાય છે અને ઓછા ખેંચવામાં આવ્યા હોય તો ઢીલા પડી જાય છે અને તેથી ગાયન બધ પડે છે, માટે તારને વધારે કે ઓછા ખેંચશો નહિ" સ્રીઓના આ શબ્દો પાસેના વૃક્ષ નીચે બેઠેલા શાકચમુનિને કાને પડ્યા અને તે બોલી ઊઠ્યા કે, "અહા! ઘણી વાર અભણ મનુષ્યો પણ જ્ઞાનીઓને બોધ આપે છે મેં પણ આ શરીરરૂપી વાજિંત્રના તારને હદબહાર ખેંચ્યા છે, તેથીજ તેમાથી આંતરિક દિવ્ય ગીત નીકળતું નથી; એટલુંજ નહિ પણ તેને તૂટી જવાનો પણ મોટો ભય છે મારુ શરીરબળ ઘટી ગયું છે. જો આ શરીર તૂટી જશે તો આશા પણ તૂટી જશે, માટે હવે શરીરને હદબહાર તપશ્ચર્યામા નહિ વાપરતા 'મધ્યમ માર્ગ'જ ગ્રહણ કરવો જોઇએ. શરીર પણ ઉપયોગી 'સાધન' છે; માટે તેને મારી નાખવું ન જોઇએ, પણ અંકુશમા રાખવું જોઇએ."

આ પ્રમાણે સામાન્ય વારાગનાઓના વાર્તાલાપ ઉપરથી શાકચમુનિએ મહાન સત્ય ગ્રહણ કર્યું અને હદ ઉપરાત તપશ્ચર્યા કરવાનું માંડી વાળ્યુ

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે તો પ્રથમથીજ કહી રાખ્યુ છે કે·

"युक्ताहार विहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु ।
युक्त स्वप्नावबोधस्य योगो भवति दुःखहा ॥

(શ્રીમદ્ ગીતા અ ૬, શ્લો ૧૭)

વૈદકમાં પણ ઋષિઓએ દરેક બાબતમાં હીન, મિથ્યા અને

અતિ, એ ત્રણે પ્રકારને ત્યાજ્ય કહ્યા છે. અલબત્ત, કોને માટે, ક્યારે, કઈ બાબત, કેટલા પ્રમાણમા યોગ્ય છે ને કેટલા પ્રમાણમાં અયોગ્ય છે, તેનો પણ એક નિયમ બાંધી શકાય તેમ નથી.

૩૭૩–विशाखाने तेना पिताए शीखवेला दश नियमो

અગાઉના દૃષ્ટાંતમાં આવેલી વિશાખાને સાસરે મૂકી આવતી વખતે તેના પિતાએ નીચેના દશ નિયમો સમજાવ્યા હતા. એ પ્રમાણે ચાલ્યાથી એનું જીવન વિરોધી વાતાવરણમાં પણ સુખી થયું હતું.

“(૧) અંદરની આગ બહાર લઈ જવી નહિ–અર્થાત્ ઘરમાં કોઈની સાથે તકરાર થઇ હોય તો તેની વાત બહાર જઇને કરવી નહિ. (૨) બહારની આગ અંદર આણવી નહિ–અર્થાત્ આડોશી–પાડોશી, સાસુ–સસરો, દેરાણી–જેઠાણી કે નણંદના અવગુણો બહાર બોલાતા હોય, તો તે સમાચાર કોઇને ઘરમાં કહેવા નહિ. (૩) આપનારનેજ આપવું–અર્થાત્ જે કોઇ ઘરમાંની વસ્તુ ઉછીની લઇ જઇને પાછી આપે, તેનેજ વસ્તુ આપવી. (૪) ન આપનારને ન આપવું–અર્થાત્ ઉછીની લીધેલી વસ્તુ પાછી આપવા ન આવે, તેવાને વસ્તુ ન આપવી. (૫) આપનાર કે ન આપનાર હોય તોયે આપવી–અર્થાત્ પોતાના સગાસંબંધીમા કોઇને વસ્તુ કે દ્રવ્યની જરૂર હોય તો તે પાછું આપવાનું સામર્થ્ય તેનામા ન હોય તોપણ આપવી, કેમકે સગાસંબધીને મદદ આપવી એ મનુષ્યમાત્રની ફરજ છે. (૬) સુખેથી બેસવું–અર્થાત્ વડીલ માણસો જે ઠેકાણે વારંવાર આવ–જા કરે તે સ્થળે બેસવું નહિ (૭) સુખેથી જમવું–અર્થાત્ વડીલોના જમ્યા પહેલાં જમવુ નહિ (૮) સુખેથી સૂવું–એટલે કે નોકર–ચાકરોની ખબર કાઢીને તથા વડીલ માણસોના સૂતા પછીજ સૂવુ. (૯) અગ્નિની પૂજા કરવી–અર્થાત્ પતિવ્રતા સ્રીને પતિ અગ્નિ સમાન પૂજ્ય હોવો જોઇએ અને બ્રાહ્મણ જેમ અગ્નિની

પરિચર્યા કરે છે, તેમ તેણે પોતાના પતિની સેવા કરવી. (૧૦) ગૃહ-દેવતાની પૂજા કરવી—અર્થાત્ સાસુ—સસરા ઇત્યાદિ વડીલોને ગૃહ-દેવતા સમજીને તેમની સેવા કરવી." ('બુદ્ધલીલાસારસંગ્રહ'માંથી)

૩૭૪–છ દિશાઓની પૂજાઓનું રહસ્ય

એક સમયે ભગવાન બુદ્ધદેવ રાજગૃહમાના વેણુવનમા નિવાસ કરતા હતા. તે વખતે શૃગાલ નામનો એક યુવક શહેરમાથી દર-રોજ બહાર આવી સ્નાન કરીને પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ, ઉપર અને નીચે, એમ છ દિશાઓને નમસ્કાર કરતો હતો

બુદ્ધ ભગવાને તેને દિશાઓની પૂજાનું રહસ્ય નીચે પ્રમાણે સમજાવ્યું: "માબાપને પૂર્વદિશા સમજવી, ગુરુને દક્ષિણદિશા સમજવી, પત્નીને પશ્ચિમદિશા, સગાંવહાલાંને ઉત્તરદિશા, દાસ અને મજૂર વગેરેને નીચેની દિશા તથા શ્રમણ અને બ્રાહ્મણને ઉપરની દિશા સમજવી.

"હે ગૃહસ્થાશ્રમી યુવક! પૂર્વદિશા જે માબાપ, તેમની પૂજાના પાંચ અંગો છે: (૧) તેમનું કામ કરવું, (૨) પોષણ કરવુ, (૩) કુળમા ચાલતા આવેલાં સત્કાર્યો ચાલુ રાખવા, (૪) તેમની સંપત્તિના ભાગીદાર બનવુ, (૫) જો કોઇ તેમનું જીવતું ન હોય તો તેમના નામે દાનધર્મ કરવુ. આ પાંચ અંગથી જો માબાપની પૂજા કરવામા આવે, તો એ માબાપ પાચ પ્રકારે બાળક ઉપર અનુગ્રહ કરે છે. (૧) પાપથી તેનું નિવારણ કરે છે, (૨) તેને કલ્યાણકારક માર્ગે લગાડે છે, (૩) તેને કળા—કૌશલ્ય શીખવે છે, (૪) યોગ્ય સ્ત્રી સાથે તેનુ લગ્ન કરી આપે છે અને (૫) યોગ્ય વેળાએ પોતાની મિલકત તેને સ્વાધીન કરે છે. હે ગૃહપતિ યુવક! દક્ષિણદિશા જે ગુરુ; તેમની પૂજાના આ પાંચ વિધિઓ છે: (૧) ગુરુ પાસે આવે

તો ઊઠીને ઊભા થવું, (૨) તે માંદા થાય તો તેમની સેવા કરવી, (૩) તે શીખવે તે શ્રદ્ધાપૂર્વક સમજી લેવું, (૪) તેમનું જે કાંઇ કામ હોય તે કરવું અને (૫) તે જે વિદ્યા આપે તે ઉત્તમ રીતે ગ્રહણ કરવી. આ પાચ પ્રકારે ગુરુની પૂજા કરે તો તે શિષ્ય પર આ પાંચ પ્રકારના અનુગ્રહ કરે છે: (૧) સદાચાર શીખવે છે, (૨) ઉત્તમ રીતે વિદ્યા શીખવે છે, (૩) પોતાને આવડતી સર્વ વિદ્યા તે શિષ્યને શીખવે છે, (૪) પોતાના સગાં અને મિત્રોમાં તેના ગુણુ વર્ણવે છે તથા (૫) કોઈ સ્થળે જતાં પોતાના શિષ્યને ખાધાપીધાની અડચણુ ન પડે એવી વ્યવસ્થા કરે છે. હે ગૃહપતિપુત્ર ! પશ્ચિમદિશા જે પત્ની, તેની પૂજાના આ પાચ અંગો છે (૧) તેને માન દેવું, (૨) તેનુ અપમાન ન થવા દેવું, (૩) એકપત્નીવ્રત આચરવું, (૪) ઘરનો કારભાર તેને સોપવો અને (૫) વસ્ત્રાલંકારની તેને ખોટ ન પડવા દેવી. આ પાંચ અંગોથી જો પત્નીની પૂજા કરે તો પત્ની તે પતિ પર પાચ પ્રકારના અનુગ્રહ કરે છે· (૧) ઘરમાં સારી વ્યવસ્થા રાખે છે, (૨) નોકરચાકરને પ્રેમથી સંભાળે છે, (૩) પતિવ્રતા થાય છે, (૪) પતિએ મેળવેલી સપત્તિનુ રક્ષણુ કરે છે–અર્થાત્ ઉડાઉ થતી નથી અને (૫) સર્વ ગૃહકાર્યોમા તત્પર રહે છે. હે ગૃહપતિપુત્ર ! ઉત્તરદિશા જે મિત્રમંડળ, તેમની પૂજાનાં પાચ અંગો છે (૧) તેમને આપવા યોગ્ય વસ્તુ હોય તે આપવી, (૨) તેમની સાથે પ્રિય ભાષણુ કરવુ, (૩) તેમને ઉપયોગી થવું, (૪) તેમની સાથે સમાનભાવથી વર્તવું અને (૫) તેમની સાથે નિષ્કપટ વર્તન રાખવુ. આ પાચ પ્રકારે જો ગૃહસ્થ મિત્રમડળની પૂજા કરે, તો તેઓ તે ગૃહસ્થ પર પાચ પ્રકારે અનુગ્રહ કરે છે· (૧) એકાએક સકટ આવી પડતા તે એનુ રક્ષણુ કરે છે, (૨) આવે પ્રસગે તેની સંપત્તિનુ પણુ રક્ષણ કરે છે, (૩) સકટમા ગભરાઈ જવાય તો તે ધીરજ આપે છે, (૪) વિપત્કાળમા છોડી જતા નથી અને (૫) તેની પાછળ

તેની સંતતિ ઉપર પણ ઉપકાર કરે છે. હે ગૃહપતિપુત્ર! નીચેની દિશા જે સેવકો; તેમની પૂજાનાં પાચ અંગો છે: (૧) તેમની શક્તિ જોઇ કામ કહેવું, (૨) તેમને યોગ્ય વેતન (પગાર) આપવું, (૩) માંદા પડે તો તેમની સારવાર કરવી, (૪) પ્રસંગોપાત્ત તેમને ઉત્તમ ભોજન આપવું અને (૫) વખતોવખત ઉત્તમ કામ બદલ તેમને બક્ષિસ આપવી. આ પાંચ પ્રકારે જો સ્વામી નોકરની પૂજા કરે તો તે પોતાના સ્વામી ઉપર પાંચ પ્રકારે અનુગ્રહ કરે છે. (૧) સ્વામીના ઊઠતા પહેલાં તે ઊઠે છે, (૨) સ્વામીના સૂતા પછી તે સૂએ છે, (૩) સ્વામીના માલની ચોરી કરતા નથી, (૪) ઉત્તમ રીતે કામ કરે છે અને (૫) સ્વામીનો યશ ગાય છે. હે ગૃહપતિપુત્ર! ઉપલી દિશા જે શ્રમણ બ્રાહ્મણ (સાધુસંત), તેમની પૂજાના આ પાંચ અંગો છે: (૧) કાયાથી તેમનો આદર કરવો, (૨) વાચાથી આદર કરવો, (૩) મનથી આદર કરવો, (૪) ભિક્ષા લેવા આવે તો તેમને કોઈપણ જાતની હરકત કરવી નહિ અને (૫) તેમને ઉપયોગી વસ્તુ આપવી. આ પાંચ પ્રકારે ગૃહસ્થ જો સાધુસંતની પૂજા કરે તો તેઓ તેના પર છ પ્રકારના અનુગ્રહ કરે છે: (૧) પાપથી તેનું નિવારણ કરે છે, (૨) તેને કલ્યાણકારક માર્ગે લગાડે છે, (૩) પ્રેમપુરઃસર તેના પર દયા કરે છે, (૪) તેને ઉત્તમ ધર્મ શીખવે છે, (૫) શંકાનિવારણ કરી તેના મનનું સમાધાન કરે છે અને (૬) તેને સ્વર્ગનો માર્ગ દેખાડે છે. હે ગૃહપતિપુત્ર! દાન, પ્રિયવચન, અર્થચર્યા એટલે ઉપયોગી થવું અને સમાનાત્મતા એટલે બીજાને પોતાના સમાન ગણવા, એ ચાર લોકસંગ્રહના સાધનો છે માબાપે જો આ સાધનોનો ઉપયોગ કર્યો ન હોત, તો કેવળ જન્મ દીધા માટે પુત્ર તેમનું ગૌરવ માનત નહિ. સુજ્ઞ મનુષ્યો આ ચારે સાધનોનો ઉપયોગ કરી જગતમા ઉચ્ચ પદ પ્રાપ્ત કરે છે.”

૩૭૫–દ્વિજ અને શૂદ્ર વિષે બુદ્ધદેવની વ્યાખ્યા

શાક્યમુનિ ગૌતમે બુદ્ધત્વ પ્રાપ્ત કરતા પહેલાં અનેક સાધુ-સંતોની સેવા કરી હતી અને ઉગ્ર તપશ્ચર્યાથી શરીરને કસ્યું હતું. એ તપ છ વર્ષ સુધી ચાલ્યું હતું. કેટલીક વાર તો દિવસમા અનાજનો એકજ દાણો ખાતા. આથી શરીરની કાંતિ ઝાંખી પડી હતી અને અવયવો શિથિલ થઇ ગયા હતા.

આવી ઉગ્ર તપશ્ચર્યાથી એક દિવસ એમને મૂર્છા આવી અને પોતે જમીન ઉપર પડી ગયા દુર્બળતાને લીધે ચાલવાની શક્તિ રહી ન હતી, શરીરમાથી લોહી ઊડી ગયું હતું. શાક્યમુનિને આવી બેભાન અવસ્થામા પડેલા જોઇ એક ગરીબ ભરવાડના છોકરાને દયા ઊપજી. તેણે સૂર્યના તાપથી એમના દેહને બચાવવા સારુ જગલના વૃક્ષોની ડાળીઓનુ છત્ર બનાવ્યુ અને એક ઘેટીના આંચળમાથી તાજા દૂધની ધાર એમના મુખમા પાડી. આ દૂધથી એમનામા ચેતના આવી અને એમણે એ ભરવાડપુત્ર પાસે લોટામા દૂધ માગ્યુ.

છોકરાએ કહ્યું કે, "હે દેવ ! હુ મારા લોટામાં આપને દૂધ કેવી રીતે આપી શકું ? હું તો શૂદ્ર છુ અને આપ પરમ પવિત્ર ઋષિ છો મારા સ્પર્શથી આપ અપવિત્ર બનશો " એ વખતે શાક્યમુનિએ તે નિર્દોષ બાળકને કહ્યું કે, "દયા અને તંગી સઘળા જીવોને એક બનાવે છે લોહીમા કાંઇ જાતિ નથી, કારણ કે લોહી તો સર્વ મનુષ્યોનુ એક રગનુ હોય છે, તેમજ આસુમા પણ ન્યાતજાતનો ભેદ નથી, કારણ કે સઘળા મનુષ્યોના આંસુમા ખારાશ હોય છે, વળી માણસ જન્મે છે ત્યારે કપાળમાં તિલક કે ગળામાં જનોઈ લઇને જન્મતો નથી જે સારા કામ કરે છે તેજ દ્વિજ છે

અને જે ખરાબ કામ કરે છે તે શૂદ્ર છે; માટે મને તારા લોટામાં દૂધ આપ."

૩૭૬–પરાધીનતાની ભીષ્મપિતામહ ઉપર થયેલી અસર

મહાભારતના યુદ્ધમાં ઘાયલ થઇને ભીષ્મપિતામહ બાણુશય્યા ઉપર સૂતા હતા પાંચે પાડવ કૃષ્ણુ ભગવાનની સાથે એમનાં દર્શન કરવા ગયા. દ્રૌપદી પણુ સાથે હતી યુધિષ્ઠિરે રાજર્ષિને ધર્મસંબંધી અનેક પ્રશ્નો પૂછ્યા. ભીષ્મે તેના સવિસ્તર ઉત્તરો આપ્યા. ત્યાર પછી દ્રૌપદીએ પૂછ્યું કે, "મહારાજ ! અત્યારે તો આપ ધર્મની વાતો આટલી બધી કરી રહ્યા છો, પણુ જે વખતે ભરી સભામા દુષ્ટ દુઃશાસને મારાં ચીર ખેંચ્યા હતા અને મારી આબરૂ લેવા માડી હતી, તે વખતે આપની ધર્મબુદ્ધિ ક્યાં ગઇ હતી ? ક્ષત્રિયોનો ધર્મ તો એજ છે કે, ગમે તેવી દશામા પણુ સ્ત્રીઓનું રક્ષણુ કરવું; પણુ આપ તો આખ આગળ એટલો બધો અન્યાય અને અત્યાચાર થતો જોઇને પણુ ચુપચાપ બેસી રહ્યા હતા ! પાંડવો તો જુગારમા હારી ગયેલા હોવાથી બોલી શકતા નહોતા, પણુ આપને શુ થયુ હતું કે અધર્મને રોકી ન શકયા ? ભીષ્મપિતામહે ઉત્તર આપ્યો કે, " હે પુત્રી ! હું એ વખતે દુર્યોધનનું અન્ન ખાતો હતો, એટલે એ અન્નની અસરે મારા ધર્મસંસ્કારને દબાવી દીધા હતા, તેથી હુ લાચાર બની ગયો હતો. જે જેનું અન્ન ખાય છે, તેનેજ તાબે રહેવાની તેની ફરજ થઇ પડે છે. એ પણુ પોતાના અન્નદાતાના જેવુંજ કામ કરે છે."

३७७–जगतने जीतवा करतां इन्द्रियोने जीतवी वधारे कठिन छे

અલેકઝાન્ડર બાદશાહે પોતાના પરાક્રમથી ઈરાન, હિંદુસ્તાન અને મિસર ઉપર વિજય મેળવ્યો હતો; પણ એણે પોતાની જાત ઉપર વિજય પ્રાપ્ત નહોતો કર્યો. એક દિવસ ક્રોધના આવેશમાં એણે પોતાના એક પ્રિય મિત્રને ભાલાથી મારી નાખ્યો. એ મિત્ર ઉપર એને અતિશય પ્રેમ હતો, એટલે પાછળથી પોતાના દુષ્કૃત્ય માટે એને ઘણો પસ્તાવો થયો. બાદશાહ સિકંદર દારૂ ઘણો પીતો હતો અને દારૂનો વ્યસની સંયમનું પાલન કરી શકતો નથી. મગજ ઠેકાણે નહિ હોવાથી એ ઘણી વાર અનુચિત કર્મ કરી બેસે છે.

३७८–पोताना अनुभव उपरथी केदीओनी दशा सुधारनार हावर्ड

ઇંગ્લંડમાં જૉન હાવર્ડ નામનો એક પરોપકારી પુરુષ થઈ ગયો છે. લિસ્બન શહેરની યાત્રા સમુદ્રમાર્ગે કરતી વખતે એના વહાણને ફ્રેંચ લોકોએ પકડી લીધું અને એને તથા એના સાથીઓને અડતાલીસ કલાક સુધી અન્ન અને પાણી વગર રાખ્યા. બ્રેસ્ટ નામના સ્થળે લઇ જઈ તેમને એક ગંદા કેદખાનામા આઠ દિવસ સુધી ગોંધી રાખ્યા સૂવાને માટે સૂકું ઘાસ હતું ખાવાનું એટલું થોડું મળતુ કે કેદખાનાનો સિપાઇ માંસનો એકાદ ટુકડો એમની તરફ ફેંકતો, ત્યારે તેઓ ગીધની પેઠે તૂટી પડતા. થોડા સમય પછી હાવર્ડનો છુટકારો થયો, પણ રાતદિવસ એને કેદીઓનાં દુઃખોનાજ વિચારો આવ્યા કરતા, એ વિચારતો કે, "એ લોકોએ અપરાધ

કર્યો છે એ વાત ખરી; પરંતુ એથી કરીને એમની સાથે આવી ઘાતકી વર્તણુક ચલાવવી ન જોઇએ. આખરે તો તેઓ મનુષ્યજ છે. આ દેહમા જીવ છે ત્યાંસુધી હું એમની સ્થિતિ સુધારવા પ્રયત્ન કરીશ." એણે કેદખાનાંની મુલાકાત લીધી. તેમને રહેવાને કેવાં મકાન મળે છે, ભોજન કેવું મળે છે, સ્વચ્છતાને માટે શા ઉપાય રહેલા છે વગેરે જોયું. કારાગારના અધ્યક્ષ અને ન્યાયાધીશોને તે મળ્યો; રાજાને પ્રાર્થના કરી અને દુર્ભાગી સ્ત્રી-પુરુષો ઉપર દયા આણવા વિનતિ કરી. આખા યુરોપમા પ્રવાસ કરી ભાષણો અને લેખોદ્વારા પ્રજામત કેળવ્યો. એના પ્રયાસથી કેદીઓની સ્થિતિ ઘણી સુધરી. એમને સારો ખોરાક મળવા લાગ્યો, સ્વચ્છ વસ્ત્ર પહેરવા મળ્યાં અને રહેવાને માટે સાફ કોટડીઓનો બંદોબસ્ત થયો. હાવર્ડના ઉપદેશને અનુસરીને હવે તો દિનપ્રતિદિન કેદીઓની સ્થિતિ વધારે સુધરતી જાય છે. એમને કેદખાનામા ધાર્મિક અને નૈતિક શિક્ષણ મળે એવો પણ બંદોબસ્ત થવા લાગ્યો છે અને સરકાર તથા પરોપકારી સજ્જનો સમજવા લાગ્યા છે કે, કેદીઓ સદા તિરસ્કારને પાત્ર નથી, પણ દયા અને સહાનુભૂતિને પાત્ર છે. મીઠા શબ્દથી તથા સારી વર્તણુકથી સુધારીને તેમને ઉપયોગી નાગરિક બનાવી શકાય એમ છે.

પરોપકારી હાવર્ડનું મૃત્યુ રશિયામાં ઈ. સ. ૧૭૮૯મા ચોસઠ વર્ષની વયે થયું. એનુ જીવન ઘણુંજ સાદું હતું. એક પ્યાલો ચાહ કે કોફી અને જરાક પાંઉ અને માખણ ખાઇને એ રહેતો. રાત્રે તો એ પાણી અને બટાકાજ ખાતો. દારૂ વગેરે નુકસાનકારક પદાર્થો તથા મોજશોખની વસ્તુઓની તો આડેજ જતો નહિ.

સરળ જીવન અને ઉચ્ચ વિચાર રાખનારજ જગતનું .અધિક કલ્યાણ કરે છે

३७९–जरा अने मरणने सैन्यथी नहि पण धर्माचरणथी जिताय छे

એક દિવસ પસેનદિ રાજા ખરે બપોરે બુદ્ધદેવના દર્શને ગયો. બુદ્ધદેવે રાજાને પૂછ્યું કે, "મહારાજ! આજ બપોરે કઇ તરફ નીકળ્યા હતા?"

રાજાએ કહ્યું કે, "મહારાજ! મારું રાજ્ય વિસ્તૃત થયુ છે; તેનો હુ ચિરકાળ ઉપભોગ લઇ શકુ એટલા માટે હું હાલમા પ્રયત્ન કરી રહ્યો છું."

ત્યારે બુદ્ધે કહ્યું કે, "પોતાના શત્રુનો સર્વ પ્રકારે તું બંદોબસ્ત કરે છે એ ઠીક છે, પરંતુ ધાર કે, એકાદ માણસ દોડતો આવી તને કહેશે કે, 'મહારાજ! ચારે દિશાથી મોટામોટા પર્વતો તમારી ઉપર ધસી આવે છે, તેમણે સર્વ પ્રાણીઓનો સહાર કરવા માડ્યો છે; આ વેળા તમારુ જે કર્તવ્ય હોય તે તમે કરો.' આવે વખતે તું શું કરીશ?"

રાજા બોલ્યો કે, "ભગવન્! આવે પ્રસગે મારા સૈન્યનુ શું ચાલનાર છે? સદ્ધર્માચરણ સિવાય બીજું હું શું કરી શકનાર છું? તે વેળાએ મારા પુણ્યાચરણજ મને ઉપયોગી થશે."

બુદ્ધ બોલ્યા કે, "મહારાજ! જરા અને મૃત્યુ એ મોટા પર્વતો કરતાયે ભયંકર છે. હાથી, ઘોડા, રથ, પાયદળ ઇત્યાદિ સર્વ સૈન્યથી જરા અને મૃત્યુનો પરાજય થાય એ શક્ય નથી. બ્રાહ્મણ કે ચાડાલ જેવો ભેદ ઘડપણ અને મૃત્યુ રાખતાં નથી; માટે સુજ્ઞ માણુસે સાવધાનપણે સદ્ધર્મનુ આચરણ કરવુ સદાચરણ કરનાર માણુસની આ લોકમાં પ્રશંસા થાય છે અને પરલોકમા તે સદ્ગતિ મેળવે છે"

૩૮૦–अनिरुद्धसिंहनी हाजरजवाबी

ભદાવર રાજ્યના રાજા કિશનસિંહ અકબર બાદશાહના એક દરબારી હતા. એમને હમેશા દિલ્હીમાં રહેવું પડતું હતું. એમના પુત્રનું નામ અનિરુદ્ધસિંહ હતું. નાનપણમા એ ઘણો તોફાની હતો. આખો દિવસ રમવું અને લડવું-ઝઘડવું એજ એનું કામ હતું. રાજા કિશનસિંહ તેને ઘણુંયે સમજાવતા, પણ કાંઇ અસર થતી નહિ. કુંવર પિતાજીની આજ્ઞાને એક કાનેથી સાંભળી બીજે કાનેથી કાઢી નાખતો હતો. આથી રાજાસાહેબ એને 'કપુત' કહેતા હતા.

અકબરે અનિરુદ્ધસિંહની વાત સાભળી. એમણે કિશનસિંહને હુકમ આપ્યો કે, " તમે તમારા પુત્રને દરબારમાં હાજર કરો. હું એને મળવા માગું છું." રાજાસાહેબ એ સાંભળીને બહુ ગભરાયા કે, એ સેતાન છોકરો આ રાજદરબારમાં આવીને કંઇ ઉત્પાત ન મચાવે તો સારું, નહિ તો બાદશાહ મને સજા કરશે. સંતાપ તો ઘણોયે થયો, પણ સમ્રાટની આજ્ઞા કેવી રીતે ઉથાપાય?

અનિરુદ્ધ પોતાના બાપની સાથે દરબારમા જવા રવાના થયો. રસ્તામા બાપે સારી પેઠે સમજાવ્યુ કે, " દરબારમા ગડબડ ન કરીશ, નહિ તો તોપથી ઉડાવી મૂકશે. બાદશાહ જે કાંઈ પૂછે, તેનો ઉત્તર ચતુરાઇ અને સાવધાનીથી આપજે સમજ્યો ને?"

અનિરુદ્ધ દરબારમાં પહોંચ્યો અને બાદશાહને શિર ઝુકાવીને ઊભો રહ્યો. તેની આખો મોટી મોટી હતી. બાદશાહે પહેલા એજ સવાલ કર્યો કે, " કેમ રે! ભદાવરવાળાઓની આખો આવડી મોટી કેમ હોય છે?" અનિરુદ્ધે ઘણી ચતુરાઇથી જવાબ આપ્યો કે, " હજૂર! ભદાવરમાં બેજ જાતનાં અનાજ પાકે છે, ચણા અને તુવેર; બન્ને કઠોળ. તુવેરની દાળ સાથે ચણાની રોટલી ખાતાં

મોમાં એવી અટકી પડે છે, કે પાણીના ઘૂંટડા સાથે ગળી જવી પડે છે. એવુ કરતી વખતે આખોના ડોળા બહાર નીકળી પડે છે અને રોજ એ પ્રમાણે કસરત થવાથી આંખ મોટી થઇ ગઇ છે ”

બાદશાહ એની હાજરજવાબીથી પ્રસન્ન થયા. એમણે અનિરુદ્ધસિંહને ખતૌલીનું પરગણું ઇનામમાં આપ્યું. એ પરગણામા ઘઉં બહુ પેદા થતા હતા.

૩૮૧–भगवान बुद्ध अने अडधुं दाडम

ભગવાન બુદ્ધે પ્રગટ કર્યું હતું કે, અમુક દિવસે દીન–દુ:ખીઓના કલ્યાણાર્થે પોતે ભીખ માગવા નીકળશે. એ દિવસે પ્રત્યેક મનુષ્યે આવીને ગજા પ્રમાણે દાન કરવુ. નક્કી કરેલે દિવસે બુદ્ધદેવ રાજગૃહના એક વિહારમાં બિરાજ્યા અને ભિક્ષા લેવી શરૂ કરી. પ્રથમ રાજા બિંબિસાર આવ્યો અને સુવર્ણ તથા રત્નના પુષ્કળ અલંકાર ભગવાનને ચરણે ધર્યા. બુદ્ધદેવે એક હાથે તેનો સ્વીકાર કર્યો. ત્યાર પછી રાજા અજાતશત્રુ આવ્યો અને તેણે પણ એવીજ કીમતી ભેટો ધરી. બુદ્ધે એ ભેટોનો પણ એકજ હાથ વડે સ્વીકાર કર્યો. ત્યાર પછી અનેક સરદારો, વેપારીઓ અને ધનવાન પુરુષો મૂલ્યવાન ભેટો લઇને આવ્યા અને બુદ્ધદેવે એકજ હાથે તેમનો સ્વીકાર કર્યો. ત્યાર પછી એક કંગાલ વૃદ્ધ સ્ત્રી અડધુ દાડમ લઇને આવી એણે બુદ્ધદેવને પ્રણામ કર્યા અને કહ્યુ કે, “ ભગવાન ! મને આપની ભિક્ષા સંબંધી પ્રતિજ્ઞાની વાતની હમણાજ ખબર પડી. અડધુ દાડમ તો હું એ વખતે ખાઇ ચૂકી હતી અને બાકી આટલુજ બચ્યુ હતું મારી પાસે આપના ચરણોમા ધરવા યોગ્ય બીજું કાઇજ ન હોવાથી આ લાવી છુ, એનો સ્વીકાર કરીને મને કૃતાર્થ કરો ” બુદ્ધદેવે પોતાના બંને હાથ ધરીને

એ અડધું દાડમ સ્વીકાર્યું. આ જોઇને રાજા બિંબિસાર, અજાતશત્રુ અને બીજા બધા આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા. રાજા બિંબિસારે કહ્યું કે, "ભગવાન! આપનો માર્ગ અગમ્ય છે. આપે આ અજીઠા દાડમનો બંને હાથે સ્વીકાર કર્યો અને અમારી કીમતી ભેટોને એકજ હાથે સ્વીકારી, તેનું શું કારણ?" બુદ્ધદેવે સ્મિતપૂર્વક કહ્યું કે, "રાજન્! તમે મને મૂલ્યવાન વસ્તુઓ ભેટ ધરી એ વાત ખરી, પણ એ તમારી અખૂટ સંપત્તિનો દશમો ભાગ પણ નહોતો અને આટલું પણ જે આપ્યુ તે કીર્તિને ખાતર આપ્યુ છે, પરંતુ દરિદ્રી ઉપર દયા આણીને નિષ્કામભાવે–માત્ર પ્રભુપ્રીત્યર્થે–સાત્વિક દાનરૂપે નથી આપ્યું, ત્યારે આ ગરીબ ડોશીએ તો પોતાનું સર્વસ્વ આપી દીધું છે અને તે પણ હૃદયની ઊંડી પ્રસન્નતાપૂર્વક. દાન આપનારના આવા ઉત્તમ ભાવને લીધેજ મારી વર્તણુક એની સાથે ભિન્ન પ્રકારની હતી. હવે સમજ્યા?"

३८२–हजरत उमर अने एक दारूडियो

હજરત ઉમર મુસલમાનોમાં એક પ્રખ્યાત બાદશાહ થઈ ગયા છે. એ અરબસ્તાનમા રાજ્ય કરતા હતા. ઉમર પોતાની પ્રજાને ઘણુજ ચાહતા હતા અને વખતોવખત વેશ બદલીને ગુપ્ત રીતે નગરચર્ચા જોવા નીકળતા હતા. એમ કરવામા એમનો ઉદ્દેશ પોતાની પ્રજાની દશા જાતે જોવાનો અને ગરીબ લોકોનાં દુઃખ દૂર કરવાનો હતો એક દિવસ એ શહેરમાં ફરવા નીકળ્યા. એક ઘર આગળ થઇને જતા એમણે હસવાનો અને મશ્કરી–ઠઠ્ઠાનો અવાજ સાંભળ્યો. બાદશાહે વિચાર્યું કે, "આ લોકો કેવા મૂર્ખ છે! મોડી રાત્રિ સુધી પોતે પણ જાગે છે અને પડોશીઓને પણ જગાડે છે એ લોકો કોણ છે અને શું કરી રહ્યા છે, તેનો પત્તો લગાડવો જોઇએ"

બાદશાહ પાસેની એક દીવાલ ઉપર ચઢી ગયા અને એક

ઊંચી બારીમાંથી મકાનની અંદર જોવા લાગ્યા. એમણે જોયુ કે, એક સ્ત્રી અને પુરુષ બેઠાં છે, તેમની સામે દારૂની બાટલી છે, પ્યાલા ઉપર પ્યાલા ઊડી રહ્યા છે અને નશામા મસ્ત થઈને તેઓ હસી રહ્યાં છે. મુસલમાનોના પવિત્ર ગ્રંથ કુરાનમાં લખ્યું છે કે, દારૂ પીવો એ મહાપાપ છે. એ વખત સુધીમા મુસલમાન બાદશાહોએ દારૂને સ્પર્શ પણ નહોતો કર્યો; એટલે પેલા લોકોને દારૂ પીતા જોઈને બાદશાહ ઉમરને ઘણો ગુસ્સો આવ્યો અને તે ગર્જના કરીને બોલ્યા કે, "અરે બેશરમ લોકો! આવી રીતે પાપ કરવામાં તમને જરા પણ લાજ નથી આવતી? તમે એમ સમજો છો કે, ઈશ્વર તમારું આ પાપ નથી જોઈ રહ્યો?"

દારૂડિયાએ બાદશાહને ઓળખી લીધો. રાજાના ભયથી એનો નશો ઊતરી ગયો. એણે ધાર્યું કે, હવે બચવુ મુશ્કેલ છે. બાદશાહ એના વાકની માફી નહિ આપે, એ વિચારથી એ પીપળાના પાદડાની પેઠે થરથર ધ્રૂજવા લાગ્યો; પણ એ દારૂડિયો ચતુર અને હાજરજવાબી હતો, તેથી થોડી વારમાં શાંત થઇ એણે બાદશાહને કહ્યું કે, "હજૂર! મે એક અપરાધ કર્યો છે, તો આપે ત્રણ કર્યા છે. શું આપને પણ ખુદાનો જરા પણ ડર નથી?"

બાદશાહે પૂછ્યુ કે, "મેં કયા ત્રણ ગુના કર્યા છે?"

દારૂડિયાએ કહ્યું કે, "આપ ગણવા માંડો, હુ ગણાવુ છું. પહેલો અપરાધ તો એ કે, ખુદાનો હુકમ છે કે, 'તારે કોઇ પડોશીનો ભેદભરમ ઉઘાડો ન પાડવો.' પણ આપે એ હુકમ માન્યો નથી; કેમકે આપ અમારો ભરમ ઉઘાડો પાડી રહ્યા છો આપનો બીજો વાંક એ છે કે, ખુદા–તાલાનો હુકમ છે કે, 'તુ કોઇને પણ ઘેર જાય તો આગલે દરવાજેથી જજે.' આપે એ આજ્ઞા પણ નથી માની; કેમકે આપ બારીમાંથી આવ્યા છો. ત્રીજો અપરાધ એ છે કે, ખુદાતાલાનો હુકમ છે કે, 'તું ગમે તેને ઘેર જાય, ત્યારે તેને

સલામ કરજે.' આપે એ હુકમને પણ તોડચો છે. કહો મેં ખરું કહ્યું હતું ને?"

દારૂડિયાનું કહેવું સાચું હતું, એટલે બાદશાહે શરમાઇને મો નીચું કર્યું અને તેના અપરાધની ક્ષમા આપી તથા તેની પાસેથી વચન પણ લીધું કે, "હવેથી હું કદી દારૂ નહિ પીઉં."

૩૮૩–एक साचा देशभक्तनी सादाई अने प्रमाणिकता

પ્રાચીન સમયમાં રોમમા કુરિયસ નામનો એક પ્રસિદ્ધ નેતા થઇ ગયો છે. રોમના શત્રુઓ એનું નામ સાંભળીને કંપતા એવો એ વીર હતો. એવા વીર પુરુષો ધારે તો દેશના રાજા પણ બની શકે અને અથાગ સમૃદ્ધિ ભોગવે. આ પૃથ્વી તો વીરપુરુષોના ભોગનેજ સારુ છે ને! પરંતુ વીર કુરિયસ ભોગવિલાસમા સુખ માનનારો નહોતો. એ તો બહુજ સાદુ જીવન વ્યતીત કરતો. ગામડામાં એક નાની ઝૂપડીમાં સાધારણ ખેડૂતની પેઠે એ રહેતો. સેમાઇટજાતિના લોકો રોમવાસીઓના શત્રુ હતા તેમણે કુરિયસને સમજાવી –લલચાવીને પોતાના પક્ષમા લાવવા માટે દૂતો મોકલ્યા; કેમકે કુરિયસ જેમના પક્ષમા હોય તેમનો વિજય નિશ્ચય હતો. સેમાઇટદૂત કુરિયસને ઘેર પહોંચ્યા, ત્યારે એ દેશનાયક ચૂલા આગળ બેસીને રસોઇ કરી રહ્યો હતો. દૂતોએ તેને સોનાની એક થેલી બતાવી અને કહ્યું કે, "કુરિયસ! તમે સેમાઇટ લોકોના પક્ષમા આવી જાઓ અને રોમવિરુદ્ધ યુદ્ધ કરો તો આ સુવર્ણ તમારું થઇ જશે."

કુરિયસે હસીને ઉત્તર આપ્યો કે, "હુ વાળુને માટે ગાજર રાંધી રહ્યો છું અને જે માણુસ ગાજરનું વાળુ કરી શકે, તેને તમારા સોનાની ગરજ ન હોય."

જે સોનુ દેખી મુનિવર ચળે છે, તે સુવર્ણથી કુરિયસ ચલિત થયો નહિ. એણે પોતાના દેશ પ્રત્યેનું કર્તવ્ય બજાવવામાં જરા પણ કચાશ રાખી નહિ એનું સાદું અને નિઃસ્પૃહી જીવન પોતાના સિદ્ધાંતમા અટલ રહેવામા સહાયભૂત થઇ પડયું હતુ.

ભોગવિલાસની ટેવ મનુષ્યને સાચો ભક્ત નહિ થવા દેતા ઘણી વાર તો અધોગતિએ પણ લઈ જાય છે

૩૮૪–સિનસિનેટ્સનો નિઃસ્વાર્થ સ્વદેશપ્રેમ

પ્રાચીનકાળમા રોમના એક પ્રસિદ્ધ વંશમા સિનસિનેટ્સ નામના એક મહાપુરુષનો જન્મ થયો હતો દૃઢ ચરિત્ર અને ધર્મ-પરાયણતાના ગુણને લીધે એ આખા રોમનો પ્રીતિપાત્ર થઇ પડયો હતો. એ સમયે રોમમાં ગુલામીની રૂઢિ ચાલતી હતી, પરંતુ ગુલામો અને દાસદાસીઓ રાખવા, એને તે ગૌરવનુ લક્ષણ ગણતો નહિ. એ તો પોતાનેજ હાથે ખેતી કરીને એમાથી પેદા થયેલા અન્ન વડે ગુજરાન કરતો

ઈ પૂર્વે ૪૫૮મા પ્રબળ શત્રુઓએ રોમરાજ્ય ઉપર ચઢાઈ કરી અને એક ભયંકર યુદ્ધમા રોમવાસીઓનો સંપૂર્ણ પરાજય થયો. રોમવાસીઓ એથી ઘણા ભયભીત થયા અને સર્વાનુમતે નિશ્ચય કર્યો કે, "બળવાન, અસ્ત્રવિદ્યામા નિપુણ અને સાત્ત્વિક સ્વભાવના વીર સિનસિનેટ્સનેજ હવે ડિકટેટરની પદવી આપવી. રોમમા એ સૌથી મોટો હોદ્દો હતો પૂરા એક વર્ષ સુધી તો ડિકટેટરના મુખમાથી નીકળતો દરેક શબ્દ કાયદારૂપ મનાતો અને એના વચનથી પ્રચલિત કાયદા પણ રદ થઇ શકતા.

સિનસિનેટ્સને પ્રજાનો નિર્ણય જણાવી બોલાવી લાવવા દૂતો મોકલવામાં આવ્યા દૂતો જ્યારે એને ગામે ગયા, ત્યારે એ ઘેર

નહોતો. એ તો ખેતરમાં હળ હાંકી રહ્યો હતો. જાડી હાથની કાંતેલી ઊનનો ડગલો એણે પહેર્યો હતો અને ટાઢ-તડકો વેઠ્યાથી એની મુખાકૃતિ લાલ થઇ ગઈ હતી. દેશવાસીઓની વાત સાભળીને એ બળદોને તબેલામા બાધીને સીધો એવા ને એવા વેશમા એમની સાથે રોમ ગયો. ત્યા બધાએ એને જોઇને હર્ષનાદ કર્યો. એણે રોમનો કિલ્લો સુધરાવવાની ખટપટ કરી નહિ, તેમ વિજય મળવાની બાબતમાં જરા પણ સંદેહ આણ્યો નહિ; પરંતુ બધા રોમવાસીઓને સબોધીને કહ્યુ કે, "ભાઇઓ! જે શત્રુઓએ રોમના પવિત્ર અધિકારો ઉપર આક્રમણ કર્યું છે, તેમાના એકને પણ તેમને દેશ પાછા જવા દેતા નહિ. વીણી વીણીને મારી નાખવા પડશે." પછી તરતજ હુકમ જારી થયો કે, "તંદુરસ્ત અને બળવાન શરીરવાળા દરેક રોમનિવાસીએ પાચ દિવસનો ખોરાક, બાર મોટા લઠ્ઠ અને હથિયાર લઇને શત્રુઓના પડાવ તરફ કૂચ કરવી." તેના પ્રત્યે બધાને દૃઢ ભક્તિ અને વિશ્વાસ હોવાથી એના આ શબ્દોથી બધાના હૃદયમા નવીન ઉત્સાહ અને તેજનો સચાર થયો. અત્યાર અગાઉ નિરુત્સાહ બનેલા રોમવાસીઓ હવેજ સમજ્યા કે, દેશને ખાતર તન-મન-ધન સમર્પણ કરવું, એ પરમ કર્તવ્ય છે. સિનસિનેટ્સની સૂચના પ્રમાણે તેઓ બધા એકત્ર થયા અને શત્રુદળની તરફ કૂચ કરી. શત્રુઓ એક ખીણ આગળ પડાવ નાખીને પડયા હતા તેમને આશા નહોતી કે, રોમનિવાસીઓ આટલા જલદી અમારી ખબર લેવા આવશે. રાત્રિનો સમય હોવાથી બધા ઘોર નિદ્રામા પડયા હતા. સિનસિનેટ્સની આજ્ઞાથી રોમન સૈનિકોએ લઠ્ઠને ભોયમાં મજબૂત રીતે દાટી દીધા. આથી શત્રુઓના પડાવની ચારે તરફ એક મજબૂત વાડ બધાઇ ગઇ. પછી એ લોકોએ યુદ્ધ કરવા માટે રણશીંગાં વગાડયાં. શત્રુઓ જાગ્રત થઇને જુએ છે, તો પોતે જાળમાં સપડાઇ ગયા છે બન્ને પક્ષ વચ્ચે યુદ્ધ થયું અને

રોમવાસીઓનો સંપૂર્ણ વિજય થયો. સિનસિનેટ્સ વિજયી સૈનિકો સાથે પાછો રોમ ગયો.

રોમવાસીઓએ તેને ધન્યવાદ આપવાને માટે મોટા ઉત્સવની તૈયારી કરી હતી, પણ સિનસિનેટ્સ એ દિવસ સુધી રોમમા રહ્યો નહિ. એણે તો ચૂપકીથી સેનેટની સભા સમક્ષ પોતાનું રાજીનામું મોકલી આપ્યું અને સીધો પોતાને ગામ ગયો. સોળ દિવસ સુધી એણે સેનાપતિનુ કામ કર્યું હતું, પણ એના બદલામા પગાર કે ઇનામરૂપે એક પાઇ પણ લીધી નહિ. એ તો ઘેર જઈ પાછો ખેતી કરવા લાગ્યો.

અપૂર્વ નિ:સ્વાર્થ, દેશભક્તિ તથા અસામાન્ય સાદા જીવનને લીધે સિનસિનેટ્સ રોમનો શ્રેષ્ઠ વીર ગણાયો છે એ યોગ્યજ છે.

૩૮૫–ऊंचुं कुळ पुरुषार्थथी गणाय के जन्मथी ?

જાતિના અભિમાનને વશ થઈ અશ્વત્થામાએ જ્યારે મહાવીર કર્ણનો સૂતપુત્ર કહીને તિરસ્કાર કર્યો હતો, ત્યારે કર્ણે કહ્યું હતું કેઃ

" दैवायत्तं कुले जन्म मदायत्तं ही पौरुषम् ।

" કોઇ ખાસ ઊંચા કુળમા જન્મ થવો એ તો દૈવના હાથમા છે, પણ પુરુષાર્થ તો મારા પોતાનાજ હાથમાં છે "

હું અમુક મોટા માણસનો છોકરો છુ એવું અભિમાન કરવું, એનો અર્થ તો એટલોજ કે, તમારા પૂર્વજો સારા અને મોટા પુરુષ હતા, પરંતુ તમારા સંતાનો પણ તમારું નામ લઇને એવુજ અભિમાન ધરાવે, એવી જો ઇચ્છા રાખતા હો તો તો તમે પોતેજ ઉદ્યમ અને પુરુષાર્થ વડે તમારી ખાનદાની દર્શાવી આપો.

૩૮૬–રાજા જનકની અનાસક્તિ

મુનિ યાજ્ઞવલ્કય મિથિલાનગરીની બહાર એક અરણ્યમાં રાજા જનક અને અગિયાર બ્રાહ્મણશિષ્યોને ભણાવી રહ્યા હતા. કોઈ વાર રાજા જનકને આવતા વિલંબ થાય તો મહર્ષિ પાઠનો આરંભ કરતા નહિ, જ્યારે બીજા શિષ્યો માટે એક પણ દિવસ રાહ જોતા નહિ. જનકરાજા માટે એમને આટલો પક્ષપાત જોઈને બીજા શિષ્યો અસંતુષ્ટ રહેતા અને ગુરુની નિંદા કરતા. એક દિવસ એક જણે કહ્યું કે, "ગુરુજી દર્શનશાસ્ત્રની મોટી મોટી વાતો કરે છે અને સંસારના પદાર્થો પ્રત્યે બિલકુલ આસક્તિ ન રાખવી જોઈએ, એવો ઉપદેશ આપે છે, પરંતુ વર્તનમા તો એ બીજા સામાન્ય કોટિના મનુષ્યો જેવાજ છે. જુઓને, જનકને માટે એ કેવા રાહ જુએ છે અને એના આવ્યા વિના પાઠનો આરંભજ નથી કરતા, જ્યારે આપણને તો જરા પણ વાર લાગે તો પાઠનું ગાડું આગળ ગબડાવે છે. આખરે રાજા તે રાજાજ." યાજ્ઞવલ્કયને કાને આ શબ્દો પડ્યા અને જનકરાજા પ્રત્યે પોતાના પક્ષપાતનું ખરું કારણ શું છે, તે શિષ્યોને સમજાવવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ. એક દિવસ એમણે આત્મા વિષે વ્યાખ્યાન આપવું શરૂ કર્યું. વ્યાખ્યાન ચાલતું હતું, એવામા પોતાના યોગબળ વડે મિથિલાનગરી સળગી રહી છે અને ભડકેભડકા નીકળી રહ્યા છે, એવું દૃશ્ય દેખાડ્યું. બ્રાહ્મણશિષ્યોનું ધ્યાન ગુરુના પાઠમા નહોતું અને ચિત્ત આડું–અવળું ભટકતું હતું, એટલે તેમણે ભડકા જોયા અને એકબીજાને કહેવા લાગ્યા કે, "મિથિલામા આગ લાગી! મિથિલામાં આગ લાગી! ચાલો, આપણે જઈને આપણો જેટલો સામાન બચાવી શકાય તેટલો બચાવી લઈએ. ગુરુજી તો ઉપદેશ આપવામા લીન થઈ ગયા છે, એટલે એમને આપણી ગેરહાજરી જણાશે

નહિ ” એ પ્રમાણે કહીને તેઓ એકેએકે સરકવા માંડયા. આખા વર્ગમાં માત્ર જનક અને યાજ્ઞવલ્કય બેજ જણ રહ્યા.

જનક એકાગ્રચિત્તે ઉપદેશ શ્રવણ કરી રહ્યા હતા. તેમને ગુરુએ પૂછ્યુ કે, “ રાજન્! મિથિલાનગરી બળી રહી છે. આપણે થોડી વાર થોભી જઇશું ? ”

જનકે ઉત્તર આપ્યો કે, “ના, ઉપદેશ આગળ ચલાવો. મિથિલા ભસ્મીભૂત થઇ જશે તો જનકનુ કાંઈ જવાનું નથી, કેમકે જનક જેને કીમતી વસ્તુ ગણે છે તે તો એના પોતામાં છે, બહાર નથી.” ઋષિએ પાઠ આગળ ચલાવ્યો અને બીજા શિષ્યો મૂર્ખ બનીને વીલે મોઢે પાછા આવ્યા, ત્યારે ગુરુએ કહ્યું કે, “ તમે બધા છેતરાયા ખરી મિથિલા સળગતી નહોતી, એ તો મેં મિથ્યા ભ્રમ ઉત્પન્ન કર્યો હતો, પણ એટલામાજ તમારુ પાણી જણાઇ આવ્યું. જનકમાં અને તમારામા શો ભેદ છે અને શા કારણથી એમની તરફ હું પક્ષપાત દર્શાવું છુ, એ તમે હવે તો બરોબર રીતે સમજયાજ હશો. ”

૩૮૭–अबौझिटनुं धैर्य

ઘણા વર્ષો પૂર્વે જીનિવા નગરમા અબૌઝિટ નામનો એક વૈજ્ઞાનિક રહેતો હતો. હવામા થતા ફેરફારનુ તે બારીકીથી અવલોકન કરતો અને હવાને લીધે ‘બૅરોમિટર’ વાયુયાન યંત્રમાં શા શા ફેરફાર થાય છે, તેની તે નોંધ લેતો. એ વાયુચકશાસ્ત્રીએ સત્તાવીસ વર્ષ સુધી લાગલાગટ અવલોકન કરીને તેનું પરિણામ એક કાગળ ઉપર નોધી રાખ્યું હતું. એ નોંધને એ બૅરોમિટરની સાથેજ લટકાવેલુ રાખતો. એનો જૂનો નોકર નોકરી છોડીને ચાલ્યો જવાથી તેણે એક દાસીને નોકર રાખી હતી. એ નવી દાસીએ

આવતા વાર એવો વિચાર કર્યો કે, "ઘરને હુ વાળીઝૂડીને એવુ સાફ કરી દઉ કે શેઠ ખુશ થાય" એ વિચારથી એણે જ્યા જ્યા ગદા કાગળો હતા તે બધા કાઢી નાખ્યા બીજે દિવસે પ્રાત:કાળે અબૌઝિટ બેરોમિટરનું અવલોકન કરવા આવ્યો. જુએ છે તો પોતાની નોધનો કાગળ એની સાથે લટકતો નથી.

એણે ઉત્કંઠાપૂર્વક દાસીને પૂછ્યું કે, "અહીયા એક કાગળ લટકી રહ્યો હતો તે ક્યાં ગયો?"

દાસીએ ઉત્તર આપ્યો કે, "સાહેબ ! એ કાગળ એવો ગદો હતો કે મેં એને બાળી નાખ્યો અને એની જગ્યાએ નવો ચોખ્ખો કાગળ બાધ્યો છે"

વૈજ્ઞાનિકનુ હૃદય વીધાઇ ગયુ, એના શોકનો પાર નહોતો, એની સત્તાવીસ વર્ષની મહેનત ધૂળમા મળી ગઇ હતી, પણ શુ કરે? એણે દાસી ઉપર મિથ્યા ક્રોધ ન કરતા ધીરજપૂર્વક એટલુંજ કહ્યુ કે, "તેં મારા સત્તાવીસ વર્ષના કામનુ સત્યાનાશ વાળ્યુ છે. હવેથી આ ઓરડામાં કોઇ વસ્તુને અડકતી નહિ."

૩૮૯–રાજા કુમારપાળની જીવદયા

પહેલા દેવીની ઉપાસનાનિમિત્તે પશુવધ ઘણો થતો હતો રાજા કુમારપાળ જૈન સાધુઓના સમાગમમાં આવ્યાથી જીવદયાનો પક્ષપાતી થયો હતો. તેણે જીવહિસાનો સર્વત્ર નિષેધ કર્યો હતો. કટકેશ્વરી દેવીના મદિરમા પશુઓનું બલિદાન અપાતું હતું. આસો મહિનામાં નવરાત્રનો સમય આવ્યો, ત્યારે મદિરના પૂજારીઓએ રાજાને જણાવ્યુ કે, "અહીયા સપ્તમીને દિવસે સાતસો બકરા અને સાત પાડા, આઠમને દિવસે આઠસો બકરા અને આઠ પાડા અને નોમને દિવસે નવસો બકરા અને નવ પાડા રાજ્ય તર-

ફથી વંશપરંપરાથી દેવીને ભોગ ચઢાવવામાં આવે છે. રાજા એ વાત સાંભળીને હેમચંદ્રસૂરીની પાસે ગયો અને પ્રાચીન કુળાચારનું વર્ણન કરી શું કરવું, તે સબંધી સલાહ પૂછી. હેમચંદ્રે રાજાના કાનમા કાંઈક કહ્યું, એટલે રાજાએ પૂજારીને કહ્યું કે, "ઠીક, જે કાંઈ અપાતું હશે તે હુ પણ રીતસર આપીશ." ત્યાર પછી રાજાએ દેવીના મંદિરમાં પશુઓ મોકલી આપ્યાં અને તાળું વસાવીને બહાર પહેરો બેસાડચો. બીજે દિવસે સવારે રાજાએ જાતે જઈને દેવીના મંદિરનુ તાળું ઉઘડાવ્યું, ત્યા પશુઓ આનંદથી સૂઈ રહ્યા હતાં. રાજાએ પૂજારીને કહ્યું કે, "જુઓ, આ પશુઓ મેં દેવીને ભેટ કર્યાં હતા. દેવીની ઇચ્છા એમને ખાઈ જવાની હોત તો એ જરૂર ખાઇ જાત, પરંતુ એમણે એકેનું ભક્ષણ કર્યું નથી. એ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે, દેવીને માંસ ભાવતું નથી, તમને-ઉપાસકોને ભાવે છે, તેથીજ દેવીનુ નામ અને પોતાનુ કામ કરવા માગો છો." રાજાએ બધાં પશુઓને છોડાવી મૂકચા અને એમના મૂલ્ય બરાબર રૂપિયાનું નૈવેદ્ય મંદિરમાં ચઢાવ્યું. ત્યારપછી દેવીના શાપથી કહો કે કોઇ કુદરતી કારણથી કહો; પરંતુ રાજાને કોઢનો રોગ લાગુ પડચો. રાજાના મંત્રી ઉદયને સલાહ આપી કે, "દેવીનું બલિદાન બંધ કર્યાથી આ પરિણામ આવ્યું છે, માટે તમે ફરીથી બલિદાન શરૂ કરો." પરંતુ રાજાએ કહ્યું કે, "નિર્દોષ પ્રાણીઓની હિંસા કરવા કરતાં હું મારો પોતાનો પ્રાણ જાય તે વધારે પસંદ કરુ છું"

હેમચંદ્રસૂરીએ રાજાને એ સમયે સલાહ આપતા કહ્યું હતું કે, "જુઓ, આ સંસારમા શૂરવીર હજારો છે, વિદ્વાન, લક્ષ્મીવાન પણ અનેક છે, સર્વસ્વનુ દાન કરનારા મહાદાનીઓ પણ છે; પરંતુ દુઃખીઓનું દુ:ખ જોઇ કે સાંભળીને જેનુ મન તદ્રૂપ થઈ જાય, એવા સત્પુરુષો તો વિરલાજ હોય છે."

૩૮૧—મહાત્મા ઈસુખ્રિસ્તની શત્રુપ્રત્યે અસાધારણ ક્ષમા

પોતાના મૃત્યુ પૂર્વે રાત્રિને સમયે ભગવાન ઈસુખ્રિસ્ત પોતાના બાર શિષ્યો સહિત ભોજન કરવા બેઠા હતા. ભોજનપૂર્વે તેમણે શિષ્યોના ચરણ ધોયા હતા કેટલાક શિષ્યોએ એમ કરવા દેવાની આનાકાની પણ કરી હતી; પરંતુ ખ્રિસ્તે તેમને પગ ધોવાનો ખરો અર્થ સમજાવી સમાધાન કર્યું હતું.

એ દિવસે એમનો એક શિષ્ય શત્રુઓને મળી ગયો હતો અને આજ રાત્રે પોતાના ગુરુને શત્રુના હાથમાં સોંપવાની યુક્તિ તેણે રચી હતી. ખ્રિસ્તને એ વાતની ખબર પડી ગઇ હતી; તોપણ એ જરાય અકળાયા નહોતા. તેમના માનસિક સૌંદર્ય, શાંત સ્વભાવ, ક્ષમાશીલતા, સર્વ પ્રાણીઓ પ્રત્યે પ્રેમ, એ બધામા જરા પણ ન્યૂનતા આવી નહોતી. આ સમયે પણ તેમનાં નેત્રોમા આનંદ તરવરતો હતો.

પોતે પરાધીન શત્રુને સ્વાધીન થયા પછી પોતાના કેવા ભયંકર હાલ થવાના છે, તેની તેમને સારી કલ્પના હતી, પણ તેથી પોતાના શત્રુ માટે તેમનુ મન જરા પણ કલુષિત થયું નહોતુ.

ખ્રિસ્તે પોતાની પત્રાળીમાથી એક કોળિયો લઇને સર્વ શિષ્યો તરફ જોઇને કહ્યું કે, "પ્યારા શિષ્યો! તમારામાનો એક આજ મારા ઉપર ગુસ્સે થયેલો છે" ગુરુના એ વચનથી સર્વને આશ્ચર્ય લાગ્યું અને બધા એકબીજાના સામું જોવા લાગ્યા, પ્રત્યેકનું હૃદય ગુરુ માટે પ્રેમપૂર્ણ હતું, પ્રત્યેકે કરુણ સ્વરથી પૂછ્યું કે, "પ્રભો! શું હું કે?"

ખ્રિસ્તે તેમના તરફ પ્રેમપૂર્ણ દૃષ્ટિ નાખીને કહ્યુ કે, "નહિ, જેના મુખમા હું કોળિયો ઘાલું તે" એમ કહી તેમણે એક શિષ્ય

ની પાસે જઇ તેના મુખમા કોળિયો મૂક્યો. બીજો કોઇ પ્રસંગ હોત તો ગુરુના આ કૃપાપ્રસાદ માટે પ્રત્યેક શિષ્યની ચડસાચડસી ચાલુ થાત, પણ આ તો વિષની ગોળી હતી, હડહડતું લાંછન હતું! પ્રત્યેક જણુ ભયથી પાછો હટતો હતો જેના મુખમા તે કોળિયો ઘાલ્યો હતો, તેને હૃદય નહોતું અને તેથીજ તેને કાઇ પણુ વિચાર આવ્યો નહિ! ખ્રિસ્તે તેની પીઠ ઉપર હાથ મૂકીને પ્રેમપૂર્વક કહ્યું: "યહૂદા! સમય થવા આવ્યો, તારે કામે જા ને!" પોતાના ગુરુનો એ પ્રેમ જોઇને યહૂદાને કંઇનુ કંઇ થઇ ગયું. તે ત્યાથી ચાલી નીકળ્યો, પણુ એ નરાધમનુ હૃદય પીગળ્યું નહિ. તે ખ્રિસ્તના શત્રુઓની પાસે ગયો અને પહેલેથી રચી રાખેલા કાવત્રા પ્રમાણે હથિયારબધ સિપાઇઓ લઈ જઇને ખ્રિસ્તને પકડાવી દીધા. ઇસુએ તે સમયે પણુ તેના તરફ ક્રોધની દૃષ્ટિથી જોયું નહિ. એ ઢોંગીએ ચુંબન કર્યું તે પણુ સ્વીકાર્યું અને ક્ષમા તથા દયાપૂર્વક તેના તરફ નજર નાખી!

પોતાના ગુરુને હથિયારબંધ સિપાઇઓ પકડી જાય છે, એ જોઇને એક શિષ્યને ઘણોજ ક્રોધ ચઢ્યો અને તેણે તલવાર વડે એક સિપાઇનો કાન કાપી નાખ્યો, ત્યારે ઈસુખ્રિસ્તે તેને કહ્યું કે, "અરે! હાથ પાછો ખેંચી લે-તલવાર ચલાવનાર તલવારનાજ ભોગ થઇ પડે છે."

ત્યાર પછી ખ્રિસ્તને ન્યાયસભામાં લઇ જવામાં આવ્યા. રોમન અધિકારીઓએ તેમને નિર્દોષ ઠરાવી છોડી મૂક્યા, પણુ યહૂદી લોકોને તે વાત ગમી નહી અને તેમણે તેમને છોડયા નહિ તેમણે ઇસુની ગમે તેવી મશ્કરી કરવા માડી અને પછી નિષ્ઠુર મનથી સ્તંભ ઉપર ચઢાવી તેમના હાથપગમાં ખીલા ઠોકી દીધા! પરંતુ મરતી વખતે પણુ તે પુણ્યપુરુષે શત્રુઓને પણુ આશીર્વાદ દીધા અને તેમના અપરાધ બદ્દલ પ્રભુ પાસે માગ્યું કે, "હે પ્રભુ! આ યહૂદી

કેવા ખરાબ કામો કરે છે, તેની તેમને ખબર નથી, તું તેમને ક્ષમા કર એવી મારી પ્રાર્થના છે.” ક્ષમાનું કેવું ઉત્કૃષ્ટ ઉદાહરણ ! ×

૩૯૦–आत्मज्ञानी स्वदेशसेविकाओ

ઈ. સ. ૧૯૧૩મા ટ્રાન્સવાલમા પ્રવેશ કરવા સારુ સત્યાગ્રહની કૂચ શરૂ થઇ, તે વખતે બે ભારતવાસી સ્ત્રીઓ પોતાના બાળકો સાથે એમા જોડાઇ હતી. એકના બાળકને કૂચમાં શરદી થઈને તે મરણને શરણ થયું. બીજીનું બાળક એક વોકળો ઓળંગતા તેની કૂખેથી પડી ગયું અને ધોધમા તણાઇ ડૂબી મર્યું; પણ માતા નિરાશ ન થઈ. બન્નેએ પોતાની કૂચ જારી રાખી એકે કહ્યુ કે, “આપણે મૂએલાનો શોક કરીને શું કરીશુ ? તે કંઇ પાછા આવશે ? જીવતાંની સેવા કરવી એ આપણો ધર્મ છે” કેટલી બધી શાતિ, વીરતા, પ્રભુ ઉપર દૃઢ શ્રદ્ધા તથા કેવું સાચુ આત્મજ્ઞાન આ શબ્દોમા ભરેલુ છે ! (‘દક્ષિણ આફ્રિકાના સત્યાગ્રહનો ઇતિહાસ’ ભા ૨માંથી)

૩૯૧–शुभाए अद्भुत साहस वडे करेलुं शियळनुं रक्षण

શુભા નામની એક બૌદ્ધ ભિક્ષુણી એક દિવસ જીવકવૈદ્યના આમ્રવન તરફ એકલી જઈ રહી હતી માર્ગમા તેને એક લુચ્ચો માણસ મળ્યો. શોભાનુ સુદર રૂપ જોઇ તે લલચાયો અને પોતાની દુષ્ટ વાસના તૃપ્ત કરવાને તેને વિનવવા લાગ્યો. શુભાએ તેને અનેક પ્રકારનો ઉપદેશ આપ્યો, પણ કામવિકારને વશ થનાર મનુષ્યની

× ‘જ્ઞાનસુધા’ પુ. ૨૭, અક ૨મા રા. રા. પરીખ મણિલાલના લેખ ઉપરથી

સારાસાર પારખવાની શક્તિ લોપ પામે છે, એટલે એ કામાંધ પુરુષ ઉપર તેની કાંઇજ અસર થઈ નહિ. આખરે એ મનુષ્ય બળાત્કાર કરવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો અને શુભાને સ્પષ્ટ જણાવી દીધું કે, "હે સુંદરી ! આ તારા સુંદર નેત્રો જોઇને હું કામવિકારથી પીડાઉં છું. સુંદરી ! મને તારા વગર આ જગતમા બીજું કાંઇ પ્રિય લાગતું નથી."

શુભાએ કહ્યું કે, "એટલુજ ને ? મારી આંખોનીજ,તને ઇચ્છા છે ? એના ઉપરજ તું મુગ્ધ છે ? લે ત્યારે આ મારું લોચન !" એમ કહી તેણે પોતાની આંગળી વડે પોતાનો ડોળો ખેંચી કાઢીને તેના હાથમા મૂક્યો. પવિત્ર સન્નારી શુભાનું આ કૃત્ય જોઇને પેલો કામી પુરુષ તો ગભરાઇ ગયો અને તેને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરીને તેની ક્ષમા માગી.

ભિક્ષુણીઓ ઉપર આવા પ્રસંગો ન આવે તેટલા માટે તેમણે એકલાં રહેવું નહિ, એવો બુદ્ધ ભગવાને વિચારપૂર્વક નિયમ બાંધ્યો હતો.

(શ્રીયુત ધર્માનંદજી કૌશાબીના લેખ ઉપરથી)

३९२–खरो वैष्णव कोण ?

વૈષ્ણવ કોને કહેવો, એ સંબધી એક વાર ચૈતન્યદેવના શિષ્યોમાં ચર્ચા ઉત્પન્ન થઇ કોઇ કહે કે, "જે વૈષ્ણવપંથનો સેવક હોય તે વૈષ્ણવ." બીજો કહે કે, "અમુક પ્રકારનાં વસ્ત્ર પહેરનાર તથા અમુક પ્રકારનુ તિલક કરનાર વૈષ્ણવ કહેવાય " ચૈતન્ય મહારાજ પાસે આ તકરાર જતા તેમણે વૈષ્ણવનો અર્થ એવો કર્યો કે, "બીજાને જોઇને જેના મુખમાંથી હરિ નામનો ઉચ્ચાર થાય છે, ઈશ્વરનું ભાન થાય છે, તેને વૈષ્ણવ જાણવો. સર્વમા ઈશ્વરની દિવ્યતાનો અંશ જે જુએ છે તેજ ખરો વૈષ્ણવ. આવો વૈષ્ણવ 'સર્વની

સેવામાં ઈશ્વરની સેવા સમજે છે. આવા ખરા ભગવદ્ભક્તની સેવા કરવી એ વૈષ્ણવસેવા.” (‘ જ્ઞાનસુધા ’ પુ. ૨૭ માંથી)

૩૧૩–કબીરજીનો હરિનામમાં દૃઢ વિશ્વાસ

એક પાપી માણસને એક વખત પોતાના પાપને માટે અત્યંત પશ્ચાત્તાપ થયો. તેને કોઈક સાધુએ કહ્યું કે, “ તું સંત કબીર પાસે જા. તે તારા ચિત્તનું સાંત્વન કરશે.” પોતાના દુઃખી ચિત્તને શાંતિ આપવા અને ફરીથી પાપવૃત્તિ ન થાય તેનો ઉપાય જાણવા માટે તરતજ તે કબીરજીને ઘેર ગયો. ઘેર ખબર કાઢતાં જણાયું કે, કબીરજી એ વખતે ઘેર નહોતા અને ક્યા ગયા હતા અથવા ક્યારે પાછા આવવાના હતા, તે પણ કોઇ જાણતું નહોતું. તે મનુષ્યે નિરાશ થઈને અત્યંત રુદન કરવા માંડ્યું અને કબીરજીની પત્નીને કહ્યું કે, “ મૈયા ! તમે ભગવદ્ભક્તના સહવાસમાં આટલાં વર્ષ રહ્યાં છો, તો તમે મારા મનની વ્યથા મટાડવાનું ઔષધ બતાવો.” કબીરની સ્ત્રીએ તેના મનની વ્યાકુળતા જોઇ કહ્યું કે, “ ભાઇ ! તું પ્રથમ ગંગાસ્નાન કરી આવ અને પછી ત્રણ વખત હરિનું નામ જપજે.” પાપવૃત્તિ મટાડવાનું આવું ઔષધ મળવાથી તે બિચારો આનંદમા આવી નાચવા–કૂદવા લાગ્યો. આંખમાથી આનંદાશ્રુ વહેવા લાગ્યા અને અત્યંત ગદ્ગદિત કંઠે હરિનું પુણ્યનામ લેતો લેતો એ તો રસ્તે ચાલવા લાગ્યો. દૈવસંયોગે રસ્તામાં તેને કબીરજી મળ્યા. તેઓ એકબીજાને ઓળખતા નહોતા. કબીરજીએ તેને કહ્યું કે, “ ભાઇ ! તેં તો હરિનામની ગર્જના કરીને તારી પોતાની સાથે મને પણ કૃતાર્થ કર્યો છે તારો ઇતિહાસ અડચણ ન હોય તો મને કહીશ ?” તે માણસે પોતાનો બધો વૃત્તાંત અથથી ઇતિ સુધી કહી સંભળાવ્યો. કબીરની ધર્મ-

પત્નીએ પોતાને કેવી દીક્ષા આપી હતી, તે પણ નિવેદન કર્યું. એ સાંભળીને કબીર આસુભરેલી આંખે, ખેદપૂર્ણ હૃદયે ધીમે ધીમે ઘેર આવ્યા અને પોતાની પત્નીને કહેવા લાગ્યા કે, “ મારા ઘરમા હજી આટલો અવિશ્વાસ છે એ જાણી મને ઘણુંજ દુઃખ થયું છે.” સ્ત્રીને કાંઇ સમજણ પડી નહિ ત્યારે કબીરજી બોલ્યા કે, “ પેલા પાપી મનુષ્યને તેં ત્રણ વાર હરિનું નામ લેવાનું કહ્યુ. હરિનું પવિત્ર નામ શુદ્ધ હૃદયથી એકજ વાર લેવાથી સમગ્ર બ્રહ્માંડના પાપ નાશ પામે છે, એવો વિશ્વાસ મારા ઘરમા નથી, એ જાણી મને બહુ દુઃખ થયું છે.” (‘ જ્ઞાનસુધા’ પુ. ૨૭માથી)

૩૬૪–પૂર્ણ નામના બૌદ્ધ સાધુની સંપૂર્ણતા

પૂર્ણ નામનો બુદ્ધ ભગવાનનો એક શિષ્ય હતો. તે એક દિવસ બુદ્ધદેવ પાસે આવ્યો અને પોતાને સક્ષેપમા ધર્મોપદેશ કરવાની વિનંતિ કરી. ઉપદેશ પૂરો થયા પછી બુદ્ધદેવે પૂછ્યુ કે, “ પૂર્ણ ! હવે તું કયા પ્રદેશમા જઇશ ?”

પૂર્ણ–ભગવાન ! આ આપના ઉપદેશને ગ્રહણ કરીને હું હવે ‘સુનાપરત’ નામના પ્રદેશમા જનાર છું.

બુદ્ધ–પૂર્ણ ! સુનાપરત પ્રાંતના લોકો અતિ કઠોર છે, બહુ ક્રૂર છે, તેઓ જ્યારે તને ગાળો દેશે, તારી નિંદા કરશે, ત્યારે તને કેવું લાગશે ?

પૂર્ણ–તે વખતે, હે ભગવન્ ! આ લોકો બહુ સારા છે, કારણ કે તેમણે મારા ઉપર હાથથી પ્રહાર કર્યા નથી એમ મને લાગશે.

બુદ્ધ–અને જો તેમણે તારી ઉપર હાથથી પ્રહાર કર્યો તો ?

પૂર્ણ–મને તેમણે પથ્થરથી તો માર્યો નહિ ! માટે તે લોકો સારાજ છે, એમ હું સમજીશ.

બુદ્ધ–અને પથરાઓથી માર્યો તો ?

પૂર્ણ–મારા ઉપર દંડપ્રહાર કર્યો નહિ, તેથી તેઓ બહુ સારા લોકો છે, એમ હું સમજીશ.

બુદ્ધ–અને દંડપ્રહાર કર્યો તો?

પૂર્ણ–શસ્ત્રપ્રહાર કર્યો નહિ એ તેમની ભલાઈ છે, એમ સમજીશ.

બુદ્ધ–અને શસ્ત્રપ્રહાર કર્યો તો?

પૂર્ણ–મને ઠાર માર્યો નહિ એ તેમની ભલાઇ છે, એમ સમજીશ.

બુદ્ધ–અને તને ઠાર માર્યો તો?

પૂર્ણ–ભગવન્! કેટલાએ ભિક્ષુ આ શરીરથી કંટાળીને આત્મઘાત કરે છે. એવા શરીરનો જો આ સુનાપરંતના રહેવાસીઓએ નાશ કર્યો તો તો તેમણે મારા ઉપર ઉપકાર કર્યો, એમ હું માનીશ અને તેથી તે લોકો બહુજ સારા છે

બુદ્ધ–સાધુ! શાબાશ! પૂર્ણ સાધુ! આવા પ્રકારના શમ–દમથી યુક્ત હોવાથી જરૂર તું સુનાપરંત પ્રદેશમાં ધર્મોપદેશ કરવાને સમર્થ થઈશ.

૩૧૫–તુર્કસ્તાનના રાજાએ સિકંદરને શરમાવ્યો

બાદશાહ સિકંદર રાજગાદીએ બેઠા પછી દિગ્વિજય કરવા નીકળ્યો હતો અનેક દેશ જીતતો એ તુર્કસ્તાનમા જઈ પહોંચ્યો. જ્યારે તેની ફોજ તુર્કસ્તાનની હદ ઉપર પહોચી, ત્યારે વજીરે ત્યાના રાજાને એ બાબતની ખબર આપી. રાજાએ કહ્યું કે, "આવવા દો, પરવા નહિ. હું એને એક વળમા હરાવી દઈશ." જ્યારે સિકંદરની ફોજ તુર્કસ્તાનની હદમાં દાખલ થઈ ગઈ, ત્યારે વજીરે ફરીથી રાજાને ખબર મોકલાવી; પણ રાજાએ એનો એજ ઉત્તર આપ્યો. સિકંદર જેમ જેમ આગળ વધતો ગયો, તેમ તેમ પ્રધાન રાજાને સમજાવતો ગયો; પણ રાજાએ જરા પણ પરવા ન કરી અને પહેલાની પેઠેજ ઉત્તર આપતો રહ્યો કે, "આવે છે તો આ-

વવા દો. હું એને પળવારમા પરાજિત કરીશ.” લોકો વિચારતા કે, “આ રાજાને થયું છે શું ? એની અક્કલ બહેર મારી ગઇ છે. આવો પ્રબળ શત્રુ છાતી ઉપર આવી ઊભો છે અને રાજાને કાંઈ ચિંતાજ નથી !”

આખરે સિકંદરે રાજધાનીની છેક પાસે આવીને પડાવ નાખ્યો; એટલે રાજાએ તેની પાસે સંદેશો મોકલ્યો કે, “હુ આપને મળવા આવું છું.” પછી તે સિકંદરની ફોજમા ગયો. સિકંદર તેને ઘણા સન્માનપૂર્વક પોતાના તબૂમાં લઇ ગયો. બન્ને રાજા ઘણા પ્રેમથી એકબીજાને મળ્યા અને લાબા વખત સુધી આડીઅવળી વાતો કરતા રહ્યા. વિદાય થતી વખતે રાજાએ સિકદરને કહ્યું કે, “કાલે મારે ત્યા ભોજનનું આમંત્રણ છે આપ આપના બધા સાથીઓ, અમલદારો વગેરે સહિત પધારવાની કૃપા કરશો તો હું ઘણો ઉપકૃત થઇશ.” સિકદરે ઘણી ખુશીથી આમત્રણ સ્વીકાર્યું.

બીજે દિવસે રાજાએ સિકંદરને બોલાવવા માટે પોતાના કુમારને મોકલ્યો. સિકદર ઘણા ઠાઠમાઠની સાથે ત્યાં પહોંચ્યો. રાજા ઘણા આદરપૂર્વક તેને મહેલમાં લઇ ગયો અને પોતાની પાસે રાજગાદી ઉપર બેસાડ્યો. ઘણી વાર સુધી બન્ને જણા વાતો કરતા રહ્યા.

સામે મેજ ઉપર સોનાચાંદીના થાળ ભરતકામવાળા રેશમી રૂમાલોથી ઢાકેલા પડ્યા હતા. રાજાએ થાળ, તરફ ઇશારો કરીને કહ્યુ કે, “ચાલો, ભોજન તૈયાર છે.” ભોજન કરવાની ઇચ્છાથી સિકદરના સાથીઓએ ખુશી થઈ જઇને થાળીઓ ઉપરના રૂમાલ ઉપાડ્યા, પણ ત્યાં શુ જુએ છે ! થાળોમા ભોજનને બદલે હીરામોતી ગોઠવેલાં છે એ તમાશો જોઇને બધાય આશ્ચર્ય પામ્યા. બાદશાહે રાજાને કહ્યું કે, “આ શુ ? તમે અમારી મશ્કરી કરી રહ્યા છો ? હું સમજતો હતો કે, આ થાળોમાં સ્વાદિષ્ટ ભોજન પીરસેલાં હશે.”

રાજાએ ઉત્તર આપ્યો કે, "શું ભોજનમાં કાંઇ ખામી છે? આપ ખુશીથી ભોજન કરો ને! આપ જેવું ભોજન ખાવા આવ્યા છો, તેવુંજ ભોજન મેં પીરસ્યું છે. મેં તો એવું ધાર્યું હતું કે, સ્વાદિષ્ટ ભોજન તો ગ્રીસમાં પણ આપને ઘણું મળી શકે એમ હતું. એની ખાતર આપ આટલે દૂર આવવાની તસ્દી થોડાજ લેવ? જે મતલબથી આપે અહીં પધારવાની તસ્દી લીધી છે, તે મતલબ મેં આજે પૂર્ણ કરી છે. આપ આ થાળો ઉપડાવીને લઈ જાઓ. એ ભોજનમા કાંઇ ઊણુપ રહી હોય તો એવુ કહી દો."

એ સાંભળીને સિકંદર અને તેના સાથીઓ બહુ શરમાયા. એમણે પોતાના પડાવમાં જવાનો વિચાર કર્યો, પણ રાજાએ માન્યું નહિ. એણે હીરામોતીથી ભરેલા થાળ સિકંદરની પાસે મોકલાવી આપ્યા. સિકંદર બીજેજ દિવસે ફોજની સાથે ત્યાથી કૂચ કરી ગયો. રાજાએ કહ્યું હતું તેવુંજ કરી બતાવ્યું.

લાલચ બહુ ભૂડી વસ્તુ છે. એણેજ વિશ્વવિજયી રાજા સિકંદરનું માથું શરમને લીધે નીચું નમાવ્યુ. સમજુ માણસોએ લાલચથી દૂરજ રહેવુ જોઈએ.

('મનોહર ઐતિહાસિક કહાનિયા' માથી)

૩૧૬--कार्य संपूर्ण अने सुंदर केवी रीते थाय छे?

યુરોપનો પ્રસિદ્ધ શિલ્પી માઇકલ એન્જેલો આરસપહાણની એક સુંદર મૂર્તિ ઘડી રહ્યો હતો એક મિત્ર કે જેણે એ મૂર્તિને આઠ દિવસ પૂર્વે જોઈ હતી તેણે કહ્યું કે, "માઇકલ! આ આઠ દિવસમા તો તે કાઇજ કામ નથી કર્યું!" માઇકલે જવાબ આપ્યો કે, "એ આઠ દિવસમા તો મેં બહુ સખ્ત પરિશ્રમ કર્યો છે. કપાળની કરચલીને જરા ઊંડી કાપી છે, આંખનાં ભવાં બદલી નાખ્યા

છે અને મુખ ઉપર એક નવી રેખા ઉમેરી છે."

તેના મિત્રે કહ્યું કે, "હા, એ બધું ખરું; પણ એ તો બહુ નજીવા ફેરફારો છે."

મહાન શિલ્પીએ કહ્યું કે, "નજીવા બેશક છે, પણ એવા નજીવા સુધારા-વધારાથીજ કામમાં સફાઇ અને સંપૂર્ણતા આવે છે."

ધૈર્યપૂર્વક સામાન્ય વિગતો ઉપર ધ્યાન આપ્યાથીજ દરેક માણસ પોતાના કાર્યમાં સારી સફળતા મેળવી શકે છે.

२९७—गोल्डस्मिथ अने दुःखी स्त्री

ઇંગ્લેંડની પશ્ચિમદિશામાં આયર્લૅંડ નામનો એક ઘણો સુંદર પ્રદેશ છે. ત્યાં ગોલ્ડસ્મિથ કરીને એક ઘણા સારા માણસ થઇ ગયા છે. બીજાંઓના દુઃખ જોઇને એમનું હૃદય પીગળી જતું હતું. એ ઘણાજ દયાળુ હતા અને દુઃખીઓની સેવા કર્યા કરતા હતા. એમના ગામમા એક વાર એક સ્ત્રી ગરીબીને લીધે ઘણુંજ દુઃખ ભોગવી રહી હતી દુઃખ અસહ્ય થઇ પડયું, ત્યારે તેણે ગોલ્ડસ્મિથ સાહેબ પાસે એક ચિઠ્ઠી મોકલી, તેમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું:

"દયાળુ મહાશય !

"હું ઘણાજ દુઃખમાં આવી પડી છુ. મારા પતિ ઘણા દિવસથી માંદા છે અને એમની દશા બહુ ખરાબ થતી જાય છે. બચવાની કોઈ આશા નથી. હું શરમની મારી આપની પાસે આવી શકતી નથી. આપ મારે ઘેર પધારવાની અને મારા પતિને દવાદારૂ કરવાની તસ્દી લેશો, તો આ દુઃખી સ્ત્રી ઉપર મોટો ઉપકાર થશે હું કદી પણ આપનો ઉપકાર ભૂલીશ નહિ"

આ પત્ર વાચીને ગોલ્ડસ્મિથને ઘણુજ દુઃખ થયુ એ તરતજ એ સ્ત્રીને ઘેર જઈ પહોચ્યા. તેમણે જોયું કે, એનો પતિ એક તૂટેલા ખાટલામાં પડ્યો-પડ્યો તરફડિયાં મારી રહ્યો છે એની એ દશા

જોઇને ગોલ્ડસ્મિથની આંખોમાં અશ્રુ ભરાઇ આવ્યાં. તપાસ કરતાં જણાયું કે, એ માણુસને ભૂખનો રોગ છે. કેટલાયે દિવસથી ભોજન મળેલું નહિ હોવાથી તેની આ દશા થઇ ગઈ હતી. જો એને થોડા દિવસ સુધી ધરાઇને ખાવાનું મળે તો એનો રોગ જતો રહે. એ મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે, "હું તો દરરોજ ભાતભાતના પકવાન્ન ખાઉં છું અને આ બિચારો ભોજન વગર મરી રહ્યો છે! કેવું મોટું પાપ છે! ઈશ્વરે મને આટલું બધું ધન એટલા માટે નથી આપ્યું, કે હું એકલોજ એનો ઉપયોગ કરું. એણે મને ધન આપીને સુખી કર્યો છે, તો મારે પણ ધન વડે એ દુઃખી લોકોની સેવા કરવી જોઇએ." એવો વિચાર કરીને એ બોલ્યા કે, "હવે તમે કોઇ પણ વાતની ચિંતા ન કરશો. રોગ અસાધ્ય નથી. હું હમણાં જઈને દવા મોકલુ છુ, તેથી રોગ મટી જશે." એમ કહી એ પોતાને ઘેર ગયા.

ઘેર જઇને તેમણે નોકરની સાથે એ સ્ત્રીની પાસે એક નાનો સરખો ડબ્બો મોકલ્યો. એ ડબ્બાની ઉપર લખેલું હતુ કે, "જરૂર પડે તો આમાની દવા કામમા લેશો."

એ લોકોએ ઘણી આશાપૂર્વક એ ડબ્બાને ઉઘાડયો, તો એમાથી ખણખણ કરતી દસ સોનામહોર નીકળી આવી. એ દીન-દુખિયાઓના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ. એમનાં કરમાઇ ગયેલાં મુખ ઉપર પાછી લાલાશ આવી એમને ખાતરી થઈ કે, હવે અમારુ દળદર દૂર થઇ ગયું. એ દિવસથી ગોલ્ડસ્મિથ સાહેબનો પાડ તેઓ કદી ન ભૂલ્યા અને રાતદિવસ એમને આશીર્વાદ દેતાં રહ્યા.

જે ભાગ્યશાળી મનુષ્યોને ઈશ્વરે ધન આપ્યું હોય, તેમણે ગોલ્ડસ્મિથની પેઠે પરોપકારમા તેને વાપરવું જોઇએ સ્વાર્થી માણુસની પેઠે પોતાનાજ સુખ અને એશઆરામમા એનો ઉપયોગ કરીને સતોષ ન માનવો જોઇએ.

૩૧૮–દુઃખીનો બેલી

પૂર્વકાળમા પેરિસમા સંત જર્મેઇન નામને એક સાધુચરિત પાદરી રહેતા હતા. એ દેશનો રાજા તેના તરફ ઘણો પૂજ્યભાવ ધરાવતો હતો. એક દિવસ રાજાએ તેને એક સુંદર પાણીદાર ઘોડા ભેટ આપીને કહ્યુ કે, "આ સુંદર અશ્વ આપનાજ ઉપયોગ સારુ અર્પણ કરુ છું."

સાધુ જર્મેઇનને ગુલામોની સ્થિતિ જોઇને ઘણી દયા ઊપજતી હતી. એક દુઃખી ગુલામને એ છોડાવવા માગતો હતો, પણ તેના માલિકને તેનું મૂલ્ય આપવા જેટલા પૈસા એની પાસે ન હતા. રાજાની આ ભેટ આવતા એનામા આશાનો સચાર થયો. પોતાનાજ સુખ સારુ રાજાએ આપેલી મૂલ્યવાન ભેટને તેણે વેચી દીધી અને તેમાથી ઊપજેલા નાણાં વડે એ ગુલામને દાસત્વની બેડીમાથી મુક્ત કર્યો. આ કૃત્યથી પેરિસવાસીઓ એ સાધુ ઉપર ઘણા પ્રસન્ન થયા અને તેની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા કે, "કેવો દયાળુ સાધુ! રાજાએ અર્પણ કરેલા કીમતી ઘોડા કરતા તેણે ગુલામના છુટકારાને વધારે કીમતી ગણ્યો!"

૩૧૯–જુલિયસ સિઝરનો આવેશ ઉપર કાબૂ

જુલિયસ સિઝર રોમનો પ્રસિદ્ધ સેનાપતિ હતો. લાખો સિપાઇઓના સૈન્યને એ કાબૂમા રાખી શકતો અને ગમે તેવી ભયકર લડાઇમાં પણ વિજય મેળવતો; પરંતુ બહારના શત્રુઓ ઉપર વિજય મેળવતા પહેલાં એણે અંદરના શત્રુઓ ઉપર વિજય મેળવ્યો હતો ક્રોધને વશ કરવા સારુ એણે ખાસ પ્રયત્ન કર્યો હતો, કેમકે ક્રોધના આવેશમાં મનુષ્ય પોતાનુ સમતોલપણુ ખોઈ બેસે છે અને તે

વિચારપૂર્વક કામ કરી શકતો નથી. એને જ્યારે કોઈને મારવાની કે એવું કોઈ સાહસી કામ કરવાની વૃત્તિ થઈ આવતી, ત્યારે કુશળ સારથિ ઘોડાની લગામને એકદમ રોકે, તેમ એ પોતાના આવેશને રોકતો અને વીસ ગણી શકાય એટલી વાર થોભતો. એટલા ટૂંકા સમય સુધી પણ સ્વસ્થ થવાથી ખરું શું છે અને ખોટું શું છે, તે એને સ્પષ્ટ જણાતું. એ વખતે એના વિચારોમાં વધારે ડહાપણ આવતું. આવા અભ્યાસથી સિઝર વધારે બળવાન થયો અને તેણે ઘણાં મહાન કાર્યો કર્યાં.

૪૦૦–राजा कुमारपाळनी प्रजावत्सलता

રાજા કુમારપાળના સમયમાં પરા–પૂર્વથી ચાલતો આવેલો નિયમ એવો હતો કે, નિઃસંતાન પુરુષના મરી ગયા પછી તેની મિલકત રાજ્યમાં જતી. આ પ્રમાણે એને બોતેર લાખ રૂપિયાની આવક હતી; કેમકે એ વખતે ગુજરાતનો પ્રદેશ ઘણો સમૃદ્ધિશાળી હતો. લખપતિ અને કરોડપતિ શેઠિયાઓ અનેક હતા. રાજા કુમારપાળને એ નિયમ અન્યાયભરેલો લાગ્યો; તેથી તેણે આજ્ઞા અગટ કરી કે, "હવેથી નિઃસતાન મરી જનાર મનુષ્યનું ધન રાજ્યના ખજાનામા દાખલ કરવામાં નહિ આવે." આ સુકૃત્યથી ચારે દિશામા એની પ્રશસા થઇ રહી. વિદ્વાન હેમચદ્રસૂરીએ પણ એની પ્રશંસામાં એ વખતે નીચેનો શ્લોક રચ્યો હતો:

अपुत्राणां धन गृह्नन् पुत्रो भवति पार्थिवः ।
त्वं तु संतोपतो मुञ्चन्सत्यं राजपितामहः ॥

"સારાશ કે, અપુત્રોનુ ધન ગ્રહણ કર્યાથી રાજા એમનો પુત્ર બને છે, પરતુ આપે તો સતોષપૂર્વક એ ધનને છોડી દીધેલું હોવાથી રાજપિતામહ બન્યા છો."

૪૦૧—આદર્શ સાધુ બેવનનો પશ્ચાત્તાપ

સત્તરમા સૈકામાં યુરોપમાં સંત બેવન નામને એક સાધુ થઈ ગયો છે. પૂર્વાવસ્થામા એ ઘણો ધનવાન હતો અને એની સેવામા અનેક ગુલામો રહેતા હતા. કોઈ પુણ્યબળે એના હૃદયમા વૈરાગ્યનો ઉદય થયો અને ઘરબાર તથા ધન–વૈભવનો ત્યાગ કરીને ગેન્ટ નગરીની પાસેના એક અરણ્યમા જઈને નિવાસ કરવા લાગ્યો. તેણે સાધુનુંજ જીવન ગાળવા માંડયું અને એક વૃક્ષના પોલાણમાંજ પોતાનો આશ્રમ બનાવ્યો. સમૃદ્ધિના સમયમા કરેલાં પાપકર્મોનો એને ઘણોજ પશ્ચાત્તાપ થતો હોવાથી, તે પોતાની પીઠ ઉપર ભારે પથ્થર મૂકીને ફરતો. આ પ્રમાણે એ પોતાના પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરીને હૃદયની વ્યથા ઓછી કરતો.

એક દિવસ એણે પોતાના એક જૂના ગુલામને ત્યાં આગળ આવતો જોયો એ મનુષ્યને એણે ખૂબ મારીને બીજા કોઇને વેચ્યો હતો.

એને જોતાવારજ બેવનનું હૃદય પશ્ચાત્તાપથી બળવા લાગ્યું અને નમ્ર થઈને એ ગુલામના ચરણમાં ઢળી પડયો તથા કહેવા લાગ્યો કે, "જો ભાઈ! હું તેજ નરાધમ છું, કે જેણે તને બાંધી રાખીને બીજા શેઠને વેચ્યો હતો. ભાઇ! મેં તારા જે જે અપરાધ કર્યા છે, તેનુ સ્મરણ કર અને મારી એક પ્રાર્થના પૂરી કર. મારા હાથપગ બાંધી કોરડે કોરડે મને માર અને પછી મારું માથું મૂંડાવીને કેદખાનામાં મોકલ. મેં તને જેટલું દુઃખ દીધુ છે, તેટલુંજ તું મને દે; એટલે મને આશા છે કે, ભગવાન કદાચ મારા ઉપર કરુણા કરશે અને મેં તારા પ્રત્યે તથા મનુષ્યત્વ પ્રત્યે જે મહાન અપરાધો કર્યા છે, તેની ક્ષમા આપશે."

ગુલામ તો પોતાના એક વખતના ધનાઢ્ય સ્વામીની આવી સાધુતા જોઇને ગદ્ગદ થઇ ગયો તેણે બેવનની આજ્ઞાનું પાલન

કરવાની ના કહી.

સાધુએ કહ્યું કે, “ મારો આગ્રહ છે કે, તું મારી આટલી વિનતિ સ્વીકાર.”

આખરે એવનને સંતોષવા ખાતર ગુલામ, તેની આજ્ઞાનું પાલન કરીને તેને કેદખાનામાં લઇ ગયો અને જ્યાસુધી પશ્ચાત્તાપદ્વારા પાપ બળીને ભસ્મ ન થઇ ગયાં, ત્યાસુધી એ સાધુ કારાગૃહમાંજ રહ્યો.

આદર્શ સાધુઓ પ્રત્યેક દેશ અને ધર્મમા જન્મ લે છે.

૪૦૨–દેશને ખાતર બલિદાન આપનાર વીરાંગના વાલિયામા

દક્ષિણ આફ્રિકામાં સત્યાગ્રહની લડતમા કેટલીક ભારતવાસી સ્ત્રીઓ પણ જોડાઇ હતી એ વીર બહેનોએ સરકારના કાયદાનુ ઉલ્લઘન કરીને ટ્રાન્સવાલ અને નાતાલમાં વગર પરવાને પ્રવેશ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. એવો પ્રયાસ કરતાં સ્ત્રીઓની એક ટુકડીને સરકારે પકડીને નાતાલની રાજધાની મારિત્સબર્ગમાં કેદ કરી. ત્યાં તેમને જે અસહ્ય દુઃખ દેવામા આવ્યુ હતુ, તેનુ વર્ણન ગાધીજી આ પ્રમાણે કરે છે. “ ખોરાકમા તેઓની જરા પણ કાળજી રાખવામાં ન આવી. મજૂરીમા તેઓને ધોબીનું કામ આપવામા આવ્યું બહારથી ખોરાક આપવાની સખ્ત મનાઇ લગભગ આખર સુધી રખાઇ. એક બહેનને અમુકજ ખોરાક લે-વાનું વ્રત હતુ, તેને તે ખોરાક ઘણી મુશીબતે આપવાનો ઠરાવ થયો, પણ તે એવો ખરાબ કે ખાધો જાય નહિ. ઓલિવ ઓઇલની ખાસ જરૂર હતી, તે પ્રથમ તો નજ મળ્યું. પછી મળ્યુ, પણ તે જૂનું અને ખોરું પોતાને ખર્ચે મગાવવાની વિનતિ કરવામા

આવી, તેના જવાબમા "આ કંઈ હોટેલ નથી, જે મળે તે ખાવું પડશે" એવો જવાબ મળ્યો. આ બહેન જયારે જેલમાંથી નીકળી, ત્યારે તે માત્ર હાડપિંજર રહી હતી. મહાપ્રયાસે તે બચી."

બીજી એક જીવલેણ તાવ લઇને નીકળી. તેના તાવે જેલમાંથી નીકળ્યા બાદ તેને થોડાજ દિવસમા પ્રભુને ત્યાં પહોંચાડી. એ સન્નારીનું નામ વાલિયામા હતું. વાલિયામા અઢાર વર્ષની બાળા હતી. ગાધીજી તેની પાસે ગયા, ત્યારે તે પથારીવશ હતી. તે કદમાં ઊંચી હોવાથી તેનું લાકડી જેવું શરીર બિહામણું લાગતું હતું.

"વાલિયામા ! જેલમા જવાનો પશ્ચાત્તાપ તો નથી ને ?"

"પશ્ચાત્તાપ શાને હોય ? મને ફરી પકડે તો હું હમણાજ જેલમા જવા તૈયાર છું."

"પણ આમાથી મોત નીપજે તો ?" ગાધીજીએ પૂછ્યુ.

"ભલે નીપજે. દેશને ખાતર મરવું કોને ન ગમે ?"

આ વાત પછી વાલિયામા થોડા દિવસમાં મૃત્યુ પામી. તેનો દેહ ગયો, પણ આ બાળા પોતાનું નામ અમર કરી ગઇ છે. તેના સ્મરણાર્થે હિંદીઓએ વાલિયામા હોલ બાંધવાનો ઠરાવ કર્યો હતો, પણ એ ઠરાવ હજુ સુધી પળાયો નથી; પરંતુ મહાત્મા ગાંધીજી વાજબીજ કહે છે કે, "પથ્થર ને ચૂનાનો હોલ બંધાઓ વા ન બંધાઓ, વાલિયામાની સેવાનો નાશ નથી. એ સેવાનો હોલ તો તેણે પોતાને હાથેજ બાંધ્યો. તેની મૂર્તિ ઘણાં હૃદયમંદિરોમાં આજ પણ વિરાજે છે અને જયાંસુધી ભારતવર્ષનું નામ છે, ત્યાંસુધી દક્ષિણ આફ્રિકાના ઇતિહાસમાં વાલિયામા છેજ."

('દક્ષિણ આફ્રિકાના સત્યાગ્રહનો ઇતિહાસ' ભાગ ૨ માથી)

४०३-एक सैनिकनी पशुदया अने सम्राटनी उदारता



દિગ્વિજયથી સિકંદર બાદશાહે ઇરાનીઓને એક યુદ્ધમા પરાજિત કર્યા પછી પોતાના સૈનિકોને હુકમ આપ્યો હતો કે, “ઠેઠ સુધી એમની પૂંઠ પકડો અને એમના તંબૂઓમાંથી ધન-રત્ન જે કાઈ હોય તે લઇ આવો. એના સૈનિકો પાછળ પડયાથી ઇરાની સૈનિકોએ નાસભાગ કરવા માંડી અને બહુ દૂર ગયા પછી પાછા એક સ્થળે એકઠા થવાનું બને એમ નહોતું. એ રાત્રે એક ગામના પાદરમા બે મજલાવાળી એક હવેલીમા સિકંદર નિવાસ કરી રહ્યો હતો. થાકચા-પાકચા સૈનિકોની ટુકડીઓ પોતાની છાવણીમા જઇ રહી હતી અને બાદશાહના હુકમથી લૂટેલું ધન ખજાનામા જમા કરાવતી જતી હતી. સિકંદરે પોતાની અગાશીમાંથી જોયું કે, એક સૈનિક ઘોડાની પીઠ ઉપર પોટલુ લાદીને આવી રહ્યો છે. ઘોડો એટલો બધો થાકી ગયો હતો કે, વચમા ઊભો રહીને ધ્રૂજતો હતો, વળી પાછો લથડતો લથડતો બે-એક ડગલા ચાલતો હતો સૈનિક પણ એટલોજ થાકી ગયો હતો, પરંતુ ઘોડાની દશા જોઇને એને બહુ દયા આવતી હતી. એ પોટલુ નીચે ઉતારી ઘોડાને સારી પેઠે માલિશ કરી તાજો કરતો અને કેટલીક વાર સુધી પોતાનું પોટલું પોતાના માથા ઉપર ઊચકતો તથા ઘોડાને ધીમે ધીમે ખાલી ચલાવતો બાદશાહ આ બનાવ પોતાની આખે જોઈ ઘણોજ પ્રસન્ન થયો સૈનિક તેની હવેલી પાસે આવતા તેણે પૂછ્યું કે, “ આ પોટલીમાં શું છે ?” સૈનિકે સલામ કરીને કહ્યું કે, “ મહારાજ ! એમા સુવર્ણમુદ્રાઓ બાધેલી છે. એને ખજાનામા જમા કરાવવા સારુ લાવ્યો છુ.” સિકદરે કહ્યુ કે, “ બંધુ ! આમ ને આમ હવે થોડી વધારે મહેનત કરીને એને તારા પોતાના તંબૂ સુધી લઈ જા, એ પોટલું હવે તારુંજ છે.”

૪૦૪–बौद्ध साधु महातिष्यनो साचो वैराग्य

પ્રાચીનકાળમા સિંહલદ્વીપમાં અનુરાધપુર નામનું એક શહેર હતું. તેની આસપાસ પુષ્કળ વિહાર હતા. એ શહેરથી થોડે દૂર આવેલી એક ટેકરીને ચૈત્યપર્વત કહેતા. ત્યાં એક મહાતિષ્ય નામનો ભિક્ષુ રહેતો હતો. તે એક દિવસ ભિક્ષા માગવા અનુરાધપુર જતો હતો. તેજ માર્ગે પોતાના પતિ સાથે ટંટો કરીને પિયેર જવા માટે એક સ્ત્રી જતી હતી. તે ભિક્ષુને જોઇ તેને મોહિત કરવા માટે મોટેથી હસી.

ભિક્ષુએ એકદમ માથું ઊંચુ કરીને તે સ્ત્રીની તરફ જોયું, તો તેના દાંત દેખાયા અને તે ઉપરથી તે ભિક્ષુને તેના નિત્યચિંતનના વલણ મુજબ હાડપિંજરની સ્મૃતિ આવી. તેણે તે સ્ત્રીના સૌંદર્ય તરફ જરા પણ ધ્યાન ન આપ્યું. તેને તો એવોજ ભાસ થયો કે, જાણે એક હાડપિંજર તેની આગળ થઇને ગયું છે. જરા પણ ચલિત થયા વગર જાણે કાંઇ બન્યુંજ ન હોય તેમ તે આગળ ગયો. તે સ્ત્રીની પાછળ તેની શોધમા નીકળેલો તેનો પતિ આવતો હતો. તે પણ ભિક્ષુને મળ્યો અને પૂછ્યું કે, "મહારાજ! આ માર્ગે થઇને જતી અલંકારો પહેરેલી એક સુંદર તરુણ સ્ત્રીને આપે જોઈ છે?" ભિક્ષુએ ઉત્તર આપ્યો કે, "અહીથી પુરુષ ગયો કે સ્ત્રી ગઈ તેની મને ખબર નથી, છતા એટલું જાણું છું કે, આ માર્ગે એક હાડપિંજર ગયું છે તો ખરું!"

આનું નામ તે ખરો વૈરાગ્ય! આવા અભ્યાસથીજ કામવિકાર ઉપર મનુષ્ય વિજય મેળવી શકે છે.

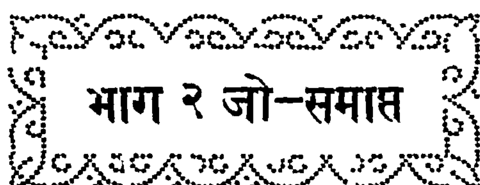
(શ્રીયુત ધર્માનંદ કૌશામ્બીના 'બુદ્ધ, ધર્મ અને સંઘ' ઉપરથી)

૪૦૫–हिंदुस्तानमां मिशनरीओनुं प्रचारकार्य

મિશનરીઓની એક સભા લંડનના આલ્બર્ટ હોલમાં તા. ચોવીસમી એપ્રિલે મળી હતી. ત્યા છોટાનાગપુરના બિશપે ભાષણ કરતા કહ્યું હતુ કે, "વીસ વર્ષ પર હિંદ ક્રાઇસ્ટથી જેટલું દૂર હતું તેથી હાલ વધારે દૂર છે"–અર્થાત્ ખ્રિસ્તી મિશનરીની અસર કંઈજ નથી! હવે મુક્તિ–ફોજનો રિપોર્ટ જુઓ. તેમાં અગિયાર ભાષા મારફત ત્રણ હજાર પંચાણુ પ્રચારકેંદ્રોમાંથી ત્રણસો આઠ યુરોપિયન અને અઠ્ઠાવીસો છયાસી હિંદી પ્રચારકો પ્રચાર કરે છે. તેમાં તેત્રીસોબત્રીસ માસ્તરો, પાંચસોસાત પ્રાઇમરી સ્કૂલોમા, ચૌદહજાર છસો પંચોતેર બાળકોના કાનમા નિત્યશ: ખ્રિસ્તીધર્મ ફૂટી ફૂટીને ભરે છે. બાવીસ બોર્ડિંગોમાં આઠસોછપ્પન છોકરા વસે છે. પાંત્રીસ સેટલમેટોમા નવહજાર માણસો રહે છે સત્તર બીજી વસ્તી વસાવી છે, જ્યા બત્રીસહજાર ચારસોવીસ એકર જમીનમા સાતહજાર બસો પચાસ માણસો રહે છે ચાર જેલ એમના તાબામાં છે, જેમા બસોપચાસ કેદીઓ વસે છે, તથાપિ અબળા આશ્રમમા એકસોસત્તાવીસ વેશ્યાઓને સુધારવાનો પ્રયત્ન ચાલે છે. આઠ હોસ્પિતાલોમાં પચાસ હજાર માણસોનો ઇલાજ થાય છે. ત્રણ બેંકો ઓછે વ્યાજે પૈસા ધીરે છે. ત્રણસોચાલીસ માણસો ઉદ્યોગશાળામા પોષાય છે. માસિક તથા પાક્ષિક મળી અગિયાર નીકળે છે. આજ પ્રમાણે ક્રિશ્ચિયન મિશનરીઓના બીજા એક રિપોર્ટમા નજર નાખીએ તે રિપોર્ટ કહે છે કે, હિંદમા એકસોસાડત્રીસ ક્રિશ્ચિયન સોસાઇટીઓ પ્રચારકાર્ય કરે છે. સાતહજાર બસોસત્તર પ્રચારક છે પંદરસો ડોકટર તથા નર્સો છે અઠ્ઠાવીસહજાર સાતસો છોતેર પાદરીઓ છે. અડતાલીસહજાર ચૂવાલીસ માસ્તરો ક્રિશ્ચિયન સ્કૂલોમા

ભણાવે છે. પચાસ કોલેજ અને છસોદસ હાઈસ્કૂલો છે. એકસો-સિત્તેર તો ઉદ્યોગશાળાઓ છે. એકસટ સ્કૂલો મિશનરી બનાવવાની છે. એકસોતેંતાલીસ અનાથાશ્રમો છે. ચારસોઆઠ ઈસ્પિતાલો અને દવાખાનાં છે. નવ્વાણું સમાચારપત્રો (માત્ર હિંદમાજ) નીકળે છે. તેંતાલીસ છાપખાનાં છે. આ ઉપરાત બીજાં ખાતા છે તે જુદાં. આ બધું ચલાવવા યુરોપ-અમેરિકાના ક્રિશ્ચિયનો ફંડ કરી આપે છે. તે ઉપરાત હિંદી ક્રિશ્ચિયનો અઢાર લાખ તેપન હજાર રૂપિયા આપે છે. સરકાર આપે છે તે જુદાજ. આમ હિંદુજાતિ પર આક્રમણ ચાલે છે. સનાતનધર્મના રક્ષક હોવાના દાવેદારોને આની ખબર પણ નથી; તેઓ આનો કદી પ્રતિકાર કરવા તૈયાર નથી. આર્યસમાજ બધે પહોંચી વળી શકતો નથી; ત્યારે બીજી તરફ આટઆટલી સામગ્રી છતા પણ નાગપુરના બિશપને જરાએ સંતોષ નથી થતો ! ×

('ગુજરાતી કેસરી' ના તા. ૭-૫-૧૯૨૫ ના અંકમાથી)



× પોતાને મહાન દેશભક્તમા ખપાવનારાઓ! ખ્રિસ્તીઓના આવા પ્રયાસો જોઇને પણ આવે છે કાંઇ ઊંડી અક્કલ કે સાચી દેશભક્તિ!
લી૦ ગુનેગાર ભિક્ષુ-અખંડાનંદ